HIERASUS

VII-VIII

1989

MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI

HIERASUS

VII—VIII

JUDEȚEAN BOTOȘANI M.U. 5504

1989

Colectivul de redacție

IONEL BEJENARU, LUCIA PÂRVAN, OCTAVIAN-LIVIU ȘOVAN

Coperta Adrian Ciuraru

Hierasus
Anuarul Muzeului Județean
Botoșani
Corespondența privind conținutul volumului se va trimite pe adresa : Botoșani str. Unirii, 13 (tel. 985/ 1 34 46), cod 6800
R. S. ROMÂNIA

Hierasus
Annuaire du Musée
du département Botoșani
La correspondence sur le contenu sera envoyées à l'adresse :
Botoșani, str. Unirii, 13 (tel. 985/ 1 34 46),
R. S. ROUMANIE

SUMAR

ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

Nicolae Ursulescu — Unele observaţii privind locuinţele culturii Starčevo-Criş din Moldova 7

Anton Niţu, Vasile Chirica — Două vase cucuteniene cu caractere antropomorfe recent descoperite 17

Eugen Comşa — Unele date despre îmbrăcămintea din epoca neolitică pe teritoriul Moldovei 39

Aristotel Crişmaru — Încă o aşezare cucuteniană din faza A—B descoperită pe teritoriul comunei Drăguşeni—Botoşani 57

Emil Moscalu — Topoare de piatră şi de silex şlefuit de la Mateieni şi Corlăteni (comuna Corlăteni, judeţul Botoşani) 67

Eugen Comşa — Creşterea animalelor domestice în cursul perioadei de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului pe teritoriul României 81

Eugen Comşa — Movila II — 1949 de la Glăvăneştii Vechi 91

Costică Buzdugan şi Ion Alexoaie — Săpături arheologice într-un tumul din comuna Roma (judeţul Botoşani) 105

Emil Moscalu — Săpăturile de salvare de la Cotîrgaci (comuna Roma, judeţul Botoşani) 117

Mihaela Perianu — Privire antropologică asupra unor tumuli din epoca bronzului de la Cotîrgaci (comuna Roma, judeţul Botoşani) 147

Paul Şadurschi — Piese metalice din epoca bronzului descoperite pe teritoriul judeţului Botoşani 157

Paul Şadurschi, Emil Moscalu — O nouă cetate getică aparţinînd aspectului cultural Canlia la Ibăneşti (judeţul Botoşani) 183

Emil Moscalu — Vechimea tezaurului geto-dacilor luat de romani la 106 e.n. în timpul regelui Decebal 201

Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Octavian-Liviu Şovan — Noi descoperiri monetare în judeţul Botoşani 217

Mariana Marcu, Napoleon Ungureanu — Cercetările arheologice de la Huţani (judeţul Botoşani) 223

Sergiu Haimovici — Studiul materialului paleofaunistic depus ca ofrande în mormintele din necropola birituală de la Mihălăşeni (judeţul Botoşani) aparţinînd culturii Sîntana de Mureş (sec. IV e.n.) 235

Maria Comşa — Rolul mediului natural (munţi, păduri, bălţi) în menţinerea elementului autohton la nord de Dunăre în secolele III—VII 259

Costică Buzdugan, Dragomir Popovici, Ion Alexoaie — Cercetările arheologice din aşezarea de pe dealul Botoşanca (comuna Roma, judeţul Botoşani) 269

Paul Şadurschi, Nicolae Ursulescu — Date istorico-arheologice privind dinamica locuirii în bazinul Miletinului (zona comunei Prăjeni, jud. Botoşani) 281

Alexandru Păunescu, Paul Şadurschi — Repertoriul arheologic al României. Judeţul Botoşani. II. Comuna Avrămeni 299

Alexandru Păunescu, Paul Şadurschi — Repertoriul arheologic al României. Judeţul Botoşani. III. Comuna Bălușeni 337

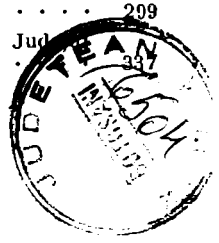

ISTORIE, MEMORIALISTICĂ

Mihai Lazăr — Două obligații fiscale din Moldova medievală 371
Vasile Bînzar — Unele precizări referitoare la ctitoria Voronei. 381
Vasile Bînzar — Unde a fost satul Popăuți ? Note de istorie botoșăneană 387
Ioan Murariu — Organizarea administrativ-teritorială a ținuturilor Dorohoi, Hîrlău, Botoșani și Herța în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea 393
Maria Dogaru — Din galeria participanților la lupta pentru Unire. Nicolae Pisoschi 405
Ionel Bejenaru — Influențe ale mișcării socialiste și muncitorești în răscoala țăranilor din 1907 în județul Botoșani 415
Constantin Rusu — Cercetări de toponimie în raza comunei Vorona 421
Viorica Rusu — Albinăritul — ocupație străveche a locuitorilor din nordul Moldovei . . 425
Constantin Rusu — Evoluția pescuitului și piscicultur ii în județul Botoșani 431
Cristian Popescu — Prezența antitezelor istorice la Eminescu 437
Ștefan Ciubotaru — „Pe lîngă plopii fără soț" și alte vechi romanțe botoșănene 469
Vasile Bînzar — Un protagonist al medicinei științifice românești : Dr. C. Vîrnav . 473
Iacob Haller — Savantul Andrei Popovici-Bâznoșanu 479

SOMMAIRE

HISTOIRE ANCIENNE ET ARCHÉOLOGIE

Nicolae Ursulescu, Quelques observations concernant les habitations de la civilisation de Starcevo-Criș de Moldavie 7

Anton Nițu, Vasile Chirica, Deux vases cucuténiens aux caractères anthropomorphes récemment découverts 17

Eugen Comșa, Quelques données concernant l'habitat de l'époque néolithique sur le territoire de la Moldavie 39

Aristotel Crișmaru, Encore une station cucuténienne de la phase A—B découverte sur le territoire de la commune de Drăgușeni — Botoșani 57

Emil Moscalu, Des haches en pierre et silex ciselé découverts à Mateieni et Corlăteni (commune de Corlăteni, dép. de Botoșani) 67

Eugen Comșa, L'élevage des animaux domestiques pendant la période de transition de l'époque néolithique à l'âge du bronze sur le territoire de la Roumanie 81

Eugen Comșa, Le tumulus II — 1949 de Glăvănești Vechi 91

Costică Buzdugan, Ion Alexoaie, Fouilles archéologiques dans un tumulus de Roma — Botoșani 105

Emil Moscalu, Die Grabungen von Cotîrgași (Gemeinde Roma, Kreis Botoșani) 117

Mihaela Perianu, Considérations anthropologiques sur des tumulus de l'époque du bronze de Cotîrgaci — Botoșani 147

Paul Șadurschi, Des pièces métalliques de l'âge du bronze découvertes sur le territoire du département de Botoșani 157

Paul Șadurschi, Emil Moscalu, Une nouvelle cité gétique appartenant à l'aspect culturel de Canlia à Ibănești (dép. de Botoșani) 183

Emil Moscalu, L'ancienneté du trésor des Géto-Daces pris par les Romains en 106 n. è. pendant le règne Decebal 201

Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Octavian-Liviu Șovan, New Monetary Discoveries from Botoșani County 217

Mariana Marcu, Napoleon Ungureanu, Les fouilles archéologiques de Hutani (dép. de Botoșani) 223

Sergiu Haimovici, L'étude du matérial paléofaunique déposé comme offrandes dans les tombes de la nécropole birituelle de Mihălășeni (dép. de Botoșani), appartenant à la civilisation Sintana de Mureș (IV-e siècle de n.è.) 235

Maria Comșa, Le rôle du milieu naturel (montagnes, fôrets, lacs) pour la mention de la population autochtone au nord du Danube aux III —VII siècles 259

Costică Buzdugan, Dragomir Popovici, Ion Alexoaie, Les recherches archéologiques de l'établissement situé sur la colline Botoșanca (comm. de Roma, dép. de Botoșani) 269

Paul Șadurschi, Nicolae Ursulescu, Données historiques-archéologiques concernant la dynamique de l'habitat dans le bassin de Miletin (la zone de la commune de Prăjeni, dép. de Botoșani) 281

Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Le répertoire archéologique de la Roumanie. Le département de Botoșani. 2. La commune d'Avrămeni 299

Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Le répertoire archéologique de la Roumanie. Le département de Botoșani. 3. La commune de Bălușeni 337

HISTOIRE ET MEMORIAUX

Mihai Lazăr, Deux obligations fiscale de la Moldavie médiévale 371
Vasile Bînzar, Quelques précisions sur la fondation de Vorona 381
Vasile Bînzar, Où a été le village Popăuți ? 387
Ioan Murariu, La division territoriale-administrative des „ținuturilor" de Dorohoi, de Hîrlău, de Botoșani et de Herța pendant la deuxième moitié du XVIIIe et au début du XIXe siècle 393
Maria Dogaru, De la pléiade des participants à la lutte pour l'Unité. Nicolae Pisoschi 405
Ionel Bejenaru, Influences du mouvement socialiste et ouvrier sur la lutte des paysans en 1907 dans le département de Botoșani 415
Constantin Rusu, Etudes de toponymie sur le territoire de la commune de Vorona 421
Viorica Rusu, L'apiculture — ancienne occupation des habitants du nord de la Moldavie 425
Constantin Rusu, L'évolution de la pêche et de la pisciculture dans le département de Botoșani 431
Cristian Popescu, La présence des antithèses historiques dans l'oeuvre de Mihai Eminescu 437
Ștefan Ciubotaru, „Pe lîngă plopii fără soț" et autres anciennes romances de Botoșani 469
Vasile Bînzar, Un protagoniste de la médecine scientifique roumaine: Dr. C. Vârnav . 473
Iacob Haller, Le savant Andrei Popovici-Bâznoșanu 479

ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

UNELE OBSERVAŢII PRIVIND LOCUINŢELE CULTURII STARČEVO-CRIŞ DIN MOLDOVA

NICOLAE URSULESCU

Locuinţele culturii Starčevo-Criş din Moldova prezintă ambele tipuri fundamentale : de suprafaţă şi adîncite. Din cele 17 aşezări în care a fost sesizată existenţa unor complexe de locuire, în zece dintre ele (Balş[1], Bonţeşti[2], Glăvăneşti[3], Grumăzeşti[4], Ipoteşti[5], Munteni[6], Poieneşti[7], Probota[8], Valea Lupului[9] şi probabil Udeşti[10]) s-au descoperit numai locuinţe de suprafaţă, în trei (Focşani[11], Hlincea[12] şi Măluşteni[13]) numai locuinţe adîncite, în două — ambele tipuri (Suceava[14] şi Trestiana[15]), iar în alte două (Perieni[16] şi Voineşti[17])

---

[1] E. Popuşoi, *Sondajul arheologic de la Balş (jud Iaşi)*, în *Arh. Mold.*, XI, 1980, p. 7—8 fig. 1, 3.

[2] Gg. Bichir, *Raport asupra cercetărilor de la Bonţeşti*, în: *Materiale*, V, 1959, p. 259.

[3] E. Comşa, *Contribution à l'étude de la culture Criş en Moldavie (le site de Glăvăneştii Vechi)*, în : *Dacia*, XXII, 1978, p. 10 — 12.

[4] S. Marinescu-Bîlcu, comunicări prezentate la cea de a XII-a (Bucureşti, martie 1978) şi la cea de a XIII-a (Oradea, martie 1979) sesiune de rapoarte arheologice ; Şt. Cucoş, *Săpăturile arheologice din judeţul Neamţ (III)*, în : *Mem. ant.*, IV—V (1972 — 1973) 1976, p. 302, punctul 9.

[5] N. Ursulescu, *Contribuţii la cunoaşterea evoluţiei şi poziţiei cronologice a culturii Starčevo-Criş pe teritoriul Moldovei*, în : *Suceava*, X, 1983, p. 308.

[6] Cercetări inedite D. Vicoveanu, 1964 (conform D. Popescu, *S.C.I.V.*, 16, 3, 1965, p. 589 ; C. G. Marinescu, I. Brezeanu, *Galaţi. Ghid turistic al regiunii*, Ed. Meridiane, Buc., 1967, p. 162).

[7] C. Mantu, *Aşezarea Criş de la Poieneşti — „La Ficrărie"*, comunicare susţinută la cea de a XVI-a sesiune anuală de rapoarte arheologice, Vaslui, 26 III 1982.

[8] N. Ursulescu, *op. cit.* , p. 317.

[9] I. Nestor şi col., *Săpăturile de pe şantierele Valea Jijiei în anul 1950*, în: *S.C.I.V.*, II, 1, 1951, p. 57.

[10] Informaţii de la M.D. Matei şi Al. Rădulescu, care au efectuat cercetările ; le mulţumim şi pe această cale pentru indiciile furnizate.

[11] V. Bobi, *Contribuţii la repertoriul arheologic al judeţului Vrancea — descoperiri neo-eneolitice*, în : *Vrancea. Studii şi comunicări*, II, 1979, p. 26

[12] N. Zaharia, *Cercetări de suprafaţă efectuate în Moldova în cursul anului 1954*, în : *S.C.I.V.*, 6, 3 — 4, 1955, p. 904, punctul 49 b ; *Aşezări*, p. 196, punctul 41 c.

[13] C. M. Istrate, *Aşezarea neolitică Starčevo—Criş de la Via Schineni (com. Măluşteni)*, în : *Materiale şi cerc. arheologice. A XIV-a sesiune anuală de rapoarte*, Tulcea, 1980, p. 55 — 57.

[14] N. Ursulescu, *op. cit.*, p. 264—271.

[15] E. Popuşoi, *Săpăturile arheologice de la Trestiana, com. Grivita, jud. Vaslui*, în *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 106 — 110.

[16] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Sondajul stratigrafic de la Perieni*, în : *Materiale*, III, 1957, p. 67 — 68. V. Giancotti-Tassone (*Observations sur quelques aspects de la culture Criş du Néolithique ancien de la Roumaie*, în : *Bulletin de la Société préhistorique française*, tome 67, 1970, Etudes et Travaux, fasc. 1, p. 331) consideră că groapa de la Perieni ar fi un bordei oval, ceea ce e puţin probabil, avînd în vedere că fundul ei e neregulat (M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 68) şi că nu există urme de vatră în conţinutul ei.

[17] I. Mitrea, *Cercetări arheologice în nordul colinelor Tutovei*, în : *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Inst. Pedagogic Bacău, 1972, p. 133.

s-au descoperit numai gropi ; gropi s-au mai găsit în alte șase stațiuni, în care se cunosc și locuințe (Balș[18], Bonțești[19], Suceava[20], Trestiana[21], Udești[22] și Valea Lupului[23]).

În mai multe așezări din afara Moldovei (Leț[24], Gura Baciului[25], Ocna Sibiului[26], Ostrovul Banului[27] și Verbița[28]) s-a constatat că locuințele adîncite aparțin nivelurilor vechi, iar cele de suprafață etapelor mai noi. Totodată, însă, se întîlnesc și cazuri în care locuințele adîncite apar și în niveluri tîrzii sau chiar foarte tîrzii : Gornea[29], Iernut[30], Tinca[31], Suplacu de Barcău și Fughiu[32], Coldău[33], Cîrcea[34]. În Moldova, la Trestiana, nivelului vechi îi sînt proprii locuințele adîncite, iar celui nou locuințele de suprafață[35], în timp ce la Suceava — „Parcul Cetății" nivelul cel mai vechi cunoaște doar locuințe adîncite, dar nivelurile mai noi atestă contemporaneitatea celor două tipuri.

Din aceste date se poate desprinde concluzia că și pe teritoriul Moldovei, la fel ca în restul României[36] sau ca în Iugoslavia[37], purtătorii culturii Starčevo-Criș utilizau, în fazele mai vechi ale unei așezări, tipul de locuință adîncită, pe cînd, odată cu evoluția lor, se impune tot mai mult tipul locuințelor de suprafață, fără să se renunțe însă întru totul la tipul vechi. Aceasta se poate explica prin faptul că, la începutul stabilirii ei într-o nouă zonă, o comunitate

[18] E. Popușoi, *op. cit.*, în *Arh. Mold.*, IX, 1980, p. 7.
[19] Gh. Bicher, *op. cit.*, p. 259.
[20] N. Ursulescu, *op. cit.*
[21] E. Popușoi, *op. cit.*, în : *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 109, 114
[22] N. Ursulescu, M. Ignat, *Săpături arheologice în jud. Suceava (1972 — 1976)*, în : *Suceava*, IV, 1977, p. 323, punctul 20b.
[23] I. Nestor și col., *op. cit.*, p. 57
[24] I. Nestor, *Raport despre sondajele de la Leț- Varhégy*, în : *Materiale*, III, 1957, p. 61 ; E. Zaharia, *Considerații despre cultura Criș, pe baza sondajelor de la Leț*, în: *S.C.I.V.*, 15, 1, 1964, p. 21.
[25] N. Vlassa, *Cea mai veche fază a complexului cultural Starcevo-Criș în Romînia*, în : *A.M.N.*, IX, p. 10 ; idem, *Considerații asupra neoliticului timpuriu din România*, în : *Marisia*, VIII, p. 29.
[26] Cercetări efectuate de Iuliu Paul, care a avut amabilitatea să-mi furnizeze informațiile, pentru care îi mulțumim și pe această cale ; conform și A. Stoia, în : *Dacia*, XXIV, p. 363, nr. 90.
[27] P. Roman, V. Boroneanț, *Locuirea neolitică din Ostrovul Banului de la Gura Văii*, în : *Drobeta*, I, 1974, p. 120.
[28] D. Berciu, *Săpăturile de la Verbița*, în : *Materiale*, V, 1959, p. 75.
[29] Gh. Lazarovici, *Faza a IV-a a culturii Starčevo-Criș în Banat*, în : *A.M.N.*, VIII, 1971, p. 410.
[30] N. Vlassa, *Săpăturile de salvare de la Iernut*, în : *Materiale*, IX, 1970, p. 169.
[31] S. Dumitrașcu, *Cercetări arheologice în depresiunea Holodului, II — Săpăturile arheologice de la Tinca--Ripa, jud. Bihor*, în : *Lucrări științifice*, Inst. Pedagogic Oradea, 1972, p. 50.
[32] D. Ignat, *Așezarea neolitică aparținînd culturii Criș de la Suplacu de Barcău (Bihor)*, în : *Crisia*, VIII, 1978, p. 12, 14.
[33] N. Vlassa, *Săpăturile arheologice de la Coldău (jud. Bistrița-Năsăud)*, în : *A.M.N.*, X, 1973, p. 20 — 21.
[34] M. Nica, *Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Oltenie*, în : *Dacia*, XXI, 1977, p. 32
[35] E. Popușoi, *op. cit.*, în : *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 106, 109 — 110 ; idem, *Săpăturile arheologice de la Trestiana, com. Grivința, jud. Vaslui*, în : *Mat. și cerc. arheologice. A XIV a sesiune anuală de rapoarte*, Tulcea, 1980, p. 44.
[36] S. Marinescu Bîlcu, *Asupra unor probleme ale culturii Criș*, în : *S.C.I.V.A.*, 26, 4, 1975, p. 487
[37] D. Garašanin-Arandjelović, *Starčevacka kultura*, Ljubliana, 1954, p. 153 — 154.

prefera locuințele adîncite, care se construiau mai ușor și asigurau căldură, dar mai puțin confort și durabilitate, ceea ce îi determina ulterior pe oameni să construiască locuințe de suprafață[38].

Deci, alegerea tipului de locuință depinde de mai mulți factori, precum : capacitatea tehnică. experiența și nivelul cultural al constructorilor, influența structurii sociale și a bazei economice[39].

În cazul locuințelor adîncite se mai semnalează, la Trestiana — B I/1975[40] și la Suceava (locuința 3), tipul parțial adîncit, rezultat probabil din nivelarea terenului[41], O situație similară se semnalează și la locuința 2 din așezarea liniar ceramică de la Torskoe[42].

Analizînd locuințele adîncite se constată că în toate cazurile, ele sînt săpate puțin față de solul antic de călcare, înscriindu-se deci în așa-numita categorie a semibordeielor. Astfel, la Trestiana, locuința 3 are adîncimea de 0,40 m[43], la Mălușteni, locuința cercetată în 1979 se adîncește la 0,70—0,80 m față de nivelul actual și 0,30—0,40 m față de baza nivelului Criș[44], la Suceava —„Parcul Cetății" locuința nr. 5 se adîncește la 0,40 m de la nivelul antic, locuința 3 între 0,20—0,40 m în zona parțial adîncită ; locuința 7 la 0,40—0,50 m, iar locuința 10, cea mai adîncă (și cea mai veche din cadrul așezării), la 0,70 m. Putem deci conchide că în aria Criș din Moldova nu se întîlnesc bordeie în adevăratul înțeles al cuvîntului, ca în Transilvania, la Gura Baciului[45], Cipău[46], Iernut[47] ș.a., unde se cunosc însă, în paralel. și numeroase semibordeie. Locuințele adîncite sînt frecvent întîlnite și în aria Starčevo[48]. În schimb, ele nu sînt atestate nici în cele peste 150 așezări cunoscute în aria Körös din sud-estul Ungariei[49], nici în grupele Karanovo, Kremikovici, Čavdar din Bulgaria[50], ceea ce ar putea fi un indiciu pentru afinitățile mai mari ale culturii Starčevo-Criș de pe teritoriul țării noastre cu aria starčeviană,

---

[38] Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 27—28.

[39] B. Stalio, *Agglomeration et habitation de la période néolithique*, în vol. : *Les régions centrales des Balkans à l'époque néolithique*, Belgrad, 1968, p. VII—VIII.

[40] E. Popușoi, *op. cit.*, Tulcea, 1980, p. 44.

[41] *Ibidem*.

[42] T. S. Passek, E. K. Cerniș, *Pamiatniki kulturî lineino-lentocinoi keramiki na territorii SSSR*, în colecția „Arheologhiia SSSR", vipusk B 1—11, Moscova, 1963, p. 22.

[43] E. Popușoi, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Trestiana*, manuscris, 1974 (referat susținut în cadrul doctoranturii, la Iași).

[44] C. M. Istrate, *op. cit.*, 1980, p. 55 și fig. 1; aici, însă, scara nu e de la 1 : 20, cum se indică eronat, ci 1 : 66,66.

[45] N. Vlassa, *Sondajul de salvare de la Gura Baciului*, în : *A.M.N.*, V, 1968, p. 371.

[46] *Ibidem*, p. 375.

[47] Idem, *op. cit.*, 1970, p. 169.

[48] D. Garašanin-Arandjelović, *op. cit.*, p. 153—154 ; B. Stalio, *op. cit.*, p. VII—VIII.

[49] I. Bognár-Kutzián, *A Körös-Kultúra*, Budapesta, 1944, p, 90 — 92; O. Trogmayer, *Die Hauptfragen des Neolithikums der ungarischen Tiefebene*, în : *A Móra Ferenc Múzeum Evkönyve*, Szeged, 1968, p. 12.

[50] H. Vajsová, *Stand der Jungsteinzeitforschung in Bulgarien*, în : *Slov. Arch.*, XIV, 1, 1966, p. 10 — 11 ; G. I. Georgiev, *Kulturgruppen der Jungstein—und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien)*, în vol. : *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praga, 1961, fig. II/1, 2; idem, *Die Erforschung der neolithischen und der bronzezeitlichen Siedlungshügel in Bulgarien*, în : *Zeitschrift für Archäologie*, Berlin, 1967, 1, fig. 5 ; idem, *Neues über das Neolithikum Bulgariens*, în : *Actes du IIe Congr. Intern. des Etudes du Sud—Est Eur.*, Atena, vol. II, 1972, p. 82 — 83; B. Nikolov, *Gradechnitza*, Sofia, 1974, p. 7 — 8.

precum și cu grupul Tsonevo din nord-estul Bulgariei, plasat la nivelul Karanovo II[51].

În privința dimensiunilor, a formei și a orientării, acestea se pot stabili aproape exact la locuințele adîncite, în timp ce la locuințele de suprafață există o extrem de mare probabilitate, deoarece ele nu au platformă, delimitarea făcîndu-se de regulă pe baza răspînirii materialelor și eventual a poziției vetrei (or, se știe că în momentul prăbușirii, ca și după aceea, materialele pot ajunge în cu totul alte poziții față de situația reală din timpul existenței complexului). La Trestiana, locuința adîncită nr. 3, din primul nivel, era de formă rectangulară și avea dimensiunile de 3,80 × 2,40 m, deci o suprafață de circa 9 m.p.[52] La Suceava, locuința adîncită nr. 10, din primul nivel de locuire, avea forma ușor trapezoidală, aproape pătrată, fiecare latură avînd aproximativ 3 m (deci suprafața era de circa 9 m²); orientarea, stabilită pe baza amplasării intrării și a vetrei, era NV—SE. Locuința adîncită nr. 7, alăturată, de formă aproximativă a unui paralelogram, avea dimensiunile de 4,5 × 2,5 m (deci o suprafață de 11,25 m²), fiind orientată vest-est. Locuința ușor adîncită, nr. 5, din ultima etapă de locuire a așezării de la Suceava, avea forma oval-alungită, fiind de mari dimensiuni, cu diametrele circa 8 × 4 m (aproximativ 32 m²); orientarea era NNE—SSV. Locuința nr. 3, din faza a treia a așezării de la Suceva, adîncită parțial în partea ei sud-vestică, de formă ușor trapezoidală, era, de asemenea, de mari dimensiuni, cu laturile de 9 × 2,5—3 m (aproximativ 25 m²), fiind orientată SE—NV (e posibil însă ca un complex situat în imediata vecinătate, spre VNV, numit locuința nr. 4 și care nu prezenta nici vatră și nici prea multe materiale, să fi fost o anexă a locuinței nr. 3). În fine, locuința adîncită, cercetată parțial în 1979 la Măluțeni, dintr-o fază evoluată a culturii Criș, avea, atît cît a fost degajată, dimensiunile de 4,60 × 4,50 m, deci peste 20 m², fiind orientată nord-sud[53]; forma nu se poate stabili, întrucît conturul e trasat după răspîndirea materialelor, deși se vorbește de un semibordei surprins în plan.

Din aceste puține date se poate totuși constata că există o tendință de mărire a suprafeței locuibile în etapele mai evoluate față de cele timpurii (de la circa 10 m² la 20—30 m²), ceea ce ar putea fi pus desigur în legătură cu un anume spor demografic în cadrul familiilor. Nu există însă un plan unitar în privința formelor locuințelor adîncite, ceea ce se poate presupune și pentru colibele de suprafață. Și orientarea diferă foarte mult, probabil în funcție de condițiile concrete ale fiecărui teren.

Se pare că locuințele aveau o singură încăpere, chiar dacă întîlnim locuințe alăturate (Glăvănești[54], Suceava) sau de dimensiuni mai mari. În alte zone se citează însă și existența unor locuințe adîncite, formate din două

[51] H. Todorova, *Die frühneolithische Kultur Tsonevo in Nordostbulgarien*, în: *Actes du VIIIe Congr. Int. des Sc. Pré- et Protohist.*, Belgrad, vol. II, 1973, p. 226, 227; idem și col., *Selișt'nata mogila pri Goliamo Delcevo*, Sofia, 1975, p. 111 și fig. 3, 4.

[52] E. Popușoi, *Cîteva date privind săpăturile arheologice din așezarea neolitică de tip Criș de la Strce Beloescu—Bîrlad*, în: *R.M.*, II, 1965, număr special, p. 412; idem, în: *Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie—dec. 1964*, Buc., 1971, p. 41; idem, *op. cit.*, în: *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 106 (orientarea nu este indicată).

[53] C. M. Istrate, *op. cit.*, 1980, p. 55 și fig. 1—2

[54] E. Comșa, *op. cit.*, p. 12.

gropi alăturate : Gura Baciului — nivelul I[55], Tsonevo, în nord-estul Bulgariei[56], Selişte I, în cultura bugo—nistriană[57].

Intrările în locuințe erau probabil dispuse, de regulă, pe partea opusă vetrei, așa cum s-a observat clar la locuința adîncită nr. 10 de la Suceava. Aici intrarea se prezenta sub forma unei pante oblice, care scădea treptat de la nord-vest spre sud-est, pe o distanță de circa 1,20 m, adîncindu-se circa 0,50 m ; probabil că aici au fost amenajate odioară trepte, dar diferențele dintre ele s-au nivelat cu timpul. Asemenea trepte s-au găsit la locuințe adîncite de la Verbița[58] și Dubova—Cuina Turcului[59].

Modul de construcție al locuințelor Starčevo-Criș din Moldova e puțin cunoscut, deoarece nu au apărut pînă acum în săpături elemente concludente. Materialul de bază utilizat în ridicarea construcțiilor l-a constituit lemnul. Totuși, cu o singură excepție (locuința nr. 3 de la Suceava), nu s-au putut observa pe teren urme ale parilor verticali care susțineau construcțiile. Urma de par sesizată la Suceava e plasată în zona unde ar fi trebuit să fie colțul estic al locuinței 3, la întretăierea laturilor de N-E și S-E ; urma se adîncea vertical, 0,60 m de la baza locuinței, avînd un diametru de 0,30 m. Mai mult ca sigur, acest par susținea acoperișul pe latura intrării. Probabil că în cazul locuințelor adîncite parii de susținere nu erau prea adînc înfiți în podină, ci sprijinindu-se pe pereții și colțurile gropii ; de aceea, urmele de pari vor trebui căutate mai ales la locuințele de suprafață.

Așa cum demonstrează urmele de lipituri de lut care păstrează impresiuni de nuiele, acești pari de susținere constituiau scheletul unei împletituri dese de crengi, care formau pereții locuinței. La Glăvănești, diametrul acestor impresiuni varia între 1,5—3 cm[60] ; de asemenea, la Trestiana ele nu depășeau 2—3 cm[61]. La Suceava, pe lîngă impresiuni cu diametre mici, au apărut și altele mai mari (unul de 10—12 cm, în locuința 10 ; unul de 6 cm în locuința nr. 6 ; cîțiva de 4—5 cm în locuința nr. 8), care arată că acești pari făceau parte din structura de rezistență a locuinței.

Structura lemnoasă a locuințelor era acoperită cu un strat de lut, în amestec cu materiale vegetale, care putea să fie foarte subțire și deci să lase foarte puține urme de lipituri[62]. Se întîlnesc totuși și cazuri, precum la locuințele 7 și 10 de la Suceava, cînd numărul lipiturilor este considerabil. În aceste cazuri avem de-a face cu locuințe cu o existență mai lungă (locuința 10 prezintă un nivel de refacere totală a vetrei), care au cunoscut desigur mai multe relutuiri, ceea ce a dus la creșterea consistenței lipiturii. Considerăm deci că nu-

---

[55] N. Vlassa, *op. cit.*, 1968, p. 371

[56] H. Todorova, *op. cit.*, 1973, p. 227.

[57] V. I. Markevič, *Arheologiceskaia karta Moldavskoi SSR : pamiatniki epoh neolita i eneolita*, fasc. 2, Kișinău, 1973, p. 22.

[58] D. Berciu și col., *Șantierul Verbicioara*, în : *S.C.I.V.*, III, 1952, p. 158.

[59] C. S. Nicolăescu-Plopșor și col., *Cercetările arheologice de la Cazane*, în : *S.C.I.V.*, 16, 2, 1965, p. 409.

[60] E. Comșa, *op. cit.*, p. 12.

[61] E. Popușoi, *op. cit.*, în : *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 110.

[62] E. Comșa, *op. cit.*, p. 12 ; E. Popușoi, *op. cit.*, 1965, p. 412 ; idem, *op. cit.*, 1971, p. 32 ; idem, *op. cit.*, în : *Arh. Mold.*, XI, 1980, p. 7 ; idem, *op. cit.*, în : *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 111 ; idem, *op. cit.*, Tulcea, 1980, p. 36 ; C. M. Istrate, *op. cit.*, 1980, p. 56 ; majoritatea locuințelor de la Suceava.

mărul și mărimea lipiturilor de pereți poate fi pusă uneori în directă relație cu perioada de utilizare a unei locuințe.

Podina locuințelor Starčevo-Criș din Modova, atît la cele adîncite, cît și la cele de suprafață, nu prezintă în general amenajări speciale ; uneori, chiar fundul locuințelor adîncite prezintă denivelări, deoarece nu s-a întreprins nici măcar bătătorirea sa. Totuși, în foarte rare cazuri, zonele de sub și de lîngă vetre au cunoscut o amenajare specială, constînd dintr-o adevărată placă de lut. O astfel de situație am întîlnit-o la locuința de suprafață nr. 1 de la Suceava (bucățile de chirpici mari, răspîndite sub vatră și în jurul ei, aveau grosime de circa 4 cm, dar nu prezentau urme ale unei substructuri lemnoase). Și la Valea Lupului se citează existența unor blocuri de chirpic într-o colibă de suprafață[63], care ar putea proveni dintr-o asemenea platformă. Astfel de amenajări se cunosc în așezările Starčevo-Criș de la Kovács-tanya și Beșenova[64], de la Padina, în zona Porților de Fier[65] și Suplacu de Barcău, în Bihor[66], iar ulterior, în mediu liniar-ceramic, se citează la Nezvisko[67]. Probabil aceste platforme erau utilizate pentru rîșnit sau alte activități gospodărești[68]

În cadrul locuințelor, cele mai frecvente amenajări le reprezintă vetrele. S-au găsit totuși și locuințe fără vetre, precum cele de la Glăvănești[69] sau complexele nr. 2 (nedezvelit însă în totalitate), 4, 6, 8 și 9 de la Suceava (simple colibe, cu puțin material și lutuieli superficiale, care e posibil să nu fi fost locuite prea mult sau să fi folosit sisteme portabile de încălzit, neprecizate pînă acum). Vetrele sînt amplasate de regulă pe latura opusă intrării (mai ales pe cea nordică, nelipsind însă excepții), uneori într-un colț ; sînt rare vetrele dispuse în zona centrală a locuinței (locuința nr. 1 de la Suceava ; locuința nr. 2 de la Trestiana[70]), așa cum se vor întîlni predominant ulterior, începînd chiar cu cultura ceramicii liniare[71]. De regulă, vetrele au fost găsite cu suprafața mai mult sau mai puțin deranjată, ceea ce se putea întîmpla în momentul distrugerii locuinței sau ar putea fi chiar actul intenționat al locuitorilor[72], în cazul părăsirii premeditate a așezării (probabil o acțiune legată de cultul vetrei). Din această cauză nu se pot face aprecieri sigure despre forma și dimensiunile vetrelor. Din punctul de vedere al modului de construcție, se întîlnesc următoarele tipuri :

a) vetre construite direct pe sol, printr-o simplă lutuire, fără alte amenajări adiacente : Trestiana, mai ales la locuințele de suprafață din nivelul al doilea[73]; Măluțeni[74] ; Suceava-locuințele nr. 1 și 5 ;

[63] I. Nestor și col., *op. cit.*, p. 57.

[64] I. Bognár-Kutzián, *op. cit.*, p. 91 — 92 și notele 681, 686.

[65] B. Jovanović, *Elements of the Early Neolithic Architecture in the Iron Gate George and their Functions*, în : *Arch. Iugoslavica*, IX, 1968, p. 3.

[66] D. Ignat, *op. cit.*, 1978, p. 12.

[67] E. Comșa, *Considerații cu privire la cultura cu ceramică liniară de pe teritoriul României și din regiunile vecine*, în : *S.C.I.V.*, 11, 2, 1960, p. 228 ; E. K. Cernîș, *Territoire orientale des tribus de la céramique linéaire*, în : *Atti del VI Congr.* Int. Sc. Pre-e Protostor., extras, Moscova, 1962, p. 4 ; T.S. Passek, E. K. Cernîș, *op. cit.*, 1963, p. 15.

[68] E. K. Cernîș, *op. cit.*, 1962, p. 4

[69] E. Comșa, *op. cit.*, 1978, p. 12.

[70] E. Popușoi, *op. cit.*, în : *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 111.

[71] B. Soudský, *Étude de la maison néolithique*, în : *Slov. Arch.*, XVII, 1969, p. 5 — 96.

[72] E. Popușoi, *op. cit.*, în : *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 111.

[73] *Ibidem*, p. 110.

[74] C. M. Istrate, *op. cit.*, 1980, p. 56.

b) vetre cu groapă adiacentă : Trestiana-locuința 3[75] și Balș[76]. Acest sistem se mai întîlnește și la Leț[77], precum și în zona dunăreană, la Ostrovu Golu, Gornea, Cuina Turcului[78] ;

c) vetre construite pe o groapă. În locuința nr. 3 de la Suceava, sub vatră, se afla o groapă, adîncă de 0,30—0,35 m, care a fost umplută cu numeroase fragmente ceramice ; acestea au constituit fundamentul pentru lipitura vetrei. E posibil ca vatra să fi avut și o gardină formată din gresii nisipoase, puternic înroșite, care s-au găsit împrăștiate în jurul vetrei. Asemenea pietre se mai semnalează și în Muntenia, la vatra semibordeiului nr. 1 de la Tîrgșorul Vechi, care de asemenea era ușor albiată[79]. De altfel, în zona dunăreană, vetrele cu gardină de piatră și plasate în concavități puțin adînci sînt frecvente încă din cultura Schela Cladovei[80], continuîndu-se și în cultura Starčevo-Criș[81]. Vetre în groapă sînt prezente și în faza a doua a culturii bugo-nistriene, în așezarea Soroca II, stratul superior[82] ;

d) vetre refăcute pe același loc. S-au găsit la Suceava. În locuința de suprafață 7 A vatra, construită pe un strat subțire de lut, se găsea deasupra resturilor vetrei deranjate din locuința adîncită nr. 7. În locuința adîncită nr. 10 focul s-a făcut inițial direct pe lutul sarmațian de la fundul semibordeiului, rezultînd în colțul sudic, la adîncimea de 1,20 m, o crustă de argilă puternic înroșită. Ulterior, deasupra acesteia, s-a turnat un strat de pămînt amestecat (negru și argilos), construindu-se apoi, la 1 m adîncime, o nouă vatră, de formă aproape rectangulară (0,70 × 0,50 m) și fără gardină.

Un tip aparte de vetre îl reprezintă cele construite în afara locuințelor, întîlnite la Trestiana în număr de patru (3 în primul nivel și una în nivelul al doilea) ; ele erau construite direct pe sol, constînd dintr-o fețuială simplă și erau de formă ovală[83]. Probabil asemenea vetre erau și la Glăvănești, ele nefiind găsite în interiorul locuințelor. În zona dunăreană, majoritatea vetrelor erau amplasate în afara locuințelor[84]. O astfel de vatră a fost descoperită și în așezarea Soroca III, din faza a treia a culturii bugo-nistriene[85].

Tot în afara locuințelor, pe lîngă vetre, la Trestiana, s-a descoperit și un cuptor, ușor oval (0,70 × 0,60 m), cu bolta scobită în lutul galben ; baza cuptorului și pereții au fost îngrijit fețuiți. Cuptorul era legat printr-un canal îngust (0,20 m) de o groapă aproape rotundă (1,35 × 1,55 m) și destul de adîn-

---

[75] E. Popușoi, *op. cit.*, 1971, p. 31 ; idem, *op. cit.*, în : *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 109.

[76] Idem, *op. cit.*, în : *Arh. Mold.*, IX, 1980, p. 7. și fig. 3.

[77] E. Zaharia, *Contributions sur la civilisation de Criș à la lumière de sondage de Leț*, în : *Dacia*, VI, 1962, p. 12.

[78] Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, p. 28.

[79] V. Teodorescu, *Cultura Criș în centrul Munteniei*, în : *S.C.I.V.*, 14, 2, 1963, p. 253.

[80] V. Boroneanț, *Recherchers archéologiques sur la culture Schela Cladovei de la zone des des Portes de Fer*, în : *Dacia*, XVII, 1973, p. 17.

[81] D. Berciu și col., *op. cit.*, 1952, p. 158 ; C. S. Nicolăescu-Plopșor și col., *Rezultatele arheologice din zona Porților de Fier*, în colecția : *Comuicări*, seria arheologică, IV, Craiova, Centrul de științe sociale, 1968, p. 23 ; Al. Păunescu, *Cercetările arheologice de la Cuina Turcului-Dubova (jud. Mehedinți)*, în : *Tibiscus*, V, 1978, p. 28 — 29 ; B. Jovanović, *op. cit.*, p. 2 — 3.

[82] V. I. Markević, *op. cit.*, 1973, p. 17.

[83] E. Popușoi, *op. cit.*, în : *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 109, 111.

[84] Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, p. 28.

[85] V. I. Markević, *op. cit.*, 1973, p. 17 ; idem, *Bugo-dnestrovskaia kul'tura na territorii Moldavii*, Kișinău, 1974, p. 94—95.

că (la 1,85 m de la suprafața actuală nu s-a atins fundul ei). Complexul a fost interpretat drept un cuptor pentru coptul pîinii[86]. Asemenea cuptoare, în aria Starčevo-Criș din țara noastră, au mai fost semnalate la Tîrgu Mureș[87] și la Moldova Veche[88], dar ambele se găsesc în bordeie. Nu este totuși exclus ca la Trestiana să avem de-a face cu un cuptor pentru ars ceramică, de felul celor descoperite la Cîrcea[89], avînd în vedere atît prezența gropii adiacente adînci (poate groapă a fochistului), cît și faptul că ceramica fină policromă necesită procedee avansate de ardere[90].

Datele pe care le avem despre vetrele locuitorilor culturii Starčevo-Criș din Moldova ne arată, ca și în cazul locuințelor, că nu se ajunsese la generalizarea unor „norme" constructive, soluțiile diferind de la comunitate la comunitate și adesea chiar în cadrul aceleiași comunități, ceea ce corespunde pe deplin stadiului incipient al vieții sedentare neolitice în această zonă.

În interiorul locuințelor nu s-au mai semnalat alte amenajări fixe, cu excepția unei casete rectangulare, făcută din pietre arse, descoperită la Balș[91]; faptul că pe ea s-a găsit și un idol antropomorf permite interpretarea complexului drept un loc de cult.

În rest, în locuințe sînt aproape nelipsite rîșnițele cu frecătoare[92]. În locuința 7 A de la Suceava, spre colțul nordic, s-au găsit două pietre de rîu de mari dimensiuni, din gresie dură, care reprezentau probabil un fel de nicovală cu percutorul ei.

În fine, în mai multe locuințe se întîlnesc vase de dimensiuni mai mari, care serveau pentru păstrarea hranei; ele nu sînt însă prinse în podeaua locuinței, ci așezate pe ea.

Legate de complexele de locuire, apar, în preajma lor, gropile. Ele au servit desigur pentru scoaterea lutului necesar construcțiilor și modelării ceramicii și ulterior au fost umplute treptat cu resturi menajere. În unele cazuri se constată chiar umplerea lor intenționată, într-un timp foarte scurt, cu scop de nivelare a terenului, în vederea ridicării unei construcții noi; în acest caz, ele prezintă un nivel distinct de umplere la partea superioară (de ex.: groapa nr. 1 de la Suceava). Gropile nu au forme precise, pornind de la simple alveolări (gropile 1 și 2 de la Trestiana[93]; groapa nr. 6 de la Suceava cu diametrul de circa 1 m și adîncimea de 0,35 m de la nivelul de săpare) pînă la gropi de mari dimensiuni: Perieni (2,90 × 2.10 × 0,70 m[94]; Suceava —

[86] E. Popușoi, *op. cit.*, în: *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 114.

[87] A. Bogdan, *Date noi privind ansamblul cetății din Tîrgu Mureș*, în: *Studii și materiale*, II, Muzeul Tîrgu Mureș, 1967, p. 80; P. Dragoman, *Expoziția permanentă de istorie a Muzeului județean din Tîrgu Mureș*, în: *Studii și materiale*, III — IV, 1972, p. 593

[88] Gh. Lazarovici, *op. cit.*, 1979, p. 27.

[89] M. Nica, *Cuptoare de olărie din epoca neolitică descoperite în Oltenia*, în *Drobeta*, 1978, p. 20 — 22.

[90] *Ibidem*, p. 26.

[91] E. Popușoi, *op. cit.*, în: *Arh. Mold.*, IX, 1980, p. 7 și fig. 3.

[92] Suceava; Glăvănești Vechi (E. Comșa, *op. cit.*, 1978, p. 30); Mălușteni (C. M. Istrate, *op. cit.*, 1980, p. 56); Trestiana (E. Popușoi, *op. cit.*, 1971, p. 36; idem, *op. cit.*, în: *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 118; idem, *op. cit.*, Tulcea, 1980, p. 36).

[93] E. Popușoi, *op. cit.*, în: *Cerc. ist.*, XI, 1980, p. 114.

[94] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, 1957, p. 68 și fig. 2.

groapa nr. 1 (4 × 4,50 × 0,80 m). O remarcă specială merită groapa nr. 2 de la Suceava, care a fost săpată în afara așezării propriu-zise, la marginea ei sud-vestică, pe un mic platou, situat cu vreo 7—8 m mai jos decît așezarea ; din această groapă, adîncă de 2,40 m de la suprafața actuală a solului (1,80 m de la nivelul de săpare) și surprinsă de-a lungul secțiunii nr. 8 pe o distanță de 6,5 m, s-a scos o mare cantitate de lut ; în același timp, ea nu a servit decît incidental drept groapă de deșeuri, deoarece resturile menajere sînt foarte rare în cele trei nivele de umplere ale sale.

Aceste date, pe care ni le-au furnizat cercetările arheologice întreprinse pînă-n prezent în așezări Starčevo-Criș din Moldova, coroborate cu rezultatele din restul arealului culturii, ca și din culturile învecinate, ne permit să cunoaștem mai bine modul de viață al purtătorilor primei civilizații neolitice de la est de Carpați.

QUELQUES OBSERVATIONS CONCERNANT LES HABITATIONS DE LA CIVILISATION STARČEVO—CRIȘ DE MOLDAVIE

Résumé

En Moldavie l'on connaît tant des habitations de surface que d'autres moins enfouillies (environ 0,40 — 0,50 m) ; il est à observer une certaine préférence pour les habitations enfouillies dans les périodes plus anciennes d'habitation de la civilisation Starčevo-Criș, tandis qu'avec le temps s'impose de plus en plus l'habitation de surface. Dans deux cas (Trestiana et Suceava) l'on signale le type partiellement enfouilli, résultat dû probablement, au nivellement du terrain[41]. L'utilisation des habitations enfouillies sur le territoire de la Roumanie indique une analogie surtout avec l'aire Starčevo, et moins d'affinités avec les complexes contemporains et apparentés aux territoires de l'Hongrie (Körös)[49] et de Bulgarie (Karanovo, Kremikovci, Čavdar)[50].

En ce qui concerne les dimensions, on constate l'existence de l'agrandissement de la surface habitable dans les étapes plus évoluées par rapport à celles de début (d'environ 10 m² à 20 — 30 m²), ce qui indiquerait un certain essor démographique dans le cadre des familles. Il paraît que les habitations avaient une seule pièce, ayant les entrées disposées, régulièrement, du côte opposé du four ; les habitations enfouillies avaient des marches à l'entrée. Elles étaient bâties de poutres, dont le diamètre variait entre 1 et 12 cm, en fonction de leur rôle dans la structure de résistence. Sur le réseau de branches on appliquait une strate d'argile assez mince. Une quantité plus grande de torchis peut indiquèr une utilisation plus longue de l'habitation. La planche de l'habitation ne présente pas, généralement, d'aménagements spéciaux, à l'exception de la zone du four.

Pas toutes les habitations avaient des fours. Là où ils existent, ils étaient d'habitude dérangés, soit à cause de la destruction, soit à cause de son abandon délibéré.

Typologiquement, il y a quatre types de fours : a) bâtis directement sur le sol, sans autres aménagements ; b) avec un fossé adjacent ; c) sur un fossé ; d) refaits sur lemême endroit.

L'on rencontre encore des fours en dehors des habitations, tout comme des fourneaux (pour le pain ou pour le brûlement de la céramique).

D'autres aménagements dans le cadre des habitations sont tout à fait accidentels (une cassette rectangulaire en pierre, à Balș,[91] moulins à bras, grands vases de provisions). Dans les alentours des habitations il y avaient des fosses, qui ont servi à l'extraction de l'argile et remplies ensuite avec des restes ménagers.

En général, l'on constate une grande diversité de plans et de techniques constructives dans le cadre des habitations de la civilisation Starčevo-Criș sur le territoire de la Moldavie, ce qui correspond à l'étape de début de la vie néolithique sédentaire.

DOUĂ VASE CUCUTENIENE CU CARACTERE ANTROPOMORFE RECENT DESCOPERITE

ANTON NIȚU, VASILE CHIRICA

Cercetările de suprafață din ultimii ani, pentru completarea hărții așezărilor din epocile preistorice și istorice, întreprinse în vederea realizării *Repertoriului arheologic al județului Iași*, s-au soldat cu descoperirea de numeroase materiale arheologice, unele efectuate cu ocazia lucrărilor de utilitate publică, altele, prin activitatea cercurilor de istorie și arheologie ale elevilor, organizate de profesori sau învățători în vederea acestor cercetări. Printre aceste piese, două vase cu caractere antropomorfe, importante prin frumusețea sau noutatea lor, fac obiectul acestui studiu.

Din așezarea „La Nuci" pe „Dealul Bodeștilor" de la *Scînteia*, datînd din *faza A 3 tîrzie* și situată în Podișul Central Moldovenesc, provine *vasul antropomorf* de mici dimensiuni, modelat ca o figurină feminină și acoperit cu un decor pictat de stil tricrom A (fig. 1—2). Jumătatea superioară a vasului, reprezentînd corpul imaginii feminine, are forma de cilindru cu secțiunea ovală și gura ușor evazată, cu buza îngroșată la exterior. Fața posterioară este puțin concavă, pentru a reda curbura spatelui, și fața anterioară natural convexă în regiunea abdominală. În partea superioară a corpului, sub gura vasului, sînt dispuse lateral două mici torți verticale, modelate din pasta peretelui ca două proeminențe perforate orizontal, care corespund umerilor perforați pe figurinele plasticii. Zona gurii este separată de corp deasupra torților printr-o canelură superficială.

Jumătatea inferioară a vasului modelează morfologia caracteristică imaginii feminine prin dezvoltarea simetrică a șoldurilor și a coapselor masive și dezvoltarea asimetrică a regiunii gluteale. Coapsele alipite se termină printr-un picior scurt, ușor evazat și cu marginea ușor îngroșată, ca aceea a buzei sau mai degrabă ca un inel. Această morfologie este accentuată printr-o canelură mai adîncă și largă, verticală între coapse și bifurcată în două arcade deasupra coapselor și a regiunii gluteale. Pe fața anterioară, arcadele modelează pliul regiunii ingvinale și se unesc în unghi, pentru a include *cteis*-ul.

Fundul vasului corespunde tălpii piciorului unic. El este ușor concav și de formă ovală, în sensul invers al gurii, cu o mică ancoșă pe marginea anterioară, ca pentru a marca vîrfurile separate a două picioare. Ancoșa tălpii este continuată pe piciorul vasului printr-o incizie prelungită pînă la capătul inferior al canelurii coapselor, pentru a indica și separarea picioarelor în continuarea coapselor.

Morfologia este completată ca detalii prin mici proeminențe: două proeminențe dispuse la extremitatea canelurii coapselor, pentru a marca ge-

nunchii ; două proeminențe dispuse pe fețele laterale ale picioarelor, pentru a marca gleznele. De asemenea, pe marginea fundului evazat al vasului două mici alveole alungite și verticale indică degetele piciorului drept.

Forma vasului reproduce silueta tipului de figurine feminine din plastica de stil A, cu corpul dreptunghiular înalt și lat, cu umerii perforați, cu șoldurile și regiunea gluteală dezvoltate, cu coapsele alipite și prelungite printr-un picior scund cu talpa ovală și genunchii marcați printr-o proeminență perforată sau prin pastile. Vasele antropomorfe de la Hăbășești din faza A 3 timpurie, derivate din același tip de figurine ale plasticii, au uneori indicați și sînii modelați în relief[1].

Canelura orizontală și arcuită a regiunii ingvinale pe fața anterioară și continuată pe fața posterioară separă cele două jumătăți ale vasului, corespunzătoare corpului și părții inferioare a imaginii feminine, și în același timp le separă ca zone decorative ale vasului, zona decorativă superioară, delimitată sus de canelura orizontală a gurii, și zona decorativă inferioară, delimitată jos de o bandă orizontală albă cu contur negru. De aceea, canelurile orizontale, care formează de asemenea limite zonale, sînt acoperite la fel cu culoare albă și mărginite cu contur negru.

Zonele libere ale gurii și piciorului, deasupra și dedesubtul benzii albe respective, sînt acoperite cu culoare brună închis, afară de marginea îngroșată ca un inel a gurii și fundului, care păstrează lustrul brun deschis al suprafeței vasului. Fața concavă a fundului este la fel acoperită cu culoarea brună închisă.

Cele două zone decorative constituie cadre diferite în care se introduc aspecte obișnuite ale decorului spiralic al ceramicii. Zona decorativă a corpului este împărțită în două metope, una pe fața anterioară și cealaltă pe fața posterioară, prin două benzi verticale dispuse în dreptul torților între cele două benzi orizontale și tratate la fel cu culoare albă și contur negru, încît limitele verticale ale metopelor comunică cu limitele orizontale ale zonei decorative. Cele două metope sînt decorate cu același aspect decorativ, dar ale cărui motive sînt diferențiate pe piept și în regiunea abdominală sau pe spate și în regiunea lombară. Zona decorativă inferioară este împărțită prin canelurile verticale ale coapselor în două părți laterale, decorate de asemenea cu același aspect decorativ, dar ale cărui motive identice sînt inversate în regiunea gluteală și pe fețele coapselor.

Motivele decorului sînt formate din benzi de aceeași lățime și comunicante cu limitele zonale și metopice, fiind tratate la fel cu culoare albă și contur negru. Benzile motivelor sînt rezervate pe lustrul brun deschis al suprafeței naturale a vasului, care oferă direct „fondul de pictură" inițial și transpare între liniile groase de culoare brună închisă a intervalelor. Benzile motivelor sînt apoi acoperite cu culoare albă și conturate cu negru. Peste pictură, toată suprafața vasului este puternic lustruită. Prin tehnica picturii, decorul vasului aparține variantei cu „alb pozitiv" a categoriei „ceramicii tricrome

[1] Vl. Dumitrescu, *Hăbășești*, București, 1954, p. 384, pl. CIX ; Idem, *Arta culturii Cucuteni*, Bucureștl, 1979, p. 83 — 84, fig. 174.

pe fond alb" şi prin „benzile înguste cu alb pozitiv" el caracterizează *etapa finală* a fazei A3[2].

Metopa de pe faţa anterioară a corpului este decorată cu un motiv dreptunghiular cu laturile verticale arcuite şi terminat în unghi cu laturile rectiliniare, închizînd o bandă mediană mai lată în formă de langhetă. Acelaşi motiv decorează pieptul figurinei, care înlocuieşte coada unei linguri de la *Frumuşica* din faza A 2 (fig. 6/2) şi a fost interpretat ca reprezentînd un mare „pandantiv"[3]. În ambele cazuri, această interpretare este reală, cu condiţia să fie considerată ca figurarea intenţionată a unui pandantiv prin motivele decorului geometric. Regiunea abdominală a acestei figurine servind drept coadă este decorată cu motivul rombului, caracteristic figurinelor feminine din plastica de stil A.

Metopa de pe faţa posterioară prezintă în colţurile superioare benzi arcuite concentrice, dispuse în jurul torţilor sau prelungite pînă în colţurile inferioare respective. Benzile exterioare sînt prevăzute cu o bandă rectilinie oblică în sens invers, pentru a forma un unghi. În felul acesta ele delimitează un spaţiu romboidal cu unghiurile secţionate de limitele zonale. În acest spaţiu este introdusă o perlă foliacee, dispusă cu capătul umflat în jos, prin simetrie cu banda verticală în langhetă din metopa de pe faţa anterioară. Acest romb mărit pe toată faţa dorsală a corpului înlocuieşte romburile repartizate în diferitele regiuni pe faţa dorsală a figurinelor de stil A (fig. 8).

Zona decorativă a jumătăţii inferioare a vasului este organizată în raport cu morfologia ei în două părţi laterale, corespunzătoare divizării regiunii gluteale pe faţa posterioară şi separării coapselor pe ambele feţe. Fiecare parte este decorată cu două „spirale agăţate" prin una din volute şi cu cealaltă volută secţionată de canelurile coapselor, încît ele sînt inegale, una foarte scurtă şi cealaltă foarte alungită. „Volutele agăţate" decorează regiunea gluteală, ca pe figurina de la Drăguşeni-Săveni (fig. 8). Spiralele scurte sînt limitate la regiunea gluteală şi în acelaşi timp dispoziţia lor este inversată, deasupra sau dedesubtul acestei regiuni. Spiralele alungite parcurg întîi faţa laterală a coapselor şi, pentru a acoperi şi decora faţa lor anterioară, ele se termină în serpentină cu două bucle opuse de o parte şi alta a canelurii anterioare a coapselor. Pe coapsa stîngă, serpentina este secţionată de canelură, încît bucla inferioară are forma unei „ove" laterale şi sugerează aceeaşi intenţie pentru bucla opusă pe coapsa dreaptă. Pe faţa laterală a coapsei drepte, se introduce în intervale o „perlă circulară" cu contur negru ca motive anexe ale decorului spiralic.

În adevăr, pereche de „ove opuse" de o parte şi alta a canelurii coapselor decorează feţele lor anterioară şi posterioară pe vasele antropomorfe cu fundul ascuţit de la Izvoare II_1 în faza A 2 şi de la Truşeşti în faza A 3 timpurie[4].

---

[2] A. Niţu, *Criterii actuale pentru clasificarea complexelor ceramicii şi periodizarea etapelor culturii cucuteniene, II*, în CI, XI, 1980, p. 150, 152, fig. 9 — 10.

[3] Vl. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, p. 83, fig. 173.

[4] R. Vulpe, *Izvoare*, Bucureşti, 1957, p. 133, fig. 106/2 şi 107 ; A. Niţu, *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani—Aldeni din sudul Moldovei*, în CI, II, 1971, p. 83 — 84, fig. 11/4 ; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 84, fig. 64.

Ele sînt derivate la fel din figurinele feminine, dar de tipul cu coapsele terminate printr-un singur picior ascuțit și decorate cu ove simetrice[5].

Pe vasul de la Scînteia, cele două spirale alungite puteau realiza acest decor cu ove prin buclele serpentinei, fără ca dispoziția lor pe fața posterioară și laterală a coapselor să fie inversată, dar această dispoziție determina de asemnea inversarea celor două spirale scurte în regiunea gluteală. Tocmai această inversiune exlică sensul formal al decorului spiralic, prin continuitatea lui de pe o coapsă pe alta, care reface unitatea zonei decorative inferioare a vasului, divizată de morfologia regiunii gluteale și a coapselor, și se desfășoară ca un decor cu spirale agățate în zonele libere pe formele ceramice obișnuite.

Spiralele scurte reconstituie forma inițială a unei spirale în *S*, ca simbol al întregului decor al vasului ; spiralele alungite se succed într-o singură serpentină în jurul vasului, agățată cu captele ei libere de spirala în *S*. Cele patru bucle ale serpentinei realizează „decorul cu ove", caracteristic pe fața anterioară a coapselor pe vasele antropomorfe ; „volutele agățate" ale celor două motive realizează decorul caracteristic al regiunii gluteale pe vasele antropomorfe și pe figurinele plasticii.

Aceste vase antropomorfe, derivate din tipurile figurinelor aparțin categoriei *vaselor în forma corpului uman* prin procedeul lor formativ, care introduce recipientul în interiorul unei figurine golite, păstrînd morfologia ei și adaptînd decorul ei geometric[6]. Această categorie leagă direct ceramica de plastică[7]. Însă, ca vase, ele pot adopta direct decorul geometric al ceramicii, adaptîndu-l la morfologia feminină și avînd de asemenea grijă să sugereze podoaba divinității. Aceste motive figurative se întîlnesc cu motivele simbolice împrumutate din decorul figurinelor, înainte de toate „rombul" care decorează regiunea abdominală și dorsală a figurinelor și vaselor antropomorfe.

Acest dublu raport este cu atît mai evident la cealaltă categorie de vase antropomorfe, aceea a *vaselor cu atribute antropomorfe*, derivate ca procedeu formativ prin antropomorfizarea diferitelor forme ceramice, adică prin modelarea părții lor inferioare după morfologia figurinelor, dar păstrînd forma ceramică caracteristică și adaptînd decorul geometric al ceramicii la morfologia vasului antropomorf[8]. Această categorie face tranziția între vasele antropomorfe și ceramica cu decor antropomorf plastic.[9]

Paharul inedit de la *Trușești* (fig. 3 ; 4), aparținînd de asemenea ceramicii tricrome cu alb pozitiv, este pandantul vasului de la Scînteia în raport cu decorul său, dar în cadrul acestei categorii de vase antropomorfe. El este la fel prevăzut cu două proeminențe perforate orizontal, corespunzătoare umerilor perforați ai figurinelor, și prezintă o variantă a decorului vasului de la Scînteia prin zona superioară liberă, fără metope, și aspectele decorului spiralic în cele două zone. Acestea corespund celor două părți ale imaginii feminine, corpul pînă la șolduri și partea inferioară cu coapsele și regiunea gluteală, și sînt

[5] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 209, fig. 107 ; 228/4 ; A. Nițu, *op. cit.*, p. 83, 85.
[6] A. Nițu, *op. cit.*, p. 83, 85.
[7] *Ibidem*, p. 88.
[8] *Ibidem*, p. 84
[9] *Ibidem*, p. 88.

separate la fel prin canelura superficială și bifurcată în unghi a regiunii ingvinale, marcînd separarea corpului, a coapselor și a regiunii fesiere printr-o bandă de culoare albă pozitivă, pictată pe suprafața inițială a vasului. Fiecare din cele două zone este decorată cu un aspect inițial sau derivat al decorului spiralic din zonele libere pe ceramică, șirul de spirale în *S* sau șirul de volute secționate. Benzile motivelor sînt de aceeași lățime cu banda interzonală și comunicante cu aceasta în zona superioară. Ele sînt crutate prin conturul lor negru și prin liniile brune închis, haşurate în intervale.

În zona superioară, „două volute în culbec" dispuse cu capătul în dreptul proeminențelor se înfășoară în sens invers în jurul lor și sînt secționate de limitele zonale, gura vasului și banda ingvinală, avînd aparența ovelor concentrice. Capetele verticale ale volutelor delimitează fețele anterioară și posterioară ale corpului. Benzile exterioare ale volutelor secționate combină pe fața anterioară aceeași figură a „pandativului" de pe vasul de la Scînteia, a cărui parte inferioară sintetizează motivul „rombului", însă comun regiunii abdominale și *cteis*-ului ca pe figurine (fig. 7/2)[10]. Rombul este decorat în diagonală cu o bandă oblică, care nu este decît ligatura exterioară a uneia din volute (fig. 5/7 zona gurii). Figura este închisă sus de o „ovă anexă" a decorului spiralic, dispusă pe limita superioară ca decor obișnuit sub gura vasului. Aspectul decorului prefigurează forma sintetică a „pandantivului și rombului" pe vasul de la Scînteia.

Combinarea pandativului și rombului, preluate din decorul plastic sau gravat al figurinelor, este transpusă ca decor ceramic prin benzile motivelor decorului spiralic tricrom. Sub acest aspect decorativ, figurarea ei poate fi reluată și reprodusă, numai pe fața anterioară, pe figurina de la *Drăgușeni-Săveni* și realizată prin două benzi arcuite cu contur gravat (fig. 7/3)[11]. Transpunerea acestor motive prin decorul spiralic se explică în primul rînd prin preferința vaselor antropomorfe ale fazei A 3 timpurii pentru decorul pur cu spirale, repartizate ca motive variate și adaptate părților morfologiei feminine a vasului, la Drăgușeni-Săveni[12] și Truşești[13].

Pe fața dorsală a corpului, o bandă orizontală, detașată din banda ingvinală sub capătul volutelor, are conturul inferior lărgit ca un unghi, pentru a delimita, decora și chiar constitui regiunea lombară în forma unui romb îngust cu vîrfurile laterale alungite și aplecate, ca pe figurinele de la *Dumești* (Vaslui, Deasupra, benzile exterioare ale volutelor devin contigue, pentru a lăsa un interval triunghiular pictat cu brun, simetric cu ova de pe fața anterioară și obișnuit ca motiv anex marginal în decorul spiralic.

În zona inferioară, decorul spiralic este simplificat la un șir de „două spirale în *S* libere", ale căror volute decorează una fața anterioară a coapselor și cealaltă jumătatea respectivă a regiunii fesiere, ca decor tipic pentru vasele antropomorfe ale fazei A3.

[10] M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, București, 1966, fig. 25 sus.
[11] A. Crișmaru, *Drăgușeni*, Botoșani, 1977, p. 68, fig. 53/5 ; 55/5.
[12] *Ibidem*, p. 58 — 59, fig. 38/3.
[13] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 84, fig. 175 ; Idem, *Arta preistorică în România*, București, 1974, fig. 238 (în ambele lucrări, atribuit greșit Drăgușenilor).

Pe vasele antropomorfe, decorul *pandantivului cu romb* are înainte de toate un rol decorativ și nu este decît adaptarea pentru figurarea lui a unui aspect de decor geometric, care constituie o formă derivată în seria derivativă a *decorului spiralic* de stil A și caracteristică pe formele ceramicii tricrome pe fond brun sau alb din fazele A 2 — A 3. Acest aspect decorativ comportă unul sau două" șiruri de ove" dispuse pe limitele zonei decorative și derivate prin secționarea volutelor (fig. 5)[14].

Elementele formale ale acestor aspecte decorative sînt suficiente pentru a explica prin combinarea lor aspectele metopelor pe corpul vasului de la *Scînteia*, ca modalitate a aplicării decorului cu șiruri de „ove și ligaturi", derivate și desfășurate în zonele libere pe formele ceramice, începînd cu paharele. În metopa de pe fața anterioară, două ove alternate cu banda verticală în langhetă (fig. 5/5) și prevăzute cu o bandă de legătură oblică în sens invers (fig. 5/7) sînt secționate de limbile verticale ale metopelor ; benzile ovelor formează laturile arcuite ale motivului rectangular din regiunea pectorală ; ligaturile reunite în unghi dau acestui motiv forma unui „pandantaiv" și totodată amintesc motivul „rombului" obișnuit în regiunea epigastrului și a pîntecelui pe figurinele feminine, decorate sau nu cu un pandantiv (fig. 7/1 ; 8) ; langheta mediană decorează pandantivul figurat, ca benzile și liniile verticale ale pandantivelor reale (fig. 7/4). În metopa de pe fața posterioară, două ove concentrice prevăzute cu benzi de legătură oblice în sens invers și reunite în unghi (fig. 5/6—7) sînt secționate de limitele metopelor și determină un spațiu romboidal, repetînd pe fața dorsală motivul „rombului" obișnuit, ca pe spatele figurinelor feminine (fig. 7/1; 8) ; prin simetrie cu metopa de pe fața anterioară, în interiorul rombului s-a introdus o „perlă foliacee" dispusă vertical, preluată din anexele decorului spiralic.

Vasul de la *Trușești* precede cu un grad derivarea „pandantivului cu romb", plecînd de la secționarea volutelor pentru derivarea „ovelor concentrice cu ligaturi".

Această derivație explică și decorul de pe fața superioară a cozii lingurii de la *Frumușica*, modelată ca figurină antropomorfă (fig. 6/2), dar în cadrul decorului cu „romburi alternate cu două șiruri de ove marginale", ca aspect derivat din *decorul în zig-zag* cu ove anexe pe paharele de la Frumușica sau de la Cucuteni și Hăbășești (fig. 6/1, 4—5)[15]. Acest decor este dispus în lungul cozii lingurilor obișnuite de la Frumușica (fig. 6/3)[16]. Adaptat pe coada antropomorfizată, șirurile de ove marginale constituie separat figurile celor două motive repartizate între regiunile morfologice. „Ove concentrice" constituie un colier pe umeri și în jurul gîtului și pandantivul pectoral cu baza unghiulară perforată de o „perlă" circulară ; „ove" simple alungite delimitează un romb mare, dispus în lungul regiunii abdominale, nu transversal. Aceste motive sînt realizate cu benzile motivelor decorului spiralic sau în zig-zag al ceramicii tricrome, unde au fost derivate. Pe figurina lingurii, derivarea lor în șir continuu în același aspect decorativ anticipează forma sintetică a „pan-

[14] A. Nițu, *Cu privire la derivația unor motive geometrice în ornamentația ceramicii bandate*, în AM, VI, 1969, p. 32, urm., fig. 10 — 11.

[15] *Ibidem*, p. 25 urm., fig. 8 — 9.

[16] Șt. Cucoș, *Céramique néolithique du Musée archéologique de Piatra Neamț*, Piatra Neamț, 1973, p. 53, fig. 70 a.

dantivului cu romb terminal" pe vasele antropomorfe ale fazei A 3, derivat în întregime în cadrul decorului lor spiralic, chiar cînd rombul este repetat singur pe faţa dorsală.

Cele trei motive din decorul vaselor antropomorfe ale fazei A 3, pandantivul, rombul şi volutele regiunii fesiere, sînt preluate din decorul gravat al figurinelor din plastica de stil A. Ele se regăsesc în decorul *Frumoasei de la Drăguşeni*, cum a fost denumită această mare figurină în momentul descoperirii ei (fig. 8)[17].

Pandativul gravat al acestei figurine, reprodus pe figurinele de la Dumeşti, transpune pe acela modelat în relief ca obiect real pe figurina de la *Cucuteni* (fig. 7/1)[18]. Ca obiect real, aceste pandantive nu sînt decît idolii plaţi „en violon", a căror formă este o reducţie abstractă a imaginii divinităţii feminine în acord cu funcţia lor ca pandantive cu virtuţi de amulete. Idolul de la *Hăbăşeşti* (fig. 7/4)[19], este decorat cu o bandă lineară punctată în dispoziţie verticală si mediană şi cu trei găuri la extremităţile corpului în formă de semi-elipsă. Banda verticală apare ca bandă mediană cu vîrful în langhetă pe pandantivul vasului antropomorf de la Scînteia ; pe pandantivul figurinei de la Drăguşeni-Săveni, găurile idolului sînt redate prin două cercuri gravate şi un punct imprimat.

Motivul *rombului* decorează feţele anterioară şi posterioară ale figurinelor, dar este totdeauna realizat în cadrul decorului „în zig-zag", prin adaptarea directă a aspectelor decorului în zig-zag al ceramicii cu decor gravat şi realizat prin suprafeţele haşurate cu linii oblice în sens invers ale intervalelor unghiulare ale decorului în zig-zag, ca motiv geometric cu sens simbolic propriu figurinelor feminine.

Volutele spiralelor rezervate regiunii fesiere păstrează sensul simbolic al decorului spiralic al ceramicii, ca funcţie simbolică a figurinei divinităţii feminine.

Această fenomenologie de artă comportă o *speculaţie figurativă* asupra adaptării decorului geometric al ceramicii pe figurinele plasticii sau pe vasele antropomorfe, care nu poate fi explicitată aici în detaliu sau în ansamblu.

Astfel au fost create cele două modele ale decorului geometric, modelul ceramicii şi acela al plasticii, adoptate, contaminate şi totodată diferenţiate pe cele două categorii de vase antropomorfe. Cele două modele decorative devin reciproce pentru cele două planuri de creaţie, plastica şi vasele antropomorfe, şi pentru cele două categorii de vase antropomorfe.

*

În aşezarea de pe „Holm" de la Cîrniceni în Depresiunea Prutului s-a descoperit pentru prima oară o *amforetă* decorată cu o *siluetă neagră de dansatoare* (fig. 9). Silueta este asociată cu un motiv *vegetal*, ramură sau spic, şi ambele motive sînt integrate în decorul eliptic pictat în stilul grupei ζ din

[17] Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, p. 211, fig. 219 — 220 ; Idem, *Arta culturii Cucuteni*, fig. 160 — 161 ; A. Crişmaru, *op. cit.*, p. 65 — 66, fig. 52 ; pl. V.

[18] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, fig. 25 sus.

[19] Vl. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, p. 76 — 77, fig. 166 sus stînga.

faza B 2 tîrzie, prin banda roșie cu contur negru a tangentei și segmentele roșii ale decorului cu „arcuri" din zona gurii.

Forma amforetei, cu corpul globular și umărul prevăzut cu patru proeminențe conice, cu gîtul tronconic concav și articulat printr-un prag imperceptibil, nu mai este aceea a amforetelor ceramicii de stil B 2 din aria cucuteniană și tripoliană, ci o formă nouă, creată sub influența ceramicii „culturii cu amfore sferice", pătrunsă din nord în Podișul Sucevei și Depresiunea Prutului[20].

Amforetele bitronconice cu gîtul înalt ale ceramicii cucuteniene și tripoliene de la Koszylowce în Galiția[21] sau de la Kasenovka pe Bug[22] sînt trase din paharele bitronconice de stil B, după cum arată decorul amforetelor de la Kasenovka și decorul paharelor de la Tomaševka și Vasilkovo[23], după procedeul obișnuit al ceramicii Cucufeni-Tripolie[24]. Forma sferică a amforetei de la Cîrniceni este aceea a amforei sferice de la Dolheștii Mari (Fălticeni), care poate oferi prototipul ei direct[25].

Amforetele de tip Koszylowce continuă în primele etape ale complexului Gorodsk-Horodiștea din perioada de tranziție spre epoca bronzului, dar fără decor pictat, ca în complexul ceramic de la Kolodjažnoe (Podolia)[26]. Tipul amforetei de la Cîrniceni continuă la fel în perioada de tranziție și devine caracteristic pentru toate etapele și întreaga arie a ceramicii pictate Gorodsk-Usatovo. Forma amforetei prezintă de obicei pe umăr numai două proeminențe sau torți și comportă două variante, cu gîtul mai înalt ca la Brînzeni-Țiganca pe Prut, la Vychvatincy și Parkani pe Nistru[27], sau cu gîtul mai scund, ca la Brînzeni-Țiganca și Usatovo (Odesa)[28]. Amforeta de la Cîrniceni este asemănătoare prin formă și decor cu aceea de la Brînzeni-Țiganca, prevăzută pe umăr cu patru proeminențe și decorată cu două zone cu decor eliptic cu tangențe sinuoase (fig. 10/2)[29].

Pe amforeta de la Cîrniceni, în cele două zone decorative, zona secundară a gîtului și zona principală a umărului și corpului, decorul eliptic conturează elipsele și perlele cu două benzi liniare racordate ; elipsele au forma ovală alungită la unul din capete în sens invers în cele două zone ; perlele au formă lenticulară și sînt egale cu elipsele în zona gîtului, sau mai mici decît elipsele

---

[20] A. Nițu, *Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni Tripolie și Gorodsk Usatovo (Horodiștea—Folteşti)*, în CI, VIII, 1977, p. 195.

[21] R. Kaidel, *Neolithische Funde mit bemalter Keramik in Kozsylowce (Ostgalizien)*, în *Jahrbuch für Alterlumskunde*, II, Viena, 1908, p. 149, fig. 12.

[22] T. Passek, *La céramique tripolienne*, Moscova-Leningrad, 1935, pl. XXV/3 — 4, XXVII/3 — 4.

[23] *Ibidem*, pl. XIII/11, 14.

[24] A. Nițu, *op. cit.*, p. 195, fig. 10/6, 8, 10 — 11.

[25] M. Dinu, *Contribuții la problema culturii amforelor sferice pe teritoriul Moldovei*, în AM, I, 1961, p. 49, fig. 3/1 ; H. Müller-Karpe, Handbuch, III, pl. 685/A6.

[26] T. S. Passek, *Periodizacija tripol'skich poselnij*, MIA, 10, 1949, fig. 88/4 — 5, 9 ; tabl. fig. 96/4.

[27] *Ibidem*, fig. 98/4 ; tabl. fig. 97/5, Idem, *Rannezemjedel'českie (tripol'skie) plemena Podnestrov'ja*, MIA, 84, 1961, p. 162, fig. 40/7 ; 41/1 ; V. I. Marcevič, în *Arheologičeskie issledovanija Moldavii v 1970 — 1971 gg.* Kišnev, 1973, p. 5, fig. 8/1.

[28] T. S. Passek, *op. cit.*, MIA, 10, fig. 100/1 ; V. I. Markevič, *op. cit.*, fig. 8/8, 10.

[29] V. I. Markevič, *op. cit.*, fig. 8/1.

în zona umărului ; tangentele formează o bandă continuă în zig-zag cu unghiurile rotunjite, pentru a înconjura capetele înguste ale elipselor și perlelor și pentru a se agăța în jurul proeminențelor de pe umăr, însă unghiurile zig-zagului sînt secționate de cele două limite ale zonei gîtului sau numai de limita inferioară a zonei corpului ; intervalele motivelor sînt tratate ca spații unghiulare cruțate prin culoarea neagră etalată în colțurile tangentelor cu elipsele sau perlele.

Forma lenticulară și conturul elipselor și perlelor, constituit din două jumătăți în formă de bandă liniară, sînt caracteristice decorului eliptic din faza B 2 tîrzie, pe ceramica de la Bilcze Zlote II în Galiția și la Ștefănești-Stîrcea în nordul Moldovei[30]. Flexibilitatea tangentelor este manifestată în metopele amforetelor de la Kasenovka[31] și ale amforelor de la Koszylowce[32] și anunță tangentele sinuoase ale decorului eliptic pe ceramica Gorodsk-Horodiștea, ca pe amforeta de la Brînzeni-Țiganca (fig. 10/2). Forma în zig-zag a tangentei pe amforeta de la Cîrniceni este inedită pe ceramica fazei B 2 tîrzie, dar ea apare fragmentată, ca formă derivată prin dispariția treptată a tangentei, în decorul eliptic pe amforeta de la Brînzeni-Țiganca (fig. 10/2) și pe amfora de stil Usatovo de la Tudorovo pe Nistrul inferior[33].

Cele două motive organice sînt introduse în două elipse consecutive ca pentru a indica asocierea lor. Motivul *vegetal* se regăsește în aspectul metopic al decorului eliptic pe amforeta de la Kasenovka[34]. El nu figurează în decorul eliptic al ceramicii Gorodsk-Horodiștea.

Silueta dansatoarei este reprezentată numai pe umărul vasului piriform fragmentar de la Koszylowce, fiind introdusă în interiorul unei perle inferioare a decorului eliptic cu tangente normale (fig. 10/1)[35]. Ea este trasată numai prin *conturul negru*, ca siluetele zoomorfe ale grupei ζ galițiene și tripoliene, și redă dansatoarea „din față", cu brațul stîng arcuit deasupra capului și cel drept sprijinit în șold, îmbrăcată într-o rochie scurtă cu franjuri, a căror direcție oblică arată că ea execută o piruetă.

Aceasta siluetă inaugurează tipul siluetelor în *pată de culoare neagră* ca pe amforeta de la Cîrniceni, paralel cu siluetele zoomorfe și ornitomorfe negre ale grupei ζ din etapa finală a fazei B2, ca pe amorfa de la Jvaneț (Kamenet-Podolsk) (fig. 10/4)[36]. Însă, silueta neagră a dansatoarei pe amforeta de la Cîrniceni are mișcarea brațelor inversă, cel drept ridicat deasupra capului și cel stîng pe șold, care va fi păstrată pe amforele cu „scene de dans" în primele etape ale ceramicii Gorodsk-Horodiștea, ca la Costești IV și Brînzeni-Țiganca

[30] A. Nițu, *op. cit.*, p. 163 — 164, fig. 7/2, 5 ; 8/6.

[31] T. Passek, *La céramique tripolienne*, pl. XXV/3 — 4 ; XXVII /3 — 4 ; A. Nițu, *op. cit.*, p. 164, fig. 10/10 — 11.

[32] R. Kaidel, *op. cit.*, fig. 31 ; A. Nițu, *op. cit.*, p. 164, fig. 9/5.

[33] V. G. Zebemovič *Keramika Usatovs'kogo tipu*, în Arheologia, Kiev, 21, 1968, fig. 6/1 ; A. Nițu, *op. cit.*, p. 200, fig. 16/3.

[34] A. Nițu, *op. cit.*, fig. 10/11.

[35] H. Cehak, *Plastika eneolityczne malovanej w Polsce* (L'art plastique dans la culture énéolithique de la céramique peinte en Pologne), în Swiatowit, XIV, 1930 — 1931, p. 224 — 226, pl. XIX/3; H. Dumitrescu, *Anthropomorphnye izobraženija na sosudach iz Trajana*, în *Dacia*, NS, 4, 1960, p. 42, fig. 5/5.

[36] T. G. Movša, *Zobraženija ptachiv na rozpisnomu posudi Tripol'skoi Kul'turi*, în Archeologia, Kiev, XIX, 1965, p. 103, 105, fig. 2 și 3/1.

în Depresiunea Bălți (fig. 10/3) [37]. Asocierea siluetei dansatoarei cu motivul vegetal indică la fel sensul magic al dansului, în legătură cu ciclul anual al vegetației sau cu secerișul.

Forma amforelor bitronconice cu gura în pîlnie și decorul lor eliptic cu „elipse ovale dublate de perle egale" conturate deopotrivă cu benzi liniare, ca la amfora cu siluete ornitomorfe de la Jnaveț în faza B2 finală (fig. 10/4) sau la amforele cu siluete de dansatoare din etapele Gorodsk-Horodiștea (fig. 10/3), există de asemenea în ceramica de la Cîrniceni.

Pe de o parte, elementele formale ale ceramicii din complexul de la Cîrniceni se leagă gradat înapoi cu acelea ale ceramicii din complexele de la Darabani II (Hotin), Cucuteni (nivelul B2 — III), Ștefănești—Stîrcea pe Prut sau Bilcze Zlote II în Galiția, ca secvențe ale etapei finale ale fazei B2 tîrzii. Pe de altă parte, toate aceste elemente formale trec direct pe ceramica complexelor așezărilor din Depresiunea Bălți, ca secvențe ale etapelor Gorodsk—Horodiștea.

Complexele ceramice la Cîrniceni și Jvaneț se pot înscrie ca *secvențe finale* ale culturii Cucuteni—Tripolie în Depresiunea Prutului și bazinul Nistrului. Linia despărțitoare între cele două etape culturale poate fi stabilită numai prin analiza și definirea complexelor lor ceramice, în funcție de categoriile și speciile principale și secundare, și prin diferența facturii sensibile a decorului pictat, chiar cînd aspectele decorative sînt identice.

DEUX VASES CUCUTÉNIENS AUX CARACTÈRES ANTHROPOMORPHES RÉCEMMENT DÉCOUVERTS

Résumé

Les deux vases appartiennent à ces découvertes occasionées sans cesse par les travaux publics ou particuliers sur le territoire des communes, mais aussi par l'activité dirlgée des élèves pour organiser leur petit musée d'histoire locale à l'école.

Le *vase anthropomorphe* de *Scînteia* (fig. 1 — 2), daté de la *phase A3 finale* de la céramique trichrome sur fond blanc de style A, est plus beau par rapport aux vases anthropomorphes de la phase A3 précoce de Trușești et de Hăbășești, par le décor original du corps et l'éclat de la peinture. Il appartient comme procédé formatif à la catégorie des *vases en forme du corps humain*, dérivés directement des types des figurines féminines de la plastique cucuténienne.

Les deux métopes, sur la face antérieure et postérieure du corps, sont décorées du même aspect décoratif, mais dont les motifs sont différenciés sur la poitrine et la région abdominale ou sur le dos et la région lombaire. Le motif de la métope antérieure (fig. 1 en haut) décore aussi la poitrine de la figurine adaptée comme queue d'une cuillère de *Frumușica* de la phase A2 (fig. 6/2) et dans les deux cas il doit être interprété comme la représentation intentionnelle d'un „pendantif" par les motifs du décor géométrique. La région abdominale de cette figurine est décorée du motif du „rhombe", caractéristique aux figurines féminines de la plastique (fig. 7/1—2; 8). Sur le vase anthropomorphe, l'aspect rectangulaire terminé en angle est une synthèse du „pendantif" et du „rhombe". L'aspect de la métope postérieure (fig. 2 en bas), aux bandes concentriques munies de ligatures réunies en angle, délimite de même un espace rhomboïdal sur toute la face dorsale du corps du vase, qui remplace les rhombes répartis sur les différentes régions de la face dorsale des figurines de style A (fig. 7/ la, 8).

[37] E. K. Černyš, *Encolit pravoberežnoi Ukrainy i Moldavii*, în V. M. Masson, N. Ja. Merpert, R. M. Munčaev și E. K. Černyš, *Eneolit SSSR*, Moscova, 1982, p. 250, pl. LXXIV/1—5, 7, 9 — 10.

La combinaison du pendantif et du rhombe, prélevés au décor plastique ou gravé des figurines (fig. 7/1 ; 8), est transposée en décor céramique par les bandes des motifs du décor spiral trichrome. Le fait s'explique par la préférence des vases anthropomorphisés de la phase A3 précoce pour le décor pur à sp'rales, réparties comme motifs variés et la fois adaptés aux parties de la morphologie féminine du vase. Ces vases, comme le verre anthropomorphisé de *Truşeşti* (fig. 3 — 4), appartiennent à la catégorie des *vases à attributs anthropomorphes*, dérivés comme procédé formatif par le modelage des différentes formes céramiques d'après la morphologie des figurines, mais gardant la forme céramique caractéristique et adaptant le décor géométrique de la céramique à la morphologie du vase anthropomorphe, avec des égards à transposer par les motifs du décor spiral les trois motifs du décor des figurines, le „pendantif" pectoral, le „rhombe" ventral ou dorsal et les „volutes" de la région fessière (fig. 8).

Sur les deux vases anthropomorphes de Truşeşti et de Scînteia, le décor du „pendantif" au „rhombe" a tout d'abord un rôle décoratif et n'est que l'adaptation pour sa figuration de l'aspect à „files d'oves et ligatures", dérivées dans le cadre du *décor spiral* et déployées dans les zones décoratives libres sur les différentes formes de la céramique trichrome sur fond brun ou blanc des phases A2—A3 (fig. 5).

Cette dérivation explique aussi le décor sur la face supérieure de la queue anthropomorphisée de Frumuşica (fig. 6/2), mais dans le cadre du décor à „rhombes et oves marginales", comme aspect dérivé du *décor en zigzag* à oves annexes sur les verres (fig. 6/1, 4—6) et puis disposé le long de la queue des cuillers habituels (fig. 6/3). Les deux motifs du pendantif et du rhombe sont transposés séparément comme dans le décor gravé des figurines (fig. 6).

La partie inférieure des deux vases anthropomorphes est décorée autour des cuisses d'une „file à spirales libres ou accrochées", dont les volutes décorent les deux moitiés de la région glutéale, comme décor typique, pour les vases anthropomorphes de la phase A3, prélevé aussi du décor gravé des figurines (fig. 8).

Cette phénoménologie d'art comporte une *spéculation figurative* sur l'adaptation du décor géométrique de la céramique aux figurines ou aux vases anthropomorphes. Ainsi ont été créés les deux modèles du décor géométrique, celui de la céramique et celui de la plastique, adoptés, contaminés et différenciés à la fois par les deux catégories des vases anthropomorphes. Les deux modèles décoratifs deviennent réciproques pour les deux plans de création la plastique et les vases anthropomorphes, et pour les deux catégories des vases anthropomorphes.

Dans l'établissement du „Holm" de *Cîrniceni* dans la Dépression du Prut on a découvert pour la première fois une *amphorette* décorée d'une *silhouette noire de danseuse* associée avec un motif *végétal* et les deux motifs intégrés dans le décor elliptique peint dans le style B, groupe de la *phase B2 tardive* (fig. 9). La forme, le décor géometrique et figuré sont caractéristiques à la céramique peinte de l'étape Gorodsk-Horodiştea dans les établissements de la Dépression de Bălţi, comme à *Brînzeni—Ţiganca* (fig. 10/2—3).

Mais, d'une part, les éléments formels de la céramique du complexe de Cîrniceni se lient graduellement en arrière avec ceux de la céramique des complexes des établissements de l'étape finale de la phase B2 tardive (fig. 10/1, 4). D'autre part, tous ces éléments formels passent directement sur la céramique des établissements de la Dépression de Bălţi, comme séquences des étapes Gorodsk-Horodiştea. Les complexes de Cîrniceni (fig. 9) et de Jvaneţ (fig. 10/4) peuvent s'inscrire comme *séquences finales* de la culture de Cucuteni-Tripolie dans la Dépression du Prut et le bassin du Dniester.

Fig. 1. — Vas antropomorf de la Scînteia (Iași): norma facială și laterală dreaptă. Faza A3 tîrzie.
Vase anthropomorphe de Scînteia (Iași) : norme faciale et laterale droite. Phase A3 tardive.

Fig. 2 — Vas antropomorf de la Scînteia (Iași) : norma dorsală și laterală stîngă. Faza A3 tîrzie.

Vase anthropomorfe de Scînteia (Iași) : norme dorsale et latérale gauche. Phase A3 tardive.

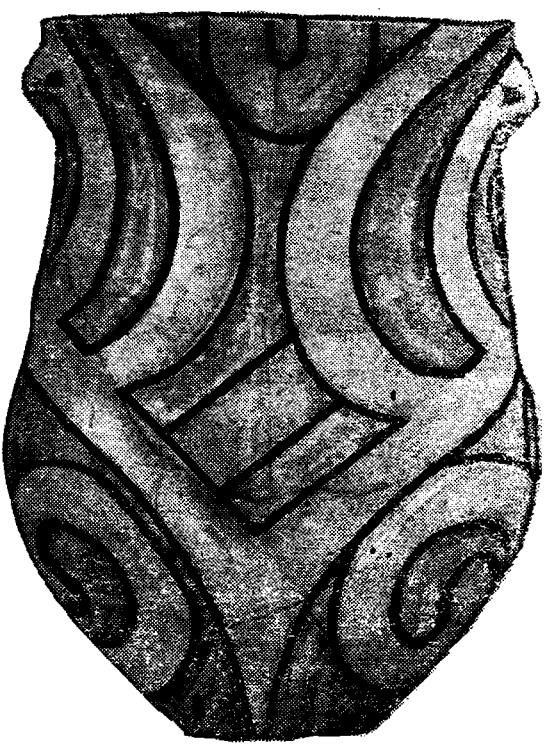

Fig. 3 — Vas antropomorf de la Trușești (Botoșani): norma facială și laterală dreaptă. Faza A3 timpurie.
Vase anthropomorphe de Trușești (Botoșani): norme faciale et laterale droite. Phase A3 précoce.

Fig. 4 — Vas antropomorf de la Truşeşti (Botoşani) : norma dorsală şi laterală stîngă. Faza A3 timpurie.

Vase anthropomorphe de Truşeşti (Botoşani): norme dorsale et laterale gauche. Phase A3 précoce.

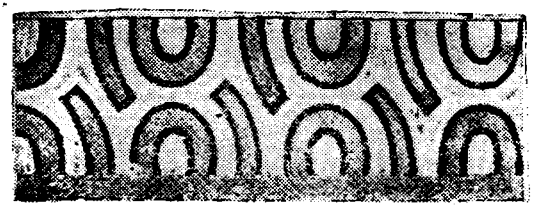

1

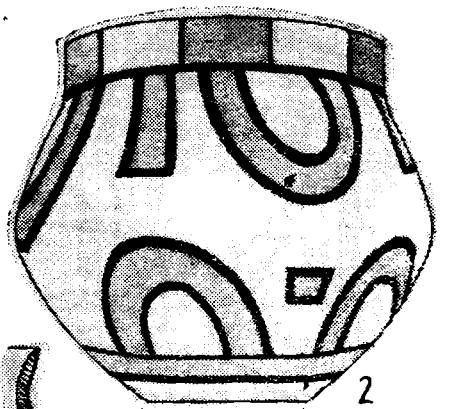

2

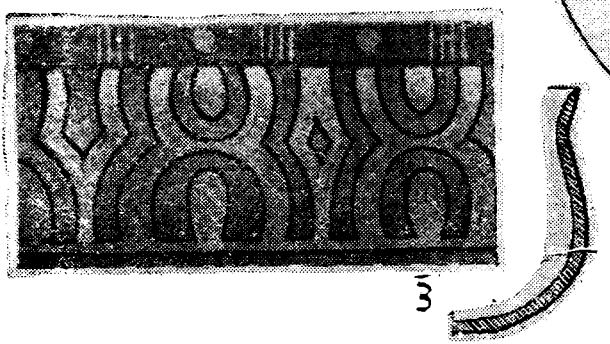

3

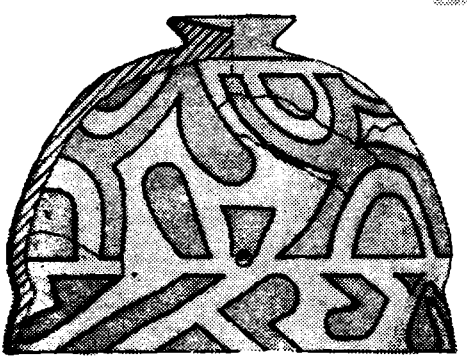

4

5

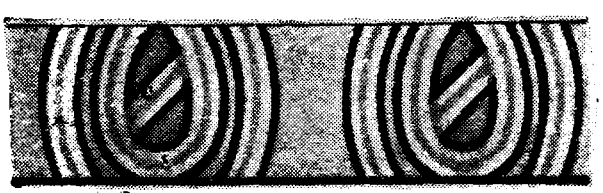

6

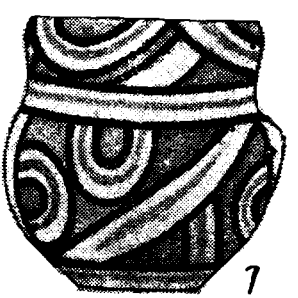

7

Fig. 5 — **Decor spiralic cu ove : 1, 4, Izvoare II 1 (Piatra Neamț), faza A2 timpurie ; 2—3, 5, Frumușica (Piatra Neamț), faza A2 tirzie ; 6, Drăgușeni—Săveni, faza A3 timpurie ; 7, Trușești, faza A3 timpurie.**

Décor spiral à oves : 1,4, Izvoare II 1 Piatra Neamț), phase A2 précoce; 2—3,5, Frumușica (Piatra Neamț), phase A2 tardive ; 6, Drăgușeni —Săveni, phase A3 précoce ; 7, Trușești, phase A3 précoce.

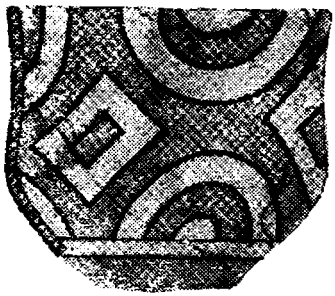

1

3

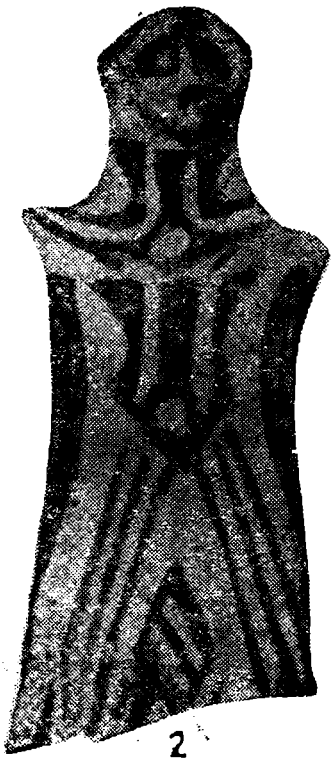

2

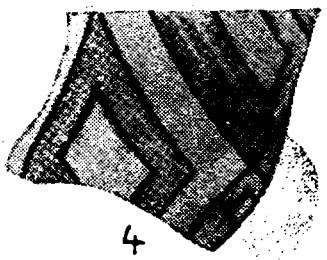

4

5

6

Fig. 6 — Decor în zigzag cu romburi (1,3—6); coadă de lingură antropomorfă (2): 1, 4, Hăbăşeşti (Iaşi), faza A3 timpurie; 2—3, Frumuşica, faza A2 tîrzie; 5 — 6, Cucuteni, faza A3 timpurie.

Décor en zigzag à rhombes (1, 3—6), queue de cuillère anthropomorphe (2): 1, 4, Hăbăşeşti (Iaşi), phase A3 précoce; 2—3, Frumuşica, phase A2 tardive; 5 —6, Cucuteni, phase A3 précoce.

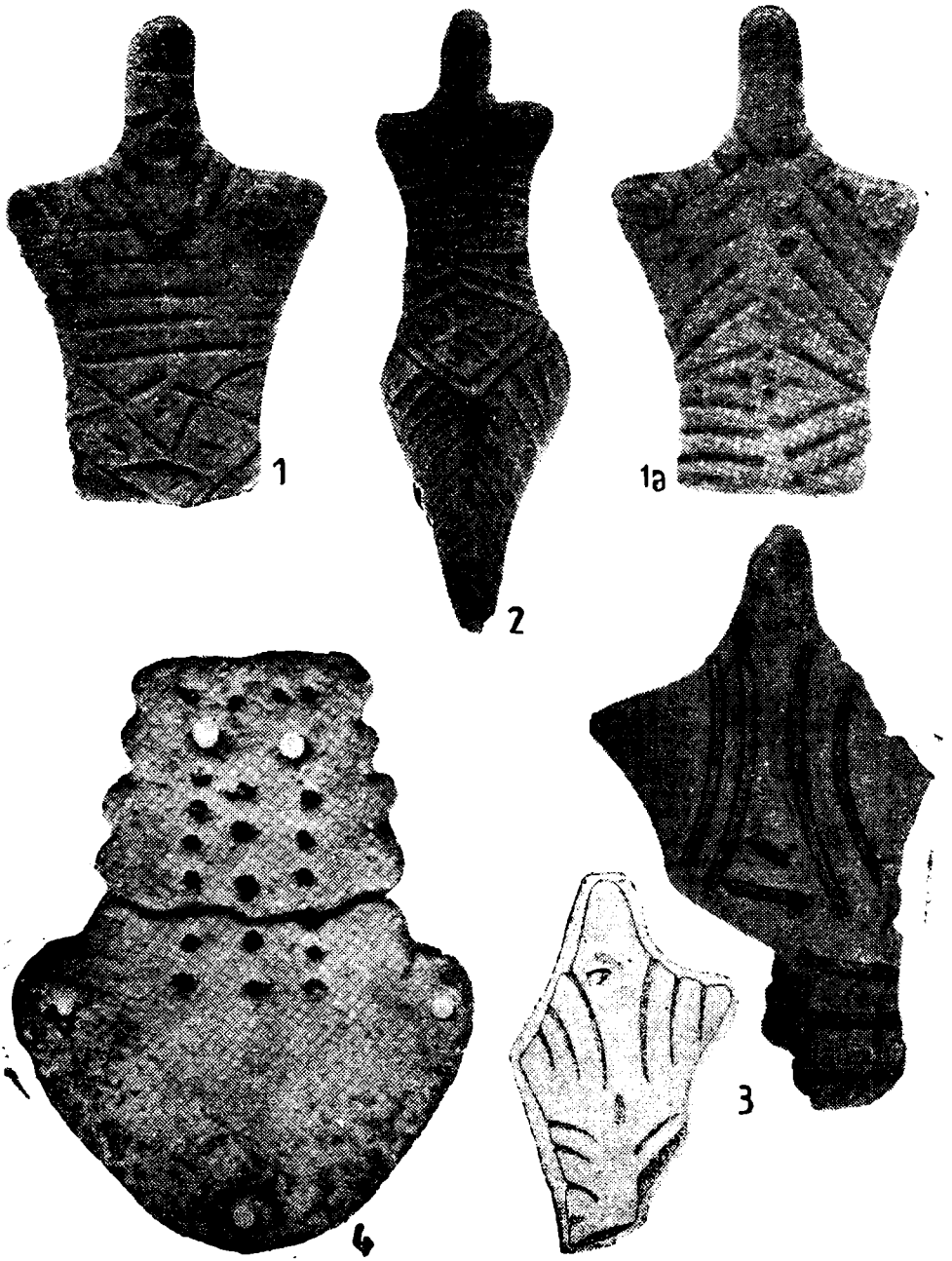

Fig. 7 — Plastică antropomorfă de stil A din faza A3 timpurie : 1—2, Cucuteni ; 3, Drăgușeni—Săveni ; 4, Hăbășești (idol „en violon").
Plastique anthropomorphe de style A de la phase A3 précoce : 1—2, Cucuteni ; 3, Drăgușeni—Săveni ; 4, Hăbășești (idol „en violon").

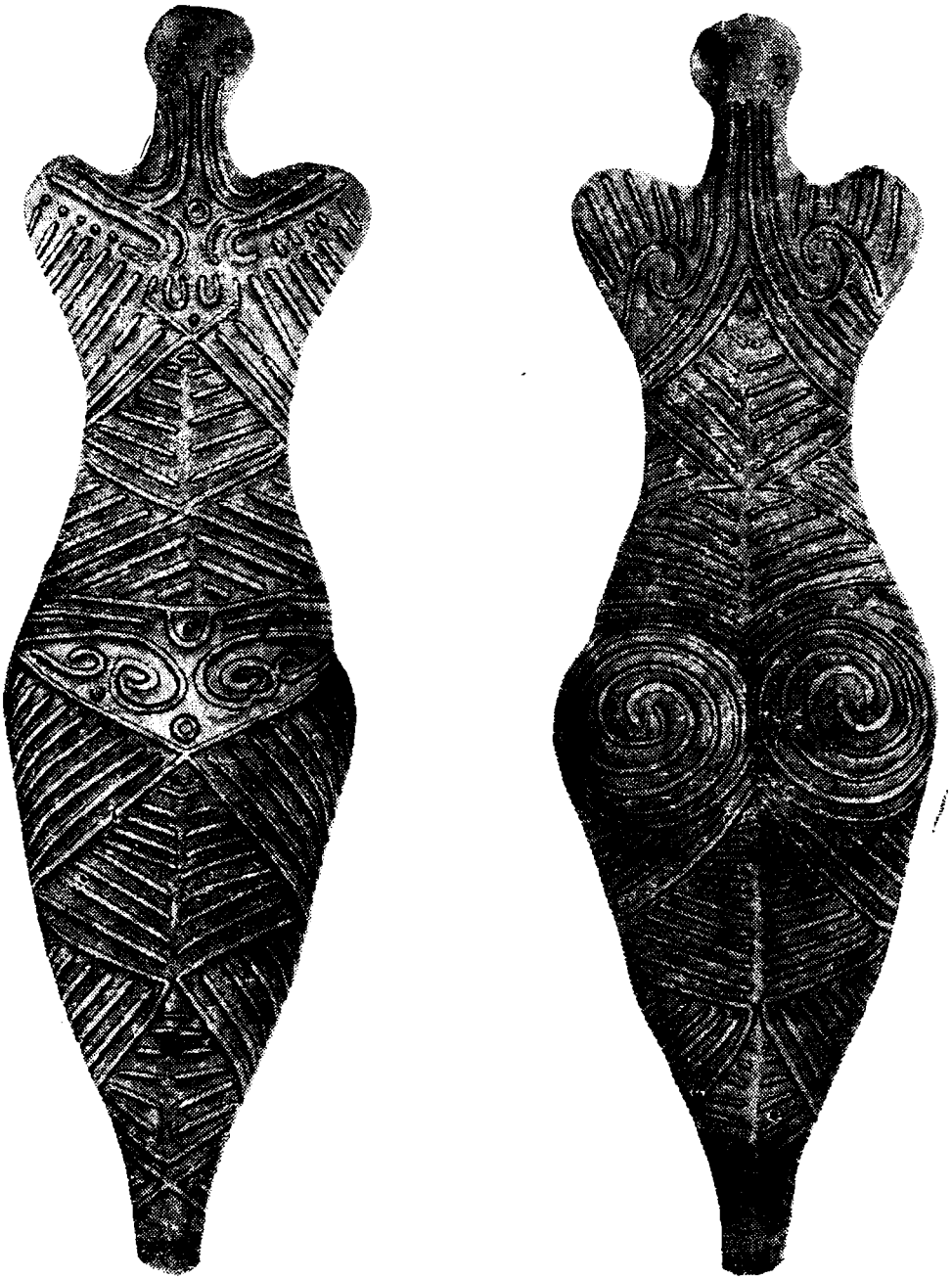

Fig. 8 — *Frumoasa de la Drăgușeni* : figurină feminină de dimensiuni mari de la Drăgușeni—Săveni. Faza A3 timpurie.
La *Belle de Drăgușeni* : grande figurine féminine de Drăgușeni—Săveni. Phase A3 précoce.

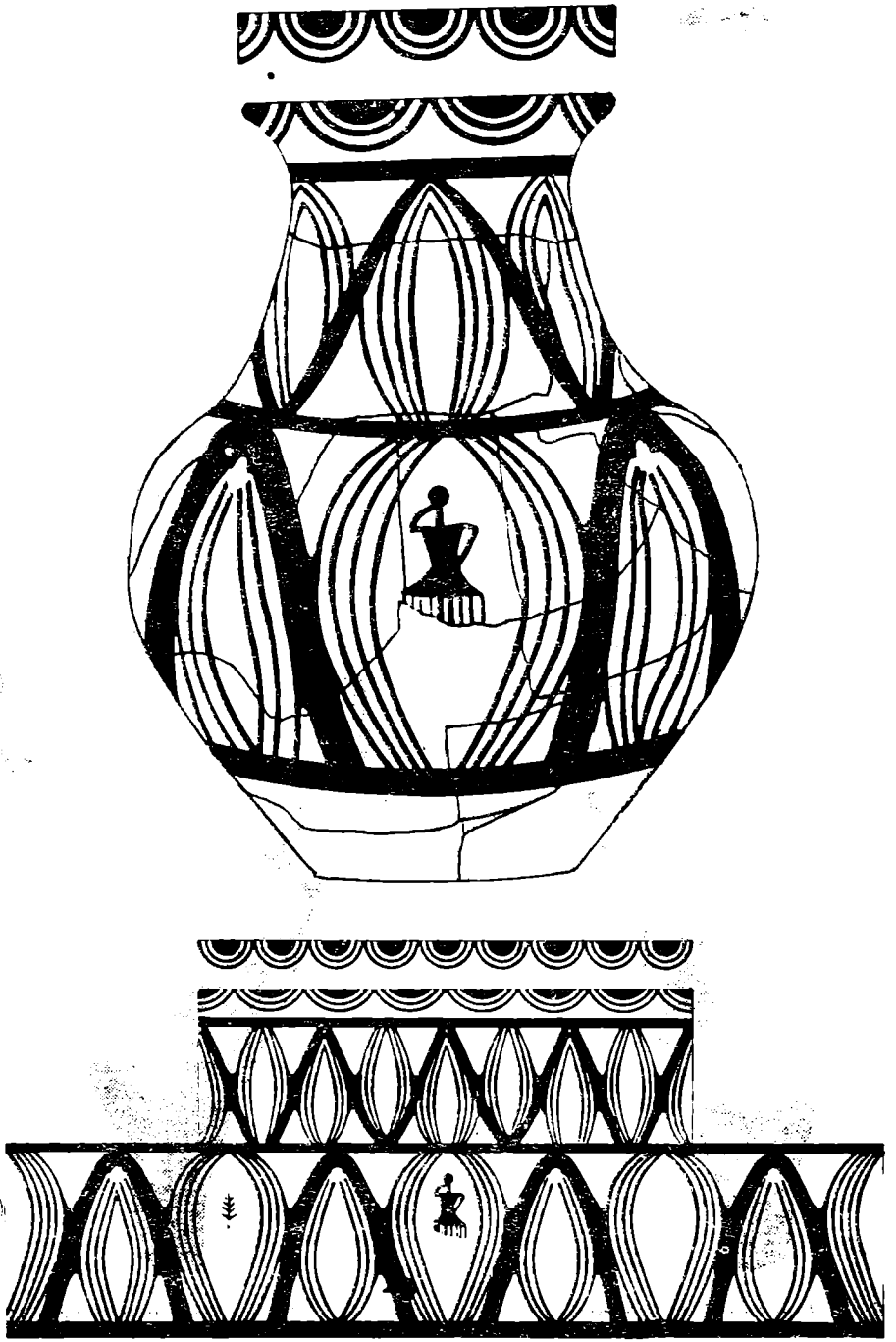

Fig. 9—Amforetă cu siluetă neagră de dansatoare de la Cîrnîceni (Iași). Faza finală (grupa ζ).
Amphorette à silhouette noire de danseuse de Cîrnîceni (Iași); Phase B2 finale, groupe ζ).

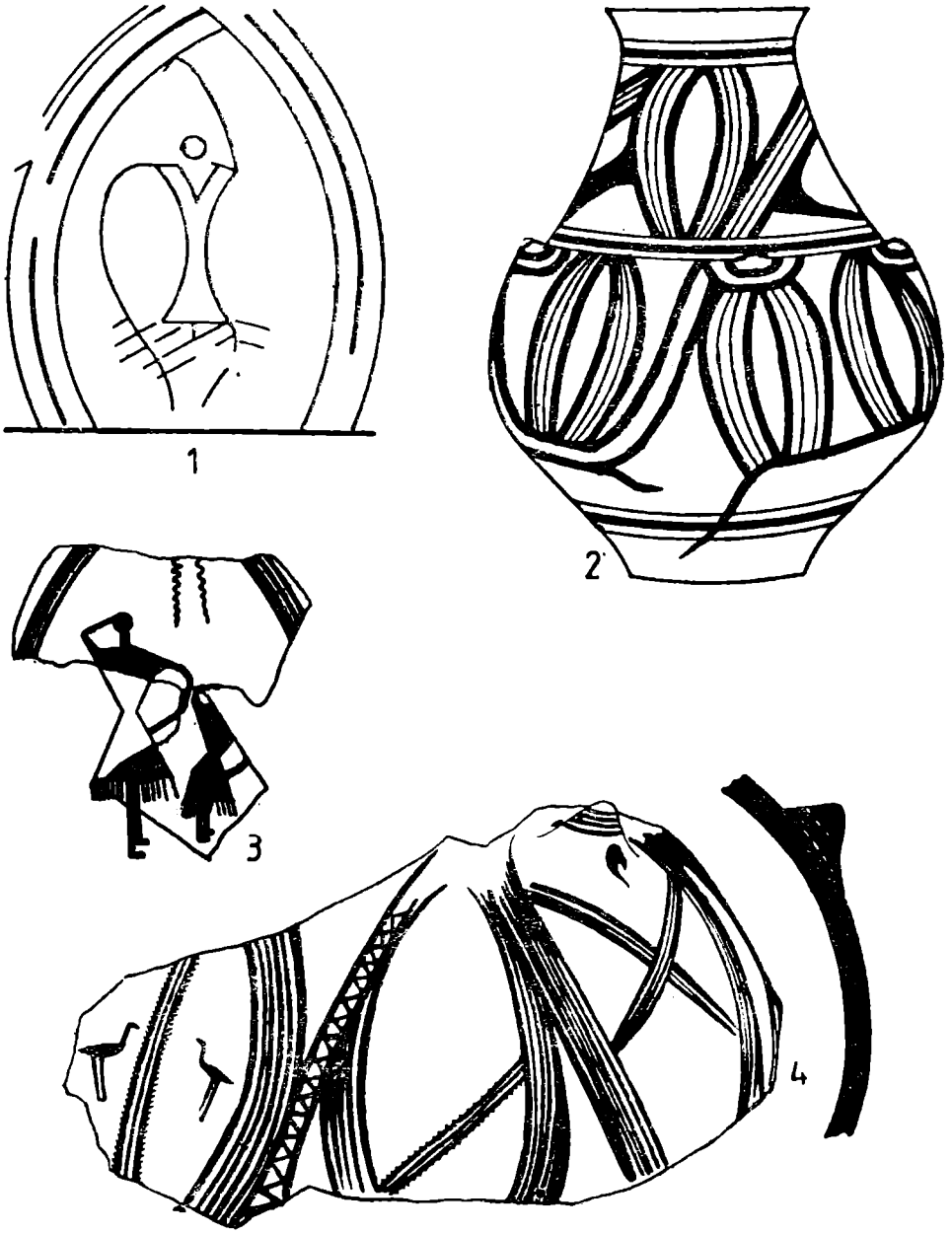

Fig. 10— Decor eliptic cu siluete de dansatoare sau de păsări ; 1, Koszylowce (Galiția), grupa ζ, faza B2 tîrzie ; 2 — 3, Brînzeni — Țiganca (Bălți), grupele ε și ζ, etapa Gorodsk — Horodiștea; 4, Žvanec (Kamenec—Podolsk), grupa ζ, etapa Tripolie γ1 finală (=faza Cucuteni B2 finală).

Décor elliptique à silhouettes de danseuses ou d'oiseaux ; 1, Koszylowce (Galicie), groupe ζ, phase B2 tardive ; 2 — 3, Brînzeni — Țiganca (Bălți), gruope ε et ζ, étape Gorodsk—Horodiștea ; 4, Žvanec (Kamenec—Podolsk). groupe ζ, étape Tripolie γ1 (=phase Cucuteni B2 finale).

UNELE DATE DESPRE ÎMBRĂCĂMINTEA DIN EPOCA NEOLITICĂ DE PE TERITORIUL MOLDOVEI

EUGEN COMȘA

În decursul a peste o sută de ani, cercetarea arheologică românească s-a preocupat intens cu studierea problemelor referitoare la evoluția comunităților neolitice de pe întinsul Moldovei. Astfel, s-au cercetat parțial destul de multe stațiuni și altele cîteva au fost studiate și dezvelite în întregime. Toate acestea au permis cunoașterea, tot mai amănunțită, a culturii materiale și spirituale a membrilor acelor comunități. Cu prilejul săpăturilor s-au scos la iveală și numeroase figurine antropomorfe, multe din ele nude, altele cu felurite desene pe ele, ceea ce permite, în unele cazuri, nu numai studierea culturii spirituale a respectivelor comunități, ci și încercarea, pe care o facem în cele ce urmează, de a preciza și cunoaște unele piese din îmbrăcămintea femeilor din acele vremuri îndepărtate.

Cele mai vechi piese de îmbrăcăminte înfățișate pe figurine, de pe întinsul Moldovei, datează din perioada neoliticului mijlociu și au fost scoase la lumină din unele stațiuni de tip Precucuteni.

Din timpul fazei Precucuteni II — Larga Jijia sînt o serie de figurine avînd pe ele reprezentat, în dreptul mijlocului, prin cîte o linie sau prin două, un fel de brîu [1]. (de ex : fig. 1/1,2). Linii similare sînt indicate și pe figurine datînd din faza Precucuteni III de la Tîrpești [2], ca și din perioada ei de sfîrșit a fazei, din așezarea Tripolie A, de la LukaVrublevețkaia (R.S.S. Moldovenească) de pe malul Nistrului [3].

Purtătorii fazei Precucuteni au realizat numeroase figurine cu un decor incizat bogat alcătuit din linii simple, precum și din triunghiuri, romburi și altele (fig. 1/4,5), incrustate, mai ales, cu culoare albă, mai rar, cu culoare roșie. Cîteva figurine au decorul delimitat, în dreptul genunchilor, la partea inferioară, prin cîte o linie sau mai multe, ceea ce credem că reprezintă marginea unei piese de îmbrăcăminte (fotă ? rochie ?), ornamentată cu spirale sau alte motive, ca și în cadrul ariei de răspîndire a culturii Boian. În acest sens este semnificativă o figurină fragmentară de la Tîrpești, care are redată o bandă lată, pe ambele picioare, delimitată prin două linii paralele, avînd suprafața acoperită cu linii oblice pralele[4]. (fig. 1/3). Amintim și o altă piesă de la Tîr-

[1] Silvia Marinescu-Bîlcu : *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*. București, 1974, de ex. p. 253, fig. 76/6 (Ghigoiești) ; fig. 72/2 (Vlădeni) ; fig. 72/3 (Mîndrișca).

[2] *Ibidem*, p. 254, fig. 73/4, 6 (Tîrpești).

[3] S. N. Bibikov : *Rannetripoliskoe poselenie Luka - Vrublevețkaia na Dnestre*. MIA, 38, Moscova — Leningrad, 1953, p. 373, fig. 81.

[4] Silvia Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 257, fig. 76/2 (Tîrpești).

peşti, avînd decorul delimitat jos printr-o bandă de două linii şi deasupra urmînd un decor incizat format în faţă dintr-un romb (tăiat în patru, prin două linii) şi din linii paralele şi în unghi, iar pe spate din spirale şi linii în zig-zag (fig. 1/4)[5].

Două figurine, tot din faza Precucuteni III, reţin atenţia. După părerea noastră, ele înfăţişează personaje feminine îmbrăcate în rochii lungi pînă la glezne. Prima din ele are în faţă, drept ornamente două romburi, în dreptul sînilor, iar mai jos, puţin lateral, este un cerc cu un fel de X tăiat de o linie, iar în părţi sînt grupuri de linii. Marginea inferioară a rochiei este delimitată prin două linii paralele, orizontale. Pe spate, figurina are drept ornamente părţi din cercuri concentrice şi linii paralele cu ele (fig. 1/8)[6]. A doua figurină, credem că redă o persoană îmbrăcată într-o rochie lungă şi largă. În faţă, rochia avea ornamente din linii incizate trasate în diferite unghiuri, iar pe spate are două grupuri de linii arcuite, paralele (fig. 1/7)[7].

Un picior omenesc, de la o figurină mai mare sau de la un vas, pune problema existenţei în timpul fazei Precucuteni III a unui fel de pantaloni, destul de strîmţi, ornamentaţi printr-un grup de două linii trasate în spirală. în jurul piciorului, care este redat ca fiind încălţat într-un fel de cizmă, înaltă pînă la jumătatea gambei (fig. 1/6)[8]. Pe alte două picioare umane, găsite izolat, de lut ars, tot de la Tîrpeşti, credem că s-au reprezentat tot un fel de pantaloni[9].

Din datele expuse rezultă că documentarea privind îmbrăcămintea purtătorilor culturii Precucuteni de pe teritoriul Moldovei nu este prea bogată. Dar şi aşa sînt unele date ce se cuvin reţinute. Astfel, înclinăm să credem că în aria culturii studiate s-au păstrat, prin tradiţie, în uz unele elemente de port transmise de purtătorii culturii Boian. Ne referim la fote. Unele figurine de tip Precucuteni cu benzi incizate mai jos de genunchi erau înfăţişate îmbrăcate în rochii lungi. Semnificative sînt, mai ales cele două figurine de la Tîrpeşti, redate, sigur, ca fiind îmbrăcate în rochii lungi şi largi, cu diferite ornamente pe ele.

Merită reţinut şi faptul că pe picioarele izolate (de figurine mari sau de vase), credem că sînt reprezentaţi un fel de pantaloni strîmţi, cu decor din linii incizate.

*

Membrii comunităţilor aspectului cultural Aldeni II, documentat şi în sudul Moldovei, au folosit relativ numeroase figurine feminine. Specifice aspectului sînt figurinele cu partea de sus a corpului plată, cu sînii ca mici proeminenţe. Pe multe piese, mai jos de sîni. sînt trasate două linii orizontale, paralele mărginind o bandă lată, ornamentată prin linii paralele oblice, în zig-zag, prin tangente la cerc şi alte motive (fig. 2/1-6 şi fig. 3/2-5)[10]. Fiind

[5] *Ibidem*, p. 257, fig. 76/1, 3.
[6] *Ibidem*, p. 252, fig. 81/1 (Tîrpeşti).
[7] *Ibidem*, p. 252, fig. 81/1 (Tîrpeşti).
[8] *Ibidem*, p. 263, fig. 82/1.
[9] *Ibidem*, p. 263, fig. 82/3, 6.
[10] De ex. M. Petrescu-Dîmboviţa : *Cetăţuia de la Stoicani*. Materiale, I, 1953, p. 100, fig. 41/1—6.

vorba de un mod de ornamentare, pus în practică în mod obișnuit, după părerea noastră, acea bandă decorativă, redată atît pe partea din față, cît și pe cea din spate a figurinelor, reprezintă o fîșie ornamentală a unor rochii sau bluze purtate de femeile vremii. Poziția acelor benzi s-ar putea explica, fie printr-un obicei de atunci, al femeilor de a purta rochii cu marginea de sus aflată mai jos de sîni, fie că femeile mai purtau, pe sub rochii, un fel de cămăși, care acopereau sînii. Uneori decorul descris este asociat cu cîte un brîu lat, purtat puțin mai jos de ombilic[11].

Citeodată figurinele sînt ornamentate numai pe partea inferioară a corpului și pe picioare, cu linii arcuite și spirale, asociate, în unele cazuri, cu cîte un brîu. O astfel de figurină de la Bîrlălești „Stanția", are partea din față a corpului neornamentată. În schimb, pe spate s-a făcut o bandă ornamentală obișnuită[12].

Mai rar, pe figurinele de tip Aldeni II, s-au făcut cîte două linii, de la umeri în jos, încrucișate între sîni (fig. 3/1)[13].

Tipurile de figurine din aria de răspîndire a aspectului cultural Aldeni II sînt destul de deosebite de cele din ținuturile vecine. Diferă și modul lor de ornamentare, considerat de noi ca redînd decorul de pe îmbrăcăminte. Credem că pe figurinele amintite sînt redate rochii avînd la marginea superioară cîte o fîșie ornamentală, în față și în spate. Uneori rochiile erau strînse la mijloc cu un brîu lat.

*

Problema privind îmbrăcămintea femeilor din timpul culturii Cucuteni este complicată, mai ales pentru perioada fazei Cucuteni A, în cursul căreia figurinele feminine au avut tot corpul acoperit cu grupuri de linii incizate, paralele sau în formă de figuri geometrice (fig. 4/3, 6). Majoritatea specialiștilor sînt de părere că acele motive ornamentale reprezintă tatuajul[14] și în sprijinul ipotezei se aduc diferite argumente din domeniul etnografiei. Considerăm, ca și alți specialiști, că ornamentele amintite reprezintă un fel de îmbrăcăminte specifică acelei populații. Ca argumente se pot aduce unele elemente. Menționăm, de exemplu, o figurină feminină fragmentară, din care s-au păstrat numai picioarele. Decorul de pe ea nu este redat prin linii incizate, ca de obicei, deși este grupat ca și cel obișnuit, ci prin caneluri, care se văd clar, în părți, de-a lungul picioarelor (fig. 4/4)[15]. După părerea noastră, dacă ar fi fost vorba de rederea tatuajului, nu era cazul ca decorul să fie canelat. Înclinăm să credem că prin caneluri s-au reprezentat cutele îmbrăcămintei. Se mai poate aduce încă un argument. Adesea, pe figurinele din faza Cucuteni A, cu decor incizat pe tot corpul, nu este reprezentat sexul, ci un ornament din linii incizate (fig. 4/3,6)[16].

---

[11] Ion T. Dragomir: *Eneoliticul din sud—estul României. Aspectul cultural Stoicani—Aldeni*. București, 1983, p. 172, fig. 48/5 (Lunca).

[12] *Ibidem*, p. 178, fig. 54/20.

[13] *Ibidem*, p. 172, fig. 48/2.

[14] Vladimir Dumitrescu: *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979, p. 87 — 88.

[15] Natalia Berlescu: *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de istorie a Moldovei*. Arheologia Moldovei, II — III, 1964 p. 81, pl. 1/10.

[16] *Ibidem*, pl. I/6, 7 (Moldova).

Dintr-o așezare din faza Cucuteni A de la Ruginoasa s-au scos la lumină figurine feminine fragmentare, cu corpul acoperit cu linii incizate dese, dar în unele cazuri și cu cîte două linii orizontale redînd un brîu[17]. Folosirea acestora este confirmată prin cercetările de la Hăbășești „Holm", care au dus la descoperirea unor figurine feminine cu brîu în relief (fig. 4/2, 5)[18]. O figurină feminină fragmentară, tot cu brîu lat în relief, s-a găsit în stațiunea de la Bodești „Frumușica" (fig. 4/7)[19]. Nu este exclus ca și decorul de pe picioarele ei să reprezinte îmbrăcămintea. De asemenea, din așezarea din aceeași fază, de la Trușești „Tuguieta" provine o figurină feminină cu decor incizat, cu un brîu în relief reprezentat numai pe spate și lateral (fig. 4/3)[20]. La Hăbășești s-a aflat și o figurină fragmentară, avînd în dreptul gîtului, o porțiune dintr-un fel de eșarfă (fig. 4/1)[21].

Din timpul fazei Cucuteni A—B, mai ales, la Traian „Dealul Fîntînilor" s-au găsit cîteva fragmente ceramice și un vas întreg pe care decorul obișnuit este întrerupt printr-un fel de „scuturi" de diferite forme, în cadrul cărora sînt reprezentate prin pictură (cu culoare cafenie închisă) chipuri foarte stilizate de femei în picioare, văzute din față, stînd pe loc (fig. 5/1-4). De obicei, capul lor este rotund, au gîtul scurt. Corpul îl au înfățișat sub forma a două triunghiuri echilaterale suprapuse, opuse la vîrf. De regulă, cel de deasupra este mai mic.

Cu prilejul publicării aceste piese au fost prezentate în ordinea descoperirii[22]. S-a precizat că două din ele aparțin stilului γ (subgrupa γ 2 a) una stilului δ (subgrupa 2) și ultima stilului ß[23]. Dacă avem în vedere periodizarea fazei Cucuteni A—B elaborată puțin mai tîrziu de Vladimir Dumitrescu[24], rezultă că una din piese ultima amintită mai sus, datează din etapa mai veche a fazei (etapa Cucuteni A—B 1), iar celelalte trei sînt din a doua etapă (etapa Cucuteni A—B 2) a fazei.

Reprezentarea mai veche de stil ß, din etapa Cucuteni A—B 1, are „scutul" de formă ogivală (partea lui de jos lipsește). Capul femeii este ca o pată rotundă, de culoare închisă. Brațele sînt întinse pe lîngă corp și au cîte trei degete. Pe triunghiul de sus este trasată o linie în unghi înfățișînd probabil o podoabă (șirag ?), iar pe partea inferioară se văd părți din două linii oblice, paralele (fig. 5/1)[25].

Celelalte trei reprezentări sînt din etapa Cucuteni A—B 2 și s-au găsit pe vase pictate în stilurile γ și δ (fig. 5/2—4). Remarcăm faptul că reprezentările de pe vasele pictate în stil γ se deosebesc între ele, atît prin forma „scu-

[17] Hortensia Dumitrescu : *La station préhistorique de Ruginoasa.* Dacia, III — IV, 1933, p. 80, fig. 26/2.

[18] De ex. Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, fig. 163/1.

[19] Ion Miclea și Radu Florescu : *Preistoria Daciei.* București, 1980, fig. 103.

[20] M. Petrescu-Dîmbovița : *Șantierul Trușești,* SCIV, IV, 1953, 1 — 2, p. 21 fig. 13/5.

[21] Vladimir Dumitrescu și colab : *Hăbășești. Monografie arheologică* București, 1954, p. 467, fig. 33/9 (figurină cu brîu în relief) ; p. 408, fig. 34/8.

[22] Hortensia Dumitrescu : *Antropomorfnîie izobrajeniia na sosudah iz Traiana.* Dacia, NS, IV, 1960, p. 31 — 52.

[23] *Ibidem,* p. 31 — 37.

[24] Vladimir Dumitrescu : *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie (II).* SCIV XIV, 1963, 2, p. 290 — 291.

[25] Hortensia Dumitrescu, *op. cit.*, p. 47 și 36, fig. 4.

tului", cît și prin modul de a reda chipul femeii (fig. 5/1, 3). Una are „scutul", care se aseamănă cu cel numit „beotic". Capul este ca un cerc, iar cele două triunghiuri sînt acoperite cu linii oblice, paralele (fig. 5/2)[26]. La a doua piesă „scutul" este de formă aproximativ ovală. Capul femeii este ca o pată rotundă, iar cele două triunghiuri sînt neornamentate (fig. 5/3)[27]. Din cele relatate rezultă că în cazul picturii în stil γ nu exista o regulă anumită (un „canon") în privința redării chipului femeii pe vase.

Se cuvine reținut faptul că reprezentarea de pe vasul pictat în stil δ (subgrupa $\delta 2$) se deosebește prin forma „scutului" de aceea a primului „scut" γ 2 a, căci „scutul" său este de formă biconvexă (fig. 5/4). Capul femeii este ca un cerc (la fel ca și pe vasul de stil ß), iar cele două triunghiuri sînt acoperite cu linii oblice, paralele (ca și cele de pe vasele de stil γ). Chiar dacă admitem că reprezentările descrise redau o divinitate legată de cultul fertilității, oamenii din vechime nu au înfățișat-o în chip cu totul deosebit, ci cu îmbrăcămintea, foarte stilizată, a femeilor din vremea lor. După părerea noastră, este vorba de siluete de femei îmbrăcate. Cele două triunghiuri reprezintă o rochie lungă pînă la glezne sau pînă mai jos de genunchi, ori poate un fel de bluză înfățișată prin triunghiul superior și o fustă prin cel inferior. Sugrumătura de la mijloc redă mijlocul stîns printr-o cingătoare. Brațele sînt întinse vertical și au numai cîte trei degete. Picioarele sînt scurte și în formă de L[28].

Chipuri de femei, similare celor de la Traian, s-au descoperit pictate și pe vase din așezarea de la Ghelăiești „Nedeia" (fig. 5/5—8)[29]. Reprezentările s-au făcut pe vase pictate în stil δ 2. Pe vasul întregit, pictura de stil δ 2 este asociată pe gît cu cea de stil γ 1. Prin urmare, cele trei piese datează din punct de vedere stilistic din etapa Cucuteni A—B 2, dat faptul că vasul întregit pictat în stil δ 2 a fost descoperit pe podina locuinței nr 3, „în vecinătatea unui pahar de tip Cucuteni B decorat cu reprezentări zoomorfe în stilul grupei ε", dovedește că este vorba de sfîrșitul fazei Cucuteni A—B sau chiar de începutul fazei Cucuteni B.

Pe vasul întregit sînt două „scuturi" de formă dreptunghiulară. Siluetele au capul oval aproape rotund. Corpul este format din două triunghiuri opuse, iar decorul este alcătuit din cîte două unghiuri suprapuse, pe ambele triunghiuri. Chipurile sînt fără mîini, iar picioarele le au scurte, indiciu că rochiile erau lungi pînă la glezne (fig. 5/5 și fig. 6)[30].

Din a doua reprezentare (de pe un vas de stil δ 2), de la Ghelăiești, s-a păstrat numai jumătatea de sus, pe un fragment ceramic. „Scutul" este biconvex. Capul îl are oval. Pe triunghiul de sus erau, de asemenea, pictate două unghiuri suprapuse, cu vîrful în jos. Brațele sînt redate ca fiind arcuite în afară (fig. 5/6)[31].

Din a treia piesă s-a păstrat foarte puțin. „Scutul" putea fi tot biconvex. Marginea de jos a rochiei era arcuită. Picioarele sînt lungi (fig. 5/7)[32].

[26] *Ibidem*, p. 31 — 36 și fig. 1 — 3.
[27] *Ibidem*, p. 36, fig. 3.
[28] Vladimir Dumitrescu: *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979, p. 53 — 54, fig. 44.
[29] Ștefan Cucoș: *Reprezentări antropomorfe în decorul pictat cucutenian de la Ghelăiești (jud. Neamț)*. Memoria Antiquitatis, II, 1970, p. 101 — 113.
[30] *Ibidem*, p. 101 — 102 și fig. 2.
[31] *Ibidem*, p. 103 și fig. 3/1.
[32] *Ibidem*, p. 103 și fig 3/2

Ulterior, tot la Ghelăiești „Nedeia", în cuprinsul unei locuințe, în care se afla și un vas din etapa Cucuteni B 1, s-a găsit un altul cu decor pictat, avînd două „scuturi" cu chipuri de femei. Capul lor este rotund. Corpul îl au înfățișat prin două triunghiuri, care se întrepătrund parțial. Triunghiul de sus este acoperit cu linii oblice, paralele, pe cînd cel inferior are numai două unghiuri suprapuse, cu vîrful în sus. Brațele sînt arcuite în afară, iar picioarele în formă de L (fig. 5/8)[33].

De la Traian „Dealul Fîntînilor" provine o figurină feminină fragmentară, din faza Cucuteni A—B, cu decor pictat, alcătuit din linii paralele, orizontale și în spirală[34]. Reținem că pe mijloc are redat un brîu lat. Pe picioare respectiv pe pulpe, sînt spirale iar mai jos, pînă la glezne, sînt linii paralele, orizontale. Una din ele, aflată puțin mai jos de genunchi, este mai groasă și ar putea reprezenta marginea inferioară a unei piese de îmbrăcăminte sau marginea de sus a încălțămintei (fig. 7).

O figurină dintr-o fază tîrzie (Cucuteni A—B sau B) are un brîu și o eșarfă, înfățișate prin cîte o linie incizată, mărginită de ambele părți prin șiruri de adînciturі mici[35].

Un alt grup de figurine feminine, fără precizarea exactă a fazei (sînt de tip Cucuteni A—B sau B), este caracterizat prin brîuri reprezentate în relief sau prin cîte două linii incizate, s-au scos la iveală din cuprinsul așezării de la Bodești („Frumușica"[36].

Din timpul fazei Cucuteni B sînt unele figurine feminine cu decor pictat redînd sigur piese de îmbrăcăminte.

Menționăm două figurine feminine fragmentare : una din ele are două bretele late, încrucișate între sîni (fig. 8/1)[37]. Ele erau cusute de marginea de sus a unei rochii sau a unui fel de fustă. Cea de-a doua din care s-au păstrat numai capul și umerii[38] are și ea bretele late, pictate cîte trei pe fiecare parte, dispuse în unghi pe piept (fig. 8/2). Acestea ar putea fi mai curînd bretele sau ornamentele unei rochii.

Tot din faza Cucuteni B sînt o serie de figurine cu decor pictat, cu benzi late[39] (paralele, orizontale, mai ales, oblice) nu cu linii subțiri (fig. 8/3, 4), cum ar fi normal, dacă ar reda tatuajul. Unele din ele au, de obicei, înfățișat în dreptul mijlocului cîte un brîu lat[40].

Semnalăm și o figurină fragmentară, din care s-a păstrat numai bustul, Ea reprezintă, după toate probabilitățile, un bărbat avînd o eșarfă oblică petrecută peste umărul drept[41]. Sînt și alte figurine masculine cu eșarfă peste umăr și cu brîu, redate prin linii incizate (fig. 8/5, 6)[42]. O piesă din aceeași

---

[33] Ștefan Cucoș : *Noi reprezentări antropomorfe pictate pe ceramica cucuteniană*. Carpica, 1972, p. 91 — 93 și fig. 1 și 2.

[34] Hortensia Dumitrescu : *Șanțierul Traian*, SCIV, IV, 1953, 1 — 2, p. 60, fig. 17.

[35] Ion Miclea și Radu Florescu, *op. cit.*, p. 187 (Cucuteni).

[36] C. Matasă: *Frumușica*. București, 1946, pl. LVI /409 b, 411, 422.

[37] Natalia Berlescu, *op. cit.*, p. 85, pl. V/12 (Moldova).

[38] *Ibidem*, p. 85, pl. V/13.

[39] De ex. *Ibidem*, pl. VIII/3 — 5, 10 (Moldova).

[40] Ibidem, pl. VIII/5, 10 (Moldova).

[41] *Ibidem*, pl. V/14 (Moldova).

[42] *Ibidem*, pl. XVII/1, 2 (Moldova). ;

serie este cea găsită la Măluşteni, ea datează probabil din faza Cucuteni B. Figurina reprezintă un bărbat, în picioare, care are un brîu lat, ornamentat cu linii oblice, iar pe piept o eşarfă oblică petrecută peste umărul drept, ornamentată printr-un şir de adînciturl rotunde mici[43].

Este interesantă o figurină de la Adeşti-Onişcani, considerată a fi masculină[44]. În realitate, figurina este feminină. S-a păstrat aproape întreagă. Ea datează din faza Cucuteni B şi a re decorul pictat. În jurul gîtului s-a trasat o bandă lată neagră. Sînii sînt ca două proeminenţe mici. Mai jos de sîni sînt trasate trei linii paralele negre, orizontale. În dreptul şoldurilor are o proeminenţă perforată (redînd graviditatea ?). Orizontal şi mai jos sînt două linii paralele reprezentînd un fel de brîu de care atîrnă în faţă, un şorţuleţ, de formă rombică, pentru acoperirea sexului.

Amintim şi o figurină, tot din faza Cucuteni B, de la Cucuteni „Cetăţuie", ornamentată numai de la brîu la jos, prin cîteva linii oblice în unghiuri suprapuse, iar partea inferioară a corpului pînă la genunchi este acoperită cu un fel de şorţuleţ de formă rombică, cu baza în sus[45]. Pe mijloc are o linie verticală, mărginită de linii orizontale. Pe marginile şorţuleţului sînt linii oblice, regulate, scurte, reprezentînd nişte franjuri (fig. 9).

După cum am arătat problema decorului din linii incizate, dese de pe figurinele din faza Cucuteni A, încă nu a fost rezolvată. Părerile sînt împărţite, unii specialişti consideră că este vorba de tatuaj, alţii cred că prin acele linii s-a redat un anumit fel de îmbrăcăminte specifică. În sprijinul celei de a doua păreri am adus mai sus unele argumente. Pe unele figurine din aceeaşi fază sînt înfăţişate, mai ales, brîuri în relief. Astfel de brîuri sînt şi pe figurinele din fazele Cucuteni A—B şi B.

Începînd din faza Cucuteni A—B situaţia se schimbă. Pe unele vase, legate, probabil, de manifestări magico religioase, s-au reprezentat siluete de femei îmbrăcate în rochii lungi pînă la glezne sau numai pînă la genunchi, largi la partea inferioară. Subliniem că unele erau neornamentate, altele cu grupuri de benzi oblice paralele sau în unghiuri suprapuse. Este demn de reţinut faptul că acest fel de reprezentare pictată pe vase a chipului feminin s-a menţinut în cursul fazelor Cucuteni A—B, B şi mai tîrziu.

Pe cîteva figurine feminine s-au mai redat bretelele unor rochii sau benzi oblice încrucişate între sîni, probabil tot un fel de bretele.

Pe unele figurine masculine s-au reprezentat brîuri şi mai ales un fel de eşarfe, petrecute peste umărul drept.

De asemenea, sînt interesante brîurile cu şorţuleţ, pentru acoperirea sexului. Se pune însă întrebarea dacă ele erau folosite efectiv de către purtătorii culturii Cucuteni sau ele oglindesc tradiţii mai vechi. Aş înclina pentru cea de a doua explicaţie, deoarece este greu de crezut că o populaţie ajunsă la un înalt nivel de cultură să fi folosit o astfel de piesă de îmbrăcăminte cunoscută pînă de curînd la unele comunităţi aflate pe o treaptă foarte joasă de evoluţie.

[43] Ion Miclea şi Radu Florescu, *op. cit.*, fig. 158.
[44] *Ibidem*, fig. 170. De altfel figurina are indicat şi sexul prin linii incizate.
[45] Vladimir Dumitrescu : *Arta culturii Cucuteni*. Bucureşti, 1979, fig. 177.

Se cuvine subliniat că redarea prin pictură a siluetelor feminine nu a încetat odată cu cultura Cucuteni, ci s-a menținut în ținuturile noastre din Moldova, pe ceramica pictată din aria culturii Horodiștea. Astfel, pe un vas descoperit la Bălteni (jud. Iași) decorul pictat este caracteristic acestei culturi și printre benzile de linii subțiri, paralele, trasate cu culoare închisă, în două „cîmpuri" opuse s-a pictat cîte o siluetă feminină[46]. Chipurile lor s-au șters în parte. Sînt redate femei în picioare. Capul este mare rotund, iar corpul aproximativ ca o clepsidră, reprezentînd o rochie lungă pînă la genunchi și largă la partea inferioară. Partea păstrată din mîna stîngă arată că avea palma pusă în șold. Picioarele le avea depărtate (fig. 10).

Amintim că siluete similare s-au descoperit și pe vase pictate din aceeași perioadă, dincolo de Prut, în sud-vestul URSS, în cuprinsul a două așezări: la Varvarovka 15 și la Brînzeni-Țiganca[47]. Pe vasul de la Varvarovka 15 este redat chipul unei femei în picioare. Capul îl are rotund (ca o pată închisă de culoare). Gîtul este înalt. Trupul a fost înfățișat sub forma a două triunghiuri echilaterale suprapuse. Brațele sînt scurte și îndreptate spre cap. Picioarele sînt lungi și jos par a fi „retezate", ca și cum ar fi o dansatoare pe vîrfuri (sau decorul este șters). Rochia ajungea aproximativ pînă la genunchi. Toată suprafața celor două triunghiuri a fost vopsită, cu aceeași culoare închisă.

Pe fragmentul de vas de la Brînzeni-Țiganca sînt sigur reprezentate două dansatoare, una mai înaltă în raport cu cealaltă. Capul și gîtul lor sînt redate printr-un oval prelung. Corpul îl au format tot din două triunghiuri, cu partea de contact (respectiv cu mijlocul) mai lată. Rochiile sînt lungi pînă la genunchi și la marginea inferioară au franjuri, deci nu poate fi nici o îndoială este vorba de reprezentarea unor rochii. Un braț îl au îndoit, cu palma pe cap, iar celălalt este pus cu palma pe șold. Trebuie reținut faptul că un picior este mai lung decît celălalt, ceea ce ar însemna că personajele sînt înfățișate dansînd.

Tradiția de a reprezenta siluete feminine s-a păstrat și în zona sudică, în aria de răspîndire a culturii Usatovo. Astfel în cuprinsul movilei I—3 de la Usatovo s-a descoperit o lespede de piatră, avînd gravată adînc o siluetă feminină în picioare[48]. Cu capul prelung (asemănător cu cele descrise mai sus). Sînt indicați ochii și sprîncenele. Corpul este înfățișat sub forma a două triunghiuri. Brațele sînt arcuite (cu coatele în afară). La mîna păstrată se observă numai trei degete. Picioarele sînt prelungi, în formă de L.

Acestea sînt datele menționate în literatura de specialitate pe temeiul cărora sîntem în măsură să ajungem la cunoașterea unor piese din îmbrăcămintea membrilor diferitelor comunități din epoca neolitică de pe teritoriul Moldovei.

---

[46] Nicolae Zaharia: *Două vase pictate din grupul Horodiștea—Folteștl descoperite în raionul Iași.* Arheologia Moldovei II — III, 1964, p. 439 — 441, fig. 1.

[47] Descoperirea de V. I. Marchevici (cf. E. A. Koroleva: *Rannii formi tanța.* Chișinău, 1977, p. 144 — 145).

[48] V. G. Zbenovici: *Pozdnetripoliskie plemena severnogo Prșcernomoriia.* Kiev, 1974, p. 123, fig. 41.

QUELQUES DONNÉES CONCERNANT L'HABILLEMENT DE L'ÉPOQUE NÉOLITHIQUE SUR LE TERRITOIRE DE LA MOLDAVIE

Résumé

L'étude de la riche plastique anthropomorphe, ainsi que quelques figures peintes sur des vases de l'époque néolithique, découvertes en Moldavie permet la connaissance et la restauration de quelques pièces du costumes des porteurs de l'aspect Aldeni II et des cultures Précucuteni, Cucuteni et Horodiștea.

Les femmes de la culture Précucuteni ont été habillées avec des robes longues (jusqu'au dessous des genous) et larges en bas. Il y à des indices que les hommes ont eu des pantalons longs et étroits sur les jambes, richement décorés.

Dans l'aire de l'aspect culturel Aldeni II, les femmes ont des robes qui commencent sous les sein. La partie supérieure de l'habillement est garni d'une bande étroite, sans décor croisée sur la poitrine.

Pour la culture de Cucuteni il y a plus de données. Les femmes de la phase Cucuteni A ont un habillement avec beaucoup de plis. Ceux de la phase A—B, d'après les figures peintes sur des vases, portent des robes presque jusqu'à la cheville du pied, très larges en bas. D'autres figurines ont representés des centures (en relief).

Pendant la phase Cucuteni B il y a des figurines représentant des femmes avec différents pièces d'habillement (des robes ou des ceintures) peintes.

Sur un vase, appartenant à la culture de Horod ștea, est peinte une silhouette féminine avec une robe longue jusqu'au dessous des genoux.

La représentation de telees figures féminines habillées a continué dans la culture Usatovo Folteşti aussi.

Fig. 1 — *Cultura Precucuteni* : 1 — 2. Faza Precucuteni U II, aș. Ghigoiești ; 3 — 8. Faza Precucuteni III, aș. Tîrpești (după Silvia Marinescu—Bîlcu, *op. cit.*, 1974 ; 1. 2 = p. 253, fig. 72/3, fig. 72/1 ; 3, 4, 5 = p. 257, fig. 76/2, 1, 3 ; 6 = p. 263, fig. 82/1 ; 7, 8 = p. 262, fig. 81/2,1

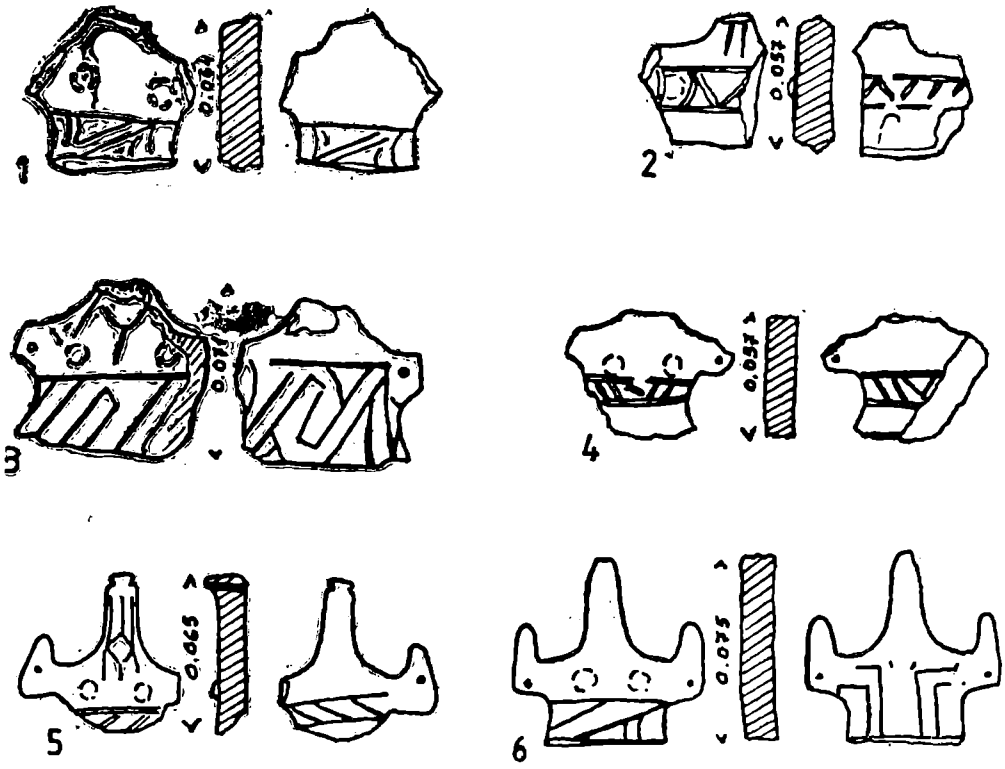

Fig. 2 — *Aspectul Aldeni II* : 1 — 6 Stoicani (după M. Petrescu—Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 100, 1 — 6 = fig. 41/1, 3, 2, 4, 6, 5).

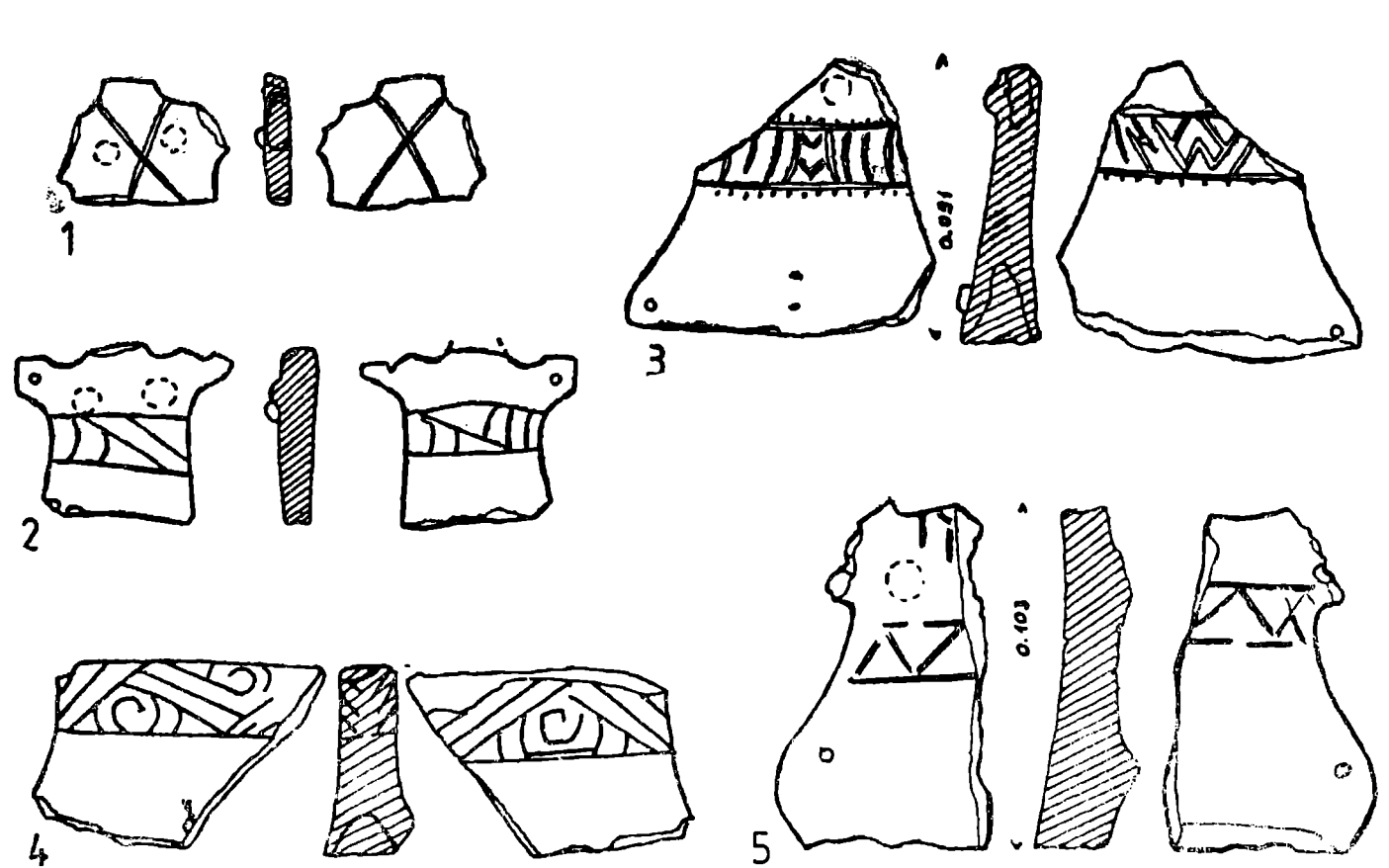

Fig. 3— *Aspectul Aldeni II* : 1, 2, 4=Suceveni după I. T. Dragomir, *op. cit.*, p. 172. fig. 48/2, 4 și p. 174, fig. 50/5) ; 3,5=Igești (după I. T. Dragomir, *op. cit.*, p. 174, fig. 50/4 și p. 173 fig. 49/6).

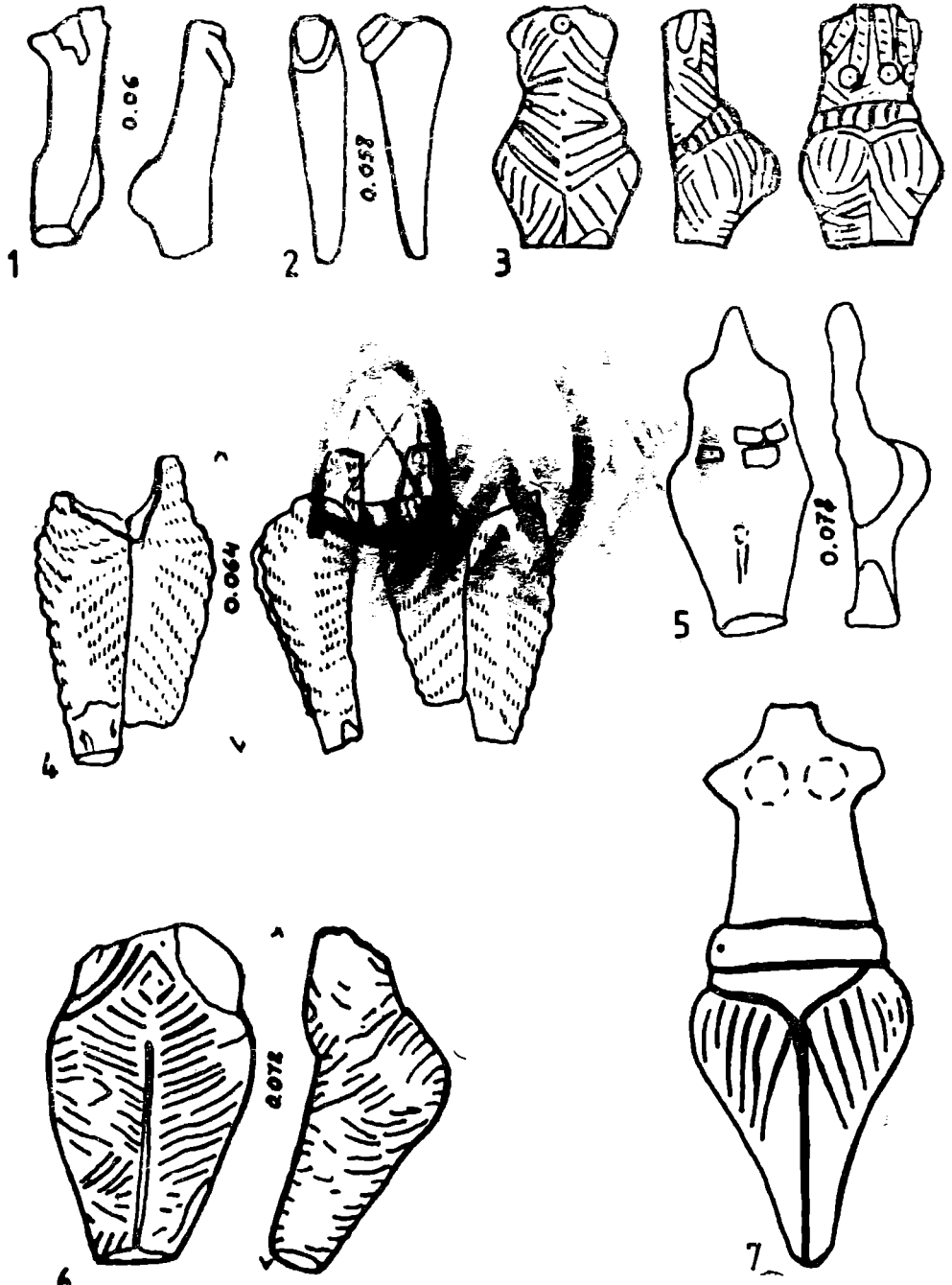

Fig. 4 — *Cultura Cucuteni*, faza Cucuteni A : 1, 2, 5 = aş. Hăbăşeşti (după Vladimir Dumitrescu şi colab., *op. cit.*, p. 408, fig. 34/8 ; p. 407, fig. 33/9 ; p. 408, fig. 34/1) ; 3 = aş. Truşeşti (după M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 21 fig. 13/5), 4,6 = Moldova (după Natalia Berlescu, *op. cit.*, p. 81, pl. I/10, 7);Bodeşti (după I. Miclea şi Radu Florescu, *op. cit.*, 1980, fig. 103·

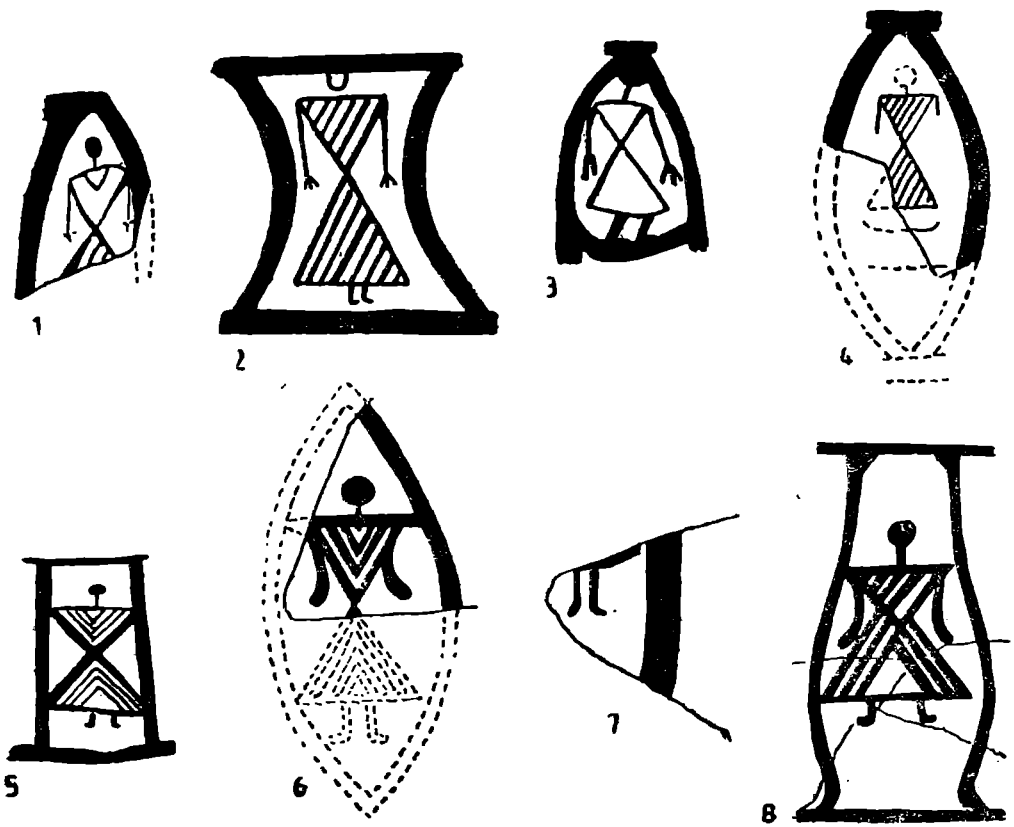

Fig. 5 — *Cultura Cucuteni*, faza Cucuteni A — B : 1 — 4 = aș. Traian (după Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, 1979, p. 53, fig. 44/d, a, b, c) ; 5 — 8=aș Ghelăiești (după Ștefan Cucoș *op. cit.*, 1970, fig. 2, fig. 3/1, 2 și Idem, *op. cit.*, 1972, fig. 2).

Fig. 6 — *Cultura Cucuteni*, faza Cucuteni A—B. Încercarea de reconstituire a unei rochii din timpul fazei.

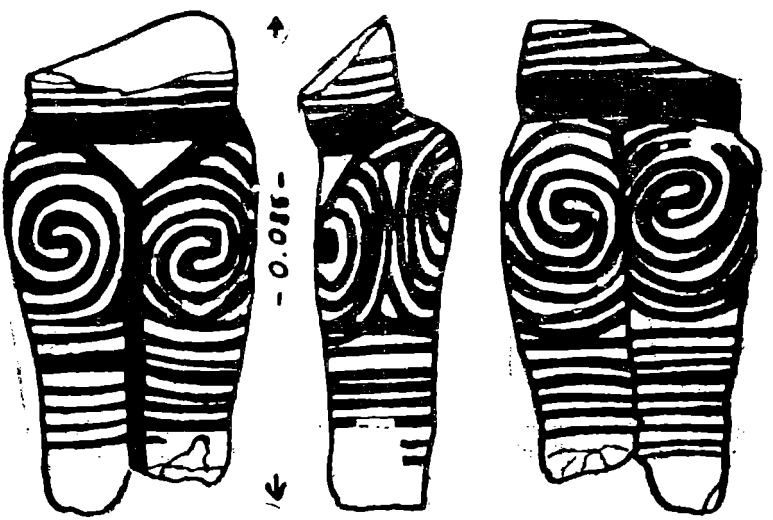

Fig. 7 — Cultura Cucuteni, faza Cucuteni A—B : aș. Traian (după Hortensia Dumitrescu *op. cit.*, 1953, p. 60, fig. 17).

Fig. 8 — *Cultura Cucuteni*, faza Cucuteni B : 1—6 = Moldova (după Natalia Berlescu, *op. cit.*, p. 85, pl. V/12, 13 ; p. 88, pl. VIII/4, 10 ; p. 97, pl. XVII 2, 1).

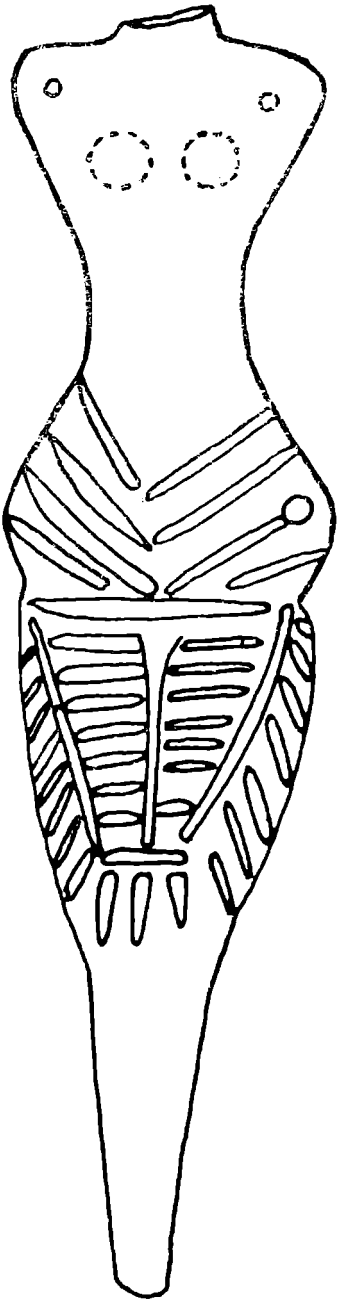

Fig. 9 — Cultura Cucuteni, faza Cucuteni B : aș. Cucuteni (după Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, 1979, fig. 177).

Fig. 10 — *Cultura Horodiștea*: aș. Bălteni (după N. Zaharia, *op. cit.*, p. 440, fig. 1).

ÎNCĂ O AȘEZARE CUCUTENIANĂ DIN FAZA A-B DESCOPERITĂ PE TERITORIUL COMUNEI DRĂGUȘENI-BOTOȘANI

ARISTOTEL CRÎȘMARU

Cercetările arheologice făcute, pe teritoriul comunei Drăgușeni, județul Botoșani, timp de peste două decenii, păreau să fie încheiate, și că, pe o suprafață relativ redusă (sub 6000 ha) n-ar mai fi și alte urme în afară de cele 16 publicate[1].

Însă, după cum se știe, niciodată nu se poate afirma că un teritoriu este bine și definitiv cercetat, deoarece în primăvara anului 1981 s-a descoperit cel de al 17-lea punct arheologic cu urmele unei așezări eneolitice aparținînd cunoscutei civilizații cucuteniene care a înflorit pe aceste meleaguri în mileniile IV—III î.e.n.

Cu această descoperire numărul așezărilor culturii Cucuteni se ridică la 10 din care : o așezare și un punct sezonier din faza A (tîrzie, A 4) și 8 din faza A—B (de mijloc), celelalte 7 sînt din alte perioade istorice.

Așezarea recent descoperită se află pe un pinten al dealului cunoscut aici sub numele de „Rotunda" care se ridică pe stînga văii de la Bold, de pe teritoriul fermei I.A.S. Drăgușeni. Panta dealului dinspre nord-est prezintă active alunecări de teren, unde în urma ploilor din acel an, s-a produs o ruptură în care au apărut bucăți de chirpic și fragmente ceramice arse la roșu. Materialele provin din platforma unei locuințe și a unei gropi aflată în apropiere, ivite în peretele rupturii, la adîncimea de 1 m.

Fragmentele ceramice prezintă forme și pictură în stil Cucuteni A—B. Așezarea se întinde pe platoul îngust al dealului unde se văd puține resturi ceramice, răspîndite pe o suprafață de circa 2 ha ceea ce înseamnă că, deocamdată, materialul arheologic este bine păstrat.

Fragmentele culese din peretele rupturii menționate provin din vase de diferite forme, aparținînd celor două specii : de uz gospodăresc și pictată.

Ceramica pictată este de bună calitate, lucrată cu multă îngrijire și bine arsă, găsindu-se următoarele forme de vase :

1. *Pahare* (cupe), obișnuite în așezările acestei culturi sînt reprezentate doar prin cîteva fragmente de buze care indică o formă cu gît înalt și corpul

---

[1] Aristotel Crișmaru, *Contribuții la cunoașterea neoliticului din împrejurimile Săvenilor* (jud. Botoșani, în SCIV, 21, 2, 1970, p. 270 — 279 ; Vladimir Dumitrescu, *Unele probleme ridicate de așezarea cucuteniană de la Drăgușeni* (jud. Botoșani) în : *Din trecutul județului Botoșani* (volum editat de Muzeul județean Botoșani), 1974, p. 33 și urm. ; Al. Păunescu, Paul Sadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, 1976, p. 121 — 122 XII, 1. G ; Aristotel Crișmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Botoșani, 1977 ; Dan Monah, Ștefan Cucoș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985, p. 90—91, 130, 142

dezvoltat către bază. Unele, cu pereții subțiri, erau modelate dintr-o pastă mai fină. Pictura nu s-a păstrat.

2. *Vase de formă globulară*, de diferite mărimi, deduse din numeroase fragmente, aveau gura mai mult sau mai puțin largă, cu baza răsfrîntă, uneori marcată și de o albiere pronunțată față de umăr, din varianta zisă „cu prag". Corpul dezvoltat și oarecum, turtit, rotunjit pe diametrul maxim ori în muchie pronunțată (carenă) și prevăzut cu proeminențe perforate vertical Pictura, cîtă s-a păstrat, arată un decor realizat din benzi și spații în negru-ciocolatiu, care mărginesc benzi albe umplute cu linii roșii caracteristice grupei stilistice *σ*. Pe unele din fragmente motivul prezintă și perle foliacee pictate cu alb și mărginite cu negru. Alte fragmente au buza ornamentată cu spații ovale, cruțate din învelișul alb, cu dungi negre arcuite în formă de paranteze, urmate de linii roșii trase vertical pe alb. Motivul astfel repetat capătă aspect metopic. Decorul buzei este subliniat, de obicei, de cîte trei linii roșii sau de o bandă neagră. Motivul în benzi negre alternînd cu altele albe umplute cu linii paralele roșii, dispuse arcuit, orizontal sau oblic, se continuă și pe corpul vasului. (Pl. I/1—5 ; Pl. II/3).

Vasele din această categorie par să fie destul de numeroase[2], întrucît cele zece fragmente provin din tot atîtea exemplare.

Ca formă și decor asemenea vase sînt cunoscute în multe așezări datate în faza A—B a culturii Cucuteni, între care menționăm : Corlăteni — Botoșani[3], Traian—Dealul Fîntînilor (Neamț)[4], Drăgușeni—Sărata[5], Scutari—Mileanca[6].

3. Un fragment de toartă în bandă lată și altele provin din corpul unor *amfore* ; vase mari și mijlocii, între care unele cu umărul dublu boltit. Formă cunoscută în toate așezările de la Drăgușeni și împrejurimi, creată în fazele A și A—B. Fragmentul menționat este pictat în stilul grupei ß, cu benzi trase cu negru-brun și cu alb pe fondul natural al vasului. Pe alte fragmente, mai mici, motivul apare cu benzile albe rezervate din învelișul alb al vasului. Benzile negre sînt puțin mai late, de altfel se știe că în această fază se observă o preferință sporită pentru culoarea neagră.

4. *Vase cu picior* (suport) o formă cunoscută în toate trei faze ale acestei culturi. S-a putut reconstitui doar un singur suport mare fără să știm dacă vasul pe care îl susținea era o strachină sau un vas piriform, așa cum se prezintă cele reconstituite în întregime și atribuite fazei precedente. Are formă tronconică, cu buza lărgită, asigurînd vasului o bună stabilitate[7]. Pe limita dintre suport și recipientul care a fost, poartă două proeminențe — torți, diametral opuse și în toate cazurile perforate orizontal. Aceste proeminențe aflate și pe vase mai mici, în afară de un rol simbolic și ornamental aveau

[2] Vladimir Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni* București, 1979, p. 11

[3] I. Nestor și colectivul — *Săpăturile de pe șantierul Valea Jijiei*, în SCIV, II, 1951, p. 73, fig. 19

[4] Vladimir Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian*, în Dacia, IX—X, 1941—1944, p. 40, 41, fig. 19/4 a—g.

[5] Aristotel Crișmaru, *Drăgușeni contribuții...*, 1977, p. 100, fig. 69/2 ; p. 103, fig. 68/3, 71/1, 2

[6] Idem, — *Noi descoperiri arheologice pe Valea Podrigei* (jud. Botoșani) în *„Hierasus"* — anuarul Muzeului județean Botoșani, 1979, p. 103, fig. 4/1, 2

[7] Dimensiuni : — înălțimea 12 cm, diametrul bazei, 18 cm.

și o funcție practică, servind, probabil, și la purtarea vasului cu ajutorul unei sfori petrecută și prin torțile recipientului, care erau perforate vertical. Decorul se compune din benzi pictate cu negru-ciocolatiu pe înveliș alb, dispuse în ghirlandă, cu capetele pe o bandă orizontală, de aceeași culoare, aflată sub limita fundului, la nivelul torților. Un decor simplu potrivit cu forma suportului, numai că s-a păstrat prea puțin. (Pl. III/1).

Alte două fragmente din această categorie provin din vase mai mici care însă nu păstrează nici o urmă de pictură. Suporturi, fără recipiente care întregeau asemenea vase s-au descoperit și în așezarea de la Sarata—Drăgușeni[8] precum și la Scutari—Mileanca[9].

5. *Capacele* sînt prezentate, între materialele descoperite, doar printr-un exemplar întregit care face parte din varianta în formă de calotă. Este de dimensiuni mici[10], cu fundul slab definit, corpul tronconic mult înclinat și buza fără evazare. Pe corp poartă urmele unei proeminențe care a fost perforată orizontal.

Decorul, predominant în culoare neagră, acoperă exteriorul și se compune din benzi negre și albe rezervate din învelișul alb al vasului. O bandă albă, mărginită cu negru, trece peste fund, de la o margine la alta, secționînd totul în două jumătăți. Interiorul este neîngrijit netezit și rămas fără pictură, fapt ce ne îndreptățește să socotim vasul drept capac și nu strachină (Pl. III/2).

Folosirea capacelor de acest tip sînt cunoscute încă din faza A, în așezarea din Ostrov—Drăgușeni[11], prezența lor continuă și în faza A—B, în toate așezările de aici și în cea de la Scutari—Mileanca[12].

6. Unele fragmente ceramice — buze, funduri, pereți sînt tipice pentru *strachini și castroane.* Fragmentele de strachini indică o formă cunoscută, cu buza înclinată în afară, corpul rotunjit sau ușor tronconic. Au fost pictate pe partea exterioară cu negru, care delimitează spații albe pe care s-au tras linii roșii verticale, motiv obișnuit pentru buze (Pl. IV/1 — 3). Unul dintre fragmente păstrează pictură și pe partea interioară a bezuei (Pl. IV/5—6).

Castroanele aveau buza verticală cu marginea ușor trasă spre interior, umărul în carenă și fundul întins. Fragmentele de care dispunem nu păstrează nici o urmă de pictură. Ca formă și decor aceste vase apar încă de la sfîrșitul fazei predente în așezarea din Ostrov și sînt identice cu cele cunoscute în toate așezările fazei A—B din zonă.

7. *Vasele binoclu*, după cum se vede din cele patru fragmente cîte s-au găsit, sînt de tipul celor cu trei punți. Timpul a șters orice urmă de pictură. Semnalăm prezența lor, în toate așezările de aici.

Vasele de uz comun (gospodăresc) erau de diferite tipuri și mărimi, lucrate mai neîngrijit dar bine arse. Golurile din spărtura pereților arată că lutul a avut pleavă ca degresant în pastă. Chiupurile mari, pentru provizii, aveau proeminențe —torți perforate orizontal ori vertical dar și neperforate, în formă

[8] Aristotel Crișmaru, — *Drăgușeni contribuții* .... p. 101
[9] Idem — *Noi descoperiri arheologice...* în *„Hierasus"* 1979, p. 101, fig. 4/3, 4
[10] Înălțimea, 4, 5 cm ; diametrul gurii 12 cm.
[11] Aristotel Crișmaru, *Drăgușeni contribuții* ... p. 50, fig. 32/2, 6, 7.
[12] Idem, *Noi descoperiri arheologice...* în *„Hierasus"* 1979, p. 104, fig. 4/8 ; 5/1, 2.

de praguri, servind ca puncte de sprijin pentru mînuirea lor, așa cum sînt și cele din așezarea de la Sarata—Drăgușeni[13]. Din asemenea pastă se modelau și străchinile mari precum și cele mai mici. Un fund gros și înălțat provine dintr-un vas mai mic. Fragmentele recuperate nu prezintă nici un fel de ornamente.

Între materialele arheologice aflate în groapa menționată s-a găsit și o statuetă antropomorfă fragmentară și anume partea superioară ruptă din talie[14]. Este modelată cu foarte multă îngrijire dintr-un lut fără impurități și arsă la roșu. Are gîtul lung și rotunjit, capul cu lobi laterali rezultați din strîngerea între degete a lutului încă moale, de unde a rămas pe mijloc o creastă ce închipuie nasul, iar de o parte și alta lobii au cîte o gaură care par să indice ochii. Corpul este plat, umerii reliefați și modelați triunghiular. Două pastile aplicate la locul potrivit indică sînii (Pl. IV/4). Asemenea realizări anatomice se cunosc încă din faza precedentă[15]., dar mai frecvente apar în fazele A—B și B. Analogii îi găsim în așezarea de la Ocoale aflată tot pe teritoriul comunei Drăgușeni[16]; atît doar că aceasta din urmă nu are lobi perforați.

Materialul ceramic cu formele și decorul menționat, inclusiv fragmentul de statuetă, datează așezarea de pe „Rotunda" în faza A—B și anume în prima etapă a acesteia, notată A—B 1.

* * *

Cele 8 așezări cucuteniene, atribuite fazei Cucuteni A—B, descoperite pînă în prezent pe teritoriul comunei Drăgușeni, ne îngăduie să desprindem și cîteva concluzii.

Din punct de vedere numeric, așezările fazei A—B de aici, reprezintă un procent de 6,45% din cele 124 înscrise în ultimul repertoriu, din 1985, întocmit de cercetătorii Dan Monah și Ștefan Cocoș[17], așezări răspîndite pe întreaga arie din teritoriul românesc. Cele mai multe se grupează în județul Botoșani, unde se cartează 66 așezări sigure din faza A—B, ceea ce înseamnă 44,30%, aproape jumătate din totalul lor[18]; fapt datorat cercetărilor de teren consemnate și în Repertoriul arheologic al județului Botoșani[19]. Cu siguranță că numărul acestor descoperiri poate fi mult mai mare dacă se are în vedere mulțimea celor incerte ca fază[20], și a altora încă nepublicate.

Raportat la numărul așezărilor A—B identificate pe teritoriul județului, cele de la Drăgușeni dețin un procent de 14,54%.

Toate cele 8 așezări prezintă urme precise ale unor sate cu populație stabilă, durate în locuri care întrunesc condiții favorabile vieții: apropierea de ape, teren fertil pentru cultivarea plantelor, pășuni pentru animale, căi lesnicioase pentru deplasarea și în unele cazuri o apărare naturală.

---

[13] Idem, *Drăgușeni contribuții*... p. 102, fig. 67/6

[14] Fragmentul păstrat măsoară 5, 5 cm

[15] Aristotel Crișmaru *Drăgușeni contribuții*... p. 66, fig. 51/1

[16] Ibidem p. 97, fig. 66/4

[17] Dan Monah, St. Cucoș *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași 1985

[18] Ibidem, p. 200, fig. 2: Harta răspîndirii așezărilor din faza Cucuteni A — B.

[19] Al. Păunescu, Paul Sadurschi, V. Chirica, *Op cit*, p. 20 unde sînt repertoriate 49, așezări din faza A—B

[20] Dan Monah, St. Cucoș, *op. cit.* p. 202, fig. 1; Harta așezărilor cucuteniene incerte.

În ce privește locurile ocupate în teren, trei așezări și anume : La Movila din Sărături, cea de la Moară și cea de la Rotunda ocupă poziții înalte, celelalte cinci sînt situate pe poziții medii, aflate pe panta unor dealuri. Două dintre așezările aflate pe locuri înalte cea la Moară și cea de pe Rotunda — mărginite din trei părți de pante repezi puteau beneficia astfel și de o bună apărare naturală ; celelalte ocupă locuri deschise.

Ca întindere[21] (aprecieri făcute după resturile arheologice răspîndite la suprafață), una este foarte mare cea de la Sarata-Drăgușeni ; două mari, La Ocoale și La Vie ; patru așezări au o întindere mijlocie și una mică cunoscută, deocamdată, prin urmele unei singure locuințe aflată sub Movila de la Sărături.

În toate așezările se constată urme de locuințe construite pe platforme de lemn despicat (bîrne, cu lipituri de lut ars în strat destul de gros. De altfel toate au, după cît se cunoaște, un singur nivel de cultură cu o durată nu prea lungă.

Nu lipsită de importanță este și distanța dintre aceste așezări. Față de cea din faza A, aflată în Ostrov, unde, după cum se știe apar unele elemente (forme, decor, ceramică de tip C, care țin de faza A—B ; cea mai apropiată (numai la 2 km, se află în marginea nord-vestică a satului Drăgușeni, pe promontoriul de la Mioară, la fel cea de pe Rotunda, spre nord-este de sat. Cele mai depărtate se află la 5 km, Sarata, la 4 km, Movila din Sărături și Chițanca : celelalte trei se situează la distanțe între 3 și 4 km. Densitatea lor în teritoriu face ca distanța între ele să nu măsoare mai mult de 1—3 km. Aceasta ne face să credem că n-au fost toate contemporane decît cel mult cîte patru.

Oricum, numărul mare de așezări presupune și o populație mai numeroasă. Și aici, pe un teritoriu atît de restrîns, se poate vorbi despre „fenomenul roirii" populației, de unde și înmulțirea așezărilor. Pentru vremurile de atunci, putem aprecia că această parte a Cîmpiei Moldovei era intens locuită de oameni cu o civilizație înaintată.

Pentru datare ne folosim de materialul ceramic care este ca forme și decor, absolut la fel în toate stațiunile de aici. In pictura de pe vase predomină grupele stilistice și, atribuite primei etape din faza AB 1. Doar în așezarea de la Ocoale apare și grupa δ. Bineînțeles că numai cercetările viitoare, prin săpături sistematice, vor putea preciza și grupele stilistice următoare și deci o încadrare corectă a așezărilor de care ne ocupăm, în cele două etape ale fazei A—B.

Pornind de la o datare cu C 14 pe o probă de cărbune de lemn, care a dat de 3 405± 100 î.e.n., pentru așezarea din faza A de aici, putem spune că așezările care au urmat în faza A—B se plasează către sfîrșitul mileniului IV și începutul mileniului III î.e.n., aproximativ între 3200 — 3000 î.e.n., cu o durată de circa 200—250 de ani.

În sfîrșit, trebuie să menționăm și starea de conservare în care se găsesc astăzi cele opt stațiuni cucuteniene A—B, răspîndite pe teritoriul comunei Drăgușeni. Trei așezări : cea de la Moară, cea de la Chițanca și cea din Valea

[21] Clasificarea făcută după autorii lucrării „Așezările culturii Cucuteni din România", pl 43.

Boului, sînt răscolite și aproape definitiv distruse, mai păstrînd doar gropile menajere și urmele locuințelor scoase la suprafață ; altre trei, între care : cea de la Ocoale, unde s-a făcut un sondaj în 1970, cea de la Sarata și de la Vie sînt amenințate de lucrările agricole, unde în curînd se va lucra cu plugul scormonitor cu adîncime pînă la 50 cm. Două sînt mai bine păstrate : cea de la Movila din Sărături și cea de pe Rotunda, care pot aștepta cercetarea lor într-un viitor mai îndepărtat.

ENCORE UNE STATION CUCUTÉNIENNE DE LA PHASE A—B DÉCOUVERTE SUR LE TERRITOIRE DE LA COMMUNE DE DRĂGUȘENI—BOTOȘANI

Résumé

L'article présente une agglomération humaine appartenant à la culture Cucuteni, la phase A — B, découverte en 1981 sur le territoire de la commune Drăgușeni, le département de Botoșani. La station se trouve au lieu nommé *La Colline Ronde* („Rotunda"), sur la rive gauche de la vallée du Bold sur le territoire de la Ferme Agricole d'État Drăgușeni. A la suite d'un glissement de terrain, dans le creux ont apparu, à une profondeur d'un mètre, les traces d'une habitation et d'une fosse ménagère contenant des fragments céramiques (restes de vases de différentes formes et dimensions).

Les deux types sons bien représentés : d'une part la céramique peinte dans le style des groupes α (Pl. 1 — 4) et β (Pl. III/1 — 2) qui permet de dater avec certitude la station dans la phase A — B1 de la culture Cucuteni ; d'autre part, la céramique d'usage courant, connue dans toutes les stations de cette culture.

Parmi les restes archéologiques de la fosse mentionnée, on a découvert aussi une figurine anthropomorphe, fragmentaire, typique pour cette phase (Pl. IV/4).

Légende des planches

Pl. I — Drăgușeni, „Rotunda" Fragments de vases globulaires, Cucuteni A — B, 1 — 5

Pl. II — Drăgușeni, „Rotunda", Fragments d'amphores, Cucuteni 1 — 2 ; fragment de vase globulaire ; 3.

Pl. III — Drăgușeni, „Rotunda". Fragments céramiques Cucuteni A — B ; vase à pied, 1 ; couvercle, 2.

Pl. IV — Drăgușeni „Rotunda". Fragments céramiques Cucuteni A — B. Bords de terrines et de bols, 1 — 3, 5 — 6 ; Figurine antropomorphe, 4.

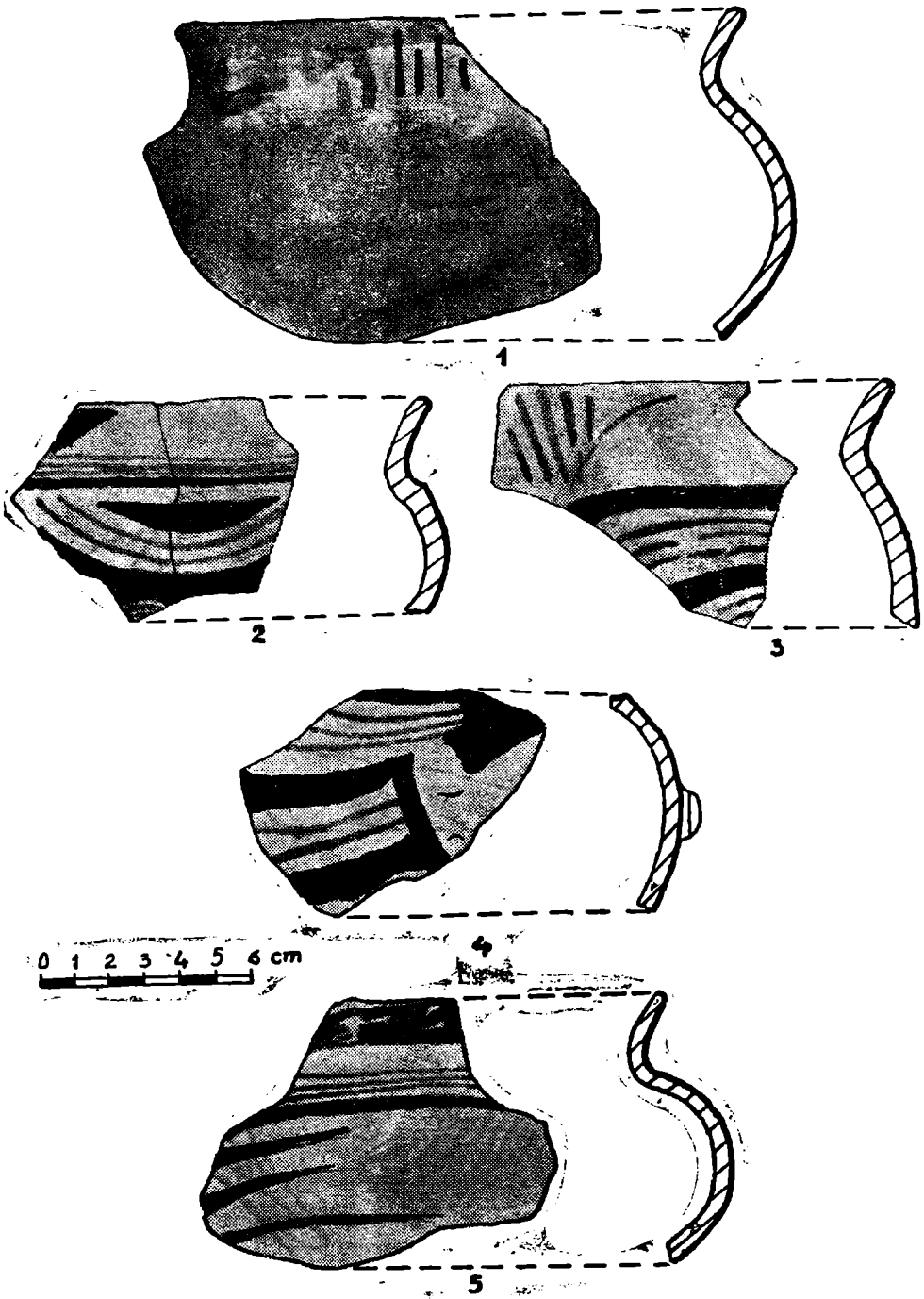

Pl. I Drăgușeni „Rotunda". Fragmente din vase globulare, Cucuteni A — B ; 1 — 5

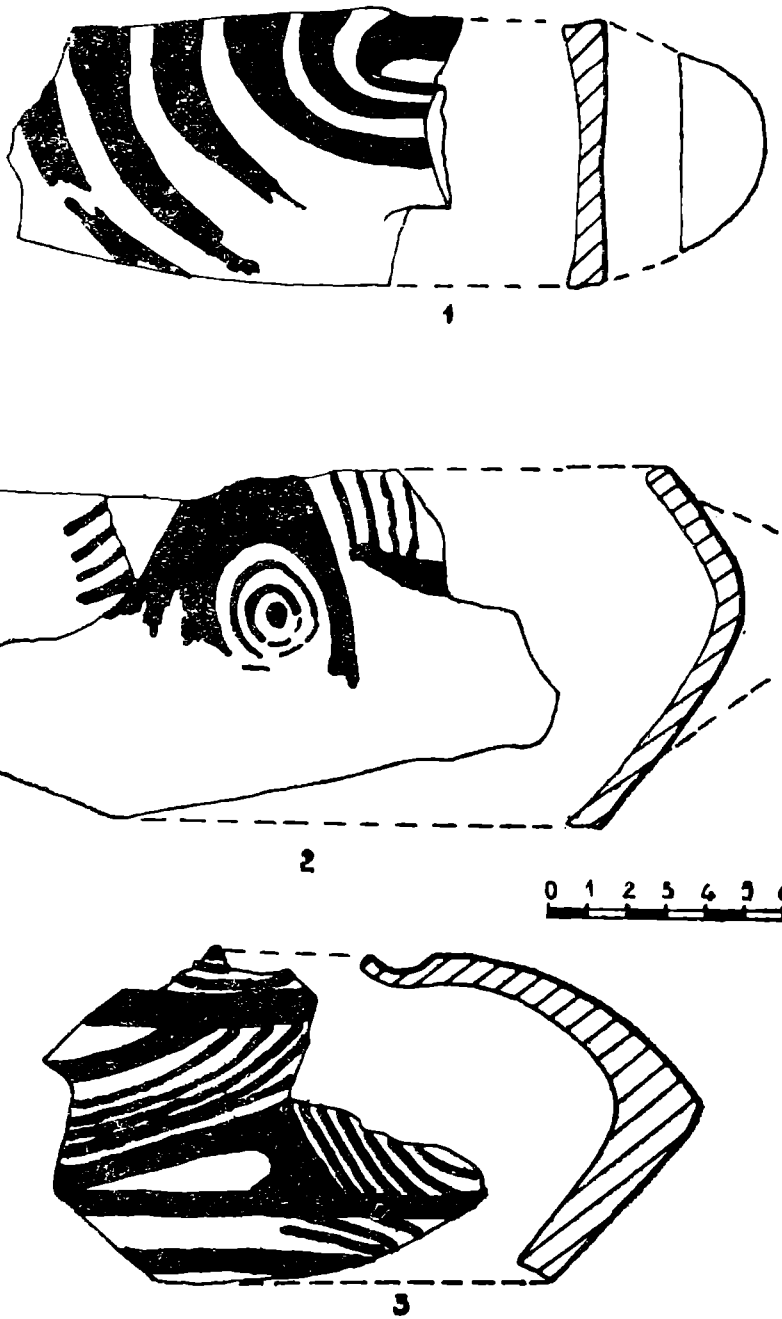

Pl. II Drăgușeni „Rotunda" Fragmente de amfore, Cucuteni A — B, 1 — 2; Fragment vas globular 3.

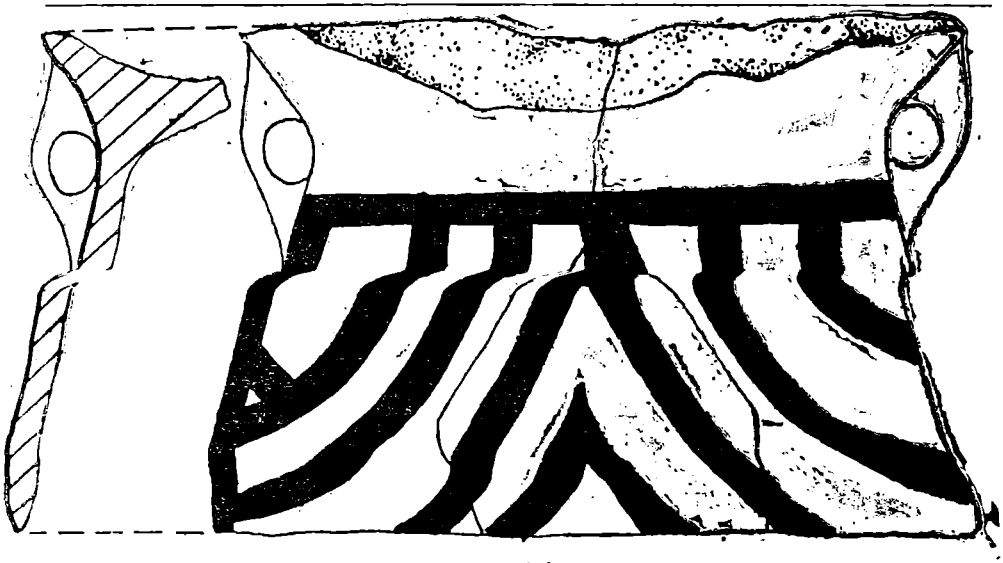

1

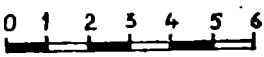

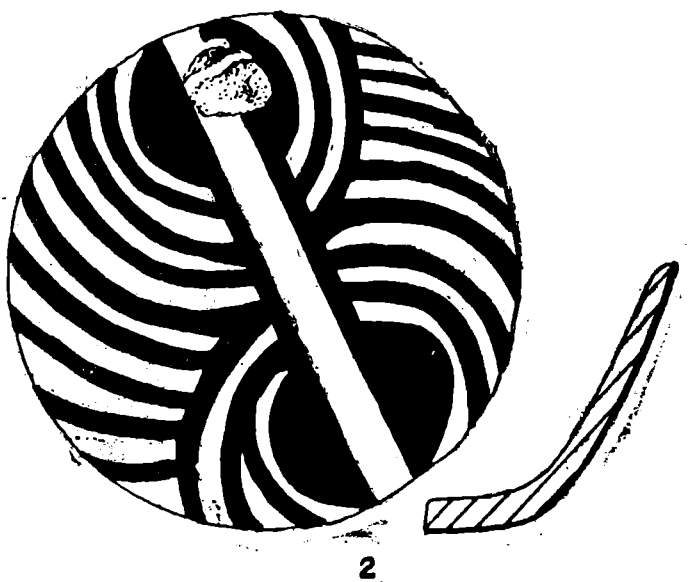

2

Pl. III. Drăgușeni „Rotunda". Fragmente ceramice Cucuteni A — B ; vas cu picior, 1, capac 2.

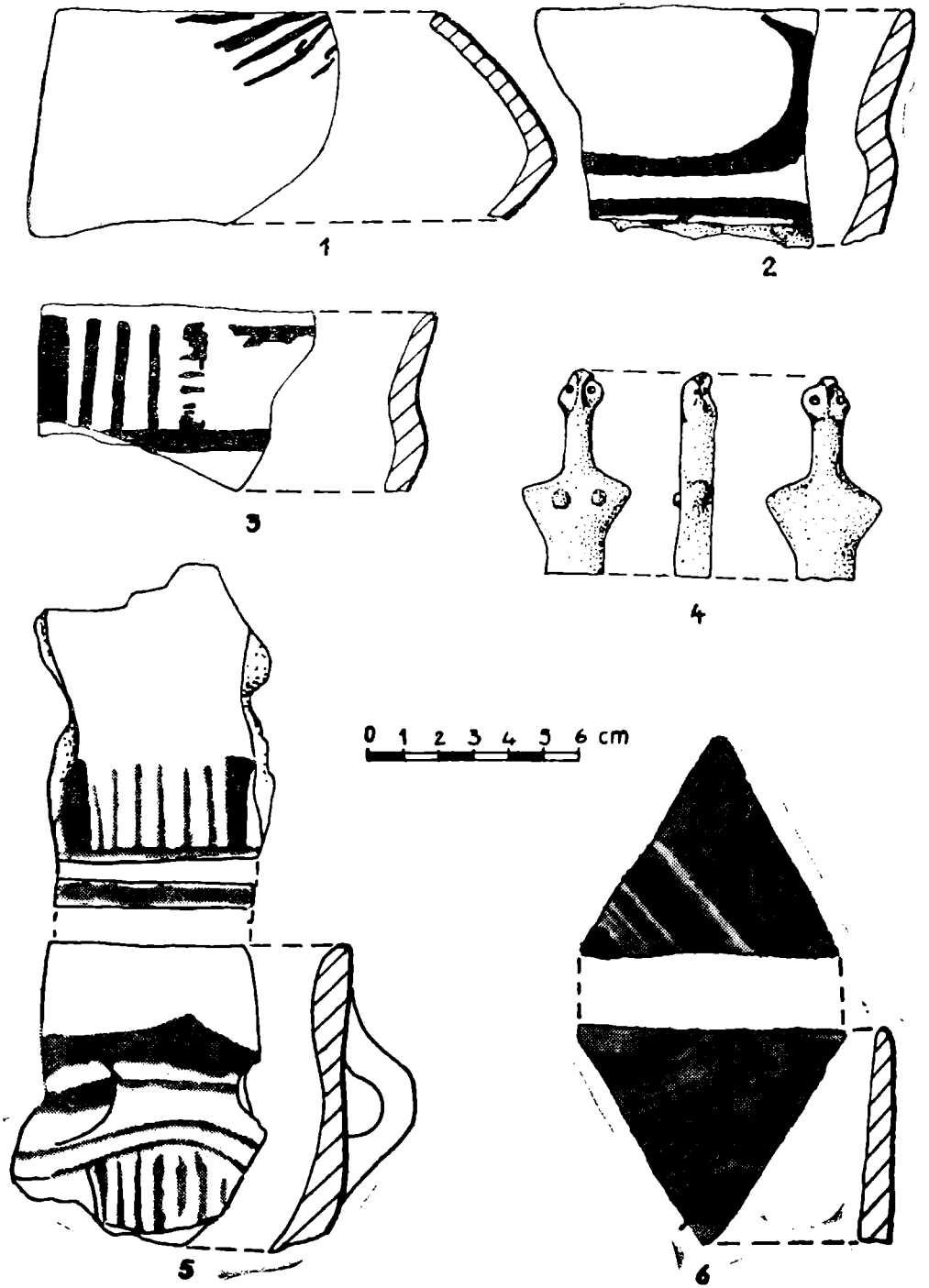

Pl. IV Drăgușeni „Rotunda". Fragmente ceramice Cucuteni A — B. Buze de străchini și castroane, 1 — 3, 5 — 6 ; Figurină antropomorfă, 4.

TOPOARE DE PIATRĂ ŞI DE SILEX ŞLEFUIT DE LA MATEIENI ŞI CORLĂTENI (COMUNA CORLĂTENI JUDEŢUL BOTOŞANI)

EMIL MOSCALU

Între 10 — 24 octombrie 1987 am făcut un sondaj în aşezarea de la Corlăteni care aparţine fazei Cucuteni A—B, culturii Costişa, culturii Noua, hallstattului timpuriu şi secolul IV e.n. (I. Nestor 1952, p. 85—94). S-a săpat şi un tumul dintr-un grup care se află pe dealul „La Standole" (E. Comşa, 1982, p. 86 . Am săpat două secţiuni de 20 × 1,50 m în cel de al doilea tumul aflat în acest punct dar nu am găsit mormîntul central pentru care s-a construit tumucul urmînd ca anul acesta să continuăm săpăturile. În secţiunea nr. 1 din acest tumul la adîncimea 0,40 m am găsit un amnar de fier (fig. 4/6). În continuare prezentăm cîteva materiale aflate în colecţia şcolii din Corlăteni şi în colecţia şcoli din Mateieni.

I. În colecţia şcolii din Corlăteni se păstre ză cîteva piese arheologice aduse din colecţia şcolii Mateieni pe care le prezentăm aici :

1. Topor de silex alb şlefuit total. Lungimea sa este de 10,9 cm iar lăţimea de 5,8 cm. (fig. 2/2).

2. Topor de silex alb şlefuit. El este rupt, iar partea superioară nu s-a păstrat. Lungimea actuală este de 8 cm iar lăţimea de 6,7 cm. A fost un topor de mari dimensiuni şi este cioplit cu retuşe largi (fig. 4/1).

3. Topor de piatră de culoare gri ; probabil gresie cu o perforaţie pentru înmănuşarea cozii. Lungimea este de 11,2 cm, iar lăţimea de 5,5 cm (fig. 4/3).

4. Fragment ceramic dintr-un vas mare cu o toartă lucrat cu pastă roşie fină densă, pictat cu dungi negre. Lungimea este de 17,6 cm. Aparţine culturii Cucuteni faza B (fig. 6/1).

5. Fragment ceramic aparţinînd culturii Cucuteni B lucrat din pastă roşie fină, densă şi pictat cu două benzi de culoare neagră. Pe una din ele se sprijină un şir de triunghiuri tot de culoare neagră (7/2).

6. Fragment ceramic cu o toartă oarbă lucrat din pastă roşie fină, densă pictat cu benzi şi linii de vopsea neagră. Are lungimea de 9,2 cm şi aparţine culturii Cucuteni B. (fig. 7/1).

7. Greutate de la războiul de ţesut sau de la plase de pescuit lucrată din lut ars de culoare maronie cu o perforaţie la mijloc. Are diametrul de 6,7 cm. Aparţine tot culturii Cucuteni B (fig. 5/2).

8. Fusaiolă lucrată din lut ars de culoare brună (fig. 3/3). Atribuire culturală incertă.

9. Lamă neretuşată cu secţiunea trapezoidală lucrată din silex alb opac. Are lungimea de 4,7 cm (fig. 4/4). Ea aparţine culturii Cucuteni unde acest

tip este bine cunoscut la Traian —Dealul Fîntînilor jud. Bacău, (A. Păunescu, 1970, fig. 34/8, pag. 54).

10. Fusaiolă lucrată din pastă albă foarte probabil caolin. Diametrul este de 3,2 cm. Atribuirea culturală este incertă. (fig. 3/6).

II. Piese aflate în colecţia şcolii din satul Mateieni (com. Corlăteni strînse prin grija învăţătorului Alexandru Gimiga.

1. Topor de silex alburiu, parţial şlefuit lungimea este de 12,2 cm iar lăţimea este de 4,7 cm (fig. 1/1), este şlefuit numai în partea dinspre tăiş şi este cioplit cu retuşe largi.

2. Topor de silex negru alburiu, parţial şlefuit spre partea tăişului şi este cioplit cu retuşe largi. Lungimea este de 8,4 cm iar lăţimea de 4,7 cm (fig. 1/4).

3. Topor de silex alb şlefuit lungimea de 8,7 cm iar lăţimea de 3,3 cm. În partea superioară este cioplit cu retuşe largi (fig. 1/5).

4. Dăltiţă de piatră albă şlefuită cu secţiunea dreptunghiulară, lungimea este de 4,4 cm iar lăţimea de 1,9 cm (fig. 1/3).

5. Topor de tuf vulcanic şlefuit. Lungimea este de 9,3 cm iar lăţimea de 4,1 cm (fig. 1/2).

6. Toporaş de tuf vulcanic gălbui. Lungimea este 3,7 cm iar lăţimea de 2,9 cm (fig. 1/6).

7. Topor mare de silex alb şlefuit şi cioplit cu aşchii largi. Are lungimea de 21,2 cm şi lăţimea de 7,2 cm. Secţiunea este ovală (fig. 2/1).

8. Topor de silex alb lucrat prin şlefuire şi cioplire cu aşchii largi. Are partea superioară de forma semicirculară ceea ce are importanţă pentru încadrarea sa cronologică şi culturală. Lungimea este de 10 cm, iar lăţimea maximă de 4,8 cm. Secţiunea este elipsoidală (fig. 2/3).

9. Topor mare lucrat din silex alb prin cioplire cu desprinderea unor aşchii largi şi şlefuire. Lungimea este de 20,5 cm iar lăţimea maximă de 7,5 cm. Secţiunea este elipsoidală iar partea superioară are o formă circulară ca la exemplarul precedent (fig. 3/1).

10. Topor lucrat prin şlefuire dintr-o rocă de culoare maronie. Lungimea este de 11 cm iar lăţimea maximă este de 6,7 cm (fig. 5/1).

11. Greutate de plasă de pescuit sau de la războiul de ţesut lucrată din lut ars de culoare brună. Diametrul este de 7 cm (fig. 4/2).

12. Gratoar de silex negru alburiu cu retuşe pe margini şi secţiunea semicirculară. Lungimea este de 5,5 cm şi lăţimea de 3 cm (fig. 5/3).

13. Lamă de silex negru alburiu, neretuşată. Lungimea este de 6 cm şi lăţimea de 2,5 cm. Are secţiunea trapezoidală (fig. 5/4).

14. Mărgică de piatră perforată. Lungimea este de 2,8 cm. (fig. 5/5)

15. Vas mic din pastă roşie fină nepictat. Înălţimea este de 5,2 cm. Aparţine foarte probabil culturii Cucuteni B (fig. 5/6).

16. Fragment ceramic din pastă roşie fină, densă, pictată cu dungi de vopsea neagră şi un şir de triunghiuri. Aparţine culturii Cucuteni B (fig. 5/7).

17. Ramă de hîrleţ din fier. Lungimea 16 cm iar lăţimea 14 cm. (fig. 4/5).

Toate piesele care le prezint aici au fost găsite în satul Mateieni în grădina şcolii şi în punctele Zamca şi Staniştea. Cele ce se păstrează în colecţia şcolii din Corlăteni provin tot de la Mateieni.

Vasul de la Mateieni (fig. 5/6) aparține unui tip bine cunoscut fazei B a culturii Cucuteni în stațiunea de la Cucuteni (M. Petrescu Dîmbovița, 1966, fig. 20/1 și Fig. 21/1, 2), și în alte stațiuni, ceea ce ne asigură că este un tip care face parte dintr-o serie tipologică mai mare, cunoscut și utilizat în aproape toată aria acestei culturi. Și fragmentele ceramice de la fig. 5/7 și fig. 6 și 7 aparțin tot culturii Cucuteni B.

Toporul ciocan perforat de la Mateieni (fig. 4/3) este bine cunoscut în cultura Cucuteni faza A4 de la Hăbășești (V. Dumitrescu și colab., 1954, p. 254 fig. 21 și 22 ; idem 1967, p. 33 fig. 43), la Cucuteni (M. Petrescu Dîmbovița, 1966, p. 22, fig. 6), În așezarea aparținînd culturii Cucuteni de la Izvoarele (R. Vulpe, 1957, p. 250, fig. 258) și în așezările aparținînd fazelor Cucuteni A sau A—B de la Drăgușeni (jud. Botoșani), (A. Crîșmaru, 1977, p. 19 fig. 6/4, 5). Topoare ciocan perforate de acest tip există în cultura Precucuteni în așezarea de la Rus Mînăstioara (jud. Suceava), (M. Ignat, 1973, p. 230, fig. 2/5,9) ca și în cultura Cucuteni B în așezarea de la Tg. Ocna—Podei (C. Mătasă, 1964, p. fig. 5/3 ; 8/22— 23). Aceasta ne convinge că toporul ciocan perforat pentru a fi înmănușat cu mîner se utiliza în toate fazele culturii Cucuteni. Toporul din piatră maronie (Fig. 5/1) șlefuită poate aparține așezării Cucuteni B de la Mateieni, ele fiind bine cunoscute în cultura Cucuteni (V. Dumitrescu și colab., 1954, p. 246, fig. 18—20).

Topoarele de tuf vulcanic din colecția școlii din Mateieni (fig. 1/2. 6) pot aparține culturii Criș sau culturii ceramice liniare. Toporașe de tuf vulcanic au fost utilizate și de purtători culturii Dudești și Boian după cum ne indică exemplarele descoperite în marea necropolă de la Cernica—București (Gh. Cantacuzino, 1969, p. 5, fig. 4/1—3, 6—9).

Topoarele de silex șlefuit descoperite în cele trei puncte de pe teritoriul satului Mateieni se grupează în trei tipuri. Primul tip este format dintre topoarele cu ceafa groasă (fig. 1/1). Al doilea tip este format de topoarele cu lama subțire (fig. 1/4—5 ; fig. 2/2 și fig. 4/1). Tipul al treilea este reprezentat de topoarele de mari dimensiuni și de mici dimensiuni cu lama subțire, secțiunea elipsoidală și partea superioară semicirculară. (fig. 2/1, 3 și fig. 3/1). Topoarele cu ceafa groasă ca și cele cu lama subțire au fost atribuite culturii Cucuteni A—B și B iar limita lor cronologică superioară merge pînă la cultura Gorodsk-Horodiștea care astăzi este denumită Horodiștea-Erbiceni (A. Florescu, 1959, p. 215 și urm., fig. 1—2 ; idem, 1960, p. 79 și urm. fig. 2—8). V. Dumitrescu, 1961 p. 365 și urm. a socotit că ele nu sînt specifice culturii Cucuteni în fazele A—B și B ci numai culturii Gorodsk-Horodiștea. Însă V. Spinei, 1970, p. 27, arătat că aceste topoare apar în Cucuteni A la Nezvisko, Kriniciki și Kopanka, în Cucuteni A—B la Bilce Zlote, Polivanov Iar și Babin, iar în Cucuteni B la Nezvisko și Cucuteni. Același autor arată că topoarele de silex șlefuit sînt utilizate și în cadrul culturii amforelor sferice după cum indică exemplare de la Piatra Neamț, Dolhești și Săucești (M. Dinu, 1961 p. 55, fig. 4/1, 3, 5, 9, 10 ; M. Florescu, V. Căpitanu, 1969, p. 219, fig. 22/9 ; A. Păunescu, 1970, p. 64, fig. 40; V. Spinei, 1970, notele 102—107), ca și ceramicii șnurate din Polonia care se plasează din punct de vedere cronologic în cea mai mare parte a evoluției sale după culturile amforelor sferice și Horodiștea-Folteștí care face trecerea spre epoca bronzului (V. Spinei, 1970, notele 170—172 ; I. Machnik, 1966, pl. 1/1, c. d. ; pl. 3/2, d.c. ; pl. 5/1, c, d,).

În așezarea de la Horodiștea (jud. Botoșani) sau găsit topoare de silex șlefuit (H. Dumitrescu, 1945, p. 157, fig. 8).

Topoarele de silex șlefuit cu lama subțire și secțiunea elipsoidală (fig. 2 1, 3 și fig. 3/1) au foarte bune analogii în cele descoperite în mormîntul cu ocru de la Casimcea din Dobrogea, (D. Popescu, 1941, p. 86, fig. 2; A. Păunescu, 1970, p. 60, fig. 39/6, 7). Aceasta înseamnă că ele pot fi atribuite orizontului de morminte cu tumul și ocru roșu pe schelete. Topoarele de la fig. 1/1, 5; fig. 2/1, 3; fig. 3/1; fig. 4/1 ca și lama de la fig. 5/4 au fost lucrate din silex alb care provine din carierele din zona Nistrului superior. Numai toporul de la fig. 1/4 au fost lucrat din silex negru alburiu ca și gratoirul de la fig. 5/3 ceea ce ne permite să afirmăm că au fost lucrate din silex provenind din zăcămintele din zona Prutului superior. Silexul alb vinețiu este caracteristic carierelor de silex din bazinul superior al Nistrului (A. Păunescu, 1970, p. 64), iar silexul negru fumuriu este specific carierelor de silex din Woilhnia (V. Spinei, 1970, nota 89; S. Krukowski, 1932, p. 57—59). În zona Prutului superior există carierele de silex negru (V. Spinei, 1970, nota 54). Cariere de silex mai există și în zona Bugului nordic (V. Spinei, 1970, nota 67).

Gratoirul de la fig. 5/3 are bune analogii într-un exemplar provenind din așezările Cucuteni A sau A—B de la Drăgușeni, jud. Botoșani (A. Crîsmaru, 1977, p. 21, fig. 8/10) și este retușat pe toate laturile. La Mateieni s-au mai găsit o lamă de silex alb lucrată din silex provenind din zona Nistrului superior, care are secțiunea trapezoidală (fig. 5/4). Ea are analogii în lamele cunoscute în cultura Cucuteni A—B (A. Păunescu 1970, p. 54, fig. 34/8). Exemplarul de la Mateieni poate aparține așezării Cucuteni B de aici. Mai avem și o mărgică de piatră (fig. 5/5) perforată a cărui atribuire cronologică și culturală este incertă. Greutățile de plasă de pescuit sau de la războiul de țesut au de asemenea atribuire cronologică și culturală incertă (fig. 4/2 și fig. 5/2). Fusaiolele de la Mateieni au deasemenea o atribuire cronologică și culturală incertă. Fusaiola de la fig. 3/4 este ornamentată cu cercuțele concentrice și poate aparține culturii Babadag-Cozia din Hallstatt Al-B.

Amnarul de fier găsit în tumulul nr. 2 de la Corlăteni (fig. 4/6) la adîncimea de 0,40 m are analogii în sec. IV e.n. în cultura Cerneahov — Sîntana de Mureș, la Pietroasele (jud. Buzău, comunicare amabilă Gheorghe Diaconu), la Kriniciki (E. A. Simonovici, 1960, pag. 251, fig. 5), la Bistreț (jud. Dolj) în a doua jumătate a sec. V e.n. într-un momînt de migrator (D. Marcu, 1987, p. 84, fig. 4/11). Dar acest tip de amnar are analogii în sec. X—XIII după cum ne indică exemplarul din Moldova de la Petruha (V. Spinei, 1985, p. 187, fig. 10). Un exemplar asemănător provine de la Bucov (jud. Dîmbovița) unde datează din a doua jumătate a sec. IX și sec. X e.n. (M. Comșa, 1978, fig. 82/22—24). Faptul că la Corlăteni l-am găsit într-un tumul la adîncimea de 0,40 m, amnarul de aici poate proveni dintr-un mormînt de migratori turanic. Vom verifica acest lucru în săpăturile care le vom face în acest an. Astfel de amnare de fier se găsesc și la slavii din R.S.S. Ucraineană (V. I. Mosinskaia, 1959, p. 80, fig. 33).

Rama de hîrleț de fier de la Mateieni (fig. 4/5), datează din secolele X—XI e.n. și are analogii la Dinogeția (Gh. Ștefan, și colab. 1967, p. 59, fig. 36/4) și la Bucov în secolele IX—X e.n. (M. Comșa, 1978, p. 48, fig. 39/9). Acest tip de lamă de hîrleț de fier datează din sec. VIII—X e.n. se mai cunoaște

în România la Dragosloveni (jud. Vrancea) şi în Bulgaria de NE la Tolbuhin iar în Cehoslovacia la Moravski Jan (I. Hennig, 1987, pag. 74, pl. 28, 29 şi pl. 32). Mai există un tip de lamă de hîrleţ de fier uşor diferit de cel de la Corlăteni, care datează din sec. V—VII e.n. şi care se cunoaşte numai în Cehoslovacia, Ungaria, Transilvania şi Bulgaria (I. Hennig, 1987, p. 71, fig. 30).

BIBLIOGRAFIA

E. COMŞA, *Morminte cu ocru la Corlăteni*, Thraco-Dacica, 1982, p. 86 — 91

M. COMŞA, *Cultura materială veche românească*, Bucureşti, 1978

A. CRÎŞMARU, *Drăguşeni, Contribuţii la o monografie arheologică*, Botoşani, 1977

GH. CANTACUZINO, *The prehistoric necropolis of Cernica and its place in the neolitic culture of Romanian and of Europe in the light of recent discoveries*, Dacia, 13, 1967, p. 51

V. DUMITRESCU, H. DUMITRESCU, M. PETRESCU DÎMBOVIŢA, N. GOSTAR *Hăbăşeşti* Bucureşti, 1954

V. DUMITRESCU, *La station préhistorique de Horodiştea sur le Pruth*, Dacia, SV, 9 — 10, 1941 — 1944, Bucureşti, 1945, p. 157

MARIN DINU, *Contribuţii la problema culturii amforelor sferice în Moldova*, Arh. Mold. 1, p. 55

A. FLORESCU, *Depozitul de unelte de la Valea Adîncă*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 215 — 224

A. FLORESCU, *O cremenih toporah v Moldove*, Dacia, NS, 3, 1959 p. 79 — 102

M. FLORESCU, V. CĂPITANU, *Descoperiri arheologice în jud. Bacău*, Arh. Mold. 6, 1969, p. 219

IOACHIM HENNIG, *Südosteuropa zwischen Antike und Mittelalter. Schriften zür Ur- und Früchgeschichte*, 42, Berlin 1987

M. IGNAT, *Santierul Rus Mănăstioara*, St. şi Mat. Suceava, 3, 1972 p. 228

ZOIA KALMAR, *Despre uneltele de piatră descoperite în judeţul Sălaj şi în zonele învecinate*, Acta Muzei Porolissensis, 9, Zalău, 1985, p. 95 — 103

S. KRUKOWSKI, *Première caractéristique de la station minière de Krzemionki au point de vue des restes qui se trouvent à sa surface*, în Wiedomosci Arheologiczne, 11, 1932, p. 57—59

I. MACHNIK, *Studia nad cultura ceramiki sznurowei w Malopolsce*, Wroclaw — Warszawa — Krakow, 1966

D. MARCU, *Un mormînt de înhumaţie descoperit la Bistreţ (jud Dolj)* SCIVA, 1987, 2

V. MIHALACHE, *Topoare de silex şlefuite descoperite pe teritoriul com. Valea Seacă (jud. Iaşi)*, SCIV, 22, 1971, 4 p. 627 — 631.

C. MATASĂ, *Aşezarea eneolitică Cucuteni B de la Tîrgul Ocna—Podei* Arh. Mold. 2 — 3, 1964.

V. I. MOSINSKAIA, *Kratkie Soobscenia*, 77, 1959

I. NESTOR şi colab. *Şantierul arheologic Valea Jijiei*, SCIV, 3, 1952, p. 85—94.

A. PĂUNESCU, *Evoluţia uneltelor şi armelor de piatră de piatră cioplită pe teritoriul României* Bucureşti, 1970

DORIN POPESCU, *La tombe à ocre de Casimcea, Dobrogea*, Dacia 7—8, 1937—1940, 1941, p. 86

M. PETRESCU DÎMBOVIŢA, *Cucuteni*, Bucureşti, 1966

G. ŞTEFAN, I. BARNEA, M. COMŞA, E. COMŞA, *Dinogetia*, 1, Bucureşti, 1967, p. 59

V. SPINEI, *Realităţi etnice şi politice în Moldova Meridională în sec. X — XIII. Români şi turanici*, Iaşi, 1985.

V. SPINEI, *Einige Betrachtungen über äneolitische Feuersteinbeile in der Moldau*, Dacia, NS, 14, 1970, p. 25 — 50.

E. A. SÎMONOVICI, *Pamiatki Cerneahovskoi kulturi v Kriniciki po materiala S. Gamcenko*, în Materiali i isledovania po arheologii SSSR, Moscova, 1982, 1960

R. VULPE, *Izvoare, Săpăturile din 1936 — 1948*, Bucureşti 1957

HACHES EN PIERRE DE SILEX POLI DE MATEIENI ET CORLĂTENI (COM. DE CORLĂTENI, DÉP. DE BOTOŞANI)

Résumé

Dans la collection de l'école du village Mateieni, com. de Corlăteni, il y a une collection de haches en pierre, silex ciselé, fragments céramiques appartenant à la culture Cucuteni B un châssis de bêche en fer des IXe—X^e ss. de n. è.

À l'école de Corlăteni il y a aussi quelques haches en silex poli et en pierre ciselée tout comme quelques fragments céramiques appartenant à la culture Cucuteni B et qui proviennent aussi du territoire du village Mateieni.

Le petit vase en pâte rouge qui n'est pas peint (fig. 5/6) et les fragments de céramique rouge fine peints en noir (fig. 6 et 7 et fig. 5/7) appartiennent à la culture Cucuteni B.

La hache-marteau perforée (fig. 4/3) est spécifique pour la culture Cucuteni A 4 dans l'établissement de Hăbăşeşti, dans les cités de Cucuteni A—B de Drăguşeni, dans l'établissement avant Cucuteni de Rus Mînăstioara tout comme dans la cité Cucuteni B de Tg. Ocna—Podei. La hache en pierre brune polie (fig. 5/1) est bien connue dans la culture Cucuteni A 4 de Hăbăşeşti

Les haches en tuf volcanique (fig. 1/2, 6) peuvent appartenir aux cultures néolithiques de Criş et à la céramique linéaire du premier néolithique, étant spécifiques pour les cultures de Dudeşti et Boian et celle de la nécropole et l'établissement de Cernica, Bucureşti, À Mateieni on a découvert aussi des haches en silex poli ayant l'arête grosse (fig. 1/1) et la lame mince (fig. 1/4—5 ; fig. 2/2 ; fig. 4/1) qui sont spécifiques pour la culture Cucuteni A, A — B et B et la culture des amphores sphériques et aussi pour la culture de la céramique à cordon de Pologne. Les haches en silex poli à lame mince et section ellipsoidale (fig. 2/1, 3 et 3/1) trouvent de très bonnes analogies avec celles découvertes dans la tombe avec ocre de Casimcea en Dobroudja, fait qui justifie leur attribution à l'horizon des tombes avec ocre.

Les haches représentées dans les fig. 1/1, 5 ; 2/1, 3 ; 3/1 ; 4/1 et la lame de la fig. 5/4 ont été réalisés en silex blanc qui provient des carrières situées dans la zone du Dnistre supérieur. La hache de la fig. 1/4, le grattoir de la fig. 5/3 ont été réalisés en silex noir pâle qui. povient des gisements de la zone du Pruth supérieur.

Le briquet en fer trouvé dans le tumulus no. 2 de Corlăteni apparait dans la culture Cerneahov—Sîntana de Mureş depuis le IVe s. de n. è et continue à être utilisé jusqu'aux Xe — XIe s. de n. è. le châssis en fer de la bêche (fig. 4/5) date des IXe — Xe s. de n. è.

Légende des figures

Fig. 1 — Mateieni 1, 4, 5—haches réalisés en silex poli; 3 — petit ciseau en pierre blanche ciselée ; 2, 6 — petites haches en tuf volcanique.

Fig. 2 — Mateieni, 1, 3 — haches réalisés en silex poli; 2 —Corlăteni hache en silex poli.

Fig. 3 — Mateieni. 1 — hache en silex poli ; 2, 4, 7 — fusaïole en terre glaise cuite.

Fig. 4 — Corlăteni 1 — hache en silex poli ; 3 — hache-marteau en pierre polie ; 4 — lame en silex ; 6 — briquet en fer ; Mateieni 2 — poid de l'outil à tisser ; 5 — châssis de bêche en fer.

Fig. 5 — Corlăteni. 2 — poid de l'outil à tisser ; Mateieni 1 — hache en roche dure. 3 — grattoir en silex ; 4 — lame en silex ; 5 — perle en pierre ; 6 — petit vase appartenant à la culture Cucuteni B ; 7 — fragment céramique appartenant à la culture Cucuteni B.

Fig. 6 — Corlăteni. 1 — fragment céramique appartenent à la culture Cucuteni B ; Mateieni. 2 — fragment céramique appartenant à la culture Cucufeni B.

Fig. 7 — Corlăteni 1 — 2 — fragments céramiques appartenant à la culture Cucuteni B.

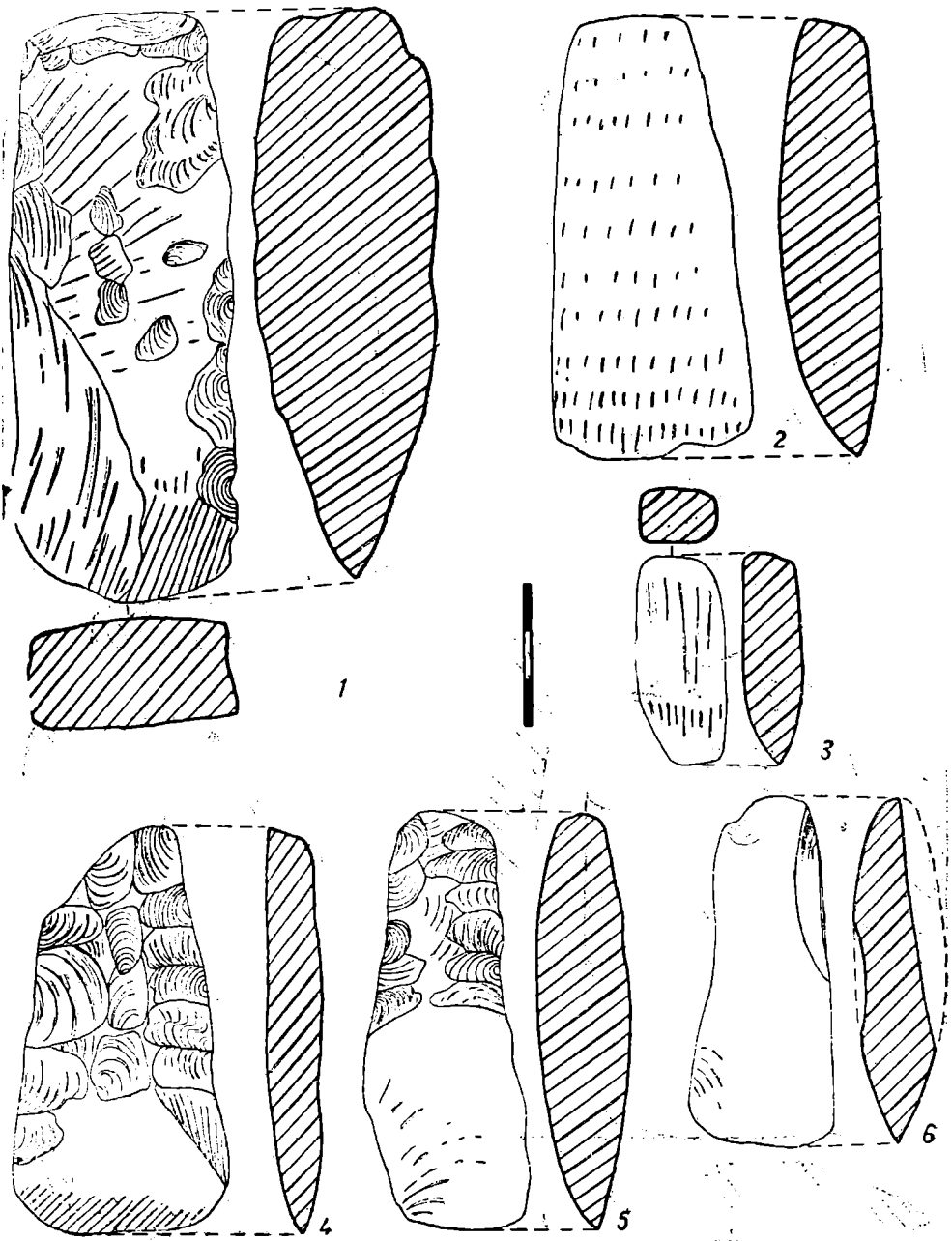

Fig. 1 — Mateieni, 1, 4, 5, topoare lucrate din silex șlefuit ; 3 dăltiță lucrată din piatră albă șlefuită ; 2, 6 toporașe din tuf vulcanic.

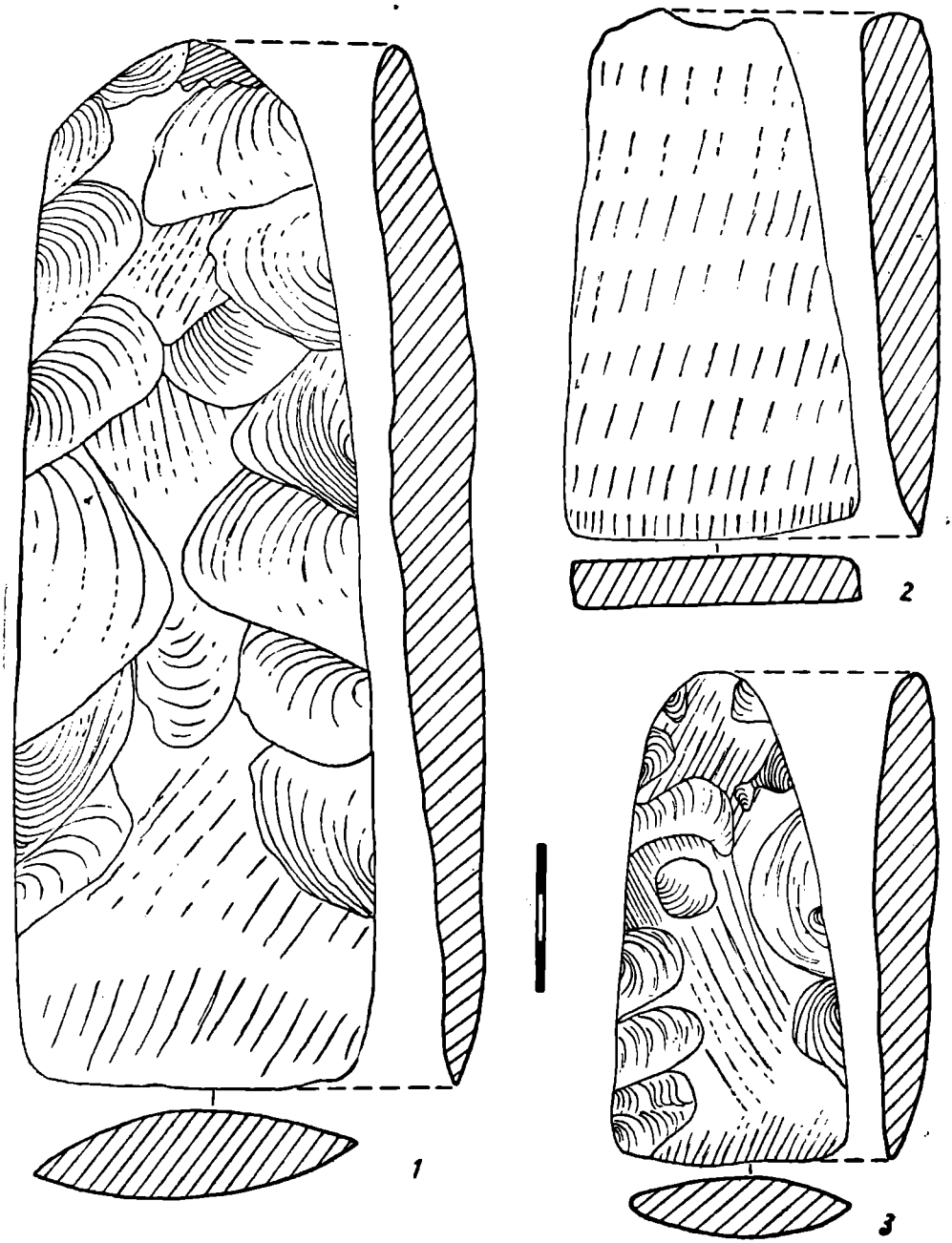

Fig. 2 — Matcleni, 1, 3, topoare lucrate din silex şlefuit; 2 Corlăteni topor de silex şefuit.

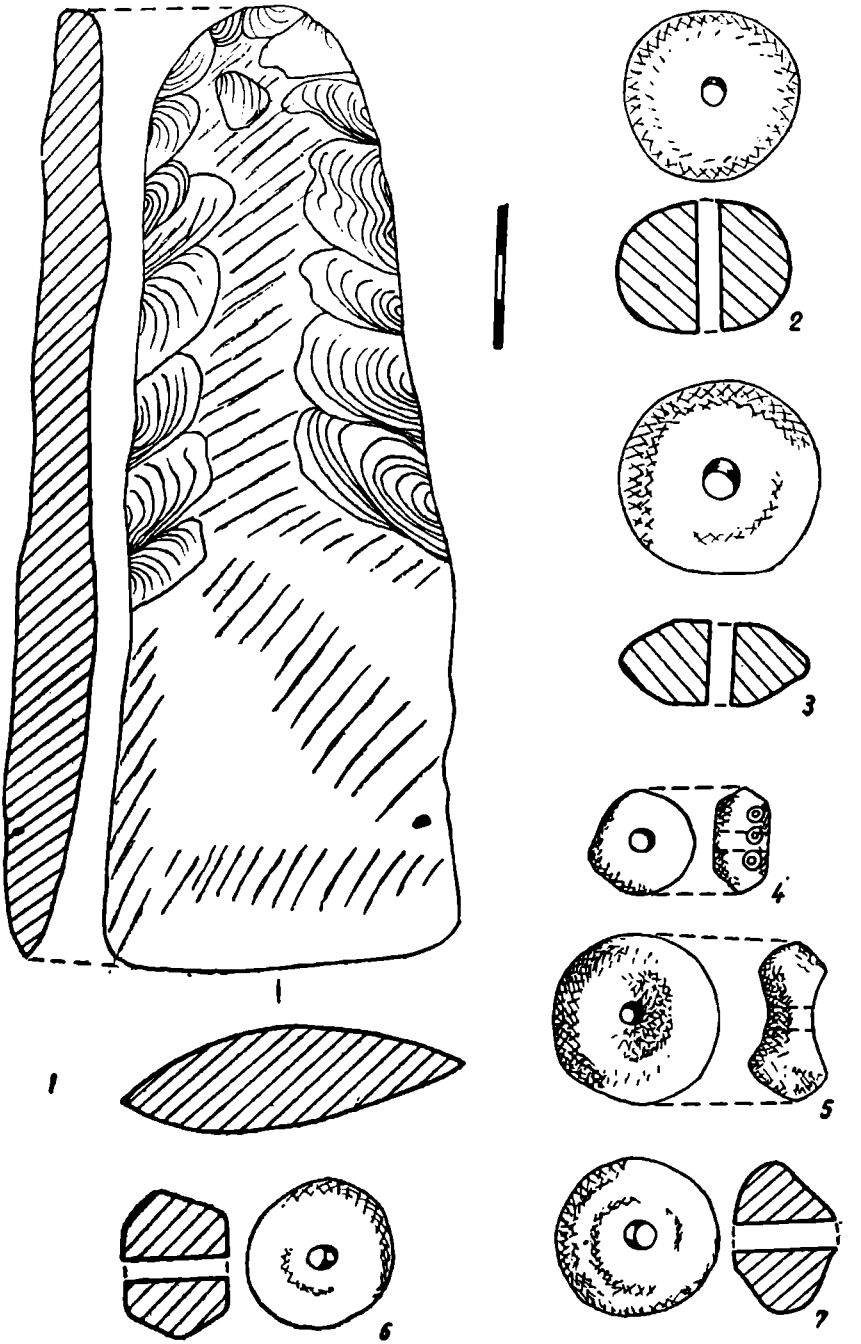

Fig. 3 — Mateieni. 1 topor de silex şlefuit ; 2, 4 — 7 fusaiolă de lut ars ; Corlăteni- 3 fusaiolă de lut ars.

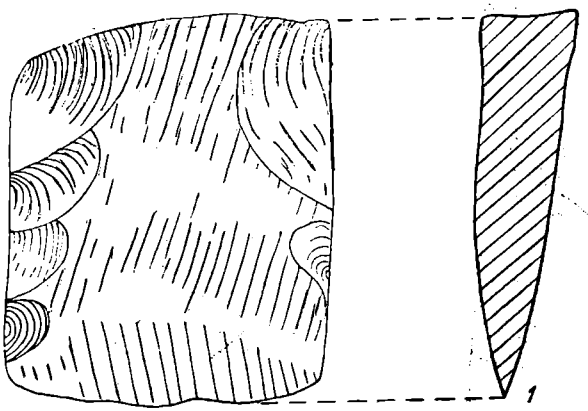

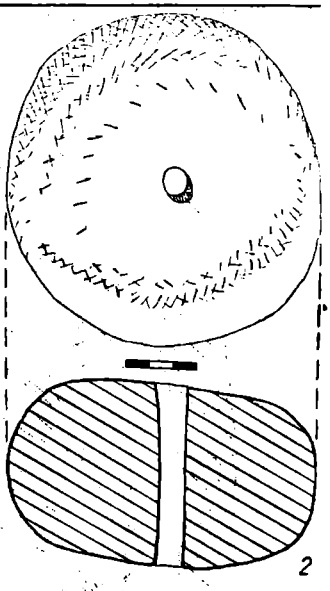

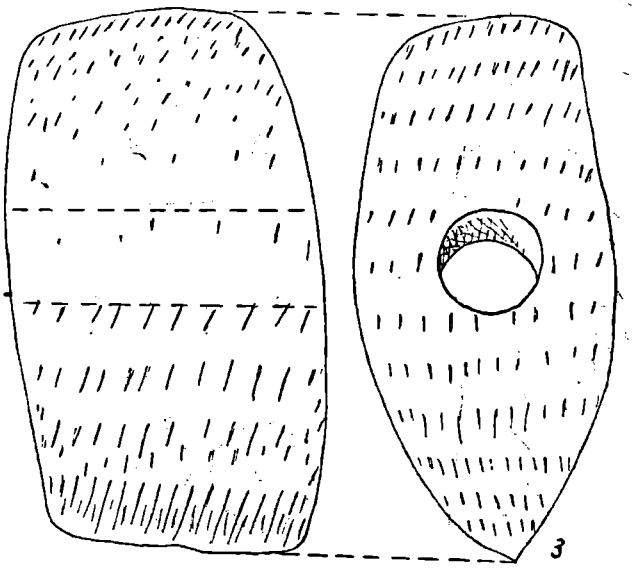

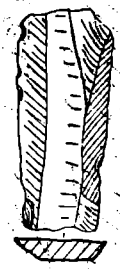

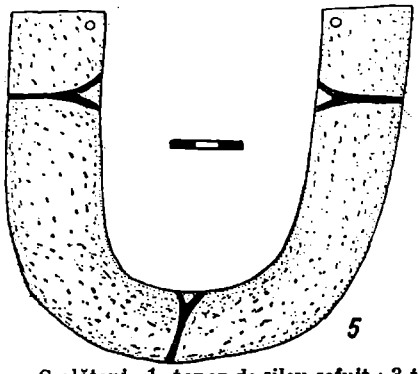

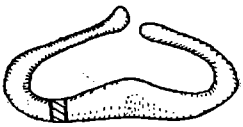

Fig. 4 — Corlăteni 1, topor de silex şefuit ; 3 topor ciocan din piatră şlefuită; 4 lamă de silex ; 6 amnar de fier ; Mateieni 2 greutate de la războiul de ţesut ; 5 ramă de fier de hîrleţ

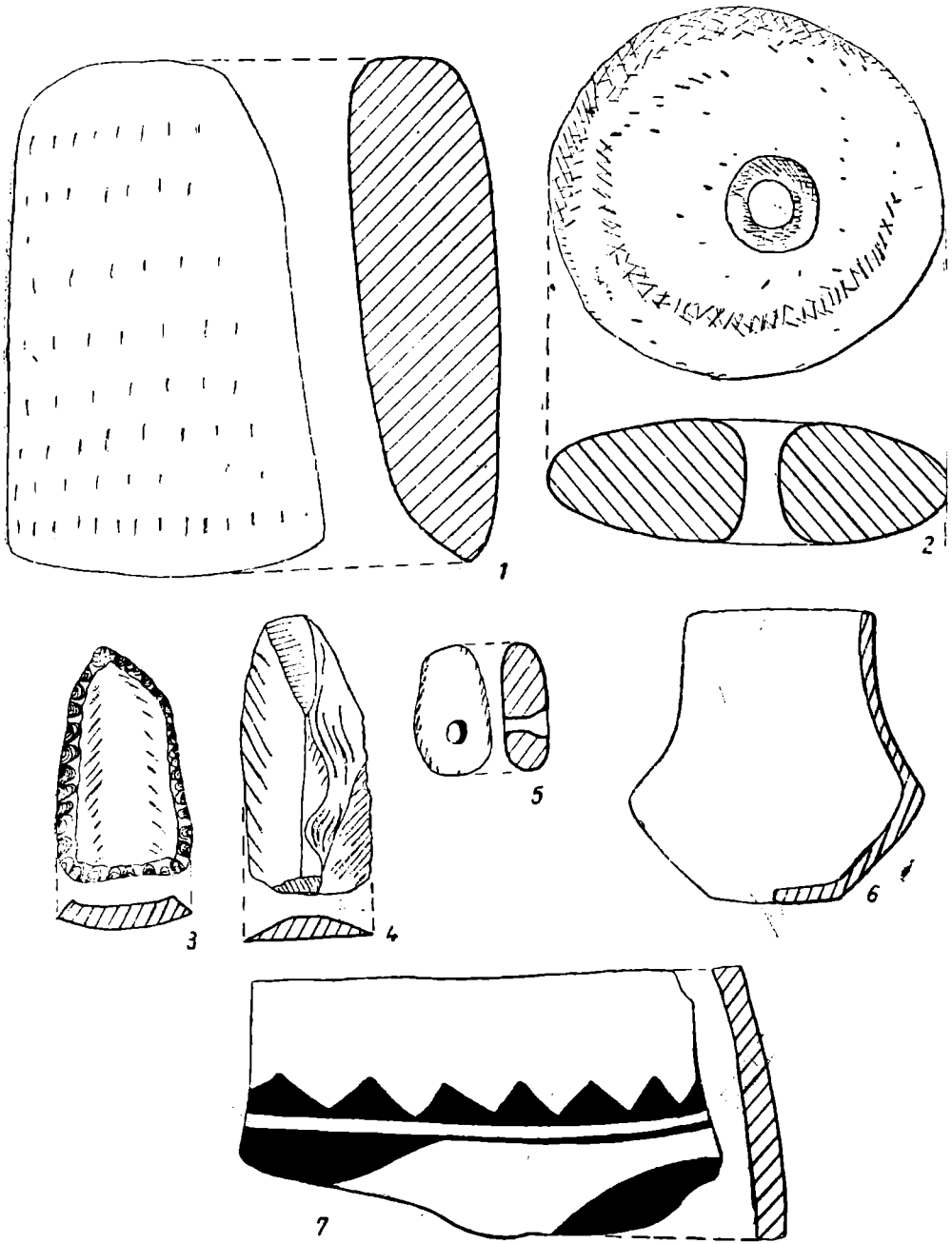

Fig. 5 — Corlăteni. 2 greutate de la războiul de țesut ; Mateieni. 1 topor de rocă dură ; 3 gratoir de silex ; 4 lamă de silex ; 5 mărgică de piatră; 6 văsuț aparținînd culturii Cucuteni B ; 7 fragment ceramic aparținînd culturii Cucuteni B.

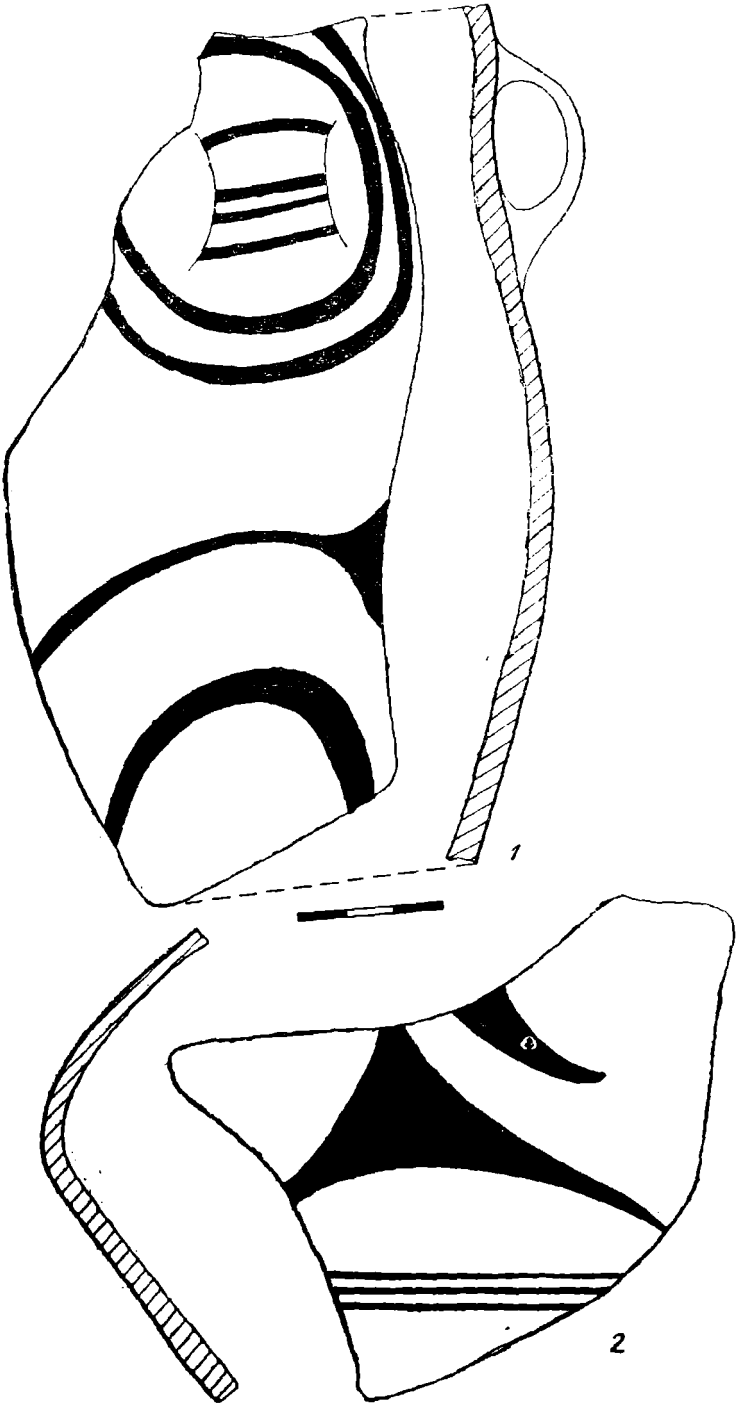

Fig. 6 — Corlăteni. 1 fragment ceramic aparținînd culturii Cucuteni B; Mateieni. 2 fragment ceramic aparținînd culturii Cucuteni B.

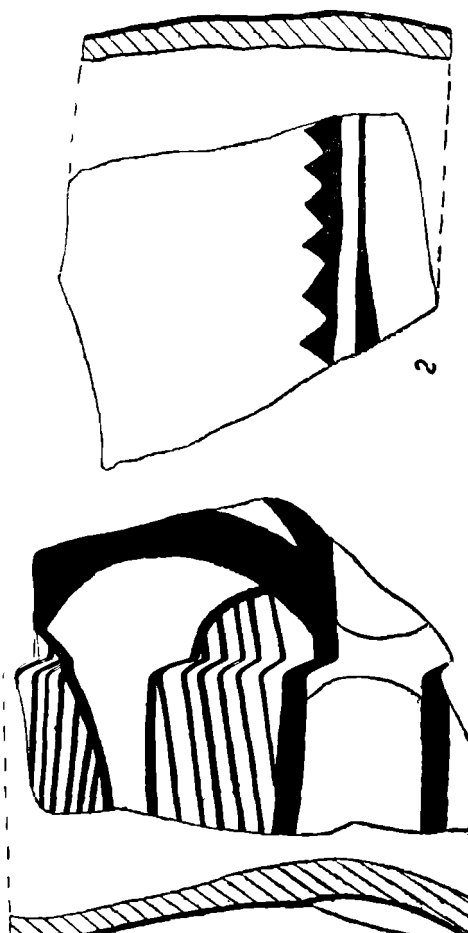

Fig. 7 — Corlăte — 2 fragmente ceramice aparținînd culturii Cucuteni B.

CREȘTEREA ANIMALELOR DOMESTICE ÎN CURSUL PERIOADEI DE TRANZIȚIE DE LA EPOCA NEOLITICĂ LA EPOCA BRONZULUI PE TERITORIUL ROMÂNIEI

EUGEN COMȘA

Cercetările arheologice din ultimele trei decenii de pe tot întinsul țării noastre au permis definirea și precizarea caracteristicilor unei serii de culturi din perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului, care se dovedește a fi o perioadă de frămîntări etnice și economice provocate mai ales de unele deplasări de populație din diferite direcții. În studierea problemelor acestei perioade s-a acordat atenția cuvenită și ocupațiilor acelor comunități, în special analizei paleofaunei corespunzătoare.

În lucrarea noastră vom prezenta sintetic și vom interpreta din punct de vedere istoric datele privind creșterea animalelor domestice în cursul perioadei de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului pe teritoriul României, folosind observațiile menționate de către arheologi în rapoartele de săpături și în alte lucrări, precum și pe acelea publicate de către specialiștii în paleofaună.

În stadiul actual al cercetărilor nu se poate face o delimitare precisă în timp între sfîrșitul epocii neolitice și începutul perioadei de tranziție, deoarece, după părerea noastră în realitate, preludiul perioadei de tranziție este reprezentat de anumite grupuri de comunități care au coexistat, în zone diferite, cu acelea locale de la sfîrșitul unor culturi neolitice tîrzii.

Pentru ținuturile din sudul țării începutul perioadei de tranziție îi sînt atribuite complexe de tipul celui din punctul „Renie II" (de lîngă Oltenița) de trecere de la cultura Cernavoda I la cultura Cernavoda III, dar despre oasele de animale din acel complex nu dispunem de datele necesare[1].

Săpăturile arheologice de la Cernavoda, de pe „Dealul Sofia", din așezarea aparținînd purtătorilor culturii Cernavoda III, au dus la descoperirea a numeroase oase de animale, care conform determinărilor făcute de specialiștii în paleofaună, au fost de: bovine, oi, capre și porci[2]. Se subliniază că din acel lot fac parte „într-o cantitate excepțional de mare oasele de cal[3]. " Toate acestea prin numărul lor dovedesc că ocupația creșterii animalelor domestice juca un rol important în cadrul activităților economice din acea zonă a arealului culturii[4].

[1] Sebastian Morintz și Petre Roman: *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau.* În: Dacia, NS, XII, 1968, p. 77 —80.
[2] *Ibidem*, p. 92.
[3] D. Berciu, *Istoria României*, I, 1960, p. 77.
[4] Sebastian Morintz și Petre Roman, *op. cit.*, p. 92 și 97

Într-o altă așezare de tip Cernavoda III de la Slobozia (jud. Giurgiu) provin multe oase de: bovine, oi, capre, porci, cai și unele oase de pasăre[5]. Complexul de același tip din punctul „Malul Roșu", de lîngă orașul Giurgiu, este și el bogat în oase de animale[6].

Regiunile din vestul Munteniei și mare parte din ținuturile Olteniei au fost locuite destul de intens, tot de purtătorii culturii Cernavoda III. Cultura este reprezentată în stațiunile de la Dobrotești (jud. Teleorman) și de la Șimnic (jud. Dolj). Despre prima din ele se face precizarea că în cursul săpăturilor, din cauza aciditații solului, s-au găsit numai două mici fragmente foarte corodate de oase de animale, ceea ce a dus la concluzia că în economia comunității respective cultivarea plantelor juca un rol însemnat, dar că nu poate fi exclusă nici ocupația creșterii animalelor domestice[7]. La Șimnic însă, într-un complex de același tip s-au descoperit, în nivelul superior, numeroase oase de animale (fără precizarea speciilor). Este menționată numai prezența oaselor de cal[8].

Analiza datelor despre loturile de oase de animale amintite, corelată cu caracteristicile așezărilor, care se aflau pe terenuri libere, fără șanț de apărare dar pe locuri mărginite de maluri abrupte, duce la concluzia că purtătorii culturii Cernavoda III aveau o economie mixtă, cu un mod de trai mai mult sedentar[9]. Remarcăm și faptul că în două așezări de tip Cernavoda III, cu mediu natural deosebit, la Cernavoda în Dobrogea și la Slobozia în sudul Munteniei, se constată aceeași ordine procentuală a oaselor de animale domestice (bovine, oi, capre, porci).

Săpăturile arheologice efectuate în complexele Celei (din sud-estul Olteniei), aspect cultural strîns înrudit cu cultura Cernavoda III (mai curînd o variantă regională a acesteia), sînt puține și de aceea și documentarea în privința creșterii animalelor domestice este mai redusă. În cursul săpăturilor noastre din așezarea de tip Celei de la Siliștioara (jud. Olt) s-au strîns toate oasele de animale, inclusiv cele de pești și valvele de scoici. Cum este și firesc oasele au fost adunate pe niveluri, pentru a putea fi comparate tipologic și sesizate eventuale deosebiri în privința speciilor și a procentajelor. Cu toate că suprafața săpată a fost restrînsă ca întindere, din cele două niveluri s-au strîns 326 piese din care 76 din nivelul inferior și 250 din cel superior. Din determinările făcute rezultă că în nivelul inferior, au fost 51 oase de animale probabil de ovicaprine. în nivelul superior au fost descoperite 56 oase de animale din care 7 de bovine și 4 de porci, restul fiind fragmente și așchii mici neclare[10]. În funcție de numărul de oase domestice, în raport cu cantitatea

---

[5] *Ibidem*, p. 83

[6] *Ibidem*, p. 89.

[7] Petre Roman: *Un nou aspect cultural de la începutul epocii bronzului (Complexul de la Dobrotești)*. În SCIV, 17, 1966, 3, p. 454.

[8] Doina Galbenu: *Un nou aspect al perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului descoperit la Șimnic*. În: Aluta, I, Sf. Gheorghe, 1970, p. 51.

[9] Sebastian Morintz și Petre Roman: *Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos*. În: SCIV, 19, 1968, 4, p. 557.

[10] Eugen Comșa: *Unele date cu privire la sfîrșitul perioadei de trecere de la epoca neolitică la epoca bronzului în sud—estul Olteniei (În lumina săpăturilor de la Siliștioara)*. În: SCIV, 18, 1967, 2, p. 211.

totală de materiale arheologice strînse din cadrul complexului cercetat, reiese că membrii acelor comunități se ocupau destul de intens cu creșterea animalelor domestice, mai ales a bovinelor, urmate procentual de porci. Prezența acestora din urmă constituie un indiciu în plus că populația la care ne referim era sedentară. Semnalăm că majoritatea oaselor de porc din nivelul inferior erau de la indivizi tineri. Este curioasă lipsa oaselor de ovicaprine, explicabilă, probabil, prin suprafața mică săpată și prin numărul relativ redus al oaselor de animale găsite. Atrage atenția prezența oaselor de cal din cadrul complexului cercetat[11].

În sudul Olteniei, după aspectul cultural Celei a urmat grupul Orlea-Sadoveț. Un complex de acest tip a fost cercetat la Grojdibodu (jud. Olt). Din datele publicate în raportul preliminar, rezultă că s-au scos la iveală, în cantitate foarte mare, mai cu seamă, din nivelul II, oase de animale. Între ele predomină ovicaprinele, urmate de porci și apoi de bovine[12]. Toate acestea reflectă rolul important al creșterii animalelor domestice în economia grupului Orlea-Sadoveț și probabil caracterul seminomad al comunităților sale.

Ținuturile din estul Munteniei și parțial cele din Dobrogea au fost locuite paralel în timp (în parte) cu cultura Cernavoda III, dar în zone deosebite, de purtătorii culturii Cernavoda II[13]. Despre oasele de animale găsite în astfel de stațiuni sînt amintite numai acelea din așezarea eponimă. Într-un studiu de sinteză despre această cultură se subliniază că la Cernavoda s-a descoperit o cantitate mare de oase de animale, mai numeroase în nivelul inferior al stațiunii corespunzătoare culturii, în raport cu nivelul superior. Din păcate, majoritatea acelor materiale s-au pierdut în timpul transportului. S-au păstrat numai unele piese între care, printre altele, s-au determinat numai oase de ovicaprine[14].

Pe teritoriul Moldovei, în cursul perioadei de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului sînt atestate culturile : Horodiștea, Folteşti și a amforelor sferice.

Comunitățile culturii Horodiștea au trăit, în special, în nord-estul Moldovei (inclusiv în județul Botoșani). Din cuprinsul așezării Horodiștea, aflată lîngă cursul mijlociu al Prutului prin săpăturile din anii 1968 — 1971, s-au strîns circa 850 piese determinate, din care 472 oase de mamifere, repartizate astfel : 333 piese (=70,41% de la 39 indivizi = 61,91%) de la mamifere domestice și 140 piese (= 29,59% de la 24 indivizi = 38,09%) de la mamifere sălbatice. Analizele făcute au dus la precizarea că oasele din prima categorie sînt de : bovine (159 piese = 33,62% de la 15 indivizi = 23,81%), oaie și capră (136 piese=28,75% de la 13 indivizi=20,64%, porc (21 piese=4,44% de la 6 indivizi = 9,53%), cal (5 piese = 1,06% de la 2 indivizi = 3,17%) și cîine (12 piese = 2,54% de la 3 indivizi = 4,76%)[15].

[11] *Ibidem*, p. 211.

[12] Ion Chicideanu: *Săpăturile arheologice de la Grojdibodu (jud. Olt)* În: Materiale— Brașov, 1983, p. 100.

[13] D. Berciu, Sebastian Morintz și Petre Roman : *Cultura Cernavoda II Așezarea din sectorul b de la Cernavoda.* În : SCIV, 24, 1973, 3, p. 397.

[14] *Ibidem*, p. 376.

[15] Sergiu Haimovici : *Caracteristicile paleofaunei din așezările perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului din Moldova.* În : SCIVA, 30, 1979, 1, p. 14 — 15.

O altă așezare a purtătorilor aceleiași culturi este cea de la Erbiceni (jud. Iași), unde prin săpăturile din anii 1966—1969 s-au scos la iveală 1900 piese determinabile, din care 1844 piese (=96,79% de la 154 indivizi = =89,53%) sînt de la mamifere domestice și 61 piese (= 3,21% de la 18 indivizi =10,47%) de la animalele sălbatice. În cadrul lotului (în special în nivelul superior)[16] predomină oasele de oaie și de capră (1249 piese = 65,56% de la 96 indivizi = 55,81%), urmate procentual de bovine (335 piese = 17,58% de la 27 indivizi = 15,69%), de porc 224 piese = 11,75% de la 21 indivizi = = 12,21%), de cal (9 piese = 0,48% de la 3 indivizi = 4,06%)[17].

Din compararea datelor referitoare la cele două loturi prezentate, aparținînd culturii Horodiștea, rezultă unele concluzii istorice importante. În cele două stațiuni (Horodiștea și Erbiceni) este documentată aceeași cultură, cu toate acestea (poate din cauza unor deosebiri în ceea ce privește elementele specifice diferite ale mediului natural) se constată diferențe în privința ponderii creșterii animalelor domestice în raport cu vînătoarea. Astfel, în așezarea de la Horodiștea oasele de mamifere domestice reprezintă numai 70,41% din piese și 61,91% ca număr de indivizi, pe cînd la Erbiceni oasele de animale domestice ajung pînă la 96, 79% ca număr de piese și 89,53% ca număr de indivizi. O altă deosebire importantă constă în aceea că diferă procentajele animalelor domestice crescute. Pe cînd în așezarea de la Horodiștea predomină creșterea bovinelor cu un procentaj de 33,62%, ca număr de piese și 23,81% ca număr de indivizi, urmînd ovicaprinele cu 28,75% ca număr de piese și 20,64% ca număr de indivizi, la Erbiceni, ovicaprinele (în principal, oile) reprezintă 65, 56% ca număr de piese și 55,81% ca număr de indivizi, urmînd bovinele cu de-abia 17, 58% ca număr de piese și cu 15,68% ca număr de indivizi. Cifrele citate dovedesc că în așezarea amintită au predominat oile, ceea ce înseamnă că membrii comunității (în special cei din nivelul II) se ocupau destul de intens cu păstoritul. Datele de mai sus oglindesc un fapt istoric important că în arealul culturii Horodiștea se observă că unele comunități creș- mai ales, animale specifice populațiilor sedentare, pe cînd la altele predominau oasele de ovicaprine, care pot indica o oarecare instabilitate. Prezența porcului, cu un procent destul de ridicat ca număr de indivizi, dovedește că, în general, purtătorii culturii analizate erau sedentari.

În studiul de sinteză publicat despre aceste loturi de oase de animale se aduc și unele precizări cu privire la caracteristicile morfologice ale animalelor domestice din arealul culturii studiate. În cazul bovinelor se constată că s-a menținut același tip ca și acela de la sfîrșitul epocii neolitice din zonă. Talia bovinelor fiind în medie de 1,20 m la greabăn[18]. Aceleași caracteristici ca și cele din epoca neolitică le-au avut porcii și cîinii din stațiunile menționate. În schimb, se cuvine subliniat faptul că în privința oilor se constată o deosebire evidentă (în special în cazul celor de la Erbiceni), care se dovedesc a avea o talie mai mare (înălțimea la greabăn fiind de peste 65 cm) și a fi mai masive

[16] Dinu Marin : *Quelques considérations sur la période de transition du néolithiques à du bronze sur le territoire de la Moldavie.* În : Dacia, NS, XII, 968, p. 132.

[17] Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 15 — 16

[18] Idem, *op. cit.*, SCIVA, 30, 1979, 1, p. 18

decît cele din epoca neolitică. Faptul este explicat prin proveniența tipului (deosebit de cel din epoca neolitică) din ținuturile Asiei, ajuns în regiunile noastre prin intermediul unor comunități răsăritene[19]. Diferențele semnalate le putem explica din punct de vedere istoric prin aceea că fondul etnic principal al purtătorilor culturii Horodiștea îl reprezintă populația locală sedentară, care pe lîngă cultivarea primitivă a plantelor a practicat și creșterea animalelor domestice, în principal a bovinelor și porcilor, specii specifice comunităților sedentare. La fondul etnic local s-au adăugat cu timpul, prin asimilare, anumite elemente de origine răsăriteană, aparținînd populațiilor seminomade de păstori, care creșteau mai ales oi de tipul celui menționat.

Stepa din sud-estul Moldovei a fost în aceeași vreme locuită de comunitățile culturii Folteşti. Dispunem de datele despre două loturi de oase de animale anume din așezarea de la Folteşti (jud. Galați) punctul „Ruptura" și de la Stoicani (jud. Galați).

La Folteşti, prin săpăturile din 1971—1972 s-au strîns circa 1000 de piese din care numai 786 determinabile, repartizate astfel: 448 piese (= 57% de la 43 indivizi = 51,24%) de la animalele domestice și 338 (= 43% de la 41 indivizi = 48,76%) de la animalele sălbatice. Piesele din prima categorie provin de la: bovine (195 piese = 24,81% de la 17 indivizi = 20,29%), oi și capre (162 piese = 20,61% de la 14 indivizi = 16,67%), cai (69 piese = 8,78% de la 8 indivizi = 9,25%), urmați de porci (20 piese = 2,55% de la 3 indivizi = = 3,57%) și de cîini (2 piese = 0,25% de la 1 individ = 1,19%).

Un alt lot de oase este cel de la Stoicani, alcătuit din 135 piese din care fac parte numai 45 oase, repartizate: 29 piese (64,45% de la 10 indivizi = = 62,50%) de animale domestice și 16 piese (= 35,55% de la 5 indivizi = = 37,50%) de animale sălbatice. Cu toate că lotul este numeric mic, în cadrul lui sînt reprezentate: bovine (15 piese = 33,34% de la 4 indivizi = 25%), oi și capre (3 piese = 6,67% de la 2 indivizi = 12,50%) porci (1 piesă = 2,22% de la un individ = 6,25%) și cîini (10 piese = 22,22% de la 3 indivizi = = 18,75%)[21].

Ca și în cazul culturii Horodiștea și în arealul Folteşti se constată că îndeletnicirea creșterii animalelor domestice era practicată mai intens decît vînătoarea. Subliniem că în cele două complexe procentajele privind creșterea animalelor domestice sînt apropiate. Astfel, la Folteşti oasele din prima categorie reprezintă 57%, cele din a doua 43%, iar la Stoicani cele din prima categorie 64,45%, cele din a doua 35,55%. Se cuvine remarcată observația că în ambele loturi predomină oasele de bovine (24,81% la Folteşti și 33,34% la Stoicani), cu talie similară celor din epoca neolitică[22]. În schimb, ovicaprinele prezintă procentaje cu o variabilitate apreciabilă, anume: 20,61% la Folteşti, iar la Stoicani numai 6,67%. Atrage atenția și faptul că oasele de porci sînt foarte puține: 2,55% la Folteşti și 2,22% la Stoicani. Calul este bine

[19] *Ibidem*, p. 18 — 19
[20] *Ibidem*, p. 11 — 13.
[21] *Ibidem*, p. 13 — 14.
[22] Sergiu Haimovici: *La faune sous-fossile découverte dans la station éponyme de la civilisation Folteşti*. În: Dacia, XVIII, 1974, p. 75.

reprezentat prin mai multe falange, copite, oase lungi și dinți[23] (= 8,78) la Folteşti, dar astfel de oase lipsesc cu totul de la Stoicani. Despre oasele de cai se subliniază că la Folteşti s-a găsit falanga 1 de la membrul anterior. Aceasta prezenta caracteristicile calului care a suportat greutate pe spinare[24]. Unii din câinii de la Folteşti au avut talie submijlocie[25], iar la Stoicani sînt oase de câini cu talie mică asemănătoare celor de tip *Canis familiaris palustris*[26].

Din analiza datelor despre cele două loturi din arealul culturii Folteşti rezultă că deşi comunităţile ei au locuit în stepă, ele nu au dus un mod de trai nomad, după cum ne-am fi aşteptat, ci este vorba de o populaţie sedentară, fapt dovedit de procentajele amintite şi mai cu seamă faptul că aveau aşezări relativ întinse, stabile, prevăzute cu şanţ de apărare (de exemplu Folteşti). Acea populaţie se ocupa cu creşterea animalelor domestice, dar şi cultivarea primitivă a plantelor.

Cea de a treia cultură documentară în cursul perioadei de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului, pe teritoriul Moldovei, este cultura amforelor sferice[27], originară din vestul Ucrainei, ale cărei comunităţi s-au răspîndit treptat spre sud şi s-au stabilit, în special, între Carpaţii Răsăriteni şi Siret. De la acele comunităţi ne-au rămas, mai cu seamă, mormintele în cutii formate din lespezi de piatră. Ţinîndu-se seama în general de caracteristicile acelei culturi de sonsideră că purtătorii ei aveau o economie bazată, în principal, pe păstorit, dar se ocupau şi cu cultivarea primitivă a plantelor, ceea ce impunea vieţii lor un caracter seminomad. Se aminteşte că membrii acelor comunităţi creşteau mai ales bovine, urmate de porci[28].

Un alt grup de comunităţi, cu adevărat nomade, de crescători de animale domestice, este cel reprezentat prin mormintele tumulare cu ocru, răspîndite în cursul perioadei de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului, în mai multe valuri, din diferite zone nord pontice, în ţinuturile din : estul, sudul şi în mai mică măsură, în vestul ţării noastre. Din păcate, nu dispunem de date cu privire la animalele crescute de acele colectivităţi de păstori.

Pe un teritoriu foarte vast, pentru acea vreme, s-au răspîndit comunităţile culturii Coţofeni. Arealul lor acoperea o mare parte din întinderea Olteniei, Banatului, Crişanei şi aproape tot teritoriul Transilvaniei. Acele comunităţi sînt caracterizate astfel : „socotite mult timp ca fiind triburi de păstori nomazi, cu originea principalelor componente în stepele nord pontice, se dovedesc a reprezenta, în realitate, comunităţi stabile, locale, cu mare adaptabilitate, primele din populaţiile străvechi cărora le sînt accesibile (pentru procurarea celor necesare traiului) zone geografice cu forme de relief foarte variate"[29]. Purtătorii culturii Coţofeni au vieţuit în cîmpie, unde s-au ocupat

---

[23] M. Petrescu-Dîmboviţa ; I. Casan, Corneliu Mateescu : *Săpăturile arheologice de Folteşti (R. Tg. Bujor, reg. Galaţi)*, În : SCIV, II, 1951, 1, p. 251.

[24] Determinare prof. V. Gheţie (M. Petrescu-Dîmboviţa şi colab., *op. cit.*, p. 255).

[25] Sergiu Haimovici : *op. cit.*, În : Dacia, XVIII, 1974, p. 75.

[26] Idem, *op. cit.*, În : SCIV, 25, 1974, 1, p. 100.

[27] Ştefan Cucoş : *Cultura amforelor sferice din depresiunea subcarpatică a Moldovei.* în Memoria Antiquitatis, IX — XI, 1977 — 1979, 1985, p. 141 — 161.

[28] D. Berciu, *Istoria României* , I, 1960, p. 78.

[29] Petre Roman : *Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu şi perioada de tranziţie spre epoca bronzului.* În : SCIVA 32, 1981 1, p. 27

atît cu creșterea vitelor, cît și cu cultivarea primitivă a plantelor. Așezările lor stabile se aflau pe locuri ușor de apărat sau erau prevăzute cu șanț de apărare. Alte comunități similare au trăit în zonele de deal și de munte, unde desigur s-au ocupat mai cu seamă cu păstoritul, fără însă a fi nomazi.

În diferite rapoarte de săpături se menționează că s-au găsit în așezările Coțofeni diferite oase de animale, dar nu se precizează speciile. Pentru exemplificare vom aminti așezarea Coțofeni de la „Rîpa Roșie" Sebeș, despre care se arată că era o stațiune stabilă, cu două niveluri, iar bogăția oaselor de animale indică ocupația de bază, cea de crescători de vite a locuitorilor așezării, care însă se îndeletniceau și cu agricultura primitivă[30].

Pe o fîșie de teritoriu relativ îngustă din vestul țării noastre sînt documentate complexele culturii Baden, despre care, într-o lucrare de sinteză, se menționează că în general în domeniul economiei purtătorilor ei, un rol de seamă l-a avut creșterea animalelor domestice. Se subliniază că în așezările respective se găsesc cantități mari de oase de animale între care predomină oasele de bovine, urmate procentual de oi, capre, porci și cîini[31]. S-au scos la iveală și oase de cai.

* * *

Cu toate că datele despre loturile de oase de animale analizate sînt în unele cazuri reduse cantitativ și calitativ vom încerca să le interpretăm din punct de vedere istoric pentru a oglindi stadiul actual al cercetărilor în privința creșterii animalelor domestice în cursul perioadei de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului.

O primă observație de ordin general (referitoare la cele 11 culturi și aspecte culturale avute în vedere) este aceea că multă vreme despre ele în literatura de specialitate se arăta că au fost populații de crescători de animale domestice cu un mod de trai mai mult nomad. Datele prezentate în lucrarea noastră constituie o dovadă că, în realitate, purtătorii majorității culturilor studiate au dus un mod de trai sedentar, avînd așezările de durată pe locuri ușor de apărat, în multe cazuri prevăzute cu șanț de apărare. După cum am amintit la majoritatea s-a făcut precizarea că ocupația creșterii animalelor domestice juca un rol important în economia acelor comunități, întrecînd în toate cazurile ocupația vînătorii, dar de fiecare dată s-a menționat că era practicată și cultivarea primitivă a plantelor.

Numai despre două grupuri de populație se poate afima că în cursul perioadei de tranziție au dus cu certitudine o viață nomadă. Ne referim la comunitățile culturii amforelor sferice și la cele caracterizate prin mormintele tumulare cu ocru. Este posibil, ca și comunitățile culturii Coțofeni, din zonele de deal și de munte, deși aveau așezări de durată, să fi practicat într-o mai mare măsură păstoritul, cu unele deplasări sezoniere.

Comunitățile perioadei studiate au crescut următoarele specii de animale domestice : bovine (*Bos taurus* L.), ovicaprine (*Ovis aries* L. și capra, fără

[30] Ion Alexandru Aldea: *Așezarea Coțofeni de la Rîpa Roșie—Sebeș*. In: Apulum, VII/1, 1968 p. 101.

[31] Petre I. Roman și Ioan Nemeti: *Cultura Baden în România*. București 1978, p. 75.

precizarea tipului), apoi porci (*Sus scrofa domesticus* L.), cai (*Equus caballus* L.) și cîini (*Canis familiaris* L.).

Este important de subliniat că în procentajele pe care le avem cu privire la diferitele loturi de animale domestice din perioada de tranziție rezultă că în majoritatea predomină oasele de bovine, anume în arealele : Cernavoda III, Celei, Horodiștea (așezarea Horodiștea), Folteşti, amfore sferice, Baden. Pînă acum numai în arealul Orlea-Sadoveț (la Grojdibodu) și în cel Horodiștea (așezarea Erbiceni) locul prim este ocupat de oi (în principal) și de capre, urmate procentual în primul caz de porci, iar în cel de al doilea de bovine. Se cuvine remarcat faptul că în același areal, al culturii Horodiștea, într-o așezare predomină oasele de bovine, iar în alta cele de ovicaprine.

Locul secund, de obicei, a fost ocupat procentual de ovicaprine, în arealele : Cernavoda III, Horodiștea (la Horodiștea), Folteşti și Baden. Mai rar, pe locul doi se plasează porcii (în arealele : Celei, Orlea-Sadoveț și amfore sferice).

Pe locul trei, de obicei, se plasează porcii, rar bovinele și caii.

În unele loturi, rare, se subliniază existența a foarte multe oase de cal (de ex. în stratul Cernavoda III de la Cernavoda).

Din păcate, caracteristicile diferitelor categorii sînt precizate numai pentru animalele domestice din arealele culturii lor Horodiștea și Folteşti. În studiul despre ele se menționează un fapt important că în perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului, în arealul culturii Horodiștea, s-au menținut tipurile de bovine, porci și cîini din epoca neolitică, dar se constată apariția unui nou tip de oaie, cu talie mai mare de origine răsăriteană, răspîndită în estul țării noastre, prin intermediul unor comunități de păstori nord-pontici. Menționăm că și în aria culturii Folteşti s-a menținut tipul de bovine din epoca Neolitică.

O altă problemă interesantă este cea referitoare la prezența, în număr apreciabil, în diferite stațiuni, a oaselor de cai. Este importantă precizarea că oasele de cal de la Folteşti prezintă caractere specifice cailor ce au suportat greutăți pe spinare. Este probabil vorba de cai folosiți la călărie.

Ca și în timpul epocii neolitice, comunitățile din perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului au crescut diferite animale în funcție de modul de trai specific și în directă legătură cu diferite necesități. Astfel, bovinele au fost crescute atît pentru carne și lapte, cît și pentru diverse munci. Oile pentru carne, lînă și lapte, porcii pentru carne, iar caii mai puțin pentru carne și probabil mai ales pentru anumite munci și poate pentru călărie. Cîinii erau crescuți pentru a păzi vitele de animalele sălbatice și eventual ca ajutoare la vînătoare.

Cu aceasta încheiem încercarea noastră să prezentăm stadiul actual al cercetărilor cu privire la creșterea animalelor domestice în cursul perioadei de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului pe teritoriul României. În încheiere ne exprimăm speranța că tot mai mulți cercetători ai perioadei vor acorda mai multă atenție oaselor de animale pe care le găsesc în cursul săpăturilor arheologice de pe tot întinsul țării noastre.

ÉLEVAGE DES ANIMAUX DOMESTIQUES PENDANT LA PÉRIODE DE TRANSITION DE L'ÉPOQUE NÉOLITHIQUE À L'ÂGE DU BRONZE SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

Résumé

D'après les donées dont nous disposons jusqu'à présent on peut conclure que la majorité des communautés des cultures de l'époque de la période de transition du néolithique à l'âge du bronze ont été sédentaires, ayant des agglomérations durables. Dans l'économie de ces communautés l'élevage a joué un rôle important.

Seulement deux groupes des communautés ont été nomades (la culture des tombes à ocre et celle des amphores sphériques.

Dans la majorité des communautés prédominent les ossements des bovins, seulement dans les deux groupes nomades mentionnés plus haut la plupart des ossement appartiennent aux ovicaprines. Dans quelques agglomérations il y a de nombreux ossements de chevaux (par ex. à Cernavoda).

Pour la majorité des communautés on constate que l'élevage a dépassé comme importance la chasse.

On constateque pendant la période de transition de la culture Cernavoda I à la culture Cernavoda III ont constitué les espèces de bovins, de porcs et de chien caractéristiques pour l'époque néolithique, mais dans l'est de la Roumanie on constate l'apparition d'une espèce de mouton d'origine orientale.

Légende de la figure

Fig. 1. — *L'aspect culturel de transition de la culture Cernavoda I à la culture Cernavoda III*: 1. Oltenia „Renie II" ; *Culture Cernavoda III* : 2. Cernavoda, 3. Slobozia—Giurgiu, 4. Giurgiu „Malu Roșu", 5. Dobrotești ; 6. Simnic ; *L'aspect Celei* : 7. Siliștioara, 8. Groidibodu ; *Culture Cernavoda II* : 9. Cernavoda ; *Culture Horodiștea*: 10. Horodiștea, 11. Erbiceni *Culture Folteşti* : 12. Folteşti, 13. Stoicani ; *Culture Cofofeni*: 14. Sebeș „Rîpa Roșie".

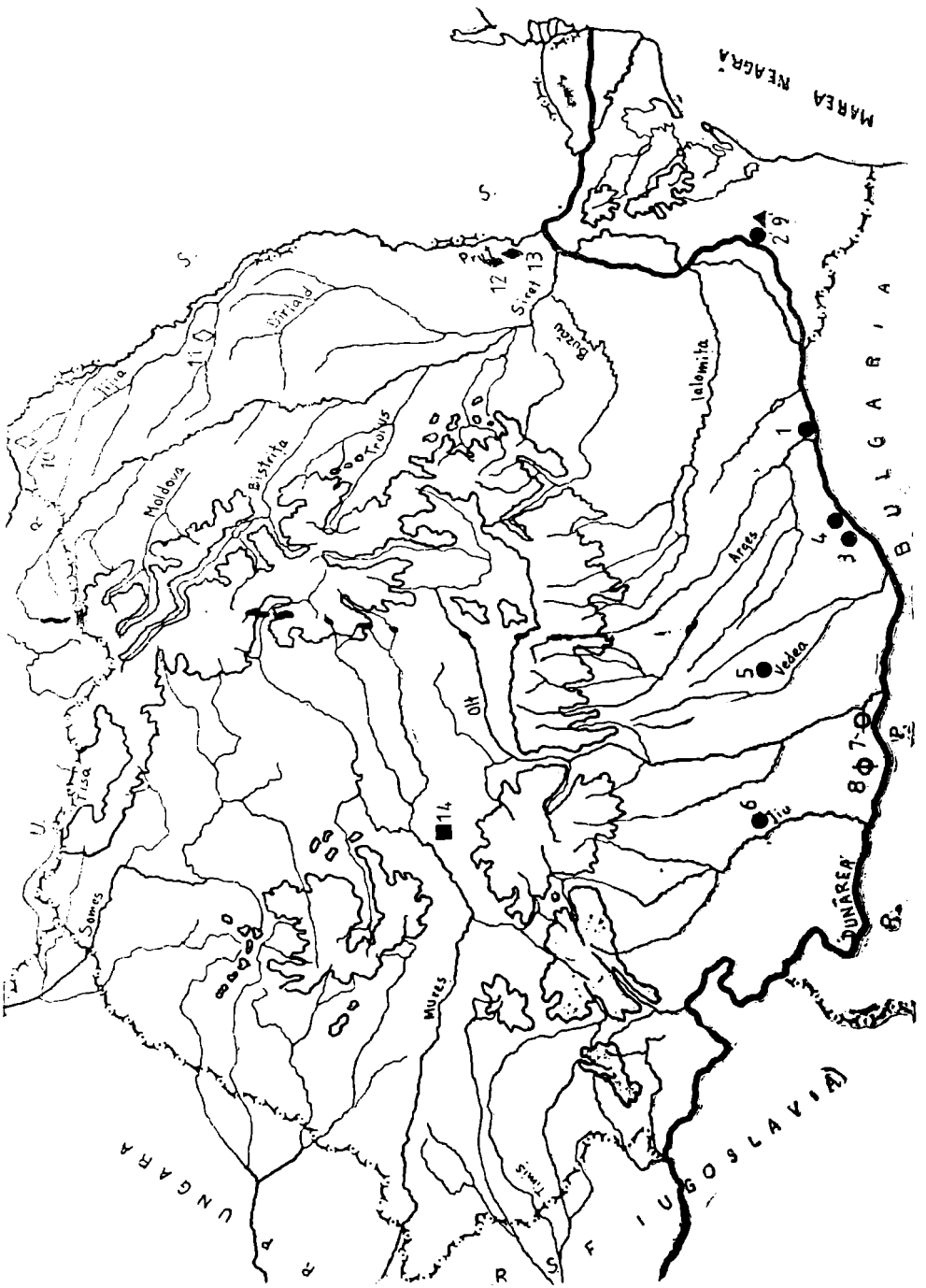

Fig. 1. *Aspectul cultural de tranziție de la cultura Cernavoda I la cultura Cernavoda III* : 1. Oltenia „Renie II" ; *Cultura Cernavoda III* ; 2. Cernavoda, 3. Slobozia — Giurgiu, 4. Giurgiu „Malu Roșu", 5. Dobrotești, 6. Slimnic ; *Aspectul Celei* : 7. Siliștioara, 8. Grojdibodu ; *Cultura Cernavoda II* : 9. Cernavoda ; *Cultura Horodiștea* : 10. Horodiștea, 11. Erbiceni ; *Cultura Folteşti* 12. Folteşti, 13. Stoicani ; *Cultura Coţofeni* : 14. Sebeş „Ripa Roşie".

MOVILA II — 1949 DE LA GLĂVĂNEȘTII VECHI

EUGEN COMȘA

Prin săpăturile din anul 1949, colectivul șantierului arheologic Iași — Botoșani — Dorohoi, de sub conducerea prof. Ion Nestor, a început studierea amănunțită a unor complexe arheologice din lunca rîului Jijia, din vecinătatea localităților Glăvănești (a fost Glavăneștii Vechi), com. Andrieșeni, jud. Iași. Cu acel prilej au fost cercetate prin săpături cîteva așezări din epoca neolitică, precum și mai multe movile funerare, cuprinzînd morminte din diverse epoci[1]. Despre unele din acestea din urmă, în rapoartele preliminare, s-au publicat numai date sumare, de aceea, în vederea valorificării lor, considerăm necesară reanalizarea unora din complexele studiate atunci de către membrii colectivului[2].

În lucrarea noastră vom prezenta observațiile făcute în cursul săpării movilei II—1949[3], vom analiza amănunțit mormintele descoperite în cuprinsul ei și le vom interpreta din punct de vedere istoric.

Movila la care ne referim se afla la circa 130 m distanță spre sud-est de movila I—1949, în lunca Jijiei[4] (fig. 1). Ținînd seama de măsurătorile făcute movila II—1949 a avut inițial forma ovală cu diametrele de circa 30 × 20 m), iar înălțimea (măsurată pe profilul realizat de noi) era de aproximativ 0,90 m. Partea de sus a movilei era teșită datorită muncilor agricole.

La începutul lucrărilor movila a fost secționată prin mijloc printr-un șanț longitudinal (de 31 m lungime și 1,50m lărgime,, orientat : VNV 5550% — — ESE 2350%), la care mai tîrziu s-a adăugat o lărgire în mijloc (fig. 2). Ulterior movila a fost săpată în întregime.

Movila a fost ridicată, în lunca rîului Jijia pe un loc unde solul viu este reprezentat printr-un strat de lut galben. Pe terenul respectiv, spre sfîrșitul neoliticului s-a extins așezarea purtătorilor culturii ceramicii liniare, din preajmă[5]. Drept urmare, s-a format un strat arheologic cu urme de locuire mai intensă, alcătuit din sol de culoare castanie gros de 0,50 — 0,70 m), conținînd bucăți de lipitură arsă (risipite sau masate) și multe fragmente ceramice cu decor specific culturii ceramicii liniare. În cîteva locuri, de la baza stratului

---

[1] Ion Nestor și colab. : *Activitatea șantierului de săpături arheologice Iași— Botoșani Dorohoi*, În : SCIV I, 1, 1950, 1, p. 27 — 32.

[2] Mulțumesc și pe această cale colegei Eugenia Zaharia pentru amabilitatea de a-mi fi pus la dispoziție pentru publicare notițele și planurile mormintelor din Movila II—1949.

[3] Ion Nestor și colab. *op. cit.*, p. 29.

[4] *Ibidem*, p. 29.

[5] *Ibidem*, p. 29.

amintit, s-au săpat gropi și s-au format albieri mici de teren. Pe o mare parte din suprafața acoperită de movilă se observă pătura de pămînt de culoare neagră, formată în timpul locuirii din faza Cucuteni B din apropiere.

Peste depunerile menționate, după un interval de timp destul de îndelungat, s-a ridicat movila funerară. Din analiza profilului malului de sud-vest al secțiunii rezultă că puțin lateral față de centrul movilei (așa cum era atunci cînd s-au efectuat săpăturile) la început fusese înălțată o movilă mult mai mică (cu diametrul măsurat pe mal, de circa 13 m și înălțimea de maximum 40 cm). Mai tîrziu s-a adus o cantitate mult mai mare de pămînt, care a fost răspîndit, oarecum uniform, deasupra și în jurul movilei. Cea de a doua „manta" a movilei, avea (în 1949) grosimea maximă de 0,50 m. Pămîntul ei, de culoare neagră, era amestecat cu bulgări de lipitură arsă și cioburi de tip Cucuteni, dovadă că a fost adus din apropiere, din zona așezării cucuteniene. Întreaga movilă era acoperită cu un strat subțire de sol cenușiu făinos, corespunzător solului arabil (fig. 3).

În cuprinsul movilei, deși a fost săpată în întregime s-au descoperit, dezvelit și studiat numai trei morminte din diferite perioade. Pe teren ele au fost numerotate în ordinea descoperirii. Aici însă este firesc să le prezentăm în ordinea lor cronologică[6].

Mormîntul 1 : A fost descoperit în centrul movilei (fig. 4). Se poate deci presupune că movila mai mică a fost ridicată pentru acest mormînt. Groapa funerară a avut forma dreptunghiulară, cu laturile puțin neregulate. Dimensiunile sale erau de 1,80 m lungime și 1 m lărgime. În profilul malului de nord-vest al lărgimii șanțului săpat se observa destul de clar cum groapa mormîntului perfora stratul de pămînt de culoare neagră pe care s-a ridicat movila, precum și stratul de sol castaniu cuprinzînd urmele de locuire aparținînd purtătorilor culturii ceramicii liniare. Cu prilejul înmormîntării, mai întîi pe fundul gropii a fost întinsă o țesătură sau o împletitură (poate un fel de rogojină), din care s-au păstrat urme slabe. La dezvelire acestea aveau o culoare brună violacee.

Oasele scheletului s-au descompus în cea mai mare parte. Din el s-au păstrat *in situ* numai cîteva oase fragmentare, anume humerusul și două fragmente din oasele antebrațului mîinii drepte, precum și fragmente din tibia și peroneul piciorului drept. După cum s-a observat și notat pe teren, în funcție de poziția oaselor găsite, corpul celui decedat a fost așezat întins pe spate cu picioarele îndoite din genunchi și apoi căzute lateral. Pe oase se vedeau slabe urme de ocru roșu. Mormîntul nu a avut inventar funerar.

Groapa mormîntului era umplută cu pămînt negru, împestrițat cu sol galben și la partea superioară amestecat cu concrețiuni calcaroase. În cuprinsul gropii nu s-au observat urme de putregai.

Mormîntul 2 : Groapa sa nu a putut fi delimitată. Scheletul s-a găsit în mare parte descompus, în stratul de pămînt negru măzăros. Cadravul a fost depus în groapa funerară în poziție chirchită accentuată, pe partea stîngă, la 0,51 m adîncime, la baza și marginea movilei mici. Orientarea scheletului era aproximativ aceeași ca la scheletul din mormîntul 3.

[6] Descrierea mormintelor o facem pe baza notițelor făcute de membrii colectivului. Am folosit documentarea care s-a putut recupera.

În săpătură s-au găsit numai cîteva fragmente dintr-un humerus (cu formă deosebită, parcă ar fi fost „răsucit", probabil din cauza unei fracturi) și din oasele antrebrațelor (fig. 5), dovedind prin poziția lor că mîinile au fost îndoite din coate. Mai sînt de amintit două fragmente mari din femure și porțiuni din tibii. Oasele piciorelor formau între ele un unghi de ca. 50°. Ținînd seama de lungimea și de masivitatea oaselor, pare să fi fost scheletul unui bărbat. Mormîntul nu a avut inventar funerar. Pe oase nu s-au observat urme de ocru roșu.

Este importantă observația că sub schelet s-a găsit un fragment dintr-un vas specific fazei Cucuteni B, deci este evident că mormîntul datează dintr-o perioadă post Cucuteni B.

Mormîntul 3 : Se afla aproximativ în centrul movilei mari și de aceea putem presupune că aceasta a fost ridicată pentru mormîntul pe care îl descriem. Subliniem că groapa lui suprapunea în parte groapa mormîntului 1. Forma gropii nu s-a putut preciza. Scheletul (fig. 6 și 7) zăcea la 1,47 m adîncime și era în poziție chircită, pe partea stîngă, fiind orientat pe direcția ENE 1500‰ — VSV 4700‰. Oasele s-au păstrat prost. Din craniu s-au menținut numai cîteva fragmente din calotă, unele din masivul facial, din mandibulă și o serie de dinți. Coloana vertebrală în cea mai mare parte s-a descompus. Alături de ea se vedeau numai cîteva fragmente din coaste. Mîna dreaptă o avea puțin îndoită din cot și așezată cu palma pe partea inferioară a antrebrațului mîinii stîngi. Mîna stîngă era într-o poziție curioasă, puțin întinsă înainte și puțin îndoită din cot cu palma așezată lîngă genunchiul drept. Piciorul drept fusese îndoit așa fel ca forma un unghi de ca. 90° cu coloana vertebrală, iar partea inferioară a piciorului forma un unghi de ca. 45° cu femurul său. Tibia a fost turtită pe loc. Femurul stîng forma un unghi obtuz cu coloana vertebrală. Este curioasă poziția peroneului stîng cu capătul mai sus de femurul său, desprins de tibia sa, aflată alături și paralelă cu tibia dreaptă.

Lîngă craniu, de o parte și de alta, s-au găsit două inele de buclă de bronz, cu înveliș de electron (fig. 8/1—2). Ele sînt din bară masivă cu secțiune rotundă, răsucite o dată și jumătate, cu extremitățile arcuite. În dreptul feței fusese depus un vas de lut ars, cu silueta zveltă, cu corpul bombat, avînd gîtul nu prea înalt, cu marginea arcuită în afară și cu fundul drept (fig. 8/3). Vasul nu este ornamentat.

*

Din analiza datelor prezentate rezultă că în movila studiată sînt documentate trei morminte aparținînd unor comunități mai mult nomade, care se ocupau, mai cu seamă, cu creșterea animalelor domestice și aveau obiceiul de a îngropa morții, uneori pe grindurile din luncile rîurilor (cum este cazul grupului de la Glăvănești Vechi)[7], alteori pe creste de dealuri (de ex. la Corlăteni)[8] și a ridica deasupra mormintelor movile funerare sau de a folosi, în același scop, movilele ridicate de predecesori.

[7] Ion Nestor și colab., *op. cit.*, p. 28 — 30 ; Ion Nestor și colab. *Săpăturile de pe șantierul Valea Jijiei (Iași—Botoșani — Dorohoi) în anul 1950.* În : SCIV, II, 1951, 1, p. 52.

[8] Eugen Comșa : *Morminte cu ocru descoperite la Corlăteni.* În : Thraco-Dacica, III, 1982 p. 85 — 93.

Ținînd seama de observațiile stratigrafice făcute în cursul săpăturilor din movila II—1949 reiese că acele trei morminte descoperite în cuprinsul ei sînt succesive în timp și aparțin unor perioade deosebite, distanțate din punct de vedere cronologic.

Cel mai vechi este mormîntul 1 deasupra căruia a fost ridicată prima movilă de dimensiuni mai mici. După cum am amintit mormîntul se afla în dreptul centrului acelei movile, un indiciu important că scheletul a aparținut unei persoane cu o poziție socială deosebită în cadrul comunității respective. În lipsa inventarului funerar, pentru datarea mormîntului sîntem nevoiți să judecăm situația în funcție de caracteristicile lui, anume : groapa de formă rectangulară, obiceiul de a întinde pe fundul gropii funerare o țesătură sau o rogojină colorată. Trebuie avută în vedere și poziția în care a fost depusă persoana decedată, care a fost întinsă pe spate cu mîinile întinse pe lîngă corp și picioarele îndoite inițial cu genunchii în sus și apoi căzute lateral. Mormîntul este fără inventar funerar. Prin aceste particularități de ritual funerar, mormîntul 1 din movila II — 1949 se aseamănă în mare cu mormintele: 5, 6, 9, 15 din movila I—1949 , care fac parte din grupul cel mai vechi de morminte din acea movilă. La o analiză mai atentă a grupului rezultă unele asemănări și deosebiri între ele :

Mormintele 5, 6 și 15[10] au avut gropile rectangulare, săpate de la nivelul vechi al solului. În schimb groapa m. 9 a fost săpată în mantaua movilei. Înseamnă că mormintele cu astfel de caracteristici pot fi principale (cu gropi săpate în solul viu), cît și secundare (cu gropile săpate în mantaua movilei). — În privința ritualului se constată că pe fundul gropilor la m. 6 și m. 15 s-a întins mai întîi un strat subțire de ocru roșu, peste care apoi s-a așternut o țesătură sau o rogojină[11]. La m. 5 și m. 9 nu s-au remarcat urme de ocru roșu pe fundul gropilor[12], dar se vedeau clar resturi de țesătură sau de împletitură. Teoretic nu putem exclude posibilitatea că și în cazul lor a fost întins un strat subțire de ocru roșu.

În cazul m. 1 din movila II—1949 studiat aici, tot așa ca și la m. 5 și m. 9 movila I—1949 nu s-au observat urme de ocru, dar s-au găsit resturi de țesătură pe fundul gropii.

— În cazul m. 5 și m. 15 din movila I—1949 se constată că scheletele au avut aceeași orientare VSV—ENE, deosebită de a celorlalte două (m. 6 = NE—SV și m. 9 = NV—SE)[13], dar la ele se deosebesc anumite amănunte de poziție. Pe cînd scheletul din m. 5 avea brațele întinse pe lîngă corp, cel din m. 15 le avea îndoite din coate și așezate cu palmele pe abdomen[14].

Din păcate, din cauza stării precare a oaselor scheletului din m. 1 din movila II—1949, poziția mîinilor nu este clară și nu dispunem de datele referitoare la orientarea scheletului.

Ion Nestor și colab., *op. cit.*, p. 28 ; Eugen Comșa, *Mormintele cu ocru din Movila I— de la Glăvănești Vechi*. În : SCIVA, 38, 1987, 4, p. 377.

[10] Mormîntul 15 a avut groapa cu treaptă.

[11] Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 377.

[12] *Ibidem*, p. 377.

[13] *Ibidem*, p. 378.

[14] *Ibidem*, p. 377 — 378.

— Pe oasele scheletelor din m. 5, 6 și 15 din movila I—1949 s-au observat urme de ocru roșu,[15] iar la m. 15 s-a găsit ocru și alături de schelet[16].

Din comparația de mai sus (pe care o socotim deosebit de utilă pentru viitoare clasificări ale unor astfel de morminte rezultă că m. 1 din movila II—1949 se aseamănă mai ales cu m. 5 și m. 15 din movila I—1949. Asemănările se referă la groapa funerară de formă rectangulară săpată de la nivelul vechi al solului, prin împletitura întinsă pe fundul gropii și prin poziția scheletului întins pe spate, cu picioarele îndoite și căzute lateral, avînd urme de ocru roșu pe oase.

Morminte de același tip s-au găsit și în movila de la Holboca[17].

Dacă însă avem în vedere mormintele cu ocru de la Corlăteni, unde un mormînt cu caracteristici similare celui din m. 1 din movila II—1949 reprezintă cea de a treia etapă de înmormîntări din movila de la Corlăteni[18], rezultă că m. 1 din movila II—1949, a aparținut unei cumunități care corespunde, în timp, aproximativ celui de al treilea „val" de grupări nomade pătruns dinspre est în nord-estul Moldovei.

Se cuvine remarcat și faptul că morminte cu caracteristici similare sînt documentate în Cîmpia Română, pînă la Plenița[19], în vestul Olteniei, ceea ce înseamnă că în decursul unei anumite perioade, unele comunități cu astfel de obiceiuri (desigur aparținînd aceleași culturi) s-au răspîndit nu numai în Moldova, ci și în ținuturile sudice ale țării noastre, pînă în vestul Olteniei.

În ținuturile învecinate de dincolo de Prut, în lucrarea de sinteză realizată de V. A. Dergacev se precizează că între mormintele tumulare cu ocru descoperite pe teritoriul R. S. S. Moldovenești mormintele în gropi rectangulare, cu scheletele întinse pe spate cu brațele, de obicei, întinse pe lîngă corp și mai rar cu mîinile îndoite, cu palmele așezate pe abdomen, cu picioarele îndoite și căzute lateral sau în romb, reprezintă 61,2% din totalul mormintelor cu ocru[20]. Seria respectivă de morminte este atribuită, în general, culturii Iamnaia și anume variantei regionale „Nistrione"[21] ale cărei morminte sînt răspîndite în zona cuprinsă între cursul mijlociu și inferior al Siretului (probabil, inclusiv de-a lungul malului său de vest) și pînă la cursul mijlociu și inferior al Nistrului (inclusiv o fișie de-a lungul malului de est)[22]. În privința sincronizării variantei nistriene a culturii Iamna ia cu alte culturi, V. A. Dergacev, pe baza unor observații stratigrafice, a ajuns la unele precizări importante.

După părerea sa, cele mai vechi morminte de tip nistrian se plasează în perioada de înflorire a culturii Usatovo și au fost paralele în timp cu cultu-

[15] *Ibidem*, p. 3378.

[16] *Ibidem*, p. 76.

[17] Vlad Zirra :*Descoperirile arheologice de la Holboca*, r. Iași, reg. Iași. În : SCIV, III, 1952, p. 94 — 111 Eugen Comșa : *Mormintele cu ocru de la Holboca*. În : Thraco—Dacica, VI, 1985, 1 — 2, p. 145 — 160.

[18] Eugen Comșa : *op. cit.*, Thraco-Dacica, III, 1982, p. 91.

[19] Dumitru Berciu și colab. : *Săpăturile de la Plenița*. În : SCIV,

[20] V. A. Dergacev : *Moldaviia i sosednie territorii v epohu bronzî*. Chișinău, 1986, p. 37.

[21] Această variantă regională are o serie de elemente întîlnite pe o mare parte din arealul culturii Iamnaia, dar prezintă unele elemente specifice în inventarul mormintelor (V. A. Dergacev, *op. cit.*, p. 77 — 78).

[22] *Ibidem*, p. 75, fig. 18/B.

ra Folteşti II şi cu culturile Cernavoda II şi Cernavoda III. Sînt şi indicii că unele morminte ale variantei nistriene au fost sincrone cu cultura Coţofeni[23].

În privinţa zonei de nord şi vest a Moldovei, a părţii de nord a R. S.S. Moldoveneşti, ca şi a ţinuturilor vecine spre nord, după părerea lui V. Dergacev, mormintele variantei au fost sincrone cu cele mai tîrzii complexe ale culturii amforelor sferice şi urmează în timp după complexele etapei timpurii a culturii ceramicii şnurate[24].

Ţinînd seama de datele publicate de V. A Dergacev se poate considera că m. 1 din movila II—1949 de la Glăvăneşti Vechi poate fi atribuit primului orizont de morminte cu ocru din zona variantei nistriene, care poate fi datat paralel în timp cu cele mai tîrzii complexe de tip Horodiştea şi mai curînd în perioada dintre sfîrşitul culturii Horodiştea şi pînă la formarea orizontului Bugeac al variantei nistriene[25].

Mormîntul 2 din movila II—1949, prin poziţia sa la marginea movilei mici şi în mantaua ei, este evident secundar în raport cu m. 1 şi ulterior în timp aceluia. Prin poziţia scheletului (chircit accentuat) şi prin lipsa ocrului roşu de pe oase, el se aseamănă cu mormintele specifice orizontului Bugeac al variantei nistriene şi, prin urmare, poate fi atribuit ca tip şi cronologic acelui orizont de morminte.

Ultimul din punct de vedere cronologic este mormîntul 3 din movila II—1949. Acesta, după cum am amintit, suprapuse parţial groapa mormîntului 1 şi constituie cel de al doilea mormînt principal, pentru care s-a înălţat movila mare, prin adăugare, în jurul şi deasupra movilei mici, a unei cantităţi apreciabile de pămînt scos din preajmă. Poziţia centrală a scheletului, dovedeşte că persoana respectivă a avut o poziţie socială deosebită.

În privinţa poziţiei scheletului şi a mîinilor acestea corespunde cu una din variantele poziţiei scheletelor din mormintele secundare, din cadrul categoriei celor chircite, anume cu aceea caracterizată prin scheletul chircit accentuat, cu mîna stîngă îndoită puţin din cot şi întinsă înspre genunchi şi cu cea dreaptă îndoită accentuat şi aşezată cu plama pe antrebraţul mîinii stîngi. Poziţia amintită a scheletului, combinată cu aceea a mîinilor corespunde, după clasificarea poziţiei scheletelor din astfel de morminte cu poziţia nr. 50[26].

Prin inventarul său, mai ales prin cele două inele de buclă masive şi mormîntul 3 din movila II—1949, poate fi atribuit tot purtătorilor culturi Iamnaia, desigur unei faze tîrzii a ei. Inele de buclă se găsesc în multe din morimintele cu ocru de pe un vast areal locuit de comunităţile culturii Iamnaia[27]. Inele similare (cu 1,5 spire, cum este cazul celor din mormîntul studiat sau cu mai multe spire) se găsesc adesea în astfel de morminte şi în ţinuturile ve-

[23] *Ibidem*, p. 79.
[24] *Ibidem*, p. 79.
[24] *Ibidem*, p. 79.
[25] *Ibidem*, p. 78.
[26] E. V. Iarovoi : *Drevneişie scotovodceskie plemena Iugo-zapada S.S.S.R.* Chişinău, 1985, p. 39 şi 42.
[27] Astfel de podoabe specifice se găsesc în morminte Iamnaia răspîndite între Urali—Volga pînă la Balcani şi Tisa (V. A. Dergacev, *op. cit.*, p. 77).

cine din R. S. S. Moldovenească[28]. Menționăm că în mormîntul de la Plenița s-au descoperit două inele de buclă (de argint) asemănătoare ca formă și număr de spire[29].

În privința vasului găsit în mormîntul 3 din movila II—1949 situația ni se pare neclară. Vasul așa cum a fost reconstituit nu are torți, pe cînd majoritatea vaselor asemănătoare ca formă, găsite în morminte de același tip din zona dintre Prut și Nistru, sînt prevăzute cu cîte două torți. Se cuvine să subliniem constatarea făcută de E. V. Iarovoi, care pe harta de răspîndire a diferitelor tipuri de vase din răstimpul studiat, precizează că vase cu corp bombat și cu margine răsfrîntă, prevăzute cu cîte două torți s-au descoperit (fără a fi asociate cu alte forme de vase) mai ales în partea de nord-vest a R. S. S. Moldovenești[30]. Prin urmare, astfel de vase predomină în ținutul imediat învecinat cu descoperirea de la Glăvănești Vechi. Înclinăm să considerăm că și vasul din m. 3 din movila II—1949 face parte din aceeași categorie de recipiente prevăzute cu cîte două torți.

În concluzie, cele trei morminte din cuprinsul movilei II—1949, prin caracteristicile lor pot fi atribuite culturii Iamnaia, anume celor două orizonturi ale variantei nistriene.

LE TUMULUS II — 1949 DE GL AVANEȘTII VECHI

Résumé

Le tumulus II — 1949 de Glăvănești Vechi à été fouillé exhaustivement pendant les années 1949 et 1950. Dans ce tumulus ont été découvertes trois tombes appartenant à la culture Yamnaia. La tombe 1 appartient à la variante nistrienne. La tombe 2 est une tombe secondaire appartenant à la variante de Bugeac. Enfin la tombe 3 date de la fin de cette culture.

Les tombes 1 et 3 n'ont pas eu d'inventaire funéraire. Dans la tombe 3 à été découverte une vase et deux anneaux de boucles, en bronze, ayant une couverture en élektron.

Fig. 1 — Glăvănești Vechi. La position du tumulus II—1949 dans le cadre du complexe

Fig. 2 — Glăvănești Vechi. Le plan du tumulus II—1949 (La section et sa cassette ont été fouillées en 1949, la surface en 1950).

Fig. 3 — Glăvănești Vechi: Le profil sud—ouest de la section fouillée en 1949: 1 tere jaune ; 2 terre brune ; 3 terre brune mélangée avec terre noire (= le petit tumulus) ; 4 terre noire (=le grand tumulus) ; 5 sol actuel (arable).

Fig. 4 — Glăvănești Vechi : Le plan de la tombe 1 du tumulus II — 1949.

Fig. 5 — Glăvănești Vechi : Le plan de la tombe 2 du tumulus II — 1949.

Fig. 6 — Glăvănești Vechi : Le plan de la tombe 3 du tumulus II — 1949.

Fig. 7 — Glăvănești Vechi : La tombe 3 du tumulus II — 1949.

Fig. 8 — Glăvănești Vechi : Objets découverts dans la tombe 3 du tumulus II — 1949 (1 — 2 anneaux de boucle ; 3 le vase).

[29] *Ibidem*, p. 56.
[28] D. Berciu și colab., *op. cit.*, p. 164 fig. 21.
[30] E. V. Iarovoi, *op. cit.*, p. 92 fig. 23.

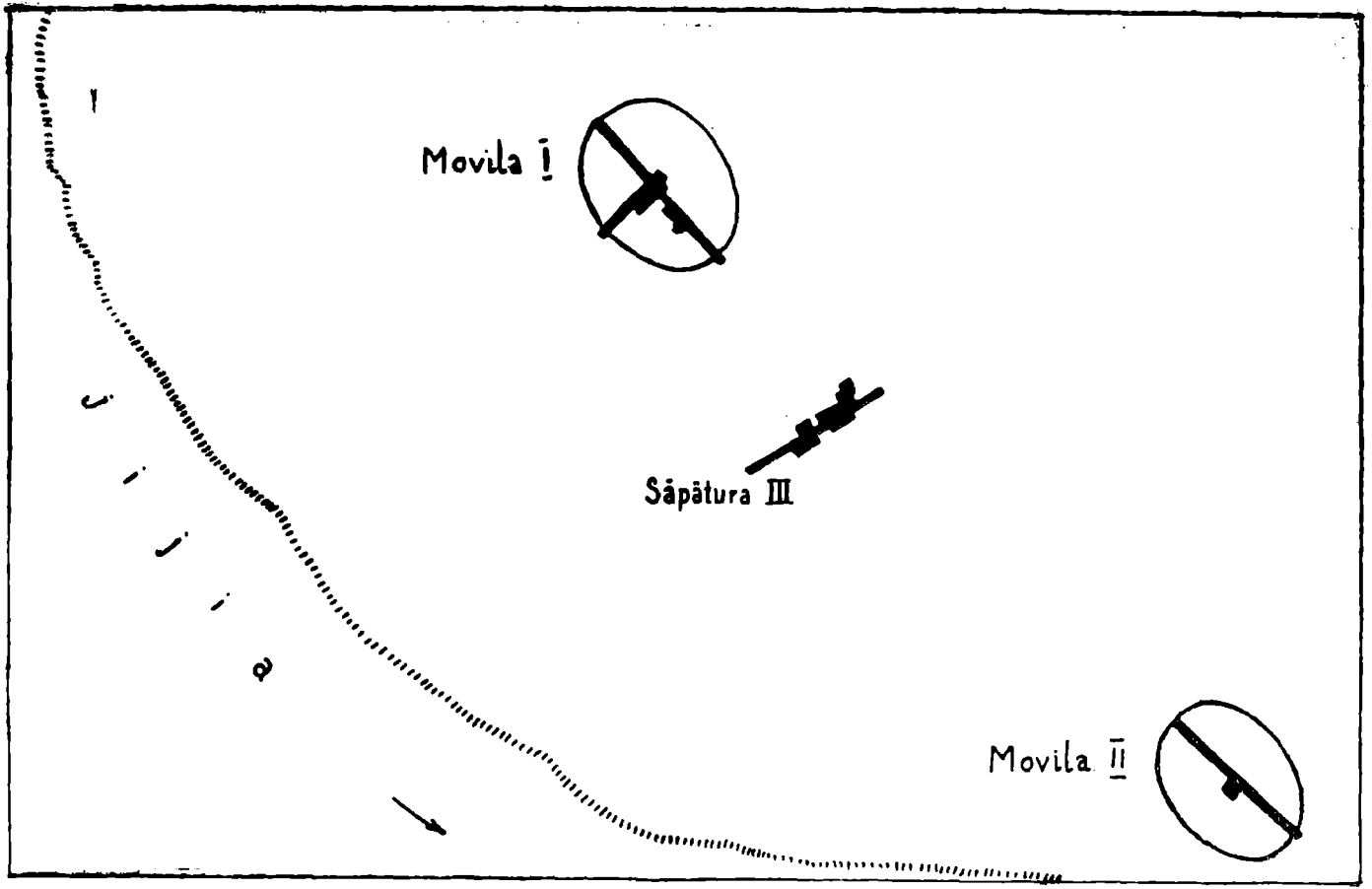

Fig. 1 — **Poziția movilei II — 1949 în cadrul complexului de la Glăvăneștii Vechi.**

Fig. 2 — **Planul movilei II — 1949** (Șanțul și lărgirea au fost săpate în 1949 iar suprafața în 1950).

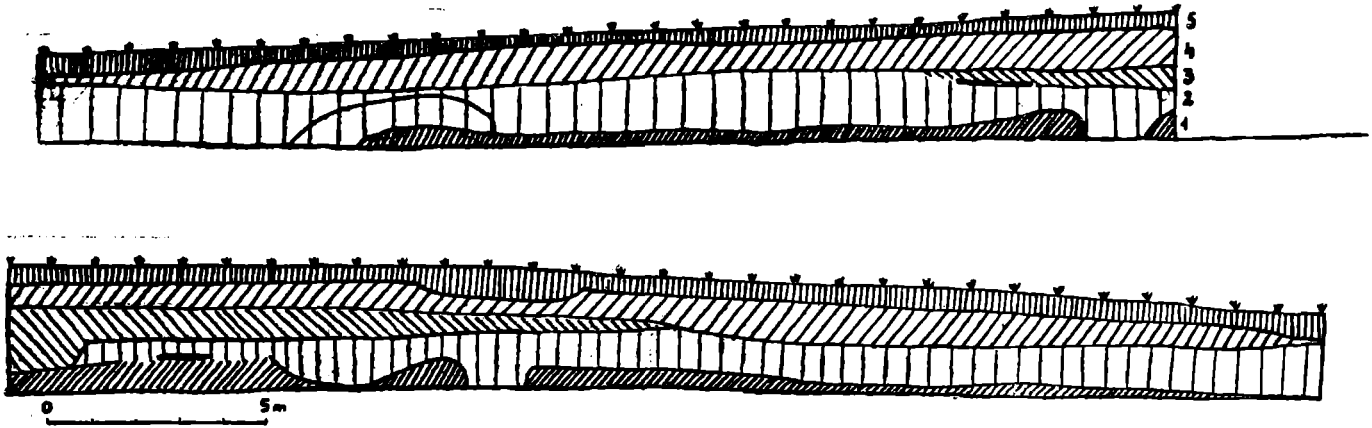

Fig. 3 — Profilul malului de sud—vest al șanțului săpat în movila II — 1949 1. Sol galben ; 2. Sol castaniu ; 3. Sol amestecat castaniu cu negru (movila mică) 4. Sol negru = (movila mare) și 5 Sol arabil

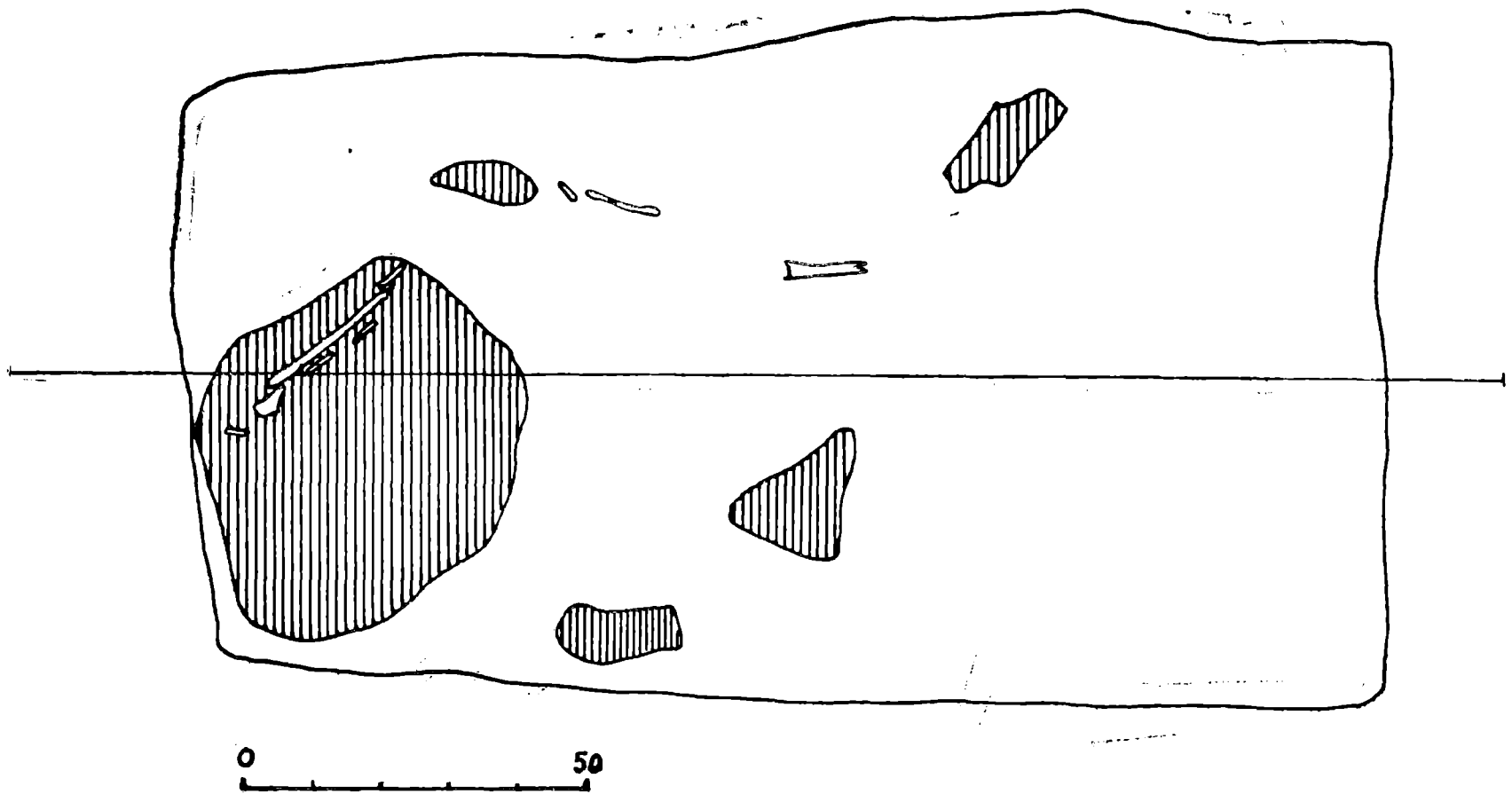

Fig. 4 — Planul mormîntului 1 din movila II — 1949.

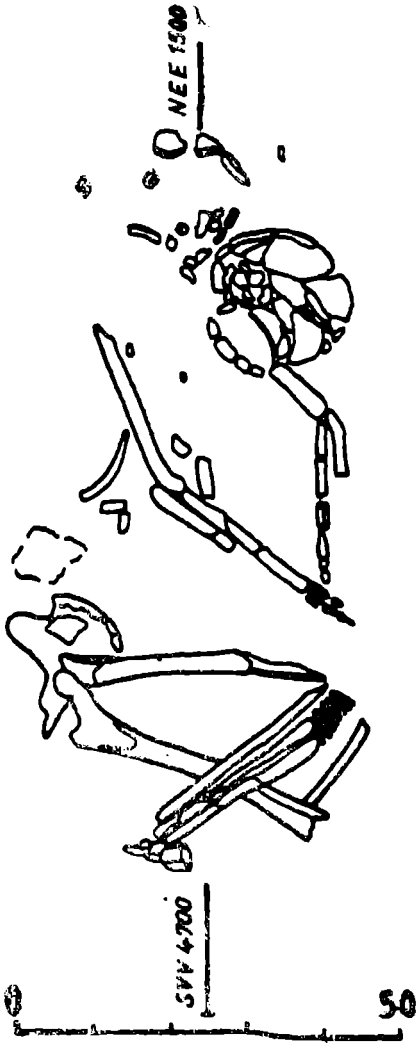

Fig. 6 — Planul mormîntului 3 din movila II — 1949.

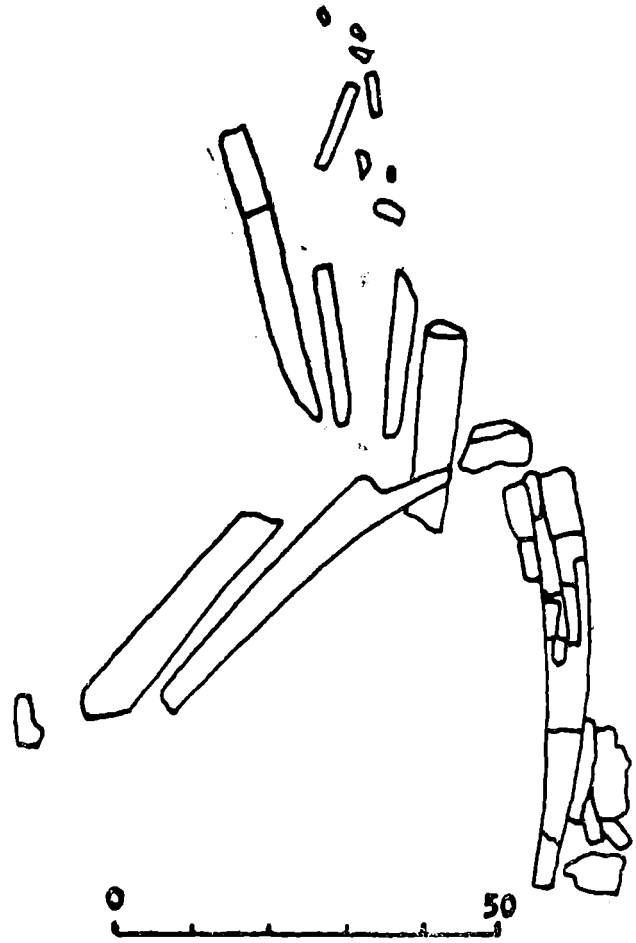

Fig. 5 — Planul mormîntului 2 din movila II — 1949

Fig. 8 — Obiectele descoperite în mormîntul 3 din movila II — 1949. (1 — 2. Inele de buclă ; 3. Vasul).

Fig. 7 — Mormîntul 3 din movila II — 1949

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE ÎNTR-UN TUMUL DIN COMUNA ROMA (JUDEȚUL BOTOȘANI)*

COSTICĂ BUZDUGAN și ION ALEXOAIE

Deși în ultima vreme cercetările arheologice s-au intensificat, conținutul celor mai mulți dintre tumulii care mobilează teritoriul județului Botoșani continua să rămînă necunoscut. De aceea în vara anului 1985, Muzeul de istorie al R.S.R. a întreprins, în colaborare cu Muzeul județean Botoșani, cercetări sistematice într-unul dintre numeroșii tumuli existenți pe raza comunei Roma[1].

Determinate și de unele lucrări de îmbunătățiri funciare, ce se efectuează pe teritoriul comunei, cercetările s-au desfășurat într-un tumul situat la circa 2 km sud-vest de satul Roma, în punctul „Sitna" (fig. 1).

Punctul menționat se află pe interfluviul Morișca-Sitna, ce se prezintă ca un platou structural neted, 224[4], 4 m cu o ușoară înclinare dinspre nord-vest spre sud-est Înspre sud-vest platoul se termină abrupt datorită unui torent viguros care înaintează regresiv. În partea sudică el se continuă terminîndu-se abrupt spre valea pîrîului „Crac". La nord, spre valea pîrîului Morișca, platoul coboară lin, iar apoi se termină din nou abrupt.

Cercetările propriu-zise au început prin deschiderea a două secțiuni perpendiculare (AB și CD), a căror intersectare împarte tumulul (numerotat în planul general al săpăturilor cu cifra 1) în patru sectoare aproximativ egale: I, II, III și IV (fig. 2).

De dimensiuni medii, tumulul nr. 1, pentru înălțarea căruia s-a adus pămînt dimprejur, are în plan forma ușor ovală, diametrul maxim de 20 m, iar înălțimea actuală de 2 m. Inițial tumulul va fi avut o înălțime mai mare, ea a fost însă redusă în decursul timpului fie prin acțiunea de eroziune a solului, determinată de apele pluviale sau a celor rezultate din topirea zăpezilor, fie de lucrările agricole. În plus, în timpul celui de al doilea război mondial vîrful tumulului a fost nivelat pentru construirea unui observator militar. Resturi ale stîlpilor de susținere a platformei observatorului au apărut în planul și profilul săpăturilor noastre, În sfîrșit, un drum de căruțe, care traversa recent tumulul aproape de centrul lui, a provocat și el destule stricăciuni.

---

* — Săpăturile de la Roma, punctul „Sitna", au avut un caracter de salvare și au fost executate cu sprijinul I.E.E.L.I.F. Botoșani. Mulțumim și pe această cale ing. C. Purice, director și ing. D. Cantemir pentru sprijinul acordat.

[1] Ion Alexoaie, *Cercetări arheologice pe teritoriul comunei Roma, județul Botoșani.* Comunicare susținută la sesiunea științifică a Muzeului de istorie Botoșani. Botoșani, 25—26 octombrie 1985.

În urma săpăturilor practicate s-a constatat că structura tumulului este destul de simplă, indicînd următoarea succesiune stratigrafică : solul vegetal actual, a cărui grosime depășește doar uneori 0,20 m suprapune un strat gros de 1,80 m (fig. 2) de pămînt brun, cu nuanțe gălbui pe alocuri. În cuprinsul lui au apărut fragmente ceramice caracteristice epocii neolitice, unele de silex (lame și răzuitoare), un topor de formă triunghiulară, prevăzut cu gaură, lucrat dintr-o gresie grosieră (fig. 6/3). Urmează apoi solul de culoare galbenă, steril din punct de vedere arheologic.

În interiorul tumulului, pe lîngă vestigiile neolitce consemnate mai sus, au fost descoperite cinci morminte de înhumație. În continuare vom prezenta cele cinci morminte cu caracteristicile lor de ritual și inventarul funerar.

Mormîntul nr. 1, afectat parțial de lucrările pentru construirea observatorului militar amintit, iar recent de săparea unei găuri pentru plantarea punctului geodezic, avea groapa sepulcrală de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, săpată pînă la adîncimea de 1,25 m. Pe fundul ei se afla un schelet de bărbat adult și anumite părți din scheletul unui cal, într-o stare de conservare precară. Scheletul uman era în poziție întinsă pe spate, orientat VSV — ENE. Defunctul fusese acoperit cu o împletitură vegetală, realizată din nuiele subțiri sau trestie, prin putrezirea căreia au rămas amprente de culoare albă, foarte vizibile pe cea mai mare parte a scheletului. Lîngă cap, în partea de nord se găseau craniul și extremitățile picioarelor unui cal, depuse ca ofrandă (fig. 3/1).

Inventarul funerar este destul de bogat și variat. În regiunea calcaneului se afla un obiect, neidentificat din cauza stării foarte proaste de conservare, și o scară de șa din fier, recuperată doar parțial. Scara de șa pare să reproducă o formă cvasicirculară, lucrată din bară relativ groasă, cu secțiunea rotundă, în partea de jos subțiată și lățită, formînd talpa, în partea de sus subțiată și înalțată semioval, străpunsă de un orificiu dreptunghiular pentru prindere (fig. 5/1). Pe oasele bazinului se găsea o cataramă din fier, cu marginea dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite (fig. 5/7). În partea de nord a oaselor bazinului se afla un cuțit din fier, cu vîrful lamei triunghiular și muchia îngroșată cu urme de lemn putrezit pe el. În secțiune lama este biconvexă, iar mînerul, masiv, de formă oarecum dreptunghiulară, subțiindu-se ușor spre peduncul (fig. 5/6). Puțin mai sus de bazin, pe stînga cutiei toracice erau trei vîrfuri de săgeți de fier, cu lama romboidală, cu pedunculul prins în tijă rotundă de lemn, din care se mai păstrau fragmente (fig. 5/3—5).

Mormîntul nr. 2, avînd groapa sepulcrală de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, săpată pînă la adîncimea de numai 0,25 m de la suprafața solului actual, mai păstra doar cîteva resturi din scheletul unui adolescent probabil, după care se poate aprecia că defunctul fusese depus în decubit dorsal, cu capul la est și picioarele la vest (fig. 4/3). În regiunea oaselor craniene s-a găsit un fragment de la un nasture mic de cupru compus din două semisfere cuplate longitudinal, prevăzut cu o urechiușă de prindere (fig. 5/8).

Mormîntul nr. 3, identificat tot la adîncimea de 0,25 m, prezintă, într-o stare precară de conservare, resturi ale unui schelet probabil de adolescent, în poziție întinsă pe spate, orientat est-vest depus într-o groapă rectangulară, deranjată de lucrări anterioare în capătul vestic (fig. 4/1). În partea de nord,

lîngă oasele bazinului se afla o piatră fină, de formă dreptunghiulară (fig. 6/1), iar în regiunea toracelui au fost surprinse resturi dintr-o cataramă de fier nerecuperată din cauza stării de conservare precare.

Mormîntul nr. 4, cu groapa sepulcrală de formă rectangulară, cu colţurile rotunjite, săpată pînă la adîncimea de 0,60 m, conţinea, într-o stare relativ bună de conservare, scheletul unui adult. Defunctul fusese aşezat în poziţie întinsă pe spate, cu capul la nord şi picioarele la sud (fig. 4/2). În partea de vest, lîngă craniu se afla o cană de lut, aşezată în poziţie oblică, cu gura spre nord. Lucrată la roată, dintr-o pastă fină, de culoare cenuşie, cana are corpul bitronconic, gura strîmtă, cu buza răsfrîntă şi fundul inelar. Este prevăzută cu o toartă cu două caneluri longitudinale pe suprafaţa superioară (fig. 6/2). În lungul femurului drept era un pumnal de fier, din care a putut fi recuperat doar vîrful, de formă triunghiulară, cu secţiunea biconvexă (fig. 5/2).

Mormîntul nr. 5, identificat la adîncimea de 0,40 m, mai păstra doar resturi din scheletul unui adult în poziţie întinsă pe spate, orientat est-vest, depus într-o groapă al cărei contur descrie în plan un dreptunghi cu colţurile rotunjite (fig. 4/2). În partea de nord, între torace şi oasele bazinului se aflau mai multe piese de fier, care nu au putut fi recuperate din cauza stării de conservare foarte proaste. Printre acestea menţionăm o cataramă şi o piesă neidentificată, probabil o aplică de tolbă.

Din prezentarea făcută reiese că cele cinci morminte erau depuse în mantaua tumulului, constituind, deci, tot atîtea înmormîntări secundare într-un monument funerar mai vechi. Lipsa mormîntului principal pune ipotetic problema unui cenotaf pentru care s-a înălţat tumulul, fără a se mai putea stabili cînd anume s-a petrecut evenimentul. Din dispunerea în plan a mormintelor nu rezultă că înmormîntările s-ar fi făcut într-o anumită ordine. În schimb se observă că ele erau grupate în partea de sud-vest a tumulului, mai exact în sectorul II. Înmormîntările sînt individuale, iar mormintele simple. Singurul în care s-au găsit resturi de schelet de cal este M 1.

Gropile sepulcrale, de formă rectangulară, cu colţurile rotunjite erau săpate la adîncimi mici, cuprinse între 0,25—0,60 m, exceptînd pe cea a M 1, care ajungea la 1,25 m. Inhumaţii erau depuşi în poziţie întinsă pe spate, cu mîinile aduse pe lîngă corp. La M 1 s-a constat că defunctul fusese acoperit parţial cu o împletitură vegetală. Orientarea lor este diferită, ceea ce reflectă fie eterogenitatea celor decedaţi, fie lipsa unei rigori a practicilor rituale. Trei dintre morminte sînt orientate est-vest (M 2, M 3 şi M 5), unul VSV—ENE (M 1), iar altul nord-sud (M 4).

Inventarul funerar, deşi semnalat în toate mormintele, este relativ sărăcăcios, în afară de cel descoperit în M 1. Din nefericire, din cauza stării precare de conservare, unele piese n-au putut fi nici măcar identificate. El cuprinde obiecte de podoabă şi accesorii vestimentare (nasturi, catarame, aplice ?), arme, piese de harnaşament şi obiecte de destinaţie gospodărească (vîrfuri de săgeţi, pumnale şi cuţite, scări de şa, ceramică).

Dacă ritul de înmormîntare este acelaşi, analiza elementelor de ritual şi a inventarului funerar permite o deosebire cronologică a mormintelor descoperite.

Din punct de vedere al ritualurilor funerare M 4 manifestă trăsături caracteristice înmormîntărilor sarmatice. In Moldova mormintele acestora se întîlnesc în grupuri mici (Epureni, Dîngeni, Trușești, Unțești, Vaslui etc.), cît și izolate (Focșani, Mitoc, Șendreni, Tutova, Țuțora etc)[2].

Deseori ele apar ca înmormîntări secundare în tumuli mai vechi (Bîrlad-Prodana, Glăvănești, Holboca, Larga Jijia, Șuletea, Tecuci, Valea Lupului, Giurcani)[3], fiind datate cu deosebire în a doua jumătate a secolului al III-lea e.n. M 1 are orientarea nord-sud, ca și majoritatea mormintelor sarmatice descoperite în zona subcarpatică a României[4]. În sfîrșit, inventarul funerar cuprinde obiecte frecvent întîlnite în mormintele sarmatice din România și sud-vestul U.R.S.S.[5].

Analogiile de ritualuri și de inventar funerar ale mormîntului nr. 4 din T 1 de la Roma cu aceste descoperiri îndreptățesc pe deplin atribuirea lui antichităților sarmatice și datarea în secolul al III-lea e.n.

Celelalte morminte (patru) conțin elemente de ritual și inventar funerar care se întîlnesc la populațiile nomade. În strînsă legătură cu aceasta este necesar să subliniem mai întîi faptul că toate cele patru morminte sînt individuale, reprezentînd înmormîntări secundare în mantaua unui tumul preexistent, ceea ce constituie o trăsătură caracteristică populațiilor nomade în general și a celor turanice în special. Într-adevăr, majoritatea covîrșitoare a mormintelor nomazilor turanici provin din descoperiri tumulare, cele plane fiind numericește reduse[6]. Ca și la populațiile nomade, se constată adîncimea mică a gropilor sepulcrale (0,25—0,60 m)[7], cu excepția celei a mormîntului nr. 1 (1,25 m). De asemenea, depunerea defunctului în decubit dorsal, cu capul la est (M 2, M 3, M 5) sau vest-sud-vest (M 1), este frecvent întîlnit la nomazii turanici[8]. În fine, așezarea defunctului peste sau acoperirea lui cu o împletitură vegetală, ca și depunerea ca ofrandă a unor resturi de cal (cranii, fragmente de picioare) este exclusiv o practică rituală a turanicilor nomazi din secolele X—XIII, reflectată în descoperirile de la Bîrlad, Grivița, Umbrărești, Probota, Todirești din Moldova . Pe de altă parte, inventarul mormintelor din grupa celor patru, în mod special M 1, cuprinde piese (vîrfuri de săgeți romboidale, cuțite, scări de șa) cu analogii în descoperirile turanice din România și din U.R.S.S.[10].

Din cele expuse mai sus reiese cu claritate asemănările între cele patru morminte descoperite în T 1 de la Roma și cele turanice tîrzii. De aceea considerăm îndreptățită atribuirea acestor morminte turanicilor nomazi și datarea lor în sec. X—XIII.

---

[2] Gh. Bichir, în *Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, I, Beograd, 1971, p. 275 — 285 ; idem, *Dacia*, N. S. 21, 1977, p. 168.

[3] Idem, op. cit. 1977, p. 171 — 172 ; pentru descoperirile de la Giurcani, vezi C. Buzdugan, în *Cercetări arheologice*, 4, 1981, București, p. 7 — 16.

[4] Gh. Bichir, *Pontica*, 5, 1972, p. 139 ; idem, op. cit. 1977, p. 168, 172.

[5] Idem, *Pontica*, 5, p. 145

[6] Victor Spinei, *SCIVA*, 25, 1974, 3, p. 389 — 414 ; idem *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X — XIII. Români și turanici*, 1985, Iași, p. 119.

[7] Idem, *Realități...* p. 120

[8] Ibidem, p. 120

[9] Ibidem, p. 121.

[10] V. Spinei, *SCIVA*, 25, 3, fig. 4/9 — 11 ; idem *Realități...* fig. 33/3, 4, 36/31, 32, 35/6, 2 ; vezi și Valeriu Leahu și George Trohani în *SCIVA*, 29, 1978, 4, fig. 3/2 — 3.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES EFFECTUÉES DANS UN TUMULUS DE LA COMMUNE ROMA, DÉP. DE BOTOȘANI

Résumé

Les recherches archéologiques effectuées en 1985 dans un tumulus situé au sud-ouest de la commune de Roma, sur le plateau Sitna, ont mené à la découverte de 5 tombeaux d'inhumation de périodes historiques diverses.

Les principaux éléments du rite de la tombe no. 4. (le spécifique du tumulus, la déposition en décubitus dorsal) et les objets de l'inventaire (cruche placée à côté du crâne, poignard en fer le long du fémur droit) la recommandent comme appartenant au groupe des Sarmates du III-e siècle de n. è.

En ce qui concerne les autres quatre tombes (no. 1 — 3 et 5), la construction des tumulus, la profondeur relativement réduite des fosses, la déposition des morts en décubitus dorsal la tête orientée vers l'est ou l'ouest—sud—ouest, recouverts parfois d'un tissu de fibres végétales, la présence d'offrandes représentées par des segments du corps de chevaux, l'inventaire funéraire contenant surtout des armes, des pièces de harnachement, des objets domestiques, indiquent des nomades touraniens des X—XII-e siècles.

Fig. 1 — La carte de la commune Roma avec le plateau Sitna.
Fig. 2 — Le plan et le profil de tumulus 1.
Fig. 3 — Plans de tombes découvertes dans le tumulus : 1, T1 ; 2, T5.
Fig. 4 — Plans de tombes découvertes dans le tumulus : 1, T_3 ; 2 T_4 ; 3, T_2.
Fig. 5 — Objets découverts dans les tombes : 1 — 2, étrière (T_1) et poignards (T:) ; 3 — 5, pointes de flèches, 6, couteau, 7, boucles de ceinture (T_1) ; 8, de bouton en bronze (T_2)
Fig. 6 — Objets découverts dans les tombes : 1, meule à affûter (T_3) ; 2, cruche (T_4) 3, hache découverte dans le remblai de tumulus.

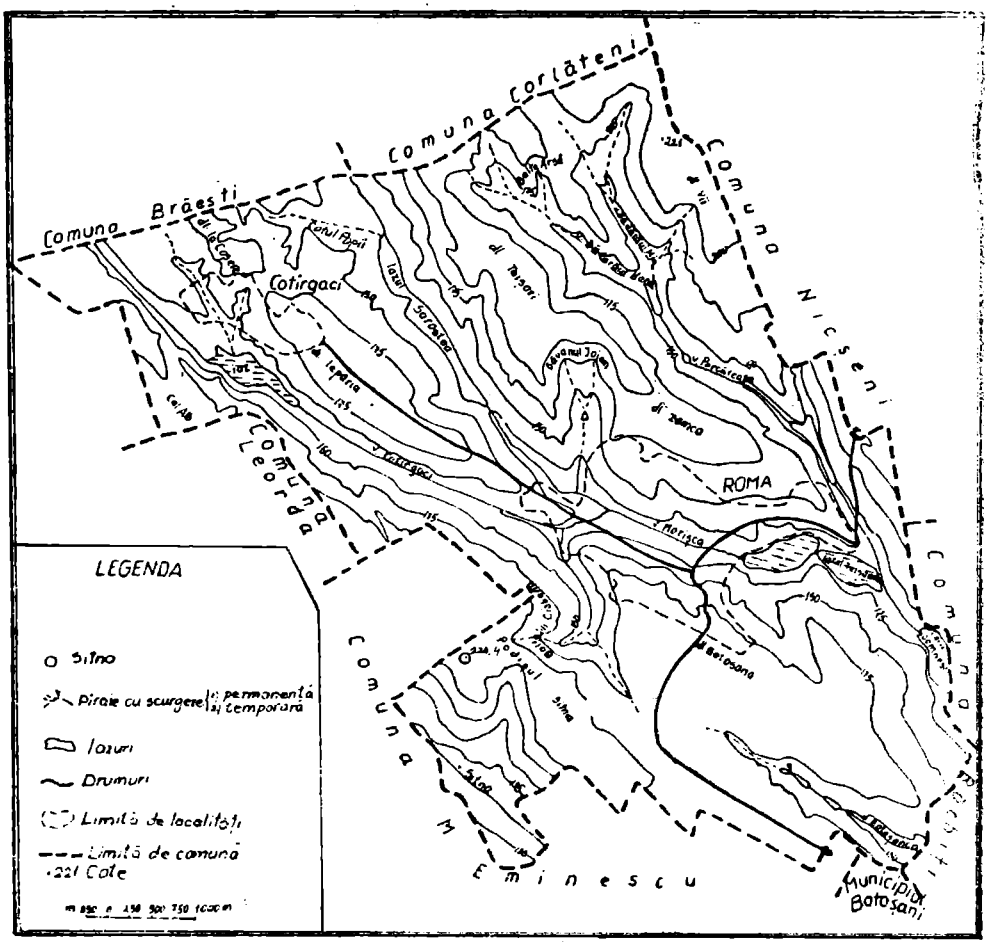

Fig. 1 — Harta comunei Roma, cu punctul „Sitna"

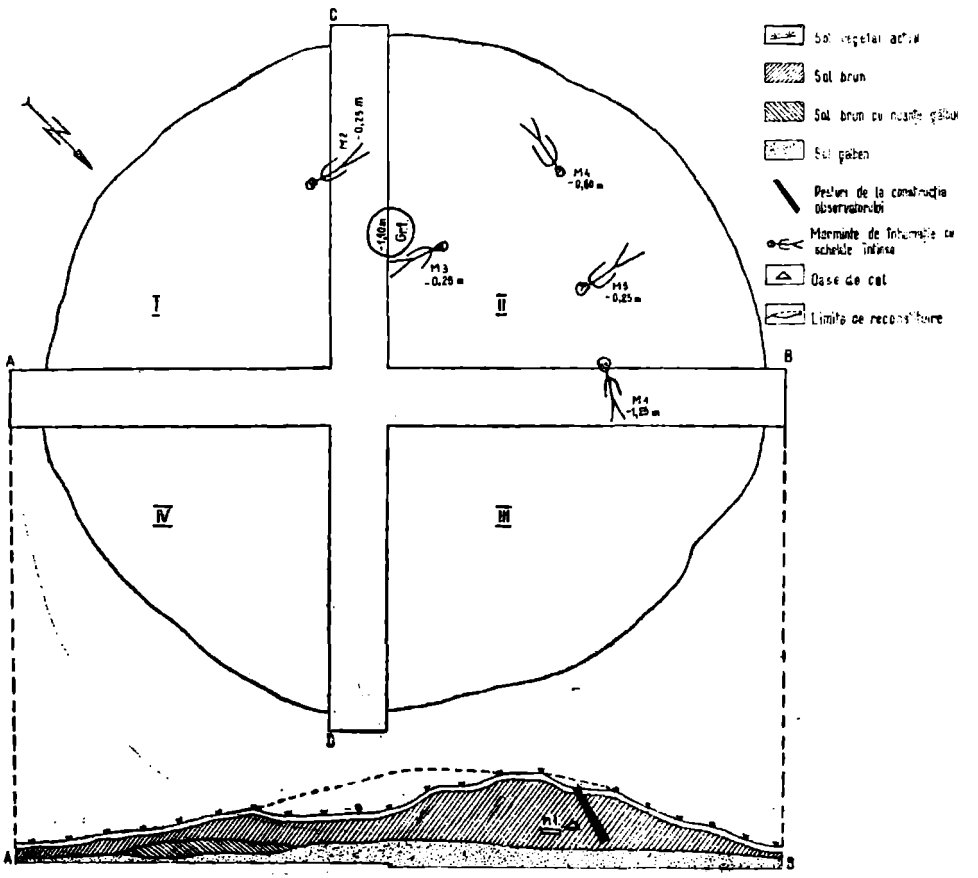

Fig. 2 — Roma. Planul și profilul tumulului nr. 1

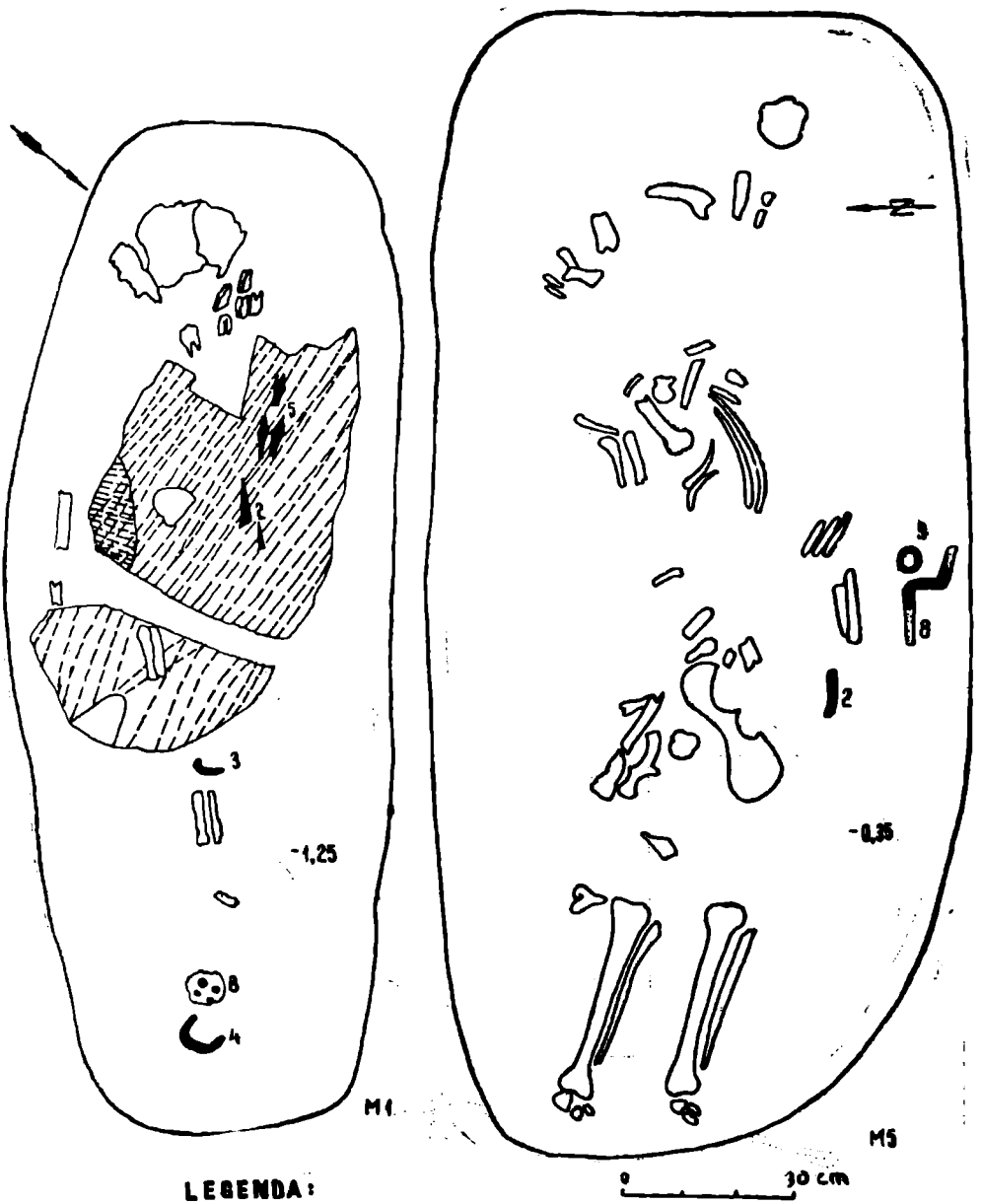

Fig. 3 — Roma. Morminte descoperite în T1 : 1, M1 ; 2, M5.

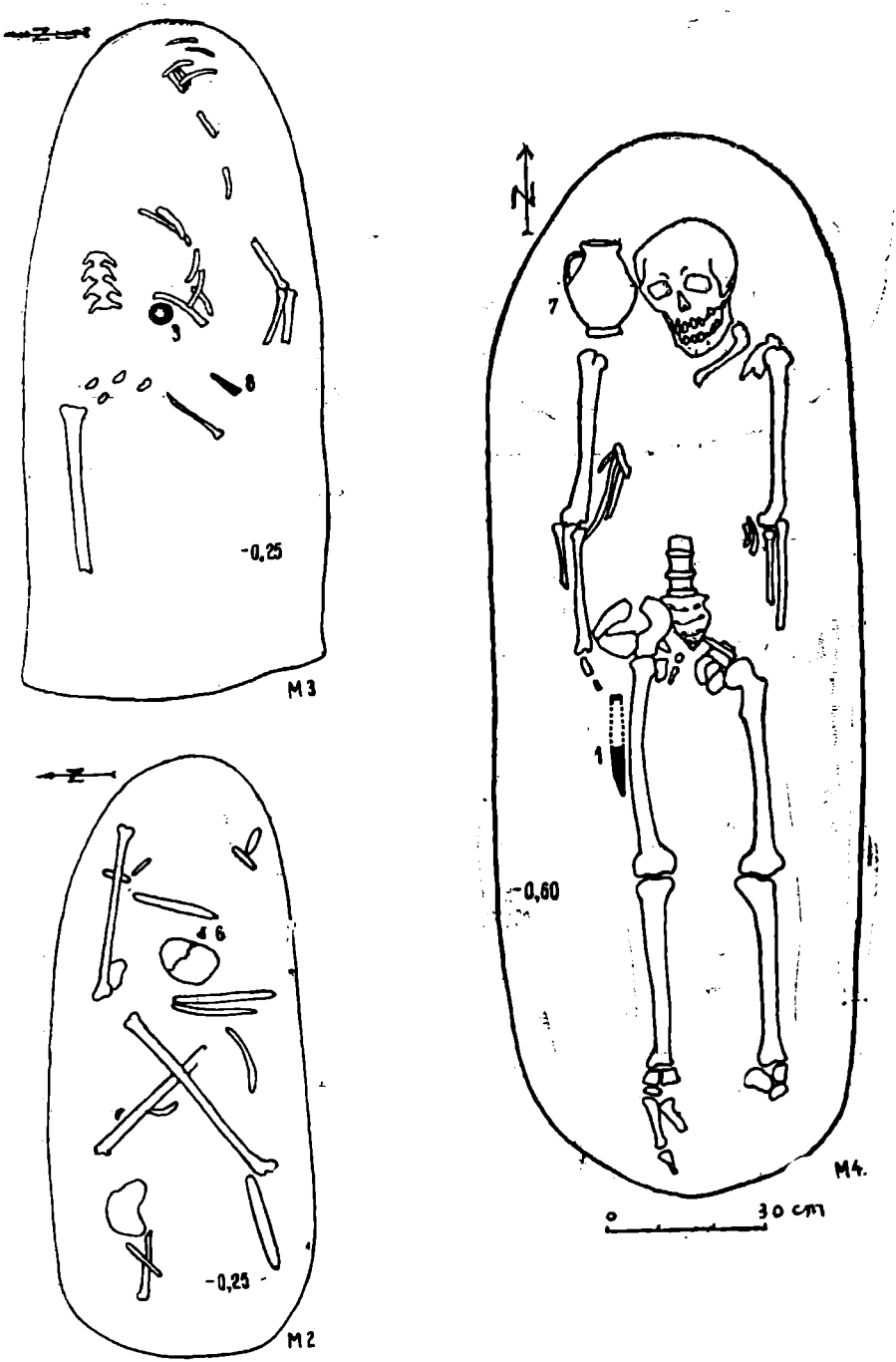

Fig. 4 — Roma. Morminte descoperite în T1 : 1, M3 ; 2, M4 ; 3, M2

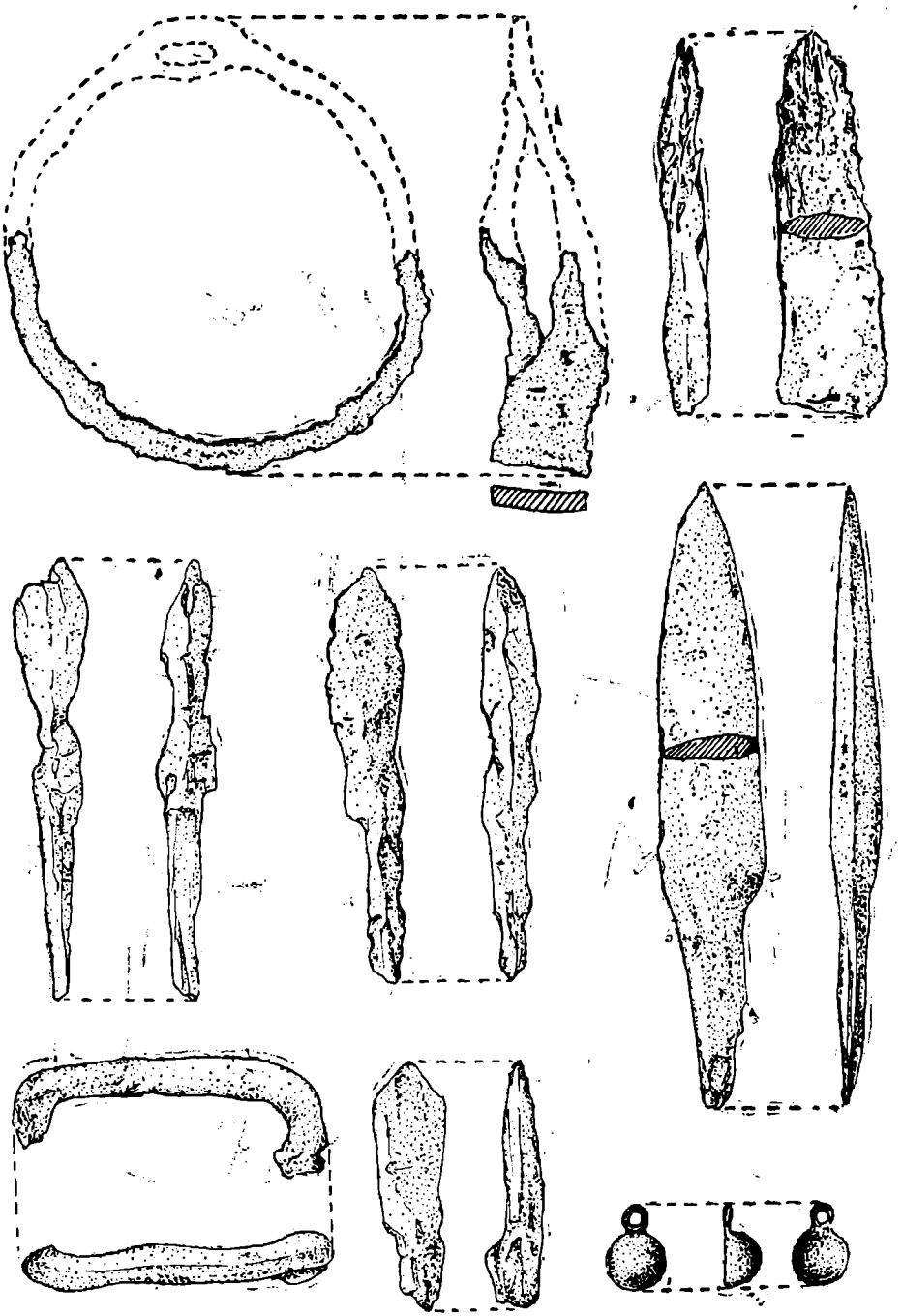

Fig. 5 — Roma. Obiecte descoperite în mormintele din T1 : 1 scară de șa și vîrf de pumnal M4 ; 3 — 5, vîrfuri de săgeți ; 6, cuțit ; 7 cataramă (M1) ; 8 nasture de cupru (M2).

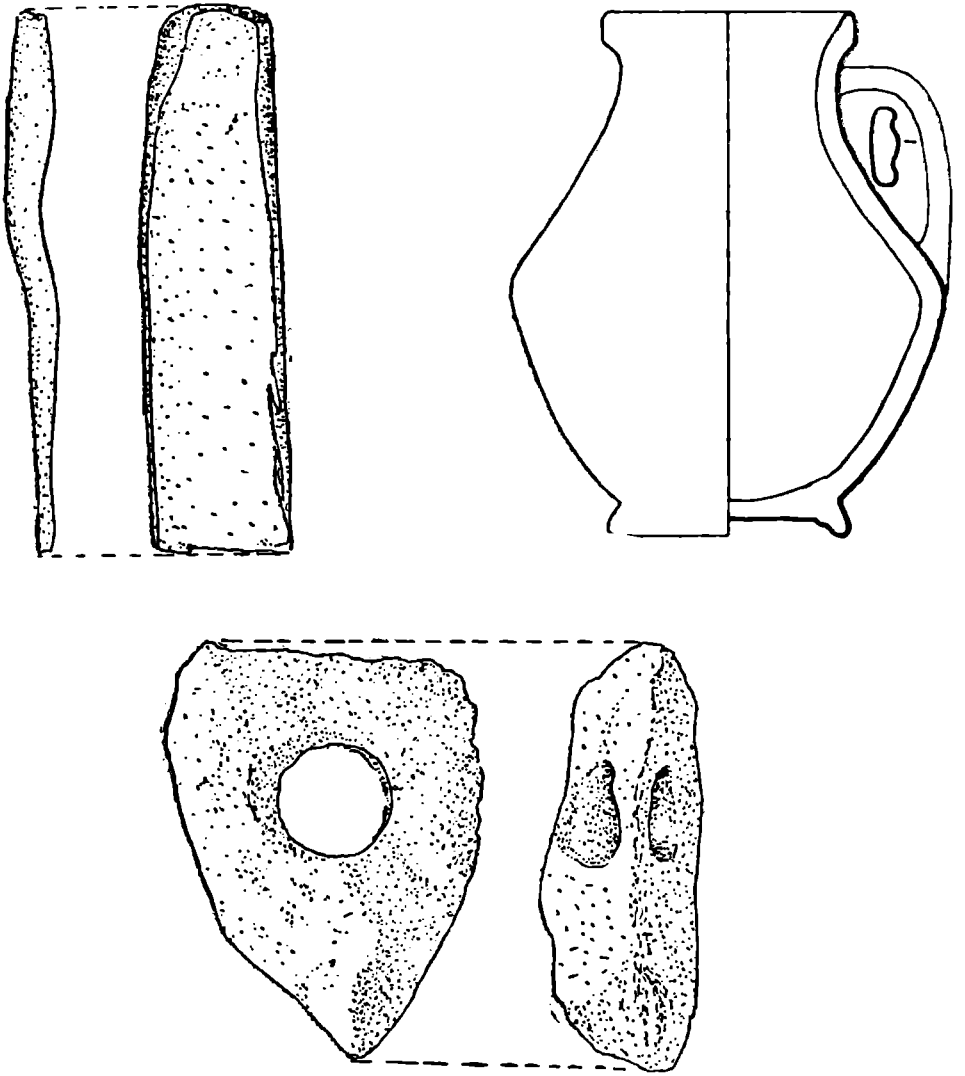

Fig. 6 — Roma. Obiecte descoperite în mormintele din T1 : 1, piatră pentru ascuțit (M3); 2, cană de lut, (M4) ; 3, topor de piatră din mantaua tumulului.

SĂPĂTURILE DE SALVARE DE LA COTÎRGACI (COMUNA ROMA, JUDEȚUL BOTOȘANI)

EMIL MOSCALU

Săpăturile efectuate aici au avut ca obiectiv salvarea unor tumuli de mici dimensiuni care intrau în perimetrul amenajărilor funciare, ce se efectuau la Cotîrgaci. În total s-au săpat 9 tumuli descoperindu-se 11 morminte în poziție chircită. Prin aceste săpături organizate de Muzeul de Istorie din Botoșani s-au putut aduce în discuție un nou grup de morminte din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului și din epoca bronzului care vor contribui la o mai bună cunoaștere a acestei categorii de monumente. Movilele sînt menționate în Repertoriul arheologic al județului Botoșani întocmit pentru prima dată la noi în țară de competentul colectiv al Muzeului Județean Botoșani și de la Institutele de arheologie din București și Iași (A. Păunescu, P. Sadurschi și V. Chirica 1976).

Tumuli au mai fost săpați în județul Botoșani începînd din anul 1949 de către membrii colectivului șantierului Valea Jijiei inițiat și condus de regretatul profesor Ion Nestor la Corlăteni și Holboca (I. Nestor, 1953, p. 84 și urm. V. Zirra, 1960, p. 97—128). Un prim grup de 4 tumuli care au fost săpați era situat la marginea de ESE a satului Cotîrgaci pe partea dreaptă a șoselei care duce de la Cotîrgaci la Roma și care astăzi sînt în zona livezii intensive ce a fost plantată după săparea lor. Ei se aflau înșirați paralel cu șoseaua la o distanță de 100—200 m de marginea satului.

Tumulul nr. 1 avea diametrul de circa 25 metri și înălțimea de 1,05 m de la nivelul de construcție. S-au săpat 8 șanțuri paralele de 18 × 1 m cu profile între ele de 0,70 m. În secțiunea nr. 1 s-a găsit groapa mormîntului. Ea a fost săpată de la baza pămîntului galben viu sau puțin deasupra lui din nivelul de humus antic care astăzi este suprapus de nivelul de pămînt negru care formează mantaua movilei. Nivelul de pămînt negru are o grosime de 0,85 m. El este suprapus de humusul arabil cu o grosime de 0,80 m. Aproximativ în centrul tumulului se afla groapa cu o formă dreptunghiulară cu colțurile ușor rotunjite. Ea are dimensiunile de 1,45 × 0,90 m și adîncimea de la nivelul de săpare de 1 m, iar de la nivelul actual 1,90 m. În groapă se afla un schelet întins pe spate cu mîinile în lungul corpului. Picioarele erau chircite pe partea stîngă. Orientarea mormîntului este SV 215° — NE 50° (fig. 1/1 și 6/1). El avea o stare relativ bună de conservare, dar coastele și vertebrele din zona lombară s-au sfărîmat fiind putrezite. Craniul, oasele mîinilor și picioarelor aveau o culoare roșiatică. În groapă nu s-a găsit nici un fel de inventar. Expertiza antropologică a arătat că în tumulul nr. 1 a fost înmormîntat un individ

de sex masculin, adult I de 22—25 ani de statură înaltă, de 179 cm (M. Perianu, 1988).

Tumulul nr. 2 se afla la o distanță de 100 de m spre vest de tumulul nr. 1. Aproximativ în centrul tumulului s-a găsit groapa mormîntului care este de asemenea singular. S-a săpat o rețea de 6 șanțuri cu dimensiunile de 15 × 1,25 m păstrîndu-se între ele un profil de 0,70 m. Tumulul are o înălțime de 0,50 m și un diametru de circa 20 m. Mormîntul are o groapă de formă ovală cu dimensiunile de 1,75 × 0,65 m. Ea are adîncimea de la nivelul de săpare de 1 m, iar de la nivelul actual de 1,20 m. Scheletul era chircit pe partea stîngă cu mîinile îndoite din cot și aduse spre față și orientarea N — S. (fig. 1/2 și fig. 6/2). În spatele capului se afla o jumătate de vas din pastă cărămizie la exterior și neagră la mijloc, greu de atribuit din punct de vedere cultural (fig. 7/5). Cel înmormîntat aici era un bărbat matur de peste 50 de ani de talie mijlocie (M. Perianu, 1988).

Tumulul nr. 3 avea înălțimea de 0,80 m și un diametru de circa 25 de m. S-a săpat o rețea de șase șanțuri cu dimensiunile de 20 × 1,30 m avînd între ele un profil de 0,70 m. Nu s-a găsit nici un mormînt, ceea ce ne face să credem că era un cenotaf. În pămîntul ce forma mantaua tumulului s-a găsit un fragment de vas cu un profil aparținînd Culturii Cucuteni A—B sau B (fig. 7/6). 2 lame de silex negru cu pete albe (fig. 7/7, 10) și un fragment de vas cu brîu alveolar aparținînd foarte probabil Culturii Horodiștea — Erbiceni (fig. 12/3).

Tumulul nr. 4 se afla la circa 300 m spre vest de tumulul nr. 2. E avea înălțimea de 0,90 m și un diametru de 23 m. S-a săpat o rețea de 6 șanțuri paralele cu dimensiunile de 17 × 1,30 m cu un profil între ele gros de 0,70 m. Aproximativ în centrul tumulului s-a găsit groapa unui mormînt de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și dimensiunile de 2,15 × 1,00 m. Ea are adîncimea de la nivelul de săpare de 0,60 m, iar de la nivelul actual de 1,25 m. Scheletul era întins pe spate cu mîinile în lungul corpului și picioarele pe partea stîngă. Avea orientarea SV 210° — NE 30°. În dreptul capului sub humerusul stîng se afla o grămăjoară de ocru roșu. Alt inventar nu a avut. Oasele erau colorate în brun roșcat. Ele aparțin unui bărbat adult de peste 30 ani cu înălțimea de 174 cm (M. Perianu, 1988), (fig. 1/3). În mantaua tumului s-a găsit un fragment din buza unui vas din pastă roșie fină care aparține Culturii Cucuteni A—B sau Culturii Cucuteni B (fig. 7/1). și o aschie de silex negru cu dungi albe (fig. 7/12). Aceasta ne permite să afirmăm că mormîntul din tumul este posterior fazei Cucuteni A—B sau B.

Tumulii nr. 1—4 formau un grup aparte. Tumulii nr. 5 și 6 se află la o distanță de circa 600 de metri spre vest de acest prim grup de tumuli lîngă livada veche din Cotîrgaci. Ei se aflau unul lîngă celălalt la o distanță de circa 100 de metri. Lîngă acest grup se afla un tumul de mari dimensiuni înalt de 4—5 m cu diametrele de circa 50—60 m, care nu a putut fi săpat. În tumulul nr. 5 s-au găsit două morminte. El avea o înălțime de 0,75 m și un diametru de circa 20 m. S-a săpat o rețea de 6 — șanțuri parele cu dimensiunile de 17 × 1,30 m cu un profil între ele de 0,70 m. Aproximativ în centrul tumulului s-a găsit groapa mormîntului nr. 1 de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și dimensiunile de 2,25 × 1,50 m. Adîncimea gropii de la nivelul de săpare este de 0,80 m, iar de la nivelul actual de 1,05 m. Scheletul era așezat pe spate

cu mîinile în lungul corpului și picioarele chircite pe partea stîngă (fig. 2/2). Orientarea scheletului era SV 234° — NE 39°. Oasele erau colorate roșiatic, dar nu știm dacă această culoare se datora ocrului. Mormîntul nu a avut nici un fel de inventar. El aparține unei femei mature (M. Perianu, 1988).

Mormîntul nr. 2 era secundar în mantaua tumulului și așezat spre periferia acestuia. El se afla într-o groapă de formă ovală cu dimensiunile de 1,55 × 0,70 m. Groapa era săpată de sub solul actual și avea adîncimea de la nivelul de săpare de 0,70 m iar de la nivelul actual de 1 m. Scheletul era întins pe spate cu mîinile în lungul corpului și picioarele drepte fiind orientate NS. Lîngă femurul drept se a'la un cuțit de fier care s-a sfărîmat datorită oxidării. Oasele aveau o culoare roșiatică care în acest caz este sigur că nu se datora ocrului, întrucît acest mormînt aparține foarte propbabil epocii prefeudale. El aparține unui infans 2 de 8 ani (M. Perianu, 1988), (fig. 2/1).

Tumulul nr. 6 conține trei morminte. El avea diametrul de 25 m și înălțimea de 1,10 m. S-a săpat o rețea de 6 șanțuri cu dimensiunile de 20 × 1,30 m și cu un profil între ele de 0,70 m. Mormîntul nr. 1 era depus într-o groapă de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 20 × 1,30 m cu un profil între ele de 0,70 m. Mormîntul nr. 1 era depus într-o groapă de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 1,40 × 0,70 m. Scheletul era așezat pe spate cu mîinile în lungul corpului și picioarele chircite pe partea dreaptă. Orientarea sa este ce SV 210° — NE 30°. Oasele aveau o culoare roșiatică care nu este sigur d se datorește ocrului roșu pentru că și mormîntul nr. 2 din tumulul nr. 5 căre datează foarte probabil din epoca prefeudală aveau oasele cu aceeași calorație. Ocrul este o argilă care este puțin solubilă în apă. De aceea este problomatică aprecierea faptului că aspectul roșiatic al oaselor din unele morminte marchează prezența ocrului roșu. Adîncimea gropiii de la nivelul de săpare este 0,60 m, iar de la nivelul actual de 1,65 m. Oasele aparțin unui infans 2 de 8—9 ani (fig. 3/1).

Mormîntul nr. 2 din tumulul nr. 6 are o groapă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și dimensiunile de 2 × 1 m. Orientarea scheletului este SV 245° — NE 70°. Adîncimea gropii este de la nivelul de săpare de 1 m, iar de la nivelul actual de 1,92 m. Scheletul este întins pe spate cu mîna stîngă pe lîngă corp, iar antrebrațul drept pus pe bazin. Picioarele sînt chircite pe partea dreaptă ca și la mormîntul nr. 1 (Fig. 3/2). Oasele scheletului aveau o culoare brun roșcată cu pete negre și este un inidivd adult de 25—30 ani de sex masculin (M. Perianu, 1988).

Mormîntul nr. 3 are o groapă de formă ovală cu colțurile rotunjite și dimensiunile de 2 × 1,55 m. Ea are adîncimea de la nivelul de săpare de 0,65 m și de la nivelul actual de 1,47 m. Scheletul este întins pe spate cu mîinile în lungul corpului, capul căzut spre stînga și picioarele chircite spre stînga. El aparține unui individ matur de peste 35 de ani, de sex masculin cu o înălțime de 1,75m (M. Perianu, 1988). Oasele au o culoare roșiatică (ig. 4/1). Orientarea este VE. În pămîntul care orma mantaua tumulului nr. 6 s-a găsit un fragment ceramic, un silex, și un toporaș de tuf vulcanic de culoare gălbuie (fig. 7/13). Acesta poate aparține culturii Criș sau culturii ceramice liniare. Astfel de toporașe dăltițe se cunosc la Orbeasca de Sus (jud. Teleorman, E. Moscalu, 1977, p. 338, fig. 6/1) ca și în mecropola și așezarea care aprține culturii Boian și Dudești de la Cernica — București (Gh. Cantacuzino, 1967).

La tumulul nr. 6 nu s-a observat construirea în etape a unei movile de pămînt pentru fiecare mormînt în parte ci mai întîi au fost făcute cele trei înmormîntări și apoi s-a construit tumulul cu pămînt luat din imediata vecinătate.

Tumulul nr. 7 se află pe dealul din dreapta pîrîului care curge prin Cotîrgaci, spre cătunul „La Bucovineni", pe drumul care duce la Cătămărăști la circa doi kilometri de Cotîrgaci. Tumulul are un diametru de 20 m și o înălțime de 1,30 m. S-a săpat o rețea de patru șanțuri cu dimensiunile de 17 × 1,30 m cu un profil între ele de 0,70 m. În centrul tumulului s-a găsit o groapă de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 1,50 × 0,75 m. Scheletul este orientat S.V. 249° — N. E. 63°. Groapa are adîncimea de la nivelul de săpare de 0,60 m, iar de la nivelul actual de 2,40 m. Scheletul estte întins pe spate cu mîinile în lungul corpului și picioarele chircite spre dreapta. El aparține unei femei de peste 22 ani de statură înaltă de 166 cm. (fig. 4/2, M. Perianu, 1988). În acest tumul s-a găsit un singur mormînt.

În mantaua tumulului s-a găsit o oală din pastă brună la exterior și neagră la mijloc ornamentată pe corp cu triunhgiuri incizate în interior (fig. 8/1). Ea a fost depusă întreagă în pămîntul ce forma mantaua tumulului dar a fost spartă în timpul săpăturii și s-a reconstituit. Acest vas ne poate da un reper cronologic pentru apartenența culturală a tumulului nr. 7 în sensul că aparține epocii și culturii în care a fost construit tumulul dar ea putea să se fi aflat la data construirii tumulului în pămîntul utilizat pentru mantaua acestei movile. În acest caz mormîntul din tumulul nr. 7 este posterior datei oferite de acest vas, el fiind un terminus post quem. Mai apropiată de realitate pare a fi ideea că acest vas a fost depus de constructorii tumulului. El s-a găsit întreg.

Tumulul nr. 8 se afla la circa 200 m spre est de tumulul nr. 7 cu care formează un grup de 2 tumuli izolați. Și el se încadrează în categoria tumulilor de mici dimensiuni în care s-a făcut o singură înmormîntare pentru care s-a construit movila. El avea un diametru de circa 19 m și o înălțime de 0,65 m. S-a săpat o rețea de 4 șanțuri cu dimensiunile de 15 × 1,30 m cu un profil de 0,70 m între ele. Aproximativ în centrul movilei s-a găsit groapa unui mormînt de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 2,20 × 1,20 m. Groapa era săpată de la nivelul pămîntului galben viu sau poate de la nivelul humusului antic de deasupra acestuia care putea avea cîțiva centimetri. Ea are adîncimea de la nivelul de săpare de 0,50 m iar de la nivelul actual de 1,15 m. În groapă se aflau 2 schelete. Primul aparține unui bărbat matur de peste 60 de ani care aparține tipului protoeuropoid cu elemente nordoide iar al doilea aparține unui copil de 9—10 ani (M. Perianu 1988). Copilul se afla așezat pe spate în partea stîngă a adultului cu capul în dreptul umărului acestuia. Adultul era așezat pe spate cu mîinile în lungul corpului și cu picioarele chircite pe partea dreaptă. El avea orientarea sud-vest 231° — nord-est 50°. Este aproape sigur că orientarea depindea de sezonul în care a fost făcută și de poziția soarelui în acel sezon. Credem că cele 2 morminte într-o singură groapă se datoresc unui deces concomitent. Aici este înmormîntat bunicul și nepotul său (fig. 5/1), altfel nu s-ar explica de ce groapa a fost mai mare decît cele făcute pentru o singură înmormîntare. Ea a fost concepută de la început pentru o înmormîntare dublă. În mantaua movelei a fost găsit la adîncimea de 0,30 m un topor ciocan lucrat din piatră gri șlefuită cu o perforație pentru

înmănușarea cozii care datează din epoca bronzului (fig. 8/2). El poate avea aceeași poziție cronologică ca și vasul din tumulul nr. 7, fiind contemporan cu mormîntul sau anterior acestuia.

Tumulul nr. 9 se afla pe același deal cu tumulii nr. 7 și 8, dar la circa 2 km spre vest în dreapta drumului care duce de la Cotîrgaci la Popeni. El avea un diametru de 28 m și o înălțime de 1,40 m. S-a săpat o rețea de 6 șanțuri cu dimensiunile de 20 × 1,30 m avînd între ele un profil de 0,70 m. Aproximativ în centrul tumului se afla un mormînt. Groapa avea o formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și orientarea de nord-est 70° — sud-vest 279°. Ea a fost săpată de deasupra pămîntului galben viu sau de deasupra nivelului de humus antic. Ea are adîncimea de la nivelul de săpare de 0,60m iar de la nivelul actual de 2 m. În groapă s-au păstrat doar cîteva oase, ceea ce nu a permis stabilirea poziției scheletului. Oasele au o culoare roșiatică și aparțin unui individ de sex masculin, adult 1. de 21 — 25 de ani cu o statură înaltă de 176 cm (M. Perianu 1988), fig. 5/2.

Fragmentul de vas Cucuteni A—B sau B din tumulul nr. 4 ne asigură posterioritatea mormîntului de aici, dar în același timp nu exclude nici contemporaneitatea mormîntului cu el. În tumulul nr. 6 sînt 3 morminte care pot aparține aceleași familii. În acest fel avem un tumul cu înmormîntări familiale. V. A. Dergacev socotește că acum se trece de la familia patriarhală la familia mică ca formă economică de bază (V. A. Dergacev 1978 p. 56). Mormintele din tumulii 1, 4, 5, 6, au o caracteristică comună și anume forma dreptunghiulară a gropii cu colțurile ușor rotunjite și o orientare care variază între sud-vest 210° — sud vest 245°. Toate aceste morminte au fost lipsite de inventar, ceea ce face dificilă încadrarea lor culturală. Ele aparțin culturii Iamnaia ca și cele de la Hamangia și Smeeni.

Dinu Marin a ajuns la concluzia că purtătorii acestei culturi au pătruns la sfîrșitul dezvoltării complexului Horodiștea-Folteşti și la începutul epocii bronzului (Dinu Marin, 1974 p. 263, E. Comșa, 1985 p, 155), dar E. Comșa a arătat că purtătorii acestei culturi au pătruns încă din faza culturii Cucuteni A 3 (Tripolie B 1) la Ceainari în sudul R. S. S. Moldovenești (E. Comșa 1976 p. 35) care aparțin fazei vechi a culturii Iamnaia.

La Holboca în mormîntul nr. 33 la humerusul drept se afla ocru roșu (E. Comșa 1985, p. 152) în timp ce la Cotîrgaci în mormîntul nr. 1 din tumulul 4 ocru roșu se afla sub umărul drept. Și la Vînători jud. Galați în mormîntul nr. 13 ocru roșu se afla lîngă umărul drept (M. Brudiu, 1985, p. 239). S-a ajuns la concluzia că populațiile care se înmormîntau cu ocru roșu obișnuiau să-și îngroape bărbații chirciți pe partea dreaptă iar femeile chircite pe partea stîngă (A. Hausler, 1976 p. 48 : E. Comșa 1982 p. 91). Dar trebuie să atragem atenția că la Cotîrgaci mormintele din tumulul 1 și tumulul 6, mormîntul 3 sînt masculine chircite pe stînga, mormîntul nr. 1 din tumulul 5 este feminin chircit pe stînga iar mormintele din tumulii nr. 4, 8, 6, (mormîntul nr. 2) sînt masculine chircite pe dreapta iar cel din tumulul nr. 7 este feminin chircit pe dreapta.

Toporul ciocan găsit în tumulul nr 8 la adîncimea de 0,30 m are o dublă semnificație cronologică (fig. 8/4). El poate aparține epocii și culturii în care s-a făcut înmormîntarea și construirea tumulului fiind lăsat intenționat de constructorii acestuia. Dar el poate să fie mai vechi decît epoca mormîntului

pentru care s-a construit tumulul, fiind antrenat odată cu pămîntul din jur. Această din urmă posibilitate ni se pare mai puțin probabilă întrucît constructorii tumulului l-ar fi găsit în timpul lucrărilor și l-ar fi utilizat. Acest tip de topor ciocan aparține unui tip cu o largă utilizare cronologică, culturală și teritorială de vreme ce exemplarul de la Cotîrgaci are o bună analogie în cultura Tei faza a II a în așezarea de la Tei — București din Bronz B—C (V. Leahu, 1966, p. 63, fig. 6/2) dar în mantaua tumulului nr. 8 am găsit și cîteva fragmente dintr-un vas ornamentat cu motivul inciziilor în triunghiuri care aparțin aceleiași culturi ca și vasul întreg găsit în mantaua tumulului nr. 7 în acest fel se poate demonstra contemporaneitatea dintre tumulii nr. 7 și 8 care formează un grup aparte. În mantaua tumulului nr. 7 am găsit un vas care era întreg dar a fost spart în timpul săpăturii. El este lucrat din pastă brună la exterior și neagră la mijloc. Înălțimea păstrată este 12,2 cm iar diamentrul maxim este 20,6 cm. Partea superioară nu s-a păstrat. Corpul este ornamentat cu un registru ornamental format din triunghiuri cu vîrful în sus delimitată de cîte două linii incizate. Interiorul acestor linii este umplut cu incizii Deasupra vîrfurilor triunghiurilor s-a mai păstrat un ornament format din două linii incizate. Ornamentul format din triunghiuri incizate este specific și culturii Costișa din Moldova care datează din bronz A 2 (A. Vulpe, 1961, fig. 9 ; A. Vulpe, M. Zamoșteanu, 1962, p. 312 fig. 4 și fig. 5) ; A. Vulpe 1961, p. 112, fig. 4—7; S. Morintz 1978, pag. 113 și p. 190). Același tip de ornament se întîlnește frecvent și pe ceramica culturii Komarovo (G. I. Smirnova, 1974, p. 50, fig. 4/6; V. A. Dergacev, E. N. Sava, 1985, fig. 1/5, 17, fig. 5/6, 12—13; Igor K. Sveșnicov, 1967, pl. I/18 ; III/8, 14 ; V/2 ; 15).

Atribuirea culturală a vasului din tumulul nr. 7 de la Cotîrgaci este încă dificil de făcut. A. Vulpe care a văzut vasul l-a exclus din repertoril culturii Costișa. Este foarte probabil ca vasul din tumulul nr. 7 de la Cotîrgaci să aparțină culturii Komarovo deși din bibliografia consultată cu repertoriul de forme și ornamente specifice culturii Komarovo nu am găsit piese identice cu vasul în discuție. Vasul de la Cotîrgaci are triunghiurile orientate cu vîrfurile în sus în timp ce vasele ce le-am găsit reproduce în cultura Komarovo în lucrările consultate au triunghiurile cu vîrful în jos. Cele mai sudice descoperiri ale culturii Komarovo cunoscute pînă acum 20 de ani sînt cele din apropierea Cernăuțului și pe Prut la Stopceatov, Kotelia, Selište și Orielivka. (I. K. Sveșnicov, 1967, fig. 1). În această situație nimic nu împiedică extinderea descoperirilor de tip Komarovo și în nordul Moldovei la Cotîrgaci, localitate situată la numai cîteva zeci de kilometri de punctele cu locuiri din cultura Komarovo cele mai sudice menționate mai sus. Cultura Costișa este atestată în județul Botoșani în săpăturile făcute de I. Nestor și colaboratorii săi la Corlăteni (I. Nestor, 1952, p. 84—94 ; A. Vulpe, 1961, fig. 7/9) ca și la Trușești și Prăjeni (N. Ursulescu, P. Sadurschi D. Botezatu, 1988). Cultura Komarovo este răspîndită în Podolia și Volinia în regiunile Cernăuți, Lvov, Rovno, Ivano-Frankovsc, Jitomir, Kiev, Stanislav, Vinița și Tarnopol pe rîul Pripet și pe cursul superior al rîurilor Prut și Bug ca și pe cursul mijlociu al Nistrului (T. S. Passek, 1959, p. 162 ; A. Vulpe, 1961, fig. 1 ; Igor K. Sveșnicov, 1967, fig. 1). A. Vulpe, 1961, p. 119, fig. 9, a împărțit cultura Komarovo în trei perioade :

1. Biali Potok ; 2, fazele 1 și 2 ale culturii Komarovo ; 3, cultura Noua. Această împărțire nu este acceptată (I. K. Sveșnicov, 1967 p. 105) după cum nu este acceptată nici ipoteza lui A. Vulpe privind posibilitatea unei legături genetice din cultura Costișa și cultura cu ceramică șnurată. Rămîne de văzut în ce măsură tumulii nr. 7 și 8 de la Cotîrgaci pot atribuiți culturii Komarovo. Cultura Komarovo are trei perioade de evoluție. Prima în perioada de evoluție a bronzului mijlociu, a doua în perioada tîrzie a bronzului contemporană cu cultura Noua, iar a treia perioadă la începutul epocii Hallstattiană. (T. S. Passek, 1959, p. 160 ; I. K. Sveșnicov, 1967, p. 105 ; S. Morintz, 1978, p. 113. Și Tatiana S. Passek consideră că prima fază a culturii Komarovo este în legătură genetică cu cultura ceramicii șnurate. (T. S. Passek, 1959, p. 160).

În cultura Komarovo există morminte tumulare culcate pe partea stîngă sau dreaptă și chircite înconjurate de pietre dar și morminte de înhumație în poziție întinsă și chiar de incinerație. Trebuie să remarcăm faptul că și în cultura Costișa de la Prăjeni (jud. Botoșani) există în mormînt de înhumație culcat pe partea stîngă în groapă oval trapezoidală (N. Ursulescu, P. Sadurschi, D. Botezatu, 1988, p. 49). Mormintele din tumulii 7—8 de la Cotîrgaci sînt în groapă dreptunghiulară cu scheletele culcate pe spate, mîinile întinse pe lîngă corp și picioarele chircite pe partea dreaptă. În plus ele au orientarea apropiată cu capul la sud-vest cu o diferență de numai 18°, care se poate datora sezonului diferit în care s-a făcut înmormîntarea. Forma gropii și poziția scheletelor ca și ceramica găsită în acești doi tumuli constituie elemente care permit încadrarea lor în aceeași cultură. În această situație trebuie să remarcăm deosebirea de ritual dintre mormintele tumulilor nr. 7—8 de la Cotîrgaci și mormintele culturii Komarovo cunoscute pînă acum. De aceea atribuirea tumulilor nr. 7 și 8 de la Cotîrgaci culturii Komarovo trebuie să rămînă în discuție.

Trebuie discutate și datele pe care ni le furnizează mormîntul găsit în tumul nr. 2 de la Cotîrgaci, care avea de asemenea o groapă ovală iar scheletul era culcat pe partea stîngă și chircit ca și unele morminte în cultura Komarovo. Vasul găsit în tumulul nr. 2 nu ne permite încadrarea sa culturală dar dispunem și de alte elemente care o permit. Într-un mormînt tot cu o groapă ovală și schelet chircit culcat pe partea stîngă din cartierul Dunărea — Galați s-a găsit un vas (M. Brudiu, 1985, p. 214, fig. 6/2) care apare în faza Monteoru II b Bălintești și la începutul culturilor Coslogeni și Noua. Morminte de acest tip chircite pe partea stîngă formează o serie mai mare care acoperă tot teritoriul Moldovei de vreme ce se cunoaște la Probota (Em. Zaharia, N. Zaharia, 1967, p. 601, fig. 3) și Etulia (Cahul), (N. E. Serova, 1976, p. 65 fig. 3 8). El este datat în perioada mijlocie a epocii bronzului, Spre o datare în cultura Noua a acestui tip de morminte contituie o indicație și mormîntul nr. 10 din tumulul nr. 1 de la Glăvănești care este culcat tot pe partea stîngă și chircit și are în inventarul său doi nasturi butoni cu inel de agățare din bronz (E. Comșa, 1987, p. 372, fig. 11/3, și 12/1. 2). Acest tip de aplice prilejuiesc determinarea apartenenței lor culturale și cronologice. În seria de depozite de bronzuri Rîșești — Băleni, specifice culturii Noua de la Băleni și Ulmi din sec. XIII î.e.n. (M. Petrescu Dîmbovița, 1977, fig. 74/14 — 23, fig. 88/17, p. 73 și 77). Acestea formează seria cea mai veche de aplice butoni cunoscute,

dar nimic nu ne împiedică să credem că acest tip de aplice sînt și mai vechi decît cultura Noua. Ei continuă să fie folosiți de către traco-geți pînă în secolele IV—III î.e.n. Am clasificat acest tip de aplice în tipul V/2, tip care este utilizat în Hallstatt și Latène în toată Europa (E. Moscalu, 1981 ; E. Moscalu, C. Beda, 1988). Această determinare permite datarea și atribuirea mormîntului nr. 10 din tumulul nr. 1 de la Glăvănești în cultura Noua. Un mormînt în groapă ovală avînd ca inventar un vas mic există și în tumulul de la Bolotești județul Vrancea, (C. Buzdugan, V. Bobi, N. Cernea, 1987, p. 227, fig. 4/1 și 6/1).

Pe baza mormîntului de la Andalkioi din Dobrogea care are groapă ovală asemănătoare cu cele de la Smeieni (jud. Buzău) și Calfa s-a ajuns la concluzia că ele aparțin culturii Sabatinovca — Coslogeni (E. Comșa 1978, p. 19). Această idee poate fi confirmată prin mormîntul din tumulul de la Dunărea — Galați și mormîntul nr. 10 din tumul nr. 1 de la Glăvănești. Mormîntul în groapa ovală chircit pe partea stîngă din tumulul nr. 2 de la Cotîrgaci poate fi atribuit culturii Komarovo sau culturii Noua.

S-au săpat 16 secțiuni cu dimensiunile de 30×1.30 m în așezarea aparținînd culturii Cucuteni A—B din punctul Cotu-Popii. În groapa nr. 3 printre multe fragmente de vase care aparțin ceramicii pictate din care se întregesc mai multe exemplare s-au găsit și două vase de mari dimensiuni destinate păstrării proviziilor. Unul din ele (fig. 13/1) este lucrat din pastă cărămizie grosieră și este prevăzut cu trei rînduri de apucători. El nu a fost pictat. Vase de același tip s-au găsit în așezarea care aparține fazei Cucuteni A 3 de la Hăbășești (V. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu Dîmbovița, N. Gostar 1954, p. 389, pl. 115/1 și 116/1) ceea ce indică conservarea acelorași tipuri de vase dintr-o etapă într-alta a culturii Cucuteni. Ele sînt prezente și în așezarea Cucuteni A—B de la Sărata—Drăgușeni (jud. Botoșani), (A. Crîșmaru 1977 fig. 67/6). Al doilea vas nepictat din graoapa nr. 3 este un castron din pastă cărămizie poroasă cu mînere (fig. 13/2).

S-au găsit și fragmente ceramice aparținînd ceramicii Cucuteni C, fără scoică pisată dar și cu scoică pisată în pastă care face carieră în cultura Cernavoda. Fragmentul de la fig. 10/8 provine din groapa nr. 1 și este lucrat din pastă brună cu scoică pisată. S-au găsit de asemenea și multă ceramică pictată din care s-au întregit mai multe forme. Fragmentele de la figura 11/1, 5. 6 sînt lucrate din pastă roșie fină densă cu pictură bicromă roșie — brună pe fond alb iar fragmentele de la fig. 11/2, 3, 4, sînt lucrate din pastă fină densă de culoare roșie cu pictură bricromă neagră pe fond alb. Exemplarul de la fig. 11/6 aparține subgrupei α 1 (Anton Nițu 1984, p. 22, fig. 6/2). Între vasele rezultate din săpături mai există și unele care aparțin subgrupei β 1 a și subgrupei γ 1 (Anton Nițu 1984, fig. 9/3 și fig. 10/4), care au bune analogii și așezarea de la Drăgușeni — Ocoale (A. Crîșmaru, 1977, fig. 64/1, fig. 65/1, a și 66/5). Au fost găsite și mai multe statuete din lut ars din pastă de culoare cărămizie (fig. 10/1 —4, 6). Exemplarul de la fig. 10/5 a fost găsit în stratul de cultură la adîncimea de 0,30 m. Cele de la fig. 10/6, este lucrat din pastă roșiatică iar cel de la fig. 10/5 este lucrat din pastă cărămizie. Statuetele de la fig. 10/1, 3 au fost găsite în groapa nr. 3 și sînt lucrate din pastă cărămizie. Stratul de cultură în punctul sondat de la Cotu-Popii are o grosime

de 0.20 m și este format din pămînt negru care suprapune loessul galben. A existat aici un singur strat de cultură.

Unele statuete au mult realism în realizarea detaliilor anatomice dovedind astfel că și acum cîteva milenii în urmă oamenii aveau aceleași trăsături anatomice ca unii din contemporanii noștri și că cei ce le-au realizat aveau mult talent artistic care s-a conservat pînă la noi în pămîntul ars (fig. 10/1, 3). Dacă unele statuete sînt realiste, altele sînt schematice ceea ce ne asigură că ele au fost realizate în această manieră intenționat și că cei ce le-au realizat aveau aptitudinile artistice care să le permită tratarea diferențiată a corpului uman. Realizarea stilizată sau realistă a statuetelor ne permite să avansăm ideea că ele aveau anumite semnificații. Statuetele feminine sînt legate de adorarea marii zeițe a fertilității, dar desigur că din tipologia diferită a statuetelor cucuteniene ca și neolitice în general trebuie să credem că au existat și alte zeități feminine cu atribuții diferențiate.

Trebuie remarcată prezența în așezarea Cucuteni A—B de la Cotu-Popii a unui cap de statuetă lucrat din pastă cărămizie cu marginile perforate. Ele fac o serie tipologică mare în cultura Cucuteni de vreme ce astfel de statuete există în faza Cucuteni B de la Cucuteni (M. Petrescu — Dîmbovița 1966, fig. 28), și în așezarea Cucuteni B de la Tîrgu-Ocna — Podei (C. Matasă 1964, p. 58, fig. 39). Astfel de statuete există și la Traian (M. Florescu, V. Căpitanu, 1961, fig. 15/5) ca și la Fedeleșeni în așezarea Cucuteni B (V. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu Dîmbovița, M. Gostar, 1954, p. 558 fig. 55/3); N. Berlescu 1964, pl. 4/10; pl. 5/13, 14).

Legat de aceasta se cuvine a fi remarcată perforarea urechilor statuetelor într-o manieră identică și în plastica culturii Gumelnița din Muntenia ca și de la sud de Dunăre (S. Marinescu - Bîlcu, Barbu Ionescu, Catalogul sculpturilor eneolitice, p. 11, pl. II; IV/1, 2; V; VII/6; IX, X; V. Dumitrescu 1925/p. 82, fig. 63/3; G. Gheorghiev, N. Angelov, 1957, p. 108.). Capacele de vase, prosopomorfe din Gumelnița A 2 de la Ciolănești (jud. Teleorman), (A. Nițu, 1969, p. 29, fig. 6 și de la Orbeasca de sus, jud. Teleorman), (E. Moscalu, 1989, fig. 1 și 2) au de asemenea urechile perforate. Trebuie întrevăzută posibilitatea ca acest detaliu ornamental să aibă o anumită semnificație ca și faptul că avem pe această cale materializată existența unei comuniuni spirituale între cultura Gumelnița și Cucuteni. Direcția acestui curent își are originea în sud.

Pentru datarea culturii Cucuteni dispunem și de datele oferite cu C 14. Astfel pentru așezarea Cucuteni A 3 s-a obținut data de 3 360 ± 80 iar pentru așezarea din faza Cucuteni B 2 de la Valea Lupului s-a obținut data de 2 980 ± 60 î.e.n. (V. Dumitrescu, 1974 p. 104).

Tot la suprafața așezării Cucuteni A—B din punctul Cotu-Popii au fost găsite 4 vîrfuri de săgeți lucrate prin cioplire bifacială din silex de culoare albă și neagră cu baza dreaptă (fig. 9/3 — 5, 13 și două săgeți din silex de culoare alb și alb transparentă cu baza concavă (fig. 9/6, 8.). Săgețile de silex cu baza dreaptă sînt specifice culturii Cucuteni (V. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu Dîmbovița, N. Gostar, 1954, p. 245, fig. 17; V. Dumitrescu, 1967, fig. 41; A. Păunescu, 1970 p. 53, fig. 34/7, 19, 20; fig. 35/1 —3, 5), ceea ce ne asigură apartenența celor de la Cotîrgaci fazei Cucuteni A—B.

Dar săgeți cu baza concavă se cunosc și în culturile Glina, Costișa, Monteoru și cultura Noua ceea ce poate face să credem că cele două săgeți de silex cu baza concavă de la Cotîrgaci să poată aparține culturii Noua ca și cuțitele seceri (A. Păunescu, 1970, p. 80, fig. 51/2, 3). Săgeți de silex cu baza concavă se cunosc în toată Europa de vreme ce astfel de piese există în Europa vestică (E. Sprockhof, 1937 p. 32.). Astfel de vîrfuri de săgeți există și în cultura Jigodin din Transilvania (P. Roman, I. Pal, H. Csaba, 1973 p. 571, pl. 7/1, 3). De la suprafața așezării de tip Cerneahov Sîntana din sec. IV e.n., de la barajul Iazului Mare provine o lamă din silex negru care poate aparține tot fazei Cucuteni A—B (fig. 9/9). Piesa de silex de la fig. 9/10 este lucrată din silex alb iar cea de la fig. 9/11 este lucrată din silex gălbui. Piesele de la fig. 7/15, 19; 8/2, 8 sînt lucrate din silex alb. Cele de la fig. 7/14; 8/15; 9/5, 12 sînt lucrate din silex negru, cele de la fig. 7/8; 8/11; 9/11 sînt lucrate din silex gălbui, cele de la fig. 7/7, 9 sînt lucrate din silex gălbui cu dungi albe, cele de la fig. 7/8, 11 sînt lucrate din silex vinețiu, cele de la fig. 7/10, 12; 8/3 sînt lucrate din silex cu pete albe, cele de la fig. 8/4, 10 sînt lucrate din silex alb transparent iar cel de la fig. 8/7 este lucrat din silex gri. Piesa de la fig. 7/14 provine din groapa nr. 3 (Cucuteni A—B). La suprafața așezării Cucuteni A—B de la Cotu-Popii s-au găsit gratoire (fig. 7/15—16; 8/7—8; 9/10, 11 și lame fig. 7/17—19; 8/2 — 3, 5—6, 9—11; 9/12, 14) care sînt specifice Culturii Cucuteni (A. Păunescu, 1970, p. 54. fig. 34—35; S. Cucoș, A. Murariu, 1977, p. 609, fig. 5).

La suprafața așezării Cucuteni A—B din punctul Cotu Popii situat la capătul de sus al Iazului Starostea lîngă Valea cu Izvor am găsit mai multe unelte de silex printre care se numără și două cuțite curbe lucrate prin cioplire bifacială din silex de culoare alburie și neagră (fig. 9/1—2) astfel de cuțite au fost descoperite și la Corlăteni jud. Botoșani și au fost considerate ca aparținînd culturii Cucuteni A—B (V. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu Dîmbovița, N. Gostar, 1954, p. 455, nota 86,). Cuțitele curbe de la Corlăteni aparțin culturii Noua și datează din faza D a epocii bronzului deci din sec. XIII e.n. (A. Păunescu 1970. p. 80, fig. 51/1, 5, 6; A. Păunescu, P. Sadurschi, V. Chirica, 1976, p. 76.). Și cuțitul de silex de la Poșta Elan a fost atribuit culturii Cucuteni A (I. Miclea, R. Florescu. 1980. nr. 138/2). Un cuțit curb de același tip a fost descoperit la Udești (jud. Suceava), (M. D. Matei, 1973 p. 269), care desigur că aparține tot culturii Noua ca și alte exemplare cunoscute din Moldova (A. Florescu 1964, p. 158, fig. 10). Și în R. S. S. Ucraineană în epoca trîzie a bronzului se cunosc cuțite curbe de silex (A. P. Sovcik 1978, p. 76, fig. 4/9—10). Astfel de unelte sînt utilizate și de purtătorii amforelor sferice din Polonia (T. Sulimirski, 1968, fig. 11/2—3); ca și în cultura ceramicii șnurate din zona Nistrului Superior (I. Maching 1977, p. 283, fig. 3 A/6). Cuțitele curbe din piatră șefuită sînt produse și utilizate și de purtătorii culturii Monteoru din Moldova în fazele Monteoru I C 3 — I C 2 — II a și II b la Ciorani jud. Bacău și Terchești jud. Galați (M. Florescu, V. Căpitanu, 1969, p. 254, fig. 22/5—6; M. Florescu 1967, p. 302, fig. 12/3, 4, ca și la Năieni jud. Buzău în așezarea de tip cetățuie cu locuiri din fazele I C 3 pînă în faza II b (săpături I. Chicideanu, 1982—1986). Aici s-au găsit aproape 50 de exemplare de astfel de cuțite lucrate din șist, piatră dură și piatră nisipoasă. Ele nu lipsesc nici în cultura Tei din Muntenia după cum indică exem-

plarul găsit în așezarea de la Frătești jud. Giurgiu aflată la 8 km nord de Dunăre (săpături E, Moscalu, 1969) și exemplarul de la Tei-București care aparține fazei a II a a culturii Tei (V. Leahu, 1968, p. 65, pl. 1/6). Ele sînt utilizate desigur în toate fazele culturii Tei. Între culturile în care se folosește acest tip de unealtă se numără și cultura Verbicioara din Oltenia (D. Berciu, 1961 p. 128 fig. 1/2 și 2/5). Trebuie remarcată utilizarea cuțitelor curbe lucrate din gresie și în cultura Glina III Schneckenberg din Transilvania (D. Popescu 1944. p. 45, fig. 12/1—3) a și în așezările acestei culturi din Muntenia (A. Păunescu 1970, p. 70, fig. 44/4, 11, 12)

Învățații sovieticci consideră că de fapt aceste cuțite curbe de silex sînt seceri, idee care este întemeiată de vreme ce ele erau înmănușate într-un mîner de os pentru a fi întrebuințate (S. S. Berezansca, 1982, fig. 39/1, 2). Aceste seceri de silex erau utilizate pe scară largă și în cultura Komarovo (T. S. Passek 1959 pag. 162, fig. 57/2 ; G. I. Smirnova, 1974, p. 58 fig. 3/4, 7 ; S. S. Berezanska, 1982, p. 58, fig. 11/6, 10 ; V. A. Dergacev, E. N. Sava, 1985, fig. 1/10).

Dacă în Moldova Centrală și de Sud în Muntenia în Oltenia ca și în Transilvania de la începutul epocii bronzului și pînă la sfîrșitul acestei epoci se utilizează cuțite seceri din gresie nisipoasă sau șist, în zona de nord a Moldovei ca și în zonele Volinia și Podolia și Bucovina se utilizează cuțite seceri lucrate prin cioplire bifacială din silex situație care se explică prin existența zăcămintelor de silex din zona Nistrului și Prutului Superior ca și din Polonia care au continuat să fie exploatate pînă în această perioadă ca materie primă pentru unelte.

În secțiunea nr. 5 făcută în așezarea Cucuteni A—B de la Cotu-Popii la adîncimea de 0,40 m am găsit un vas întreg așezat cu gura în jos. El aparține din punct de vedere cultural culturii Noua din bronz D. Vasul este lucrat din pastă brun cărămizie și este ornamentat cu un brîu alveolar în partea superioară dar care nu are cei patru butoni dinametrali pe care îi găsim la exemplarele din Hallstattul tracic din sec. XII—VII î.e.n. și în cultura getică din sec. VI—III î.e.n. Recipientul de la Cotîrgaci aparține variantei „f" a vaselor clopot specific culturii Noua (E. Moscalu, 1983, p. 39). Acest tip de vas reprezintă circa 50% din totalul ceramicii culturii Noua (A. C. Florescu, 1960, p. 61, fig. 1/6 ; idem 1964).

În acest fel vasul clopot ca și cele două fragmente de seceri de la Cotîrgaci din punctul Cotu-Popii marchează existența unei locuiri aparținînd culturii Noua. Aici am mai găsit un fragment ceramic din pastă neagră ornamentat cu caneluri care documentează și o așezare tracică din hallstatul A—B. Tot în secțiunea nr. 5 de aici am găsit o fusaiolă bitronconică din pastă cărămizie (fig. 10/7) care este specifică geților purtători și creatori ai aspectului cultural de tip Canlia din sec. V—II î.e.n. ca și culturii scitice din zonele de la nordul Mării Negre. Ea aparține tipului XXV/c (E. Moscalu, 1983, p. 91, pl. LXII/4—8 ; V. E. Radzievska, 1979, p. 19—26, fig. 1 și fig. 3/3 ; M. Irimia, 1986 R 10 4 b/7—9).

Tot la suprafața așezării Cucuteni A—B de la Cotu-Popii am găsit și fragmente ceramice din pastă cenușie lucrate la roată dintre care unele ornamentate cu motive în val (fig. 12/1, 2, 4) care documentează o așezare apar-

ținînd Culturii Cerneahov Sîntana de Mureș din sec. IV e.n. O altă așezare din vremea aceea există la circa 500 m mai sus pe firul văii în dreptul barajului Iazului Mare pe partea sa stîngă. Această cultură este bine documentată în județul Botoșani prin așezări și necropole la Drăgușeni și la Mihălășeni ca și în multe alte puncte (A. Crîșmaru 1977, pag. 143; O.L. Șovan 1987, p. 227 — 234).

BIBLIOGRAFIE

BERCIU D., *Die Verbicioara Kultur*, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 123 — 161

BEREZANSKA S. S. *Severnaia Ucraina v epohu bronzu*, Kiev, 1982

BERLESCU N. *Plastica cucuteniană din colecția muzeului de istorie a Moldovei*, Arh. Mold. 2 — 3, 1964, p. 67 — 80.

BRUDIU M., *Informații noi privind epoca bronzului în sud-estul Moldovei*, SCIVA, 36, 1985, 3, p. 255 — 248.

CANTACUZINO GH., *The Preistoric necropolis of Cernica and its place in the neolitic culture of Romanian and of Europe in the light of recent discoveries*, Dacia, NS, 13, 1967.

COMȘA E., *Considerations sur les tombes a ocre de la zone du bas Danube*, Istra zivanjo, 5, Novi Sad, 1976, p. 33 — 44.

COMȘA E. *Considerații cu privire la mormintele cu ocru de pe teritoriul Dobrogei*, Pontice, 11, 1978, p. 19 și urm.

COMȘA E., *Mormintele cu ocru de la Corlăteni*, Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 86 — 92.

COMȘA E., *Morminte cu ocru din movila 1 de la Glăvănești*, SCIVA, 38 1987, 4, p. 367, 387.

COMȘA E. *Morminte ciu ocru de la Holboca*, Thraco—Dacica, 6, 1985, p. 145

CRÎȘMARU A. *Drăgușeni*, Botoșani, 1977.

CUCOȘ S., MURARIU A. *Studiul tipologic și petrografic al uneltelor litice din cîteva așezări Cucuteni B*, Mem. antiquitatis, 9 — 11, 1977 — 1979, p. 609.

DERGACEV V. A., SAVVA E. A., *Raskopki Komarovskih posslenia u. s. Kotiala*, Arh. iss led. v Moldavii v 1981 godu, Chișinău, 1985, p. 61 — 82.

DUMITRESCU V. *La cronologie dele eneolitico Romeno alla luce degli esami C 14*, Preistorica, alpina 10, 1974, p. 99 — 104

DUMITRESCU V. DUMITRESCU H. PETRESCU DÎMBOVIȚA M., GOSTAR N., *Hăbășești* 1954

DUMITRESCU V. *Hăbășești*, București, 1967.

DUMITRESCU V. *Les fouilles de Gumelnița*, Dacia, SV, 2, 1925, p. 82

FLORESCU A. C. *Sur les problemes du bronze tardif Carpalo-Danubiene et nord-est Pontique*, Dacia, NS, 11, 1967, p. 61 — 72.

FLORESCU A. C., *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, Arh. Mold., 2 — 3, 1964, p. 150.

FLORESCU M. CONSTANTINESCU GH., *Cercetări arheologice în așezarea din epoca bronzului (Cultura Monteoru) de la Terchești (r. Focșani, reg. Galați)*, SCIV, 18, 1967, 2 p. 285 — 305.

FLORESCU M. CĂPITANU V. *Cercetări arheologice în jud. Bacău*, Arg. Mold. 6, 1961, p. 254.

FLORESCU M. *Problemes de la civilisation de Costișa à la lumiere du sondage de Borlești*, Dacia NS, 14, 1970.

GHEORGHIEV G., ANGELOV N, *Izvestia*, Sofia, 21, 1957, p. 108.

HAUSLER A. *Die Gräber der alteren Okergräbkultur*, Berlin 1976.

IRIMIA M., *La necropole gétique de V—IV siècles av. n. e. de Bugeac*, Inventaria 13, 1976.

LEAHU V. *Cultura Tei*, București, 1966.

MARINESCU BÎLCU S., BOLOMEI A., CÎRCIUMARU M. MURARIU A., *Ecological economic behavioural aspects of the Cucuteni A4. Communisty at Drăgușeni*, Dacia, 28, 1984.

MARINESCU BÎLCU S, IONESCU BARBU, *Catalogul sculptorilor antice din Muzeul raional* Oltenița, București.

MORINTZ S. *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, București, 1978

MOSCALU E., *Sur les rites funéraires des geto-daces de la Pleine du Danube*, Dacia, NS, 21 1977, p. 329 — 340

MOSCALU E. *Ceramica traco-getică*, București, 1983

MOSCALU E. *Arta traco-getică. Mormîntul princiar de la Perelu (383 — 340 î. e. n.)* 1981 (manuscris).

MOSCALU E., BEDA C., *Mormîntul tumular cu cazan solar aparținînd culturii Basarabi de la Bujoru*, Thraco-dacica, 1988.
MOSCALU E. *Topoare de piatră și de silex șlefuit de la Mateieni și Corlăteni (jud. Botoșani)*, *Hierasus*, VII—VIII, 1988.
MOSCALU E., *Vase antropomorfe din Cultura Gumelnița*, SCIVA 1989
MATASĂ C. *Așezarea eneolitică Cucuteni B, de la Tirgu Ocna Podei*, Arh. Mold. 2 — 3, 1964
MATEI M. D. *Șantierul arheologic Udești*, în Studii și Materiale, Suceava 3, 1973, p. 269
MACHING I. *Bemerkungen über die Kultur und Entwiklung am Ende des Äneolitikum und am Anfang der Bronzezeit in Flussgebiet des* oberen Dnestre, in Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebieten, Internationale Simpozium Budapesta—Velem, 1977.
MICLEA I., FLORESCU R., Preistoria Daciei, București, 1980
NESTOR I., *Șantierul Valea Jijiei*, SCIV III, 1952, p. 84 — 94
NIȚU A., *Formarea și clasificarea grupelor de stil A—B și B ale ceramicii pictate Cucuteni Tripolie* în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", Supliment, V, Iași, 1984
NIȚU A., *Reprezentări antropomorfe pe ceramica de tip Gumelnița A*. Danubius, 2 — 3, Galați, 1969, p. 21 — 43.
PETRESCU DÎMBOVIȚA M., *Depozitele de bronzuri în România*, București, 1977
PETRESCU DÎMBOVIȚA M. Cucuteni, București, 1966
PĂUNESCU A., *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită pe teritoriul României*, București, 1970
POPESCU D., *Die früche und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944
PERIANU M., *Privire antropologică asupra unor tumuli din epoca bronzului de la Cotîrgaci (com. Roma, jud. Botoșani)*, Hierasus, VII—VIII, 1988
PĂUNESCU, A. SADURSCHI P., CHIRICA V. *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, 1976.
PASSEK T. S., *Stoianka Komarovskoi culturi na srednem Dnestre*, Kratikie Soobșcenie, IIMK 75, 1959
RADZIEVSKA V.E., *Tehnica priadinia u naselenie lisostepnoi skifii*, Arheologhia, Kiev, 1979, p. 19 — 26.
ROMAN P., PAL I., CSABA H., *Cultura Jigodin*, SCIVA, 1973, 4, p. 571
SPROKHOF E., *Jungbronzezeitlichen Hortfunde Nord—Deutschland., Periode IV*, Mainz, 1937.
SMIRNOVA G. I., *Stoianka Komarivska culturi u s. Nezvisco na Dnepre*, Arh. Sborn. 16, 1974. p. 58
SEROVA N. L. *Issledovania curgana u. s. Etulia*, Arh. Isled, Moldavil, Kișinev, 1974—1976, p. 65,
SVEȘNIKOV I. K., *Kultura Komarovska*, Arheologia Polska, 12, 1, Wroclaw, Warzawa, Krakow, 1967, p. 47 — 107.
SULIMIRSKI T., *Corded ware and Globular Amphora Nord-East of the Carpathian*, London, 1968.
ȘOVAN O. L., *Un mormînt cu medalione romane de sticlă din necropola de la Mihălășeni, (jud. Botoșani)*, Arh. Mold., 11, Iași, 1987, p. 227 — 234.
SOVCIK, *Pamiatki Lebedevscovo tipa*, Arheologhia, Kiev, 25, 1978, p. 76.
URSULESCU N., SADURSCHI P., *Săpăturile din necropola tumulară de la Prăjeni*, Hierasus VI, 1986, p. 14 — 23.
URSULESCU N., SADURSCHI P., BOTEZATU D., *Morminte de tip Costișa de la Prăjeni*, SCIVA 39, 1988, 1, p. 45 — 52.
VULPE A., ZAMOSTEANU M., *Săpăturile de la Costișa*, Mat. și Cercet. Arh., 8, 1962, p. 308 — 316
VULPE A., *K voprosum i periodizația bronzovu veca u Moldavii, Dacia* NS, 5, 1961, p. 123 — 161.
ZAHARIA E., ZAHARIA N., *Sondajul de salvare din necropola de la Probota*, Mat și Cercet. Arh., 8, 1967, p. 601.
ZIRRA V. *Kultura Pogrebenie s ohroi v Zakarpatskih oblastiah Ruminskaia N.R., Materiali i issledovania po arheologhii, iugo zapadna SSSR i Ruminskoi Narodnoi Respubliki*, Chișinău, 1960 p. 97 — 127.

DIE GRABUNGEN VON COTÎRGACI (GEMEINDE ROMA, KREIS BOTOŞANI)

Zusammenfassung

Zwischen den Jahren 1985 — 1986 wurden in dieser Ortschaft Grabungen für das Prüfen einiger Hügeln, die sich auf der Fläche eines intensiven Baumgartem befanden, unternommen. Es wurden 9 Hügeln in denen, man 11 Gräber entdeckte, gegraben. In den Hügeln Nr. 1, 2, 4, 7, 9 fand man je ein einziges Grab. In dem Hügel Nr. 5 befanden sich 2 Gräber, woraus das Grab Nr. 2 als Bergabe ein Eisenmesser aus der vormittelalterlichen Epoche (III — XI Jh. u. Z.) beinhaltete. In dem Hügel Nr. 6 befanden sich drei Gräber aus derselben Zeitspanne und gehören vermutlich derselben Familie. In dem Hügel Nr. 8 aus demselben Grab befinden sich ein erwachsener Mann von über 60 Jahren und ein Kind von 9 — 10 Jahren. Es handelt sich um einen gleichzeitigen Tod, weil man sich nur erklären kann, dass man vom Anfang an den Grab für eine doppelte Beerdigung gegraben hat. Hier wurde der Grossvarter mit seinem Enkel beerdigt. In der Erde die den Hügel Nr. 4 bildete, ha man ein Topfstück dass der Kultur Cucuteni A—B oder B gehörte, gefunden. Das bedeutet dass dieser Grab zeitgenössich der Cucuteni— Kultur ist, oder einer späteren Kultur gehört. Die Gräber aus den Hügeln Nr. 1, 4, 5, 6 haben eine gemeinsame Charakteristik und zwar die rechteckige Form des Grabes mit abgerundeten Ecken und eine süd—westliche Orientierung zwischen 210° — 240°. Alle Gräber waren beigabenlos. Deshalb ist eine chronologische und kulturelle Bestimmung recht schwierig. Alle waren Hockergräber. Sie räumen sich in der Jamnaja Kultur ein. Dinu Marin, 1974, Seite 263, ist zur Schlussfolgerung gekommen, dass die Träger dieser Kultur gegen Ende der Entwicklung des Horodiştea—Folteşti — Komplexes und am Ende der Bronzepoche eingedrungen sind. E. Comşa, aber, 1976, Seite 35, zeigt, dass sie noch in der Phase Cucuteni A 3 (Tripolie B 1) bei Caimari, im Süden der SSR Moldau eingedrungen sind.

Rotoker fand man nur unter der rechten Ecke des Grabes aus dem Hügel Nr. 4. Alle in den Hügeln von Cotirgaci endeckte Töpfe sind rot oder rot-braun. Wir vermuten, dass die Farbe wahrscheinlich wegen dem Rotoker ist, das eine im Wasser sehr weig auflösbare Tonerde ist. Dieselbe Farbe haben auch die Knochen aus dem Grab Nr. 2 aus dem Hügel Nr. 5. die derselben Zeitspanne III — XI Jh. u. Z. gehören. Wir machen darauf aufmerksam, dass die Gräber aus den Hügeln von Cotirgaci, sowohl die weiblichen, als auch die männlichen zusammengeschrümpfte Füsse — sowohl links, als auch rechts — hatten. Diese Behauptung wurde auch von der anthropologischen Untersuchung der Mihaela Perianu — in diesem Band herausgegebenzugelassen.

Der Hügel Nr. 3 enthielt kein Grab. Die Hügeln Nr. 1 — 4 bildeten eine separate Gruppe, sowie auch die Hügeln 5 — 6 und 7 — 8. Der Hügel Nr. 9 war in einer anderen Zone isoliert. In dem Hügel Nr. 7, in der Erde und nicht im Grab, fand man ein ganzen Topf (der nicht der Kultur Costişa, sondern wahrscheinlich der Kultur Komarovo gehört). Die Verbreitung dieser Kultur ist zwischen der Gegend Lvov und Kiev aus der Mitte und Ende der Bronzkultur. Im Hügel Nr. 8, ausserhalb dem Grabe, fand man ein Steinbeil aus der Bronzekultur, und Bruchstücke eines ornamentiernten Topfes desgleiches deren im Hügel Nr. 7 gefunden wurde. Das erlaubt die Vermutung, dass die Hügeln Nr. 7. und 8 — die eine isolierte Gruppe bildeten — zeitgenössisch sind. Falls es bewiesen, wird dass der Topf der in der Erde des Hügels Nr. 7 gefunden wurde der Kultur Komarovo gehört dann ist die Entdeckung von Cotirgaci, der südlichste Punkt der Verbreitungsfläche dieser Kultur.

Der Topf aus dem Hügel Nr. 7, sowie auch die Bruchstücke des annlichen Topfes und der Beil aus dem Hügel Nr. 8 haben vine doppelte, chronologische Bedeutung, im Sinne, dass diese zwei Gräber derselben, oder einer späteren Zeit gehören.

Im Grabe des Hügels Nr. 2 hat man einen halben Topf gefunden, das man nicht kulturell einräumen kann. Das Grab ist ein Hockergrab, dass links in einem eiförmigen Grab liegt. In dem Stadtviertel Dunărea aus Galaţi hat man in einem ähnlichen Grab einen gleichen Topf aus der Kultur Monteoru II b — Balinteşti und Anfang der Kultur Noua und Coslogeni stammt. Die Gräber dieser Art bilden in Moldau eine grosse Serie indem sie bei Probota und Etulia (Cahul) bekannt sind. Um die Einreihung dieser Art von Gräber in der Kultur Noua gibt es ein Hinweis der zwei Bronzknöpfe aus dem Grab Nr. 10 aus dem Hügel Nr. 1 bei Glăvăneşti (E. Comşa, 1987, Seite 372). Auch in der Kultur Komarovo sind solche Gräber bekannt. Bei Cotirgaci, Punkt Cotu-Popii, hat man auch in einer Niederlassung die der Kultur Cucuteni A—B mit etlichen Bruchstücke Cucuteni C — die kleinzerstossene Muschelnstücke in der Paste haben — spezifisch der Kultur Cernavoda (Abb 10/8), gegrabe. Hier hat man auch mehrere weibliche Standbilder, unter welchen einige in einer realistischen, und andere in einer schematische Art (Abb.

10/1—4, 6) realisiert sind, gefunden. Es wurde auch ein Kopf eines stylisiertem Standbild mit perforiertem Rand gefunden, das eine umfangreiche typologische Serie der Kultur Cucuteni A—B und B darstellt. Standbilder mit perforiertem Rand gibt es auch in der Kultur Gumelniţa aus Muntenien und Bulgarien. Diese haben eine bestimmte Bedeutung, die die Existenz einer geistlichen Einheit den Trägern der Kultur Cucuteni und Gumelniţa marquiren. Es soll nur festgestellt werden, welche dieser Standbilder einer älteren Kultur angehören.

In der Niederlassung die der Kultur Cucuteni bei Cotu-Popii gehört, hat man auch vier Pfeilspitzen aus Feuerstein mit garadem und höhlgewölbtem Basis gefunden (Abb. 9/3, 7) — die der Kultur Cucuteni spezifisch sind. Pfliespitzen aus Feurstein mit hohlgewölbtem Basis gibt es auch in der Kulturen Costia, Monteoru, Noua, Jigodin und Glina III, Sneckenberg aus Rumänien, sowie auch in anderen Kulturen der Bronzepoche in West—Europa. Es wurden auch andere Werkzeuge aus Feuersteib — spezifisch der Kultur Cucuteni A—B (Abb 8 und 9) gefunden. In der Oberfläche der Niederlassung Cucuteni A—B hat man auch zwei krumme Messer aus Feuerstein (Abb 9/1 — 2), die der Kultur Noua, sowie auch einem dieser Kultur spezifischen Topf aus dem XIII Jh. v. u. Z, gefunden. Derartige krumme Messer aus Feuerstein ausgearbeitet — sind auch von den Trägern der Kultur mit dem Schnur ornamentiertem Keramik, aus der oberen Zone des Dnjestrs, sowie auch von den Trägern der Kultur der Kugelamphoren aus Polen, gebracht. Sie sind auch in der Kultur Komarovo bekannt. Auf dem Gebiet Rumäniens, vom Anfang bis zum Ende der Bronzepoche, werden krumme Messer aus Sandstein aus der Kultur Glina III Schneckenberg, Tei, Monteoru und Verbicioara aus Oltenien, gebraucht. Sowjetische Gelehrte behaupten, dass diese krumme Messer Sicheln sind — was auch eine Wirklichkeit ist.

Ebenfalls auf der Oberfläche der Niederlassung Cucuteni A — B im Punkt Cotu—Popii bei Cotîrgaci, wurden auch einige aus roter Paste mit dem Rad beurbeitete keramische Bruchstücke entdeckt—die eine Niederlassung die der Kultur Cernahov—Sintana aus dem IV Jh. u. Z. (Abb. 12/1 — 2, 4) markiert.

Abbildungsverzeichnis

Abb 1. *Cotîrgaci* 1. Plan und Profil des Grabes Nr. 1 aus dem Hügel Nr. 1. 2. Plan und Profil des Grabes Nr. 1 aus dem Hügel Nr. 2 ; 3. Plan und Profil des Grabes Nr. 1 aus dem Hügel Nr. 4.

Abb. 2. *Cotîrgaci* Plan und Profil des Grabes Nr. 2 aus dem Hügel Nr. 5 ; 2. Plan und Profil des Grabes Nr. 1 aus dem Hügel Nr. 5.

Abb. 3. *Cotîrgaci* 1. Plan und Profil des Grabes Nr. 1 aus dem Hügel Nr. 6 ;

2. Plan und Profil des Grabes Nr. 2 aus dem Hügel Nr. 6.

Abb. 4 *Cotîrgaci* 1. Plan und Profil des Grabes Nr. 3 aus dem Hügel 6 ;

2. Plan und Profil des Grabes Nr. 1 aus dem Hügel Nr. 7.

Abb. 5. *Cotîrgaci* 1. Plan und Profil des Grabes Nr. 1 aus dem Hügel Nr. 8 ; 2. Plan und Profil des Grabes Nr. 1 aus dem Hügel Nr. 9.

Abb. 6. *Cotîrgaci* 1. Grab Nr. 1 aus dem Hügel Nr. 1; 2 Grab Nr. 1 aus dem Hügel Nr. 2.

Abb. 7. *Cotîrgaci* 1, 12 —Bruchstück aus Keramik und Feuerstein aus der Kultur Cucuteni A—B oder B, die in der Deckerde des Hügels Nr. 4 gefunden wurde ; 3. keramisches Bruchstück aus dem Hügel Nr. 6 ; 4. 9. 12 Bruchstück aus Keramik, Feuerstein und ein kleiner Beil aus vulkanischem Tuff, aus dem Hügel Nr. 6 ; 5. Topfboden aus dem Grab Nr. 1 aus dem Hügel 2 ; 6, 7, 10 keramisches Bruchstück und Feuersteinstückewelche der Kultur Cucuteni AB oder B gehören, aus dem Hügel Nr. 3 ; 2, 8 keramisches Bruchstück und Feuersteinfragment, die der Kultur Cucuteni A—B oder B gehören, aus dem Hügel 5; 11 Gegenstand aus hellblauem Feuerstein mit weissen Flecken, das aus dem Berg der neben dem Weg der nach Leorda führt, gefunden wurde.

Abb. 8. *Cotîrgaci* 1. Topf aus der Erde des Hügels 7; 4 Hammerbeile aus der Erde des Hügels Nr. 8 ; 23,5 — 10 etliche Feuersteinwerkzeuge aus der Oberfläche des Niederlassung Cucuteni A—B bei Cotu-Popii.

Abb. 9. *Cotîrgaci* 1—2 Runde—Sichelmesser aus Feuerstein die der Kultur Noua gehören ; 3— 7 Pfeilspitzen aus Feuerstein aus der Kultur Cucuteni A—B ; 8 — 14 Klingen und Schaber aus Feuerstein aus der Kultur Cucuteni A—B.

Abb. 10. *Cotîrgaci* 1 —6 Standbilder aus der Kultur Cucuteni A—B bei Cotu-Popii ; 9 Topf aus der Kultur Noua bei Cotu Popii ; 7 — Spindel.

Abb. 11. *Cotîrgaci* 1—6 Keramische Bruckstüke aus der Kultur Cucuteni A—B, bei Cotu-Popii.

Abb. 12. *Cotîrgaci* 1—2, 4 Keramische Bruchstücke aus dem IV Jh. u. Z aus der Niederlassung Cotu-Popii, keramischea Bruckstück aus dem Hügel Nr. 3.

Abb. 13 *Cotîrgaci* 1, 2, unbemalene Töpfe aus dem Grab Nr. 3 aus der Niederlassung Cucuteni A—B bei Cotu-Popii.

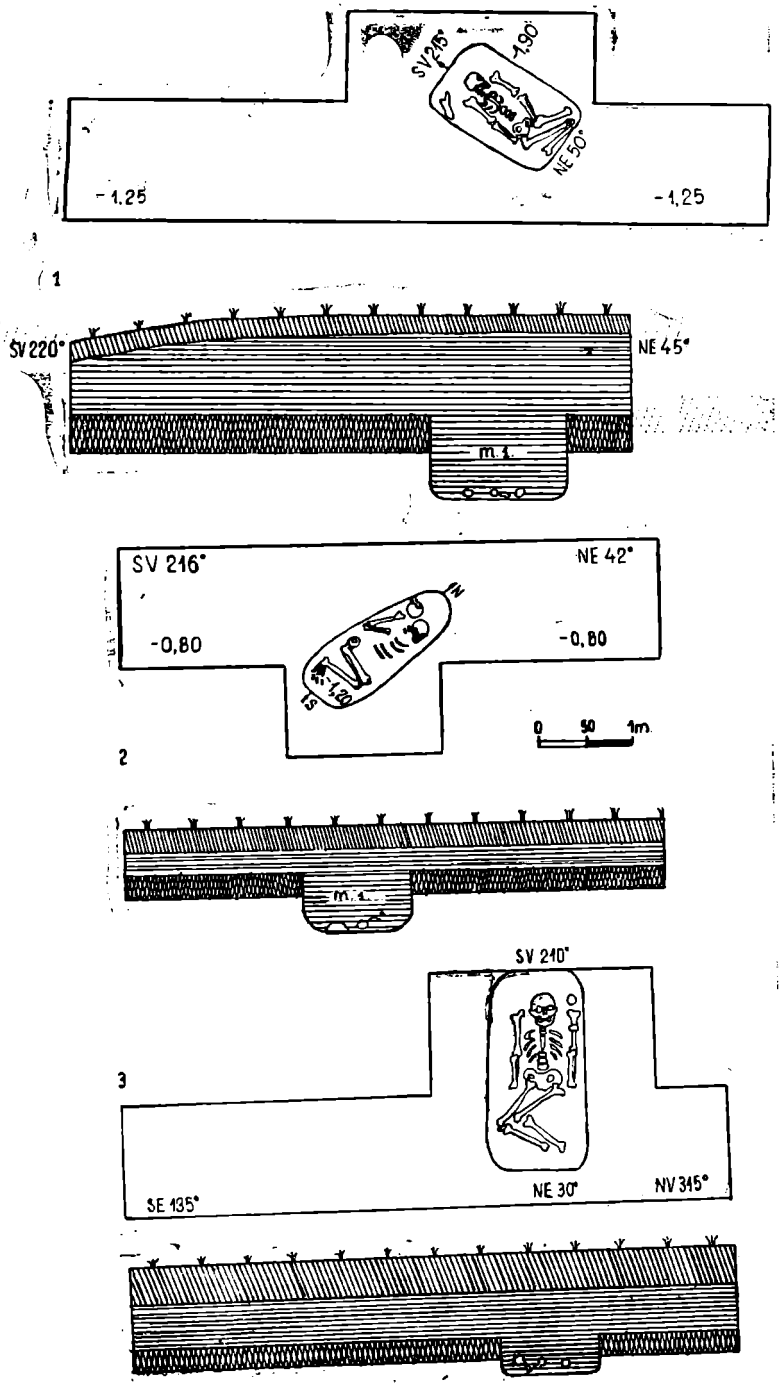

Fig. 1. *Cotîrgaci*. 1. Planul şi profilul mormîntului 1 din tumulul nr 1; 2. Planul şi profilul mormîntului nr. 1 din tumulul nr 2; 3. Planul şi profilul mormîntului nr. 1 din tumulul nr. 4.

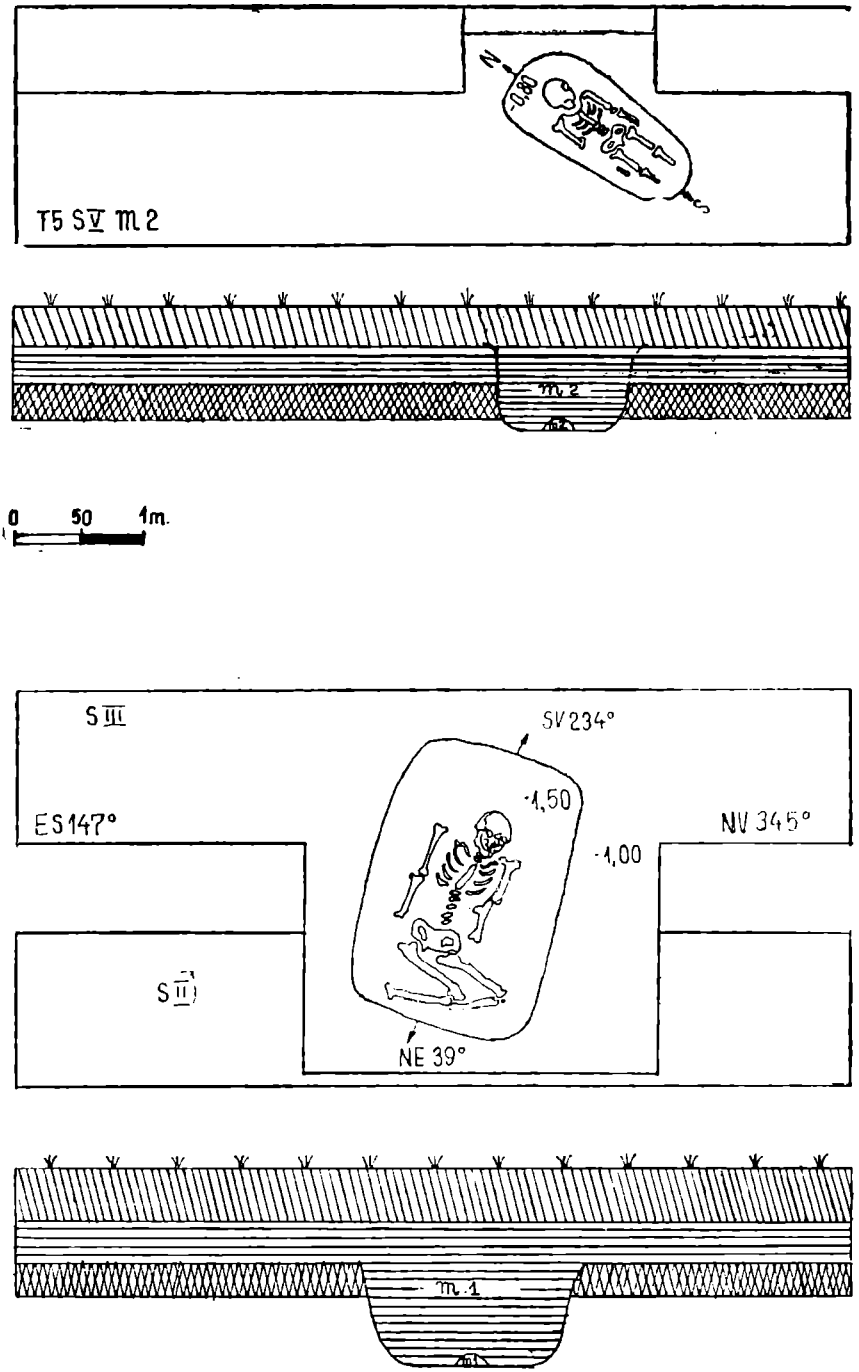

Fig. 2 *Cotîrgaci*. 1. Planul şi profilul mormîntului nr. 2 din tumulul nr. 5: 2, planul şi profilul mormîntului nr. 1 din tumului nr. 5.

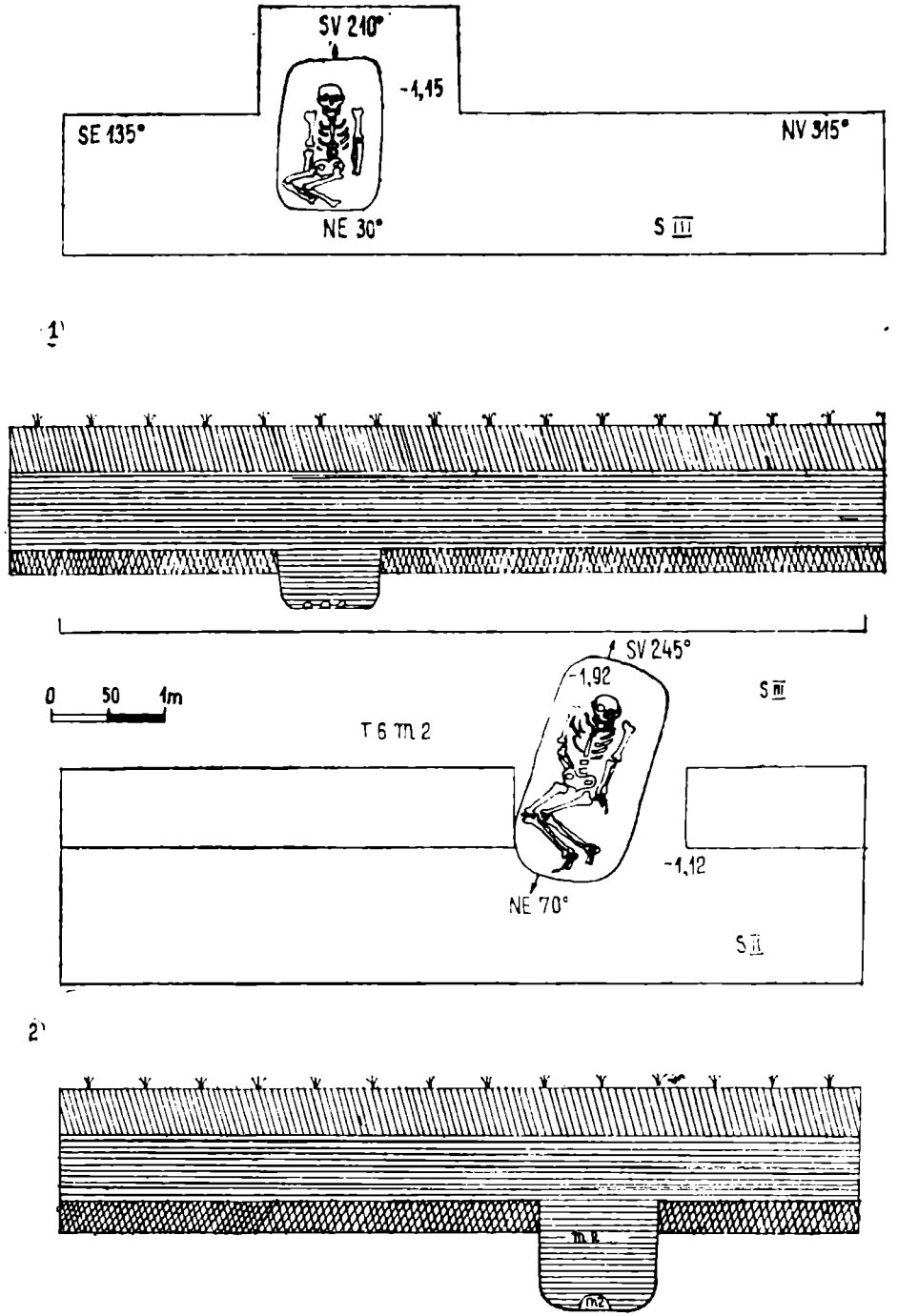

Fig. 3. *Cotîrgaci.* 1. Planul şi profilul mormîntului nr. 1 din tumulul nr. 6 ; 2, planul şi profilul mormîntului nr. 2 din tumulul 6.

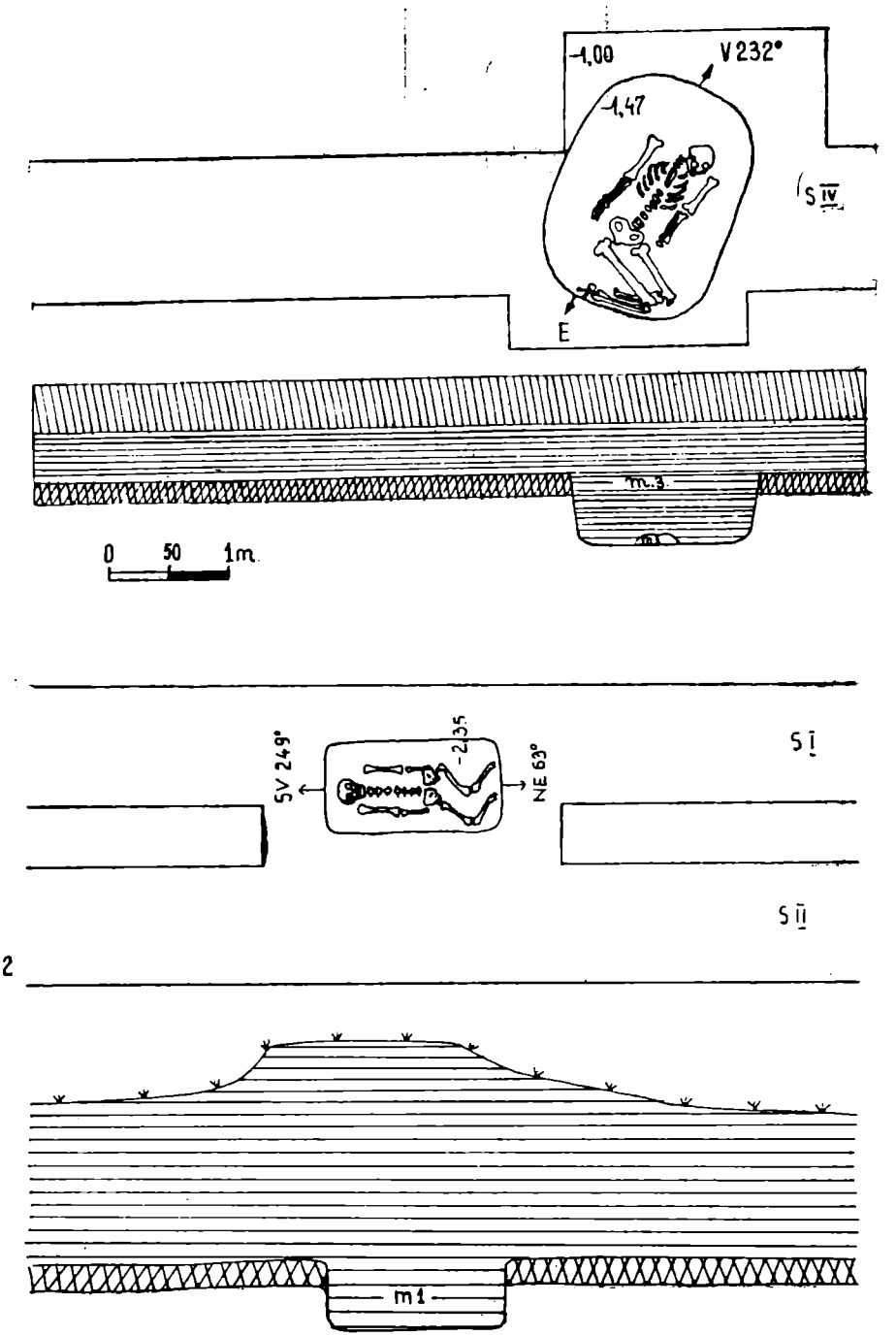

Fig. 4. *Cotirgaci* 1. Planul și profilul mormîntului nr. 3 din tumulul nr. 6 ; 2, planul și profilul mormîntului nr. 1 din tumulul nr. 7

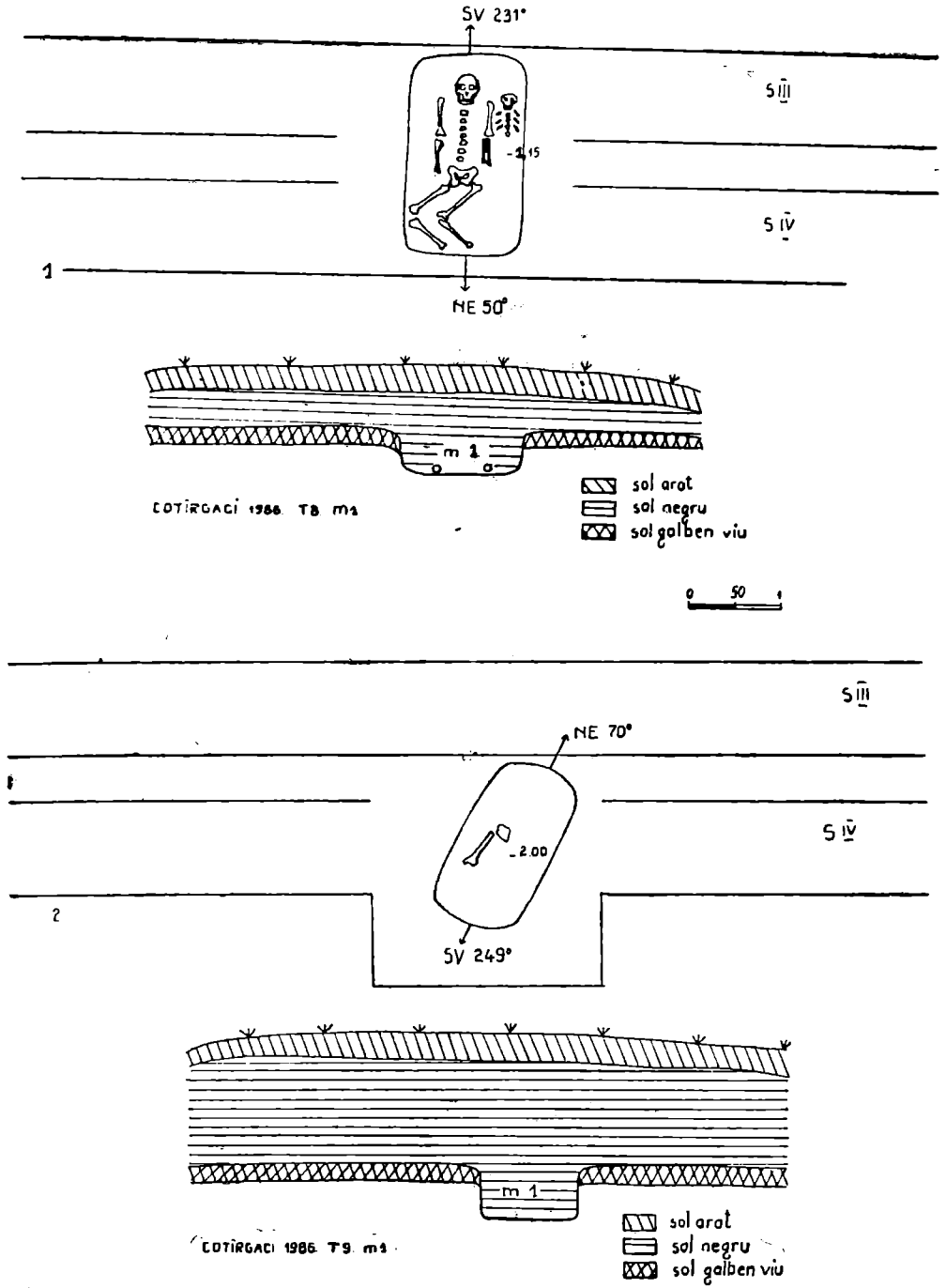

Fig. 5. Cotîrgaci. 1. Planul și profilul mormîntului nr. 1. din tumului nr. 8 ; 2, planul și profilul mormîntului nr. 1 din tumulul nr. 9.

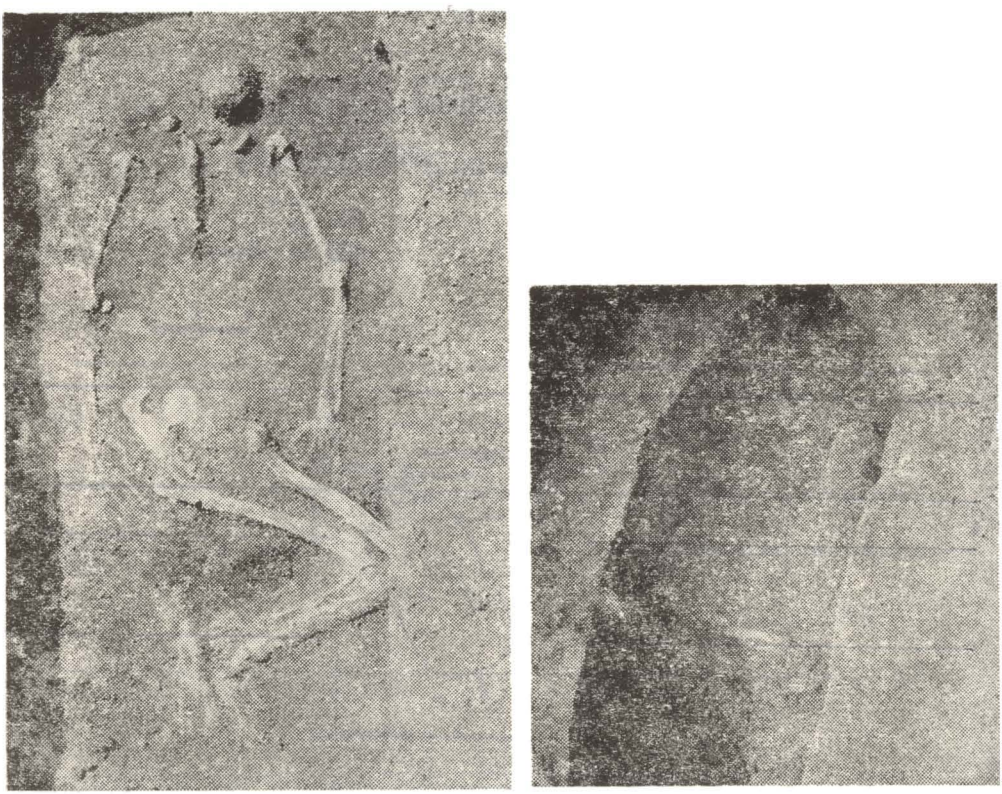

Fig. 6. *Cotîrgaci*, 1. Mormîntul nr. 1 din tumulul nr. 1 ; 2, mormîntul nr. 1 din tumulul nr. 2.

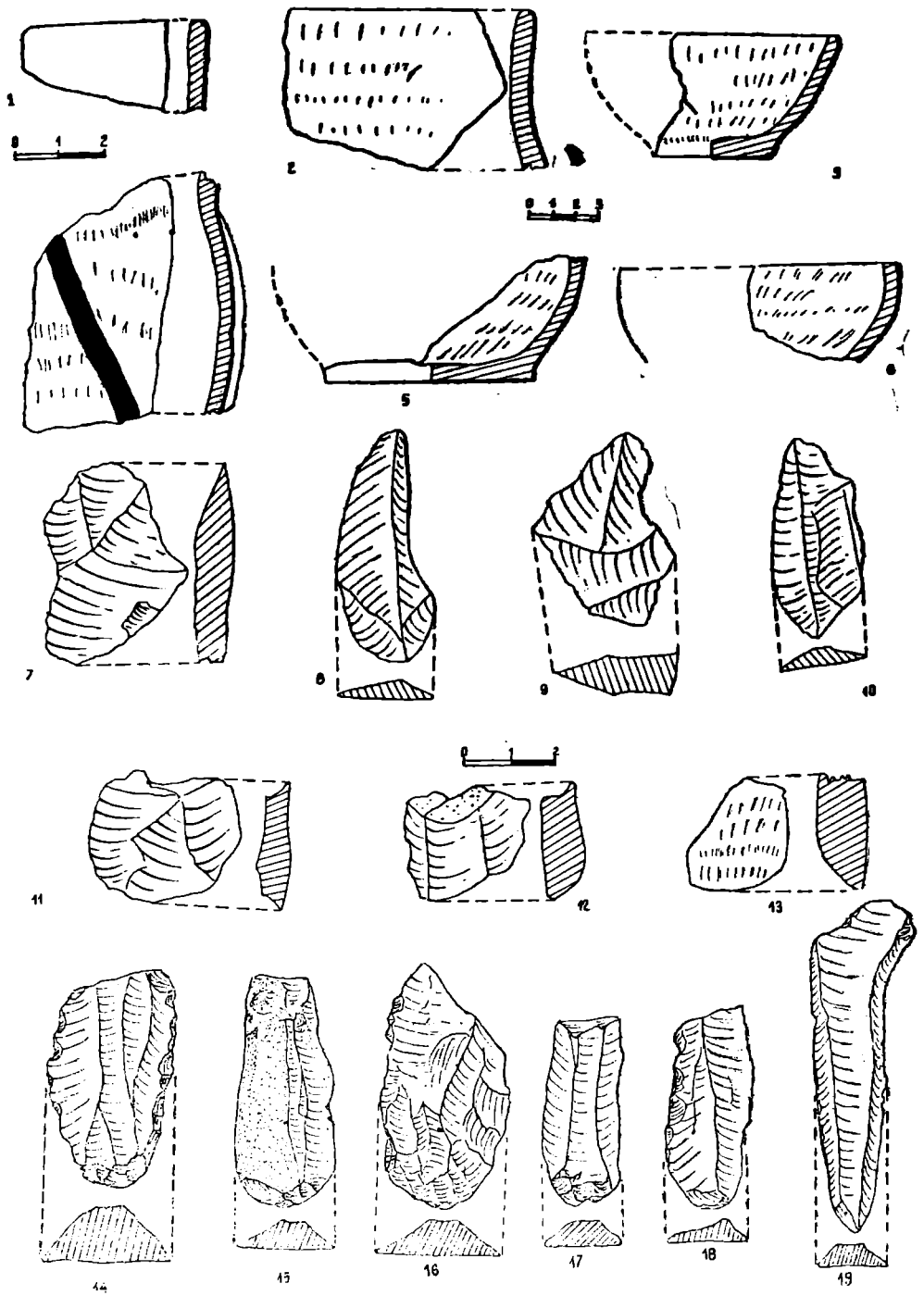

Fig. 7. *Colîrgaci* 1, 12. Fragment ceramic şi silex din cultură Cucuteni A—B sau B, găsite în pământul care forma mantaua tumulului nr. 4 ; 3, fragment ceramic din tumulul nr. 6 ; 4, 9, 13. fragment ceramic, silex şi toporaş de tuf vulcanic din tumulul nr. 6 ; 5, fund de vas din *mormîntul* nr. 1 din tumulul nr. 2 ; 6, 7, 10, fragment ceramic şi silexuri aparţinînd culturii Cucuteni A—B sau B din tumulul nr. 3 ; 2, 8, fragment ceramic şi silex aparţinînd culturii Cucuteni A—B sau B din tumulul nr. 5 ; 11, piesa din silex vineţiu deschis cu pete albe găsit pe dealul de lîngă drumul spre Leorda.

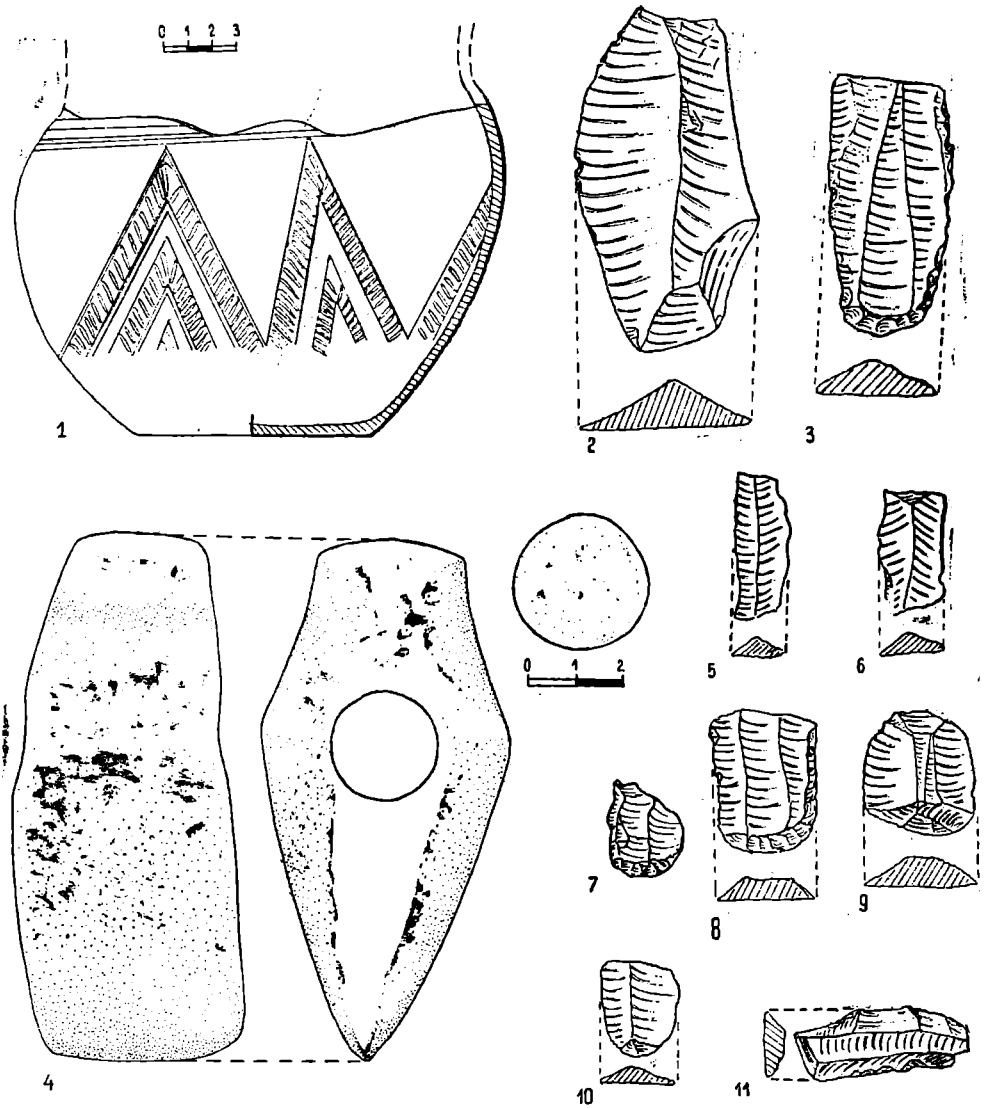

Fig. 8. — *Cotîrgaci*. 1, Vas din pămîntul tumulului nr. 7 ; 4, topor, ciocan din pămîntul tumulului nr. 8 ; 2 — 3, 5 — 10, unelte de silex de la suprafaţa aşezării Cucuteni A—B de la Cotul-Popii.

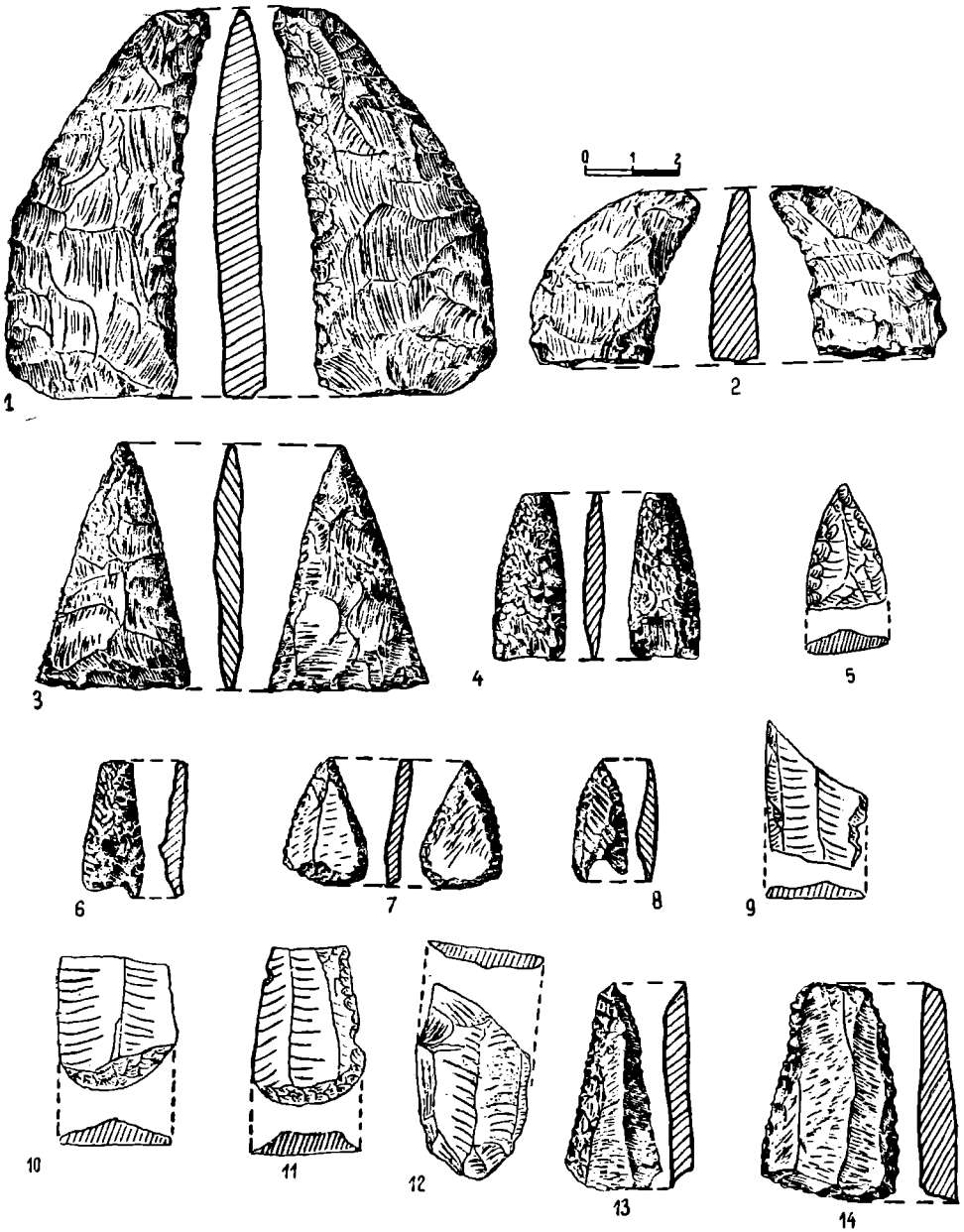

Fig. 9. *Cotîrgaci*. 1 — 2, Cuţite curbe—seceri din silex aparţinînd culturii Noua ; 3—7, vîrfuri de săgeată din silex din cultura Cucuteni A—B ; 8 — 14, lame şi gratoire de silex din cultura Cucuteni A—B.

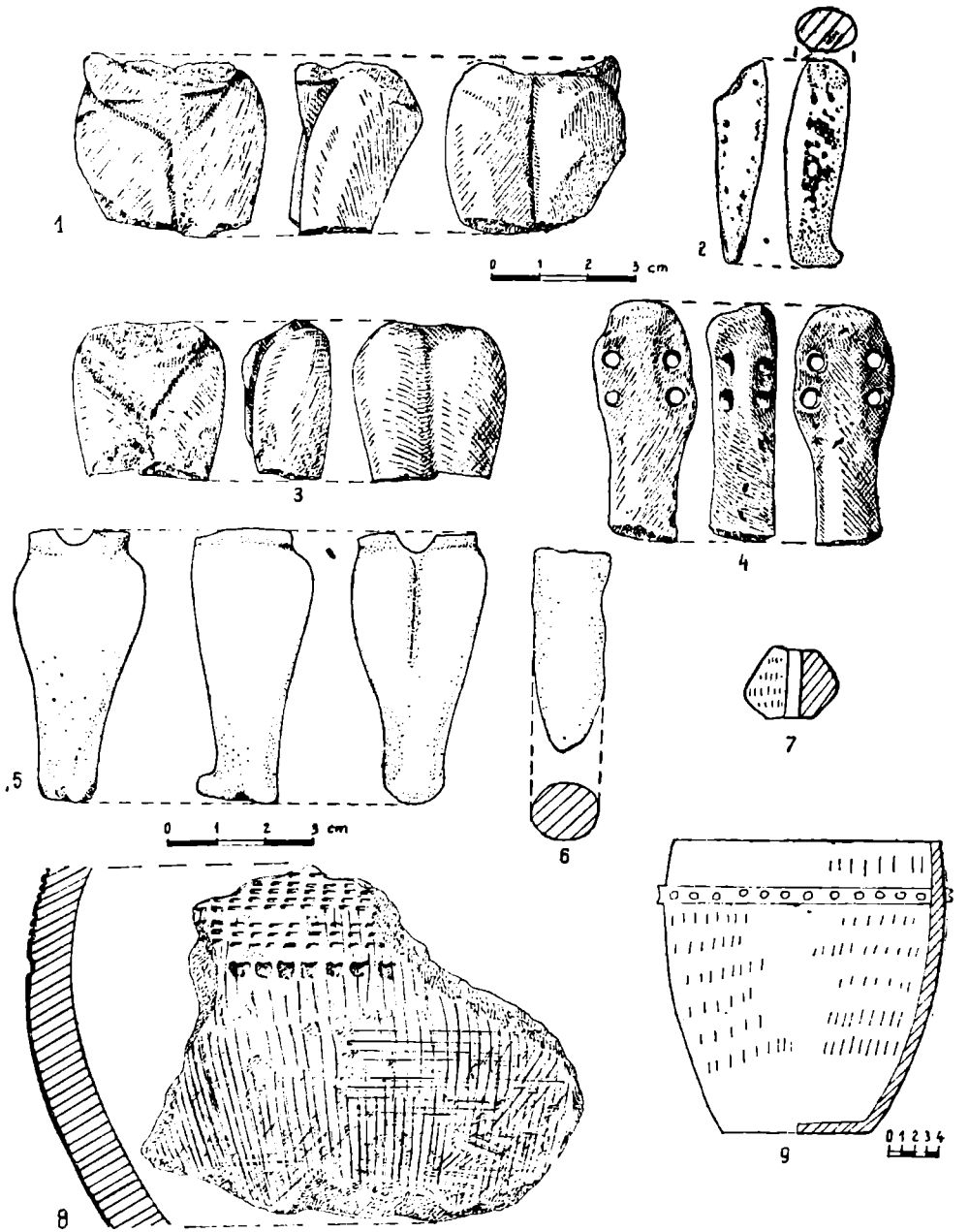

Fig. 10. *Cotîrgaci* 1—6, Statuete din cultura Cucuteni A—B de la Cotu-Popii ; 9, vas din cultura Noua de la Cotu-Popii ; 7, fusaiolă ; 8, fragment ceramic Cucuteni C de la Cotu-Popii ;

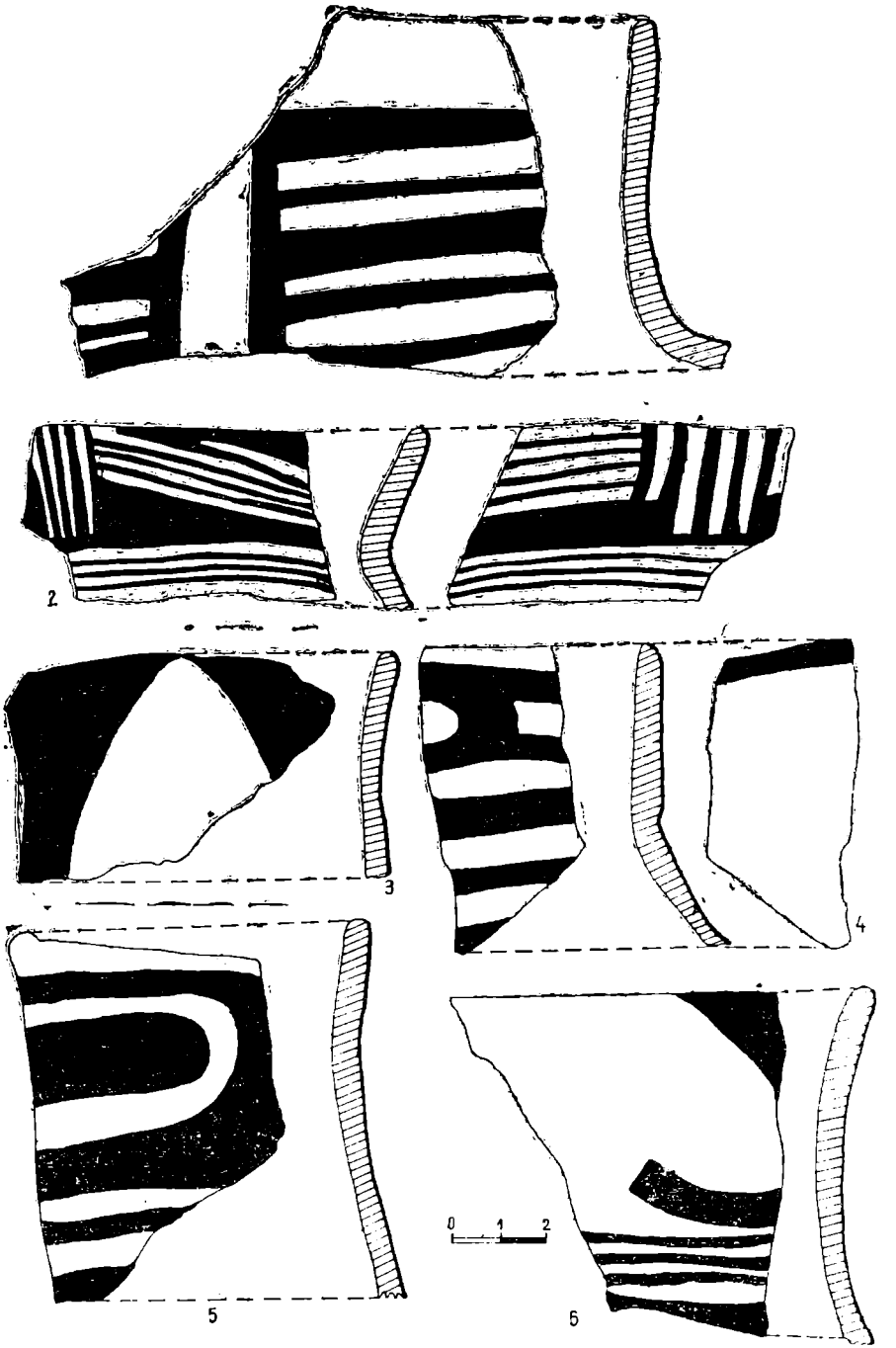

Fig. 11. *Cotîrgaci*. 1—6, Fragmente ceramice din cultura Cucuteni A—B de la Cotu-Popii.

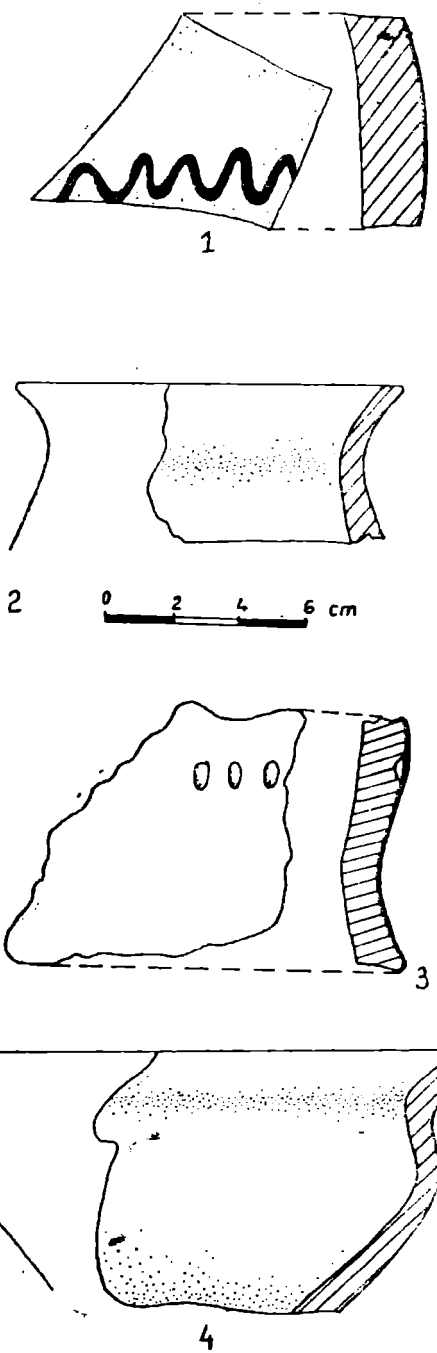

Fig. 12. *Cotirgaci*. 1—2, 4. Fragmente ceramice din sec. IV e.n. din așezarea de la Cotu-Popii ; 3, fragment ceramic din tumul 1 nr. 3.

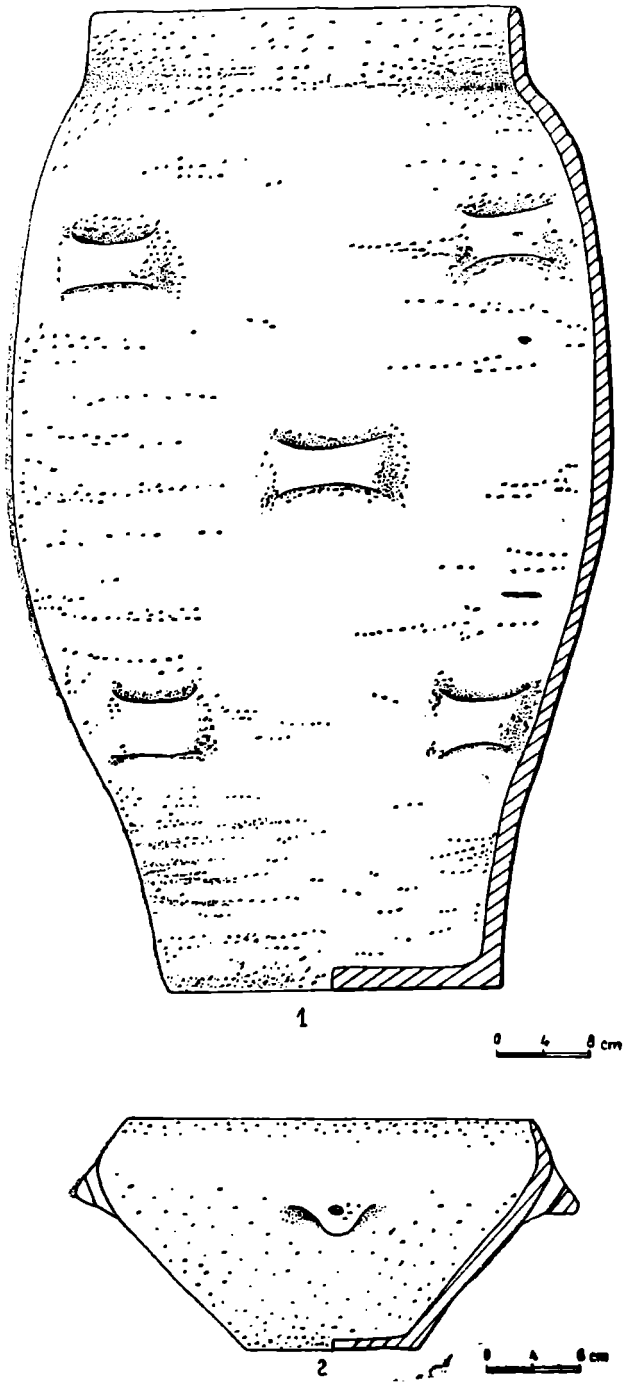

Fig. 13. *Cotîrgaci* 1, 2, Vase nepictate din groapa nr. 3 din aşezarea Cucuteni A—B de la Cotu-Popil.

PRIVIRE ANTROPOLOGICĂ ASUPRA UNOR TUMULI DIN EPOCA BRONZULUI DE LA COTÎRGACI (COMUNA ROMA, JUDEȚUL BOTOȘANI).

MIHAELA PERIANU

În cursul a două campanii succesive de săpături efectuate în nordul Moldovei la Cotîrgaci (com. Roma, jud. Botoșani) în anii 1985, 1986, în cadrul unei acțiuni de salvare au fost dezveliți nouă tumuli conținînd unsprezece morminte. Notați de la T_1 la T_9 și avînd dimensiuni apropiate (înălțimea între 0,50 — 1,00 m și diametrul 20 — 25 m.) tumulii sînt încadrați cultural-cronologic cu incertitudinea absenței inventarului din morminte în perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului — cultura „înmormîntărilor cu ocru" (T_1, T_4, T_5, T_6), epoca bronzului — cultura Noua (T_2) și epoca bronzului — cultura ? (T_7, T_8, T_9).

După numărul mormintelor din interior tumulii s-ar putea grupa în: tumuli cenotaf (T_3), tumuli individuali (T_1, T_2, T_4, T_5, T_7, T_8, T_9 — cu un mormînt plasat în centru), tumuli colectivi (T_6 — cu trei morminte aflate la mici distanțe între ele).

Mormintele, care în afara movilei nu au avut alte amenajări speciale, au o formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, sînt orientate SV — NE, și s-au găsit la adîncimi variind între 1,35 — 2,15 m. de la nivelul actual. Fac excepție mormîntul din T_2 (cultura Noua) și M_2 din T_5 (epoca prefeudală) care au o formă ovală și sînt orientate N — S.

Aspectul general al oaselor cu o corodare neînsemnată și o coloratie de la roșu palid la brun-roșcat, precum și starea bună în care s-au găsit scheletele de copii comparativ cu scheletele adulților (ale căror oseminte deminerализate sînt puține și sfărîmate) ne determină să presupunem că solul în care au căzut acestea are un conținut bogat în fier și mangan precum și un pH favorabil unei bune prezervări.

Ca și în alte serii osteologice contemporane, scheletele adulților cu oasele mai poroase sînt reprezentate printr-un inventar osos sărac.

Deși diferit încadrate din punct de vedere arheologic, prin unitatea morfo-funcțională și tipologică, scheletele din aceste morminte constituie o serie antropologică și le-am studiat corespunzător. Din analiza morfoscopică și metrică a acestui material osteologic am extras date privind sexul și vîrsta indivizilor, încadrarea tipologică, aspecte de patologie osoasă, precum și reflectarea condițiilor de viață și a obiceiurilor în cadrul respectivelor grupuri umane din particularități ale osemintelor și elemente componente ale ritualului inhumării.

Am utilizat metoda Acsadi, Nemeskeri, 1970 și indicațiile grupului Ferembach, Schwidetzky, Stbukal, 1979, pentru determinarea sexului și a vîrs-

tei scheletelor, tabelele (Ubelaker, 1978) pentru determinarea vîrstei copiilor tabelele (Bach, 1965, Breitinger, 1937) pentru determinarea taliilor.

Descrierea mormintelor.

T_1M_1 : Scheletul, orientat SV — NE, cu osemintele ușor corodate, de culoare roșiatică, în decubit dorsal cu picioarele contractate căzute pe partea stîngă, aparține unui individ de sex masculin, adult I, (22—25 ani), de statură înaltă (179 cm.).

Analiza morfoscopică și metrică evidențiază un schelet robust, cu oase lungi, cu reliefuri bine marcate revelînd o musculatură puternică. Din scheletul cranian s-au păstrat : — hemiarcada stîngă a maxilarului cu dinții în alveole în porțiunea ($C—M_3$), cu abraziunea dentară (O). Pe acest fragment se observă un sinus maxilar mare, o fosă canină, adîncă, bolta palatină de formă paraboloidă ; — două fragmente din corpul mandibular : partea dreaptă ($P_2—M_3$), abraziune (O) și stînga (M_1, M_2), abraziune (O). Scheletul postcranian : humerusurile au un V deltoidian alungit, rugos și bine conturat, un indice diafizar (76,92) desemnînd o euribrahie la limita inferioară. Cubitusurile sînt eurolene (indice diafizar 87, 09), cu o musculatură foarte puternică și o evidentă diferență funcțională dreapta-stînga. Radiusurile incomplete, au o creastă interosoasă moderată. Femurele foarte lungi, hiperaplatizate (indicele de platimerie 73,91), cu trochanterul mare voluminos, linia aspră moderată, musculatură puternică. Tibiile sînt platicnemice (indice cnemic 60,46), cu fațete articulare suplimentare,pentru astragal la capetele antero-inferioare și robusticitate mare (22,38), mușchii soleari bine dezvoltați.

Scheletul post-cranian cu oasele foarte lungi (statura 179 cm.), bine modelate, cu reliefuri rugoase, musculatură puternică, osul coxal înalt, cu incizura ischiatică foarte adîncă și îngustă și cavitatea cotiloidă foarte mare certifică sexul masculin pentru acest schelet.

Epifizele oaselor lungi complet sudate, molarul trei funcțional pe maxilar și mandibulă indică un individ adult peste 22 de ani, iar abraziunea dentară (O) indică un adult tînăr de maximum 25 de ani.

Nu remarcăm nici o leziune pe suprafața oaselor disponibile și nici la nivelul aparatului dento-maxilar.

În absența craniului nu putem rezolva încadrarea tipologică a acestui schelet, dar talia înaltă, reliefurile foarte marcate, robusticitatea mare a oaselor, platimeria, platicnemia și „fațetele orientale" constituie trăsături comune ale seriei studiate.

$T_2(M_1)$: Scheletul, relativ bine păstrat, chircit lax pe partea stîngă, cu osemintele de culoare roșcată, cu corodare minimă, aparține unui individ de sex masculin, matur (peste 50 de ani), cu talie supramijlocie.

Craniul : cu reliefuri osoase bine marcate are o formă ovoid-brizoidă în norma verticală, este alungit, îngust, dolicochran (71, 35), acrochran (90,51) hipsichran (64,58), eurimetop (71,53). În norma facială prezintă un frontal înclinat spre spate cu o protruzie glabelară puternică (3—4, Broca) cu fosă supraglabeleară, arcuri supraciliare foarte conturate, marginea superioară a orbitei groasă, rotunjită, orificii supraorbitare deschise, linia temporală ușor marcată. În norma laterală temporalul este jos, alungit, cu mastoida (3). În norma occipitală are o formă de casă-bombă cu occipitalul bombat, inion (3). Mandibula, este destul de gracilă, cu gonioane ușor invertite impresiuni

musculare șterse, orificiul mentonier plasat P_2M_1, mentonul bituberculat cu gropiță, abraziunea dentară pe dinții prezenți (4). Constatăm pierderea intra-vitam a molarului trei mandibular dreapta, cu resorbție alveolară avansată.

Scheletul post-cranian : se caracterizează printr-o musculatură puternică și robusticitatea mare. Humerusurile au raportul diafizar (80,00), indicînd euribrahie pentru secțiunea diafizei, V-ul deltoidian masiv, lungimea osului medie. Cubitusurile hipereurolene (indice 96,55) au o musculatură deosebit de dezvoltată, o creastă interosoasă foarte lată.

Femurele au linia aspră înaltă, puternic marcată, indicele pilastric 100.00 (pilastru slab), diafiza mesomeră. Tibiile sînt euricneme (indice cnemic 83,87). Coxalul este înalt cu incizura ischiatică adîncă și puternice amprente musculare.

Scheletul robust cu reliefuri pronunțate, coxalul înalt și rugos, craniul masiv cu suprastructuri osoase marcate. indică un individ de sex masculin. Virsta. după gradul obliterării suturilor craniene (coronala obliterată în sectorul C_3, avansat obliterată în sectorul C_1, sagitala avansat obliterată de-a lungul celor patru sectoare și lambdoida cu obliterare incipientă în sectorul unu dreapta) coroborat cu stadiul avansat al abraziunii dentare și stadiile rarefierii țesutului spongios în capul humeral și femural, precum și cu patologia rahisului, este peste 50 de ani.

Modificări patologice : pierderea intra-vitam a molarului trei mandibular, spondilartroză la nivelul vertebrelor cervicale, gonartroză (revelată de osteofitoză patellară avansată).

Tipologic încadrăm acest schelet în grupul protoeuropoizilor gracilizați. T_3 : tumul cenotaf.

$T_4(M_1)$: mormîntul conține grămăjoare de ocru. Scheletul, orientat SV—NE, așezat pe spate cu picioarele căzute pe dreapta, rău conservat cu osemintele intens colorate brun-roșcat aparține unui individ adult (peste 30 de ani), de sex masculin cu o statură înaltă (174 cm). Bine încadrat în serie scheletul se caracterizează printr-o modelare pronunțată a oaselor robusticitate mare și o musculatură foarte dezvoltată.

Craniul : reprezentat prin resturi din calotă și regiunea facială integral. Frontalul, foarte lat în regiunea fronto-temporală (115 mm.), prezintă o regiune glaberală foarte puternică (4—5) cu fosă supraglabelară și rest de sutură metopică supranazală, arcuri supraciliare foarte protuberante, margini supraorbitare rotunjite. orificiul supraorbitar deschis, linia temporală accentuată apofizele zigomatice late. Orbitele sînt rectangulare cu colțuri rotunjite, chameconce (84, 09). Nasul este înalt, leptorin (38,98), cu rădăcina adîncă, apertura piriformă de tip antropin. Molarele sînt înalte, rugoase cu dispoziție intermediară. Maxilarul are o fosă canină adîncă, arcada alveolară paraboloidă, bolta palatină brachystaiilină (100). Fața este mesoprosopă (86,76), leptenă (55,88).

Mandibula este masivă cu corpul înalt, mentonul bituberculat, pătrat, orificiul mentonier plasat P_2M_1, amprete musculare pronunțate pentru maseteri și pterigoizi. Bine păstrată dantura acestui individ nu prezintă modificări patologice este moderat erodată, abraziunea fiind mai proununțată pe grupul frontal și la nivelul molarului unu. Sensul abrazării este lingual pentru dinții maxilari și vestibular pe mandibulă.

Scheletul post-cranian : se caracterizează prin aceleași oase lungi și robuste cu musculatură foarte puternică, întîlnite în restul seriei. Humerusurile au un raport diafizar (86,95) indicînd euribrahie, cubitusul este eurolen (85,41), radiusurile au o creastă interosoasă moderată,

Femurele sînt eurimere (ind. de platimerie 94,59), fără pilastru (ind. pilastric 81,25). Tibiile sînt platicnemice (ind. cnemic 60,00), cu „fațate orientale" la capetele antero-inferioare.

Hipermasculinitatea caracterelor sexuale secundare indică sexul masculin pentru acest schelet.

Vîrsta, după obliterarea sectorului trei (pars obelica) al sagitalei, gradul abraziunii dentare și absența modificărilor artrozice la nivelul rahisului este peste 30 de ani.

Nu apar modificări patologice la nivelul scheletului.

Din punct de vedere tipologic acest schelet are un fond protoeuropoid cu elemente nordoide.

$T_5(M_1,M_2)$: scheletul, prost păstrat cu oasele ușor corodate cu o colorație roșiatică, așezat pe spate cu piciorele căzute pe partea stîngă, aparține unui individ matur de sex feminin.

Craniul reprezentat printr-un fragment din regiunea occipitală cu relief muscular moderat, inion ușor protuberant și maxilarul integral cu un sinus mare apertură piriformă de tip antropin, bolta palatină de formă paraboloidă.

Dinții păstrați în alveole în segmentul (P_1—M_2) au o abraziune avansată (gradul 4—5) pentru P_1, P_2, M_1 și (gradul 3) pentru M_2.

Scheletul post-cranian : femurele au o musculatură destul de puternică reflectată de indicele de platimerie (81,81) și linia aspră marcată. Tibiile sînt hiperplaticnemice (ind. cnemic 53,65) cu musculatura bine dezvoltată. Aspectul și dimensiunile oaselor prezente precum și examenul comparativ cu scheletele din serie atribuie acestor oseminte sexul feminin.

Vîrsta scheletului după abraziunea dentară avansată a grupului jugal, aspectul spongioasei din capul femural și modelarea morfofuncțională a oaselor prezente este peste 45 de ani.

Ca modificări patologice semnalăm o ușoară retracție alveolară la nivelul maxilarului și depozit de tartru la baza dinților.

M_2 : mormînt prefeudal. Osemintele de culoare roșiatică, bine conservate aparțin unui copil, Infans II (8 ani).

$T_6(M_1, M_2, M_3)$: M_1 : Scheletul așezat pe spate cu picioarele chircite pe partea dreaptă cu osemintele bine conservate, de culoare roșcată, aparține unui copil, Infans II (8—9 ani).

M_2 : Scheletul, destul de bine conservat, așezat pe spate cu picioarele chircite pe dreapta cu oasele colorate brun-roșcat cu pete negre, necorodate, aparține unui individ adult, de sex masculin cu o statură înaltă (177 cm). Notăm o musculatură remarcabil de puternică, oase bine modelate funcțional, cu robusticitate mare și marcată diferențierea funcțională dreapta-stînga pentru membrele superioare. Craniul este masiv cu oase groase și inserții musculare puternice. Oasele boltei deformate în strat nu pot fi integral atașabile. În norma verticală este ovoid, alungit, cu bose parietale proeminente. În norma occipitală are forma de „bombă-casă" cu occipitalul bombat, inionul (2). În

norma facială : frontalul este larg, eurimer, cu o protuberanţă glabeliară (3) cu uşoară fosă supraglabelară, arcuri supraciliare bine marcate, linii temporale conturate, orificii supraorbitare deschise, marginea superioară a orbitei groasă apofiza zigomatică lată. În norma laterală temporalul are reliefuri pronunţate, mastoida (4) cu creastă supramastoidiană, orificiul auditiv extern oval cu excrescenţe marginale.

Craniul facial : s-a păstrat maxilarul cu o fosă canină adîncă, structura piriformă de tip antropin, orificiul nazal cu o lărgime de (23 mm,). nas îngust cu nasionul plasat destul de superficial. Dantura păstrată intregral este uşor abrazată. Mandibula cu întreaga arcadă dentară, este robustă, cu corpul înalt (35,00 mm. la simfiză), muşchi puternici, orificiul mentonier olasat P_1P_2, mentonul dublu cu tuberculi proeminenţi, gonioane răsfrînte în afară.

Scheletul post-cranian este bine reprezentat : humerusurile au V-ul deltoidian foarte proeminent, mult alungit şi rugos, şanţul bicipital adînc, raportul diafizar (72,00 dr. şi 75,00 st.) indică platybrhie. Se remarcă o diferenţă morfofuncţională dreapta-stînga. Cubitusurile sîmt platolene cu o musculatură puternică. Femurele au un trochanter foarte voluminos, linia aspră înaltă, secţiunea diafizei rotunjită, nu au pilastru. Tibiile sînt hiperplatienemice (ind. cnemic 43,18 stg. şi 53,65 dr.)m şi robuste (ind. de robusticitate 21,70), cu fatete articulare suplimentare pentru astragal foarte bine marcate.

Sexul acestui individ atribuit după talia foarte înaltă, oasele robuste cu musculatură puternică, masivitatea şi modelarea craniului coxalul cu incizura ischiatică îngustă şi amprente musculare puternice, este cu certitudine masculin.

Vîrsta : fragmentul din sectorul 4 al sagitalei (pars postica) deschis, sectorul 3 al coronalei aproape obliterat, abraziunea dentară (2) pe grupul frontal şi (1) pe grupul jugal indică un adult (25—30 ani).

Uşoare modificări patologice prin prezenţa unui osteofit mare pe faţa antero laterală, distal, a femurului drept şi excrescenţe osoasè la nivelul orificiului auditiv extern.

Tipologic, acest schelet aparţine grupului protoeuropoid cu elemente nordoide.

M_3 : Scheletul aşezat pe spate cu picioarele chircite căzute pe partea stîngă, orientat SV — NE, aparţine unui individ matur de sex masculin, statura (174 cm.) cu o musculatură foarte puternică. Osemintele de culoare roşcată, necorodate sînt foarte prost conservate.

Craniul este reprezentat printr-un fragment din frontal cu protruzie glabellară mare (3—4) cu o uşoară fosă supraglabellară, şi rest de sutură metopică supranazală, orificii supraorbitare mari, deschise, marginile superioare ale orbitelor groase, nasionul plasat destul de superficial. Din temporal s-a păstrat un fragment cu apofiza mastoidă mare (4). Maxilarul este reprezentat prin două fragmente: partea dreaptă cu molarii 1 şi 2, abraziunea (4) pentru M_1 şi (3) pentru M_2 şi partea stîngă reprezentată prin acelaşi fragment. Din mandibulă s-a păstrat hemiarcada dreaptă cu dinţii (I_1—M_3). Corpul mandibular este robust cu amprente musculare puternice, tuberculi mentonieri proeminenţi, orificiul mentonier plasat P_1P_2, indice mandibular

(38, 88), abraziunea dentară avansată (3—4) pentru grupul jugal. Scheletul post-cranian : Humerusurile au diafiza rotunjită în secțiune (ind. diafizar 88,00), perimetrul (74), V-ul deltoidian alungit și proeminent. Radiusurile și cubitusurile au o creastă interosoasă moderată și o musculatură puternică. Constatăm absența diferențierii morfofuncționale dreapta-stînga la nivelul membrelor superioare. Femurele sînt hiperplatimere (indice diafizar 65,78), robuste (ind, robusticitate 20,20), nu au pilastru, perimetrul (98). Tibiile sînt hiperplaticnemice (ind. cnemic 48,78). Robusticitatea elementelor osoase, talia înaltă, sugerează un individ de sex masculin. Vîrsta : singurul element de care dispunem în atribuirea vîrstei este abraziunea dentară destul de avansată (3—4) care privită comparativ cu abraziunea dentară din restul seriei, indică un individ peste 35 de ani.

$T_7(M_1)$: osemintele roșiatice necorodate, s-au păstrat destul de bine. Scheletul orientat SV—NE așezat pe spate cu piciorele contractate pe partea dreaptă aparține unui individ de sex feminin, adult (peste 22 de ani), cu statura înaltă (166 cm,. Bach). Oasele scheletului sînt lungi, moderat gracile cu o musculatură bine dezvoltată și cu o marcată diferență morfofuncțională dreapta-stînga pentru membrele superioare.

Craniul relativ bine păstrat are o calotă mediu modelată, alungită cu o formă ovoidă în norma verticală, îngustă și înaltă, cu bose parietale proeminente. În norma laterală temporalul prezintă o mastoidă ruguoasă moderat proeminentă (2). Occipitalul este mediu modelat cu planul nucal întins, inion (1). Frontalul este înalt, înclinat spre spate, cu glabela (1), arturi supraciliare dezvoltate, marginile superioare ale orbitelor subțiri și ascuțite. Orbitele sînt rectangulare, mezoconice cu indicele orbital (77,77) nasul este foarte îngust înalt și drept, malarele alungite dispuse intermediar, bolta palatină brahistafilină, mandibula este gracilă cu menton protuberant ușor pătrat, abraziunea dentară (2) pe dinții frontali și (0) pe dinții jugali. Fața este mezoprosopă (86,36) cu etajul superior larg. Scheletul post-cranian are oase lungi, cu reliefuri proeminente pentru sexul feminin și grupa de vîrstă în care este încadrat acest schelet. Constatăm platibrahie și robusticitate mare pentru humerusuri, cubitusuri eurolene, femure hiperplatimere cu trochanter suplimentar, tibii platicneice cu „fațete orientale".

Tipologic acest schelet este încadrabil în grupul protoeuropoid. Modificări patologice : numeroase anomalii dentare și dento-alveolare. T_8M_1 : mormîntul conține doi indivizi așezați alături, pe spate cu picioarele chircite căzute pe o parte, oasele necorodate, intens colorate în brun. Cele două schelete aparțin unui copil Infans II (8—9 ani) și unui bărbat matur (spre 60 ani), cel mai reprezentativ din serie în privința robusticității și a modelării morfofuncționale a șerpantei osoase. Craniul este masiv cu oase groase, reliefuri accentuate, ovoid, alungit, cu fruntea largă înclinată spre spate, relief glabelar (5), arcuri supraciliare foarte puternice, orbitele rectangulare, mezoconce, malarul alungit, dispus frontalizat, nasul puternic, îngust cu nasionul plasat superficial, fosa canină este adîncă, apertura piriformă de tip antropin, spina nazală (5), maxilarul cu bolta palatină paraboloidă și adîncă. Mandibula are gonioane răsfrînte spre exterior, corp înalt, menton protuberant unituberculat, ram vertical lat, indice de robusticitate (32,35). Abraziunea dentară este maximă și se constată absența congenitală a molarului trei.

Scheletul post-cranian : humerusurile au V-ul deltoidian puternic protuberant și torsionat, indicele diafizar (92), femurele sînt hiperplatimere cu trochanter suplimentar, fără pilastru, tibiile hiperplaticnemice (52,5). Tipologic acest schelet poate fi încadrat în tipul dominant protoeuropoid cu elemente nordoide din care notăm înălțarea masivului facial. Patologie : la nivelul aparatului dento-maxilar constatăm o resorbție alveolară (2) pentru o uzură dentară (5), diastemă între incisivii laterali. iar la nivelul rahisului osteofite și tasări accentuate ale corpurilor vertebrale.

T_9M_1 : remarcăm aceeași culoare roșcată a osemintelor, absența corodării și o proastă conservare a materialului osos. Scheletul aparține unui individ de sex masculin, adult I (21—25), cu o statură înaltă (176 cm.). Craniul fragmentar reprezentat, are marginea superioară a orbitei groasă, rotunjită, occipitalul bombat, cu două oase wormiene pe sutura lambdoidă dispuse dreapta-stînga, mastoida (3) cu început de creastă supramastoidiană, osul malar alungit, cu puternice impresiuni musculare. Mandibula are gonioanele răsfrînte în afară, condilii mari, incizura sigmoidă adîncă, ramul vertical larg (32 mm) și marcate amprente musculare pentru maseteri. Scheletul postcranian se evidențiază printr-o puternică modelare a oaselor lungi.

Discuții și concluzii ; Analiza morfoscopică și metrică a materialului osteologic de la Cotîrgaci (Botoșani) relevă o uniformitate morfofuncțională, patologică și tipologică decurgînd dintr-un mod de viață asemănător și probabil dintr-o origine comună :

— întreaga serie se caracterizează prin robusticitatea crescută a oaselor scheletului, o musculatură puternică și o remarcabilă modelare morfofuncțională. Craniile sînt masive cu reliefuri accentuate : arcuri supraciliare foarte dezvoltate, protruzie glabelară (3—5), mastoide (3—4), inion (2—3). Mandibula este înaltă cu o musculatură puternică, gonioanele răsfrînte în afară. Abraziunea dentară este foarte accentuată (4—5) pentru grupa de vîrstă „Maturus" reflectînd o masticație viguroasă și o hrană de consistență dură.

Scheletul post-cranian : are oasele lungi, bine modelate, cu o musculatură puternică. Remarcăm o diferențiere morfofuncțională dreaptă-stînga pentru humerusuri și cubitusuri femurele sînt plati- sau hiperplatimere cu trochanter suplimentar, fără pilastru sau cu un pilsatru slab, tibiile sînt plati- sau hiperplaticnemice cu fețete articulare suplimentare pentru astragal. Toate aceste modelări reflectă un mod de viață nomad : mers îndelungat, aceeași poziție de repaus, munci grele efectuate atît de bărbați cît și de femei ;

— modificări patologice : nu am înregistrat leziuni traumatice la nivelul oaselor și nici carii sau procese inflamatorii la nivelul aparatului dentomaxilar. Apar modificări spondilartrozice în toate segmentele rahisului reflectînd o uzură a articulațiilor corespunzătoare avansării în vîrstă și urmare a unor șocuri mecanice repetate, o artroză la nivelul genunchiului (T_2M_1), un osteofit mare pe diafiza femurală (T_1M_1), o hiperostoză pe suprafața frontalului (T_8M_1) ;

— tipologic scheletele acestei serii se încadrează în marele grup protoeuropoid, cu elemente nordoide : fruntea înclinată spre spate dispoziția intermediară a malarelor, înălțarea și îngustarea feței, talia înaltă ;

— constatăm o bună exprimare a caracterelor sexuale secundare — hipermasculine în grupul masculin și feminine pentru grupul feminin ;

— afinități antropologice pentru scheletele acestor serii găsim în mormintele de la Glavăneștii Vechi, Stoicani și Holboca.

Concluzii : scheletele seriei de la Cotîrgaci (Botoșani) aparțin unor indivizi care au făcut parte din comunități umane nomade, nerăzboinice, cu un mod de viață asemănător reflectat în modelarea similară a oaselor scheletului și a aparatului dento-maxilar, cu o patologie ușoară reflectînd condițiile de viață și cu obiceiuri funerare identice : indivizii studiați au fost inhumați în morminte simple cu tumul individual, fără inventar, fără ofrandă animală, cu aceeași poziție și orientare a corpului în mormînt indiferent de sex sau vîrstă.

BIBLIOGRAFIE

1. ACSADI G., NEMESKERI J. — *History of human life span and mortality*, Budapesta, 1970,
2. COMȘA E. — *Mormintele cu ocru din movila II—1950 de la Glăvănești Vechi*, S.C.I.V.A., 1985, T. 36, Nr. 4, p. 339 — 346.
3. COMȘA E. — *Mormintele cu ocru din movila I de la Glăvănești Vechi*, S.C.I.V.A., 1987, T. 38, Nr. 4, p. 367 — 388.
4. FEREMBACH D., SCHWIDETZKY I., STLOUKAL M. — *Recommandations pour déterminer l'âge et le sexe sur le squelette*, Bull. et Mém. de la Soc. d'Anthrop. de Paris, 1979, 6. p. 7.
5. HAAS N., MAXIMILIAN C. — *Antropologhicescoe issledovania ocrașennih — costiacov iz complexa moghil s ohroi v Glăvănești" — Sovetskaia* anthropologhia, 1958, Nr. 4, p. 133 — 146.
6. NECRASOV O., CRISTESCU M. — *Contribuție la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocru de la Holboca — Iași*, Probleme de antropologie, 1957, T. V, Nr. 3.
7. UBELAKER D. H. — *Human skeletal Remains*, 1978, Taraxacum — Washington.

L'ÉTUDE ANTHROPOLOGIQUE D'UNE SÉRIE OSTÉOLOGIQUE PROVENANT DE COTÎRGACI (BOTOȘANI), DATANT DE L'ÉPOQUE DU BRONZE

Résumé

L'analyse anthropologique morphoscopique et métrique d'une série ostéologique comprenant 11 squelettes exhumés à Cotîrgaci (Botoșani), différemment placés du point de vue culturel-chronologique permet de constater :

— les squelettes appartiennent à des individus provenant de communautés nomades, non-guerrières, dont le mode de vie analogue a déterminé un modelage similaire des os et de l'appareil dento-maxilaire ;

— une faible pathologie susceptible d'être mise en rapport avec les conditions de vie ;

— rituels funéraires identiques : à) tombeaux simples à tumulus individuel, dépourvus d'inventaire et d'offrande animale ; b) corps placés dans la même position et orientés de façon identique sans tenir compte du sexe et d'âge.

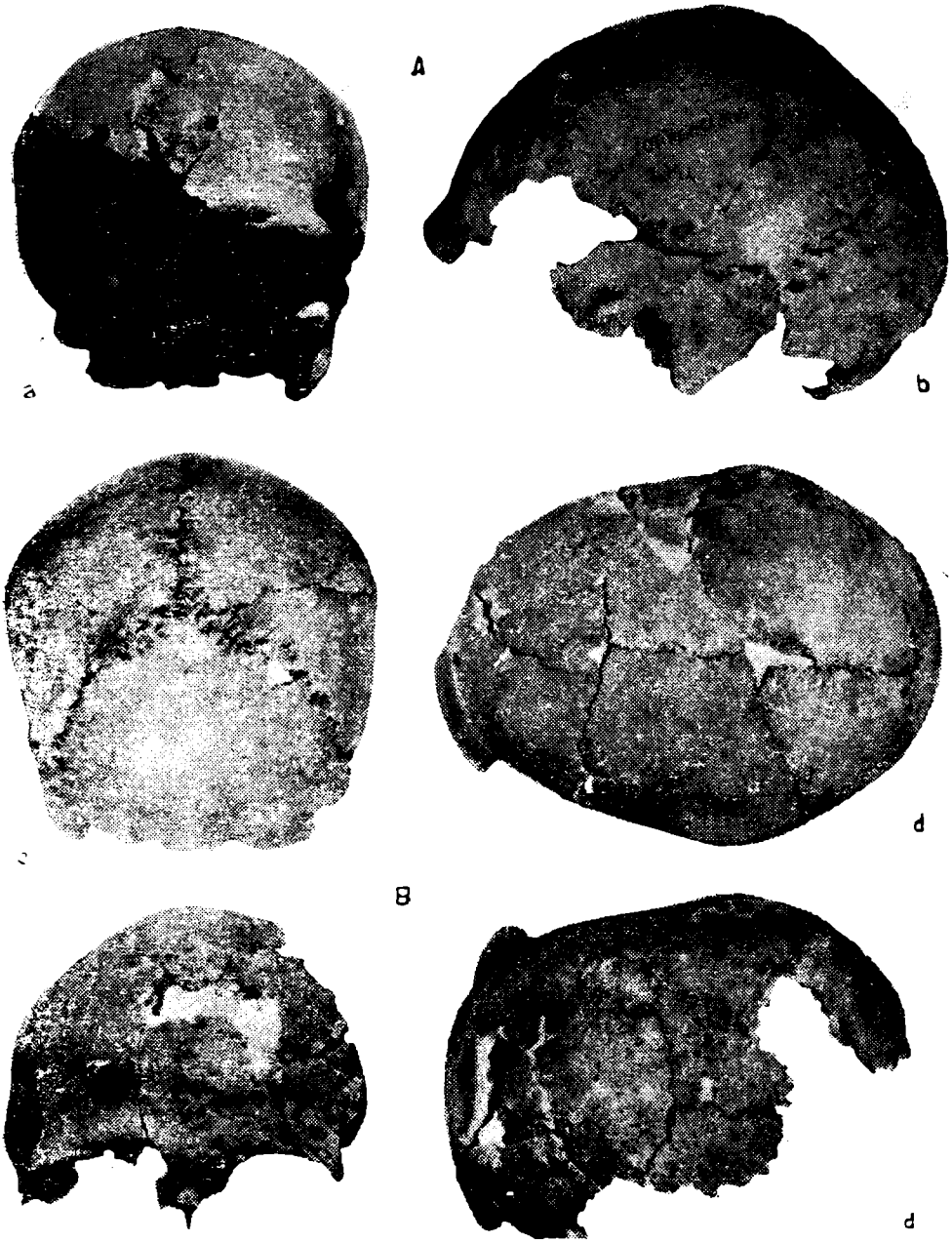

Pl. 1. Cotîrgaci (Botoșani). Craniile din T2, M1 (A) și T6, M2 (B): a, norma frontală; b, norma laterală; c, norma occipitală; d, norma verticală.

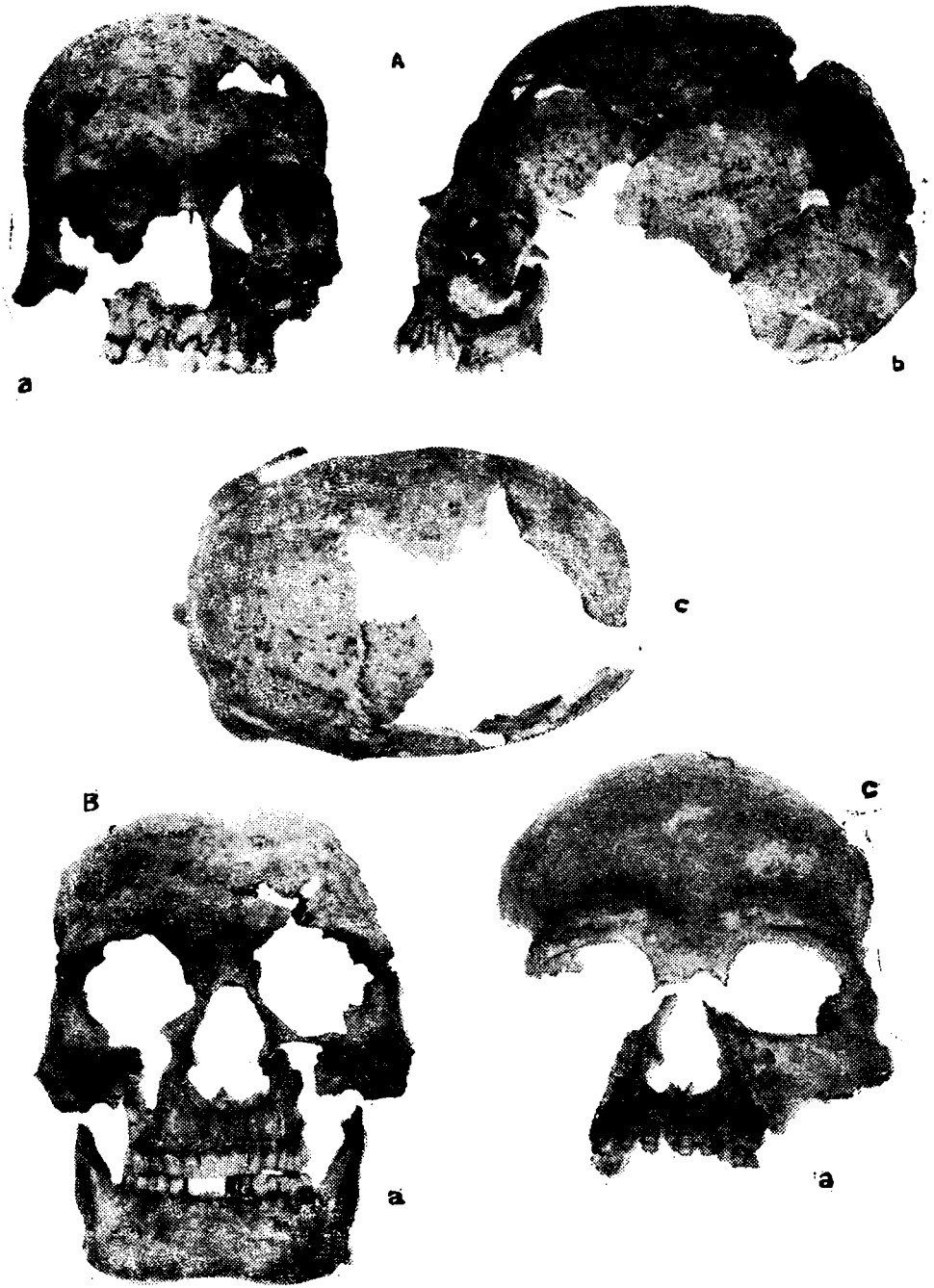

Pl. 2. Cotîrgaci (Botoșani). Craniile din T7, M1 (A), T4, (M1 (B) și T8, M1 (C) ; a, norma frontală ; b, norma laterală ; c. norma verticală.

PIESE METALICE DIN EPOCA BRONZULUI DESCOPERITE PE TERITORIUL JUDEȚULUI BOTOȘANI

PAUL ȘADURSCHI

Pentru extremitatea nord-estică a țării (teritoriul de astăzi al județului Botoșani), nu s-au întreprins, pînă în prezent, studii aprofundate asupra locuirii sale în epoca bronzului.

Cercetări sistematice, vizînd în primul rînd alte perioade istorice, au surprins unele aspecte ale acestei epoci la Corlăteni[1] și Trușești[2], iar foarte recent la Prăjeni[3].

Repertoriul arheologic al județului Botoșani[4] a permis în urma analizei întregului material descoperit în această zonă, să se tragă importante concluzii asupra începuturilor, dezvoltării și sfîrșitului acestei epoci, în partea de nord a Moldovei, între Prut și Siret. Zona, cunoscută prin puținătatea (raritatea) depozitelor și a pieselor metalice izolate (unele, arme, podoabe)[5], surprinde prin mulțimea așezărilor caracteristice (mai ales „cenușare"), determinate prin existența unor forme ceramice tipice, cît și a unor obiecte lucrate din os[6].

Dacă pe baza ediției prime a Repertoriului arheologic al județului Botoșani au putut fi numărate 115 puncte din epoca bronzului răspîndite în județ[4], în prezent, fără a se schimba proporțiile, situația este oarecum deosebită. Reluarea cercetărilor de teren, pentru o nouă ediție[8], ne-a făcut să constatăm numai în comuna Albești, un număr dublu de așezări aparținînd epocii bronzului[9] față de ediția precedentă. Printre materialele nou-descoperite se află și un fragment ceramic ornamentat cu triunghiuri hașurtae, realizate

---

[1] I. Nestor, în SCIV, I — III (1950 — 1952), rapoartele privind săpăturile de la Corlăteni.

[2] M. Petrescu-Dîmbovița, în SCIV, I — III (1950 — 1952), rapoartele privind săpăturile de la Trușești.

[3] Adrian C. Florescu, în ArhMold., II — III (1964) p. 143 — 202.

[4] Alexandru Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I — II, București, 1976, în continuare RAJB.

[5] M. Petrescu—Dîmbovița, *Contribuții la problema sfîrșitului epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova*, în SCIV, IV, 1953, 3 — 4, p. 460 — 481.

[6] Cești cu torți supraînălțate, prevăzute cu butoni sau creastă, omoplați crestați etc...

[7] *RAJB*, I, 1976, București, p. 30 — 31

[8] A doua ediție a *Repertoriului*, îmbogățită cu noi materiale și cu o ilustrație inedită, corespunzătoare, se va publica, pe fascicule, în HIERASUS. Pînă în prezent a apărut în vol. V (1983) primul fascicul, prezentînd comuna *Albești* (loc. cit., p. 221 —269); comunele Avrămeni și Bălușeni în HIERASUS VII.

[9] *Ibidem*

prin incizie, documentînd cultura *Costişa*. Tot culturii Costişa îi aparţine un cimitir recent descoperit la Prăjeni[10], în cadrul unor săpături de salvare.

A crescut şi numărul depozitelor de bronzuri. Faţă de un singur depozit[11], cunoscut în zona pînă în anul 1937, în 1964 apare un al doilea[12], iar în 1968 un al treilea[13], ultimul dintre acestea fiind publicat sumar în a doua ediţie a repertoriului arheologic.

Numărul pieselor izolate, descoperite accidental, a crescut de asemenea, în momentul de faţă cunoscîndu-se 28 piese în total, lucrate din bronz, faţă de 27 piese cunoscute în 1976. Printre piesele de bronz descoperite întîmplător, un loc aparte îl ocupă cele de factură răsăriteană[14] documentate mai ales prin celturile caracteristice, cu două tortiţe, a căror obîrşie se află în spaţiul uralo-caucazian, dar care se răspîndesc atît spre vest, cît şi spre est, circulînd pe un spaţiu vast[15], ca de altfel şi tipul de celt transilvănean[16], ambele tipuri întîlnindu-se în aceste medii şi indicînd atît obîrşia cît şi direcţia de circulaţie a fiecărui tip. Apariţia la vest de Nistru a cîtorva exemplare de celturi de tip răsăritean[17] şi documentarea a două piese în depozitele de bronzuri de la Dipşa şi Petroşani III, concretizează aceste legături şi fac posibilă o mai sigură încadrare cronologică a piesei, ajunsă în secolul al XII-lea î.e.n. la Dipşa, într-un depozit din seria Cincu-Suseni[18], deci în Hallstatt I, contemporan se pare cu ultima fază a culturii *Noua*.

Puţinătatea pieselor metalice din bronzul tîrziu în Moldova a fost deja subliniată[19], fiind explicabilă, mai ales în cadrul culturii Noua, care se remarcă prin stadiul tehnic rudimentar.

---

[10] Nicolae Ursulescu, Paul Şadurschi şi Dan Botezatu, în SCIVA, tom 39, 1, 1988, p. 45 — 52.

[11] T. Sulimirschi, Revista de Preistorie şi Antichităţi Naţionale, I, 1937, Bucureşti, p. 35, fig. 11 ; M. Petrescu-Dîmboviţa, în SCIV, IV, 1953, 3 — 4, 460, fig. 8/1 ; idem, Arh Mold., II — III, 1964, p. 255 ; idem, în DACIA, N.S., IV, 1964, p. 153, nota 49 ; idem, *Depozitele de bronzuri din România*, Bucureşti, 1977, p. 153, pl. 366/3 ; RAJB, I, p. 108 (loc neprecizat).

[12] Descoperit la Ilişeni. Vezi Gr. Foit, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ilişeni (r. Botoşani, reg. Suceava)*, în Arh. Mold., II — III, (1964), p. 461 — 468.

[13] Al. Păunescu şi P. Şadurschi, în HIERASUS, V, (1983), p. 221 — 269.

[14] P. Şadurschi, Ilie Cerneleanu, C. Rusu, *Celturi de bronz de factură răsăriteană, descoperite pe teritoriul judeţului Botoşani* (comunicare prezentată la sesiunea anuală a MJB, în noiembrie 1984 ; idem, comunicare prezentată în 25 aprilie 1985, la dezbaterea organizată de Secţia orînduirii comunei primitive a Institutului de Arheologie din Bucureşti). Comunicare a fost publicată de aceiaşi autori în HIERASUS, VI, 1986, p. 25 — 32.

[15] E. N. Černych, în Jahresbericht des Institut für vorgeschichte der Universität Frankfurt A. M., 1976, p. 131 — 146, fig. 3/16 — 18 ; 30 — 31 ; 33 —42 ; 61.

[16] Ibidem

[17] V. A. Dergacev, *Bronzovie predmeti, XIII—VIII vv do n. e. iz dnestrovsko-prutskogo mejdurecia*, Kişinev, 1975. p. 3 — 93, harta 1, (punctele 9, 26, 29, 36), desenele 2/3 ; 7/3—4 ; 8/11 ; 9/16 — 17 ; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri din România*, Bucureşti, 1977 p. 76 pl. 84/10 (pentru piesa de la Rădeni) ; V. Chirica şi V. Tănăsache, *Repertoriul arheologic al judeţului Iaşi*, I, 1984, p. 122, fig. 9/8 (pentru celtul de la Deleni) ; P. Şadurschi, Ilie Cerneleanu C. Rusu, în HIERASUS, VI, 1986, p. 25 — 32 pentru celturile de acelaşi tip de la Ibăneşti, Vorona şi Socrujeni, judeţul Botoşani).

[18] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Op. cit.*, p. 92, pl. 137/7.

[19] Sebastian Morintz, *Contribuţii arheologice la cunoaşterea tracilor timpurii*, I, 1978, p. 154.

Redăm în continuare repertoriul obiectelor de bronz descoperite cu ocazia efectuării unor săpături sistematice, sau accidental, pe cuprinsul județului Botoșani și care se află în inventarele unor muzee, ale unor institute de cercetări, sau în difertie colecții particulare.

REPERTORIUL DESCOPERIRILOR

A. Depozite de bronzuri

I. DERSCA

Dintr-un loc neprecizat, pe teritoriul satului Dersca, s-a descoperit întîmplător, înainte de 1937, un depozit de bronzuri, compus din 12 seceri cu cîrlig, din care s-a păstrat un singur exemplar, în colecțiile *Muzeului Industriilor* din Cracovia. Singura piesă păstrată nu ne poate preciza faza căreia îi aparținea întregul depozit.

T. Sulimirski, în REVISTA DE PREISTORIE ȘI ANTICHITĂȚI NAȚIONALE, I, București, 1937, 1, p. 35, fig. 11; idem, *Wiener Prähistorische Zeitschrift*, XXV, 1938, Viena, p. 130; M. Petrescu-Dîmbovița, în SCIV, IV, 1953, 3—4, p. 460, fig. 8; idem, în Arh. Mold., II—III, 1964, p. 255, idem, în DACIA, N.S., IV, 1964, p. 153 nota 49; idem, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 153, pl. 366/3; RAJB, I, p. 108.

II. ILIȘENI, comuna Santa Mare

Din locul numit „La Holm" sau Lanul Corogea", aflat pe panta lină a dealului Holm de pe partea stîngă a pîrîului Corogea, în vara anului 1960, au prilejul lucrărilor agricole, s-a descoperit un depozit de bronzuri compus din 33 piese (unelte și arme) întregi și fragmentare din bronz, între care: 3 celturi de tip transilvănean, 4 seceri cu buton din care una fragmentară, o seceră fragmentară cu limba la mîner, 22 seceri cu cîrlig, întregi și fragmentare, 2 săbii cu limbă la mîner, din care una ruptă în patru bucăți și alta fragmentară, precum și un vîrf de lance.

Sondajul efectuat de Grigore Foit în aceeași vară, nu a dus la descoperirea altor obiecte metalice, dar a scos la iveală material ceramic documentînd o așezare cu faze de locuire de la sfîrșitul epocii bronzului (cultura *Noua*) și din Hallstattul timpuriu. Deși autorul săpăturii menționează numai materialul din prima epocă a fierului, din descrierea pe care o face fragmentelor ceramice se poate constata prezența vaselor-sac, aparținînd culturii Noua. Pe fragmentele de buză s-au păstrat brîie simple și găuri incomplete

Inițial depozitul a intrat în colecțiile fostului Muzeu regional Suceava, iar în 1970 a fost transferat la Muzeul de Istorie al R.S.R., unde se află înregistrat sub numerele de inventar 1839—1871.

Grigore Foit, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ilișeni...*, în Arh. Mold., II—III, 1964, p. 460—468; M. Petrescu-Dîmbovița, *Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului din Moldova*, în Arh. Mold. II—III, 1964,

p. 255—256 ; N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova...*, p. 274 ; A. D. Alexandrescu, în DACIA, N.S., X, 1966, p. 133 ; 176, nr. 79—80 ; RAJB, I, p. 237 ; M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 119—120, pl. 279—280.

PIESELE DEPOZITULUI :

1. CELT (fig. 1/1)
   Tipul : transilvănean
   Descriere :
   Gura dreaptă, ușor îngroșată. Talia zveltă. Tăișul puțin lățit, cu știrbituri. Dunga și ciotul de turnare înlăturare prin șlefuire.
2. CELT (fig. 1/2)
   Tipul : transilvănean
   Descriere :
   Gura dreaptă, ușor îngroșată. Talia zveltă. Tăișul puțin lățit, cu știrbituri pronunțate. Dunga și ciotul de la turnare, înlăturate prin șlefuire.
3. CELT fig. 1/3)
   Tipul : transilvănean
   Descriere :
   Gura dreaptă, ușor îngroșată. Talia zveltă. Tăișul lățit, prezintă un oarecare grad de uzură datorită întrebuințării. Dunga și ciotul de turnare înlăturate prin șlefuire.
4. SECERA (fig. 1 4)
   Tipul : cu buton
   Descriere :
   Piesa este ușor arcuită la partea superioară. Capătul inferior al lamei este lățit, spinarea îngroșată. Butonul are forma cilindrică. Dosul lamei este neted.
5. SECERA (fig. 1/5)
   Tipul : cu buton
   Descriere :
   Piesa este asemănătoare cu precedenta, avînd aceleași trăsături.
6. SECERA (fig. 1/6)
   Tipul : cu buton
   Descriere :
   Piesă asemănătoare cu cele de la numerele 4—5, avînd însă lama ceva mai îngustă, cu o nervură în relief, paralelă cu spinarea îngroșată.
7. SECERA FRAGMENTARĂ (fig.1/7)
   Tipul : cu buton (probabil)
   Descriere :
   S-a păstrat doar partea superioară a piesei, avînd spinarea îngroșată.
8. SECERĂ (fig. 1/8)
   Tipul : cu limbă la mîner
   Descriere :

Lama lățită, cu ruptură recentă în dreptul mînerului. Paralel cu spinarea îngroșată a piesei se află o nervură în relief, care se prelungește, cu unele întreruperi, pînă spre vîrf. Tăișul este știrbit din vechime spre mîner. Păstrează ciotul de la turnare.

9. SECERA (fig. 1,9)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Lama mult arcuită, spinarea îngroșată, rotunjită în dreptul mînerului. Ciotul de la turnare se află pe spinarea piesei. Prezintă greșeli de turnare care nu au fost înlăturate, dovadă că era păstrată probabil doar pentru refolosirea materialului.

10. SECERA (fig. 1/10)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Piesa este asemănătoare cu cea de la numărul 9, dar fără să aibă greșeli de turnare. Ciotul de la turnare se află în partea superioară a secerei.

11. SECERA (fig. 1/11)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Asemănătoare cu piesa anterioară, avînd însă ciotul de la turnare în zona cîrligului.

12. SECERA (fig. 1/12)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Asemănătoare cu piesa precedentă.

13. SECERA (fig. 1/13)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Piesă asemănătoare cu cele de la numerele 9–12.

14. SECERA FRAGMENTARĂ (fig. 1/14)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Se păstrează doar jumătatea inferioară a secerei, cu ciotul de la turnare pe spinarea piesei. Forma este asemănătoare cu cea a secerilor cu cîrlig anterioare

15. SECERA FRAGMENTARĂ (fig. 2/1)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Piesă de formă asemănătoare cu cea precedentă, Are vîrful rupt din vechime.

16. SECERA (fig. 2/2)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Piesa prezintă greșeli de turnare, fapt pentru care nu a fost folosită. Era păstrată doar ca sursă de materie primă pentru turnarea unei alte piese.

17. SECERA (fig. 2/3)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Asemănătoare pieselor anterioare, de același tip. Pe spinarea îngroșată, spre mijloc, păstrează ciotul de la turnare.
18. SECERA (fig. 2/4)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Asemănătoare pieselor anterioare de același tip. În zona de curbură, sub nervură, are o perforație.
19. SECERA FRAGMENTARĂ (fig. 2/5)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Piesă de mici dimensiuni, decorată pe mîner cu o nervură cuasiparalelă cu spinarea secerei. Cîrligul este numai schițat. Vîrful, rupt, lipsește.
20. SECERA (fig. 2/6)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Piesa, de dimensiuni normale, are lama lată, ruptă în două, arcuită pronunțat, cu ciotul de turnare situat în partea superioară a piesei.
21. SECERA (fig. 2/7)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Asemănătoare cu piesa de la numărul 20, este însă întreagă și are ciotul de la turnare situat pe spinarea îngroșată.
22. SECERA (fig. 2/8)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Asemănătoare cu piesa de la numărul 21.
23. SECERA (fig. 2/9)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Asemănătoare cu piesele de la numerele 21—22.
24. SECERA (fig. 2/10)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Ca dimensiuni, asemănătoare cu piesele de la numerele 21—23, fiind însă mai puțin arcuită și avînd o nervură în relief, paralelă cu spinarea îngroșată, pînă spre vîrf. În zona curburii prezintă o fisură.
25. SECERA (fig. 3/1)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Piesă asemănătoare cu cele de la numerele 21—23, dar cu lama mai puțin arcuită spre vîrf, frîntă în zona curburii, spre bază.
26. SECERA (fig. 3/2)

Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Ca formă și curbură asemănătoare cu piesa de la numărul 24, fiind însă lipsită de nervură și avînd o ruptură în dreptul unei greșeli de turnare.

27. SECERA (fig. 3/3)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Asemănătoare ca formă cu piesa precedentă, avînd ciotul de la turnare pe spinare, în zona spre vîrf.

28. SECERA (fig. 3/4)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Asemănătoare ca formă cu piesa de la numărul 25, cu deosebirea că vîrful lamei este ușor îndoit în sus, iar paralel cu spinarea prezintă o nervură, pînă spre vîrf, cîrligul fiind de asemenea decorat cu o nervură verticală, în relief ușor.

29. SECERA FRAGMENTARĂ (fig. 3/5)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Jumătatea superioară a piesei lipsește. Curbura spre bază este bruscă, frîntă. Cîrligul este lat și scurt.

30. SECERA FRAGMENTARĂ (fig. 3/6)
Tipul : cu cîrlig
Descriere :
Asemănătoare cu piesa precedentă, fiind lipsită de îngroșarea spinării, în loc de nervură avînd o adîncitură. Lipsește vîrful piesei.

31. SABIE FRAGMENTARĂ (fig. 3/7)
Tipul : cu limbă la mîner
Descriere :
Umerii piesei sînt drepți, cu patru orificii pe placa mînerului Secțiunea lamei este rombică.

32. SABIE (fig. 3/8)
Tipul : cu limbă la mîner
Descriere :
Sabia este ruptă în patru bucăți. Are umerii rotunjiți, limba la mîner cu marginile ridicate și foarte ușor arcuite, patru găuri pentru nituri pe limba la mîner și alte patru, grupate cîte două pe placa mînerului. Secțiunea lamei este biconvexă, cu cîte două șănțuiri pe ambele fețe ale celor două fragmente de la partea superioară a sabiei.

33. VÎRF DE LANCE (3/9)
Tipul : în formă de frunză
Descriere :
Tubul de fixare a cozii este prevăzut cu două orificii. În dreptul lamei, tubul este decorat, pe ambele fețe, cu cîte două dungi în relief și o dungă mediană, longitudinală.

III. JIJIA, comuna Albești

Pe platoul dealul Ceir, în punctul „*Via lui Lupașcu*". la circa 1.5 Km sud-sud-vest de marginea satului desființat Sătrăreni, în primăvara anului 1968, cu prilejul lucrărilor agricole, s-a descoperit un mic depozit de unelte și arme din bronz, care, prin Cezar-Corneliu Andrei, a ajuns în posesia Complexului muzeal din Piatra Neamț. Descoperirea a rămas mult timp necunoscută, ceea ce ne face să admitem că unele piese s-ar fi putut pierde, cele ajunse în colecțiile muzeului din Piatra Neamț fiind singurele păstrate.

Piesele depozitului de la Jijia sînt înregistrate în inventarul Complexului muzeal Piatra Neamț sub numerele 5491—5495.

Alexandru Păunescu și Paul Șadurschi, în Hierasus, V, 1983, p. 231, fig. 18/1—4 și 19/1.

PIESELE DEPOZITULUI:

1. CELT (fig. 4/1)
   Tipul: transilvănean
   Descriere:
   Gura dreaptă, marginea îngroșată, fețele largi fiind decorate cu un motiv în relief. Tăișul lățit, are o margine ruptă. Tortița este parțial spartă.
2. CELT FRAGMENTAR (fig. 4/2)
   Tipul: transilvănean
   Descriere:
   Formă de pană, în secțiune hexagonală, gura ovală, cu o singură tortiță. Celtul se păstrează spart, lipsindu-i porțiunea dintre ascuțiș și corp. Ornamentat pe fețele largi cu un motiv geometric în relief.
3. CELT (fig. 4/3)
   Tipul: transilvănean, varianta răsăriteană
   Descriere:
   Formă zveltă, cu gura ovală și tăișul lățit. O margine a tăișului este ruptă.
4. FIERĂSTRĂU (fig. 4/4)
   Descriere:
   Lama, cu una din margini zimțate, este ruptă în două bucăți
5. PUMNAL FRAGMENTAR (fig. 4/5)
   Tipul: cu limba la mîner
   Descriere:
   Umerii drepți, cu marginea ridicată, pe placa mînerului se află patru orificii pentru nituire. Secțiunea lamei romboidală.

B. Piese descoperite în săpături sistematice

1. *CORLATENI*

În cadrul săpăturilor arheologice întreprinse pe șantierele din zona „Valea Jijiei", companiile 1949—1951, sub conducerea profesorului Ion Nestor, s-au descoperit în nivele aparținînd sfîrșitului epocii bronzului și Hallstattului timpuriu, cîteva piese de bronz păstrate în depozitele Institutului de arheologie București.

I. Nestor, *Șantierul Valea Jijiei (săpăturile de la Corlăteni)*, în SCIV, III, 1952, p. 84—94 ; Idem, în *Istoria României*, I, 1960, p. 131 ; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul Hallstattului din Moldova*, în Arh.Mold., II—III, 1964, p. 251—267.

PIESELE DESCOPERITE :

a. AC DE PODOABĂ
Tipul : cu capul lăţit, rulat (Rollennadel)

b. AC DE PODOABĂ
Tipul : cu protuberanţe (Warzennadel)

2. *TRUŞEŞTI*

În cadrul cercetărilor sistematice întreprinse între anii 1951—1961 în zona „Valea Jijiei", la Truşeşti, sub conducerea profesorului Mircea Petrescu-Dîmboviţa, au fost cercetate trei locuinţe tip „cenuşar" (punctul „Movila din şesul Jijiei") şi necropola corespunzătoare (de pe dealul „Ţugueţa"), cu 126 morminte aparţinînd culturii *Noua*, de la sfîrşitul epocii bronzului.

Piesele metalice descoperite aici, sînt foarte puţine şi se află în inventarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi.

M. Petrescu-Dîmboviţa şi colab., în SCIV, IV, 1953, 1—2, p. 29—37 ; idem, în SCIV, IV, 1953, 3—4, p. 456—460 ; idem, SCIV, V, 1954, I—II, p. 19—27, idem, SCIV, VI, 1955, 1—2, p. 172 ; A. C. Florescu, în Materiale şi cercetări arheologice, II—III, 1964, p. 145—203 ; A. Păunescu, P. Şadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani*, 1976, p. 270—273.

c. AC DE PODOABĂ (fig. 5/4)
Tipul : cu capătul uşor lăţit şi rulat (Rollennadel).

d. AC DE PODOABĂ fig. 5/6)
Tipul : cu capătul uşor lăţit şi rulat (Rollennadel).

e. AC DE PODOABĂ (fig. 5/5)
Tipul : cu capătul înelat.

f. AC DE PODOABĂ FRAGMENTAR (fig. 5/10)
Tipul : nu se poate preciza.

g. INEL DE BUCLĂ (fig. 5/9)
Tipul : cu capetele apropiate.

h. SFREDEL (fig. 5/8)
Tipul : în secţiune transversală pătrat.

i. „SPATULA" (fig. 5/3)
Tipul : cu capătul rulat.

3. *STRAHOTIN*, comuna Dîngeni.

Săpăturile arheologice întreprinse în necropola getică din punctul „Ponoare", au prilejuit descoperirea, în 1982, pe S. XI, în caroul 23, chiar la prima pană de hîrleţ, (0—0,20 m în solul vegetal) a unei piese de bronz, care tipologic aparţine epocii bronzului :

AC DE PODOABĂ (fig. 8/12)
Tipul : cu capul sub formă de gămălie (tronconic)
Descriere :
Piesa este deformată din vechime datorită condiţiilor de zacere.

Pe întreaga suprafaţă este acoperită cu patină de culoare verde.
Colecţia MJB, inventar nr. 14 420
Săpături în curs, conduse de Paul Şadurschi.

C. **Obiecte de bronz descoperite accidental**

1. *STĂUCENI*, sat. Victoria, locul „Budăi" (municipiul Botoşani)
CELT (fig. 6/1)
Tipul : transilvănean
Descriere :
Gura dreaptă, îngroşată, acoperit cu patină de culoare verde. Asculţişul convex. Prezintă scrijelituri uşoare pe una din feţele largi. Decor liniar din turnare.
Lungime : 69 mm ; lăţime : 43,5 mm ; greutate : 157 g.
Descoperire accidentală, 1985.
Colecţia M.J.B., inv. nr. 14 421
Piesă inedită.

2. *BAISA*, comuna Mihai Eminescu, locul „Dealul Baisa"
AC DE PODOABĂ, (fragmentar) (fig. 6/2)
Tipul: cu protuberanţe
Descriere :
Lipseşte porţiunea cu vîrful piesei. Şlefuit recent la capătul cu protuberanţe de către descoperitori.
Lungimea : 53 mm ; diametrul : 7 mm.
Colecţia M.J.B., număr de inventar, 896.
Publicat sumar în RAJB, I, 1976, p. 181, fără ilustraţie.

3. *BROSCAUŢI*, din zona satului, fără a se cunoaşte locul descoperirii.
SECERA (fig. 5/1)
Tipul: de cîrlig.
Piesă descoperită întîmplător, ajunsă în colecţiile Muzeului mixt din Dorohoi, apoi la Muzeul judeţean din Botoş ni, unde, înainte de de 1971 a dispărut din expoziţie.

M. Petrescu-Dîmboviţa, *Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul Hallstattului din Moldova*, în Arh.Mold., II—III, 1964, p. 260, fig. 6/10 ; RAJB, I, 1976, p. 61.

4. *CRISTINEŞTI*, locul „La Hăţaş"
CELT (fig. 6/4)
Tipul : varianta răsăriteană a tipului transilvănean.
Descriere :
Piesă turnată în formă bivalvă, tortiţa păstrînd la partea sa superioară ciotul de la turnare. Acoperită cu patină neomogenă, de culoare verde închis. Lungimea : 99 mm ; lăţimea : 40—45 mm.
Descoperit accidental, cu prilejul lucrărilor agricole, în mai 1973. Colecţia M.J.B., inventar nr. 8 498, obţinut prin transfer de la Institutul de învăţămînt superior Suceava.

N. Ursulescu, în Hierasus, I, 1978, p. 243—244, fig. 1 ; Piesa a fost publicată sumar şi în RAJB, I, 1976, pe baza informaţiei amabile primite din partea dr. N. Ursulescu.

5. *DOROHOI*, locul „La Brazi"
CELT (fig. 6/5)
Tipul: varianta răsăriteană a tipului transilvănean.
Descriere:
Gura dreaptă, marginea puțin îngroșată, acoperit cu patină groasă de culoare verde. Ascuțișul curb. Lungime: 93 mm; lățime: 47 mm.
Descoperire accidentală, 1973.
Colecția M.J.B. inventar nr. 912.
Informații colegiale primite de la prof. Corneliu Andriescu din Dorohoi, pe baza cărora a fost publicat sumar în RAJB, I, 1976, p. 117.

6. *DUMBRĂVIȚA*, com. Ibănești, locul: „Pîrîul Ghilauca".
SECERĂ FRAGMENTARĂ
Tipul: cu cîrlig
Condițiile descoperirii: întîmplătoare.
Locul de păstrare al piesei nu este cunoscut.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări...*, p. 239; RAJB, I, 1976, p. 155.

7. *GHIRENI*, com. Coțușca, fără a se putea indica locul descoperirii.
AC DE PODOABĂ (fig. 6/7)
Tipul: cu capul sferic (cu gămălie).
Descriere:
Piesă bine conservată, acoperită cu un strat de patină nobilă, verde, suprafața lucioasă. Capul sferic este izolat de corpul piesei printr-o gîtuitură. În secțiune transversală rotund. Lungime: 97 mm; diametrul: 2,5 mm.
Descoperire accidentală.
Colecția M.J.B., inventar nr. 894.

Publicat sumar, fără ilustrație în RAJB, I, 1976, p. 91.

8. *HLIPICENI*, locul „Pe Platou"
AC DE PODOABĂ (fig. 6/8)
Tipul: cu capul mare, hemisferic.
Descriere:
Piesa are forma unui cui, în secțiune transversală rotund, avînd lungimea de 94 mm și diametrul de 3 mm (corpul) și 12 mm (capul).
Descoperire întîmplătoare, făcută înainte de 1974, cînd a fost văzut în colecția Școlii generale Hlipiceni și a fost donat Muzeului județean Botoșani, atunci în reorganizare, fiind inventariat sub nr. 898.

Publicat sumar, fără ilustrație, în RAJB, I, 1976, p. 147—148.

9. *IBĂNEȘTI*, locul „Pe Măgură"
CELT (fig. 6/6)

Tipul : răsăritean
Descriere :

Forma caracteristică, două tortițe, ornamentație în relief, realizată prin turnare. Acoperit cu patină groasă, verde. Lungime : 114 mm ; lățime : 60/40 mm.

Descoperire întîmplătoare, înainte de 1968. Văzut în 1973 în colecția Școlii generale nr. 1 Dorohoi și publicat sumar, fără ilustrație, be baza datelor comunicate de prof. Ilie Cerneleanu. în RAJB, I, 1976, p. 119. Ulterior piesa a fost donată M.J.B., fiind înregistrată sub numărul 14416.

P. Șadurschi, Ilie Cerneleanu, C. Rusu, *Celturi de bronz de factură răsăriteană descoperite pe teritoriul județului Botoșani*, în HIERASUS, VI, 1986, p. 25—32, fig. 1.

b). CELT FRAGMENTAR (fig. 6/10), descoperit în zona satului Ibănești.

Tipul : transilvănean
Descriere :

Gura concavă, marginea îngroșată, turnat în formă bivalvă. Acoperit cu patină verde. Din zona opusă tortiței, lipsește un fragment. Pe o mică porțiune, patina este înlăturată din vechime. Tortița deformată prin lovire. Lungimea : 109 mm ; lățimea : 45 mm.

Descoperire accidentală, făcută la o dată ce nu se poate preciza. Adus de elevii Școlii generale Ibănești în colecția școlii, unde a figurat mult timp. În 1987 a intrat în Colecția MJB., sub numărul 14417.

Inedit. Informații, prof. Ana Moruzi, 1986.

c). CELT FRAGMENTAR (fig. 6/9), descoperit în zona satului Ibănești.
Tipul : varianta răsăriteană a tipului transilvănean
Descriere :

Gura dreaptă, marginea îngroșată, turnat în formă bivalvă. Acoperit cu patină de culoare verde, înlăturată din vechime de pe o suprafață de cca 11 cm². Porțiunea cu tortiță lipsește, fiind ruptă din vechime. Lungimea : 106 mm ; lățimea : 46mm.

Condițiile de descoperire și proveniența, aceleași ca pentru piesa anterioară.
Colecția MJB, inventar nr. 14418.

Inedit. Informații prof. Ana Moruzi, 1986.

10. *LOZNA*, comuna Dersca, locul „Turbărie"
CELT (fig. 8/2)
Tipul : varianta răsăriteană a tipului transilvănean.
Descriere :

Gura dreaptă, marginea puțin îngroșată, masiv, forma ovală. Lungimea : 132 mm ; lățimea : 56 mm.
Starea de conservare foarte bună.

Condiții de descoperire : accidental, cu prilejul exploatării turbei. înainte de 1976.

Colecția MJB, inventar nr. 915

Publicat sumar, fără ilustrație în RAJB, I, 1976, p. 109; Silvia Teodor, Paul Șadurschi, în HIERASUS, I, 1978, p. 126, fig. 3/1 și 5/2.

11. *MIORCANI*, com. Rădăuți-Prut,

a) CELT, provenind din locul numit „Vărărie"

Tipul: neprecizat

b) CELT provenind din locul numit „Duruitoare"

Tipul: neprecizat

Ambele piese, făcînd parte din colecția prof. Arcadie Mihăiescu, au fost descoperite accidental, înainte de anul 1974 și au fost publicate sumar în RAJB, I, 1976, p. 210—211.

12. *NICȘENI*, loc neprecizat

CELT (fig. 8/9)

Tipul: transilvănean, varianta răsăriteană.

Descriere:

Forma ovală, puțin evoluată, gura dreaptă, marginea îngroșată, cu o șănțuire dedesubt, tăișul drept, puțin lățit. Piesă polizată de descoperitori. Lungimea: 102 mm; lățimea: 46 mm.

Colecția MJB, inventar nr. 918.

Piesă inedită, provenind din Colecția Școlii generale Nicșeni.

13. *OROFTIANA DE JOS*, comuna Suharău loc neprecizat

CELT (fig. 7/1)

Tipul: transilvănean

Descriere:

Gura dreaptă, tortița depășind înălțimea marginii îngroșate. Tăișul lățit convex. Decor arboricol, din turnare, pe fețele largi. Lungimea: 89 mm; lățimea: 50 mm.

Descoperire întîmplătoare.

Colecția MJB, inventar nr. 914.

Publicat sumar în RAJB, I, 1976, p. 243.

14. *OROFTIANA DE SUS*, comuna Suharău, loc neprecizat

TOPOR (fig. 7/2)

Tipul: Darabani (cu orificiu transversal)

Descriere:

Formă puțin evoluată, cu manșon.

Lungimea: 99 mm; lățimea: 43 mm.

Datare: circa 1700 î.e.n.

Colecția MJB, inventar nr. 919

Publicat sumar, în RAJB, I, 1976, p. 243;

P. Șadurschi, în HIERASUS, IV, 1981, p. 7—11, fig. 1—2.

15. *PĂLTINIȘ*, loc neprecizat.

a) CELT (fig. 7/3)

Tipul: transilvănean, varianta răsăriteană.

Descriere:

Gura dreaptă, marginea îngroșată, tortița nu depășește înăl-

ţimea marginii. Tăişul puţin lăţit. Lungimea : 112 mm; lăţimea : 50 mm.

Descoperire întîmplătoare, înainte de 1973.

Colecţia MJB, inventar nr. 911.

b) VÎRF DE LANCE (fig. 7/4), loc neprecizat.

Tipul : foliaceu

Descriere :

Tubul pentru prinderea cozii, de formă conică, lung, cu două perforaţii opuse, vîrful şi o porţiune din margine, rupte. Lungimea : 190 mm; lăţimea : 27 mm.

Descoperire întîmplătoare, înainte de 1973.

Colecţia MJB, inventar nr. 921.

c) *DĂLTIŢĂ* loc neprecizat.

Tipul : neprecizat

Descoperire întîmplătoare, înainte de 1973.

Colecţia Şcolii generale Păltiniş.

Toate cele trei piese de la Păltiniş au fost publicate sumar, fără ilustraţie, în RAJB, I, 1976, p. 198 şi 202, pe baza informaţiilor primite de la prof. Mihai Pavel.

16. *SARAFINEŞTI*, comuna Corni, loc neprecizat.

CELT

Tipul : transilvănean

Descriere :

Formă zveltă, tortiţa ruptă, decorat cu caneluri dispuse longitudinal.

Descoperire întîmplătoare, mai veche de 1980.

Colecţie particulară, prof. Al. Constantinescu.

Piesă inedită. Informaţie prof. Al. Constantinescu, 1985.

17. *SOCRUJENI*, comuna Gorbăneşti, loc neprecizat.

CELT (fig. 7/6)

Tipul : răsăritean

Descriere :

Forma caracteristică, două tortiţe, tăişul rupt. În zona rupturii celtul a fost pilit de către descoperitori. Piesa este acoperită cu patină de culoare verde .Lungimea: 101 mm; lăţimea : 62 mm.

Colecţia MJB, inventar nr. 14419

Iniţial piesa s-a păstrat în Colecţia Şc. generale Socrujeni, fiindu-ne semnalată de colegul O. L. Şovan, căruia îi aducem cuvenitele mulţumiri şi pe această cale.

Piesa a fos publica ă de către P. Şadurschi, Ilie Cerneleanu, Constantin Rusu, în HIERASUS, VI, 1986, p. 26–27, fig. 3.

18. *SULIŢA*, locul „Dealu Cheliş"

CELT (fig. 7/5)

Tipul : Transilvănean, varianta răsăriteană.

Descriere :

Piesa are un orificiu oval pe una din feţele largi. Gura dreaptă, marginea îngroşată. Tortiţa ruptă recent. Corpul acoperit

cu patină groasă, de culoare verde. Lungimea : 99 mm; lățimea : 45 mm

Colecția muzeală Sulița. Piesa a fost descoperită accidental de locuitorul Enea Gheorghe. Informații, învățător Ștefan Ciubotaru, Sulița.

19. *STINCEȘTI*, comuna Mihai Eminescu, locul „Coasta Sitnei".

a) DALTA (fig. 7/8)

Tipul : plat

Descriere :

De formă trapezoidală, tăișul lățit. Lungimea : 120 mm; lățimea : 40 mm; grosimea : 7 mm.

Colecția MJB, donația prof. I. D. Marin, de la care s-au primit și informațiile. Nr. de inventar : 895.

b) SECERA (FRAGMENT) (fig. 6/3) locul : „Bobeucă"

Tipul : cu buton

Descriere :

Mînerul cu buton al secerei. Pe fragmentul păstrat, sînt evidente trei adînciturl dispuse longitudinal. Piesa este acoperită cu patină de culoare verde. Lungimea : 64 mm; lățimea : 16 mm.

Colecția MJB, inventar nr. 947.

20. *STRAHOTIN*, comuna Dîngeni, locul „Ponoare".

a) *VIRF DE LANCE* (fig. 7/9)

Tipul : foliaceu

Descriere :

Tubul pentru prinderea cozii, cilindric, de mărime mijlocie, perforat. Piesa este deteriorată și deformată, unele porțiuni lipsesc.

Descoperire întîmplătoare, cu ocazia lucrărilor de întreținere a culturilor, în 1982.

Colecția MJB, inventar nr. 14 422

Piesă inedită. Informațiile s-au primit de la prof. C. Andrei.

21. *STROIEȘTI*, comuna Lunca, locul „Pe Budăi".

CELT (fig. 7/7)

Tipul : transilvănean varianta răsăriteană.

Descriere :

Gura dreaptă, forma trapezoidală, pe fețele largi are un ornament, în relief, sub forma literei „V", Tăișul este știrbit din vechime. Lungimea 107 mm, lățimea tăișului : 42 mm Colecția MJB, inventar nr. 8499.

Publicat sumar în RAJB, I, 1976, p. 158.

22. *ȘOLDĂNEȘTI*, comuna Sulița, curtea locuitorului C. Huțu.

VÎRF DE LANCE (FRAGMENT) (fig. 8/1)

Tipul : foliaceu

Descriere :

Lipsește baza, cu tubul de prindere a cozii. Pe una din laturi piesa prezintă rupturi ale lamei și știrbtiuri. Lungimea : 100 mm; lățimea : 29 mm.

Colecția MJB, inventar nr. 945.

Piesă inedită.

23. *ȘTEFĂNEȘTI*, loc neprecizat.

CELT (fig. 6/11)

Tipul: transilvănean

Descriere:

Gura dreaptă, marginea îngroșată, forma ovală. Ascuțișul foarte puțin curbat și lățit. Lungimea: 129 mm; lățimea; 58 mm.

Descoperire accidentală 1974.

Colecția MJB, inventar nr. 916.

Publicat sumar, fără ilustrație, în RAJB I, 1976, p. 258.

24. *TUDORA*, locul „La Huci".

CELT (fig. 8/3)

Tipul: transilvănean

Descriere:

Formă zveltă, gura dreaptă, marginea îngroșată, decor unghiular în relief, tăișul mult lățit, curbat. Lungimea: 105 mm; lățimea: 53 mm.

Descoperire întîmplătoare, înainte de 1974.

Colecția MJB, inventar nr. 1814.

Publicat sumar, fără ilustrație, în RAJB, I, 1976, p. 278.

25. *VÎRFU CÎMPULUI*, loc neprecizat.

CELT (fig. 8/4)

Tipul: transilvănean, varianta răsăriteană.

Descriere:

Formă, zveltă, gura dreaptă, marginea îngroșată, acoperit cu patină de culoare verde. Lungimea: 93 mm lățimea: 45 mm. Tortița lipsă, ruptă din vechime.

Colecția MJB, inventar nr. 920, provenind din colecția Școlii generale Vîrfu Cîmpului.

26. *VLĂDENI*, locul „Gropană".

CELT

Tipul: transilvănean, varianta răsăriteană.

Descriere:

Forma zveltă, marginea concavă, tăișul curb, lățit.

Descoperire întîmplătoare, 1952.

M. Petrescu-Dîmbovița, în SCIV, IV, 1953, p. 467; idem, Arh. Mold., II—III, 1964, p. 259, RAJB, I, 1976, p. 293.

27. *VORONA MARE*, comuna Vorona, locul „Dealul Cireșului".

CELT (fig. 8/5)

Tipul: transilvănean

Descriere:

Piesă zveltă, cu o singură tortiță, gura dreaptă, marginea îngroșată, tăișul rotunjit, lățit. Acoperită pe întreaga suprafață cu patină verde. Lungimea: 87 mm; lățimea: 42 mm.

În colecția Școlii generale Vorona Nouă.

Piesă inedită. Informații prof. Violeta Cotoc și D. Doroftei, 1985.

28. *VORONA NOUĂ*, comuna Vorona, locul: „Teiș".

CELT (fig. 8/6)

Tipul: răsăritean

Descriere:

Gura dreaptă, două tortițe, ornament în relief, sub forma unor „pliseuri", realizat prin turnare.

Descoperire întîmplătoare, 1975.

Piesa se păstrează în Colecția școlii generale Icușeni.

P. Șadurschi, Ilie Cerneleanu și C. Rusu, în HIERASUS, VI, 1986, p. 26, fig. 2.

29. *DIN LOCURI NEIDENTIFICATE*, de pe cuprinsul județului Botoșani, mai provin următoarele piese:

a) CELT (fig. 8/7)

Tipul: transilvănean

Descriere:

Gura dreaptă, marginea îngroșată, formă puțin evoluată, Lungimea: 118 mm; lățimea: 54 mm.

Colecția MJB, inventar nr. 917

Piesă inedită.

b) CELT (fig. 8/7)

tipul: transilvănean, varianta răsăriteană.

Descriere:

Formă zveltă, fără tortiță, pe una din fețele largi, prezintă o adîncitură, de la fixarea cozii. Lungimea: 82 mm; lățimea: 38 mm.

Colecția MJB, inventar nr. 24423

Piesă inedită.

c) REST DE BRONZ DE LA TURNARE (fig. 8/11)

Obiectul are forma unei picături mari, cu lungimea de 22 mm, lățimea de 21 mm și grosimea de 17 mm. La suprafață prezintă patină de culoare verde. Colecția MJB, inventar nr. 897.

d) TABLĂ FRAGMENT (fig. 8/10)

Deșeu de la o foaie de tablă păstrînd urmele unor tăieturi sau decupări.

Notă:

Includem aici și pandantivul din bronz, de tipul *Ulmi—Liteni*, provenind de la Ghireni—Răcărie, aflat în colecția Temistocle Malec, în 1974 (RAJB, I, 1976, p. 93), care ne-a scăpat la redactarea catalogului.

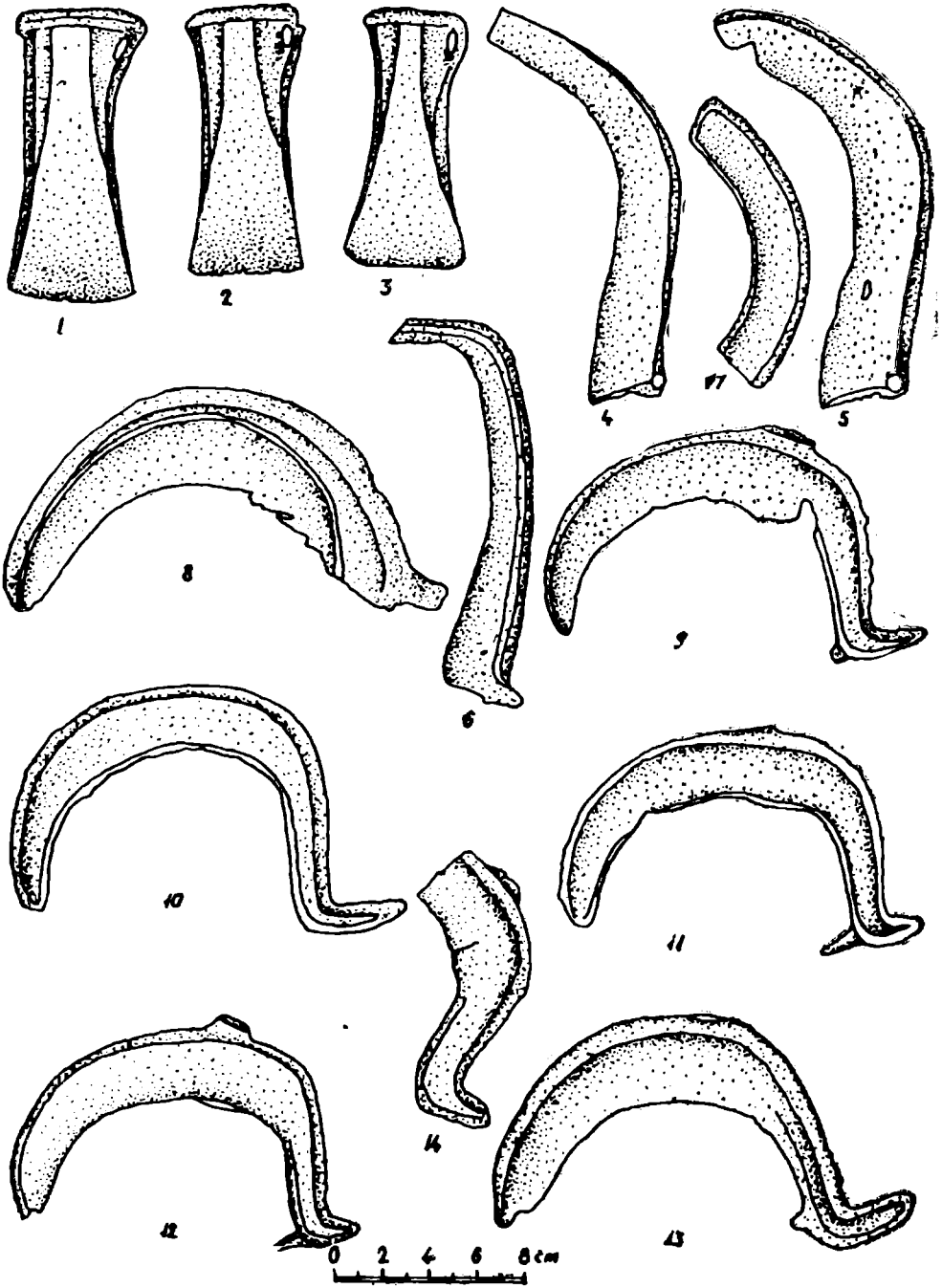

Fig. 1 — *Depozitul* de bronzuri de la *Ilișeni*, com. Santa Mare : 1—3 celturi de tip transilvănean ; 4—7 : seceri cu buton ; 8 : seceră cu limbă la mîner ; 9—14 seceri cu cîrlig (După Gr. Foit și M. Petrescu-Dîmbovița).

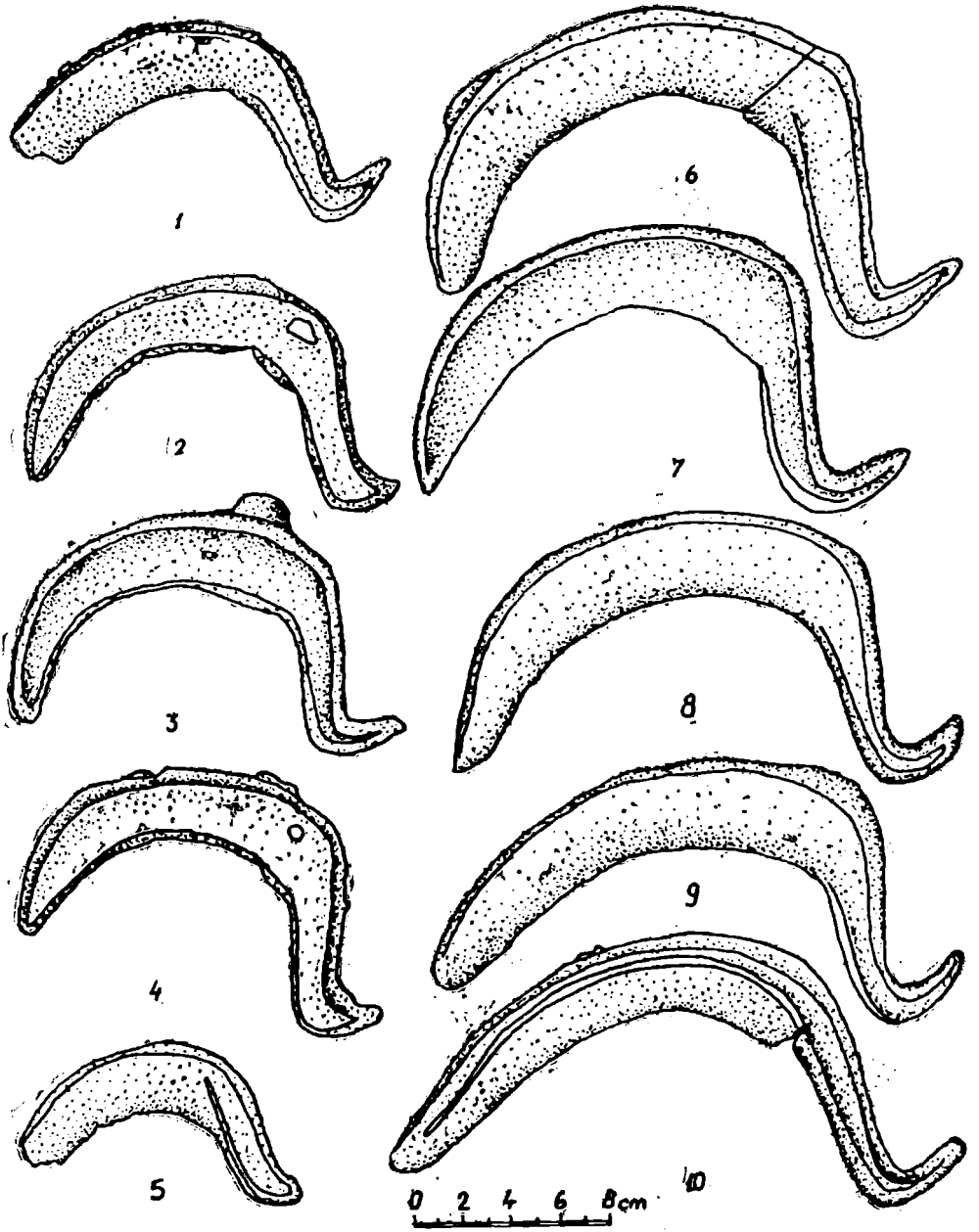

Fig. 2 — *Depozitul* de bronzuri de la *Ilișeni* : 1 — 10 seceri cu cîrlig (După Gr. Foit și M. Petrescu-Dîmbovița).

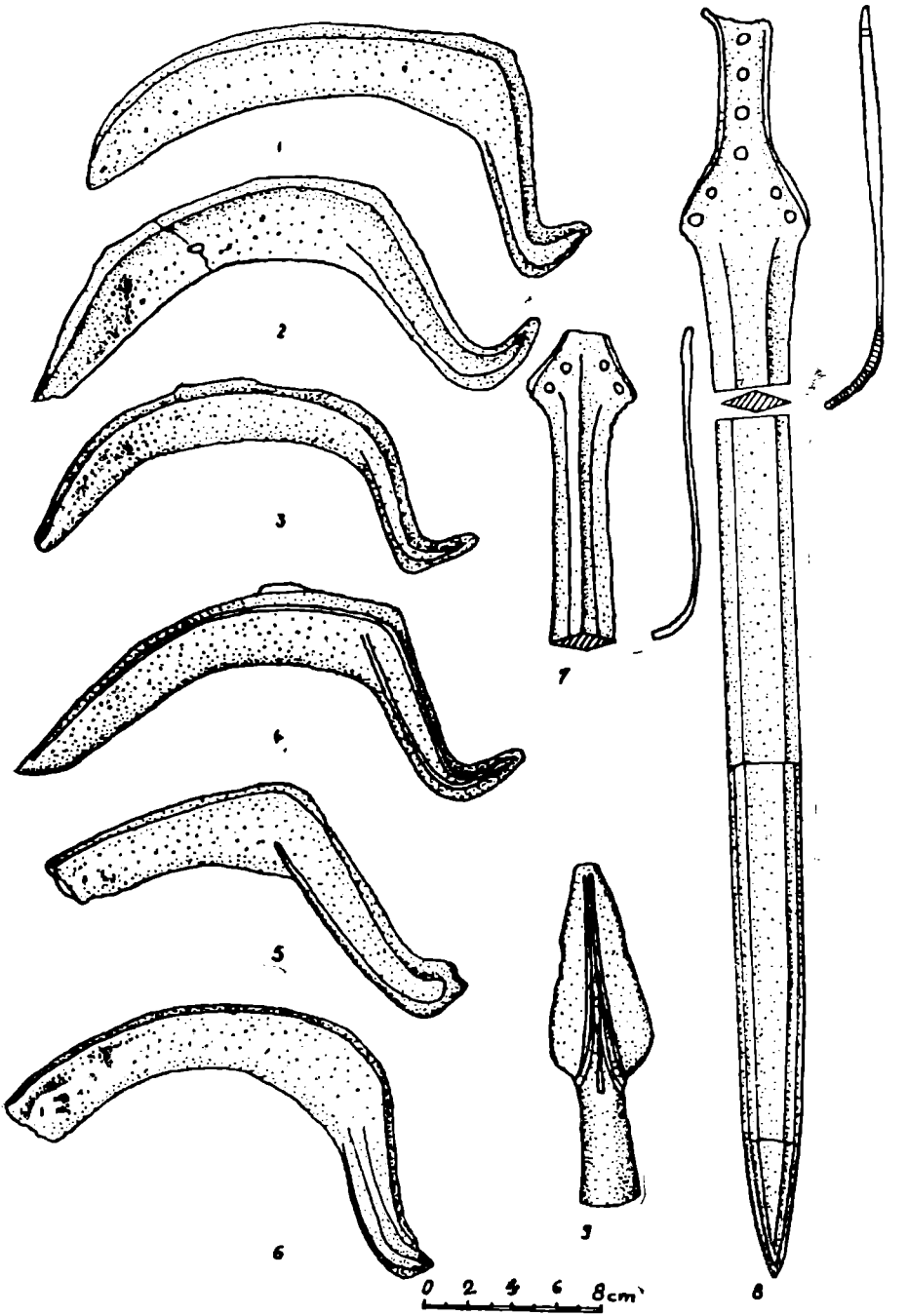

Fig. 3 — *Depozitul* de bronzuri de la *Ilișeni* : 1—6 seceri cu cîrlig ; 7 : sabie cu limba la mîner ; 8 : sabie cu limba la mîner, ruptă în patru fragmente ; 9 : vîrf de lance (După Gr. Foit și M. Petrescu-Dîmbovița).

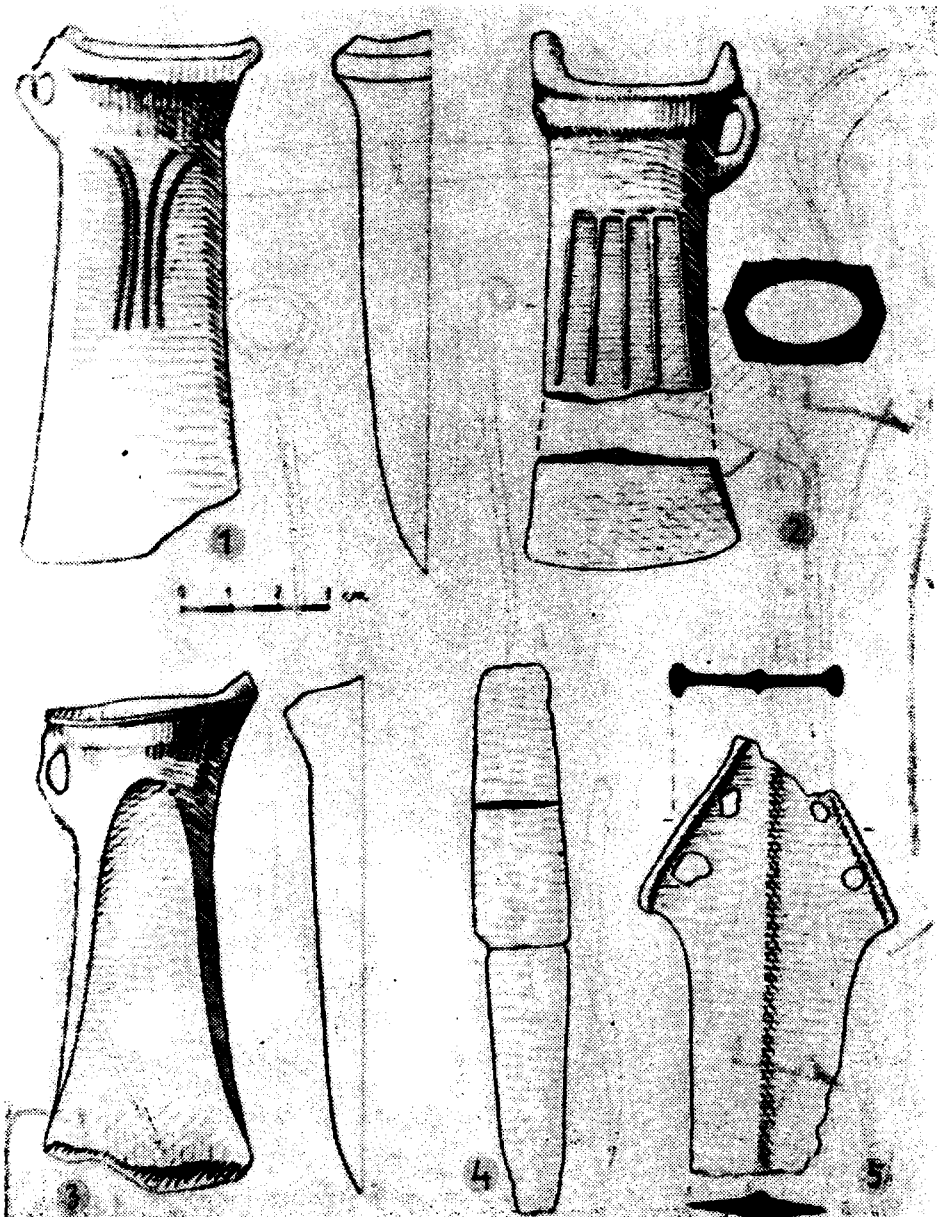

Fig. 4 — *Piese din depozitul de la Jijia*, comuna *Albești* : 1 — celt de tip transilvănean întreg și 2 — fragmentar ; 3 — celt de tip transilvănean, varianta răsăriteană ; 4 — fierăstrău (rupt în două fragmente ; 5 — pumnal fragmentar, cu limbă la mîner.

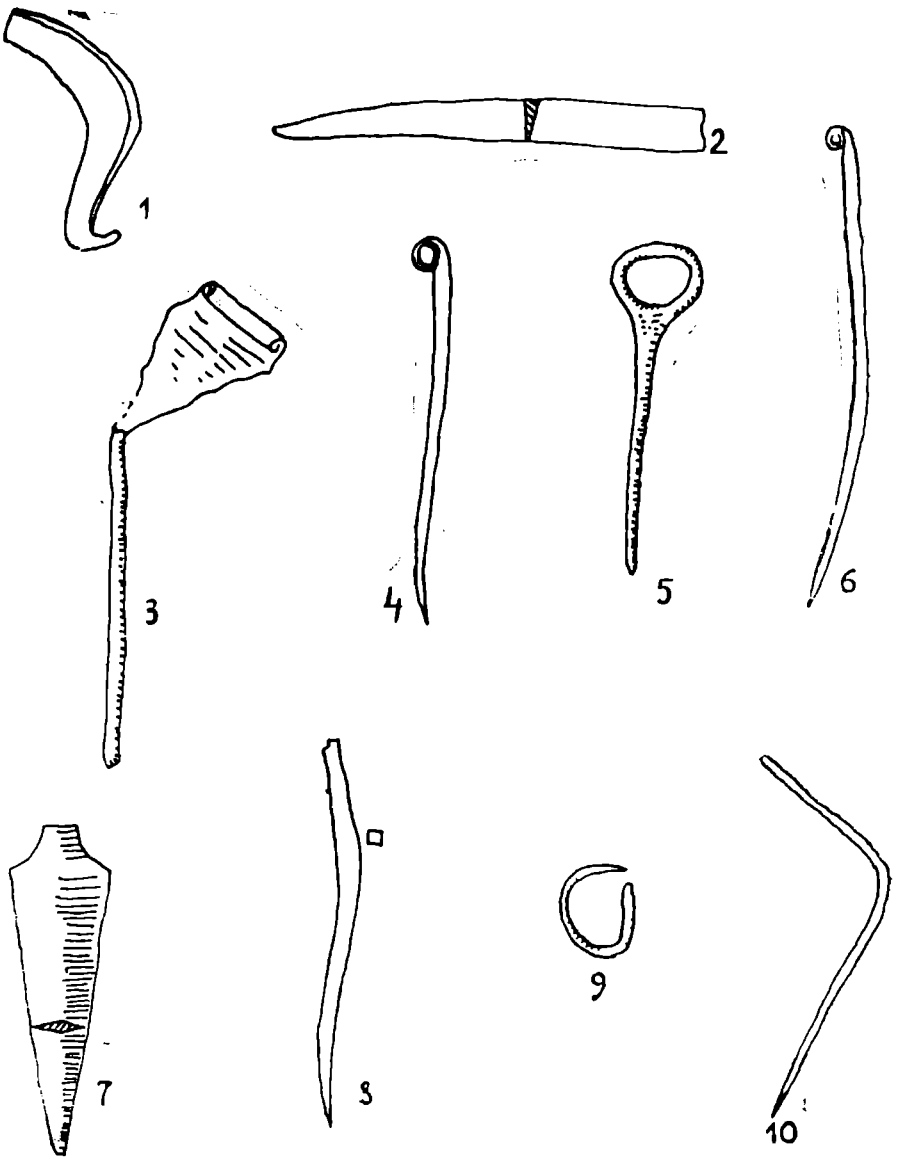

Fig. 5 — *Piese de bronz descoperite prin săpături sistematice şi accidental* (1 — 10) 1 — Broscăuţi ; 2 — 10 Truşeşti—Movila „Şesul Jijiei" (După M. Petrescu-Dîmboviţa).

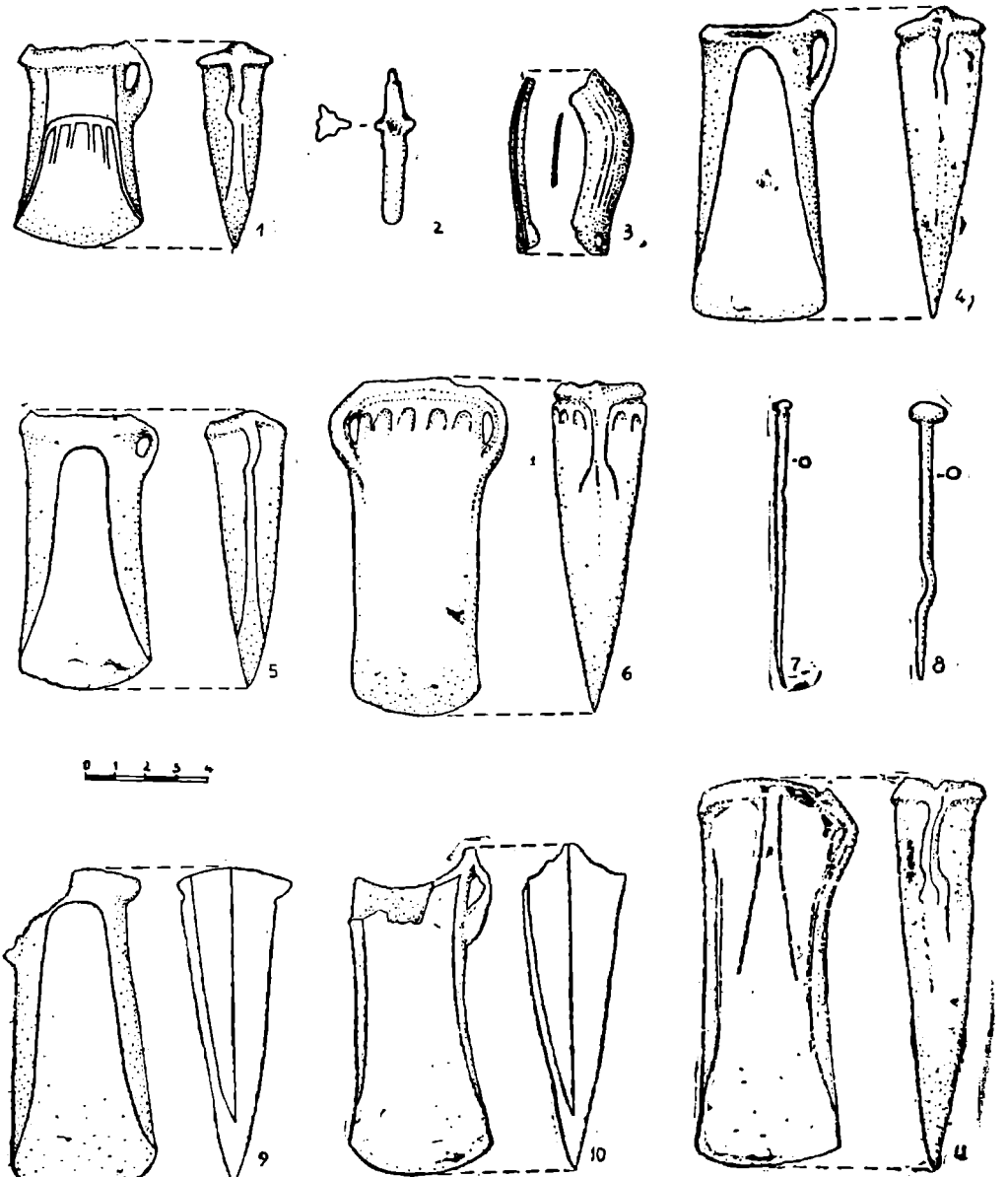

Fig. 6 — *Piese de bronz izolate*, descoperite accidental, în județul Botoșani ; 1 ; 4 — 6 ; 9 — 11 ; celturi. 2 ; 7 — 8 : ace. 3 : seceră fragmentară. De la : *Stăuceni*—Victoria (1), *Baisa* (2) *Stînceşti* (3), *Cristineşti* (4), *Dorohoi* (5), *Ibăneşti* (6, 9 — 10), *Ghireni* (7) *Hlipiceni* (8), *Ştefăneşti* (11)

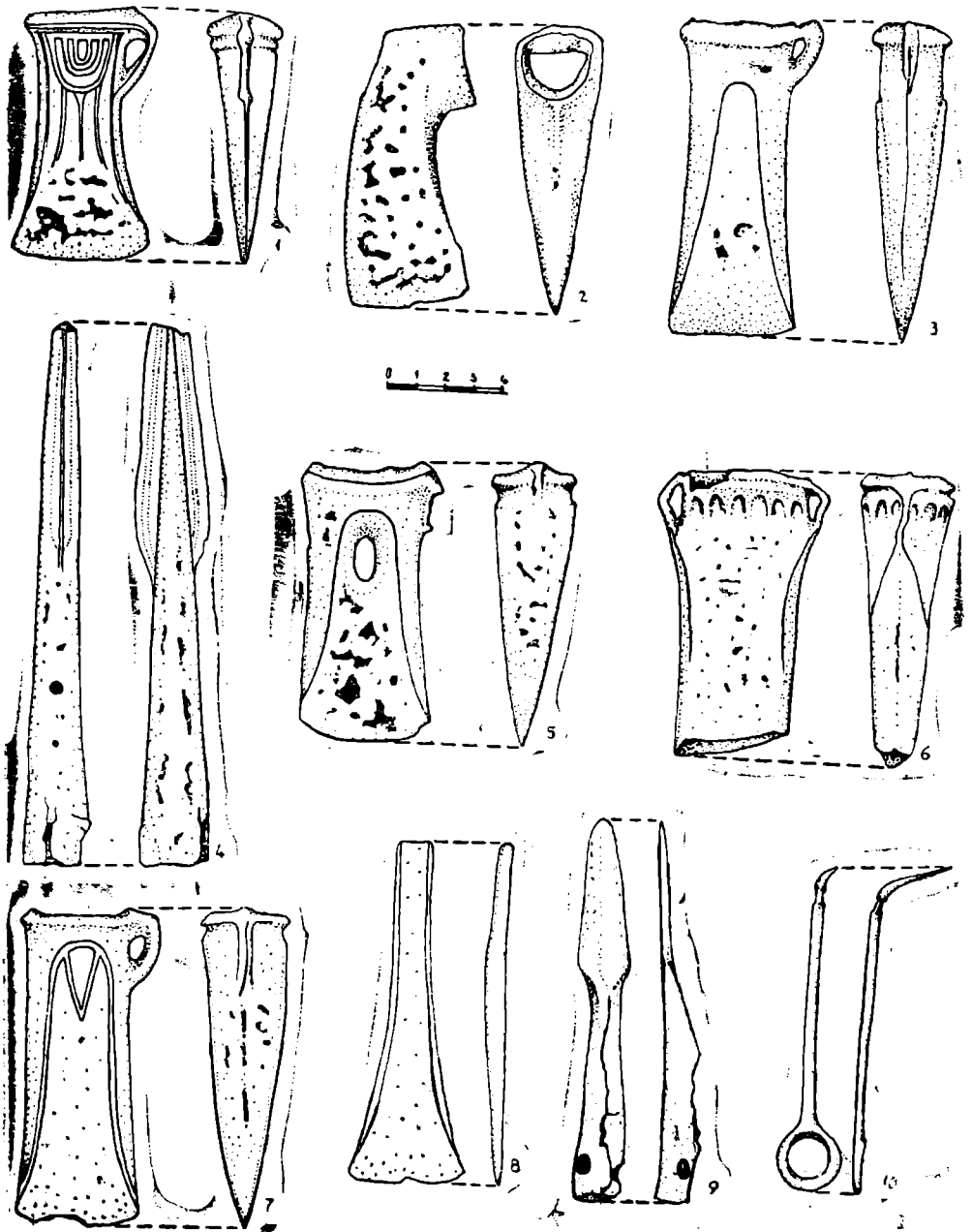

Fig. 7 — *Piese de bronz, izolate,* descoperite accidental pe cuprinsul judeţului Botoşani ; 1, 3, 5—7 celturi . 2 : topor, 4, 9 : vîrfuri de lance 8 : dăltiţă , 10 : ac cu capătul inelar. *Oroftiana de Jos* (1) . *Oroftiana de Sus* (2) ; *Păltiniş* (3 — 4) ; *Sulişa* (5) ; *Socrujeni* (6) ; *Stroieşti* (7); *Stînceşti* (8) ; *Straholin* (9) *Copălău* (10)

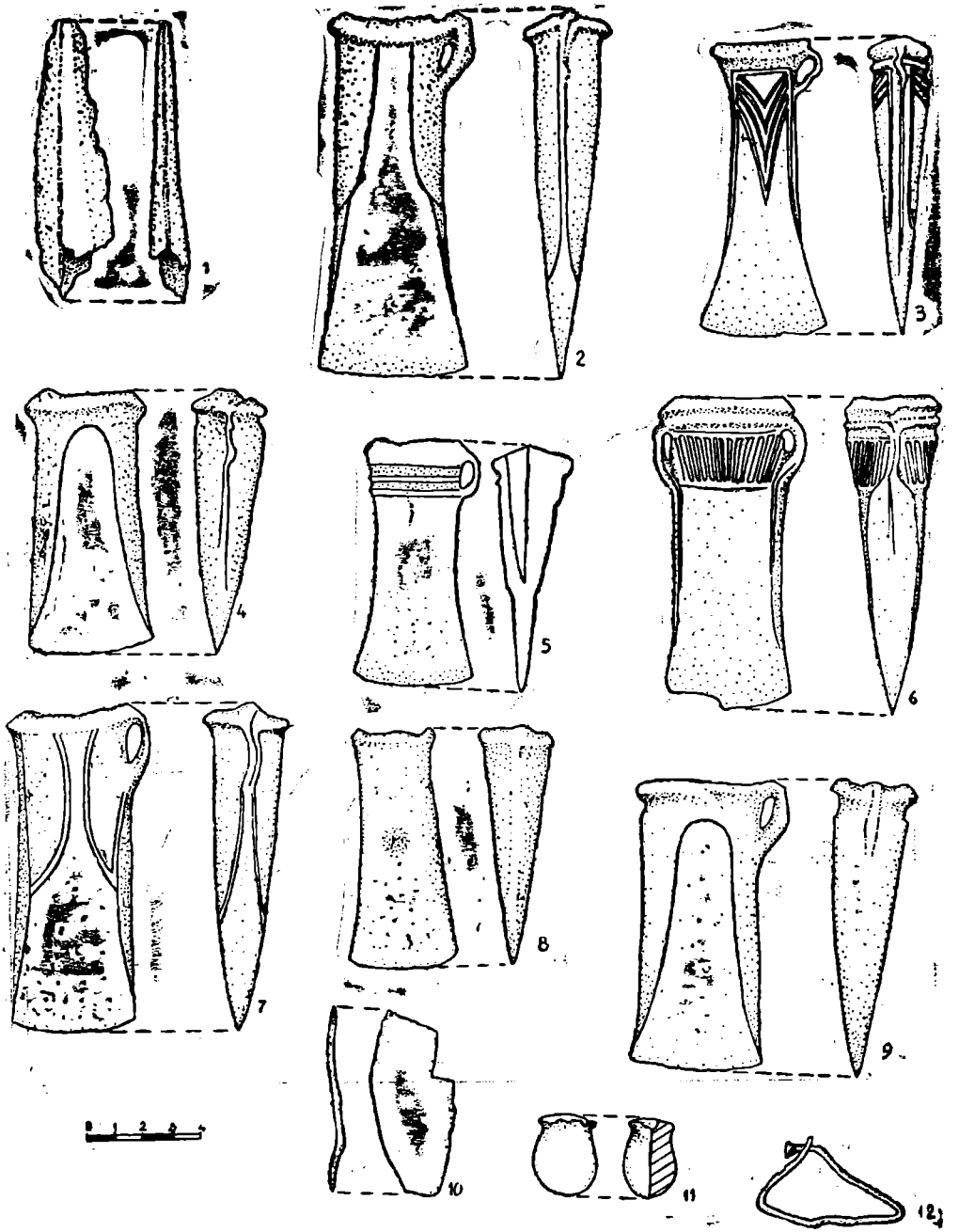

Fig. 8 — *Piese de bronz izolate*, descoperite accidental, în județul Botoșani: 1 — vîrf de lance; 2—9—celturi; ac — 12; fragment de tablă —10; rest de la turnare — 11; *Șoldănești* (1), *Lozna* (2), *Tudora* (3); *Vîrfu Cîmpului* (4), *Vorona Mare* (5), *Vorona Nouă* (6), *Nicșeni* (9), *Straholin* (12), *Locuri neidentificate* (7 — 8; 10 — 11).

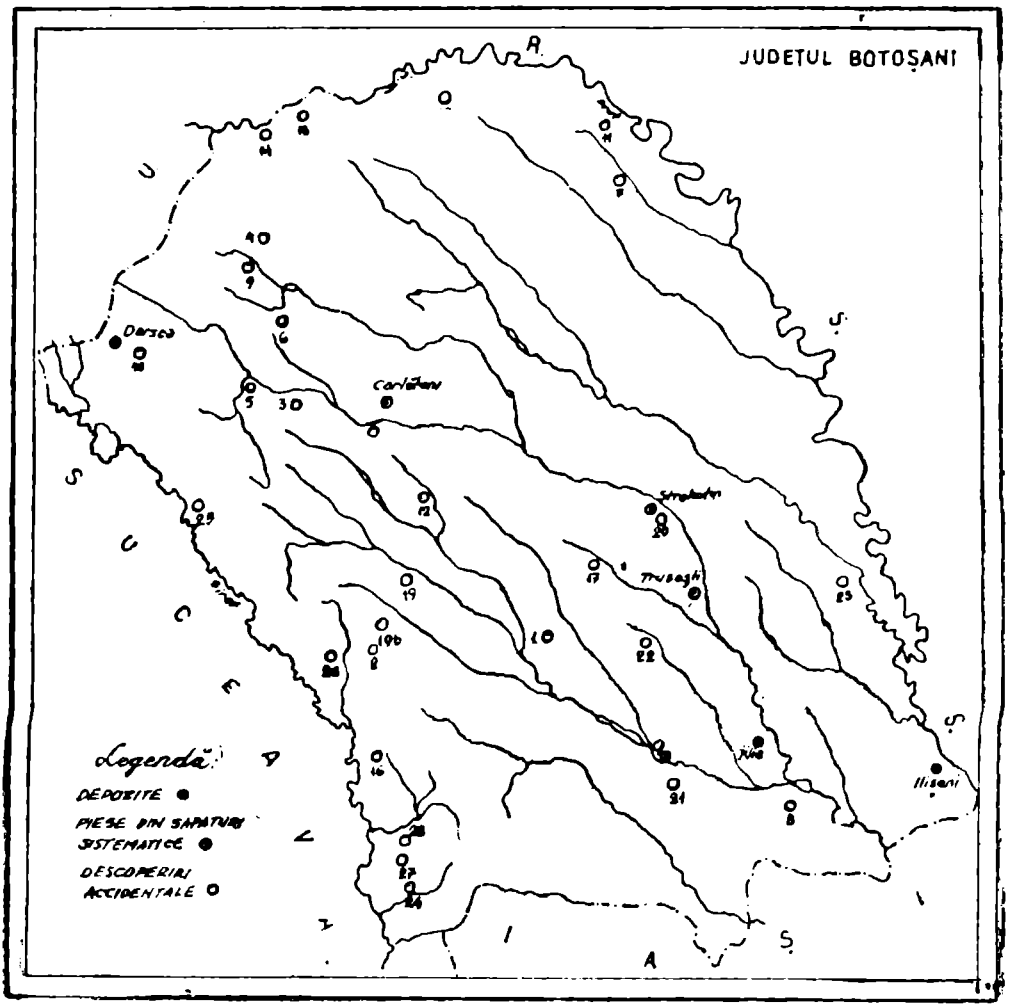

1. Stăuceni — Victoria, 2. Baisa, 3. Broscăuți, 4. Cristinești, 5. Dorohoi, 6. Dumbrăvița, 7. Ghireni, 8. Hlipiceni, 9. Ibănești, 10. Lozna, 11. Miorcani, 12. Nicșeni, 13. Oroftiana de Jos, 14. Oroftiana de Sus, 15. Păltiniș, 16. Sarafinești, 17. Socrujeni, 18. Sulița, 19. Stînceşti-Coasta Sitnei, 19 b. Stînceşti-Bobeucă, 20. Strahotin-Ponoare, 21. Stroiești, 22. Șoldănești, 23. Ștefănești, 24. Tudora, 25. Vîrfu Cîmpului, 26, Vlădeni, 27, Vorona Mare, 28. Vorona Nouă.

O NOUĂ CETATE GETICĂ APARȚINÎND ASPECTULUI CULTURAL CANLIA LA IBĂNEȘTI (JUDEȚUL BOTOȘANI)

PAUL ȘADURSCHI, EMIL MOSCALU

Pe unul din principalele masive deluroase din nord estul României, pe platoul înalt al Măgurii Ibăneștilor, marcat de cota 385 m deasupra nivelului mării[1], se află vestigiile unei cetăți, menționată în scrieri mai vechi[2], fără a se încerca și o încadrare cronologică a monumentului. În scrieri recente, fortificația este încadrată destul de larg, în Hallstatt final — eventual la Tène II[3] sau în Hallstatt final — La Tène timpuriu[4], datorită puținătății materialului arheologic, descoperit exclusiv prin recunoașteri de suprafață.

[1] Victor Tufescu, *Județul Botoșani* (colecția JUDEȚELE PATRIEI), Edit. Academiei R.S.R., București, 1977, p. 27.

[2] Biblioteca Academiei R.S.R., Fond Manuscrise, Răspunsuri date de învățători la chestionarul trimis de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice în anii 1871 — 1873 (*Chestionarul Al. Odobescu*), ms. 225, fila 420: Ibănești. „... în partea de nord se află o măgură veche și mare care face a se înțelege că în vechime ar fi servit ca bază unei fortărețe... De pe vîrful ei pe vremurile senine se vede orașul Cernăuți capitala ducatului Bucovina ce se află la distanță de peste două poște. După spusele bătrînilor se zice că pe vîrful acestei măgure care este în formă triunchiulară în vechime ar fi existat o mănăstire de monahi și că proba despre aceasta se află și în prezent pe muchea sa, o circumferință de șanțuri despre a cărui început după toate consultările făcute nu s-a putut căpăta altă lămurire decît că așa s-a apucat din vechime. Această circumferință are suprafața plană și în mărime de 45 stînjeni pătrați..."; Vezi și Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, București, 1880, p. 542; idem, în manuscrisele 5 144/61 și 238, aflate în fondul Manuscrise, al Academiei R.S.R.; Nicu Filipescu-Dubău, *Dicționar geografic al județului Dorohoi*, Iași, 1891, p. 213: „Aici se văd urmele bine cunoscute ale unei cetățuie, în formă rondovală, ca de 90 metri, în lung, iar șanțul dinprejur are încă o adîncime de 3 metri, numai în partea Sud—Ostică, fiindcă în cea Nord—Vestică e malul surpat. Intrarea în cetățuie se presupune a fi fost despre Sud—Ost, pe unde se cunoaște că începe urma de drum la vale către sat".; MARELE DICȚIONAR GEOGRAFIC AL ROMÂNIEI, vol. IV, 1901, p. 31; Alexandru Odobescu, în *Opere complecte*, III, 1908, p. 128 — 129; Paul Verona, *Memoriu relativ la descoperirile arheologice și istorice făcute în regiunea Herței din județul Dorohoi*, în REVISTA ISTORICĂ ROMÂNĂ, V — VII, (1935 — 1936), p. 633: „Prima întăritură, dominînd celelalte, se află pe dealul Măgurei de la Ibănești la 385 m deasupra mării... avînd o formă pătrată înconjurată cu valuri și dîmburi de pămînt, dealul fiind pietros se zăreau pe alocuri și urme de zidărie și cărămidă. Legenda spune că ar fi avut și galerii subterane care nu se mai observă"; C. Ambrojevici, R. Popovici, în DACIA, IX — X (1941 — 1944), p. 118: „... O fortificație cu val se află pe dealul Măgura (Zamca) de la Ibănești".

[3] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 289; Foarte recent I.T. Niculiță, *Severnie frakiiți v. VI—I vv. do n.e.*, Chișinău, 1987, p. 86, Harta 3.

[4] A. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, 1976, I, p. 153; Referirile care se fac de către D. Gh. Teodor în *Din trecutul județului Botoșani*, p. 104, fig. 1 și de către D. Gh. Teodor și M. Petrescu-Dîmbovița, în recenta lucrare *Sisteme de fortificații medievale timpurii la est de Carpați. Așezarea de la Fundu Herții (jud. Botoșani)*, Ed. Junimea, Iași, 1987, p. 82, fig. 1 nu privesc fortificația de pe platoul Măgurii Ibăneștilor, ci descoperirile făcute în zona școlii generale nr. 3, punct numit și „Curtea Veche" (Vezi N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, Op. cit. p. 289.

Locul beneficiază de o bună poziție stategică, fiind cel mai înalt platou din zonă, cu vizibilitate deschisă jur-împrejur, la zeci de kilometri. Pantele, spre nord-est, nord, nord-vest, vest și sud-vest sînt abrupte — deci apărate natural — iar cele sudice și sud-estice, în pantă mai lină, au putut fi fortificate prin intervenția omului. În timpul ultimului război mondial, aici era instalat un punct de observație pentru zborurile aeriene.

Extragerea artizanală a pietrei de construcție, practicată aici de secole, a dus la puternice denivelări și a creat abrupturi, ravine, torenți, care au degradat sute de hectare de teren arabil și pășune.

Sondajele din anii 1986 — 1987, impuse de elaborarea unor proiecte vaste de combatere a eroziunii și mărirea fertilității solului, eleborate de I.E.E.L.I.F. — Botoșani, s-au încheiat cu însemnate descoperiri arheologice. Pînă la întreprinderea săpăturilor, nimeni nu a pus descoperirea întîmplătoare a unei monede de aur, de la Filip al II-lea al Macedoniei[5] în legătură cu fortificația de pe platoul înalt al Măgurii.

Intervenția noastră a permis deci, salvarea puținelor mărturii arheologice rămase aici [6], după ce, prin săpături particulare, au fost aproape complet distruse elementele artificiale de fortificare (șanțul, dar mai ales valul de apărare) ale cetății. Doar legendele, încărcate de farmec și fabulos, au conservat pînă în zilele noastre unele plăsmuiri despre o fostă mănăstire[7] cu clopote și odoare de aur, pe platoul Măgurii, numit și *Dealu Mănăstirii*, sau, uneori, cu inconsecvență, *Dealu Cetății*.

În 1986, cînd s-a efectuat primul sondaj arheologic pe platoul Măgurii, din fosta cetate se mai păstra o mică porțiune de val, care n-a fost complet nivelat, în zona caselor locuitorilor Vasile Lupașcu și Dumitru Tărniceru, pe loturile cărora se mai cunosc urme de val. Șanțul de apărare complet astupat cu pămînt scurs de pe val, dar și de pe versantul opus, putea fi doar bănuit (fig. 1). Deoarece la 27 august, data începerii lucrărilor, terenurile în cauză erau cultivate, s-au practicat două secțiuni (S I și SII) în afara terenului arabil, acolo unde la suprafață părea că se conturează urma valului.

Prima secțiune trasată (S I) s-a dovedit a fi în afara cetății, iar cea de a doua (S II) a secționat restul de val numai pînă la gardul locuitorului Vasile Lupașcu, gard construit pe culmea valului. Chiar de la prima pană de hîrleț a Secțiunii II, lungă de numai 6,5 m și lată de 2 m, au apărut pietre calcinate, pămînt ars, cărbuni și cenușă (fig. 4), dezvelind resturile unei construcții de piatră, distrusă cu prilejul unui incendiu puternic (vezi fig. 5), dar și urmele

---

[5] Octavian Iliescu, *Creșterea colecțiilor*, CAIET SELECTIV DE INFORMARE, nr. 13 — 14, p. 4 ; Bucur Mitrea, în SCIV, 19, 1968, 1, p. 172 (nr. 9) ; A. Păunescu, P. Șadurschi, V, Chirica, *Op. cit.*, p. 155. Piesa se află în Colecția Cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei R.S.R. ; Silvia Teodor, în AMM V—VI (1983—1984), p. 163- nr. 63.

[6] Mulțumim și pe această cale inginerului Constantin Purice, directorul I.E.E.L.I.F. — Botoșani, inginerului Dimitrie Cantemir, șef al Serviciului Investiții, cît și celorlalți specialiști din cadrul aceleiași întreprinderi, care ne-au informat la timp și ne-au pus la dispoziție documentația întocmită.

[7] Maria Guțic, Octav Guțic, *Din legendele Dorohoiului*, Editura Sport-Turism, București, 1987, p. 181 — 187.

unei gropi recente pentru extragerea pietrei[8], groapă umplută apoi cu resturi menajere.

Pintre puținele fragmente ceramice descoperite, unul tipic provenea de la marginea unui vas în formă de clopot, ornamentat cu o proeminență și păstrînd un fragment de brîu cu alveole (fig. 6/1).

* * *

Reluînd săpătura în 1987, fără a fi obținut modificări în repartizarea loturilor, a trebuit să ocolim iarăși terenurile cultivate. S-a efectuat o nouă secționare a restului din valul de apărare al cetății (S III), dat tot numai pînă la gard, constatînd noi deranjamente, produse prin decopertarea solului arabil, în vederea extragerii pietrei. Alături de S III, lungă de 13 m și lată de 2 m, s-a deschis o casetă (Cas. 1) lungă de 6 m — pînă la drum — și lată de 4 m, pentru a cerceta resturile valului de apărare, pînă în porțiunea distrusă de un drum mai vechi, pe care în prezent circulă mașini cu care se transportă materialele din alte puncte de exploatare a pietrei (vezi fig. 1).

Observînd în taluzul malului produs prin lucrări în carieră urme de arsură, la distanța de 25,20 m est de punctul în care peretele estic al S III intersectează valul, am trasat încă o secțiune (S IV), cu care am reușit să prindem o porțiune din șanțul de apărare al cetății. S-a putut reconstitui doar panta sudică a șanțului de apărare surprins aici, în rest terenul fiind afectat de o altă groapă uriașă săpată tot pentru extragerea pietrei de construcție.

Atît în secțiunile III și IV, cît și în Caseta 1, au fost descoperite fragmente ceramice aparținînd unor diferite tipuri de vase-borcan, străchini și cănі, dovedindu-se astfel că atît valul, cît și șanțul de apărare, descoperite în cursul cercetării, aparțin aceleiași lucrări defensive. Partea nordică a șanțului de apărare, așa cum se constată din Secțiunea IV, a fost pavată cu piatră, pentru a împiedica distrugerea elementelor artificiale de fortificare, situate pe un teren nisipos, lipsit de stabilitate, care ar fi fost puternic afectat de șiroiri, în cazul lipsei unor alte amenajări. Puternicele deranjamente produse de lucrările pentru extragerea pietrei, practicată de multe generații de locuitori, ne-au împiedicat să constatăm pînă în momentul de față, dimensiunile reale ale elementelor de fortificație. Știm doar că cetatea avea un șanț de apărare, un val de pămînt și o palisadă puternică, din lemn, ale cărei urme de incendiere le-am putut constata. Valul era lipsit de bermă.

Adîncimea șanțului de apărare era de aproximativ 2,80 m. Pe fundul șanțului, s-a găsit „in situ" o piatră de mari dimensiuni (1,40 × 0,90 care acoperea 3/4 din lățimea șanțului nostru și care a fost pusă pentru a susține placarea cu

[8] Din documentația ce ne-a fost pusă la dispoziție de inginerul geolog Constantin Zaharia de la Atelierul de proiectări al Consiliului popular județean Botoșani, rezultă (ca și din forajele 1 și 2 efectuate de Întreprinderea minieră Cîmpulung pe platoul Măgurii Inbănești în vara anului 1987), că sub un strat subțire de sol vegetal brun-negricios — de 0,25 — 0,30m — urmează un strat de loes galben cu concrețiuni calcaroase, gros de 1,70 m, sub care se află un strat gros de aproape 2 m de nisip grosier cu elemente de prundiș apoi de la circa 3,65 m pînă la 5,50 m, strate de gresie fină, dură, intercalate cu strate de gresie oolitică, friabilă și terminîndu-se cu un strat de nisip galben cu elemente de pietriș, gros de aproape 0,5 m Sub — 5,50 m se intercalează strate de marnă argiloasă cenușie, cu strate de nisip. (Zona da fost studiată în 1950 de I. Atanasiu și N. Macarovici, iar în 1966 de Emilia Saulea și Ileana Popescu).

piatră a pantei dinspre val a șanțului de apărare. Acest înveliș de piatră pornea probabil de pe culmea valului, continuînd pînă la fundul șanțului (fig. 3).

În secțiunile II (1986) și III (1987) s-a putut observa următoarea stratigrafie : Peste *solul galben - viu* (loes) se află un nivel *brun-negru*, aflat la baza valului păstrat. Sub val se află un *masiv de pămînt ars*, amestecat cu pietre, cărbuni, oase, fragmente ceramice (fig. 4), cu grosimea de 0,35 — 0,40 m. Deasupra acestui nivel s-a depus un *strat de pămînt galben — brun*, care forma valul. Înălțimea maximă păstrată a restului de val este de 0,75 m. Această situație stratigrafică ne permite să distingem existența, în cetatea de la Ibănești, a două faze de funcționare :

1. *Prima fază*, formată de șanțul de apărare, pe a cărui margine interioară s-a construit o palisadă din lemn, pămînt și pietre. Prin incendierea acesteia, pămîntul a fost ars pînă la calcinare.

2. *A doua fază*, materializată prin refacerea valului peste resturile palisadei inițiale și construirea unei palisade noi. Se știe că nu există valuri de pămînt care să nu fi avut și palisadă. În cetatea de la Cotnari, în componența valului, se află o structură de piatră[9]. Celelalte cetăți, care astăzi ne apar fortificare numai cu val de pămînt, au avut inițial o palisadă din lemn și pămînt. O cetate cu val ars se mai află în nordul Moldovei la Merești[10], jud. Suceava,, iar în sudul Modovei, la Brăhășești, jud. Galați[11]. În Muntenia și Oltenia cetăți care au avut palisadă de lemn cu pămînt ars pînă la calcinare se găsesc la Popești, jud. Giurgiu, Albești, Orbeasca de Sus și Trivale — Moșteni, jud. Teleorman, Bucovăț și Coțofenii din Dos, jud. Dolj[12]. Iată așadar că și în Moldova de nord au existat cetăți fortificate similar, care se păstrează astăzi sub forma unor cetăți cu valurile arse pînă la calcinare.

Așa cum s-a mai spus, concluzia cercetărilor din cele două campanii de la Ibănești — Măgura este că aici s-a locuit în două etape (fig. 4). Ceramica descoperită în primul nivel reprezintă o gamă diversificată de forme, ceea ce ne permite o bună cronologie relativă și atribuire etnică a monumentului cercetat. Trebuie să menționăm că ceramica getică a fost găsită în umplutura șanțului de apărare, umplutură formată din pămînt negru-nisipos, fapt care ne asigură contemporaneitatea sa cu etapa de locuire getică rezultată din săpăturile făcute. Astfel, la adîncimea de — 2,05 m, in S IV, s-a găsit un fragment de vas (fig. 6/2) care aparține tipului IV al ceramicii getice, din sec. VI—III î.e.n. În aceeași zonă, la adîncimea de 2,10 m, s-au găsit fragmentele unui vas getic, lucrat cu mîna, care este și el în măsură să confirme faptul că geții au săpat șanțul de apărare care aparține sistemului de fortificație al cetății.

Ceramică getică lucrată cu mîna a fost găsită în toate secțiunile săpate, nu numai în umplutura șanțului de apărare. Multă ceramică getică s-a aflat în nivelul de locuire care marchează baza valului și în pămîntul ars, amestecat cu pietre, de aici. Menționăm că nu s-a descoperit nici un alt fel de ceramică

---

[9] Adrian C. Florescu. *Unele considerații asupra cetăților traco-getice (hallstattiene) de mil. I. î.e.n. de pe teritoriul Moldovei*, în CERCETĂRI ISTORICE, II, 1971, Iași, p. 110, fig. 8—10.

[10] Dragomir Popovici, Mircea Ignat, *Cercetările arheologice din „cetățuia" de la Merești (com. Vultureșți, jud. Suceava)* în **Suceava**, VIII, 1981, p. 545.

[11] M. Brudiu și P. Păltănea, în Arh Mold. VII. 1972, p. 228 și urm., fig. 2

[12] Emil Moscalu, *Probleme ale cetăților cu „val vitrificat"*, în CERCETĂRI ARHEOLOGICE, III, București (1979), p. 339 — 346.

în săpăturile recente[13] pentru extragerea pietrei și nici la suprafață, cu excepția unor fragmente de strachini și oale moderne.

Cel mai bine reprezentate sînt vasele ornamentate cu brîu alveolar (care aparțin tipului III c, din clasificarea ceramicii getice etimpurii, respectiv secolelor VI—III î. e. n.[14]), formă răspîndită în toată aria getică timpurie de la sud de Dunăre, zona Dunării de Jos și în zonele intra și extracarpatice (fig. 5/2—3). În Moldova această formă de vas este reprezentată la Paoiana (sec. IV î.e.n.), ca și la Vaslui, Hăbășești, Poienești, Răcătău. Forma este prezentă și în necropola săpată în ultimii ani la Strahotin (sec. V—VI î.e.n.)[15]. Această formă de vas, cunoscută și în necropolele tracice din zonele tiso-slovace de la Chotin, Muhi și Nyregyháza din sec. VI—V î.e.n., face parte din formele de bază și definitorii ale ceramicii traco-getice. Un fragment de vas de același tip s-a găsit la Ibănești și în cadrul recunoașterilor de suprafață anterioare[16]. Varianta III d a tipului respectiv este reprezentată printr-un singur exemplar (fig. 5/1) care are drept caracteristică brîul alveolar, dispus orizontal, sub marginea superioară și întrerupt de butoni, de la care pornesc brîuri alveolare dispuse sub formă de semicerc, pe corpul vasului. Această formă este documentată și în cetatea getică de la Cotu, com. Copălău[17]. În Moldova, varianta este cunoscută și în necropola getică de la Slobozia — Bacău, care datează din a doua jumătate a sec. al V-lea și în sec. al IV-lea î.e.n., la Frumușița — Galați, din al doilea sfert al sec. V î.e.n., la Curteni—Vaslui, în sec. VI—V î.e.n. și la Brăilița, unde datează de la sfîrșitul sec. IV și începutul sec. III î.e.n. Forma este prezentă și la Poiana, jud. Galați, unde datează din al doilea sfert al sec. IV î.e.n. Aceeași formă ceramică descoperită la Măluști — Vaslui, Băiceni — Iași, Răcătău — Bacău, la Vîhvatinți, precum și în necropola geto-scitică de la Nikolaevka se încadrează în aceeași perioadă. Această variantă dispare din repertoriul ceramicii getice, la sfîrșitul secolului III î.e.n.[18].

O altă formă de vas reprezentată în cetatea de la Ibănești este cea de tip IX, care este o formă fundamentală și definitorie traco-getică. Am găsit aici o proeminență — apucătoare care ne îndreptățește să afirmăm că a aparținut unui vas de tip IX c[19]. Fragmentul a aparținut unui vas lucrat cu mîna,

---

[13] Din relatările mai multor persoane aflăm că în urmă cu aproximativ 20 de ani, locuitorul V. Lupașcu, săpînd o groapă de utilitate gospodărească, în zona valului, a găsit o ulcică de lut întreagă, pe care a predat-o prin fiul său, pe atunci elev școlii. Verificînd colecția școlară, n-am aflat un asemenea vas. Desigur s-a pierdut.

[14] Emil Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București, 1983, p. 46, pl. XVI ; I..H. Crișan a numit acest tip ceramic *vas în formă de clopot*. Potrivit cronologiei sale, tipul se încadrează în secolele V — IV î.e.n. (*Ceramica daco-getică*, București, 1969, p. 70, Pl. XVI/3 ; Pl. CXXXIV/2. Același tip îl întîlnim însă și în categoria de *vase cu profil aproape drept*, ibidem, p. 72 — 77, fig. 23 — 24, 25/1, 26/5, 8)

[15] Săpături Paul Șadurschi, 1981 — 1986, Rapoarte prezentate la sesiunile anuale organizate sub auspiciile Consiliului Culturii și Educației Socialiste ; idem, *O necropolă getică de incinerație din nordestul Moldovei*, comunicare prezentată la cel de al VIII-lea Sympozion național de tracologie, Constanța, 1985 (Rezumatul în Symposia Thracologica, III, 1935)

[16] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Op. cit.*, p. 289, pl. CCXXVI/14.

[17] P. Șadurschi și O. Șovan, *Cetatea getică de la Cotu-Copălău*, în HIERASUS, VI, 1986, p. 33 — 39. Material mai bogat s-a descoperit în săpătura de aici efectuată în 1985 și 1988

[18] Emil Moscalu, *op. cit.*, p. 47, pl. XVIII. În Transilvania acest tip ceramic nu este definit ca atare, *brîul în relief* fiind prezentat doar ca ornament. Vezi I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969, p. 142, Pl. XLII — XLIV

[19] *Ibidem*, p. 63 și urm. pl. XXXIII — XXXV

din pastă neagră — brună, poroasă, avînd ca degresant nisip (fig. 6/4). Trebuie să menționăm că toată ceramica descoperită în săpăturile de la Ibănești este lucrată cu mîna. În Moldova, această variantă este cunoscută la Poiana și Brăhășești, jud. Galați, la Răcătău și Slobozia, jud. Bacău. Varianta de vas tip IX c, apare de asemenea și la Strahotin, jud. Botoșani[20] în necropola getică din secolele V—IV î.e.n. Această variantă este specifică și definitorie marelui aspect cultural getic de tip Canlia, care apare la ± 500 și dispare în perioada 250—150 î.e.n. Se demonstrează astfel că și zona de nord a Moldovei a fost cuprinsă în aria aspectului cultural Canlia. Încă două fragmente de vase descoperite în cetatea care ne reține atenția, aparțin aceluiași tip. Unul este lucrat din pastă poroasă de culoare cărămizie, lustruit la exterior (fig. 6/6), iar celălalt, lucrat din aceeași pastă, dar nelustruit (fig. 5/4). Am mai găsit două fragmente ceramice cu buton, lucrate cu mîna, din pastă poroasă, cu nisip ca degresant, care aparțin unui vas de tip IX d 1[21]. Acestea sînt vase în formă de sac, care au pe partea lor mijlocie patru proeminențe — apucători, iar la partea superioară, patru butoni caracteristici. Și această variantă este definitoarie pentru aspectul cultural de tip Canlia.

S-a găsit și un fragment de vas lucrat cu mîna, din pastă brună-poroasă, cu nisip ca degresant și ornament sub marginea superioară cu alveole, aparținînd tipului IV de vase getice[22]. Un alt fragment, lucrat cu mîna, din pastă cărămizie — deschisă, cu nisip, poate aparține tipului I b sau I c (fig. 7/4).

Seria ceramicii getice de la Ibănești este completată de două fragmente de străchini cu marginea verticală. Unul dintre ele este lucrat din pastă neagră-brună, fină, lustruită la exterior, (fig. 7/2), iar celălalt lucrat cu mîna din pastă brun-neagră, poproasă, nelustruită, cu nisip ca dregresant (fig. 7/3)[23]. Starea fragmentară ne permite să credem că acestea puteau aparține și unor străchini de tip X d sau XI c. În Moldova, astfel de exemplare sînt cunoscute la Vaslui, Cotnari, Slobozia, Stînceşti, iar în Moldova sovietică la Hanska, toate datele în secolele V – III î.e.n. Forma este prezentă și în cetatea getică contemporană de la Cotu-Copălău[24]. Tot în cetatea de la Ibănești, am găsit un fragment de strachină cu marginea răsfrîntă spre exterior, lucrată cu mîna, din pastă fină, brun-cărămizie, dar nelustruită (fig. 7/1). Strachina are analogii în cetatea getică de la Albești — Teleorman, datată în perioada 400—350 î.e.n., aparținînd tipului X f din clasificarea ceramicii traco-getice[25]. În Moldova această strachină se cunoaște la Cucorăni — Botoșani[26].

S-a mai găsit partea superioară a unei căni lucrată cu mîna, din pastă cărămizie, fină, dar nelustruită, cu o toartă supraînălțată la exterior cu două caneluri dispuse longitudinal (fig. 8/4). Ea apartine unei căni bitronconice. Un exemplu asemănător, ca profil, se cunoaște în cetatea getică de la Stînceşti[27], aparținînd fazei I a cetății. Cana de la Stînceşti are o toartă supra-

[20] Vezi supra 15.
[21] Emil Moscalu, *op. cit.*, p. 65, pl. XXXVII — XXXIX
[22] *Ibidem*, p. 51, pl. XXIII/1, 5 — 9
[23] *Ibidem*, p. 22, pl. IX/2—3 și p. 27, pl. XIII/6 — 7 ; p. 74, pl. LIV
[24] P. Șadurschi și O. Șovan, *Op. cit.*, p. 35, fig. 4/2 ; 4.
[25] Emil Moscalu, *Op. cit.*, p. 72, pl. L/4
[26] Silvia Teodor, în ArhMold., VIII, 1975, p. 134, pl. XXII/5 ; 10
[27] A. C. Florescu, Simion Rață, în SUCEAVA, I, 1969, p. 12, fig. 3/4

înălțată, ornamentată cu incizii liniare și arcuite (fig. 8/1) și este lucrată din pastă brun-cenușie, fină, dar nelustruită. Faza I-a a cetății getice de la Stînceşti este bine datată pe baza amforei de Chios, din primul sfert al secolului al V-lea î.e.n.[28]. O amforă de același tip, descoperită în tumulul 15 de la Elisabetsk a fost datată pe baza unui kilix attic din perioada 480 — 470 î.e.n.[29].

În aceeași săpătură, la Ibănești, s-a mai găsit un fragment dintr-un capac de vas, din lut, de culoare brun-neagră, poroasă cu nisip ca degresant (fig. 6/3). Și aceasta este un tip specific getic cunoscut în aspectul cultural Canlia. El aparține variantei XXIII b[30]. În Moldova, această formă mai este cunoscută la Curteni, unde datează din secolele VI—V î.e.n.[31], iar în cetatea de la Stînceşti (fig. 8/2), în lipsa unei atribuiri stratigrafice[32], trebuie încadrat în secolele V—III î.e.n. Este lucrat din pastă brun-cărămizie, poroasă, și are marginile, pe ambele fețe, ușor ridicate. Acest tip ceramic mai este cunoscut în Moldova la Băiceni—Iași și Cotu-Copălău în jud. Botoșani, iar în Muntenia, în cetatea getică din perioada 425—300 î.e.n. de la Orbeasca de Sus[33].

Trebuie să mai menționăm și existența cîtorva lupe de fier găsite în nivelul de arsură cu pietre, ceea ce indică faptul că în cetatea getică de la Ibănești se prelucra și fierul.

O lamă trunchiată, din silex negru, patinat, descoperită în aceeași săpătură, indică posibilitatea existenței pe acest platou, în perioada anterioară cetății, a unei așezări eneolitice (fig. 8/3)[34].

* * *

În ceea ce privește datarea acestei cetăți, ceramica nu ne permite o datare mai restrînsă în limitele secolelelor V—III î.e.n., dar, așa cum s-a arătat[35], a fost publicat un stater de aur de la Filip al II-lea al Macedoniei, descoperit la Ibănești. Dacă această monedă provine din cetate, atunci aceasta se poate data pe la mijlocul secolului al IV-lea î.e.n. În acest fel, putem înscrie în rîndul cetăților getice din Moldova și cetatea de pe platoul Măgurii de la Ibănești. Ea face parte din seria cetăților getice de la Stînceşti și Cotu-Copălău, județul Botoșani, Cotnari și Mosna[36], din jud. Iași, Arsura și Bunești — Averești județul Vaslui[37] ca și Brăhășești, județul Galați[38].

---

[28] Ibidem. p. 9 — 20, fig. 3/6 ; A.C. Florescu, în CERCETĂRI ISTORICE, 1971, II, p. 109 și urm.

[29] Emil Moscalu, *Op. cit.*, nota 142.

[30] *Ibidem*, p. 87, pl. LIV/1—3 ; 5.

[31] C. Iconomu, în DACIA, S. N. XXIII, 1979, fig. 3

[32] Piesa se află în expoziția de bază a Muzeului județean de istorie din Botoșani, fiind înscrisă în Registrul inventar sub nr. 957

[33] A. Laszló, în ArhMold., VI, 1969, p. 78 — 84, fig. 19/5—6 ; Emil Moscalu, *Op. cit.*, p. 87 pl. LXIV

[34] În colecția școlii generale Ibănești, se află fragmente ceramice eneolitice și piese de silex, aparținînd atît culturii Cucuteni cît și perioadei de tranziție de la neolitic la epoca bronzului.

[35] Vezi Supra, 5

[36] A. C. Florescu, în CERCETĂRI ISTORICE, 1971. II, Iași, p. 106, fig. 3

[37] Veturia Violeta Bazarciuc, în ACTA MOLDAVIAE MERIDIONALIS II, 1980, Vaslui, p. 61—79

[38] Mihai Brudiu și P. Păltănea, *op. cit.*, p. 228 și urm.

În secolele VI—III î.e.n. graniţa dintre geţi şi sciţi era Nistrul. În spaţiul priuto-nistrian se cunosc pînă acum 29 cetăţi şi 112 aşezări şi necropole din secolele IV—III î.e.n. Unii autori socotesc că aici trebuie localizate Regatul lui Dromichaites şi luptele sale cu regele Traciei Lysimach[39].

UNE NOUVELLE CITÉ GÉTIQUE APPARTENANT À L'ASPECT CULTUREL DE CANLIA À IBĂNEŞTI (DÉP. DE BOTOŞANI)

Résumé

L'existence d'une cité gétique sur la colline „Măgura" de Ibăneşti a été signalée depuis longtemps dans la littérature archéologique. La cité a été bâtie sur la plus haute colline de la zone à 385 m au-dessus du niveau de la mer. La plupart de la cité a été détruite à cause de l'extraction des pierres pour les constructions. Dans la IIe section on a trouvé des vestiges provenant de la fortification de défense de la cité et dans la IVe section a été coupée la tranchée de défense de la cité. Le versant nord de la tranchée de défense était plaqué en pierre (fig. 3) parce que la tranchée de défense a été creusée dans une couche de sable. Dans la IIe section (1986) et la IIIe (1987) on a remarqué l'existence à la base de la fortification d'un niveau de terre cuite de 0,35 — 0,40 m d'épaisseur mélangée avec des pierres, du charbon des os d'animaux et des fragments céramiques travaillés à la main.

Au-dessus de ce niveau il y a une couche de terre jaune — brun qui formait la fortification. La fortification de défense dans l'état actuel est haute de 0,75 m (fig. 4). Cette situation stratigraphique de la fortification gétique de Ibăneşti nous autorise à distinguer l'existence de deux phases de fonctionnement. La première était formée par la tranchée de défense sur le bord inférieur de laquelle on a construit une palissade en bois, terre et pierres. Par sa mise à feu, la terre a été calcinée jusqu'à la vitrification. Dans la deuxième phase, après la destruction de la palissade par incendie, au-dessus de ses traces on a élevé une nouvelle fortification de terre avec palissade en bois. Les autres cités qui nous apparaissent aujourd'hui comme étant fortifiées seulement avec de la terre ont eu au début une palissade en bois et terre. Par la putréfaction le bois ne s'est pas conservé et il nous reste seulement une fortification de terre.

Une cité ayant une fortification en terre cuite jusqu'à la vitrification se trouve au nord de la Moldavie à Mereşti (dép. de Suceava)[10] et au sud de la Moldavie à Brăhăşeşti (dép. de Galaţi)[11]. Dans la Valachie et l'Olténie il y a des cités qui ont eu des palissades en bois et qui ont la terre vitrifiée par calcination à Popeşti, Albeşti, Orbeasca de Sus, Trivalea Moşteni, Bucovăţ, Coţofeni din Dos et Bizdina[12].

La céramique gétique a été trouvée tant dans la tranchée de défense de la cité gétique d'Ibăneşti que dans la terre cuite de la palissade. Les mieux représentés sont les pots de type IIIe (fig. 5/2 — 3) et ceux de type III d (fig. 5/1)[14 17 18]. On a trouvé aussi des pots de type IX/c (fig. 6/4, 6 et 5/4)[19 20] et de type IX d[21]. Ce sont des formes spécifiques pour la céramique de l'aspect culturel gétique de type Canlia . A Ibăneşti sont représentés aussi les pots de type IV[22], tout comme les pots de type I B ou I C (fig.7/4). Les écuelles sont représentées par des fragments qui ont appartenu à des exemplaires de type X/d ou XI/C. On a trouvé aussi un fragment de cruche bitroncônique (fig 8/4) et qui fait partie de la même catégorie que celle trouvée dans la cité gétique de Stinceşti (fig. 8/1).

La première phase de la cité de Stinceşti déterminée grâce à une amphore de Kios est datée en 480 — 470 av. n. è. On a trouvé aussi un couvercle type XXIII/b (fig. 6/3)[20 23]. Dans le niveau incendié de la fortification on a trouvé aussi des loupes en fer. La cité de Ibăneşti appartient à l'aspect culturel de type Canlia et date de les siècles V[e]—IIIe av. n. è. Anté-

[39] D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Buc. 1966, p. 261, A. I. Meliucova, în MATERIALI ISLEDOVANIA ARHEOLOGII, Moscova, 1958, 64, p. 91; Idem în DREVNIE FRAKIIŢI V SEVERNOM PRICERNOMORIE, Moscova, 1969, p. 61 ; T. D. Zlatkovskaia, L. L. Polevoi, în DREVNÎE FRAKIIŢÎ... p. 35 — 53, V. L. Lăpuşnean, I. T. Niculiţă, M.A. Romanovscaia, *Pamiatki ranevo Jeleaznova veka*, Chişinău, 1974, p. 33—74 ; I. T. Niculiţă, *Geţi IV — III vv. do n. e. v. Dnestrovsko—Karpatskih zemliah*, Chişinău, 1977; I. T. Niculiţă, *Severnie fraktiji v VI — I vv. do n.e.*, Chişinău, 1987.

rieurement à nos fouilles de Ibăneşti on a retrouvé un stater en or de Philippe II Roi de la Macédoine qui pouvait justifier la datation de la cité gétique de Ibăneşti dans la période 375 — 325 av. n. è. On n'a pas retrouvé dans la cité le moindre fragment de roue grâce aux fouilles assez réduites effectuées. La céramique travaillée à la main ne fait pas possible une datation plus restreinte dans les limites des siècles V^e — IIIe av. n. è.

Légende des figures

Fig. 1 — Ibăneşti — Măgura. La plan de situation de la cité gétique.

Fig. 2 — Ibăneşti — Măgura. a) L'image du massif collinaire pris de loin (du côté sud-est) ; b–c) Aspects pendant les fouilles (1987).

Fig. 3 — Ibăneşti — Măgura 1987. Profil et plan de la tranchée de défense.

Fig. 4 — Ibăneşti — Măgura. a) Profil de la séction II (1986). b) Profil de la séction III (1987) avec fragment de fortification c) Plan de la partie incendiée de la fortification (s. II/1986)

Fig. 5 — Ibăneşti — Măgura (1987) Céramique gétique.

Fig. 6. — Ibăneşti — Măgura (1986 — 1987). Céramique gétique.

Fig. 7 — Ibăneşti — Măgura (1987), Bols (1 — 3) et fragment céramique (4) gétiques.

Fig. 8 — Ibăneşti — Măgura 1987 (silex énéolithique (3), fragment de cruche gétique (4) Stinceşti — „Bobeucă" — La cité I. Cruche et couvercle gétiques (1 — 2).

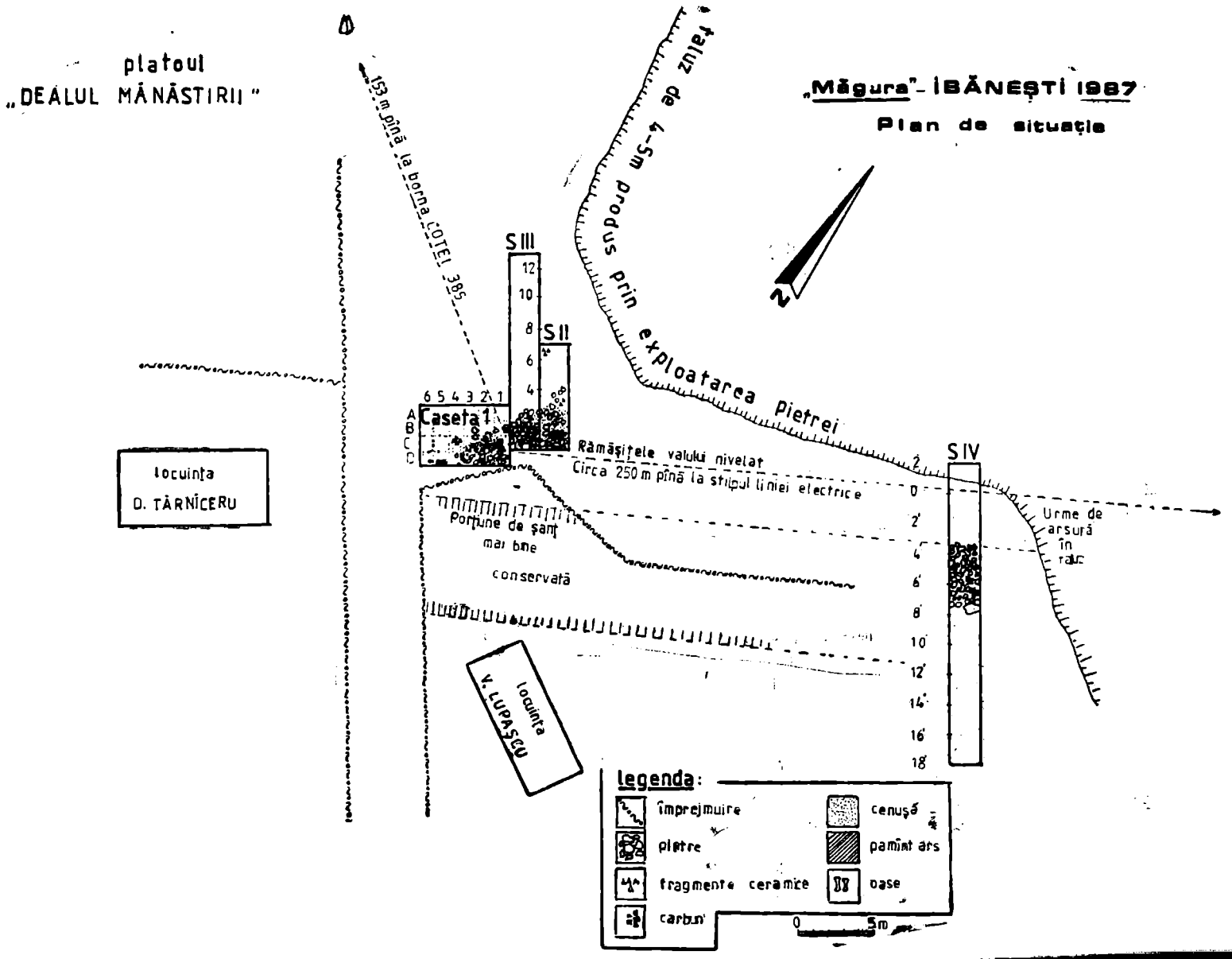

Fig. 1 — Ibănești — Măgura. Plan de situație

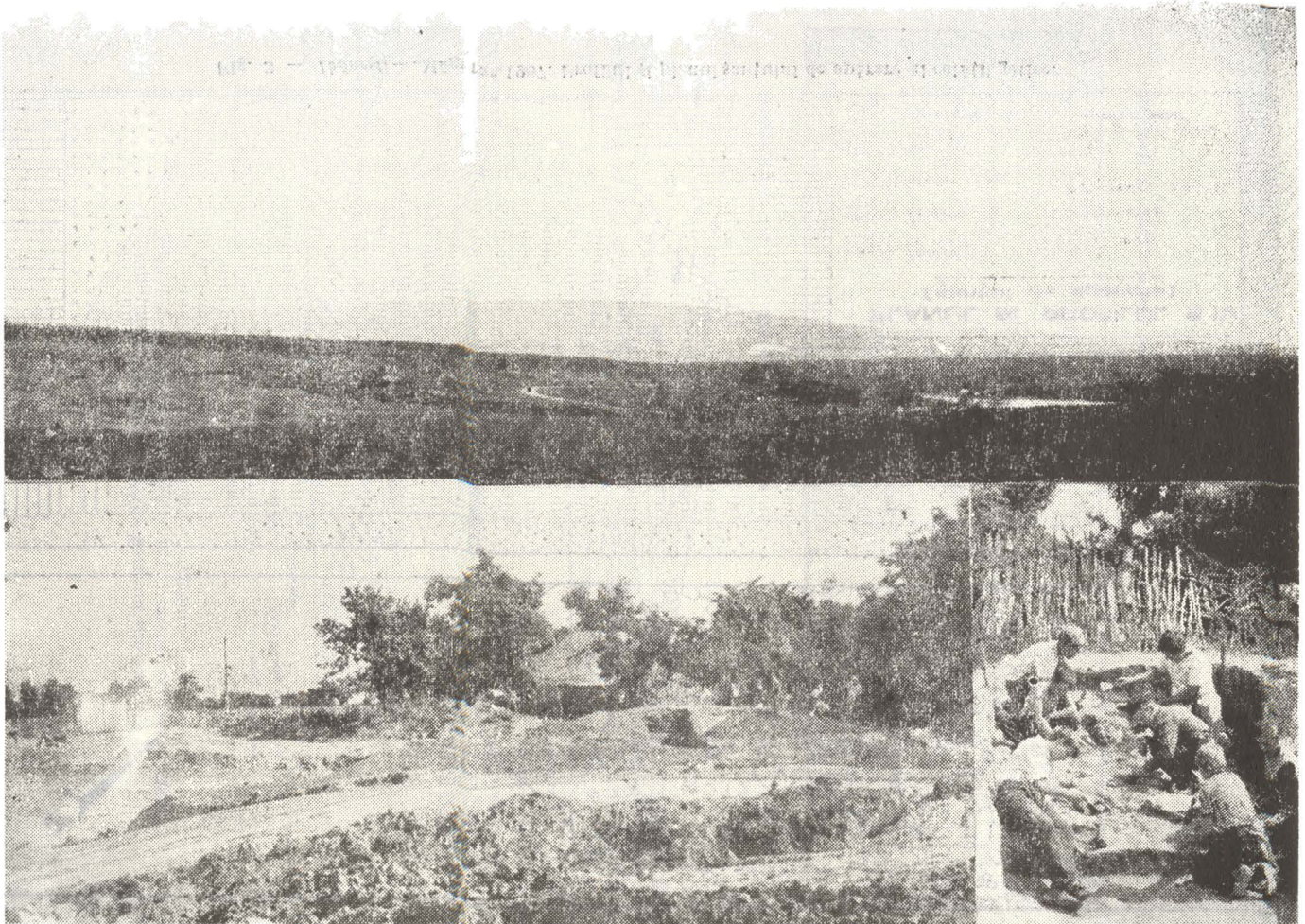

Fig. 2 — *Ibăneşti* — „Măgura" a) Imaginea masivului deluros privit din zona satului Dragalina (dinspre sud-est). b) — c) Aspecte din timpul săpăturilor (1987).

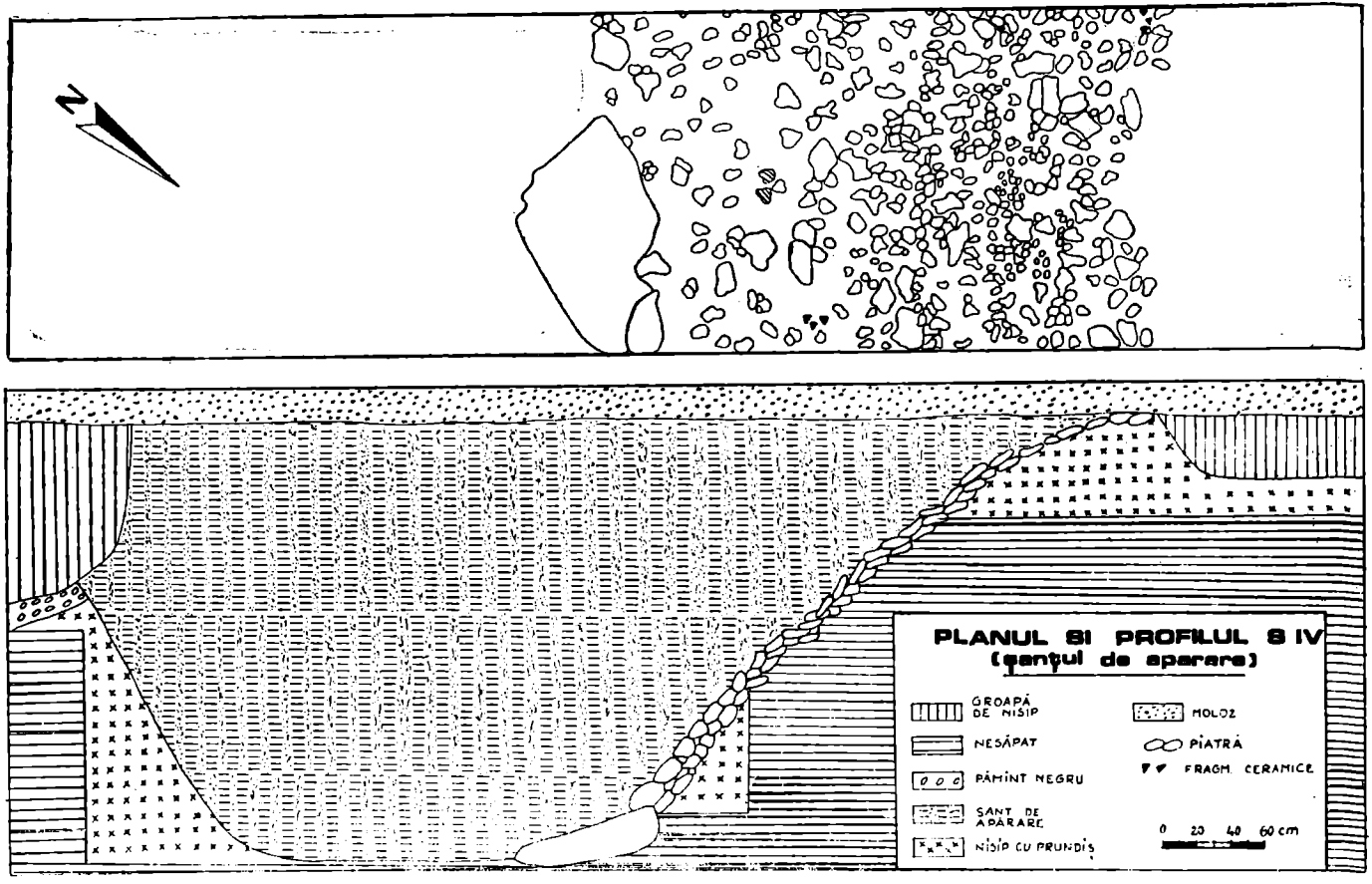

Fig. 3 — *Ibănești*—„Măgura" 1987. Profilul și planul șanțului de apărare al cetății getice.

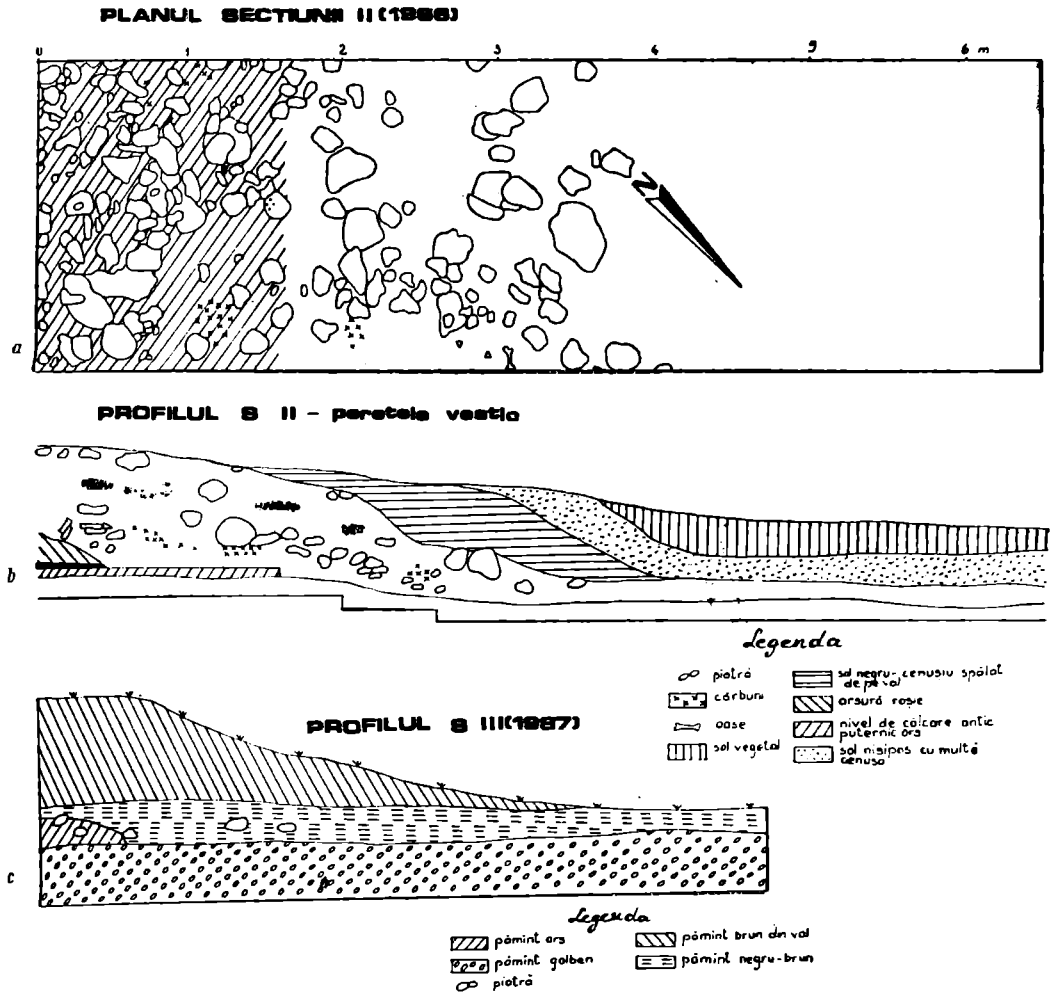

Fig. 4 — *Ibăneşti* — „Măgura"
a—b) Planul şi profilul porţiunii din val cu arsură (S. II. — 1986)
c) Profilul secţiunii III (1987), cu porţiune din val.

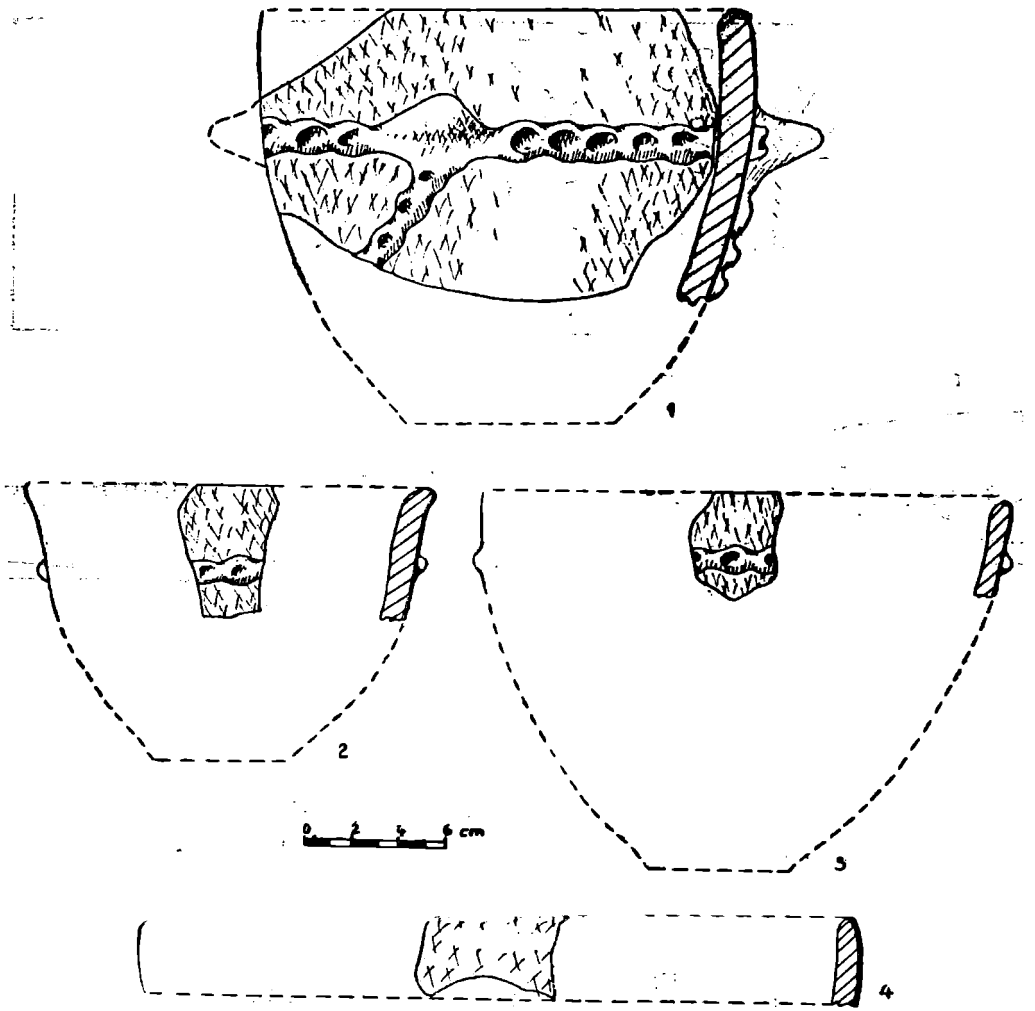

Fig. 5 — *Ibănești* — „Măgura" (1987) Ceramică getică

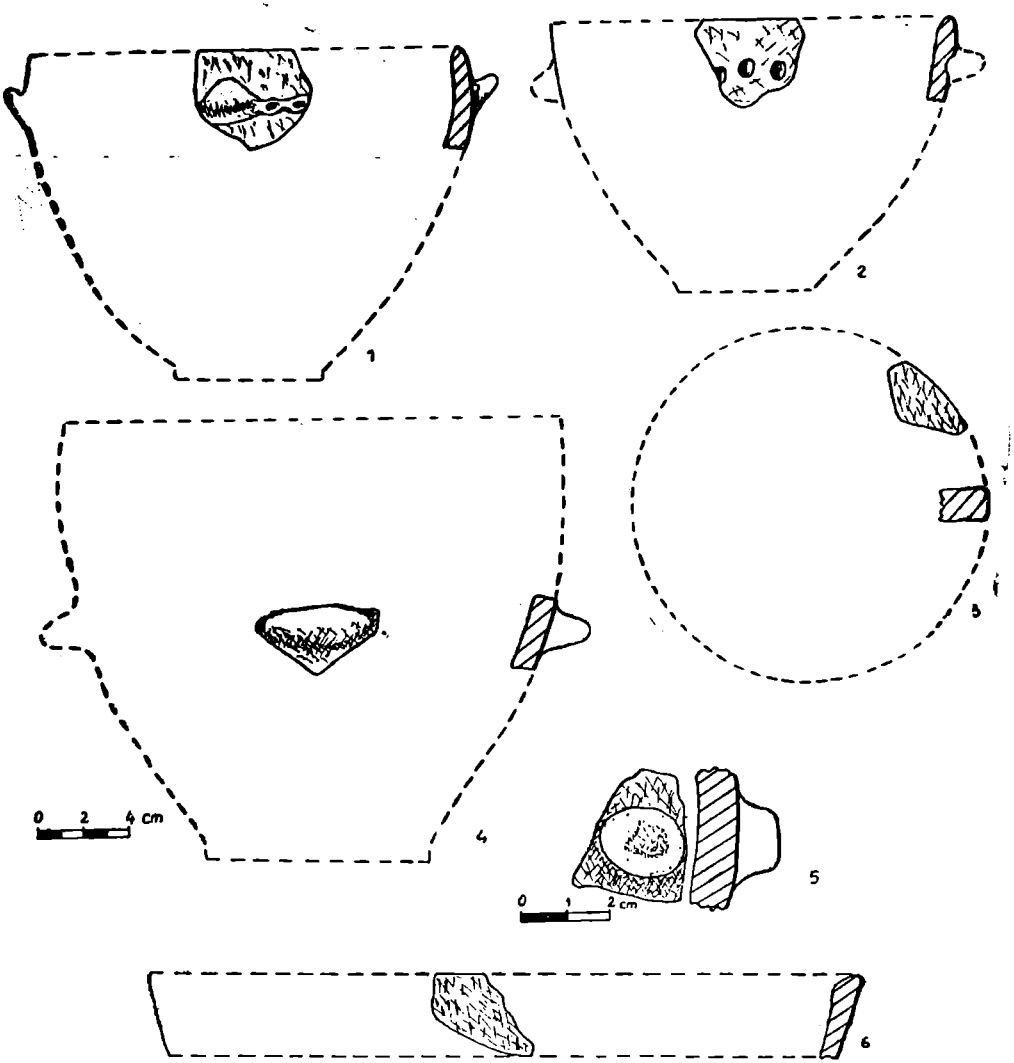

Fig. 6 — *Ibăneşti* — „Măgura" (1986 — 1987) Ceramică getică

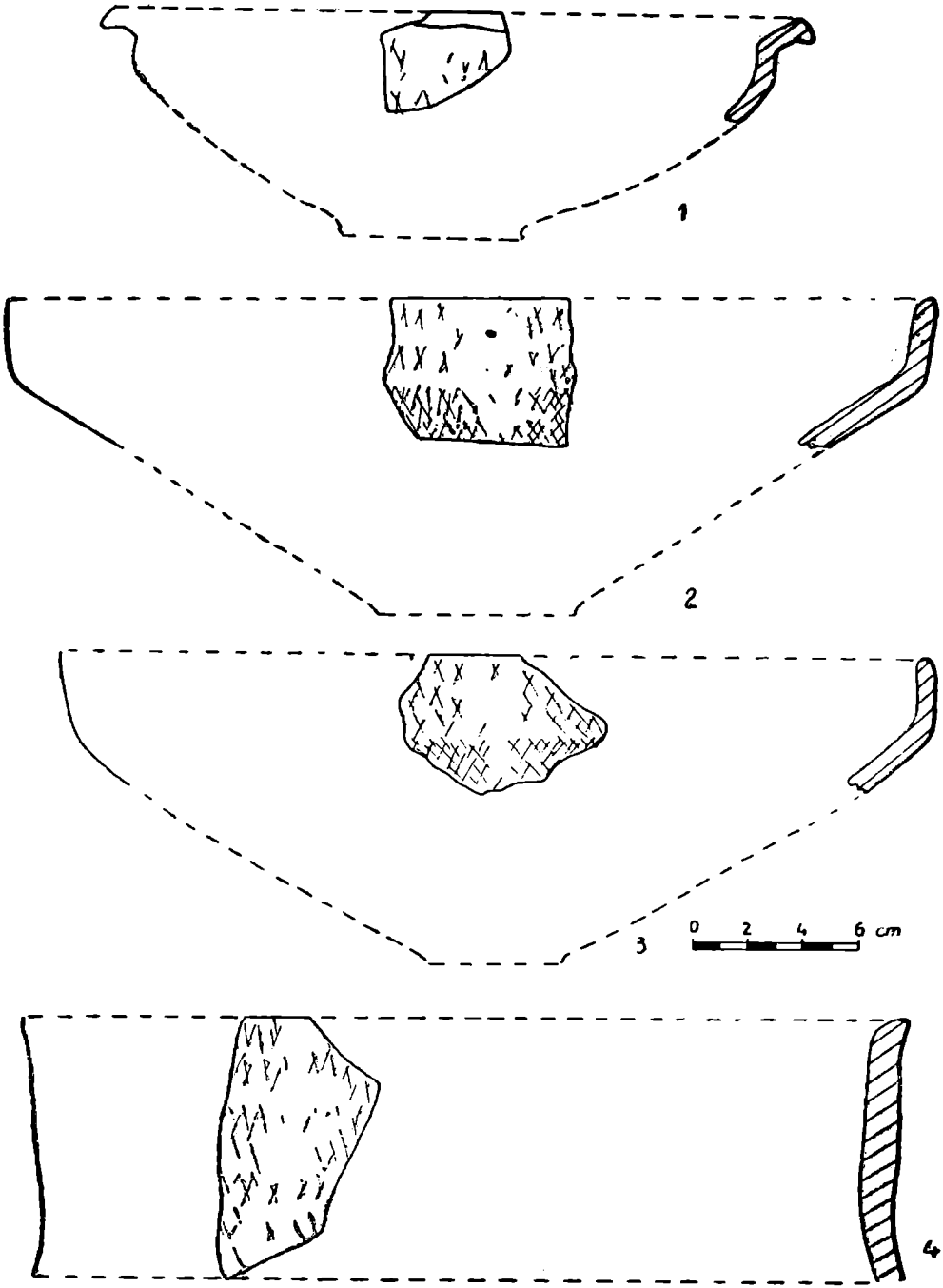

Fig. 7 — *Ibăneşti* — „Măgura" (1987) Castroane (1 — 3) şi fragment ceramic (4) getice

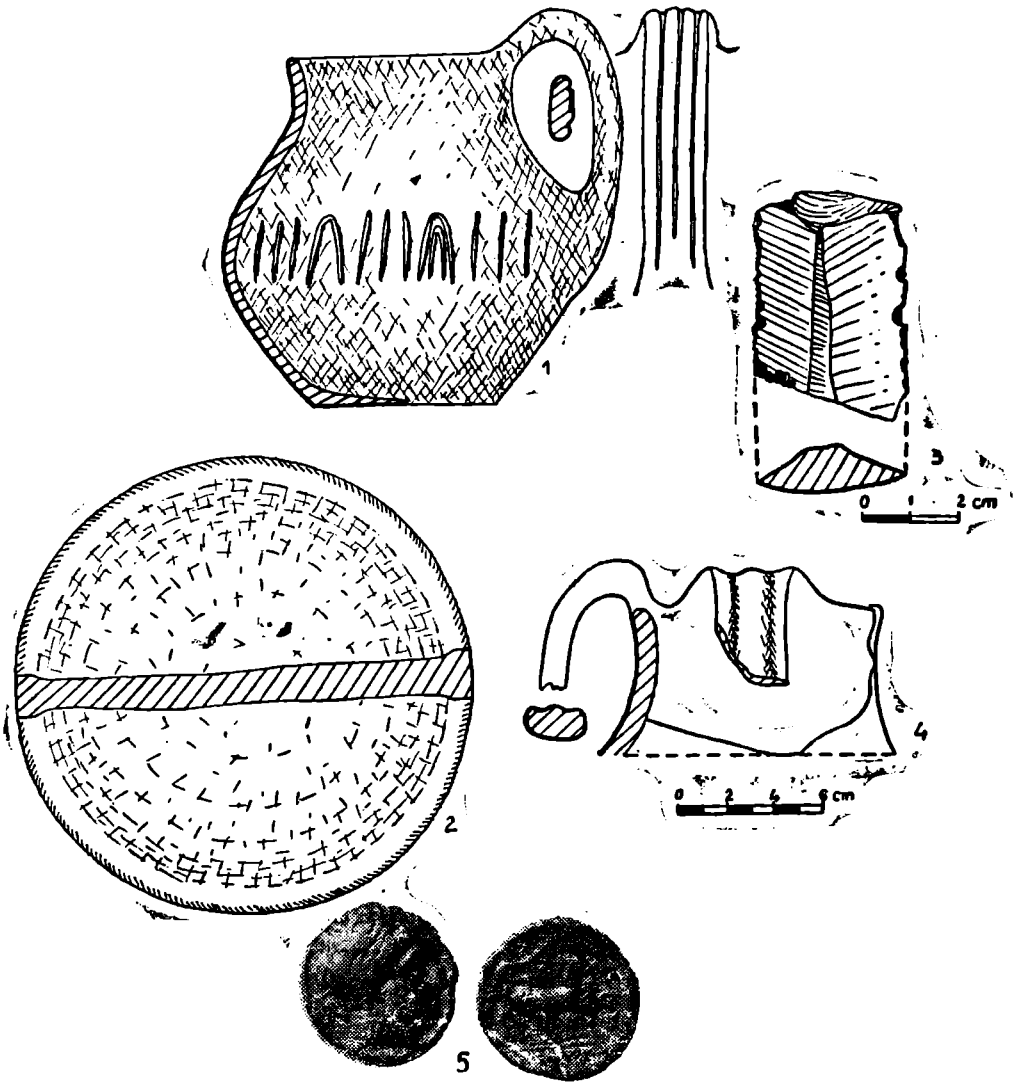

Fig. 8 — *Ibăneşti* — „Măgura" (1987) Silex eneolitic (3); fragment de cană getică (4). *Ibăneşti* — loc neprecizat (înainte de 1965) passim. Stater de la Filip al II-lea (5) *Stînceşti* — „Bobeucă" — Cetatea I Cană şi capac de oală, getice (1 — 2).

VECHIMEA TEZAURULUI GETO-DACILOR LUAT DE ROMANI LA 106 E.N. ÎN TIMPUL REGELUI DECEBAL

EMIL MOSCALU

I

În anul 1987 s-au împlinit 1900 de ani de la urcarea regelui Decebal pe tronul Daciei și Columna lui Traian care a transmis timp de 19 secole pînă la noi mesajul încleștării dintre daci și romani continuă să ne aducă noi mărturii asupra istoriei politice și economice a geto-dacilor. În legătură cu tezaurul regelui Decebal avem mai multe izvoare scrise de istorici antici care ni s-au păstrat și pe care socotim că este util să le readucem în prezența discuției. Dio Cassius în Istoria romană, LXVIII, 14, 1, 5 spune: „fură descoperite și comorile lui Decebal, deși se aflau ascunse sub rîul Sargeția din apropierea capitalei sale. Căci (Decebal) abătuse rîul cu ajutorul unor prizonieri și săpase acolo o groapă. Puse în ea o mulțime de argint și de aur precum și alte lucruri foarte prețioase mai ales din cele care suportau umezeala, așezase peste ele pietre și îngrămădise pămînt, iar după aceea aduse rîul din nou în albia lui. Tot cu oamenii aceia (Decebal) puse în niște peșteri veșminte și alte lucruri la fel. După ce făcu toate acestea îi măcelări ca să nu dea nimic pe față. Dar Bicilis, un tovarăș al său care cunoaștea cele întîmplate fu luat prizonier și dădu în vileag toate acestea".

Ioannes Lydus în lucrarea De magistratibus, 12, 28 (care este un istoric bizantin din secolul VI e.n.) spune: „după ce l-a învins pe Decebal conducătorul geților, puternicul Traian a adus romanilor 5.000.000 livre de aur, o cantitate dublă de argint, în afară de cupe și lucruri scumpe depășind orice prețuire, apoi turme și arme și peste 500.000 bărbați cît se poate de potriviți pentru luptă împreună cu armele lor, așa cum a afirmat Criton care a luat parte la război".

Învățatul francez Jerome Carcopino reduce cantitatea de aur și argint luat de romani din Dacia în anul 106 e.n. la a 10 parte, dar și așa rămîn 165.500 kg de aur și 331000 kg argint și 50.000 de prizonieri[1]. Tezaurul regelui Decebal a permis împăratului Traian să facă cheltuieli importante. Astfel, Dio Cassius, LXVIII, 15,1 ne spune „după întoarcerea la Roma veniră la Traian nenumărate solii din partea altor barbari și de la inzi. El dădu spectacole timp de 123 de zile în cursul cărora au fost ucise cam 11.000 de animale sălbatice și domestice. Au luptat 10.000 gladiatori. Finanțele imperiului roman se redresează după 106 e.n., prăzile luate din Dacia permițînd împăratului Traian

---

1 J. Carcopino, Dacia, 1, 1924, p. 28 — 34 ; idem, *Points de vue sur l'impérialisme Romain, Paris*, 1934, p. 73 — 86 ; V. Pîrvan, *Getica*, București, 1926, p. 596 ; Dorin Popescu, *Materiale*, 2, 1956, p. 596 ; *Istoria României*, I (C. Daicoviciu), București, 1960, p. 312. *Izvoare privind istoria României*, I, București, 1964, p. 507 și 695.

să acorde importante sume de bani, scutiri de impozite, pregătirea armatei pentru războiul cu Parții. S-a construit Forul lui Traian cu statuile aurite, Basilica Ulpia inaugurată în 112 e.n., Columna lui Traian inaugurată în anul 113 e.n. și se face canalul Nil — Marea Roșie[2].

Oricît de exagerate ar părea cifrele asupra tezaurului regal dacic date de Ioannes Lydus după medicul Criton, aceste cheltuieli ale lui Traian ne permit să credem că era uriaș. Ni s-au păstrat date și despre alte tezaure din vremuri mai vechi.

Regele Sardur al regatului Urartu (în Armenia de astăzi, fiul regelui Arghiști) care a domnit între anii 750 — 753 e.n. în războiul său din Commagene a luat ca pradă 40 de mine de aur (20 kg), 800 de mine de argint și 3 000 mine de plumb[3]. O inscripție asiriană ne aduce știri despre prada de război luată de armatele asiriene conduse de regele Sargon împotriva regatului Urartu din anul 714 î.e.n. În drum a atacat țara Musasirului al cărui rege Urzana era aliat cu regatul Urartu de unde a luat ca pradă de război 1040 kg de aur (34 talanți și 8 mine), 5 060 kg argint (167 talanți și 1/2 mine), 400 kg de pietre prețioase, 6 săbii de aur, pumnale de aur, 11 vase de argint cu capac și lănci de argint. În orașul Haldi a luat ca pradă aur (cifra nu s-a păstrat) 5 000 kg argint, 109 t de bronz în lingouri. Textul vorbește de 335,500 de obiecte prețioase : 6 scuturi de aur, o sabie mare de aur, 96 de topoare de argint, arcuri de argint, lănci de argint, 12 scuturi de argint ornamentate cu lei și tauri, 33 care de argint, săbii de argint, tolbe de argint, 393 de cești de argint ușoare și grele, 1 514 topoare grele și ușoare, 25.212 scuturi de bronz grele și ușoare, lănci de aramă, suporturi de aramă, 305.412 săbii de aramă grele și ușoare, 3 cazane de aramă, și un cazan uriaș de aramă[4].

Un alt exemplu de tezaur uriaș ni-l oferă tezaurul statului atenian în anul 431 î.e.n. în ajunul războiului Peloponeziac, care dispunea de un tezaur de aur și argint de 9.700 de talanți. (252.200 kg de metale prețioase)[5].

Tezaurul Athenei se formase treptat din obiectele de preț luate ca pradă de război (tronul de aur al regelui persan Xerses cuirasa și sabia de aur a lui Mardonius) la care s-au adăugat ofrandele de valoare făcute de pelerini. Tezaurul zeiței Atena în anul 454 î.e.n. dispunea de 100 de talanți (2.600 kg). dar veniturile au crescut atunci cînd i s-au acordat oficial 1/60 din tributul aliaților din Liga Delio-Atică ; 1/10 din prăzile de război ; 1/10 din amenzi și confiscări și veniturile din recoltele pămînturilor sacre pe care le poseda. Tributul aliaților din Liga de la Delos se ridica la 360 — 540 de talanți anual. În anul 454 î.e.n. tezaurul Ligii de la Delos a fost adus la Atena în Parthenon templul zeiței Atena, cu o rezervă de 3000 de talanți (78.000 kg aur și argint). Din tributul furnizat de aliați cu ocazia marilor sărbători dionisiace se repartizau 1/60 (adică o mină din fiecare talant pentru tezaurul personal al zeiței Atena). În pronaosul Parthenonului se păstrau obiectele de argint, în hecatompedon coroane și alte obiecte de aur, în Parthenonul propriu-zis se păstra statuia cryselefantină a zeiței Atena și Victoriile de aur, iar în opis-

[2] *Istoria României*, I, p. 313.
[3] B. B. Piotrovski, *Urartu, Drevneișie gosudarstvo Zakavkazie*, Leningrad, 1939, p. 17.
[4] Idem, *Iskustvo Urartu 8 — 6 v. do n. e.*, Leningrad 1961, p. 35
[5] D. Tudor, *Pericle*, București 1970, p. 246.

todom erau ofrandele valoroase care aparţineau altor zei. Aici se păstrau de asemenea depozitele monetare. Pentru ca obiectele mărunte de metal preţios să nu se risipească Pericle a dispus aă fie transformate în statuiete şi coroane de o anumită greutate. Păstrarea acestui tezaur era încredinţată unui colegiu de 10 membri aleşi dintre oamenii bogaţi ai cetăţii şi controlaţi de stat (apodectai). El îl primeau şi îl predau cu inventar în fiecare an la sărbătorile Micilor Panathenee. Aceiaşi bărbaţi administrau şi tezaurul statului atenian. Din 4 în 4 ani în timpul sărăbătorilor Marilor Panathenae se făceau inventare minuţioase pentru fiecare sector cu tezaure din Parthenon şi listele lor se păstrau gravate pe marmură[6].

În anul 434 î.e.n. tezaurele celorlalţi zei care existau mai de mult au fost grupate într-unul singur şi puse sub controlul unei comisii de 10 membri dintre oamenii bogaţi cu aceleaşi atribuţii ca şi trezorierii zeiţei Atena. Acest tezaur dispunea de 700—800 talanţi (18.200 — 20.800 kg), cu un venit anual de 12—13 talanţi. (312—338 kg). Tezaurul zeiţei Atena ca şi a celorlalţi zei nu era o proprietate publică a statului athenian ci una sacră a zeilor. El se putea pune la dispoziţia statului pentru nevoile urgente ale Atenei, numai prin împrumuturi. În anul 431 î.e.n. Pericle fondează un tezaur de rezervă de 1.000 de talanţi (26.000 kg aur şi argint), care se putea folosi numai în caz de război pentru nevoile de apărare, orice altă întrebuinţare fiind pedepsită cu moartea[7]).

Cheltuielile militare erau mari la Atena. Personalul angajat pe flota de război avea o soldă înscrisă constant în buget. În timpul lui Pericle întreţinerea unei corăbii cu un echipaj de 200 de marinari costa lunar 2000 de drahme. La un efectiv de 200 de corăbii de război care făceau zilnic serviciul pe apă era necesar anual numai pentru plata soldelor o sumă în jurul a 480 talanţi (12.480 kg aur şi argint). Construcţia de noi corăbii şi arsenalele de reparaţii consumau alte fonduri. Se apreciază că numai cheltuielile pentru flota de război erau de cca 600 de talanţi (15.600 kg aur şi argint). Armata de uscat consuma alte fonduri. Tot statul întreţinea şcolile, orfanii de război, invalizii, unii cetăţeni merituoşi, distribuirea gratuită sau la un preţ redus a unor alimente pentru cetăţenii săraci, plata celor ce participau la sfatul celor 500, a judecătorilor şi a altor magistraturi, ambasadelor, construcţiile publice oaspeţii străini, cheltuielile necesare cultului şi organizării marilor sărbători religioase. În proprietatea statului se găseau salinele, carierele de marmură, iar concesionarii minelor de argint de la Laurion erau obligaţie să predea statului 8% din metalul extras, care era transformată în monedă. Veniturile statului se mai realizau din plata cheltueililor de judecată, amenzile, confiscările, impozitele directe aplicate străinilor ce trăiau la Atena. vămile şi contribuţiile aplicate celor bogaţi. Acestea aduceau un venit de 540 de talanţi în anul 431 î.e.n. (14.960 kg aur şi argint). În ajunul războiului peloponeziac tezaurul atenian avea un venit de aproximativ 1000 de talanţi, din care 600 de talanţi proveneau de pe urma veniturilor din afară. Numai operaţiile militare din Potidea au costat statul atenian în trei ani 2.400 de talanţi (62.400 kg aur şi argint)[8].

[6] Ibidem, p. 244.
[7] Ibidem, p. 245
[8] Ibidem, p. 240.

Ni s-au păstrat și date privind tezaurul regelui persan Darius capturat de Alexandru cel Mare după 334 î.e.n. Plutarch spune: „Alexandru punînd stăpînire și pe Susa a găsit în palat 40.000 de talanți monedă, iar mobilă și lucruri de lux fără număr. Se spune că s-a găsit și porfiră de Hermiona ca la 5.000 de talanți strînsă acolo de 190 de ani... iar Deinon spune că regii persani puneau în tezaur laolaltă cu alte lucruri și apa adusă din Nil și Dunăre, ca să întărească parcă măreția stăpînirii și stăpînirea lor peste toți[9]. Tot Plutarch spune: „...unul din mulții macedoneni care erau cu el mînau un catîr încărcat cu o povară de aur pentru visteria regelui, dar cum vita obosise macedoneanul a luat sarcina pe umerii săi și o ducea el. Ei bine, regele (Alexandru cel Mare) văzîndu-l cu totul copleșit de greutate l-a întrebat și a aflat ce este acolo. Macedoneanul tocmai era gata s-o pună jos, dar regele i-a zis: „să nu te lași pradă oboselii, ci mai du-o încă restul drumului pînă la cort la tine!"[10].

Din aceste date reiese că macedonenii au luat din Persia ca pradă de război 1.040.000 kg de aur și argint în monedă. Chiar dacă cifra este exagerată prada rămîne imensă și ea este pe măsura imperiului persan.

Dar dispunem și de alte date privind mărimea unor tezaure regale și imperiale. Împăratul Bizantului Teodosiu II a plătit în anul 443 î.e.n. regelui hunilor Atila 432.000 bani de aur pentru a nu fi atacat. Împăratul bizantin Anastasius a lăsat la moartea sa, în anul 518 un tezaur de aur care cîntărea 128.000 kg de aur. Romanii își răscumpărau soldații căzuți prizonieri cu prețul relativ scăzut de 8 galbeni de om.

Englezii au fost nevoiți să plătească vikingilor stabiliți cu forța pe teritoriul lor 10.000 pfunzi. În anul 966 e.n. au plătit 16.000 pfunzi, în anul 1002 un total de 24.000 pfunzi, în 1007 un total de 36.000 pfunzi, iar în 1012 au plătit 48.000 pfunzi (20.000 kg argint). În total au plătit cca 60.000 kg de argint.

Șeful statului Chorasan a plătit califului arab în secolul IX e.n. 40—50 de drachme anual, adică cca 120—150 tone de argint. Și se consideră că totalul tezaurului califului în jurul anului 800 ar fi ajuns la 1200 tone de argint. În cele peste 700 de tezaure de argint suedeze se află mai multe monede de argint germane și engleze decît s-a păstrat în însăși țările în care au fost bătute și situația este aceeași cu monedele arabe[11].

Acum avem posibilitatea să aducem date noi, privind vechimea tezaurului regelui Decebal, date care pînă acum nu au mai fost aduse în discuție. Ele sînt prilejuite de examinarea atentă a Columnei împăratului Traian inaugurată la Roma la 12 mai 113 e.n. care povestește în marmură istoria celor două războaie pentru cucerirea Daciei dintre anii 104—102 și 105—106 e.n. Pe una din ultimele scene ale Columnei sînt fugurați 3 cai care transportă la Roma tezaurul regelui Decebal capturat în urma războiului. În încărcătura primul cal distingem trei vase de aur sau argint care sînt determinabile devenind astfel foarte prețioase pentru cronologia și etapele formării tezaurului regal geto-dacic (fig. 1). Primul vas de metal prețios-determinabil este o cupă care

[9] Plutarh, *Vieți paralele, Alexandru și Cezar*, 9, București, 1957, 36.
[10] Idem, 39.
[11] Wilhelm Holmquist, *Aurul Vikingilor*, catalogul expoziției, București, 1 970, p. 48.

la Atena se produce în perioada 520 — 490 î.e.n. și în lut cu firnis negru. (fig. 2/1)[12]. Aceasta este o cupă cu picior înalt și pe Columna lui Traian nu se poate vedea forma piciorului. De aceea vasul de metal prețios reprezentat pe primul dintre caii care transportau la Roma tezaurul geto-dacilor, poate fi și o cupă de metal prețios de același tip dar cu piciorul mai scurt care la Atena se produce în perioada 450—425 î.e.n.[13] (fig. 2/2). Tipul acesta de cupă există la Histria[14]. Al doilea tip de vas figurat pe Columnă este un crater care la Atena se produce și în lut ars cu firnis în perioada 330—305 î.e.n. (fig. 2/3)[15]. Cel de al treilea vas grecesc reprezentat pe Columnă este un cantharos Atic care se produce în perioada 375—320—310 î.e.n. (fig. 2/4)[16]. Acest tip de cantharos atic este bine difuzat în cetățile grecești din mediul scitic și tracogetic de la Tyras. Olbia Panticapaion și Callatis[17] iar în aspectul cultural de tip Canlia forma există la Cernavodă și în necropolele getice de la Sîtu Nou și Zimnicea și desigur și în multe centre ale culturii getice. Există și o variantă lucrată la roată din pastă cenușie în mediul culturii getice în necropolele de la Branicevo și Chișcani (jud. Brăila)[18].

Această formă este clară pe fotografia făcută de Oscar Savio din Italia și publicată de C. Daicoviciu și H. Daicoviciu și pe replica Columnei lui Traian donată de statul italian statului român în anul 1967 și păstrată la Muzeul de Istorie al R.S. România din București și pe fotografia publicată de F. B. Florescu[19], dar pe fotografia publicată de K. Cichorius imaginea acestui cantharos nu este clară[20].

Din prezentarea acestor date se vede că în tezaurul regelui Decebal luat de romani în anul 106 î.e.n., existau vase de aur și argint produse la Atena între 520 — 310 î.e.n. ceea ce ne obligă să punem în discuție ideea că tezaurul geto-dacilor în timpul regelui Decebal nu era format în cîteva decenii, ci s-a format prin acumulări succesive prin moștenire și adăugiri de către mai multe generații eșalonate pe o perioadă de aproape de 500 de ani. Plutarch ne spune că în tezaurul regilor persani porfirul fusese strîns timp de 190 de ani.

Aceste determinări ne confirmă încă odată valoarea de izvor istoric al Columnei împăratului Traian. Realismul reprezentărilor de pe Columna Traiană a fost demonstrat și de profesorul Dumitru Berciu care a arătat că o cană figurată în scena împărțirii ultimelor rezerve de apă la Sarmisegetuza reproduce forma unei căni geto-dacice lucrate la roată din pastă cenușie[21]. Acest tip de cană imită forma cănilor getice din secolele VI—II î.e.n. lucrate la roată din pastă cenușie după modele grecești[22].

[12] B. A. Sparkes, L. Talcott, The Atenian Agora, 1970, 12, cat. 414, 415, 420, p. 397.
[13] Idem, p. 398, cat. 485, 487, 476.
[14] P. Alexandrescu, *Histria*, 4, București—Paris, 1978, p. 82, cat. 520, 52.
[15] B. A. Sparkes, L. Talcott, op. cit., cat. 60, 61, p. 388.
[16] Ibidem, cat. 698, 700, 706, 714, p. 386.
[17] Emil Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București, 1983, p. 125.
[18] D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, București, 1965 p. 98, fig. 20/1; Al. D. Alexandrescu, Tracica, 3, Sofia, 1974, p. 59, fig. 2; B. Mitrea și colab. Materiale, 7, 1961, p. 285, fig. 8.
[19] C. Daicoviciu H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, București, 1966, p. 34, fig. 65; F. B. Florescu, *Die Trajanssäule*, București, 1969, taf. 112.
[20] K. Cihorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, Berlin, 1896, taf. 138.
[21] D. Berciu, SCIV, 1974, 3, p. 386, fig. 5; C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, op. cit., fig. 60.
[22] Emil Moscalu, op. cit. tip 6/a.

Aceste determinări de vase geto-dacice și grecești de aur și argint ne arată încă odată faptul că pe Columna Traiană nimic nu este întîmplător și în afara realității. La aceste constatări se adaugă realismul figurii împăratului Traian și a regelui Decebal cunoscuți și din alte statui. În această situație trebuie să credem că și ofițerii din comandamentul dacic și roman sînt personaje reale și au fost reprezentați așa cum erau în realitate. Realizarea Columnei Traiane a durat șase ani și este evident că sculptorii care au lucrat au participat la războaiele dacice și au văzut piesele care compuneau tezaurul geto-dacic. Legat de aceste determinări trebuie să ne punem o întrebare : de ce sculptorii au figurat pe încărcătura primului cal care transporta tezaurul geto-dacic la Roma cele mai vechi vase de aur și argint pe care le conținea și care sînt produse la Atena în secolele V și IV î.e.n. ? Un răspuns se poate da la această întrebare și el nu poate fi altul decît acela că sculptorii au văzut tezaurul geto-dacic la Roma și că vase Atice de aur și argint de același tip existau și în tezaurul imperiului Roman. În această situație trebuie să credem că și în tezaurul geto-dacic ca și în tezaurul Romei imperiale piesele se păstrau în ordinea vechimiii și se știa vechimea și originea fiecărui lot așa cum ne convinge stricta contabilitate a tezaurului statului Atenian în secolul V î.e.n.

Asupra valorii documentare a Columnei Traiane și-au expus opinia mulți învățați (I. H. Crișan, Spiritualitatea geto-dacilor, București, 1986, p. 73). Determinarea de vase ateniene din metal prețios ne permite să ne punem întrebarea în ce măsură ele pot constitui un argument pentru constituirea în Dacia în perioada 520—425 î.e.n. a unui tezaur regal central. Acest eveniment are semnificații economice și politice și nu este singular pentru că după atacul Persan împotriva sciților din timpul regelui Darius la 514—512 î.e.n. la sud de Munții Balcani se formează regatul tracilor Odrizi pe la 480 î.e.n. sub conducerea regelui Teres I. (Tucidide, II, 29).

Regele Teres I a trăit 92 de ani și a murit în anul 431 î.e.n.[3]. S-a afirmat că regatul Odrid era primul stat de origine negreacă din Europa[24].

În timpul marșului armatelor persane în Dobrogea geții sînt singurii dintre traci care au opus rezistența agresorilor fiind organizați într-o uniune de triburi sau a unei confederații de acest fel[25]. Cea mai veche piesă de metal prețios din tezaurul regelui Decebal este cupa Atică care datează din perioada 520—425 î.e.n. Nu putem obține o datare mai restrînsă fiindcă pe Columna Traiană nu este vizibil piciorul cupei a cărui formă ne-ar fi permis precizări mai mari. În lipsa altor date trebuie să ne gîndim în ce măsură este posibil ca în această perioadă să existe un tezaur regal central la geto-daci care s-a transmis moștenire din generație în generație pînă la regele Decebal timp de circa 600 ani. Este însă evidentă acum vechimea acumulării de metal prețios

---

[23] R. Vulpe, *Studia Tracologica*, București, 1976, p. 27 ; I. Venedicov, Decouverte de l'art Thrace, Paris, 1974, p. 10.

[24] D. P. Dimitrov, *Bulgaria Tierra des civilisationes antiquas*, Sofia, 1961, p. 13 ; Hristo M. Danov, *Tracia antică*, București, 1976, p. 335.

[25] Dumitru Berciu, Adina Berciu Drăghicescu, *Războiul dintre geți și perși. 514 î.e.n.* București, 1986, p. 65 ; Istoria militară a poporului român, București, 1984, p. 54 ; K. Iordanov în Actes du 2e Congres International de Tracologie (Bucarest, 7 — 10 septembrie 1976), 1, București, 1980, p. 332.

în tezaurul regal geto-dacic. Nu putem preciza momentul cînd în Dacia apare un tezaur regal central. Dar acesta a înglobat la o anumită dată alte tezaure ale unor formațiuni politice cu o întindere teritorială mai redusă.

În acest fel fenomenul tezaurizării în tezaurul regal geto-dacic se situează cu cel puțin un secol înaintea seriei de tezaure getice de la Agighiol, Peretu, Craiova, Poroina, Cucuteni-Băiceni, Stîncești și Bunești-Averești ca e datează din perioada 383—340 î.e.n. Situația se poate datora și faptului că pînă acum arheologia nu ne-a pus la dispoziție în Dacia mari tezaure din secolele VI—V î.e.n., dar ele există undeva pentru că în sudul Dobrogei avem stanțele de la Garcinovo și Pîrjoaia (Izvoarele) care ne indică că se lucrau pe loc piese de artă din metal prețios. Acum se poate vedea faptul că seria de tezaure getice menționate au o compoziție specializată și selectivă și nu cuprind totalitatea vaselor și obiectelor de metal prețios care se produceau și erau în uz în epocă. În seria de tezaure traco-getice de tip Agighiol-Varța ca și în tezaurele scitice nu există pînă acum cratere, cupe și cantharosuri de tipul celor determinate pe Columna Traiană în timpul regelui Decebal. Pînă acum se știa că formele de vase Atice de tip cupă, crater și cantharos se lucrau numai din lut ars pictate cu firnis negru dar exemplarele figurate pe Columna Traiană și care provin din tezaurul geto-dacilor din timpul regelui Decebal ne asigură că ele erau lucrate și din metal prețios. Tezaurele tracice și getice se compun din coifuri de aur și de argint, cnemide, aplice pentru harnașamentul calului, fiale, rhytoni și căni. Coiful, cnemidele, rhytonul și phialele sînt însemne ale puterii politice, economice militare și sacerdotale. Ele erau primite la investirea în funcție și constituie un element de distincție socială.

O altă concluzie care se impune este aceea că fiecare formă de vas avea o anumită funcționalitate în cadrul ceremoniilor de cult și de curte respectate cu strictețe. Dar ele aveau și anumite funcționalități și în cadrul ceremoniilor de la curtea dinaștilor. În orice caz phiala și rhytonul erau piese complementare la oficierea culturii unor divinități așa cum ne convinge scena figurată pe rhytonul de la Poroina, pe coiful de aur de la Cucuteni-Băiceni și pe o cană din tezaurul recent descoperit la Rogozen la sud de Dunăre unde un personaj feminin așezat pe un scaun ține în mîini o phială și un rhyton într-o poză identică cu cea figurată pe rhytonul de la Poroina. Un relief asirian reproduce figura regelui Asurnazirpal vărsînd un lichid dintr-o phială pe trupul unui leu vînat.

Acestea erau tezaure personale ale dinastului respectiv și de aceea ele au fost depuse în mormînt odată cu decesul posesorului lor. O altă parte din tezaurele personale ale dinaștilor traci, geți, sciți sau iliri n-au fost depuse în mormîntul posesorului ci s-au îngropat în cetate ca la Stîncești și Bunești-Averești sau în afara cetății pentru a fi ferite de jefuitori în momente critice. Dar pe lîngă tezaurul personal dinaștii aveau în administrare și tezaurul public, al comunității, care n-a fost depus în mormînt sau îngropat ci se transmitea prin moștenire generațiilor următoare.

Phialele sînt produse mesopotaniene și persane care apar în țara lor de origine încă înaintea secolului X î.e.n. și sînt preluate și de greci care le produc și le difuzează la sciți, traco-geți, iliri și italici. Dacă în tezaurele scitice și traco-getice din secolele VI—III î.e.n. nu există pînă în prezent cupe, cratere

și cantharosuri de metal prețios în schimb în mediul culturii scitice și traco-getice în mormintele princiare există o altă formă de vas grecesc lucrat din metal prețios sau lut ars — arybalosul[26]. Un singur vas de argint lucrat după o schemă de cantharos există în mormîntul tracic de la Goliamata Moghila (Duvanli) care cîntărește 1073 g și datează de la mijlocul secolului V î.e.n.[27]. Și arybalesurile de aur, argint, bronz sau lut ars sînt tot forme de vase grecești difuzate în mediul culturilor traco-getice și scitice avînd o anumită funcționalitate. Toate aceste vase aveau rolul de a oferi divinităților anumite ofrande lichide dar rhytonul era utilizat și la banchete. Marele tezaur tracic de argint descoperit la 5 ianuarie 1985 la Rogozen (Vrača) la 45 km sud de Dunăre și care conține 165 de vase cîntărind 20 kg este format exclusiv din phiale și căni[28]. Mai multe precizări ne va aduce plublicarea inventarului marelui mormînt al regelui Macedoniei Filip II descoperit recent la Vergina. Aici se afla o casetă de aur de 8 kg conținînd oasele arse ale reginei, o casetă de 11 kg aur conținînd oasele arse ale regelui și zeci de vase de metal prețios și bronz[29].

Posibilitatea situării momentului formării unui tezaur regal central la geto-daci în secolul V î.e.n. coincide cu apariția pe la 500—450 î.e.n. a aspectului cultural de tip Canlia care unifică din punct de vedere cultural spațiul cuprins între sudul Munților Balcani, zonele sud-dunărene zona extracarpatică, Transilvania și Banatul. El evoluează și dispare prin transformarea ceramicii în perioada cuprinsă între 250—150 î.e.n.[30]. El marchează unitatea culturii getice.

Mormintele princiare cu tezaurele de la Agighiol și Peretu ca și tezaurele de la Cucuteni-Băiceni, Bunești-Averești, Stînceşti, Craiova, Poroina și Porțile de Fier aparțin aristocrației militare teritoriale a geților purtători și creatori ai aspectului cultural de tip Canlia care evoluează timp de 300 de ani. Aceste tezaure dispar din cultura geto-dacică cu puțin înaintea secolului II î.e.n. În perioada 250—150 î.e.n. are loc o nouă modificare în cultura materială geto-dacică prin abandonarea celei mai mari părți a ceramicii lucrate cu mîna și cu roata specifice aspectului cultural de tip Canlia și adoptarea unor noi forme de ceramică cum sînt vasul borcan ornamentat cu brîu alveolar, cățuia și fructiera care sînt tipice și definitorii pentru cultura geto-dacică de tip Sarmisegetuza. Aceasta apare pe la 200 î.e.n. și evoluează pînă la 106 e.n. Cultura Sarmisegetuza are aceeași arie de răspîndire cu aspectul cultural Canlia dar spre vest se extinde pînă în zonele Tiso-Slovace și la Dunărea mijlocie în fosta arie a aspectului cultural Szentes — Vekerzug-Chotin.[31]

---

[26] A. I. Meliucova, *Skifia i frakiischii mir*, Moscova 1979. p. 190, fig. 43 ; E. Moscalu, *Mormîntul princiar getic din sec. IV. î.e.n. de la Peretu* (manuscris).

[27] B. Filov, V. Micov, I. Velkov, *Die Grabhügel Necropole bei Duvanli in Süd-Bulgarien*, Sofia, 1934, 106, nr. 104 ; I. Venedicov T. Gherasimov, *Trakiiskoto iscustvo*, Sofia, 1973, nr. 163.

[28] Bugdan Nicolov, Spas Maşov, Plamen Ivanov, *The discovery of the Tracian Treasure from Rogozen*, Iskustvo, 6, Sofia, 1986 ; Idem, în *Isvestia na muzeite v Severozapadna Bălgaria*; Sofia, 1987, p. 11 — 134.

[29] Manolis Andronicos, Magazin Istoric, 13, 2 (143), februarie, 1979, p. 12 ; Idem, The Royal Tomb at Aigai (Vergina), în Philip of Macedon, S. A. Athena, 1980, p. 199.

[30] E. Moscalu *Ceramica traco-getică*, București, 1983, p. 187.

[31] Idem, loc. cit.

[31] D. Berciu, *Buridava Dacică*, București, 1981, p. 82.

Cert este faptul că geto-dacii în cadrul culturii de tip Sarmisegetuza nu mai utilizează phialele, arybalosurile, cănile și aplicele de metal prețios din etapa precedentă ci adoptă noi tipuri de piese de metal prețios cum sînt brățările, fibulele și falerele care nu erau cunoscute la geții purtători ai aspectului cultural de tip Canlia. În explicarea cauzelor apariției marelui aspect cultural de tip Canlia a dispariției sale în perioada 250—150 î.e.n. și înlocuirea sa cu noile forme ceramice specifice și difinitorii pentru cultura Sarmisegetuza nu putem exclude existența unei inițiative centralizate.

Profesorul D. Berciu a arătat recent că atelierele de ceramică erau proprietatea regelui. Această concluzie se sprijină pe descoperirea în cetatea geto-dacică de la Ocnița a vasului cu inscripția „Basileus Tiamarcos Epoie“ [32], și a marelui vas de la Sarmisegetuza Regia cu inscripția cu litere latine „Decebalus per Scorilo“. Această nouă determinare poate explica în mare măsură unitatea culturii geto-dacice reflectată de ceramică. Aria de difuziune a aspectului cultural Canlia și a culturii Sarmisegetuza poate fi reflexul și poate reflecta unificarea culturală a geto-dacilor rezultată dintr-o unificare politico-economică pornită dintr-o inițiativă centralizată, care după unele date de care dispunem astăzi și care mai trebuie confirmată de descoperirile viitoare își are originea în zona Dunării de Jos. În acest fel, unificarea geto-dacilor nu mai este de atribuit exclusiv epocii regelui Burebista, pentru că cultura Sarmisegetuza apare cu cca 100 de ani înaintea domniei regelui Burebista cunoscut ca un unificator al geto-dacilor. Regele Burebista este cunoscut ca unificator al geto-dacilor din izvoare scrise și din inscripții[33], dar arheologia a adus la lumină fenomene culturale economice și politice care n-au fost menționate de izvoarele scrise.

Pentru perioada cuprinsă între domnia regelui Burebista și Decebal dispunem de 112 tezaure formate exclusiv din piese de podoabă de argint[34]. Pe această realitate s-a bazat Dorin Popescu cînd a afirmat că în perioada menționată aurul devine monopol regal[35], fiind depozitat în tezaurul central de la Sarmisegetuza Regia. El era păstrat poate în sanctuarele diferiților zei de la Sarmisegetuza sau Costești, idee care pornește de la exemplul statului Atenian unde după cum am văzut tezaurul era păstrat în tempul zeiței Atena Parthenos Parthenonul. Și la Sarmisegetuza trebuie să fi existat un grup de funcționari special însărcinați cu administrarea sa. Din tezaurul regal se întreținea armata, se finanțau companiile militare, construcția cetăților, se plăteau judecătorii, funcționarii însărcinați cu strîngerea impozitelor și școlarizarea cadrelor de militari, meșteșugari, preoți în Grecia și Egipt așa cu ne convinge exemplul lui Zalmoxis[36].

Veniturile tezaurului se constituiau din impozite, din recoltele pămînturilor santuarelor și ale regalității, din saline, mine de aur și argint și alte metale. Prada de război se depune tot în tezaurul regal central după cum ne asigură

[33] C. Daicoviciu, SCS Cluj, 1, 1950, p. 24 ; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj 1972, p. 90 ; I. Glodariu, Acta MN., 6, 1969, p. 459 — 463 ; Ian Tryńkowski, în In Memoriam Constantin Daicoviciu, Cluj, 1974, p. 382.

[34] K. Horedt, Dacia, 17, 1973, p. 127 — 168.

[35] Dorin Popescu, op. cit. p. 246.

[36] E. Moscalu, Traco-Dacica, 7, 1986, p. 67.

exemplul atenian și așa cum s-a întîmplat cu tezaurul Imperiului persan din timpul regelui Darius cucerit de macedonenii regelui Alexandru cel Mare.

În epoca romană minele de aur și argint din Dacia erau proprietatea împăratului după cum înainte de cucerirea Daciei erau în proprietatea regelui[37].

Tucidide, II, 97 ne spune despre veniturile regatului odrid pe la 424 î.e.n. următoarele: „Impozitul din întreaga țară barbară și de la orașele grecești supuse lor, era pe vremea lui Seutes urmașul lui Sitalkes, care l-a îngreunat cel mai tare de 400 de talanți, plătiți în monede de aur și argint. La acestea se adăugau daruri în aur și argint de valoare egală fără a mai socoti pînzeturile brodate sau nu și alte daruri care se aduceau nu numai regelui ci și marilor drăgători". De aici reiese că veniturile regilor odrizi erau de 10 400 kg de aur și argint. Regatul odrid cuprinde teritoriile dintre rîul Mariţa și Marea Neagră, iar la nord se întindea pînă la gurile Dunării stăpînind și pe geții de la sud de Dunăre. Dar nu toate treburile tracice erau unificate și supuse autorității regilor odrizi existînd și multe triburi libere.

Tezaurele princiare getice sînt mici. Tezaurul de la Peretu cîntărea 2650 g și valora 607 drahme. Cu această sumă se puteau întreține 60 de marinari din flota de război a Atenei timp de o lună. O drahmă cîntărea 4,36 g, iar un talant avea 26, 196 kg de argint[38]. Coiful de aur de la Poiana Coțofănești cîntărește 770 g valorînd 91,66 stateri, iar tezaurul de la Cucuteni — Băiceni cîntărește 2063 g greutate la care se adaugă fragmentul de brățară de aur care cîntărește 15,463 g. În accest fel acest tezaur cîntărește 2078, 463 g valorînd 247 stateri. Staterul persan cîntărea 8,40 g de aur[39].

J. Carcopino a arătat că tezaurul luat de romani din Dacia la 106 e.n. reprezintă un sfert din producția de aur mondială în 1912 și a 20 a parte din producția mondială de argint a aceluiași an. Același autor arată că tezaurul geto-dacic reprezintă producția minelor de aur și argint din Dacia pe o perioadă de cca 30 de ani[40]. Producția auriferă a României era în anul 1934 de 5 465 kg.[41].

Tezaurul Daciei luat în timpul regelui Decebal de romani la 106 e.n. era desigur format în cea mai mare parte din metal prețios extras din minele locale dar cupa, cantharosul și craterul figurat pe Columna Traiană ne asigură că el conținea și multe piese din import de la Atena și din alte centre ale Greciei și desigur începînd din secolele II—I î.e.n. și de la Roma sau din alte părți ale Europei. Vasele de metal prețios ateniene determinate acum pe Columna Traiană au fost oferite în dar unuia din regii geto-daci de negustorii greci, poate și pentru a obține protecția și dreptul de a face comerț nestingheriți în Dacia. Dar aceste vase puteau fi și cumpărate de către regii geto-daci de la greci, ambele ipoteze avînd o valoare egală.

---

[37] V. Cristescu, *Viața economică a Daciei Romane*, Pitești, 1929, p. 23; C. Daicoviciu, AISC, 3, p. 213.

[38] Albert Malet, *L'antiquité. La Grece*, Paris, 1903, p. 260.

[39] M. Petrescu-Dîmbovița, Dinu Marin, *Dacia*, 19, 1975, p. 105 — 123; Dan Drăguș, CA, 3, 1979, p. 335; Ștefan Burda, *Tezaure de aur în România*, București, 1979, p. 67;

[40] Ivan Venedicov, *Le trésor de Panagurište*, Sofia, 1961, p. 21.

[40] J. Carcopino, *Dacia*, 1, 1924, p. 33.

[41] I. Halduc, *Industria aurului în România*, București, 1940, p. 7; Apud Dorin Popescu, op. cit. 196

Determinarea de vase ateniene în tezaurul regal dacic ne oferă posibilitatea să punem în discuție două ipoteze. Prima dintre ele este aceea de a ști în ce măsură această situație se datorește formării în perioada 520—425 î.e.n. a unui tezaur central regal la geto-daci. Cea de a doua posibilitate este aceea că piesele ateniene în discuție au intrat în proprietatea conducerii unei formațiuni politice geto-dacice cu o întindere teritorială mai mică care la o anumită dată din perioada secolelor V—II î.e.n. au intrat în compoziția tezaurului regal central al geto-dacilor. În orice caz cele trei vase ateniene determinate pe Columna Traiană ne indică un aflux continuu de vase de metal prețios în Dacia în perioada cuprinsă între 520—310 î.e.n. de la Atena.

Cînd s-a format un tezaur regal central care ne poate asigura apariția unei autorități politico-economice de stat la geto-daci este încă dificil de precizat acum. Determinarea existenței vaselor din metal prețios din secolele V și IV în tezaurul dacic din vremea regelui Decebal nu contrazice teza existenței formațiunilor politice prestatale de tipul uniunilor de triburi, din secolele VI—II î.e.n. Orice astfel de formațiune politică care avea o întindere variabilă teritorială era condusă de un dinast care poseda un tezaur personal și administra și tezaurul public, al comunității. Din acest din urmă tezaur s-au păstrat vasele ateniene din secolele V și IV î.e.n. pînă în vremea regelui Decebal.

Exploatarea aurului în Munții Balcani și Carpați începe în epoca eneolitică în vremea culturilor Gumelnița și Cucuteni[42]. Ea se intensifică în epoca bronzului și în prima epocă a fierului[43]. Tezaurul recent descoperit la Hinova (jud. Mehedinți) datează din secolele XIII—XII î.e.n. și este format din mărgele, brățări și coliere de aur care cîntăresc 4919,95 g[44], iar tezaurul de vase de aur de la Rădeni (jud. Neamț) cîntărește 1261.97 g și datează din secolele XII—XI î.e.n.[45].

Oricum Columna Traiană ne oferă după 1900 de ani șansa unică de a restitui urmașilor geto-dacilor ceea ce se mai poate restitui — cîteva date noi despre istoria economică și politică a strămoșilor lor.

Tezaurul geto-dacic de la 106 e.n. este rezultatul unor acumulări transmise din generație în generație timp de cca 600 de ani.

L'ANCIENNETÉ DU TRÉSOR DES GÉTO-DACES PRIS PAR LES ROMAINS EN 106 N. È. PENDANT LE RÈGNE DE DÉCÉBAL

I

En 1987 on célèbre justement mille neuf cent années depuis l'accession au trône de la Dacie du roi-héros Décébal et la Colonne de Trajan, qui pendant 19 siècles a laissé percer jusqu'à nous le message de la lutte entre les Daces et les Romains, continue à nous apporter de nouveaux temoignages concernant l'histoire politique et économique des Géto-Daces.

L'historien romain Dio Cassius dans son livre „L'Histoire Romaine LXVIII, 14, 1, 5, nous dit que l'empereur Trajan a trouvé aussi le trésor du roi Décébal que celui-ci avait caché sous les

[42] E. Comșa, SCIV, 25, 1974, 2, p. 181 — 190.
[43] Dorin Popescu, op. cit., Ștefan Burda, op. cit.
[44] M. Davidescu, Thraco-Dacica, 2, 1981, p. 7 — 22.
[45] A. Vulpe, Virgil Mihăilescu Bîrliba, PZ, 60, 1985, 1, p. 47 — 69.

eaux de la rivière Sargetia qu'il avait déviée. Bicilis, un camarade du roi Décébal et qui était devenu prisonnier a dévoilé au Romains ce secret. Joannes Lydus, un écrivain byzantin du VIe s. de n. è., dans son ouvrage „De magistratibus, II, 28" dit d'après le médecin Criton qui avait participé aux guerres daciques de 101 — 102 et 105 — 106 de n. è que l'empereur Trajan avait apporté de Dacie 5 000 000 livres d'or, une quantité double d'argent, des troupeaux d'animaux domestiques et 500 000 prisonniers.

Le savant français J. Carcopino réduit ces chiffres à la dixième partie, mais il reste toujours 165 500 Kgs d'or, et 331 000 Kgs d'argent et 50 000 prisonniers.

La capture du trésor des Géto-Daces a permis à l'empereur Trajan de faire des dépenses importantes. Il fit donner à Rome des spectacles publiques pendant 123 jours au cours desquels ont été tués 11 000 animaux sauvages et ont lutté 10 000 gladiateurs. Il fit affecter d'importantes sommes d'argent au peuple de Rome, accorde des exemptions d'impôts, prépara l'armée à la guerre contre les Partes, il fit construire le Forum de Trajan avec les statues dorées des chefs de Rome et deux grandes bibliothèques, la Colonne de Trajan et le canal de Nil — Mer Rouge.

Tout exagérées qu'elles semblent, les chiffres sur la grandeur du trésor des Géto-Daces pris par les Romains, les dépenses faites nous permettent de croire qu'il était immense. On connaît encore d'autres données sur la grandeur d'autres trésors d'État des temps ancien.

Une inscription nous parle des pillages de guerre du roi assirien Sargon en 714 av. n. è dans le royaume Urartu de l'Arménie d'aujourd'hui : 1 040 kg or, 400 Kg pierres précieuses, 5 000 kg argent et 109 tonnes de bronze en lingots. Le texte de l'inscription parle de 335.500 objets précieux : 6 épées en or, 6 boucliers en or, 96 haches en argent, des arcs en argent, des lances en argent, 12 boucliers en argent ornementés avec des lions et taureaux, 33 chars d'argent lourds et légèrs, 393 tasses en argent lourdes et légères, 1 514 haches lourdes et légères, 25 212 boucliers en bronze lourds et légèrs, 305 412 épées en cuivre lourdes et légères.

Un autre exemple de trésor immense est celui de l'État d'Athènes du temps de Pericle en 431 av. n. è., peu de temps avant la guerre de Péloponèse, qui disposait de 9 700 talants c'est à dire 252 200 Kg or et argent. Le trésor était gardé dans le temple de la déesse Athéna, Parhénon et était administré par un collège de 10 hommes choisis parmi les hommes riches de la cité. On faisait des inventaires minutieux de ce trésor chaque année qui étaient gravés en marbre et se sont conservés. On entretenait à l'aide de ce trésor la flotte de guerre qui comptait annuellement 600 talants, qui représentaient 15 600 kg or et argent, l'armée de terre, les écoles, les orphelins de guerre, les invalides, les citoyens méritants, on distribuait gratuitement ou à un prix réduit nourriture pour citoyens pauvres, on payait les 500 membres du Conseil des vieux, les juges et les autres magistratures, ambassades, hôtes étrangers, les constructions publiques et les frais nécessaires pour organiser les grandes fêtes religieuses. Il existe encore des renseignements concernant le trésor de l'Empire des Perses du temps du roi Darius capturé par le roi de la Macédoine Alexandre le Grand à la suite de la guerre de 334 av. n. è. Plutarch nous dit que les Macédoniens ont pris de Susa, la capitale de l'Empire Persien 40 000 talants en monnaies or et argent, c'est à dire 1040 000 Kg. L'empereur de Byzance Théodosius II, a payé en l'an 443 de n. è. au roi des Huns, Attila, 432 000 monnaies d'or pour que l'empire ne soit pas attaqué et saccagé. L'empereur de Byzance Anastasius a laissé à sa mort en 518 de n. è un trésor qui pèse 128 000 kg or. Les Anglais ont été obligés à payer aux Vikings établis de force sur leur territoire 10 000 pounds. En l'an 966 de n. è. ils ont payé 16 000 pounds et en l'an 1 002 un total de 24 000 pounds, en 1 007 un total de 36 000 pounds et en 1 012 ils ont payé 48 000 pounds (20 000 kg argent) au total ils ont payé approximativement 60 000 Kg argent.

Le chef de l'État chorasan a payé au calife arabe au IXe s. den. è. 40—50 drachmes annuellement, c'est à-dire approximativement 120 — 150 tonnes d'argent. On considère que le total du trésor du calife arabe vers l'an 800 était de 1 200 tonnes argent[21].

A présent il devient possible d'apporter des dates nouvelles concernant l'ancienneté du trésor des Géto-Daces pendant le roi Décébal. Sur la Colonne de l'empereur Trajan inaugurée à Rome le 12 mai 113 n. è. qui relate en marbre l'histoire des deux guerres pour la conquête de la Dacie en 101 — 102 et 105 — 106 de n. è. sur l'une de dernières scènes de la Colonne de Trajan sont figurés les 3 chevaux qui transportent à Rome le trésor des Daces.

Dans la charge du premier cheval il y a trois vases en or ou argent qui peuvent être déterminés (fig. 1). Le premier est une coupe qui se fabriquait à Athènes dans la période 520 — 490 av. n. è., en argile cuite à vernis noir (fig. 2/2)[12]. C'est une coupe à pied haut mais on ne voit pas sa forme sur la Colonne. C'est pourquoi elle peut aussi être une coupe à pied haut, mais on ne voit pas sa forme sur la Colonne. C'est pourquoi elle peut aussi être une coupe à pied plus court qui à Athènes se fabriquait en 450 — 425. v. n. è. (fig. 2/2)[13].

Le deuxième type de vase est un cratère qui à Athènes était produit en 330 — 305 av. n. è (fig. 2/4)[15]. Le troisième type de vase est un Kantharos qui se réalisait en 375 — 320 — 310 av. n. è. (fig. 2/3)[16]. Ce type de vase est bien diffusé dans les villes grecques sur le littoral gétique et scytique de la Mer Noire, tout comme dans les nécropoles gètes. Cette dernière forme de vase attique est bien distincte sur les photos faites par Oscar Savio de l'Italie et publiées par C. Daicoviciu et H. Daicoviciu et sur les photos publiées par F. B. Florescu, tout comme sur la réplique de la Colonne de Trajan donnée par l'État de l'Italie à l'Etat Roumain, en 1967 et conservée dans le Museé d'Histoire de la R. S. de Roumanie de Bucarest. Sur la photo publiée par K. Cichorius l'image du Kantharos n'est pas nette[20].

C'est la preuve que dans le trésor des Géto-Daces pris par les Romains en 106 de n.è. pendant le règne du roi Décébal il y avait des vases en métal précieux fabriqués à Athènes entre 520 — 310 av. n.è.

C'est ce qui nous permet d'affirmer que le trésor géto-daciques du temps du roi héros Décébal n'avait pas été constitué en quelques décennies mais il s'est formé par des accumulations successives héritées de génération en génération pendant approximativement 600 années.

Cette détermination confirme encore une fois la valeur de source historique de la Colonne de Trajan. Le professeur D. Berciu a prouvé que sur l'une des scènes de la Colonne est figuré un broc bitronconique que nous retrouvons dans les cités des Géto-Daces travaillés à la roue en pâte grise[21].

Ce type de broc imite la forme des brocs gètes des VI — II ss. av. n. è. exécutés d'après les modèles grecs[22].

On peut dire que dans les scènes figurées sur la Colonne de Trajan rien n'est pas accidentel ou non réel. Il reste à ajouter aussi le réalisme de la représentation de l'empereur Trajan et du roi Décébal et celui des officiers supérieurs de leur entourage. Dans ces conditions il reste un point d'interrogation pourquoi les sculpteurs ont bien figuré sur la charge du premier cheval qui transportait à Rome le trésor dacique, les plus anciens vases qu'il contenait et qui étaient produits à Athènes pendant 520 — 310 av. n. è.[2] La réponse ne peut être autre que les sculpteurs ont vu à Rome le trésor dacique et dans le trésor de Rome il y avait des vases attiques du même type. Il est plausible que tant dans le trésor dacique que dans celui de Rome les pièces étaient conservées dans l'ordre de leur ancienneté et que l'on connaissait l'origine et l'âge de chaque pièce, comme nous laisse supposer la stricte comptabilité du trésor d'Athènes pendant le temp du Péricle au Ve s. av. n. è.

La détermination des vases athéniens dans le trésor des Géto-Daces en 106 de n. è. nous fait poser la question dans quelle mesure cette situation peut représenter un argument pour la constitution en Dacie pendant 520 — 425 av. n. è. d'un trésor royal central. Cet événement a des sens économiques et politiques qui peuvent indiquer la formation dans cette époque d'une autorité politique d'État. Il n'est pas d'ailleurs singulier parce qu'après l'attaque du roi perse Darius contre les Scythes en 514 — 512 av. n. è. au sud des Balkans se constitue le royaume des Thraces — Odrides pendant le roi Teres en 480 av. n. è. et qui englobe les Thraces habitant entre la rivière de Mariţa et la mer Noire, qt aussi les Gètes du nord des Balkans jusqu'aux bords du Danube (Tucidide, II, 29)[24]. Pendant la marche, des armées perses en Dobroudja les Gètes furent les seuls parmi les Thraces qui résistèrent étant organisées dans une union de tribes ou bien une sorte de confédération de ce genre[25].

La phénomène de thésaurisation dans le trésor des Géto-Daces commence avec approximativement 150 ans avant la série de trésors princiers de Agighiol, Peretu, Craiova, Poroina, Cucuteni — Băiceni, Stăncești et Bunești — Averești qui datent de la période 383 — 340 av. n. è. et sont contemporaines avec le règne du roi Kótyos I dans le royaume odride et Philippe II et Alexandre le Grand dans la Macédoine. La série de trésors gétiques dont il a été question ont une composition spécialisée et sélective et ne comprennent pas des coupes, cratères et Kantharos du même type que ceux figurés sur la Colonne Trajane et que l'on ne rencontre d'ailleurs pas dans les trésors des Scythes au nord de la mer Noire de la même période. Les phyales et les rythons sont des vases en métal précieux d'origine perse qui apparaissent avant le Xe s. av. n. è. et sont empruntés par les Grecs qui en fabriquent et les font diffuser aux Scythes, Géto-Daces Illirs et Italiques. Les phyales et les rythons sont des enseignes du pouvoir politique, économique, et militaire, mais ils étaient aussi des pièces pour l'office du culte. Jusqu'à présent il était connu que les vases attiques dont il a été question étaient produits seulement en terre glaise cuite et peints à vernis noir, mais les exemplaires figurés sur la Colonne nous assurent qu'ils étaient executés aussi en métal précieux.

Les trésors gètes mentionnés contiennent des casques en or et argent, cnémides, appliques, pour l'harnachement du cheval et aussi des vases type phyale, rhyton et brocs. Ils étaient reçus à l'investiture en fonction et représentaient des enseignes de distinction sociale et politique.

Les trésors gètes mentionnés appartenaient à l'aristocratie militaire du territoire gète. Ils étaient les trésors personnels des chefs des unions des tribus respectives et à cause de cela ils ont été déposés dans la tombe à la mort de leur maître. Une autre partie des trésors personnels de ces chefs d'unions de tribus gètes qui n'a pas été mise dans la tombe du possesseur a été enfouie dans la cité de Stinceşti et Buneşti—Avereşti en Moldavie ou en dehors de la cité pour être protégée contre les pilleurs dans les moments critiques. Mais en plus des trésors personnels, ces chefs géto-daces administraient aussi le trésor public, de la communité qui n'a pas été déposé dans la tombe ou caché sous la terre mais qui était transmis héréditairement aux générations futures. C'est de ce trésor que l'on a conservé les vases athéniens jusqu'aux jours du roi Décébal.

La possibilité de situer la formation d'un trésor central chez les Géto—Daces pendant la période 520 — 425 av. n. è. dans un temps qui peut être contemporain avec l'attaque des Perses du roi Darius contre les Scythes en Dobroudja à 514 — 512 av. n. è. et qui implique l'apparition d'une autorité politique et économique puissante coïncide avec le début, en 500 — 450 av. n. è. du grand aspect culturel Canlia. Ce fait réunit du point de vue culturel l'espace compris entre les zones sud-danubiennes, la Moldavie, la Valachie—Olténie, le Banat et la Transylvanie. Il se développe pendant approximativement 300 ans et disparaît par la transformation de la céramique en 250 — 150 av. n. è.[30].

Les tombes à trésors de Agighiol et Peretu tout comme ceux de Cucuteni—Băiceni, Buneşti — Avereşti, Stinceşti, Craiova, Poroina, Porţile de Fier, appartiennent à l'aristocratie militaire territoriale des Géto—Daces créateurs et porteurs de l'aspect culturel de type Canlia. Pendant 250 — 150 av. n. è. se produit une nouvelle transformation dans la culture matérielle géto-dacique par l'abandon de la plus grande partie de la céramique travaillée à la main et à la roue spécifique au grand aspect culturel de type Canlia et par l'adoption de nouvelles formes de vases qui sont spécifiques et définitoires pour la culture géto-dacique de type Sarmisegetuza. Elle apparaît vers 200 av. n. è. et évolue jusqu'à la conquête de la Dacie par les Romains en 106 de n.è., mais continue aussi pendant l'existence de la province romaine de Dacie. Au cours de l'évolution de la culture de Sarmisegetuza disparaissent les pièces en métal précieux de même type que celles d'Agighiol—Peretu et apparaissent d'autres, nouvelles. La culture géto-dacique de type Sarmisegetuza a la même aire de diffusion que l'aspect culturel type Canlia; mais dans ces zones de l'ouest elle se répand aussi pendant le règne du roi Burebista entre 80 — 44 av. n. è. dans les zones de la Tise et Slovacie jusqu'au Danube Moyen dans l'ancienne aire de l'aspect culturel de type Szentes—Vekerzug—Chotin des VIe — IVe s. av. n. è. qui est toujours une culture thracique[31]. Prof. D. Berciu a démontré grâce à la découverte dans la cité de Ocniţa d'un vase à inscription en grec „Le roi Tiamarchos a fait faire (ce vase)" et du grand vase à inscription en latin „Decebalus per Scorilo" que les ateliers de céramique appartenaient au roi[32]. Ce c'est qui peut expliquer l'unité de la culture matérielle géto-dacique reflétée par la céramique et dévoile que ces ateliers fabriquaient des vases indentiques en forme à ceux qui ont été diffusés partout sur le territoire géto-dacique.

L'aire de diffusion de l'aspect culturel géto-dacique de Canlia et de la culture géto-dacique de Sarmisegetuza peut être le reflet et peut refléter l'unité culturelle des Géto-Daces crée par une initiative centralisée qui, d'après les données dont nous disposons jusqu'à présent trouve son origine dans l'aire danubienne. Ainsi, l'unité des Géto-Daces ne doit plus être attribuée exclusivement au roi Burebista bien connu en tant que unificateur dans les sources écrites et inscriptions[33], mais l'archéologie a fait relever des phénomènes économiques, politiques et culturels que les sources écrites qui nous sont parvenues n'ont pas signalés.

Pour la période comprise entre le règne du roi Burebista et Décébal nous disposons de 112 trésors formés de pièces de parure travaillées exclusivement en argent[34]. A cause de ces trésors en argent on a pu démontrer le fait que l'or était devenu monopole royal[35] étant stocké à Sarmisegetuza.

Tucidide II, 97 dit que les revenus du royaume Odride étaient, au temps du roi Seuthes vers 424 av. n. è. de 400 talants payés en or et argent (10 400 Kg). Les trésors princiers, gétiques sont petits. Le trésor de Peretu pèse 2 650 g. et valait 607 drachmes. Avec cette somme on pouvait entretenir pendant un mois 60 marins de la flotte de guerre d'Athènes. Le casque d'or de Poiana Coţofeneşti pèse 970 g. et valait 91,66 staters, et le trésor de Cucuteni Băiceni pèse 2 078, 463 g. et valait 247 staters. Avec 50 staters on pouvait payer 50 guerriers pendant un mois ou un général pendant 1 an et 1 mois.

Le savant français Jérôme Carcopino a montré en 1924 que le trésor pris par les Romains en Dacie en 106 de n. è. représente un quart de la production mondiale en or de l'an 1912 et la vingtième partie de la production mondiale de la même année en argent. Il croit que le trésor géto-dacique de 106 n. è. représente la production des mines d'or et argent de la Dacie pour un intervalle d'approximativement 30 ans[40]. En l'époque romaine les mines de métal précieux de Dacie étaient la propriété de l'empereur comme elles étaient la propriété du roi géto-dace avant la conquête romaine[37]. La production en or de la Roumanie était en 1940 de 5 465 Kg[42]. Sans aucun doute, le trésor de Dacie était formé pour la plupart de métal précieux extrait des mines locales, mais les coupes, le cratère et le cantharos représentés sur la Colonne Trajane nous assurent qu'il contenait beaucoup de pièces athéniennes datant de 520 — 305 av. n. è. et en commençant par les II — Ier ss. av. n. è. de Rome et d'autres régions de l'Europe.

Les vases du trésor des Géto-Daces peuvent avoirété offerts par l'État athénien à une autorité politique géto-dacique peut-être pour obtenir la protection du commerce athénien d'une ampleur exceptionnelle en Dacie. Mais les vases pouvaient être tout aussi bien achétés par une autorité politique des Géto-Daces ou des Grecs. La détermination des vases en métal précieux athéniens dans le trésor central géto-dacique nous fait nous demander dans quelle mesure cette situation est due à la formation dans l'intervalle 520 — 305 av. n. è. d'un trésor central géto-dacique qui suppose la formation d'une autorité économique-politique centrale de type d'État. Dans cette manière a été interpréete le dernier message de Rome pour la postérité, figuré sur la Colonne de L'Empereur Trajan qui a reste jusqu'à present inconu.

Légende des figures

Fig. 1. — La scène no. 65 de la Colonne Trajane avec le transport du trésor des Géto-Daces à Rome.

Fig. 2 — Vases athéniens en or et argent figurés sur la Colonne Trajane : 1. coupe (520—490 av. n. è.); 2. coupe (450 — 425 av. n. è.); 3. Kantharos (375 — 310 av. n. è.); 4. cratère (330 — 305 av. n. è.)

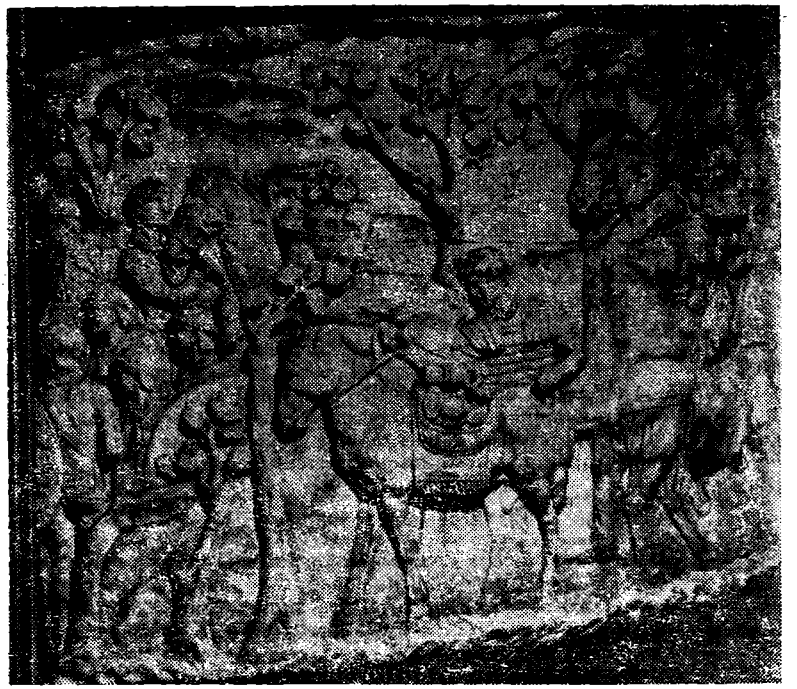

Fig. 1 — Scena nr. 65 de pe Columna Traiană cu transportarea tezaurului Geto-Dacilor la Roma.

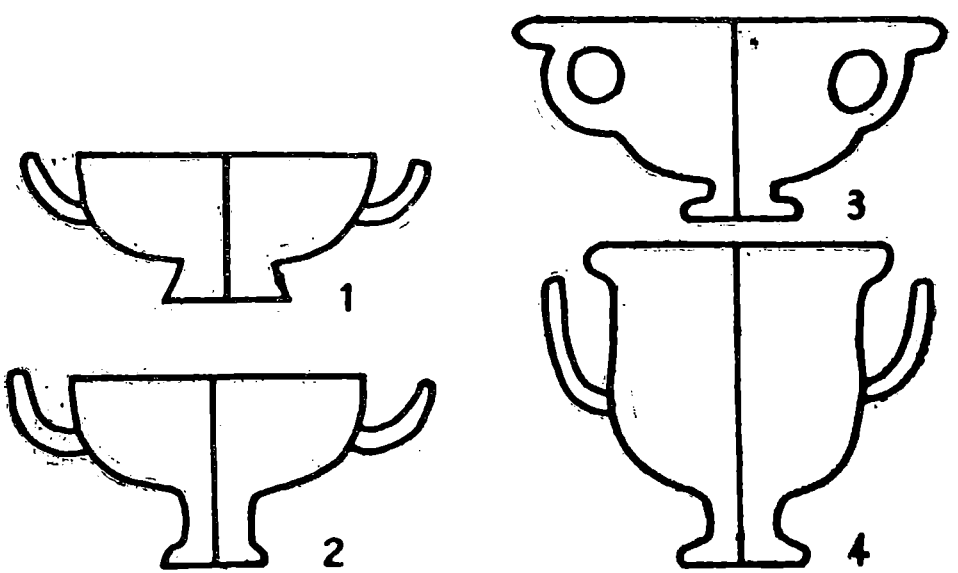

Fig. 2 — Vase Ateniene din aur și argint figurate pe Columna Traiană ; 1, cupă (520—490 î.e.n.) ; 2, cupă (450 — 425 î.e.n.) ; 3, kantharos (375 — 310 î.e.n.) ; 4, crater (330 — 305 î.e.n.

NOI DESCOPERIRI MONETARE ÎN JUDEȚUL BOTOȘANI

VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA, OCTAVIAN-LIVIU ȘOVAN

Pentru o evaluare cît mai exactă a informațiilor numismatice și istorice pe care le oferă studierea circulației monetare într-un spațiu geografic dat și dintr-o anumită secvență cronologică devine imperios necesară, după cum se poate presupune, în primul rînd, publicarea integrală și *cu date cît mai complete* a fiecărei descoperiri monetare. Nu am fi început prin a repeta acest adevăr axiomatic dacă în ultimul timp nu s-ar fi înmulțit tipărirea unor „sinteze", tratînd circulația monetară dintr-un teritoriu geografic corespunzînd unei unități administrative actuale — județul — și care, deși întreprind o muncă utilă de adunare și punere în circuitul științific a unor descoperiri, suferă de cel puțin două mari carențe, ambele de ordin metodologic. O primă deficiență ar fi aceea că, înaintea oricărui studiu privitor la circulația monetară se impune cercetarea amănunțită și publicarea conform cu cerințele științifice actuale a fiecărei descoperiri, chiar dintre cele anterioare. Cea de-a doua lipsă pornește de la transpunerea tiparului administrativ actual în judecarea unei situații de acum — să zicem, aproximativ două milenii —, rupînd în acest chip descoperirea monetară de conjuctura ei reală etno-culturală și istorică. De aceea, credem că, departe de a fi nejustificate în totalitate, asemenea „sinteze" ar trebui să se rezume *numai* la repertorizarea descoperirilor, orice concluzie de natură economică, socială și politică fiind mai mult sau mai puțin superfluă.

Iată de ce, după expunerea acestor considerente de ordin general și care explică atitudinea noastră privind cercetarea circulației monetare, socotim mult mai folositor să prezentăm cîteva descoperiri, ajunse de curînd la știința noastră; ele sînt însoțite de *cît mai multe* dintre elementele lor caracteristice și pot furniza, ulterior, alături de altele, informațiile trebuincioase alcătuirii unui repertoriu complet al descoperirilor monetare din județ și, care, la rîndul său, în continuare, să fie utilizat la întocmirea unei adevărate sinteze privind circulația monetară dintr-un spațiu și o perioadă de timp corespunzînd unor anume etape istorice sau stadii culturale, cum ar fi, de exemplu, circulația monetară la dacii de la răsărit de Carpați, înainte de existența Daciei romane, în timpul acesteia sau după retragerea din 275.

Descoperirile de față provin din localitățile Botoșani, Bucecea, Dîngeni, Dorohoi, Horia, Mitoc și dintr-o colecție, care își are originea probabilă în județul Suceava. Le vom prezenta în ordine alfabetică[1].

I. BOTOȘANI.

Constantius II.

Av. [D N CONST]AN-[TIVS PF AVG]. Capul împăratului spre dreapta, cu diademă de perle și *paludamentum*.

Rv. [FEL TE]MP RE-PARATIO. *Virtus* spre stînga, cu sulița în mîna stîngă împunge un captiv călare, care ridică brațul în spate. În exergă : SMHB.

AE_2. G : 4,59 g. D : 20 × 19 mm. Ax : ↓ . C : puternic uzată și corodată. LRBC, II, p.83, nr. 1896 (FH_3), *Heraclea Thracica*, anii 351—354 e.n. ; RIC, VIII, p. 436, nr. 86 (fără literă în cîmp), *Heraclea Thracica*, officina a doua, anii 351—355 e.n. Are litera Δ pe avers, în spatele bustului împăratului, ceea ce indică un AE_2 redus, datat la mijlocul anului 352. N. Inv. 14175.

II. BUCECEA, com. Bucecea, jud. Botoșani.

Commodus.

Av. COMM ANT AVG P BRIT. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rv. P M TR[P X IMP VII] COS IIII P P. *Annona* stă în picioare spre stînga, cu o statuetă în mîna dreaptă și un corn al abundenței în mîna stîngă.

AR. G : 2,79 g. D : 17 mm. Ax : ↑. C : argint de proastă calitate ; uzată parțial și acoperită cu o patină de culoare neagră. RIC, III, p. 377, nr. 106 C (a), anii 184—185.

Găsită întîmplător pe teritoriul comunei, într-un loc neprecizat, această monedă a fost adusă la Școala Generală a comunei Bucecea de către prof. Dumitru Părăscuță, ulterior intrînd în colecția Muzeului Județean de Istorie Botoșani[2]. N. Inv. 14.176.

III. DÎNGENI, com. Dîngeni, jud. Botoșani.

1. *Marcus Antonius.*

Av. [A]NT AVG sus ; jos, III VIR · P · C · . Corabie antică cu un sceptru legat cu o panglică de proră ; în jur, cerc perlat.

Rv. Aquila între două stindarde ; în jur, [CHORTIVM PRAETORIARVM] ; jos, L[E]G XVI și, în jur, cerc perlat.

---

[1] Prescurtările folosite : AE — bronz ; AR — argint ; AV — aur ; G — greutate ; D — diametru ; C — conservare ; MI Botoșani — Muzeul Județean de Istorie Botoșani ; N Inv. — număr de inventar ; Babelon — E. Babelon, *Description historique et chronologique des monnaies de la République Romaine vulgairement appelées monnaies consulaires*, 2 vol., Paris, 1885 — 1886 ; RRC — Michael H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974; LRBC, — *Late Roman Bronze Coinage A.D.* 324 — 498, *Part I* : Ph. V. Hill, J. P. C. Ke, *The Bronze Coinage of the House of Constantine A.D. 324 — 346* ; *Part II* : R. A. G. Carson, J. P. C. Kent, *Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire A. D. 346 — 498*, Londra, 1965 ; Hill — Ph. V. Hill, *The Dating and Arrangement of the Undated Coins of Rome, A.D. 98 — 148*, London, 1970 ; RIC — *Roman Imperial Coinage*, 9 vol., Londra, 1924 — 1982.

[2] Predată muzeului din Botoșani de către Costică Manta, de la Inspectoratul de Interne al județului Botoșani, prin procesul-verbal nr. 179 din 4 aprilie 1985.

AR. G: 3,39 g. D: 16 mm. Ax :↓. C: satisfăcătoare, uzată. Babelon, 126; BMC, Est, 212; RRC, 544/31, anii 32—31 î.e.n. N. Inv. 14177.

2. *Vespasianus.*

Av. [IMP CA]ES VESP AVG [P M] COS IIII [CEN]. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rv. FIDES PVBL. Două mîini strînse ţin un *caduceus*, maci şi spice.

AR. G: 2,91 g. D: 18×17 mm. Ax: ↓. C: foarte uzată, parţial ilizibilă. RIC, II, p. 21, nr. 55, anul 73 e.n. N. Inv. 14.178.

3. *Hadrianus.*

Av. HADRIANVS AVGVSTVS. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rv. COS III. *Simpulum, aspergillum, lituus* şi cană.

AR. G: 2,92 g. D: 19×17 mm. Ax: ↘. C: bine conservată, uşor uzată. RIC, II, p. 161, nr. 198 (c), anii 125 (sfîrşit) — 128 (început); Hill, p. 362, nr. 331, anul 127, emisiunea a 14-a. N. Inv. 14.179.

4. *Hadrianus.*

Av. HADRIANVS AVG CO[S III P P]. Capul laureat al împăratului spre dreapta.

Rv. V[E]NE[R]IS FELICIS. Venus aşezată spre stînga, avînd un Cupidon în mîna dreaptă şi lancea cu vîrful în jos în mîna stîngă.

AR. G: 3,16 g. D: 18×17 mm. Ax: ↙. C: satisfăcătoare, rulată. RIC, II, p. 372, nr. 280 (d) 3, anii 134—138 e.n.; Hill, p. 176, nr. 933, anul 138 e.n., emisiunea a 27-a. N. Inv. 14.180.

Cele 4 monede de argint de la Dîngeni constituie un mic depozit[3], poate chiar resturile unui tezaur pierdut; piesele respective au fost găsite de către Elena Gorbănescu în anul 1971, în via din grădina casei sale din Dîngeni, după care au ajuns la Dorin Cîşlaru din Botoşani şi, abia apoi, la Muzeul Judeţean de Istorie Botoşani[4]. Cei patru denari menţionaţi mai sus dezvăluie caracteristicile specifice unui tezaur pierdut sau care urmează a fi găsit, de tipul denari romani republicani/Marcus Antonius/Nero — Antoninus Pius/Marcus Aurelius/Commodus/Septimius Severus.

IV. DOROHOI, jud. Botoşani.

Domitianus.

AR. G: 3,44 g. D: 19 mm. Ax: ↓. C: foarte bună. RIC, II, p. 171, nr. 147, anul 90 e.n. MI Botoşani, N. Inv. 13745.

Găsită în oraş, în septembrie 1987, de către Vasile Ioan.

V. HORIA, com. Mitoc. jud. Botoşani.

Crispus.

AV. G: 8,5 g (multiplu de 2 *solidi*). D: 23 mm. C: bună. FL IVL CRISPVS NOB CAES/PRINCIPI I—VVENTVTIS. În exergă PTR. Trier. RIC, VII, p. 178, nr. 186 var. (*Av.* B_5 1; *Rv.* PRINCIPI I-VVENTVTIS), anul 317.

---

[3] Socotim că sînt necesare cercetări arheologice în punctul respectiv, descoperirea de faţă putînd semnala existenţa încă, în acel loc, a unui tezaur împrăştiat în sol.

[4] Prin acelaşi proces-verbal de mai sus (vezi nota 2).

A fost găsită într-o groapă de gunoi din curtea săteanului Constantin I. Cătărău, la adîncimea de 1 m. Colecția școlii din Mitoc.

VI. MITOC, com. Mitoc, jud. Botoșani.

1. *Hadrianus* : *Sabina.*

AR. G : 3,02 g. D : 18×17 mm. Ax : ↓. C : bună. RIC, II, p. 387, nr. 398. începutul lui 138 e.n. (postume).

Descoperită în anul 1958, în grădina lui Mihai Chiroșcă din vatra satului Mitoc. Colecția școlii din Mitoc.

2. *Antoninus Pius* : *Faustina* I.

Av. DIVA FAV-STSTINA (*sic* !). Capul împărătesei redat cu stîngăcie, iar literele legendei sînt mult îngroșate.

Rv. AETER-NITAS. *Aeternitas* sau *Venus* (?) spre stînga, cu un măr în mîna stîngă și sceptru. Aceeași stîngăcie în realizarea imaginii și aceleași litere ale legendei mult îngroșate.

AR. G : 2,62 g. D : 18 mm. Ax : ↙. C : slabă. RIC, III, p. 69—70 (reversul nu există, ceea ce ne face să presupunem că este un tip *hibrid*) după 141 e.n.

Observăm că toate caracteristicile amintite mai sus pot indica, că această monedă este un fals, posibil chiar din Imperiu.

A apărut în vatra satului Mitoc, în punctul numit „La izvoarele morii", aproape de intrarea în „Cotul Morii", în anul 1954; descoperitorul, Ilie Pascal, a mai găsit o toartă de sticlă și un gît de amforă romană, care au fost luate de către N. Zaharia și duse la Iași. Colecția școlii din Mitoc.

3. *Ioan II Cazimir* (1648—1668).

AR. G : 1,0 g (șiling). D : 15 mm. Ax : ↓. C : slabă. Este o piesă *fourrée* (aramă argintată), bătută pentru Lituania, cu sigla HKPL. Colecția școlii din Mitoc.

Descoperită de către Ilie Pascal din Mitoc, la 8 august 1987, în punctul cunoscut sub numele de „Movilele Mitocului".

VII. SUCEAVA, județ (?).

1. *Diocletianus.*

Av. [IMP C C] VAL DIOCLETIANVS PF AVG. Capul împăratului spre dreapta, radiat, cu bustul drapat și cuirasat.

Rv. CONCORDIA MILI — TVM. *II B.* Împăratul primind Victoriola de la Jupiter, care are o suliță.

Antoninian. G : 2,25 g. D : 20 mm. Ax : ↓. C : bună. Exemplarul de față este foarte interesant, deoarece, după cum afirmă O. Voetter (*Die Kupferprägungen der Diocletianischen Tetrarchie*, în *Numismatische Zeitschrift*, 1899), în monetăria din Heraclea sulița lui Jupiter desparte legenda reversului, sub forma MILI-TVM. Pe de altă parte, deși astfel tipul respectiv se datează în 285 e.n., se socoate că emisiunile din Heraclea nu încep înainte de 291 (Cf. RIC, V, 2, p. 215). Totodată, o a doua officină, marcată pe monede cu litera B, apare la Roma în timpul lui Diocletian. În ceea ce ne privește, credem că această monedă poate fi un tip hibrid, bătut la *Heraclea*, dar fără XXI.

2. *Licinius.*

AE (*folles*). G : 3,42 g. D : 24×23 mm. Ax : ↗. C : bună. În exergă $\frac{\quad}{\text{T·S·I}}$. RIC, VI, p. 519, nr. 53, *Thessalonica*, aproximativ 312—313.

3. *Licinius.*

AE (*folles*). G : 2,44 g. D : 19 mm. Ax : ↑ . C : bună. În exergă $\frac{|X}{|III^{v}}$ / SMNB. RIC, VII, p. 607, nr. 44, *Nicomedia*, 321—324.

4. *Licinius.*

AE (*folles*). G : 2,39 g. D : 19 mm. Ax : ↑ . C : bună. În exergă $\frac{|X}{|III^{v}}$ / SMHA. RIC, VII, p. 548, nr. 52, *Heraclea Thracica*, 321—324.

5. *Licinius.*

AE (*folles*). G : 3,60 g. D : 19 mm. Ax: ↑ . C : bună. În exergă $\frac{|X}{|III^{v}}$ / SMHB. RIC, II, p. 548, nr. 54 var. (H_2), *Heraclea Thracica*, 321—324.

6. *Constantinus I.*

AE (*folles*). G : 2,44 g. D : 19×18 mm. Ax : ↓. C. slabă. În exergă SMHB. LRBC, I, p. 22, nr. 900, per. a II-a, 330—335; RIC, VII, p. 557, nr. 111 var. (*Av.* tip E 9, cu diademă de perle, bustul drapat, cuirasat), *Heraclea Thracica*, 330—333.

7. *Constantinus II.*

AE (*folles*). G : 2,13 g. D : 18 mm. Ax : ↓. C : slabă. În exergă ·SMKA. LRBC, I, p. 28 var., *Cyzicus*, 330—335; RIC, VII, p. 656, nr. 91, 331, 333—334 sau p. 657, nr. 106, 332—333, 335.

8. *Constantius II.*

AE_2. G : 1,59 g. D : 16 mm. Ax : ? C : slabă, cu monetăria neidentificabilă. Tip *Gloria Exercitus.*

Monedele prezentate au făcut parte din colecția Theodor Brădescu (Botoșani), iar acum sînt în colecția Muzeului Județean de Istorie Botoșani (N. Inv. 14.181 — 14.188). După cum a declarat primul posesor, aceste piese au fost obținute prin achiziții de la alți colecționari din jud. Suceava. Însă, după cum credem, exemplarele de mai sus constituie un *lot dobrogean* omogen, atît după perioada destul de restrînsă de care aparțin, cît și după monetării, care sînt numai din zona orientală a Imperiului.

NEW MONETARY DISCOVERIES FROM BOTOȘANI COUNTY

Summary

More monetary discoveries older or newer from Botoșani county or Dobrogea are presented in order : *Botoșani*, 1 AE_2 Constantius II, Heraclea Thracica (I) ; *Bucecea*, 1 AR Commodus (II) ; *Dingeni*, 1 AR Marcus Antonius, 1 AR Vespasian and 2 AR Hadrian (III/1 — 4) ; *Dorohoi*, 1 AR Domitian (IV) ; *Horia*, 1 AV Crispus (V) ; *Mitoc*, 1 AR Hadrian (Sabina),1 AR Antoninus Pius (Diva Faustina I), 1 AR Ioan II Cazimir, Lythuania (VI/1 — 3) ; *Suceava* or *Dobrogea*, 1 *antoninianus* Diocletian, Heraclea Thracica (?), 4 AE Licinius (2 Heraclea Thracica, 1, Thessalonica, 1 Nicomedia), 1 AE Constantine I, Heraclea Thracica, 1 AE Constantine II, Cyzicus and 1 AE Constantius II (VII/1 — 8).

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA HUȚANI (JUDEȚUL BOTOȘANI)

MARIANA MARCU, NAPOLION UNGUREANU

În toamna anului 1986 am început cercetări arheologice în satul Huțani, com. Vlădeni, jud. Botoșani. În raza acestei localități a fost descoperită o așezare datînd din sec. III—IV e.n., în punctul numit „Selişte" sau „Mori de Piatră". La scurtă vreme de la începerea săpăturilor, la cîteva sute de metri de această așezare am mai identificat un al doilea punct de intères arheologic cu bogate urme datînd tot din sec. III—IV e.n., în punctul „Saivan". Ca urmare, stațiunea din punctul „Selişte" sau „Mori de Piatră" o vom numi *Huțani 1*, pe cea din punctul „Saivan" — *Huțani 2*.

I. *Așezarea Huțani 1.*

În vederea cercetării acestei stațiuni am deschis pe terasa flancată de pîrîul „Gîrla" o secțiune lungă de 100 m și lată de 1 m. Pe traseul său au fost identificate patru locuințe adîncite și una de suprafață. Dintre acestea, au fost dezvelite pentru început cele adîncite, urmînd ca cea de suprafață să fie cercetată ulterior.

Locuințele adîncite sînt de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Nici una nu are dușumea amenajată. În interiorul lor s-au găsit una, două și chiar trei urme de vetre circulare. Ele nu au fost folosite concomitent, ci, pe măsura degradării uneia era amenajată o altă vatră alături. De altfel, în locuințele în care s-au remarcat două și trei vetre, între adîncimile lor s-au constatat mici diferențe, ca dovadă a faptului că înainte de a se trece la reamenajarea vetrei, avea loc o nivelare prealabilă a dușumelei.

În apropierea locuinței nr. 1, în afara ei, s-a constatat existența unei vetre în aer liber, amenajată la nivelul antic de călcare (0,40 m). Diametrul său era de 1,70 m, crusta avea o grosime de 0,03 m, iar sub ea lutul era înroșit pe o grosime de 0,10—0,12 m.

În complexele arheologice cercetate au fost găsite mai multe unelte, obiecte de uz casnic, oase de animale, zgură rezultată de la procesele de reducere a minereului de fier și mai ales ceramică. Ceramica este de două feluri: lucrată cu mîna și la roată. În cadrul ceramicii lucrate cu mîna predomină oalele-borcan de diferite dimensiuni și cu decoruri specifice: brîuri alveolare butoni, linii incizate în val, alveole pe buzele vaselor. S-au găsit și cîteva fragmente de cești dacice cu toartă.

Ceramica lucrată la roată cuprinde două subcategorii: cea din pastă fină și cea din pastă zgrunțuroasă. În cadrul vaselor din pastă zgrunțuroasă de tradiție romană se remarcă oale-borcan, căni, străchini și fragmente de vase

de provizii de tip Krausengefäss. Între vasele din pastă fină se disting forme de oale cu marginea lată, căni de diferite forme, străchini, castroane, pahare etc.

În cadrul ceramicii, pe lîngă elementele mai sus menționate databile în sec. IV e.n. se observă și elemente mai vechi care ne atrag atenția existenței aici și a unei faze de locuire din sec. III e.n. Acest fapt ar mai fi sprijinit și de constatarea în unele locuințe a două sau trei vetre, ca dovadă a unor refaceri a locuințelor, de vizibilele urme de arsură și cărbuni aflat în preajma locuințelor, și în umplutura lor, precum și descoperirea unei monede — denar roman de argint foarte bine păstrat de la Marc Aurelius și Antoninus Pius datînd din anul 161 (?) găsit în locuința nr. 4, la o adîncime de 0,30 m de la nivelul actual de călcare ; probabil că în viața acestei stațiuni au existat unele evenimente dramatice care să provoace distrugerea unor locuințe, urmate apoi de refacere.

Dat fiind însă stadiul foarte incipient al săpăturilor de față, problema aceasta nu se poate încă rezolva, decît pe măsura extinderii cercetărilor și studierea exhaustivă a ceramicii și a materialelor arheologice obținute.

II. *Stațiunea Huțani 2.*

La cîteva sute de metri de așezarea nr. 1, pe o terasă mai joasă, flancată tot de același pîrîu s-au observat bogate urme arheologice, aparținînd celei de a doua stațiuni de la Huțani. Terasa pe care aceasta este situată este orientată NE - SV. În zona sa de NV, foarte aproape de valea ce o desparte de așezarea nr. 1 am trasat pentru început două secțiuni paralele : S I și S II, lungi de cîte 30 m și late de 1 m, la o distanță de 4 m una de cealaltă. Secțiunea nr. 1 a traversat groapa de acces la un cuptor de ars oale (cuptorul nr. 1). Groapa sa de acces este ovală, avînd axul lung de 5 m și cel scurt de 3,50m. Are pereții oblici și în partea de vest este prevăzută cu trepte de acces. Adîncimea maximă a gropii este de 1,05 m de la nivelul actual de călcare.

Latura lungă dinspre vest a acestei gropi a tăiat un complex arheologic de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și cu pereții verticali. În acest complex s-au găsit multe oase de animale și o ceramică ceva mai timpurie decît cea din groapa de acces la cuptor. Acest fapt ne-a atras atenția asupra existenței la Huțani 2 a două faze de locuire. Această constatare s-a dovedit valabilă pe măsura dezvelirii complexelor următoare.

Pe latura lungă dinspre est a gropii de acces se afla gura cuptorului nr. 1.

Cuptorul este compus dintr-un praefurnium și două camere suprapuse, despărțite printr-un grătar perforat.

Praefurnium-ul este lung de 0,75 m, lat de 0,55 m și înalt de 0,26 m. Diametrul grătarului este de 1,38 × 1,30 m. În camera de foc, într-o poziție laterală față de traiectul focarului se află un pilon de susținere a grătarului, făcut din lut bătut, înalt de 0,40 m și ușor oval în secțiune orizontală (0,46 × 0,50 m). Grătarul cuptorului era distrus aproape în întregime. Diametrul perforațiilor grătarului era de 0,03 — 0,04 m. Pereții camerei de ardere nu s-au mai păstrat. Grosimea pereților cuptorului este de 0,03 m ; aceștia sînt făcuți din straturi succesive de lut care în urma arderii și a folosirii cuptorului au căpătat o culoare cenușie-verzuie, ca și grătarul. Sub vatră și împrejurul cuptorului lutul s-a înroșit pe o grosime de 0,10—1,12 mm.

În apropierea gropii de acces a cuptorului, în caseta deschisă spre a-l dezveli, au fost observate două gropi circulare cu adîncimea aproape la fel cu aceea la care se găsea vatra cuptorului. Ele vor fi fost săpate pentru extragerea lutului.

În cuptor și în groapa sa de acces s-a găsit ceramică, o pensetă de bronz și o fusaiolă.

Ceramica cuprinde două categorii: lucrată cu mîna și la roată. Ceramica lucrată cu mîna cuprinde oale-borcan zvelte, cu buze ușor evazate și drepte, uneori ușor profilate. Un fragment de oală-borcan este decorat cu brîu alveolar.

Ceramica lucrată la roată este la rîndul său din pastă zgrunțuroasă și din pastă fină. Ceramica din pastă fină este de culoare cenușie, rar cărămizie și gălbuie. Majoritatea fragmentelor provin de la străchini, oale și căni, de la care s-a păstrat în special partea lor inferioară. Unele au fund inelar, altele drept discoidal, iar altele, ușor profilat. Mai menționăm un fragment de gît de cană cu decor lustruit „în plasă".

Subcategoria ceramicii zgrunțuroase este cea mai bine reprezentată și cuprinde oale-borcan și cîteva fragmente de străchini. Oalele-borcan au buzele ușor îngroșate și răsfrînte, umeri proeminenți și funduri drepte. Altele au buze doar ușor evazate și corp mai zvelt. Oalele-borcan sînt rar decorate cu cîte o linie incizată pe umeri, sau cu o incizie mai adîncă formînd un prag. Străchinile sînt cu buze drepte, ușor evazate și corp bitronconic. La acestea se mai adaugă cîteva fragmente de vase de provizii de tip Krausengefäss, găsite în interiorul cuptorului nr. 1.

Penseta de bronz găsită în groapa de acces a cuptorului este de un tip bine cunoscut stațiunile din sec. IV e.n. de la Botoșani—Dealul Cărămidăriei, Izvoare etc.

Pe baza ceramicii, cuptorul nr. 1 de la Huțani 2 se datează în sec. IV e.n. În continuare, perpendicular pe secțiunea nr. I, secționînd și groapa de acces a cuptorului 1, am deschis secțiunea VIII.

În imediata apropiere a primului cuptor a fost identificat un alt cuptor de ars oale (cuptorul nr. 2).

Cuptorul nr. 2 este format dintr-un praefurnium, dintr-o cameră de ardere conică și un grătar circular plasate aproximativ deasupra jumătății posterioare a unei camere de foc de formă ovală. Lungimea praefurniumului este de 1,05 m, lățimea 0,75 m și înălțimea de 0,25 m. Axul lung al camerei de foc este de 2,05 m, iar axul scurt de 1,50 m. Pe axul lung în camera de foc se găsește un zid din lut bătut, care începe la 1,35 m de intrarea în praefurnium și se termină la 0,40 m distanță de peretele posterior al cuptorului. Lungimea sa este de 1,25 m, înălțimea de 0,45, iar lățimea în partea sa anterioară, de 0,16 m, iar în partea posterioară de 0,40 m. Camera de foc a cuptorului este parțial acoperită cu o boltă pînă aproape de jumătatea zidului median. Din acest punct, zidul median susține parțial grătarul circular, care se mai sprijină la exterior pe pereții laterali ai camerei de foc. Diametrul grătarului este de 1,38 × 1,20 m. Grătarul cuptorului a fost făcut dintr-o leasă de nuiele și crengi bine fixată în pereții gropii practicate în vederea amenajării camerei de ardere. Leasa a fost bine lipită și consolidată cu straturi succesive de lut atingînd grosimea de 0,12 — 0,15 m. Apoi, grătarul a fost perforat cu

39 de găuri. Pereții camerei de ardere ai cuptorului s-au păstrat pînă la înălțimea de 0,50 m. Înălțimea cuptorului este de aproximativ 1,15 m. Cupola de formă conică depășea nivelul antic de călcare.

Această construcție a fost găsită intactă. Atît în camera de foc și în camera de ardere s-au găsit numeroase fragmente ceramice, în special de vase de provizii, de tip Krausengefäss.

În fața cuptorului se afla o groapă de acces de formă aproximativ rectangulară cu colțurile rotunjite, avînd laturile de 2,10 × 2,20 m și adîncimea maximă de 1,38 m., de la nivelul actual de călcare. În groapa de acces se coboară pe două trepte aflate în parte opusă praefurnium-ului. Groapa de acces a tăiat o groapă de formă ovală cu diametrul de 2,45 m și adîncă de 2,09 m. de la nivelul actual. În umplutura ei a fost descoperită multă ceramică lucrată la roată și cu mîna, precum și un fragment de oglindă de argint cu tamga.

După aspect, ceramica rezultată din această groapă este mai timpurie decît cea aflată în cuptor. Ea se încadrează mai curînd în sec. III e.n.

În continuare, prelungind secțiunea VIII, între metrii 14 și 22 au fost identificate alte două complexe arheologice, care, după toate probabilitățile se întretăiau. Este vorba de un al treilea cuptor de ars oale de formă circulară. Datorită faptului că el a fost adîncit foarte puțin în pămînt, camera superioară, de ardere, era complet distrusă. Din el se mai păstra o parte din grătar, camera de foc și praefurnium-ul. Camera de foc și praefurnium-ul erau împărțite în două și traversate de un perete median. La cota 0,78 aceasta se frîngea ușor sub un unghi de 170°, și continua pînă la intrarea în praefurnium, Înălțimea peretului median și totodată a camerei de foc este de 0,40 m, iar grosimea peretelui median de 0,27 m în partea posterioară și de 0,20 m la gură. Cuptorul are deci două guri; una lată de 0,30 m și înaltă de 0,40 m, iar cealaltă lată de 0,45 m și înaltă de 0,22 m. Diametrul cuptorului este de 1 × 0,90m, iar lungimea praefurnium-ului de 0,70 m. Adîncimea cuptorului de la nivelul actual de călcare este de 0,65 m, iar de la nivelul antic, de 0,40 m.

În fața cuptorului se afla o groapă de acces de formă rectangulară, adîncă de 0,65 m de la nivelul actual de călcare, care taie o locuință (B 6) a cărei dușumea se află la adîncimea de 1,22 m față de nivelul actual de călcare. Una din laturile gropii de acces este de 2,55 m.

În cuptor și în groapa sa de acces s-a găsit foarte puțină ceramică, totodată și puțin concludentă. În schimb în locuința nr. 6 a fost găsită foarte multă ceramică lucrată cu mîna și la roată, în cadrul căreia se remarcă gîturi și mînere de amfore și ceramică fină cărămizie cu firnis roșu la exterior; locuința pare a fi contemporană cu groapa mare tăiată de groapa de acces a cuptorului nr. 2; ambele se încadrează în sec. III e.n., față de orizontul cuptoarelor, care, avem suficiente dovezi pentru a le data în sec. IV e.n.

De orizontul cuptoarelor de ars oale se mai leagă și alte complexe arheologice descoperite în acest punct. De asemenea au mai fost identificate complexe arheologice care se încadrează în nivelul de locuire din sec. III e.n. Asupra prezentării tuturor acestor descoperiri vom reveni într-un studiu detaliat. Pînă atunci, în încheierea raportului de față subliniem deosebita importanță a descoperirilor arheologice de la Hutani. În cadrul lor au fost descoperite două stațiuni datînd din sec. III—IV e.n. cu evidente trăsături autohtone.

În cadrul lor se remarcă cele trei cuptoare de ars oale de la Huțani 2, fiecare de un alt tip, și avînd fiecare atît elemente obișnuite acestui fel de construcție, dar și trăsături proprii și originale, care aduc un plus de informație în acest domeniu.

Ca urmare, considerăm de o deosebită importanță continuarea cercetărilor arheologice de la Huțani, care oferă deja dintr-un stadiu incipient rezultate remarcabile în privința studierii așezărilor daco-romane autohtone din sec. III—IV e.n. de pe teritoriul țării noastre.

Fig. 1 — Huţani 2. Groapa de acces la cuptorul 1 : 1 — 9, ceramică lucrată cu mîna.

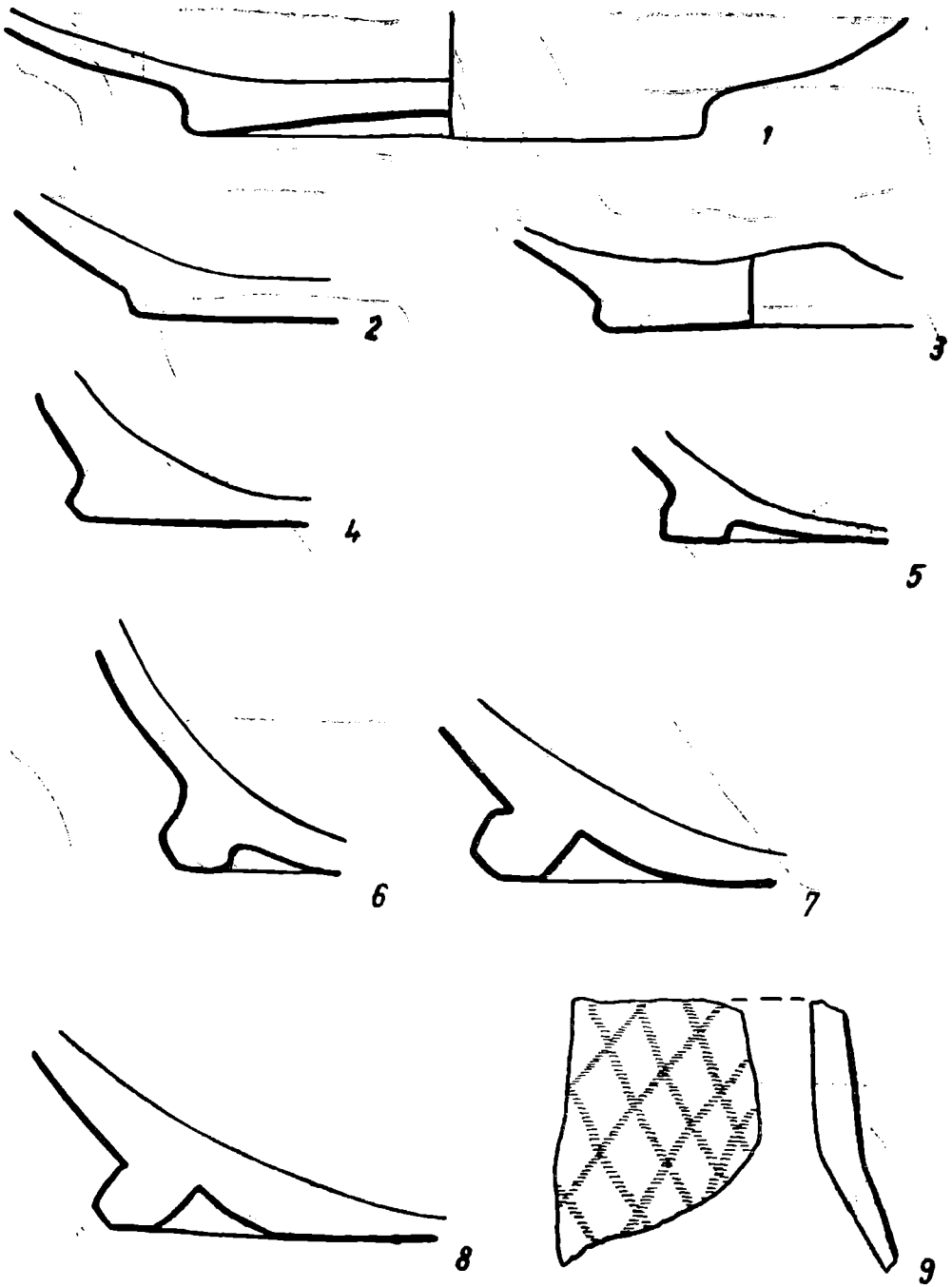

Fig. 2 — Huțani 2. Ceramică lucrată la roată din pastă fină : 1 — 8, groapa de acces la cuptorul 1 ; 9, cuptorul 1.

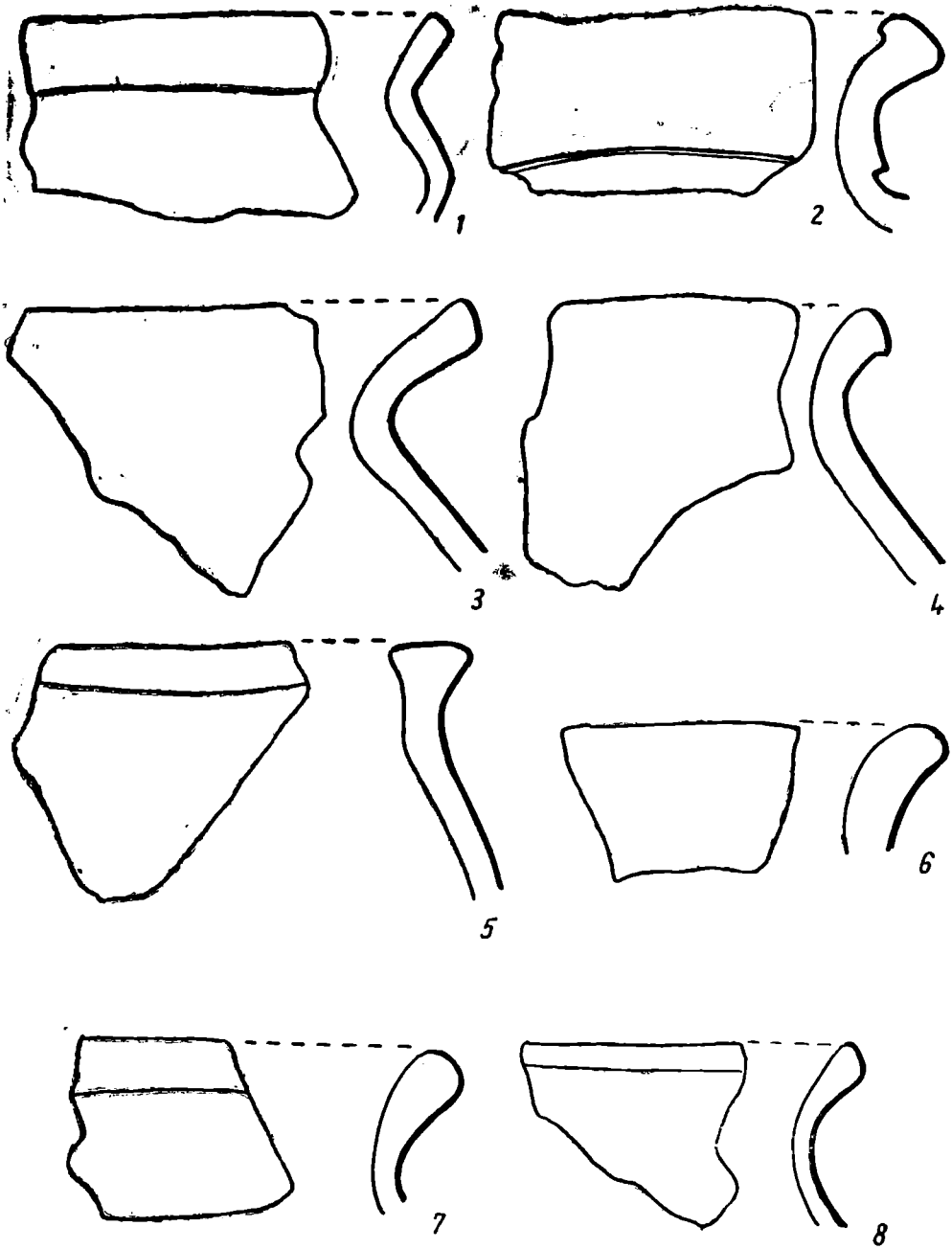

Fig. 3 — Huţani 2. Groapa de acces la cuptorul 1 : 1 — 8, ceramică lucrată la roată din pastă zgrunţuroasă.

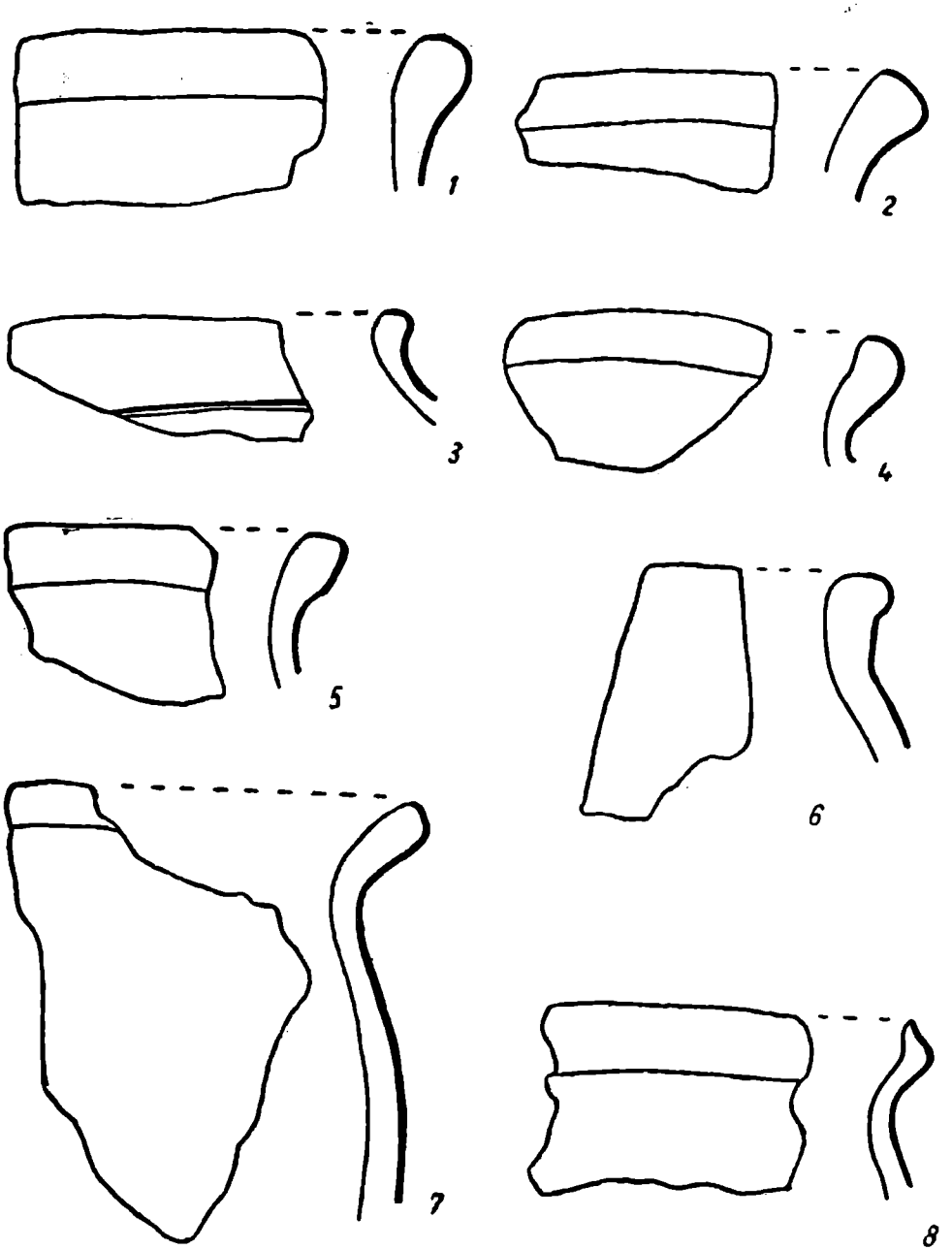

Fig. 4. — Huțani 2. Groapa de acces la cuptorul 1 : 1 — 8, ceramică lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă.

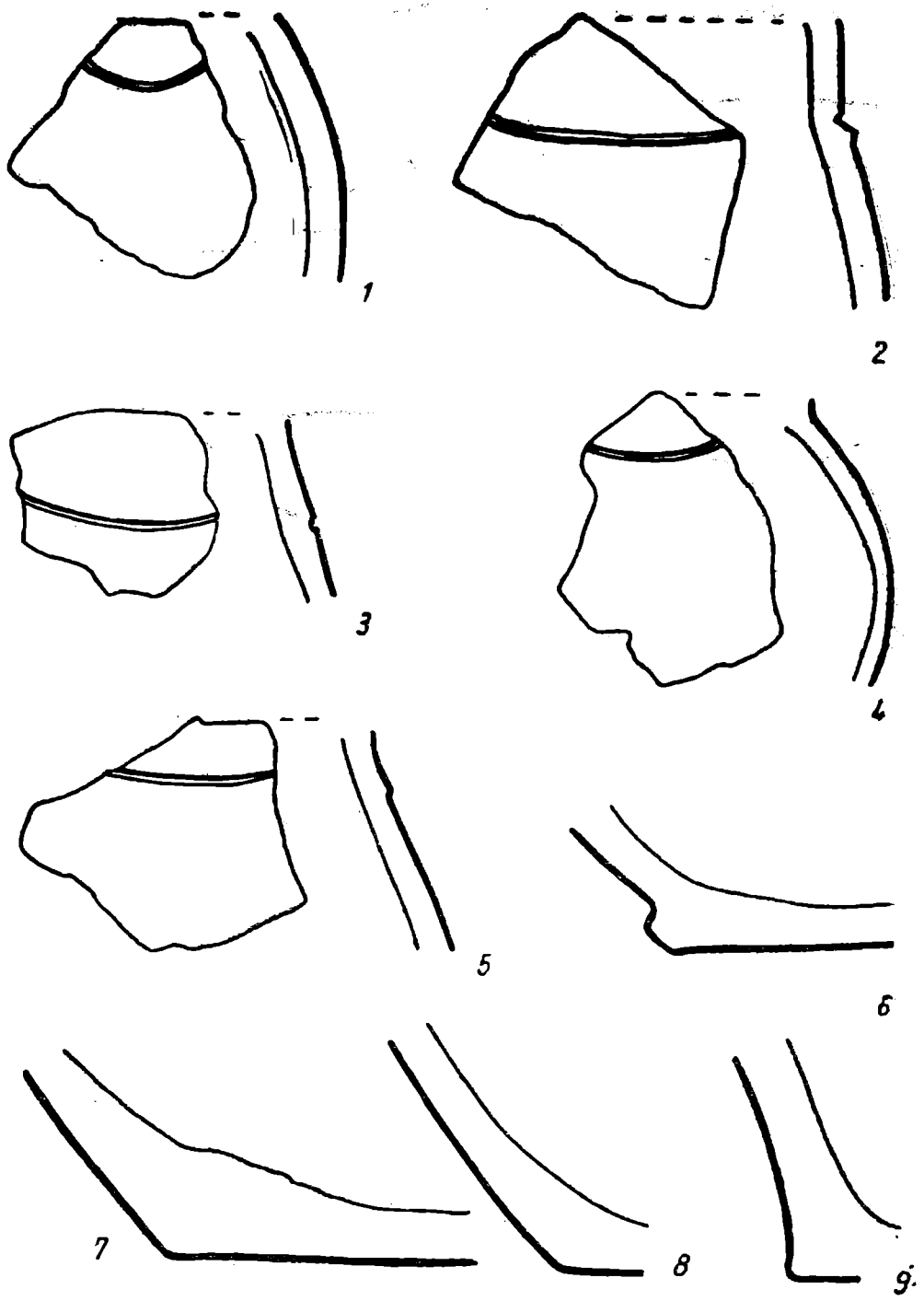

Fig. 5 — Huţani 2. Groapa de acces la cuptorul 1 : 1 — 9, ceramică lucrată la roată din pastă zgrunţuroasă.

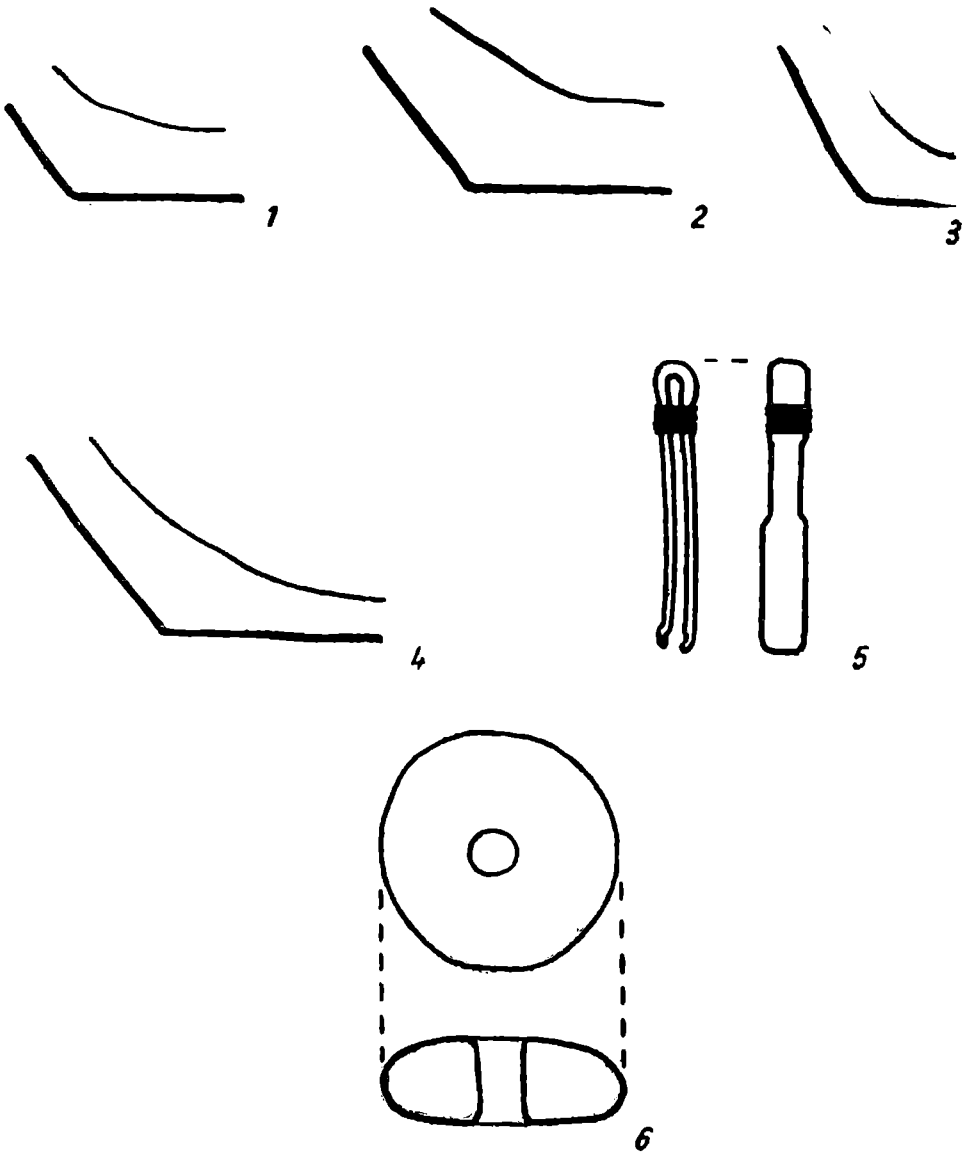

Fig. 6 — Huțani 2. Groapa de acces la cuptorul 1 : 1 — 4, ceramică lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă ; 5, pensetă de bronz ; 6, fusaiolă.

STUDIUL MATERIALULUI PALEOFAUNISTIC DEPUS CA OFRANDE ÎN MORMINTELE DIN NECROPOLA BIRITUALĂ DE LA MIHĂLĂȘENI (JUD. BOTOȘANI) APARȚINÎND CULTURII SÎNTANA DE MUREȘ (SEC. IV e.n.)

SERGIU HAIMOVICI

I

Arheologul Octavian-Liviu Șovan de la Muzeul de Istorie din Botoșani a descoperit pe raza actualului sat Mihălășeni o necropolă care după cercetările întreprinse de D-sa, aparține culturii Sîntana de Mureș din sec. IV e.n. Au fost găsite atît morminte de înhumație cît și de incinerație din care, pe lîngă resturile scheletice umane și inventarul arheologic, au mai fost recuperate resturi de faună considerate ca fiind ofrande. În patru campanii de săpături 1983, 1984 1985 și 1986 au fost scoase la iveală un număr de 279 morminte, în 74 dintre ele existînd și resturi osoase de animale[1].

Menționăm că noi am mai studiat material faunistic depus ca ofrande în cimitirul de la Lețcani (jud. Iași) aparținînd de asemenea culturii Sîntana de Mureș; numărul mormintelor, toate de înhumație, în care s-au găsit acolo resturi animaliere se ridică doar la 10[2], suficient însă pentru a putea evidenția unele analogii și a face comparații.

În cele ce urmează vom enumera pentru fiecare mormînt, unde s-a găsit material faunistic, tipul acestuia, sexul și vîrsta individului depus acolo (conform rezultatelor reieșite din studiul scheletelor umane[3]) și vom caracteriza pe larg (descrierea resturilor și prelucrarea biometrică pentru fiecare specie) fauna descoperită. Vom sintetiza apoi datele rezultate din studiul resturilor animaliere, coroborîndu-le cu cele arheologice și antropologice, pentru a evidenția o serie de caracteristici arheozoologice cît și cu privire la ritual.

---

[1]. Mulțumim colegului O. L. Șovan pentru că a avut amabilitatea de a ne oferi pentru studiu materialul faunistic găsit în necropolă și pentru că ne-a dat unele date privitoare la mormintele descoperite de D-sa.

[2] S. Haimovici, *Studiul materialului faunistic depus ca ofrandă în cimitirul de la Lețcani (jud. Iași)*, în *Arh. Mold.*, VIII, 1975, p. 287 — 291.

[3] Studiul antropologic a fost efectuat de un colectiv condus de Olga Necrasov, care a avut amabilitatea de a ne pune la dispoziție datele referitoare la sexul și vîrsta indivizilor înhumați sau incinerați; aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

II

Descrierea pe morminte a resturilor faunistice descoperite în acestea

Mormîntul 8 În acest mormînt a fost înhumată o femeie de vîrstă matură avînd cam 40 ani. Componența ofrandelor este următoarea :

Ovicaprin — Resturi de craniu cu maxilare și mandibulă. De asemenea un membru anterior stîng existînd omoplatul, humerusul și radiusul. Totodată și extremitățile membrelor posterioare reprezentate prin metatarse. Individul respectiv este un *Ovis* de sex mascul de vîrstă foarte fragedă — M_1 nefiind încă ieșit, observîndu-se doar în alveolă — deci aproximativ de 3 luni. Dat fiind faptul că individul este foarte tînăr nu s-a executat nici o măsurătoare. Înmormîntarea s-a făcut la sfîrșitul primăverii sau începutul verii.

Mormîntul 9 Este un mormînt de incinerație în care s-au pus în evidență resturi de la o femeie încă juvenilă. Alături de resturile umane s-au găsit ca ofrande următoarele :

Ovicaprin — Fragment mic din diafiza radiusului și fragment mic din diafiza tibiei.

Mormîntul 15 În acest mormînt de incinerație nu s-a putut determina precis nici un rest uman ci doar resturile animaliere mai jos specificate :

Ovicaprin — Vertebră lombară fragmentară, avînd corpul vertebrei și o parte din apofiza spinoasă.

Mormîntul 17 Reprezintă un mormînt de înhumație în care s-a evidențiat o femeie matură de 35—40 ani. Alături de oasele umane s-au găsit și resturi de faună :

Ecvid — Falanga I fragmentară, existînd doar epifiza proximală a acesteia ; ea este puternic erodată încît nu am executat măsurători.

Mormîntul 20 Este un mormînt de înhumație unde s-au evidențiat resturi de la doi indivizi : pe deoparte un mascul matur cam de 30—40 ani, iar pe de altă parte un copil mic (infans I) de 10—12 luni. Ofranda este foarte săracă :

Taurin — Fragment de craniu cu arcada orbitară.

Mormîntul 21 Reprezintă un mormînt de înhumație în care s-a găsit o femeie de circa 55—60 ani, deci matur avansată. Ofrandele sînt cele specificate mai jos :

Ovicaprin — Resturi de craniu cu maxilare și mandibulă, cît și patru vertebre dorsale și patru lombare. De asemenea un humerus stîng, cît și membrul posterior stîng la care se distinge o portiune de coxal, un femur, o tibie și un metatars ; toate resturile oaselor lungi au epifizele desprinse și lipsă. Individul respectiv este un *Ovis* cu probabilitate de sex mascul avînd o vîrstă de aproximativ 7—8 luni, dat fiind faptul că M_1 este ieșit dar neajuns la nivel. Întrucît individul este tînăr nu s-au executat măsurători.

Înhumarea a avut loc la mijlocul toamnei.

Mormîntul 24 Mormînt de înhumație în care a fost depusă o femeie matură de 30—35 ani la care s-au găsit ca ofrandă resturile următoare :

Porcin — Fragment de maxilar superior cu P^2 — P^4 „in situ" iar M^1 rupt existînd numai rădăcinile ; premolarii neerodați arată prezența unui individ pe care-l considerăm abia adult. Mărimea dinților pare a arăta că sîntem

în fața unui mistreț și nu a unui porc domestic, deci este posibil că se puneau drept ofrande și specii sălbatice.

Mormîntul 26 Reprezintă un mormînt de înhumație în care există o femeie matură de circa 40—45 ani avînd drept ofrandă resturile specificate mai jos:

Taurin — M^1 sau M^2 mijlociu erodat și M^3 mai puternic erodat; este clar că cei doi dinți provin de la doi indivizi diferiți ajunși ambii la maturitate. Mărimea dinților arată că ei aparțineau unor vite de mărime mijlocie.

Mormîntul 27 Mormînt de înhumație în care s-a găsit o femeie adultă avînd aproximativ 20 ani, ce prezintă următoarele resturi animaliere:

Ovicaprin — Resturi reprezentate printr-un fragment mic de craniu, o vertebră lombară și o aschie de omoplat; materialul provine de la un individ abia adult.

Mormîntul 28 În acest mormînt a fost înhumată o femeie matură de circa 40—50 ani, căreia i s-a depus următoarea ofrandă:

Ovicaprin — Omoplat și fragment cu epifiza distală a humerusului. Oasele aparțin unui individ încă destul de tînăr, credem că nu mai în vîrstă de 6 luni; dacă aprecierea vîrstei este exactă înseamnă că înmormîntarea a avut loc la sfîrșitul verii sau începutul toamnei.

Mormîntul 36 Reprezintă un mormînt de înhumație al unui mascul matur de 40—45 ani avînd următoarele ofrande:

Ovicaprin — Resturi de craniu cît și un metacarp cu epifiza inferioară lipsă, dar și epifiza inferioară a unui femur. Ovin de sex mascul pe care-l considerăm aproape matur avînd în vedere lungimea metacarpului, dar evident neajuns la maturitate completă întrucît epifizele oaselor lungi sînt desprinse de diafize.

Mormîntul 38 Este un mormînt de înhumație în care s-a găsit un individ mascul, matur de aproximativ 40—45 ani, căruia i s-au depus în groapă următoarele animale:

Ovicaprine — Există doi indivizi după două fragmente de craniu cornute, coarnele arătînd că ele aparțin unor masculi încă tineri de *Ovis*. Pe lîngă aceste două fragmente de cranii mai apare un număr de 11 resturi de coaste, 3 resturi de vertebre, un omoplat, un fragment de humerus, un fragment de radius și altul de cubitus, unul de femur, unul de tibie, două metatarse, cît și un astragal. Întrucît resturile respective ale oaselor lungi au epifizele desprinse, nu s-au putut executa măsurători și nici nu se poate preciza exact care resturi aparțin unui individ și care celuilalt. Este însă evident faptul că pe lîngă resturi neîmbrăcate în multă carne, așa cum sînt fragmentele de craniu și metatarsele au fost depuse în mormînt porțiuni ale trunchiului și cel puțin un membru anterior și altul posterior.

Mormîntul 40 Mormînt de înhumație în care s-a depus o femeie matură cam de 35 ani ce prezintă și următoarea ofrandă:

Porcin — Resturi reprezentate printr-un omoplat, humurus, fragment de coxal, femur și tibie aparținînd unui individ foarte tînăr de cel mult o lună, deci un purcel de lapte.

Mormîntul 41 Reprezintă un mormînt de înhumație în care există un mascul matur de aproximativ 35 ani, căruia i s-a depus ca ofrandă următoarele:

Taurin. — Fragment de epifiză superioară a unui metatars care este șlefuită și transformată în unealtă, probabil împungător.

Mormîntul 44 Mormîntul unui copil mic (infans I) de 2—3 ani, incinerat; alături de el s-au incinerat și ovicaprine, de la care am evidențiat următoarele:

Ovicaprin — Se pot distinge doar resturi foarte mici reprezentînd o porțiune din craniu cu marginea orbitei, un rest de vertebră, un fragment de condil femural, un fragment de falanga II

Mormîntul 49 Reprezintă un mormînt de înhumație în care s-a depus o femeie matură de circa 50—55 ani; s-au găsit și resturi de faună:

Taurin. — Un fragment dintr-un calcaneu cu tuberul desprins, aparținînd deci unui individ încă tînăr.

Mormîntul 50 Este un mormînt de înhumație al unui individ masculin de vîrstă matură avansată adică cam 60 ani, la care s-au găsit și următoarele ofrande:

Taurin — Resturi foarte fragmentare de craniu de mandibulă și coaste, probabil aparținînd aceluiași individ pentru care nu se poate face nici o precizare în ceea ce privește mărimea, vîrsta și sexul.

Mormîntul 55 Mormînt de înhumație în care s-a depus un bărbat adult de 25—30 ani căruia i s-au alăturat și următoarele resturi animaliere:

Găină domestică — Femur aparținînd unui individ cu precizie matur, neputîndu-se preciza sexul.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Femur	Lungimea maximă	67
	Lărgimea epifizei inferioare	12

Mormîntul 58 Reprezintă un mormînt de înhumație probabil cu o femeie adultă cam de 20—30 ani, mormînt în care s-au găsit și următoarele resturi animaliere:

Taurin — Două fragmente de coaste probabil ambele provenind de la același individ.

Mormîntul 64 Este mormîntul de înhumație al unui individ masculin de vîrstă juvenilă (18—20 ani) unde s-au evidențiat și resturi de animale:

Ovicaprin — Molar superior foarte ușor erodat, aparținînd unui individ de 2—3 ani.

Taurin — Fragment de coastă

Mormîntul 69 Reprezintă un mormînt de înhumație în care s-a găsit un bărbat matur de 40—45 ani căruia i s-au depus următoarele ofrande:

Ovicaprin — Resturi de craniu și mandibulă, de coaste, un humerus două metacarpe și două metatarse. Individ feminel cornut, de *Ovis*, încă tînăr, căci M_1 este ieșit dar neajuns la nivel, deci o vîrstă de 6—7 luni, iar toate oasele lungi au epifizele desprinse astfel încît nu s-a putut executa nici o măsurătoare. Cornul apare relativ bine dezvoltat are o lungime de 45 mm și prezintă caractere tipice de *Ovis* femel. Punerea resturilor în mormînt s-a făcut la sfîrșitul verii sau mai degrabă la începutul toamnei.

Mormîntul 72 Mormînt de înhumație cu masculin matur cam de 55 ani în care s-au găsit animale de ofrandă:

Ovicaprin — Resturi de craniu, maxilar superior, mandibulă, o vertebră lombară, un humerus, trei metacarpe, un metatars. Sînt prezenți 2 indivizi: Unul de talie mai mare, probabil mascul de *Ovis* căruia îi aparține un fragment de craniu și 2 metacarpe, la acesta din urmă epifizele inferioare fiind lipsă încît individul nu era încă matur. Cel de al doilea individ pare a fi o femelă de *Ovis* care după resturile de mandibulă unde M_2 abia străpunge osul ar avea o vîrstă de circa 10 luni; acestuia îi aparține cel de al treilea metacarp, metatarsul cît și humerusul, unde a fost posibilă măsurarea epifizei inferioare care are o lungime de 28 mm. Înmormîntarea s-a făcut probabil la sfîrșitul toamnei sau chiar începutul iernii.

Mormîntul 73 Reprezintă un mormînt de înhumație al unei femei mature cam de 35 ani; s-a evidențiat și un rest de animal:

Taurin ? — Așchie osoasă aparținînd cu mare probabilitate unui humerus.

Mormîntul 84 Este un mormînt de înhumație în care s-a găsit o femeie matură de 45—50 ani căreia i s-au depus și ofrande:

Ovicaprin — Resturi de craniu, maxilar superior, mandibulă, omoplat, humerus, radius și epifize ale metapodalelor. Este un individ femel de *Ovis* acornut, avînd o vîrstă de aproximativ 6 luni întrucît M_1 este pe cale de a ieși. Epifizele sînt desprinse dar s-au putut executa următoarele măsurători (în mm):

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	26
Radius	Lărgimea epifizei superioare	26

Înhumarea a avut loc la începutul toamnei.

Mormîntul 90 Reprezintă un mormînt de înhumație cu o femeie adultă (20—30 ani) ce are și un animal de ofrandă:

Ovicaprin — Resturi de craniu, maxilar superior, mandibulă, atlas, coaste, omoplat și cubitus. Individ probabil de *Ovis* femel, avînd vîrsta de 10—11 luni întrucît M_2 abia începe să iasă din alveolă. Resturile s-au depus în mormînt probabil iarna.

Mormîntul 99 Mormînt de înhumație avînd o femeie adultă cam de 25 ani, alături de care s-a găsit și un rest de animal.

Taurin — Calcaneu, ușor deteriorat, la care s-au putut executa măsurători (în mm):

Bos taurus		
Calcaneu	Lungimea maximă	128
	Lărgimea maximă	44

Mormîntul 102 În acest mormînt lipsesc cu totul resturile umane dar s-a găsit faună neincinerată:

Ovicaprin — Fragment de mandibulă la care M_2 este ieșit dar încă neajuns la nivel, deci are o vîrstă de circa 10 luni arătînd că depunerea s-a făcut probabil la sfîrșitul toamnei sau începutul iernii.

Mormîntul 105 Mormînt de înhumație a unui bărbat matur de 35—40 ani, alături de care s-a găsit și un rest de faună:

Taurin — Fragment de maxilar superior cu alveolele lui M^2 și M^3.

Mormîntul 114 Mormînt de înhumație cu o femeie încă juvenilă (18—20 ani) în care s-au depus și ofrande :

Ovicaprin — Resturi de coaste, omoplat, humerus, radius, provenind de la un individ probabil de *Ovis* încă tînăr, cam de 9 luni. S-au executat următoarele măsurători (în mm)

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	27
Radius	Lărgimea epifizei superioare	27

Înmormîntarea a avut loc probabil în plină toamnă.

Mormîntul 116 Mormînt de incinerație la care nu s-a putut stabili pentru resturile umane sexul sau vîrsta ; în ceea ce privește materialul faunistic se pot da unele detalii :

Ovicaprin — Resturi foarte mici de mandibulă, vertebră dorsală și metapod.

Mormîntul 117 Reprezintă un mormînt de înhumație în care s-a găsit un mascul de aproximativ 40—45 ani, cît și o ofrandă relativ bogată :

Au fost găsite resturi de găină domestică și de ovicaprin. De la păsări provin părți osoase de la doi indivizi de găină domestică, existînd o femelă și un mascul ; acest lucru apare clar întrucît se găsesc aceleași segmente osoase de mărimi diferite și totodată este reprezentat un tarsometatars, avînd pinten.

Ovicaprinele sînt reprezentate prin resturi de maxilar superior și mandibulă cît și un fragment de atlas și 4 fragmente de coaste. După dentiție putem constata că avem de-a face cu un singur individ avînd vîrsta de aproximativ 10 luni întrucît M_1 și-a început eroziunea iar M_2 abia străbate osul.

Dacă de la ovicaprin a fost depus în mormînt doar capul și poate o porțiune din cușca toracică, de la păsări se pare că s-au pus doi indivizi întregi sau aproape întregi întrucît sînt prezente resturi de craniu, sinsacrum, stern, claviculă, scapular, coracoid, humerus, cubitus, tibiotars, tarsometatars ; menționăm că există de asemenea coajă de ouă.

Apare evident că înmormîntarea s-a făcut toamna tîrziu sau chiar la începutul iernii.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Coracoid	Lungime maximă	52,52
Humerus	Lungime maximă	62,62
	Lărgimea epifizei inferioare	13,13
Cubitus	Lungimea maximă	60 ; 69
Tibiotars	Lungime maximă	92. — ; 111,111
	Lărgimea epifizei inferioare	8, 8 ; 11, 11
Tarsometatars (ind. mascul)	Lungimea maximă	77

Mormîntul 118 Este un mormînt de incinerație, cuprinzînd cu o mare doză de probabilitate o femeie matură ; am putut constata că există și ofrande :

Ovicaprin — Fragment de epifiză inferioară a unui metapod.

Mormîntul 120 Reprezintă un mormînt de înhumație al unui bărbat matur de circa 40 ani. S-a găsit și un rest de faună :

Ecvid — Astragal, la care s-au putut executa măsurători (în mm).

Equus cabalus		
Astragal	Înălțimea (lungimea maximă)	64
	Lărgimea maximă	60

Mormîntul 121 În acest mormînt de înhumație aparținînd unei femei mature cam de 40—45 ani există și ofrande:

Taurin — Resturi fragmentare de coaste și tibie

Ovicaprin — Resturile unei vertebre dorsale, radius, femur, două tibii, un metacarp și un metatars. Toate provin de la același individ cu epifizele oaselor lungi desprinse, deci un exemplar încă nematur.

Mormîntul 123 Mormînt de înhumație conținînd un copil (infans I) de circa 7 ani; au fost depuse ofrande:

Ovicaprin — Două metacarpe și două metatarse aparținînd unui individ nematur, epifizele inferioare fiind desprinse. Cu probabilitate este *Ovis*. Așadar s-au pus în mormînt numai extremitățile membrelor.

Găină domestică — Fragment de claviculă provenind de la un individ tînăr (pui) cît și coajă de ouă.

Mormîntul 128 Reprezintă mormîntul de înhumație al unui bărbat matur cam de 45—50 ani. Apar și resturi de faună de la mai multe specii:

Taurin — Fragment de humerus cu epifiza inferioară deteriorată.
Ecvid — Fragment de humerus cu epifiza inferioară.
Porcin — Fragment de coxal cu cavitatea acetabulară

Măsurători (în mm)

Equus caballus		
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	75
	Lărgimea suprafeței articulare inferioare	73
Sus scrofa domesticus		
Coxal	Diametrul acetabular	38

Mormîntul 131 Este un mormînt de înhumație dublu conținînd un bărbat și o femeie. Masculul este un adult de circa 25 ani, iar femeia este tot adultă de aproximativ 20 ani. Ofrandele depuse sînt relativ bogate:

Sînt resturi de taurin, de ovicaprin și de găină domestică.

Taurin — Resturi de mandibulă și un astragal cu urme de arsură. După mandibulă se poate aproxima un individ avînd o vîrstă cam de 2 ani întrucît M_3 este pe cale de a ieși din alveolă; nu putem însă preciza dacă astragalul aparține aceluiași individ de la care provine mandibula. Este foarte posibil ca resturile de taurin să fi fost depuse ca ofrandă la individul mascul.

Ovicaprin — Resturi de craniu, maxilar superior și mandibulă, omoplat, humerus, radius, cubitus, metacarp și două metatarse. Individul este femel cornut de *Ovis*, avînd vîrsta cam de 10 luni întrucît M_2 abia începe să iasă din alveolă; deși epifizele oaselor lungi sînt desprinse, s-au executat măsurători. Se constată că a fost pus în mormînt capul, un membru anterior și extremitățile părților posterioare.

După această oaie se poate conchide că înmormîntarea a avut loc toamna tîrziu sau chiar la începutul iernii.

Măsurători la *Ovis* (în mm):

Omoplat	Lungimea capului articular	32
	Lungimea cavității articulare	26
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	32
Radius	Lărgimea epifizei superioare	31

Găină domestică — Resturi de craniu, de stern, de femur și un tibiotars, acesta din urmă aparținînd cu mare probabilitate unui mascul.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Tibiotars	Lungimea maximă	110
	Lărgimea epifizei inferioare	10

Mormîntul 132 Reprezintă un mormînt de înhumație în care a fost depusă o femeie adultă cam de 20—25 ani; prezintă ofrande:

Ovicaprin — Resturi de humerus, radius, metacarp, și metatars: există deci un membru anterior și extremitățile unui membru posterior. Individul trebuie socotit un *Ovis* încă nematur întrucît epifizele sînt desprinse. S-au executat măsurători (în mm) la următoarele oase.

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	28
Radius	Lărgimea epifizei superioare	27

Găină domestică — coajă de ou

Mormîntul 134 Este un mormînt de incinerație probabil a unei femei adulte, putîndu-se evidenția și resturi de la ofrandă:

Ovicaprin — Șase resturi nesemnificative de oase lungi.

Mormîntul 147 Mormînt de înhumație în care a fost depus un copil probabil fetiță, de 12—13 ani. Există și un rest de faună:

Porcin — Fragment de maxilar inferior cu o porțiune a simfizei.

Mormîntul 151 Este mormîntul de înhumație al unui copil sub un an la care s-a găsit și un rest de faună:

Taurin — os al carpului.

Mormîntul 157 Reprezintă un mormînt de înhumație în care a fost depusă o femeie juvenilă de 13—14 ani; există și un rest de faună:

Ovicaprin — Vertebră cervicală, aparținînd unui individ nematur.

Mormîntul 161 Mormînt de incinerație al unui copil (infans I) de 3—5 ani. S-a precizat existența ofrandei:

Găină domestică — Resturi mici putîndu-se evidenția cu precizie o coastă și un fragment din epifiza inferioară a unui tibiotars.

Mormîntul 175 Este mormîntul de înhumație al unei femei de vîrstă adultă (25—30 ani) de talie înaltă. Ofrandele sînt foarte bogate:

Ovicaprine — Doi indivizi, dintre care unul, după resturile de craniu, este cu precizie un mascul tînăr de *Ovis*; al doilea individ este de asemenea tînăr, mai mic ca talie, fără a se putea preciza genul, el fiind mai puțin reprezentat prin resturi osoase decît primul. S-au găsit resturi fragmentare de craniu pentru primul individ el purtînd coarne, după care s-a precizat genul

și sexul, iar pentru al doilea nu s-a putut stabili după resturile de craniu nici genul și nici sexul. Resturile de maxilare cu dinți sînt reprezentate în felul următor: două fragmente de maxilar superior cu dinți la care M^2 abia își face apariția și două fragmente de mandibulă cu o situație asemănătoare, deci individul avea circa 10 luni; există de asemenea un fragment de mandibulă care parține probabil individului mai tînăr. Sînt de asemenea patru vertebre printre care și un fragment de axis pentru care nu se poate preciza exact cărui individ îi aparține. Dintre oasele extremităților se disting mai întîi două fragmente de omoplat la care s-au putut executa măsurători care arată clar că ele aparțin unui individ de talie mai mare și altuia de talie mai mică. Au mai fost evidențiate un fragment de humerus care a fost măsurat un radius care a putut fi reconstituit fiind astfel întreg, el prezentînd discul de creștere din dreptul epifizei inferioare. Există de asemenea un rest de cubitus patru metapode (un metacarp și trei metatarse) cu epifizele inferioare absente; prezența a trei metatarse dintre care unul mai scurt arată și el existența a doi indivizi. Se mai pot evidenția o falangă I și o falangă III. Din întreaga enumerare de mai sus reiese clar că au fost depuși în mormînt doi indivizi de ovicaprine încă tineri de la care s-au păstrat nu numai porțiuni care nu sînt importante din punct de vedere alimentar (craniul și extremitățile membrelor) ci și porțiuni din corp îmbrăcate în carne, încît este probabil că exemplarele erau întregi. Înhumarea s-a făcut la sfîrșitul toamnei sau începutul iernii.

Măsurători (în mm) pe resturi de *Ovis*

		1	2
Omoplat	Lungime cap articular	32	30
	Lungimea suprafeței articulare	27	26
	Lărgimea minimă gît	18	18
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	32	
	Lărgimea suprafeței articulare infer.	30	
Radius	Lungimea totală	147	
	Lărgimea epifizei superioare	30	
	Lărgimea epifizei inferioare	30	
	Înălțimea la greabăn	590,94	
Metacarp	Lărgimea epifizei superioare	27	

		1A	1B	2
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	21	21	20

Găină domestică — Doi indivizi dintre care unul de talie mai mare reprezentînd un mascul la care, la tarsometars este evident un pinten foarte puternic; individul de talie mai mică este probabil o femelă.

Au fost găsite următoarele fragmente: un rest de craniu, un rest de stern, patru resturi aparținînd unor sinsacrumuri și centurilor pelviene arătînd din nou prezența a doi indivizi; o claviculă, o pereche de scapulare; o pereche de coracoide; trei humerusuri (două mai mari și altul mai mic); două radiusuri; două cubitusuri (dintre care unul fragmentar); un autopod al membrului anterior; trei femure (dintre care două mai mari și altul mai mic); două tibiotarse; două tarsometatarse.

Măsurători (în mm) pe resturi de *Gallus domesticus*

		1A	1B	2
Coracoid	Lungimea maximă	54	54	
Humerus	Lungimea maximă	71	71	62
	Lărgimea epifizei inferioare	20	20	13
Radius	Lungimea maximă	65	66	
Cubitus	Lungimea maximă	72		
Femur	Lungimea maximă	78	79	69
	Lărgimea epifizei inferioare	15	15	12
Tibiotars	Lungimea maximă	114	114	—
	Lărgimea epifizei inferioare	11	11	—
Tarsometatars	Lungimea maximă	78	78	—
	Lărgimea epifizei inferioare	12	12	—
	Sex	mascul	mascul	

În concluzie în acest mormînt s-au depus ca ofrandă o cantitate mare de resturi: 2 exemplare de ovicaprine și 2 de găină domestică.

Mormîntul 178 Reprezintă mormîntul de înhumație al unei femei adulte cam de 25—30 ani. Prezintă ofrande:

Ovicaprin — Un fragment de craniu după care se constată că individul aparținea unui *Ovis* femel, dar totodată că era încă tînăr. Resturile de maxilare cu dinți și de mandibulă arată că individul respectiv avea o vîrstă de circa 9—10 luni întrucît M^2 și M_2 abia încep să-și facă apariția. S-au mai găsit și oase ale extremităților și anume un fragment de omoplat, de humerus și de radius (acesta din urmă cu epifiza inferioară desprinsă) cît și trei metapodale (două metacarpe și un metatars, la care epifizele inferioare, deși sînt desprinse, au fost găsite și au putut fi alipite oaselor respective); de asemenea un astragal întreg.

Înhumarea s-a făcut toamna tîrziu sau poate chiar la începutul iernii.

Măsurători (în mm)

Omoplat	Lungime cap articular	28
	Lungimea suprafeței articulare	24
	Lărgimea minimă gît	14
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	26
	Lărgimea suprafeței articulare inferioare	24
Metacarp	Lungimea maximă	111
	Lărgimea epifizei superioare	21
	Lărgimea epifizei inferioare	22
	Înălțimea la greabăn	542,79
Metatars	Lungimea maximă	120
	Lărgimea epifizei superioare	19
	Lărgimea epifizei inferioare	—
	Înălțimea la greabăn	544,80
Astragal	Lungimea maximă	30
	Lărgimea troclei inferioare	18

Mormîntul 179 Mormînt de înhumație al unui copil (infans I) de 5—6 ani în care s-au găsit și ofrande:

Ovicaprin — După resturile de craniu se poate constata că individul respectiv este un *Ovis* mascul încă neadult avînd însă coarnele destul de bine dezvoltate (cutia craniană a fost tăiată pe linia sagitală pentru a se scoate encefalul). Pe lîngă resturi de craniu se mai găsesc maxilare și mandibulă cu dinți arătînd o vîrstă de 10—12 luni întrucît M^2 și M_2 sînt foarte ușor erodați și M^3 și M_3 nu și-au făcut încă apariția. Pe lîngă resturile sus menționate mai există o vertebră cervicală, un radius, un metacarp și două metatarse toate fiind foarte masive dar cu epifizele inferioare desprinse.

După resturile de berbecuț estimăm că înhumarea s-a făcut spre sfîrșitul iernii.

Măsurători (în mm)

Radius	Lărgimea epifizei superioare	33
	Lărgimea suprafeței articulare superioare	31
Metacarp	Lărgimea epifizei superioare	26
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	23, 23

Sus scrofa — Astragal erodat care are lungimea de 48 mm aparținînd cu o doză de probabilitate unui mistreț (*Sus scrofa ferus*).

Mormîntul 182 Este un mormînt de incinerație de la o femeie adultă, unde am putut evidenția că s-au depus și ofrande:

Fragmente mici aparținînd unui ovicaprin și unei găini domestice. Pentru ovicaprin s-au putut evidenția cu precizie un dinte un rest de radius și altul de metapod, iar pentru găina domestică un rest de radius altul de tibiotars cît și altul de tarsometatars.

Mormîntul 188 Mormînt de înhumație în care a fost depus un bărbat adult de 25—30 ani. Există și ofrande relativ bogate:

Ovicaprin — Individ de *Ovis* femel la care pe craniu se observă la nivelul frontalului doar o mică ridicătură încît putem considera că exemplarul este acornut. Pe lîngă aceste resturi de craniu mai găsim maxilare cu dinți și mandibulă după care se poate constata că respectivul individ era tînăr, avînd circa 9 luni întrucît M^2 și M_2 abia încep să apară. Ca alte resturi enumerăm un omoplat, un humerus, un radius și un metatars care se constată că nu provin de la un adult ci aparțin desigur aceluiași individ de la care avem și porțiunile de craniu.

Măsurători (în mm) la *Ovis*

Omoplat	Lungimea capului articular	33
	Lungimea suprafeței articulare	28
	Lărgimea minimă a gîtului	17
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	32
	Lărgimea suprafeței articulare inferioare	30
Radius	Lărgimea epifizei superioare	32
	Lărgimea suprafeței articulare superioare	30
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	21

Înhumarea, avînd în vedere resturile de oaie, s-a făcut toamna tîrziu.

Găină domestică — Fragmente de craniu, stern, sinsacrum, scapular, două coracoide, un humerus, un radius, un cubitus, un autopod al membrului anterior, două femure, un tibiotars, toate aparținînd aceluiași individ cu mare probabilitate mascul.

Măsurători (în mm) la *Gallus domesticus*

Coracoid	Lungimea maximă	55, 55
Humerus	Lungimea maximă	75
	Lărgimea epifizei inferioare	16
Radius	Lungimea maximă	66
Cubitus	Lungimea maximă	72
Femur	Lungimea maximă	79, 80
	Lărgimea epifizei inferioare	16, 15

Mormîntul 206 Reprezintă un mormînt de înhumație al unei femei din categoria matur avansată (55—60 ani). S-au evidențiat ofrande :

Găina domestică — S-au păstrat porțiuni din notarium, sinsacrum și centura membrelor posterioare, clavicula, un scapular, un coracoid o pereche de humerusuri, o pereche de radiusuri, o pereche de cubitusuri, o pereche de femure, o pereche de tibiotarse și un fragment de tarsometatars care cu mare probabilitate arată că sîntem în fața unui individ mascul : probabil că s-a depus în mormînt un individ întreg, poate fără cap.

Măsurători (în mm) la *Gallus domesticus*

Coracoid	Lungimea maximă	53
Humerus	Lungimea maximă	69, 69
	Lărgimea epifizei superioare	14, 14
Cubitus	Lungimea maximă	66, 67
Radius	Lungimea maximă	61, 61
Femur	Lungimea maximă	75, 75
	Lărgimea epifizei inferioare	14, 14
Tibiotars	Lungimea maximă	108, 107
	Lărgimea epifizei inferioare	10, 10

Mormîntul 215 Este un mormînt de înhumație al unei fetițe (infans II) în vîrstă de 10—11 ani, existînd și resturi de ofrandă :

Taurin — Falanga II prezentînd lateral pe diafiză un orificiu executat intenționat.

Găină domestică — Au fost găsite resturi de craniu, de stern, oase ale extremităților care provin de la trei indivizi încă tineri (pui) neputîndu-se de aceea să se execute măsurători ; nu a fost posibilă stabilirea sexului, la nici unul dintre indivizi.

Mormîntul 222 Mormînt de înhumație cu un copil mic (infans I) în vîrstă de 2—3 ani ; s-a găsit și un rest de ofrandă :

Taurin — Porțiune de mandibulă fragmentară prezentînd M_2 și M_3 puternic erodați ; M_3 este excesiv de mare avînd o lungime de 39 mm, încît s-ar putea să reprezinte un individ de *Bos primigenius* (bour) de sex femel, sau poate un taur domestic foarte masiv.

Mormîntul 226 Reprezintă un mormînt de incinerație pentru un copil (infans II) de 12—14 ani ; s-a pus în evidență și un rest de faună :

Taurin — Un rest foarte mic de femur și anume o parte a diafizei la care se observă gaura nutritivă.

Mormîntul 239 Mormîntul de înhumație în care s-a depus o femeie matură ; există și ofrande :

Ovicaprin — Un molar superior, un fragment de mandibulă, un fragment de vertebră și un rest de metacarp după care se poate preciza că resturile provin de la un individ încă nematur, probabil de *Ovis*.

Mormîntul 241 Este un mormînt de înhumație în care s-a găsit un individ de 30—35 ani, probabil o femeie matură, care a fost înhumată cu ofrande :

Ovicaprin — Resturi reprezentate printr-o porțiune de craniu care aparține unui individ de *Ovis* mascul, tînăr. De asemenea de maxilare cu dinți și mandibulă, după care se poate stabili o vîrstă de 9—10 luni într-cît M^3 și M_2 este pe cale de a ieși. Se adaugă unele vertebre, dintre care menționăm un atlas și un axis. Există și oase ale extremităților și anume : resturi ale membrelor anterioare reprezentate prin metacarpe și fragmente ale membrelor posterioare reprezentate atît prin porțiunea proximală (femur, tibie cît și prin partea distală (calcaneu, astragal, metatarse, falange). Este destul de probabil că a fost pus în mormînt un individ întreg sau o mare parte a acestuia. Înhumarea s-a făcut la sfîrșitul toamnei sau începutul iernii.

Măsurători la *Ovis* (în mm)

Femur	Lărgimea epifizei inferioare	5
Tibia	Lărgimea epifizei inferioare	23
Metacarp	Lărgimea epifizei superioare	20
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	18,18

Găina domestică—Există două humerusuri, două fragmente ale cubitusurilor, două autopode ale membrelor anterioare, un fragment de femur. Se pare că au fost puse drept ofrandă membrele anterioare și cele posterioare de la un individ care este încă tînăr (pui) și la care nu putem preciza sexul sau executa măsurători.

Mormîntul 248. Reprezintă un mormînt de înhumație aparținînd unei femei mature de 55—60 ani. Există și ofrande.

Porcin — Resturi de craniu, coaste, vertebre, humerus, femur, tibie, aparținînd unui purcel de lapte de circa 1—2 luni ; se pare că a fost pus drept ofrandă întregul animal.

Mormîntul 250. Este un mormînt de înhumație în care s-a depus un bărbat matur de 35—40 ani. Ca ofrandă am găsit următoarele :

Ovicaprin — Două vertebre și anume un atlas fragmentar și un axis complet provenind precis de la *Ovis* ; individul nu era complet matur căci discul epifizar este desprins.

Mormîntul 252. Mormînt de înhumație al unei femei mature de 40—50 ani, căreia i s-au depus ofrande.

Ovicaprin — Individ depus în întregime. Reprezintă un *Ovis* femel cornut, care are o vîrstă de circa 10—11 luni întrucît M 2 este pe cale de a ajun-

ge la nivel. S-au găsit resturi de la aproape toate părțile scheletului; unele dintre ele bine păstrate, dar o parte a epifizelor oaselor lungi sînt desprinse și lipsă ; unele dintre acestea s-au putut întregi, executîndu-se măsurători relativ satisfăcătoare.

Considerînd aceste resturi de oaie, înhumarea a avut loc probabil la începutul iernii.

Măsurători (în mm) pentru *Ovis*

Omoplat	Lungimea capului articular	34
	Lărgimea minimă a gîtului	21
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	29, 29
Radius	Lungimea	145
	Lărgimea epifizei superioare	30, 30
	Lărgimea epifizei inferioare	29
	Înălțimea la greabăn	582, 90
Coxal	Diametrul acetabular	29
Femur	Lărgimea epifizei inferioare	38
Tibia	Lărgimea epifizei inferioare	28
Metacarp	Lungimea	123
	Lărgimea epifizei superioare	24, 24
	Înălțimea la greabăn	601,47
Metatars	Lungimea	135
	Lărgimea epifizei superioare	22, 22
	Lărgimea epifizei inferioare	24
	Înălțimea la greabăn	612,90
	Înălțimea medie la grebăn	599,09

Mormîntul 253. Reprezintă un mormînt de înhumație al unei femei mature de 30—35 ani, existînd și ofrande și anume un ovicaprin cît și un singur rest de la găina domestică.

Oviçaprin — Resturi de craniu și de mandibulă vertebre din toate regiunile, centurile membrelor cît și un humerus, arătînd că s-a depus în mormînt capul, triunchiul și o parte a unui membru anterior. Individul este o *Capra* (determinată precis după forma suturii parieto-occipitale), cam de 9 luni (M1 fiind ieșit dar deloc erodat, iar M 2 nu a apărut încă deloc) deci înhumarea s-a făcut la sfîrșitul toamnei sau începutul iernii.

Măsurători la *Capra* (în mm)

Humerus Lărgimea epifizei inferioare 26

Găina domestică—Există doar un tibiotars de la această specie.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Tibiotars	Lungimea	92
	Lărgimea epifizei inferioare	8

Mormîntul 254. Este un mormînt de înhumație aparținînd unui bărbat adult de 20—25 ani. Ca ofrande s-a găsit coajă de ouă și resturi de oase foarte sfărîmate, în cantitate foarte mică, provenind cu probabilitate de la un ovicaprin.

Mormîntul 256. Reprezintă un mormînt de incinerație al unui bărbat probabil matur. Există și oase arse de animale; ele aparțin unui ovicaprin, putîndu-se determina fragmente din epifiza inferioară desprinsă a unui metapod, cît și cel puțin două falange, oasele acestea provenind de la un individ precis nematur.

Mormîntul 258. În acest mormînt nu există schelet uman. Resturile faunistice sînt foarte puține și anume un fragment de atlas de la un taurin și o coastă probabil de la aceeași specie.

Mormîntul 260. Este un mormînt de înhumație al unei femei mature de circa 30 ani. Sînt resturi faunistice provenind de la la mai multe specii, după cum urmează:

Taurine — reprezentate printr-un fragment de mandibulă provenită de la un tînăr de circa 6—7 luni, întru-cît M_1 este pe cale a ieși; de asemenea două fragmente de coxal, aparținînd însă altui individ, mare, matur.

Porcin — Un rest de mandibulă cu regiunea simfizară, avînd lungimea de 59 mm și provenind de la un individ femel, care credem că este de vîrstă mai mare de un an.

Ovicaprin — Prezintă mai multe resturi și anume un fragment de maxilar superior, un atlas și alte trei vertebre, un omoplat, un radius și un metacarp. Ele provin de la un *Ovis* tînăr, nedepășind vîrsta de 10—12 luni. A fost depus probabil o parte din cap și trunchi, cît și un membru anterior.

Măsurători la *Ovis* (în mm)

Radius	Lărgimea epifizei superioare	27
Metacarp	Lărgimea epiziei superioare	20

Găina domestică — reprezentată prin două resturi, un humerus, cît și un tibiotars fragmentar, primul arătînd că individul respectiv nu atinsese încă maturitatea.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Humerus	Lungimea maximă	67
	Lărgimea epifizei inferioare	13
Tibiotars	Lărgimea epifizei inferioare	7

Mormîntul 261. Mormînt de înhumație cu un bărbat matur de 30—35 ani. Au fost depuse ca ofrande resturi provenind de la un ovicaprin dar s-a găsit și un rest provenit de la găina domestică.

Ovicaprin — Fragmente de mandibulă, vertebre din toate regiunile, cîteva coaste, un omoplat, un humerus, un radius, metacarpe, o tibie, metatarse; este posibil să se fi depus un individ întreg, fie poate s-au îndepărtat înainte de punerea în groapă, porțiunile proximale ale unui membru anterior, cît și ale celor două posterioare. Individul pare să fie un *Ovis*, care datorită faptului că M_2 este complet ieșit dar neerodat ar avea o vîrstă de aproximativ 1 an și deci înhumarea s-a făcut la sfîrșitul iernii.

Măsurători la ovicaprin (în mm)

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	28
Radius	Lărgimea epifizei superioare	28

Metacarp	Lărgimea epifizei superioare	21,21
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	19,19

Găina domestică — Există un cubitus de la această specie cu o lungime de 62 mm.

Mormîntul 262 Reprezintă un mormînt de înhumație al unui bărbat adult (20—25 ani). Ca ofrandă s-a depus un porcin de vîrstă foarte fragedă, credem că abia născut; se găsesc fragmente de la toate segmentele osoase, dar în stare de păstrare foarte proastă, dată fiind fragilitatea maximă a scheletului, datorată tocmai vîrstei individului.

Mormîntul 263. Este un mormînt de înhumație cu o femeie matură de 35—40 ani. Ca ofr ndă s-a găsit:

Găina domestică — Resturi de craniu, o vertebră cervicală, resturi de sinsacrum și centură pelviană, cît și un humerus, un cubitus, un femur și un tibiotars. Este posibil ca ofranda să fi fost contituită dintr-un individ complet, posibil un mascul, poate încă nematur.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Humerus	Lungimea maximă	73
	Lărgimea epifizei inferioare	15
Cubitus	Lungimea maximă	68
Femur	Lungimea maximă	80
	Lărgimea epifizei inferioare	14
Tibiotars	Lungimea maximă	107
	Lărgimea epifizei inferioare	6

Mormîntul 264. Este un mormînt de înhumație aparținînd unei femei adulte de 25—30 ani. Ca ofrande s-au găsit următoarele resturi:

Găina domestică — Resturi de craniu, vertebre libere, sinsacrum, stern, centură scapulară și pelviană, oasele membrelor propriu zise, aparținînd unui individ femel matur; de la un alt individ, ceva mai puțin masiv, au fost depuse doar unele părți ale membrelor posterioare și anume probabil doar o coapsă și două pulpe (existînd un femur și două tibiotarse).

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

		ind. 1		ind. 2	
Coracoid	Lungimea maximă	47	47		
Cubitus	Lungimea maximă	62	62		
Metacarp	Lungimea maximă	33			
Femur	Lungimea maximă	68	68	66	
	Lărgimea epifizei inferioare	12	12	12	
Tibiotars	Lungimea maximă	96	96	91	91
	Lărgimea epifizei inferioare	8	8	7	7
Tarsometatars	Lungimea maximă	63	63		
	Lărgimea epifizei inferioare	10	10		
	sex	femel	femel		

Mormîntul 288. Este reprezentat printr-un mormînt de înhumație în care a fost depusă o femeie matură, de 35 ani.

Ofrandele au constat din oală de la care s-au păstrat resturi de coajă; există de asemenea trei fragmente de coaste provenite de la taurine și două metapodale de porcin tînăr, acestea din urmă găurite și ușor șlefuite.

Mormîntul 269. Mormîntul de înhumație al unui copil de 6—7 ani, după datele arheologului, individ de sex femel; există ofrandă.

Porcin — omoplat provenind de la un exemplar încă tînăr, tuberculul coracoidian nefiind complet alipit de capul scapulumului.

Măsurători la *Sus scrofa domesticus* (în mm)

Omoplat	Lungimea cap articular	27
	Lărgimea minimă gît	19

Mormîntul 271. Reprezintă un mormînt de înhumație cu o femeie matură de 35—40 ani; s-a găsit un singur rest de animal.

Taurin — Un axis fragmentar la care discul vertebral epifizar lipsește, deci individul nu era încă complet matur.

Mormîntul 274. Este un mormînt de înhumație în care a fost pus un copil mic cam de 2 ani (infans I). Există ofrande.

Ovicaprin — Resturi abundente provenind de la craniu, maxilar inferior, unele vertebre, omoplat, radiusuri, tibii și metapodale. Este posibil ca ofranda să fi reprezentat un individ întreg, dar lipsind porțiunile proximale ale membrelor propriu-zise (humerusurile și femurele) s-ar putea ca o parte a acestora (brațele și coapsele) să nu fi fost puse în mormînt. Individul este un *Ovis* cu o vîrstă cam de 10 luni, M_2 abia făcîndu-și apariția; depunerea în groapă s-a făcut deci chiar la începutul iernii.

Măsurători la *Ovis* (în mm)

Omoplat	Lungimea capului articular	29	
	Lărgimea minimă a gîtului	17	
Radius	Lărgimea epifizei superioare	28	28
Metacarp	Lungimea	115	—
	Lărgimea epifizei superioare	21	21
	Lărgimea epifizei inferioare	24	—
	Înălțimea la greabăn	562	35
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	19	19

Mormîntul 275. Mormînt de înhumație, cu un copil foarte mic sub un an (infans I). S-au găsit în mormînt resturi de la trei specii diferite, după cum urmează:

Taurin — Un metatars provenit de la un vițel de cîteva luni, avînd epifiza superioară erodată și cea inferioară lipsă (discul de creștere deschis).

Porcin — Reprezentat prin patru resturi osoase, provenite de la partea distală a unui membru posterior: un fragment de peroneu, altul cu epifiza inferioară a tibiei, un astragal și un calcaneu cu tubercul desprins (deci un individ nematur).

Măsurători la *Sus scrofa domesticus* (în mm).

Tibia	Lărgimea epifizei inferioare	28
Astragal	Lungimea maximă	37

Ecvid — P^4 de cal, mijlociu erodată ; protoconul este relativ scurt, iar plisarea smalțului slabă.

Mormîntul 276. Reprezintă un mormînt de înhumație cu un bărbat de 25—30 ani avînd următoarea ofrandă :

Ovicarprin — Prezente două resturi : un fragment de mandibulă la care M_1 este aproape ieșit, cît și o bucată de humerus cu epifiza inferioară, aparținînd aceluiași individ, căci se mai observă bine discul de creștere. Sîntem deci în fața unui *Ovis* de circa 8 luni, așa dar depunerea în mormînt s-a făcut probabil în plină toamnă.

Măsurători la *Ovis* (în mm)

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	24

Mormîntul 277. Mormînt de înhumație cu o femeie matură de 35—40 ani. S-au găsit coji de ouă ce alcătuiau ofrande.

Mormîntul 278. Este mormînt de înhumație aparținînd unei femei adulte de 20—25 ani. Singurul rest osos de animal găsit în groapă este reprezentat de un tarsometatars de găină domestică.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (în mm)

Tarsometatars	Lungime	64
	Lărgimea epifizei inferioare	10
	sex	femel

Mormîntul 279. Reprezintă un mormînt de înhumație cu un individ, probabil femel, de 16—18 ani (juvenis). Există următoarele resturi de faună :

Taurin — un premolar inferior, mijlociu erodat cît și epifiza superioară a unui radius provenind posibil de la un alt individ ce este mai tînăr.

Măsurători la *Bos taurus* (în mm)

Radius	Lărgimea epifizei inferioare	65
	Lărgimea suprafeței articulare	61

Ovicaprin — Vertebră dorsală cu discul epifizei deschis (deci individ nematur) cît și o coastă, poate a aceluiași exemplar.

III

Discuții și concluzii

Trebuie să arătăm de la început că din cele 279 morminte, doar în 74 dintre ele (25,52%) a fost găsit material faunistic, deci se vede clar faptul că nu întotdeauna decedatul îngropat era însoțit de resturi animaliere. De asemenea că acestea apar atît în morminte de înhumație cît și în cele de incinerație, deci depunerea de ofrande nu era legată de un anumit rit de înmormîntare. Remarcăm că frecvența sus arătată este una asemănătoare cu aceea găsită în necropolele din sec. IV din Cîmpia Dunării [4].

[4] Vezi frecvențele în lucrarea : Alexandra Bolomey, *Ofrande animale în necropole din secolul al IV-lea e.n.*, în *SCA*, 4, 1, 1967, p. 32. Studiul cercetătoarei A. Bolomey se referă la cercetarea ofrandelor din trei necropole și anume : Spanțov la vest de orașul port Călărași, în plină cîmpie, Tirgșor, la vest de Ploiești, în zona subdeluroasă din județul Prahova și Lunca, la NV de orașul Tg. Bujor (jud. Galați), în regiunea relativ mai înaltă, a Colinelor Covurluiului. Pe parcurs vom mai reveni asupra datelor din această lucrare.

O altă problemă care se pune este aceea dacă toate resturile de faună, găsite în morminte, reprezintă într-adevăr ofrande de carne [5]. În unele dintre acestea resturile animaliere se reduc doar la o aşchie osoasă, la un singur sau doar două resturi mici, la o unică piesă ceva mai mare (de obicei dintre acele părţi ale animalului aproape fără valoare comestibilă), la resturi provenite de la mai multe specii (trei), dar fiecare dintre ele fiind reprezentată doar printr-un mic fragment (M. 128) ; o asemenea situaţie o găsim cam la un număr de 20 de morminte, (adică la peste un sfert dintre acelea în care există resturi faunistice) [6]. Poate sîntem în aceste cazuri în faţa unei depuneri pur simbolice pentru a face faţă unui ritual, dar este totodată posibil ca materialul osos respectiv să nu aparţină unei ofrande propriu zise, pusă deci intenţionat, ci el să fi ajuns în groapă fie prin aruncare, fie mai degrabă odată cu pămîntul de umplutură al mormîntului ; el ar putea astfel proveni de la ospăţul funerar organizat cu ocazia înmormîntării individului, de la o altă masă anterioară, desfăşurată pe teritoriul necropolei, sau chiar de la animale moarte în cadrul perimetrului cimitirului (în mormîntul 15, care este de incineraţie, singurul rest animalier găsit reprezintă o vertebră lombară de ovicaprin, ce nu are însă nici o urmă de ardere). Dacă cea de a doua ipostază este cea adevărată, înseamnă că frecvenţa de 26,52% de depunere a ofrandelor trebuie diminuată.

Mai menţionăm că în M. 41 singurul rest osos este reprezentat de o porţiune dintr-o piesă lucrată (probabil un împungător) provenită de la un taurin, că în M. 215, alături de material tipic de ofrandă s-a găsit şi o falangă II de taurin găurită, iar în M. 268, tot pe lîngă ofrande obişnuite şi două metapodale de porcin tînăr, găurite şi uşor şlefuite. Desigur toate aceste resturi osoase nu fac parte din ofrandele de carne, ci ele au fost puse în morminte chiar sub forma de piese osoase, cu un alt scop, dar tot de natură magico-religioasă.

Mormintele în care s-au găsit cu precizie ofrande propriu-zise (ofrande de carne) sînt în număr de circa 55. Aceste ofrande aveau desigur scopul de a servi drept hrană defunctului „dincolo de viaţă". La unii indivizi s-au depus animale întregi, sau, cu precădere, porţiuni ale corpului lor ce sînt cărnoase. La alţii însă s-au pus mortului doar regiunile necomestibile ale corpului animalului (capul şi extremităţile membrelor), părţile apreciate din punct de vedere culinar, fiind posibil consumate, poate chiar la ospăţul funerar, de către cei apropiaţi defunctului, ei fiind mulţumiţi astfel că ritualul a fost totuşi respectat [7]. Asemenea practică, plină de ipocrizie, a fost evidenţiată şi în studiul executat de Alexandra Bolomey, dar mai cu seamă în cel făcut de noi pentru necropola de la Leţcani [8].

Ofrandele erau mai sărace sau mai bogate depunîndu-se astfel de la părţi ale unui singur individ, pînă la unul întreg, sau de la doi, foarte rar trei indivizi, dar mergînd chiar pînă la patru exemplare, probabil complete, aparţinînd la

---

[5] Menţionăm că în unele morminte resturile de faună se găseau foarte dispersate printre piesele scheletice umane, încît, la degajarea acestora nu au putut fi puse în evidenţă ; abia prin colaborare strînsă dintre antropolog şi paleofaunist a fost posibilă departajarea completă a celor două tipuri de fragmente osoase.

[6] A se vedea acest lucru, parcurgînd la cap. II, enumerarea resturilor de faună din morminte.

[7] Vezi nota supra

[8] op. cit. 4, la p. 32 şi op. cit. 2, la p. 289

două specii diferite, cum este cazul pentru mormîntul 175. Nu putem preciza dacă aceasta reprezintă o situație de conjunctură sau este consecința, mai degrabă, a unei stratificări sociale ale populației umane ce folosea necropola. S-a constatat însă că ofrandele au o frecvență mai înaltă la adulți și maturi, față de copiii înmormîntați în cimitirul de la Mihălășeni (se pare că la femei chiar mai mare decît la bărbați). Totodată că la copii resturile depuse sînt mai sărace, dar în ceeace privește adulții și maturii nu se poate stabili nici o legătură între vîrsta și sexul defunctului și abundența resturilor animaliere.

Deobicei, într-un mormînt, se găsesc depuse resturile unei singure specii, în general, un ovicaprin (chiar și doi indivizi), dar și, la mare depărtare, în ordinea frecvenței lor descrescînde, găină (uneori deasemenea chiar doi indivizi, alteori doar coajă de ouă), porcin, taurin. Mai rar există ofrande duble, adică asocierea a două specii, mai ales ovicaprin, însoțit de găină, dar și de taurin, triple, cu trei specii : porcin, taurin, cal (M. 275), sau chiar cu cinci specii : ovicaprin, găină, taurin, porcin, cal (M. 265). Credem că nu este vorba la mormintele cu mai multe specii de îndeplinirea unui ritual oarecare ci mai degrabă de o situație de conjuctură. Ofrandele duble au fost constatate de asemenea la Lețcani[9] cît și în necropolele studiate de A. Bolomey (la Spanțov există și o ofrandă triplă, important fiind faptul că cea de a treia specie este iepurele deci o specie sălbatecă)[10].

Ovicaprinele și dintre acestea *Ovis* (doar într-un singur mormînt — M. 253, s-au determinat resturi provenind de la *Capra*, iar materialul de cornute mici, pentru care diagnoza generică a fost imposibilă, aparține aproape cu siguranță tot ovinelor), este bine reprezentată, întrucît a fost găsită aproape în 2/3 dintre mormintele cu ofrande de carne. Ea are o frecvență înaltă atît la Lețcani, cît și în necropolele studiate de A. Bolomey[11], Considerînd abundența ovinelor printre ofrandele din acele necropole, autoarea argumentează că populațiile umane ce le foloseau, aveau drept ocupație de bază păstoritul[12]. Noi credem că numărul mare de ovine folosite pentru ofrande, are de fapt o explicație plauzibil economică, nereflectînd fosta ocupație a oamenilor pe care-i însoțeau în mormînt. Ele reprezintă o specie de talie relativ mică (mai ales cînd nu sînt încă adulte) mai accesibilă din punct de vedere pecuniar (ca dealtfel și găina sau purceii foarte tineri), decît de exemplu cornutele mari sau porcinele adulte ; de cele mai multe ori o parte a individului sacrificat era folosită concomitent și pentru masa funerară și astfel, fără un cost prea ridicat, se satisfăcea ritualul.

Considerînd data înhumării (stabilită pe baza vîrstei tineretului de ovine) A. Bolomey ar ajunge la concluzia că populația ce folosea cimitirul de la Tîrgșor ar avea un caracter pendulant, transhumant[13]. După cele 19 ofrande de ovicaprine de la Mihălășeni, la care stabilirea vîrstei a putut fi precizată, se poate constata că perioadele din an în care s-a făcut înmormîntarea indivizilor, pe care aceste ofrande îi însoțeau, sînt în majoritatea cazurilor de

[9] op. cit. 2, p. 287
[10] op. cit. 4, p. 27 — 28
[11] op. cit. 2, și op. cit. 4
[12] op. cit., 4, p. 34 — 35
[13] op. cit. 4, p. 32

toamnă și iarnă. Noi nu credem însă că populația de la Mihălășeni să fi avut în afara așezării de bază și sălașe de vară, indivizii care mureau în aceste locuințe provizorii, fiind îngropați în alt cimitir. Este mai plauzibil faptul că nu se foloseau deobicei drept ofrande ovicaprine de vîrstă foarte fragedă (mieluții), acestea fiind înlocuite în perioadele de primăvară și vară de către găini și purcei.

S-a constatat la Mihălășeni, dar și la Letcani cît și în necropolele a căror ofrande au fost studiate de A. Bolomey[14] că ovicaprinele folosite erau reprezentate de indivizi tineri, pînă la un an. Noi am arătat că la Mihălășeni, același lucru este valabil pentru găină (se știe că această specie ajunge dealtfel la maturitate foarte repede, chiar pentru rasele tardive, doar în cîteva luni), dar și pentru porcine(materialul este reprezentat prin indivizi subadulți și cu precădere de purcei foarte tineri, între 0—2 sau 3 luni) și chiar pentru taurine. Ar reprezenta acest fapt un fenomen legat de ritual, sau este el oarecum tot de esență economico-gastronomică, știut fiind fap'ul că indivizii tineri sînt mai apreciați din punct de vedere culinar și că, dacă o parte din animal se depunea alături de defunct, de cele mai multe ori, o altă porțiune a sa, cea mai apetisantă de obicei, era folosită pentru masa funerară, de către cei rămași în viață, care în definitiv sînt aceia care constribuie la îndeplinirea ritualului. Ceea ce este sigur e faptul că nu există nici un raport de legătură între sexul și vîrsta animalului de ofrandă și sexul și vîrsta individului la care el era depus, totul depinzînd probabil de conjuncturâ.

Resturile faunistice găsite în necropolă aparțin la următoarele specii domestice: *Gallus domesticus* — găina domestică, *Ovis aries* — ovine *Capra hircus — caprine, Bos taurus* — taurine, *Sus scrofa domesticus* — porcine, *Equus caballus* — ecvide; s-ar putea să existe, dar cu o mare doză de probabilitate și două specii sălbatice: *Sus scrofa ferus* — mistreț și *Bos primigenius* — bour (care dimensional s-ar deosebi de porcine și taurine, deși ar fi posibil ca resturile respective, foarte puține la număr, să aparțină de fapt unor vieri sau tauri foarte masivi).

Aceste specii pot fi caracterizate morfoscopic și biometric. Dat fiind însă faptul că la unele dintre ele cantitatea de material osos avută la dispoziție este redusă nu putem face decît unele aprecieri cu totul generale. Astfel putem spune că probabil porcinele, taurinele, chiar calul, erau de talie mică sau medie; capra era, aproape sigur, tot de talie mică. Date mai certe le avem cu privire la găină și ovine. Astfel *Gallus domesticus*, aparținea unui tip de talie mică, cu un dimorfism sexual destul de șters, dar totuși încă evident. *Ovis aries* era reprezentată de un tip la care masculii prezentau coarne nu prea masive și nici puternic răsucite, avînd secțiunea bazei triunghiulară (adică remarcîndu-se bine trei laturi și trei muchii, dintre care două destul de rotunjite); existau femele cornute, unele cu cornul destul de mare, de aspect caprin, dar și exemplare cu totul acornute. În ceea ce privește talia, ea era în medie cam de 56—57 cm. Socotind că exemplarele în cauză erau încă nu complet mature, ar mai trebui adăugați cîțiva centimetrii pentru a avea talia reală, ce ar ajunge deci în medie cam la 60 cm. Asemenea ovine au fost găsite și în necropola de la Letcani[15].

[14] op. cit. 2 și op. cit. 4
[15] op. cit. 2 p. 289 — 290

L'ÉTUDE DU MATÉRIEL PALÉOFAUNIQUE DÉPOSÉ COMME OFFRANDES DANS LES TOMBES DE LA NÉCROPOLE BIRITUELLE DE MIHĂLĂȘENI (DÉP. DE BOTOȘANI), APPARTENANT À LA CIVILISATION SÎNTANA DE MUREȘ (IVe SIÈCLE de n.è.)

Résumé

Des 279 tombes trouvées, en 74 d'entre elles on a mis en évidence aussi des restes animaliers qui sont représentés en grande partie par des offrandes. On fait pour chaque tombe une énumération des espèces et des restes trouvés et aussi des mesurations sur les fragments osseux. Finalement on discute quelques problèmes en rélation avec les rites, la fréquence et les caractéristiques des espèces des animaux trouvés.

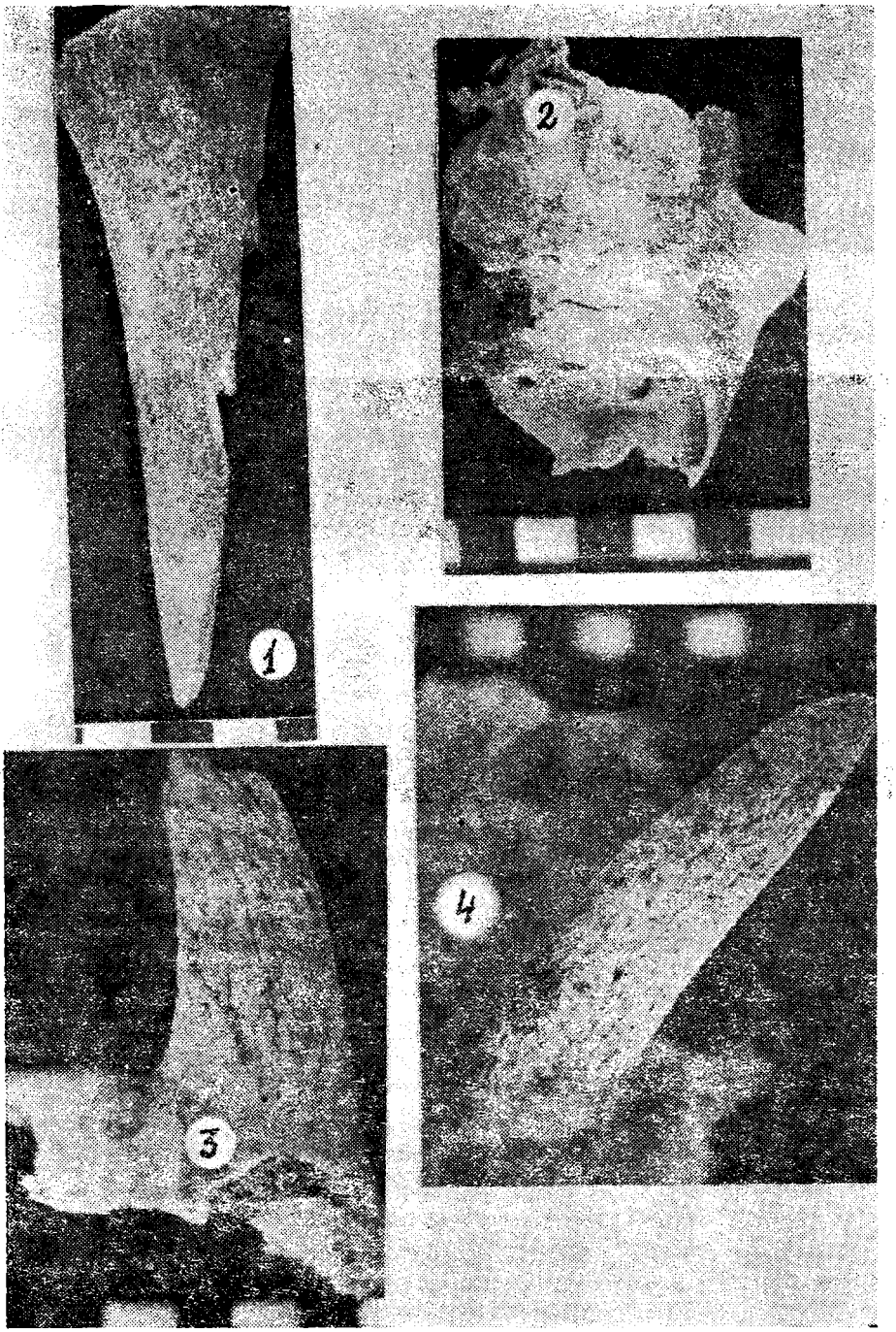
1
2
3
4

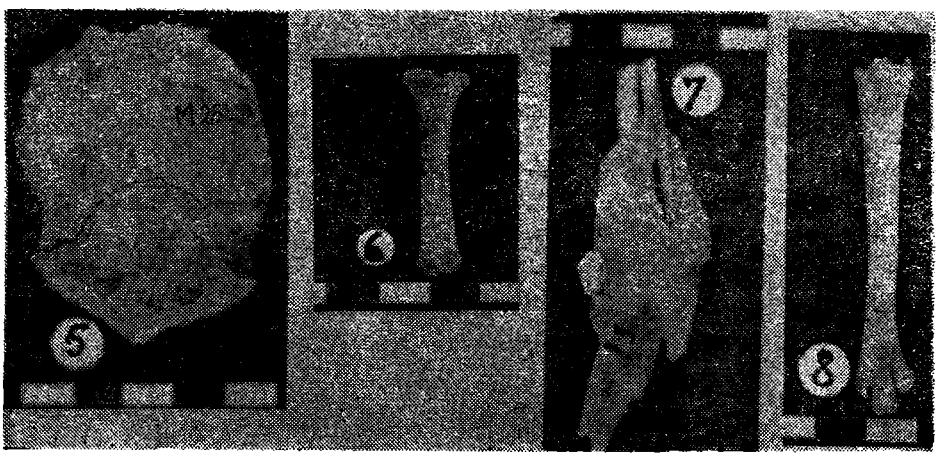

Fig. 1. — *Bos taurus* (mormîntul 41), fragment de metatars transformat în unealtă ; 2 — *Ovis aries* (mormîntul 188), fragment de craniu al unei femele acornute ; 3 — *Ovis aries* (mormîntul 69), fragment de craniu al unei femele cornute ; 4 — *Ovis aries* (mormîntul 179), fragment de craniu al unui mascul ; 5 — *Capra hircus* (mormîntul 253), fragment de craniu neural ; 6 — *Sus scrofa domesticus* (mormîntul 262), tibia unui individ abia născut ; 7 — *Sus scrofa domesticus* (mormîntul 248), fragment de mandibulă de la un individ foarte tînăr ; 8 — *Gallus domesticus* (mormîntul 264), tarsometatars de femelă.

ROLUL MEDIULUI NATURAL (MUNȚI, PĂDURI, BĂLȚI) ÎN MENȚINEREA ELEMENTULUI AUTOHTON LA NORD DE DUNĂRE ÎN SECOLELE III-VII

MARIA COMȘA

În studiul complicatului proces de etnogeneză a poporului român, factorul privind mediul natural a fost puțin luat în seamă de către diferiți specialiști. Astfel se explică unele greșeli care se întîlnesc, mai ales la unii specialiști străini, care așează diferite populații venite pe teritoriul țării noastre în epoca migrațiilor în zone gegrafice cu o climă și o vegetație în care acestea niciodată nu ar fi putut trăi, sau sînt fixate treceri peste Carpați prin locuri care cu greu pot fi străbătute chiar în zilele noastre.

Din această cauză se impune, ca, pe viitor, specialiștii să acorde o atenție mai mare raportului om — natură, care după părerea noastră poate să dea un răspuns științific unor probleme fundamentale din istoria poporului român considerate de către unii drept „o enigmă și un miracol istoric".

În cele ce urmează vom încerca să explicăm rolul pe care l-a avut relieful și legat de el vegetația în stăvilirea pătrunderii pe teritoriul țării noastre a anumitor populații în migrație pe de o parte și în menținerea elementului autohton pe de altă parte.

După cum se știe, teritoriul țării noastre este foarte armonios alcătuit. În zona extracarpatică el coboară dinspre Carpații Orientali spre Prut și Marea Neagră, dinspre Munții Apuseni spre Cîmpia Tisei. Aceeași situație se remarcă și în Transilvania, unde dinspre „coroana" Munților Carpați și a Munților Apuseni relieful coboară spre cursul mijlociu al Mureșului. Întreg acest spațiu (cu unele depășiri ale granițelor politice actuale) în secolele I î.e.n. — I. e.n., a fost locuit de daci și geți [1]. După datele transmise de izvoarele literare antice, dacii ocupau mai ales zonele de munte și piemontane [2], în timp ce geții, de același neam cu dacii [3] erau răspîndiți în Moldova pînă la Marea Neagră, iar în Muntenia ei locuiau în zona de dealuri mai joase și în cîmpie, ocupînd mai ales silvo stepa, ca și terenurile din preajma bălților, care pînă nu demult erau

[1] Pentru teritoriul locuit de geto-daci cf. C. Daicoviciu în *Istoria României*, I, București 1960, p. 225 — 266 și izvoarele scrise menționate acolo: C. C. Giurescu și Dinu Giurescu, *Istoria Românilor*, I, București, 1974, p. 28 — 57.

[2] C. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, IV, 12 (25), 80, *Izvoarele privind istoria României* (în continuare = *Izvoare*), I, București 1964, p. 403; Dio Cassius, *Historia Romanorum*, LXVII, 6, 2, *Izvoare*, I, p. 683; Florus, *Epitomes, Bellum Dacicum*, II, 28 (IV, 18) afirmă că dacii trăiesc nedesiipiți de munți (*Daci montibus inhaerent*) După noi izvorul se referă la dacii din Munții Banatului, cf. *Izvoare*, I, p. 525.

[3] Strabon, *Geographia*, VII, 3, 12 — 13 (C. 304), în *Izvoare*, I, p. 239; Dio Cassius, *Historia Romanorum*, LI, 22, 6, Izvoare, I, p. 671; Justinus Trogus, XXXII, 3, 16, *„Dacii quoque suboles Getarum sunt"* (= Dacii de asemenea sînt înrudiți cu geții).

înșirate de-a lungul malului stîng al Dunării. Teritoriul de azi al Dobrogei fusese locuit pînă la venirea romanilor, de asemenea, de geți, pînă în preajma litoralului Mării Negre [4], care, după cum se știe, fusese colonizat de greci.

Unitatea teritorială a populației daco-getice a fost întreruptă de cucerirea romană.

După cucerirea de către romani a Dobrogei era dictată, în primul rînd, de rațiuni strategice, la fixarea granițelor provinciei *Dacia* considerăm că Imperiul Roman a avut în vedere nu numai probleme de ordin economic și politic (slăbirea puterii politice a dacilor, cucerirea zăcămintelor de fier, cupru, sare și mai ales de aur), ci și factorii de ordin climatic [5].

După fixarea granițelor Daciei romane și părăsirea castrelor romane, din zona subcarpatică a Munteniei și Moldovei, în estul Cîmpiei Române în timpul împăratului Hadrian (aproximativ în anii 117—118), își fac apariția sarmații. În părțile de vest ale țării noastre, în cîmpia Crișului și Banatului, pe la începutul secolului al III-lea vin sarmații iazigi. Diferitele grupuri de sarmați, ajunși în zona extracarpatică a României, au ocupat, în principal, regiunea de stepă din estul și sud-estul Munteniei, din sudul Moldovei și valea Jijiei și regiunea de stepă de la est și nord-est de Siret, pătrunzînd în silvo-stepă doar în zonele cele mai accesibile, în special, de-a lungul rîurilor. În Muntenia, pe valea Buzăului și a Teleajenului, au ajuns pînă în zona de contact dintre cîmpie și dealuri. Pătrunderea sarmaților în lunci și zăvoaie este limitată. În silvostepă și în lunci, sarmații au conviețuit cu populația locală getică [6].

Preferința lor pentru zonele de stepă se explică prin faptul că ei veneau pe teritoriul țării noastre din stepele din nordul Mării Negre. Sarmații nomazi și seminomazi, mari crescători de vite, în noile teritorii căutau locuri similare, potrivite cu economia lor și cu modul lor de trai.

Spre deosebire de sarmați, populația locală, carpică și daco-getică ocupa cu precădere zonele de silvo-stepă, bălți, podiș, dealuri și munți [7]. Se

---

În legătură cu geții din Dobrogea prețioase date ne-au rămas de la poetul Ovidiu, aflat în exil la *Tomis* (= Constanța), cf. *Tristia*, I, 10, 14; II, 191; III, 3, 6; III, 9, 3 — 4; III, 14, 43; IV, 10, 110; V, 1, 46; V, 2, 65 — 70; V, 5, 28; V, 7, 9, — 20; V, 7, 45 — 60; V, 10, 15 — 50; V, 10, 58, V, 12, 58; V, 13, 1; Idem, *Epistolae ex Ponto*, I, 2, 94; I, 5, 12; I, 5, 61 — 6x; I, 5, 74; I, 7, 12; I, 8, 6; III, 2, 40; III, 5, 6; IV, 2, 1, 2; IV, 8, 84; IV, 13, 17; IV, 1, 2; IV, 8, 84; *Ibidem*, 637 — 638; *Scholia in Ibis*, 637 ș.a. Cf. pasajele respective în *Izvoare*, I, p. 273 — 343.

[5] Credem că romanii care se stabiliseră temporar în Muntenia și în vestul Moldovei în timpul cuceririi Daciei de către împăratul Traian în anii 105 — 106 și după aceea, în anul 117 în timpul împăratului Hadrian au părăsit aceste teritorii pînă la Olt nu numai datorită presiunii exercitate de sarmați, ci și datorită climei mai aspre, mai ales din cauza Crivățului (vîntul rece din timpul iernii) care făcea ca aici anotimpul rece să fie foarte greu de suportat pentru o populație venită dintr-o zonă cu climă mediteraneană.

[6] Pentru aria de răspîndire a sarmaților pe teritoriul țării noastre în secolele II — III e. n., cf. Gh. Bichir, *Les Sarmates sur le territoire de la Roumanie*, Actès du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Beograd 9 — 15 septembre 1971, Beograd, 1971, p. 275 — 285 și harta de răspîndire fig. 1; Idem, *Les Sarmates au Bas—Danube*, Dacia, NS, XXI, 1977 pl. 1, p. 168 et pp. 170 — 172, 196 — 197.

[7] Pentru arealul de răspîndire al carpilor și al daco-geților din Muntenia, cf. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 17 — 18 și pl. I — III; Idem, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, pl. I/2. La descoperirile date de autor se mai pot adăuga și altele mai ales în zona dintre Olt și Argeș.

știe însă că între noii veniți și autohtoni s-a stabilit un schimb de produse [8], fapt care a dus treptat la sedentalizarea și apoi la asimilarea sarmaților.

Aceeași situație se constată și în părțile de vest ale țării, unde sarmații au ocupat mai ales regiunea de stepă, pătrunzînd doar în chip excepțional în silvostepă, unde au conviețuit cu populația autohtonă dacică și mai tîrziu daco-romană [9].

Aproximativ în anul 320, în Moldova și Muntenia, au apărut numeroase așezări și cimitire aparținînd purtătorilor culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov, conduși de goți [10].

În urma cercetărilor efectuate în ultimii ani, rezultă că la început purtătorii culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov, au ocupat în principal, o zonă de silvo-stepă cuprinsă între Nistrul mijlociu și pînă în regiunea aflată spre nord-est de cotul Niprului. Ulterior comunitățile culturii s-au extins în toate direcțiile, spre sud ocupînd și stepa dintre Nistru și Nipru (locuită mai înainte de diferite triburi sarmatice), pînă în apropierea țărumului Mării Negre [11].

Așadar, în primele decenii ale secolului al IV-lea, cînd purtătorii culturii pătrund în număr mai mare pe teritoriul României, ei ocupau deopotrivă atît regiuni de silvo-stepă, cît și de stepă propriu zisă. Astfel se explică faptul că și în Moldova, Muntenia și sud-estul Transilvaniei ei preferă teritorii similare. În Muntenia și Moldova ei s-au așezat atît în zona de stepă cît și în cea de silvo-stepă, ajungînd treptat, de-a lungul văilor rîurilor, pînă în apropierea dealurilor. În Transilvania, într-o primă etapă, ei au ocupat depresiunea cuprinsă între cotul Carpaților și munții Perșani, iar în timpul domniei împăratului Constantius II (337—361) au ajuns pînă la Mureșul mijlociu și pînă la linia celor două Someșe. Goții (populație germanică de pădure), urmați de diferite grupuri de sarmați (populații cu precădere de stepă, dar și unii aclimatizați în silvo-stepă !) și de alte seminții, în Moldova au venit în contact cu carpii, în Muntenia cu geto-dacii în curs de romanizare, precum și cu un anumit procent de populație romană, iar în sud-estul și estul Munteniei cu geto-daci alături de care persistau și diferite grupuri de sarmați. În sud-estul Transilvaniei (teritoriu care făcuse parte din Dacia romană, care după anul 250 (fusese ocupat de carpi), desigur au întîlnit atît daco-romani, cît și un anumit număr de carpi, care se amestecaseră cu ei, în a doua jumătate a secolului al III-lea [12].

---

[8] În mormintele sarmatice apare frecvent ceramică autohtonă. De asemenea în unele așezări ale dacilor din Muntenia au fost descoperite oglinzi de metal de tip sarmatic, iar în așezarea de la București—Militari s-a descoperit chiar un tipar pentru confecționarea unor astfel de oglinzi, Idem, *Les Sarmates au Bas Danube*, pl. 2 și pl. 3, p. 169 ; Idem, *Geto-dacii...*, pl. 51—52 și pl. LIV/1, p. 169.

[9] Idem, *Les Sarmates sur le territoire de la Roumanie*, pl. I ; Idem, *Pătrunderea sarmaților la Dunărea de mijloc și de jos și relațiile lor cu geto-dacii*. În : Muzeul Național, III, 1976, p. 115 — 124 ; Egon Dörner, *Dacii și sarmații din sec. II — III e. n. în vestul României*, Apulum, IX, Alba Iulia, 1971, p. 681 — 692 ; Maria Comșa, *Dacia în epoca lui Constantin cel Mare și a urmașilor săi*, Pontica, X, 1977, p. 217 și fig. 1.

[10] În legătură cu etapele de pătrundere a purtătorilor acestei culturi pe teritoriul României, cf. Maria Comșa, *Dacia în epoca lui Constantin cel Mare*, p. 217 — 219.

[11] I. S. Vinokur, *Istoria ta kultura černiakivskih plemen*, Kiev, 1972, p. 32 și urm. și fig. 1, p. 28.

[12] Maria Comșa, *Dacia în epoca lui Constantin cel Mare și a urmașilor săi*, Pontica, X Constanța, 1977, p. 218 și fig. 2.

Cauzele pentru care purtătorii culturii Sîntana de Mureș — Cerneahov nu au pătruns pe teritoriul Olteniei în prima jumătate a secolului al IV-lea s-ar putea explica desigur și prin evenimentele politice (recucerirea unei părți a *Daciei* de catre împăratul Constantin cel Mare și refolosirea *limes*-ului transalutan în sec. al IV-lea[1]), dar o anumită influență a avut credem noi, și deosebirea pe care o prezintă stepa și silvo-stepa olteană, față de cea a Munteniei, ca și deosebirile ce se remarcă în relieful, clima și vegetația platformei getice față de cîmpia înaltă a Munteniei.

Abia în ultimul sfert al secolului al IV-lea, după un secol și jumătate de aclimatizare, dar mai ales presați de huni, purtătorii culturii Sîntana de Mureș—Cernahov (avîndu-i în frunte pe goți), vor înainta și în zona de dealuri, fiind surprinși în Moldova, la Izvoare și Bogdănești (jud. Neamț), Moara Nica (jud. Suceava) etc., în Muntenia la Aldeni și Pietroasele (jud. Buzău), Bucșani (jud. Dîmbovița), Mogoșani (jud. Argeș), etc. și doar izolat în Oltenia, de-a lungul Dunării, pe Olt și Olteț, În Transilvania se vor extinde în zona de podiș și de cîmpie pînă în apropriere de Someșul Mare și Someșul Mic și pînă la Mureșul mijlociu. Pe teritoriul fostei Dacii romane, purtătorii culturii Sîntana de Mureș—Cerneahov, în numeroase cazuri au venit în contact cu populația locală daco-romană, care într-un timp relativ scurt i-a asimilat[14].

O altă parte a purtătorilor culturii Sîntana de Mureș—Cerneahov, avîndu-i în frunte pe vizigoți sau ostrogoți, presați de huni, după cum precizează izvoarele scrise, au trecut fie în Imperiu[15], fie în cîmpia Pannonică[16], în felul acesta situația devenind favorabilă nu numai pentru menținerea, dar și pentru expansiunea populației locale în teritoriile stăpînite de cei plecați[17].

Invazia hunilor din anul 375, cu toate că a provocat serioase tulburări, nu a pus capăt definitiv culturii Sîntana de Mureș—Cerneahov, pe teritoriul țării noastre, așa cum s-a crezut.

O serie întreagă de așezări și necropole din Muntenia și Moldova, în componența cărora credem că au intrat și ostrogoți, asociați cu alani, veniți, din zona nord pontică, vor continua să persiste pînă în preajma anului 420-poate chiar și mai tîrziu, după cum o dovedesc fibulele cu semidisc de diferite tipuri și alte obiecte[18].

În ciuda dezastrului pe care l-au provocat, zguduind întreaga Europă, pentru teritoriul României, hunii nu au avut o acțiune catastrofală, fapt care se poate explica prin două situații în primul rînd atacurile și raidurile lor de pradă erau îndreptate împotriva imperiului roman, iar în al doilea rînd pămîntul țării noastre, în cea mai mare parte împădurit în epoca respectivă, nu le

[13] D. Tudor, *La domination romaine au nord du Danube après Aurelien* Dacoromania, 1, Freiburg—München, 1973, p. 149 — 162 ; Tadeusz Zawadzki *L'idée de la reconquête de la Dacie, ibidem*, p. 65 — 68 ; Octavian Toropu, *Romanitatea tîrzie și strămoșii în Dacia traiană sud-carpatică (secolele III — XI)*, Craiova, 1976, p. 115 pune problema unui control al imperiului asupra Olteniei. În realitate acest control s-a extins sub diferite forme asupra întregului teritoriu al Daciei preromane, cf. Maria Comșa, *op. cit.*, p. 220 — 221.

[14] *Ibidem*, p. 219.

[15] *Ibidem*, p. 224.

[16] *Ibidem*, p. 225 — 227.

[17] *Ibidem*, p. 227.

[18] *Ibidem*, p. 227 ; Ion Nestor în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 704.

era accesibil. Desigur că unele tulburări au avut loc și pe teritoriul țării noastre, mai ales în zona de stepă din Moldova și nord-estul Munteniei, dar în urma acestor evenimente, populația autohtonă nu numai că nu a fost distrusă, ci din contră, evenimentele petrecute în anii 375—376 au slăbit puterea politică a goților, obligîndu-i pe aceștia, fie să treacă în imperiu, fie să meargă pe linia Olt-Mureș sau Bistrița Transilvană—Someș în Cîmpia Tisei și apoi în Pannonia[19].

Între anii 376—454 în fosta provincie *Dacia*, populația daco-romană, ferită de primul șoc provocat de huni, și-a continuat viața fără tulburări pînă aproximativ în preajma anului 453, anul morții lui Attila și începutul destrămării puterii politice a hunilor în Centrul Europei în anul 454.

La sfîrșitul secolului al IV-lea și în prima jumătate a secolului următor continuă însă să mai persiste unele orașe romane, ca: *Apulum*, *Potaissa*, *Napoca*, *Porolissum*, *Tibiscum* ș.a., centrul de olărie de la Cristești pe Mureș necropola nr. 1 de la Bratei pe Tîrnava Mare și altele[20].

Populația hunică de origine asiatică era puțină. Diademele cu pietre încastrate (Buhăieni, Gherăseni, Dulceanca etc.) specifice epocii hunice se întîlnesc doar în zona de stepă din Muntenia și Moldova, iar tipicele cazane de cult au apărut, în principal, pe linia Dunării (Hotărani, Desa, Sucidava-Celei, Boșneagu) și doar ca excepție în interior, datorită unor raiduri de pradă. Tot hunilor trebuie atribuit, se pare și „tezaurul" de la Tăuteni-Bihor.

În locurile inaccesibile lor hunii percepeau tribut (în produse și oameni care să servească la oaste), de la populația locală romanică prin șefi militari aflați în solda lor (ostrogoți sau alani, aclimatizați în zone împădurite sau accidentate, cum era și teritoriul țării noastre), care aveau la dispoziția lor și un număr anumit de oșteni. Acestor conducători „regionali" și celor din preajma lor le aparțin obiectele de aur și de argint, descoperite la Cîlnău (jud. Buzău), Chiojd (jud. Prahova), Brașov, Cepari (jud. Bistrița-Năsăud), Rotompănești ? (jud. Succava), Dumbrăvioara (jud. Mureș), primul „Tezaur" (= mormînt princiar) de la Coșovenii de Jos (jud. Dolj), al doilea tezaur de la Șimleul Silvaniei (jud. Bihor), fibulele de la Laz, Bratei, Arad, mormintele de la: Valea lui Mihai, Roman, Chiojd, Periam, Pecica etc. Recent tot în perioada hunică a fost datat și celebrul tezaur de la Pietroasa. În afara obiectelor de aur și de argint, aparținînd unor căpetenii mai mari sau mai puțin importante (argint) există și descoperiri mai modeste, ca de exemplu necropola ostrogoto-alanică de la Botoșani „Dealul Cărămidăriei" sau grupurile de morminte de la Oradea, Oradea-Sere și Biharea, care, de asemenea, aparțin unor populații venite în trena hunilor și aflate în solda lor[21].

---

[19] *Ibidem*, p. 704.

[20] Maria Comșa, *Considerații cu privire la obștea sătească locală de pe teritoriul României în sec. III — IV e. n.*, în Muzeul Național, III, București, 1976, p. 219 — 220 și bibliografia indicată acolo.

[21] Pentru descoperirile din secolul al V-lea (inclusiv cele de după anul 454) cf. Radu Harhoiu, *Das norddonauländische Gebiet im 5. Jahrhundert und seine Beziehungen zum spätrömischen Kaiserreich*, în *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert*, Wien, 1980, p. 101 — 115; Idem, *The fifth century a. d. Treasure from Pietroasa, Romania, in the light of recent research*, British Archaeological Reports, Supplementary Series, 24, Oxford. 1977.

După zdrobirea puterii politice a hunilor în anul 454 și restabilirea de către imperiul bizantin a limesului de la Dunărea de Jos, se resimte o reînvioarare a romanității din nordul Dunării.

În acest timp populația autohtonă se dezvoltă sub o puternică influență bizantină.

Judecînd după ultimele date arheologice, credem că în a doua jumătate a secolului al V-lea și în prima jumătate a secolului al VI-lea, Oltenia, estul Banatului, sudul Transilvaniei, zona sudică a Munților Apuseni pînă la rîul Arieș, respectiv o bună parte din fosta provincie Dacia, se afla (ca și mai înainte în vremea împăratului Constantin cel Mare), chiar sub un fel de control al imperiului bizantin[22].

În a doua jumătate a secolului al V-lea în părțile din vestul țării se mai mențin încă grupuri de ostrogoți în zona Timișoara—Arad, Oradea și Valea lui Mihai, Carei. Tot atunci o nouă populație germanică, gepizii, eliberați de sub dominația hunică, își întinseseră dominația asupra cîmpiei din vestul și nord-vestul României, în preajma anilor 470—480 și curînd după această dată au intrat și în centrul Transilvaniei, în timp ce imperiul bizantin și-a exercitat în continuare influența sa în zona extracarpatică în Banatul de est și în sud-vestul Transilvaniei.

Datorită contactului cu populația autohtonă din Dacia și din vestul țării, în mediul gepidic apare ceramica cenușie, lucrată din pastă cu nisip, ornamentată cu cîteva linii orizontale sau linii orizontale și în val. De asemenea, ceramica cu decor ștampilat reflectă cel puțin în parte, dacă nu în totalitate, o tradiție romană provincială. După cucerirea orașului *Sirmium* în anul 471, elementelor de origine dacică și celor de tradiție romană, originare din fosta provincie Dacia, li se adaugă și elemente romane provinciale de origine pannonică[23].

Considerăm că în afară de gepizi în a doua jumătate a secolului al V-lea și în secolul al VI-lea au avut loc migrații în Transilvania și apoi prin valea Tisei în Peninsula Balcanică a unor populații germanice (probabil ostrogoți), veniți din zona nord pontică și din Crimeea, aducînd cu ei din Crimeea fibulele digitate cu trei „degete" și paftalele cu cap de vultur. Cete de goți tîrzii și alani au trecut în secolele VI—VII și prin Moldova și Dobrogea ajungînd pînă în Peninsula Balcanică[24].

După cum se știe în anul 568 puterea politică a gepizilor a fost zdrobită de avari. Noua situație se reflectă prin prezența în zona de cîmpie din vestul țării (mai ales în secolul al VII-lea) a unor morminte de înhumație aparținînd perioadei primului kaganant avar. Avarilor însă, populație de călăreți nomazi, nu le era accesibil terenul accidentat și împădurit al Transilvaniei, teritoriu stăpînit mai înainte de gepizi, ce urma să fie dominat de ei, după învingerea acestora. Pentru a putea face față situației avarii au mutat aici

---

[22] Maria Comșa, *Romans, Germains et Slaves dans le territoire de la Roumanie aux VI — VII siècles*, Zbornik Narodnog Muzeja, IX — X, Beograd, 1979, p. 103 — 104 și harta nr. 1 (în afară de text).

[23] *Ibidem*, p. 104 — 105.

[24] Întrucît această problemă este deosebit de complicată, iar rezolvarea ei implică cercetări pe un spațiu foarte mare, care depășește mult granițele țării noastre, considerăm că asupra ei va trebui să revenim în chip special, cu alt prilej.

diferite populații germanice supuse lor, originare din zona est merovingiană alamano-francă și longobardă. Coexistența între germanici și populația autohtonă este dovedită prin prezența acelor de păr în formă de *stilus* descoperite în necropola de la Band și în așezarea de la Moreşti. Tot de populația locală legăm catarama în formă de cruce de la Bratei. De asemenea, unele din mormintele creștine de la Bratei, judecînd după forma cruciulițelor descoperite în cadrul inventarului lor, înclinăm a le atribui autohtonilor[25].

Germanicii, noi veniți, cărora sporadic li s-au alăturat elemente turanice (cutroguri) și slave, au trăit alături de populația locală și de rămășițele populației gepidice, ajungîndu-se în cele din urmă la o fuziune între elemente etnice de origini deosebite și la unificarea trăsăturilor generale ale culturii materiale.

În timp ce în zona intracarpatică a României, în secolele VI—VII, au apărut sau au fost așezate diferite populații germanice, în zona extracarpatică în jurul anului 527, au ajuns la Dunărea inferioară primii slavi, după care vor urma alte grupuri, venite independent sau sub presiunea avarilor (atît în 567, cît și anii 670—680)[26].

Diferite grupuri de slavi vor coexista în cadrul aceloraşi aşezări alături de populația locală romanică. Această situație se reflectă din punct de vedere arheologic printr-o cultură mixtă în care elementele de tradiție dacică și romană provincială coexistă cu cele de tip slav, constante atît în ceea ce privește anumite detalii ale locuințelor, a instalațiilor de foc, cît mai ales în ceramică și în riturile și în ritualurile funerare. În cadrul acestei culturi se resimte și influența bizantină timpurie de la Dunărea de Jos, sesizabilă mai ales în ceramică și în anumite tipuri de podoabe. Populația autohtonă a folosit amforele de tip bizantin (sec. VI), monedele bizantine de bronz și mai ales obiectele creștine, cum sînt crucea de la Davideni (jud. Bacău), opaițul creștin de la Luciu (jud. Ialomița), tiparele de cruci de la Olteni (jud. Teleorman), București-Străulești, Budurească (jud. Prahova), Botoșana (jud. Suceava) ș.a.

Trebuie să menționăm că slavii, care în teritoriul lor de baștină ocupau zone de silvo-stepă, de podiș și de bălți, ajunși pe teritoriul țării noastre, au căutat să se aşeze tot în silvo-stepă, podiș și în preajma bălților. În zona împădurită, mai accidentată ei nu au intrat decît în cazuri speciale, pentru obținere sării și eventual forțați de împrejurări (dislocați de alte populații în migrație).

Odată cu evenimentele din anii 670—680 în urma cărora ia ființă, în Cîmpia pannonică cel de al doilea kaganat avar, ultimele elemente germanice din centrul Transilvaniei dispar, în locul lor între Mureș și Tîrnava Mică, în zona cîmpiei Turzii, Teiuș și izolat lîngă Tîrgu Secuiesc, apar grupuri de populații de stepă, iar în restul teritoriului Transilvaniei alături de autohtoni sînt documentați slavi din preajma cotului Dunării Mijlocii sau de la nord-est de Carpați[27].

---

[25] Maria Comșa, *Romans, Germains et Slaves...*, p. 106 — 107, 109 — 114. Pentru direcțiile de deplasare ale diferitelor grupuri de slavi cf. Maria Comșa, *Die Slawen im karpatisch-donauländischen Raum im 6 — 7 Jahrhundert*, în Zeitschrift für Archäologie, 7, Berlin, 1973, 2, p. 197 — 228.

[26] Idem, *Romans...*, p. 113 — 115.

[27] *Ibidem*, p. 114.

Continuitatea elementului romanic din complexele mai vechi de tip Band-Noșlac, la acestea mai noi este dovedită prin menținerea unor tipuri ceramice de caracter autohton lucrate la roată rapidă (Culciu Mare, Gîmbaș, Aiud, Teiuș, Țaga, Bezid, Sălașuri, Filiași, Cipău-Sf. Gheorghe și altele[28].

Spre deosebire de epoca precedentă, după anul 680, contactul dintre autohtoni și slavi a avut loc pe o arie mai largă.

Între cele două elemente etnice a început (iar în regiunile în care slavii ajunseseră încă în secolul al VI-lea, a continuat) o fuziune, care în cele din urmă s-a sfîrșit prin asimilarea slavilor de către populația de limbă romanică. Faptul că s-a petrecut aproximativ uniform pe întreg teritoriul țării acest proces a avut o însemnătate deosebită pentru unitatea etnică și de limbă a poporului român[29].

În urma studierii direcțiilor de deplasare a populațiilor în migrație, a teritoriilor în care apar urmele culturii lor materiale și a raporturilor avute cu autohtonii se desprind o serie de concluzii deosebit de importante[30].

În general, constatăm că populațiile nomade ajunse în diferite perioade pe teritoriul țării noastre (sarmați, huni, avari etc.) pot fi identificate pe baza culturii materiale specifice lor numai în zona de stepă, rar la limita dintre stepă și silvostepă.

Populațiile sedentare (goți, slavi etc.) s-au așezat în regiunile de silvostepă și de podiș alături de localnici, conlocuind cu ei. Datorită modului de trai apropriat s-au stabilit legături mai strînse, care în cele din urmă au dus la asimilarea noilor veniți[31].

Nu lipseau nici legăturile autohntonilor cu populațiile nomade, dar cu aceștia localnicii întreținеau relații mai ales economice[32]. Asimilarea rămășițelor acestor populații a fost posibilă abia după ce ei s-au sedentarizat[33], proces care a început la limita dintre silvostepă și stepă.

Pe baza arealului de răspîndire a culturii materiale specifice pentru fiecare din populațiile în migrație, amintite mai sus, constatăm că nici una din ele, ajunsă în zona carpato-danubiană, fie cu mod de trai nomad, fie semisedentar sau sedentar, nu a ocupat efectiv întregul teritoriu actual al României. Acest lucru se explică, după părerea noastră, prin faptul că noilor veniți nu le era accesibil terenul accidentat (platformă înaltă dealuri, regiuni

---

[28] *Ibidem*, p. 114 — 115.

[29] Mărturisim că ideea raportului om-natură și rolul pe care l-a jucat mediul înconjurător în diferitele perioade istorice în formarea relațiilor sociale ne-a preocupat încă din anul 1973. Cu acel prilej și apoi în anii 1981 și 1982 în două comunicări susținute la Pitești în cadrul Societății *„Ecosinteze și etnosinteze carpatine"*, au fost formulate principalele concluzii pe care le-am expus și în această lucrare.

[30] Maria Comșa, *Sur le caractère de l'organisation sociale-économique et politique sur le territoire de la Roumanie durant la période de passage à la féodalité*. Nouvelles études d'histoire 4, București, 1970, p. 334 — 335.

[31] *Ibidem*, p. 37 — 38.

[32] *Ibidem*, p. 37.

[33] Văile împădurite ale rîurilor Argeș și Ialomița au constituit încă din vremea geto-dacilor adevărate căi de comunicație și drumuri comerciale între Carpați și Dunăre. Ele brăzdau stepa nelocuită sau locuită vremelnic de populații nomade scite și apoi scito-sarmate (cf. Vasile Pârvan, *Getica, o protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 175 — 177 și p. 217 — 219), iar în secolele II — III sarmate.

piemontane și montane) acoperit cu păduri dese. Populația autohtonă din contră era formată din oameni care trăiau în locuri împădurite (codri), fie că acestea se aflau în zona de șes în zonă de dealuri, piemontană sau de munte, precum și în zonele împădurite (zăvoaie, lungi) din preajma rîurilor mai mari și a bălților în special a bălților Dunării.

Populația autohtonă în mileniul I al e.n. nu a locuit în stepă, dar avea anumite drumuri de legătură, pe văi mai împădurite cum au fost valea Vedei a Argeșului sau valea Ialomiței[34], prin care trecea în mod curent pînă la Dunăre și chiar pînă la Marea Neagră.

Dacă pentru români, nici în vechime și nici în timpurile mai noi, nu constituia o problemă trecerea Carpaților dintr-o parte pe versantul celălalt, dintre populațiile migratoare numai goții și alte populații aflate în trena lor și mai tîrziu slavii au trecut în Transilvania prin cîteva pasuri mai accesibile din Carpații de curbură și din Carpații Orientali. Aceste treceri însă au fost forțate din cauza presiunii pe care au exercitat-o hunii asupra cetelor de goți și mai tîrziu avarii asupra slavilor.

În ceea ce privește populațiile nomade (sarmați, huni, avari etc.) acestea au trecut Carpații în Cîmpia Pannonică, pe un drum mult mai accesibil, prin nord, prin pasul Laborecke (Vereczke) sau pe valea Vistulei superioare și a rîurilor Bečva-Morava.

Datorită configurației terenului partea cea mai puternic romanizată a populației autohtone (respectiv Banatul de est, Transilvania de sud și vest, Oltenia și vestul Munteniei) au fost cele mai ferite de loviturile populațiilor migratoare. Populația intens romanizată din regiunile amintite mai sus menținîndu-se, în bună parte datorită condițiilor naturale, a determinat romanizarea treptată a dacilor și carpilor din zonele învecinate, elementul autohton devenind astfel capabil să asimileze populațiile nou venite, care în urma invaziilor succesive au mai rămas pe teritoriul țării noastre. La această situație se adaugă și interesul pe care-l manifesta Imperiul Roman și apoi bizantin timpuriu față de fosta provincie *Dacia*, reușind în vremea lui Constantin cel Mare, să recucerească o parte a acestei provincii și să supravegheze în vremea împăraților Constantin cel Mare și Justinian întregul teritoriu de la nord de Dunăre al fostei Dacii preromane,

Trebuie să mai atragem încă atenția asupra faptului că în afara zonelor de stepă și silvostepă, prezentate mai sus, în care avem de-a face în general cu o populație amestecată și în care evenimentele politice au provocat în diferite perioade tulburări, uneori chiar dislocări de populații de o mai mică sau mai mare amploare, în zonele împădurite de deal, piemontane și mai ales în numeroasele depresiuni intracarpatice populația locală daco-romană, devenită romanică și apoi românească, și-a continuat traiul aproape nestingherită.

Datele lingvistice, antropologice și etnografice dovedesc din plin vechimea acestei populații autohtone în zonele de deal și de munte, zone inaccesibile populațiilor în migrație.

Considerăm că populația romanică și apoi românească care a reușit să se mențină, în depresiunile intracarpatice, în zonele de deal și în platforma

[34] Cf. mai sus notele 13 și 22.

getică (Cîmpia înaltă a Olteniei și în vestul Munteniei) și în bălțile și Delta Dunării a constituit un permanent rezervor de repopulare și în același timp de romanizare a populației amestecate din cîmpie, rărită în urma distrugerilor repetate provocate de invaziile migratorilor.

În felul acesta se poate explica de ce populația autohtonă latinofonă a reușit nu numai să se mențină în spațiul carpato-dunăreano-pontic, dar a găsit și rezervele necesare, ca în condiții deosebit de grele și complicate, să-i asimileze pe cei cu care a conviețuit în anumite regiuni în diferitele perioade ale mileniului I e.n.

LE RÔLE DU MILIEU NATUREL (MONTAGNES, FORÊTS, LACS) POUR LA MENTION DE LA POPULATION AUTOCHTONE AU NORD DU DANUBE AUX IIIe — VIIe S. DE N. È.

Résumé

L'auteur est arrivée à la conclusion qu'entre la continuité de l'élément autochtone au nord du Danube et le milieu naturel il y a une étroite corrélation.

Tenant compte de la culture matérielle elle constate que la population qui a subi une romanisation plus intense (le Banat de l'Est, la Transylvanie du Sud et de l'Ouest, l'Olténie et la Valachie de l'Ouest) a été à l'abri des attaques et chocs plus forts des migrateures.

Dans la sylvo-steppe et dans les régions marécageuses la population autochtone au IVe s. a été mélangée avec des Gots et des autres populations venues dans leur traîne. Au VI — VII s. ils ont coexisté avec des Gépides en Transylvanie centrale et du Nord, ainsi qu'à l'Ouest des Monts Apuseni. Dans les autres régions du pays ils ont vécu ensemble avec les premières groupes des Slaves qui se sont déplacés vers le Danube Inférieure.

Les Géto-Daces et plus tard les Protoroumains n'ont pas habité la steppe, mais par les vallées boisées des rivières Vedea, Argeș, Ialomitza, Siret et Prut, ils ont marché courant vers le Danube et même jusqu'à la Mer Noire. Ainsi il y avait une liaison permanente entre la romanité carpathique avec la romanité danubienne.

Les zones boisées de la plate forme gétique en Olténie, ainsi que toute la zone collinaire et montagneuse de la Roumanie n'ont été accesibles à aucun peuple migrateur. Seulement les peuples germaniques (Gots, Gépides) et puis les Slaves ont pénétré dans la zone des bas collines dans des cas exceptionels (pour procurer du sel, ou disloqués par d'autres migrateurs), mais seulement après une période d'acclimatisation, parfois assez longue. Les Daco-romains, devenus ensuite Protoroumains, qui ont réussi se maintenir dans les dépressions intracarpathiques ainsi que dans les régions collinaires et montagneuses à l'abri des attaques des peuples migrateurs, ont été un facteur important pour la romanisation de la population hétérogène de la sylvo-steppe, ainsi qu'un réservoir permanent d'où cette région, periodiquement devastée par les peuples migrateurs venus des steppes nord-pontiques, a été repeuplée.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN AȘEZAREA DE PE DEALUL BOTOȘANCA (COMUNA ROMA, JUDEȚUL BOTOȘANI)*

COSTICA BUZDUGAN, DRAGOMIR POPOVICI, ION ALEXOAIE

Intensificarea în ultima vreme a cercetărilor arheologice pe cuprinsul județului Botoșani a făcut posibilă verificarea unor obiective amplasate în zone afectate de lucrări de îmbunătățiri funciare. Desfășurarea unor astfel de lucrări de ameliorare a solurilor supuse degradării a determinat și cercetarea unor stațiuni arheologice de pe teritoriul comunei Roma. Printre acestea se numără și așezarea din punctul denumit de localnici „Botoșanca" cunoscută relativ recent[1].

Punctul „Botoșanca" se află pe versantul stîng al văii cu același nume la circa 600 m de marginea sud-estică a satului Roma, în stînga șoselei ce duce spre Botoșani (fig. 1). Terenul are forma unui platou înalt de 175 m, ce înclină ușor dinspre nord-vest spre sud-est. Înspre sud-est el se îngustează căpătînd forma unui pinten care înaintează spre pîrîul Morișca, unde se termină abrupt. Platoul, îndeosebi partea înclinată a acestuia, a constituit vatra unei vechi și întinse așezări, al cărei perimetru închide o suprafață de aproximativ 50 ha.

Cercetările arheologice efectuate în 1985 de Muzeul de istorie al R.S.R., împreună cu Muzeul județean Botoșani au avut drept scop stabilirea ariei de răspîndire a vestigiilor arheologice, perioadele istorice pe care acestea le reprezintă și intensitatea de locuire.

Cercetările, care nu depășesc limitele unui sondaj de informare, s-au desfășurat pe patru secțiuni (I, II, III și IV) paralele și inegale ca lungime, orientate sud-nord-sud. Ele au fost deschise spre marginea de sud a platoului, deoarece în partea opusă arăturile efectuate pînă la o adîncime foarte mare distruseseră stratul arheologic pe toată grosimea lui.

Pentru a obține o imagine de ansamblu asupra intensității de locuire, cele patru secțiuni au fost trasate la distanțe relativ mari una de alta. Săparea lor a dovedit o locuire de lungă durată, începînd din epoca neolitică și pînă în secolele III—IV e.n., dar de o intensitate redusă. Stratul arheologic, destul de subțire și discontinuu a fost distrus pe alocuri în întregime de lucrările agricole și de agenții naturali. Numeroase resturi de locuire, dislocate de diferite lucrări agricole, au fost apoi antrenate și mișcate spre piciorul pantei de șuvoaiele de ape pluviale sau rezultate din topirea zăpezilor. Aceste cauze,

---

1 I. Alexoaie, *Cercetări arheologice pe teritoriul comunei Roma, județul Botoșani*, Comunicare susținută la sesiunea științifică a Muzeului de istorie Botoșani; Botoșani 25 — 26 octombrie 1985.

ca și agenții chimici explică starea de conservare precară a materialului arheologic în marea lui majoritate.

Stratigrafia așezării, destul de simplă și unitară în cele patru secțiuni săpate, prezintă următoarea succesiune: Consemnăm în primul rînd, un strat de pămînt negru nisipos, a cărui grosime depășește doar pe alocuri 0,20 m, reprezentînd solul vegetal actual, în care apar resturi arheologice răvășite de lucrările agricole. Sub el se află un strat de pămînt brun-cenușiu, gros de 0,20—0,60 m, în cuprinsul căruia apare ceramică fragmentară, bucăți de chirpic, oase de animale și cărbune. Acestuia îi urmează un strat maroniu, cu pigmentații gălbui, avînd o grosime cuprinsă între 0,60—0,80 m. În interiorul lui sînt pigmenți de chirpic ars. Acest strat suprapune solul galben, steril din punct de vedere arheologic.

În cele ce urmează vom prezenta conținutul descoperirilor pe secțiuni.

S.I. Printre vestigiile de locuire descoperite în această secțiune semnalăm prezența unui topor, lucrat din gresie fină, de culoare gălbuie, aparținînd neoliticului (fig. 2/2), ca și unele fragmente ceramice prevăzute cu decor pictat caracteristic fazei B a culturii Cucuteni. Menționăm apoi cîteva fragmente de vase hallstattiene tîrzii, lucrate din pastă grosieră, cu nisip și cioburi pisate în compoziție (fig. 2/4), printre care și o toartă de cană prevăzută pe suprafața exterioară cu o ușoară albiere longitudinală (fig. 2/1). Dar, multe vestigii arheologice, cuprinzînd fragmente de vase de diferite forme și dimensiuni, lucrate la roată, din pastă fină, de culoare cenușie sau cenușiu-gălbuie, ornamentate uneori cu brîu în relief, aparțin secolelor III—IV.

S. II. Pe lîngă un topor fragmentar din silex vînăt, în această secțiune au fost identificate fragmente de vase lucrate din pastă fină ori zgrunțuroasă, de culoare cenușie sau gălbuie, databile în secolele III—IV. Unele dintre ele sînt prevăzute cu ornamente constînd din linii orizontale, brîu simplu sau chiar fațete (fig. 3/1, 8—10). Unele toți sînt ornamentate pe suprafața exterioară cu caneluri largi longitudinale (fig. 3/6).

S. III. În cuprinsul ei nu au apărut decît doar mici fragmente de vase din diferite perioade istorice, răvășite de lucrările agricole.

S. IV. Care este și cea mai mare ca lungime, a dat la iveală cele mai multe materiale arheologice. Din cauza terenului înclinat materialele apar însă amestecate și masate spre piciorul pantei, astfel încît atribuirea lor diferitor perioade istorice nu se poate decît pe baze tipologice, cele mai vechi resturi de locuire, identificate îndeosebi spre piciorul pantei, datează din epoca neolitică, fiind reprezentate prin fragmente ceramice cu pictură specifică culturii Cucuteni B. Mai bine documentată, mai ales prin ceramică fragmentară, este perioada tîrzie a epocii bronzului. Fragmente provenind de la vase de dimensiuni mijlocii, în formă de borcan, confecționate din pastă cu ingrediente în compoziție, de culoare brun-gălbuie apar frecvent. Multe sînt prevăzute cu brîu simplu în relief (fig. 4/6) sau alveolar, dispus imediat sub buză (fig. 3/4), elemente decorative ce caracterizează producția ceramică a culturii Noua. Unele fragmente de vase au deasupra brîului reliefat găuri rotunde, a căror semnificație rămîne încă necunoscută (fig. 5/1), iar altele sînt prevăzute pe buză cu crestături oblice (fig. 3/3). Printre ele se întîlnesc și torți de cești (fig. 5/7). Prima epocă a fierului este atestată doar prin cîteva fragmente

de vase mari, de culoare brun-gălbuie, caracteristice perioadei tîrzii (Ha D). În schimb. perioada secolelor III—IV este bogat reprezentată, în special prin fragmente de vase lucrate la roată, din pastă fină, uneori zgrunțuroasă, de culoare cenușie sau gălbuie. Deseori ele sînt ornamentate cu linii incizate, în relief sau fațetate (fig. 2/6—8; 4/1—3,5; 5/2—5; 6/1—4,7; 7/6—10; 8/4—5). Uneori liniile orizontale sînt asociate cu linii în zig-zag (fig. 4/7). Alteori brîul orizontal reliefat este traversat de linii oblice punctate (fig. 4/8). Căniile sînt reprezentate prin exemplare din pastă fină, de culoare cenușie, cu toartă din bandă (fig. 3/3, 5; și 5/6).

Cîteva fragmente de străchini reconstituie forme tronconice cu profilul scund, ornamentate cu linii simple dispuse orizontal, sub buză sau gît (fig. 7/1—3; 4—5). Amfore fragmentare (fig. 6/6) și vase mari de provizii vin să întregească repertoriul ceramicii din această perioadă. În categoria celor din urmă produse se înscrie un vas de mari dimensiuni, lucrat la roată din pastă zgrunțuroasă, de culoare cenușie-gălbuie[2]. Vasul ars secundar, are corpul ovoidal, cu partea superioară mult bombată, cu gura strîmtă. Sub buză are două benzi de cîte patru linii simple, dispuse orizontal. Dedesubt se află trei benzi vălurite, iar sub ele o altă bandă de patru linii simple. Pe umărul vasului sînt două linii orizontale, fin incizate (fig. 8/1).

Cercetările practicate, deși modeste ca întindere precizează că cele mai vechi resturi de locuire descoperite în așezarea de pe deslul Botoșanca datează din neoliticul tîrziu. La rîndul lor, acestea sînt suprapuse de vestigii caracteristice epocii bronzului, cărora le urmează unele dovezi hallstattiene tîrzii. Cel mai bine documentată însă este perioada secolelor III—IV. Ele reflectă o locuire de mare extindere și de lungă durată, dar de o intensitate redusă.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE L'ÉTABLISSEMENT SITUÉ SUR LA COLLINE BOTOȘANI, COM. DE ROMA, DÉP. DE BOTOȘANI

Résumé

Les recherches archéologiques effectuées en 1985 sur le territoire de la commune de Roma ont été determinées, entre autres, par des travaux d'amélioration foncière.

L'endroit „Botoșanca" se trouve sur la rive gauche de la vallée au même nom, à environ 600 m sud—est de Roma.

Les fouilles archéologiques effectuées sur le bord méridional du plateau ont relevé l'existance d'un établissement à plusieurs niveaux d'habitation. Le plus ancien date de l'époque néolitique et contient des fragments de céramiques pointes, spécifiques pour la phase B de la civilisation de Cucuteni. Dans le niveau suivant, appartenant à la période tardive de l'âge du bronze, ont a trouvé plusieurs tessons avec des ornements caractéristiques pour la civilisation Noua. On a constaté l'existence aussi d'un niveau Hallstatt D.

Le dernier niveau d'habitation contient un grand nombre de fragments de vases travaillés à la tour du potier, ornementé souvent avec des incisions horizontales simples ou avec des lignes ondulées, appartenant III-e — IV-e siècles de n. è.

[2] Vasul, aflat în colecțiile Muzeului județean Botoșani, a fost descoperit în mod întîmplător de Pavel Mihai din satul Roma.

* Săpăturile de la Roma, punctul „Botoșanca", au avut un caracter de salvare și au fost executate cu sprijinul I.E.E.L.I.F. Botoșani. Mulțumim și pe această cale ing. C. Purice, director și ing. D. Cantemir pentru sprijinul acordat.

Légende des figures

Fig. 1 — La carte de la commune de Roma avec la colline Botoşancă.

Fig. 2 — Céramique et objets découverts dans l'établissement : 2, hache en pierre de l'époque néolithique ; 1, 4 fragments céramiques hallstattiens (SI) ; 3, 5, 6 — 9, fragments céramiques du IIIe — IVe siècles (SIV).

Fig. 3 — Céramique découverte dans l'établissement : 3, 4, la période tardive de l'âge du bronze (S. IV) ; 1, 6, 8 — 10, IIIe — IVe siècles (S. II).

Fig. 4 — Céramique découverte dans l'établissement : 6, la période tardive de l'âge du bronze ; 1 — 3 5, 7 — 8, IIIe — IVe siècles (S. IV).

Fig. 5 — Céramique découverte dans l'établissement : 1, 7, la période tardive de l'âge du bronze ; 2 — 6, IIIe — IVe siècles (S. IV).

Fig. 6 — Céramique découverte dans l'établissement : 1, 4. 6 — 7, IIIe — IVe siècles.

Fig. 7 — Céramique découverte dans l'établissement : 1 — 10, IIIe — IVe siècles (S. IV)

Fig. 8 — Céramique découverte dans l'établissement : 1 — 8, IIIe — IVe siècles (S. IV).

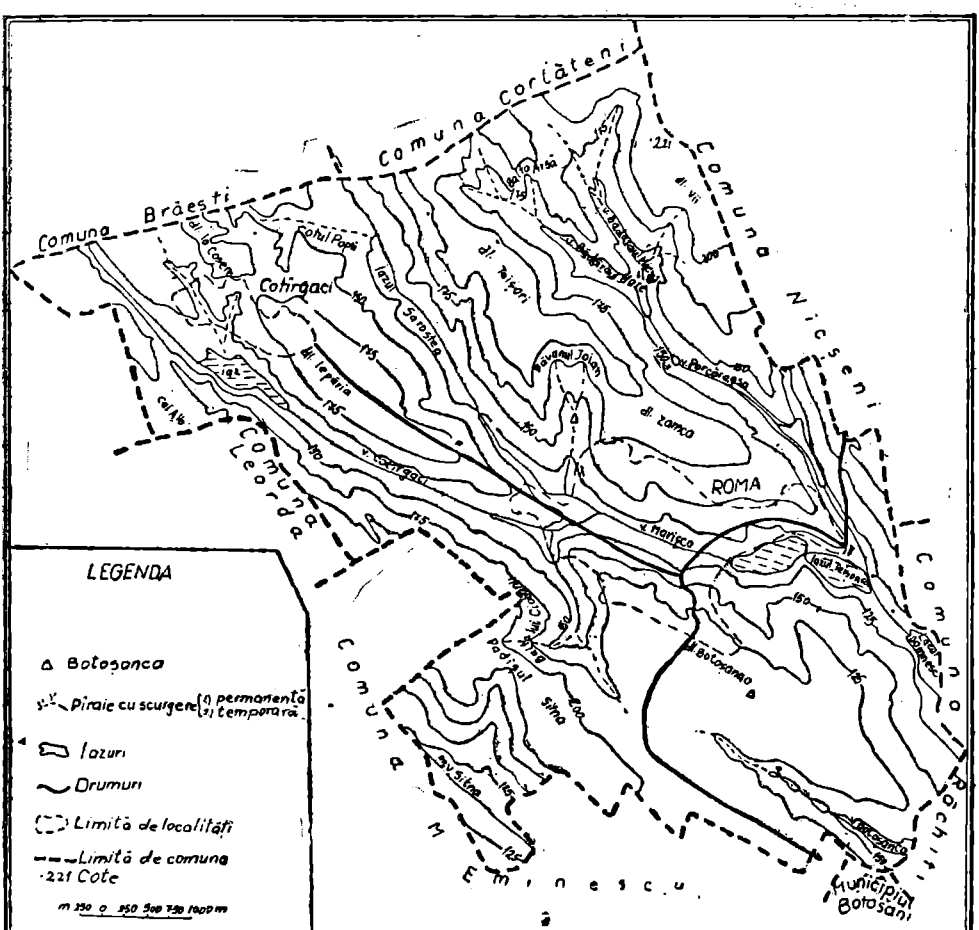

Fig. 1 — Harta comunei Roma cu punctul „Botoșanca"

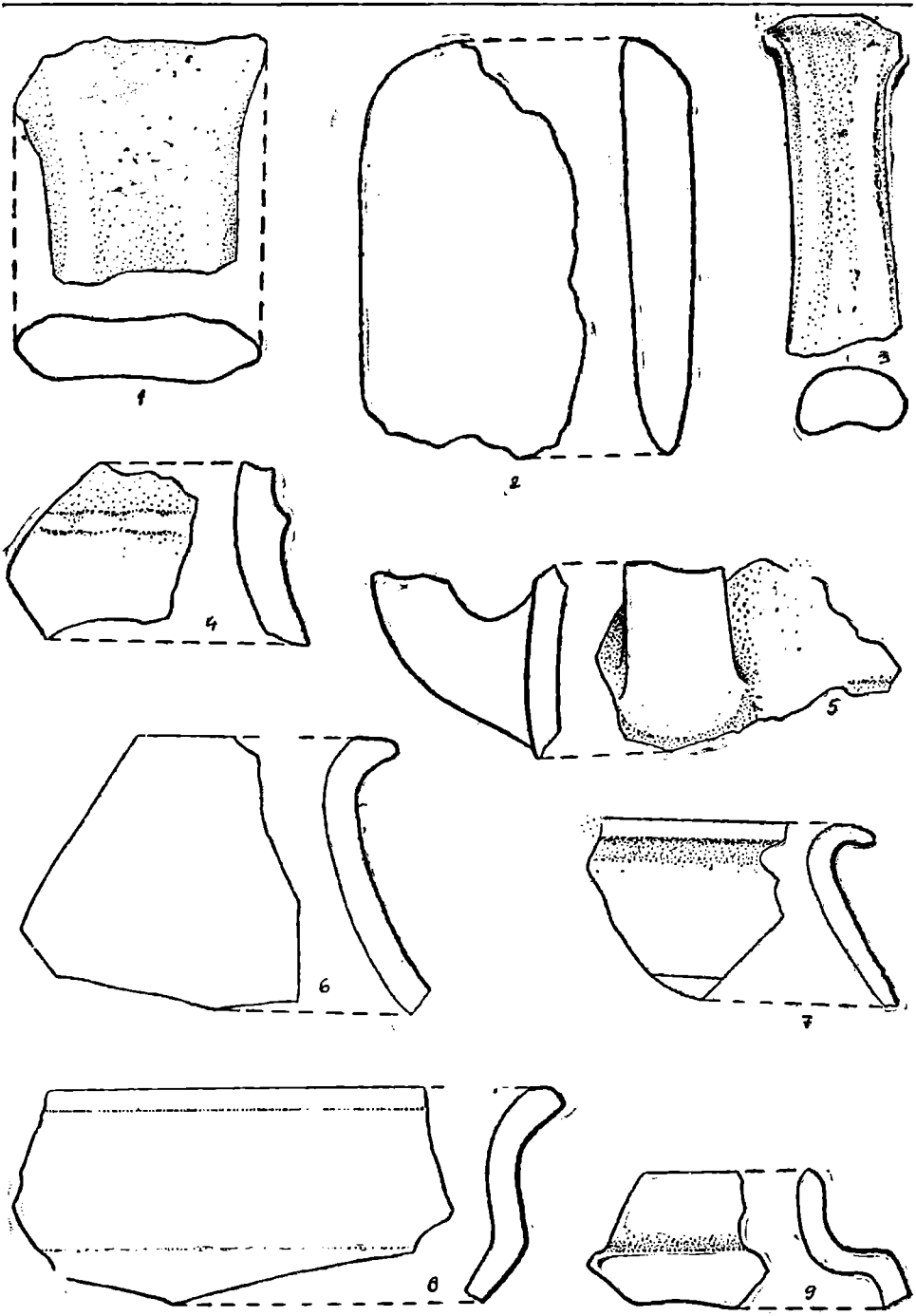

Fig. 2 Ceramică şi obiecte descoperite în aşezare : 2, topor de piatră din epoca neolitică ; 1, 4, fragmente ceramice hallstattiene tîrzii (S I) ; 3, 5, 6 — 9, fragmente ceramice din sec. III — IV (S. IV).

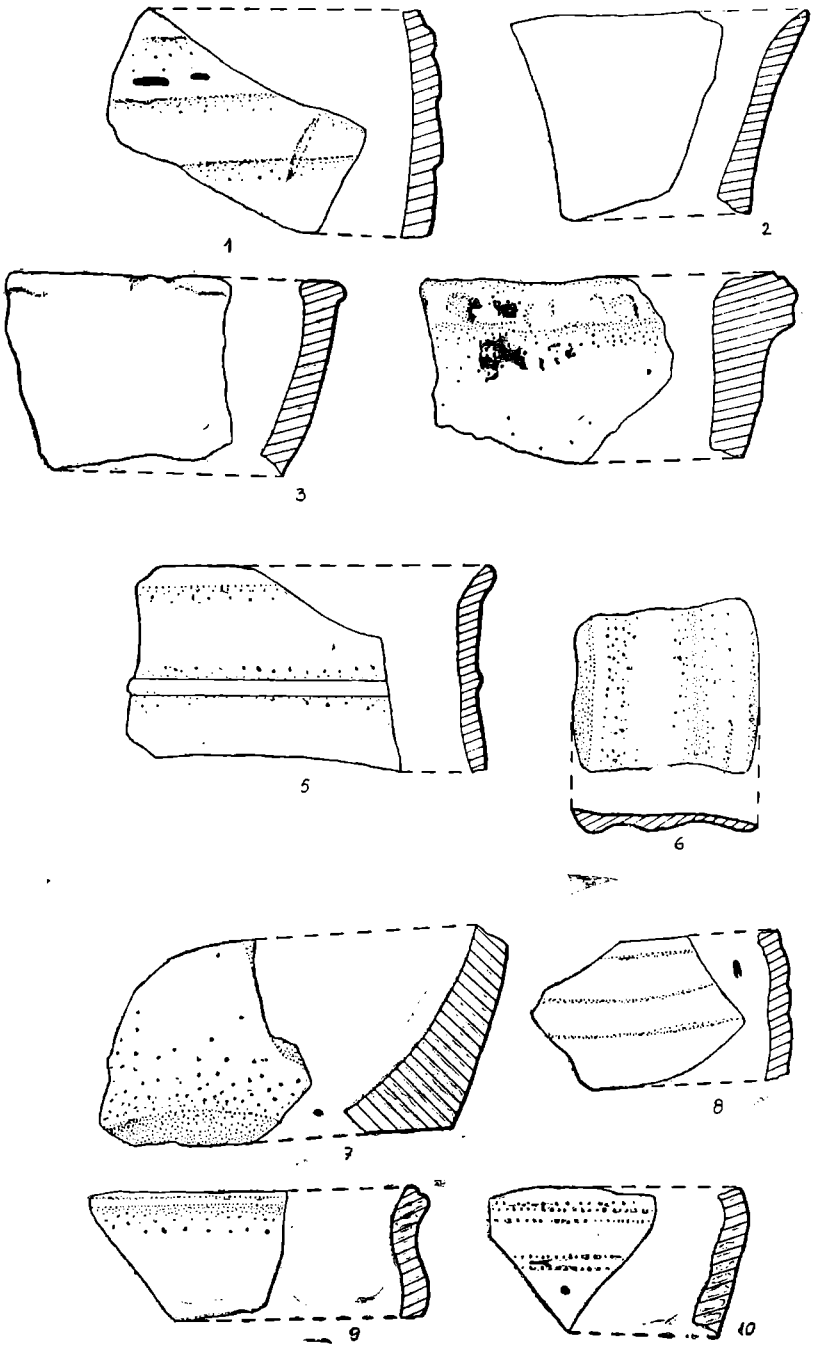

Fig. 3 Ceramică descoperită în așezare ; 3, 4, perioada tîrzie a epocii bronzului (S IV) 1, 6, 8 — 10, sec. III — IV (S. II).

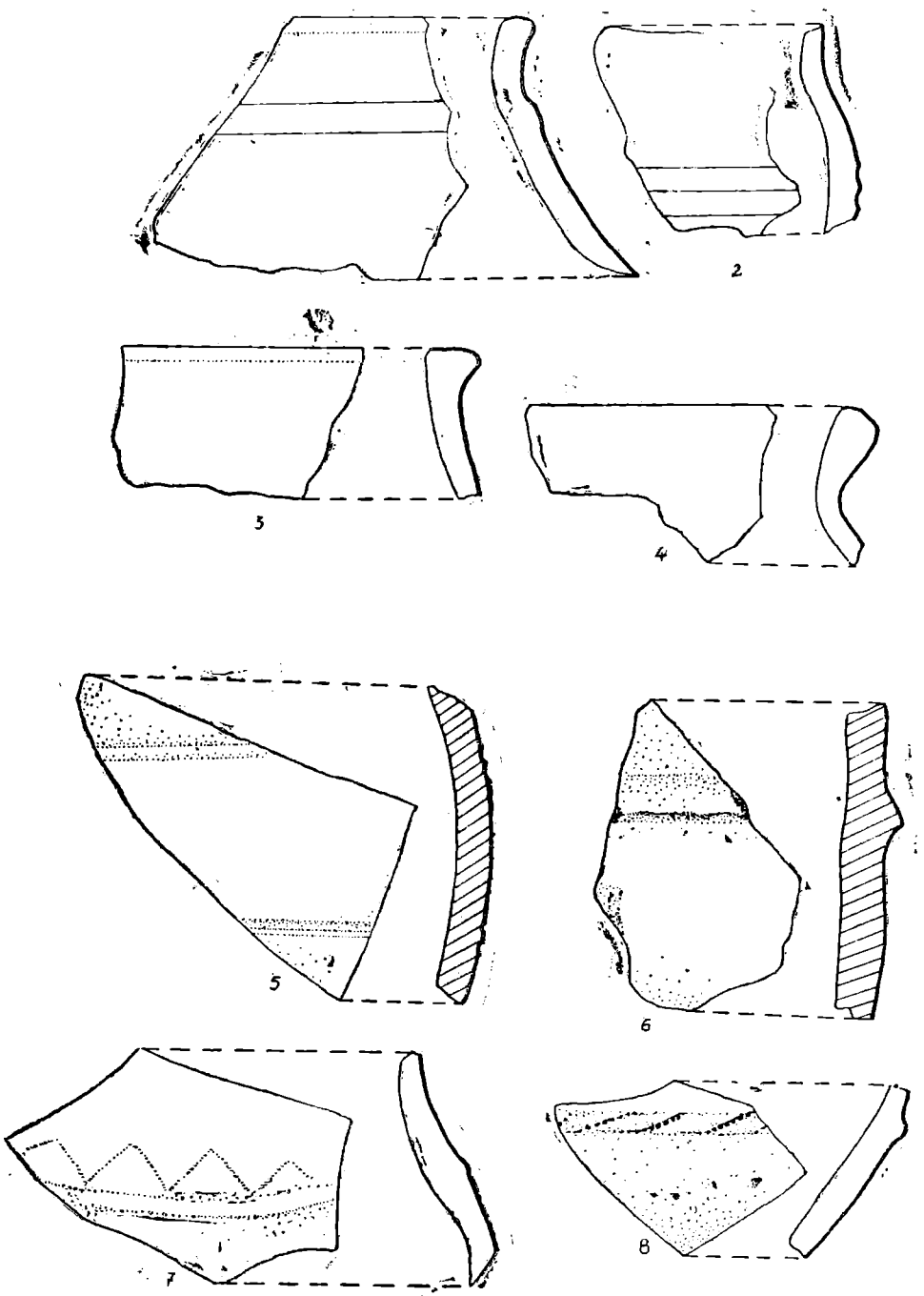

Fig. 4 — Ceramică descoperită în așezarea : 6, perioada târzie a epocii bronzului ; 1, 3, 5, 7, 8, sec. III — IV (S. IV).

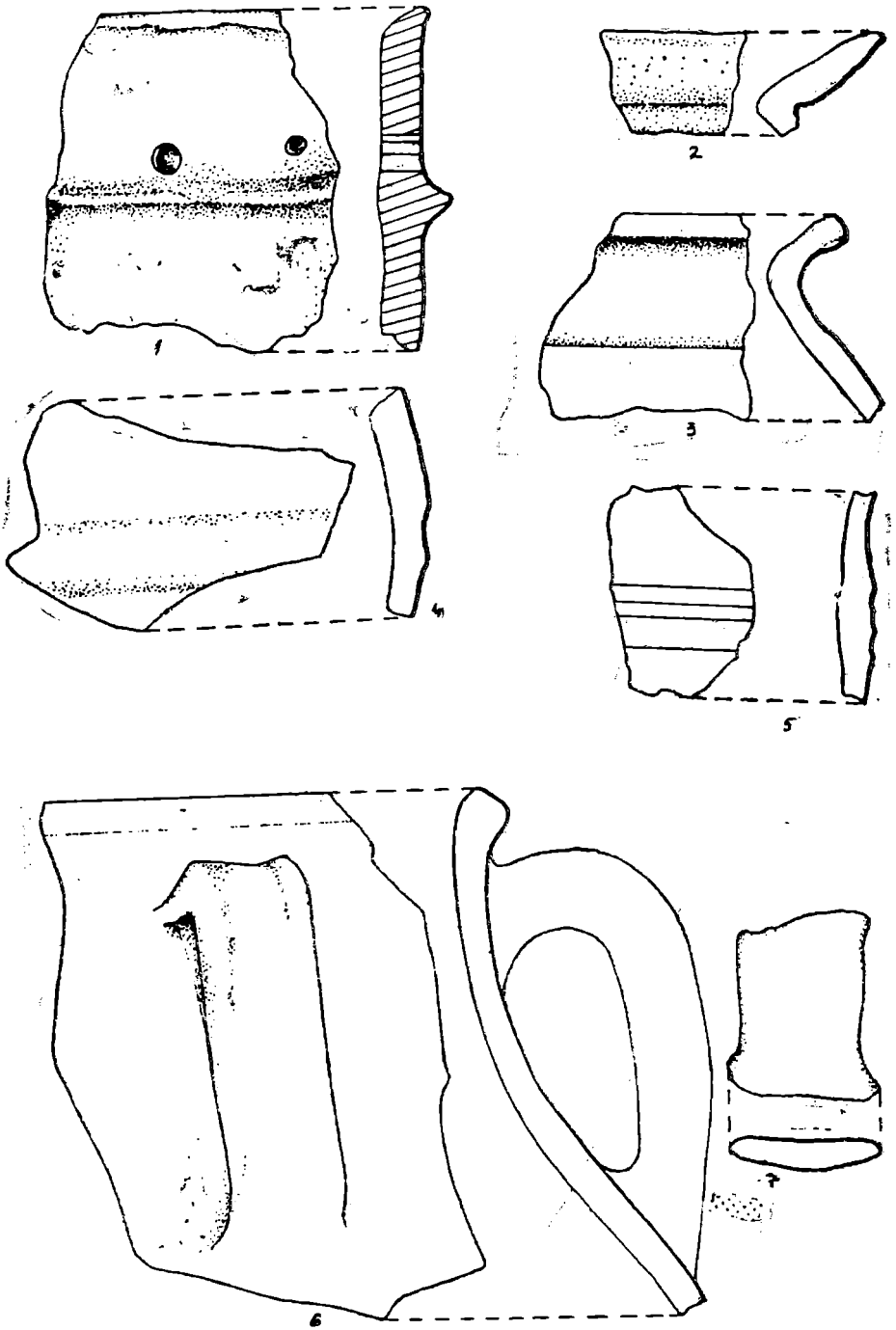

Fig. 5 — Ceramică descoperită în așezare : 1, 7, perioadă tîrzie a epocii bronzului ; 2, 6, sec., III — IV (S. IV).

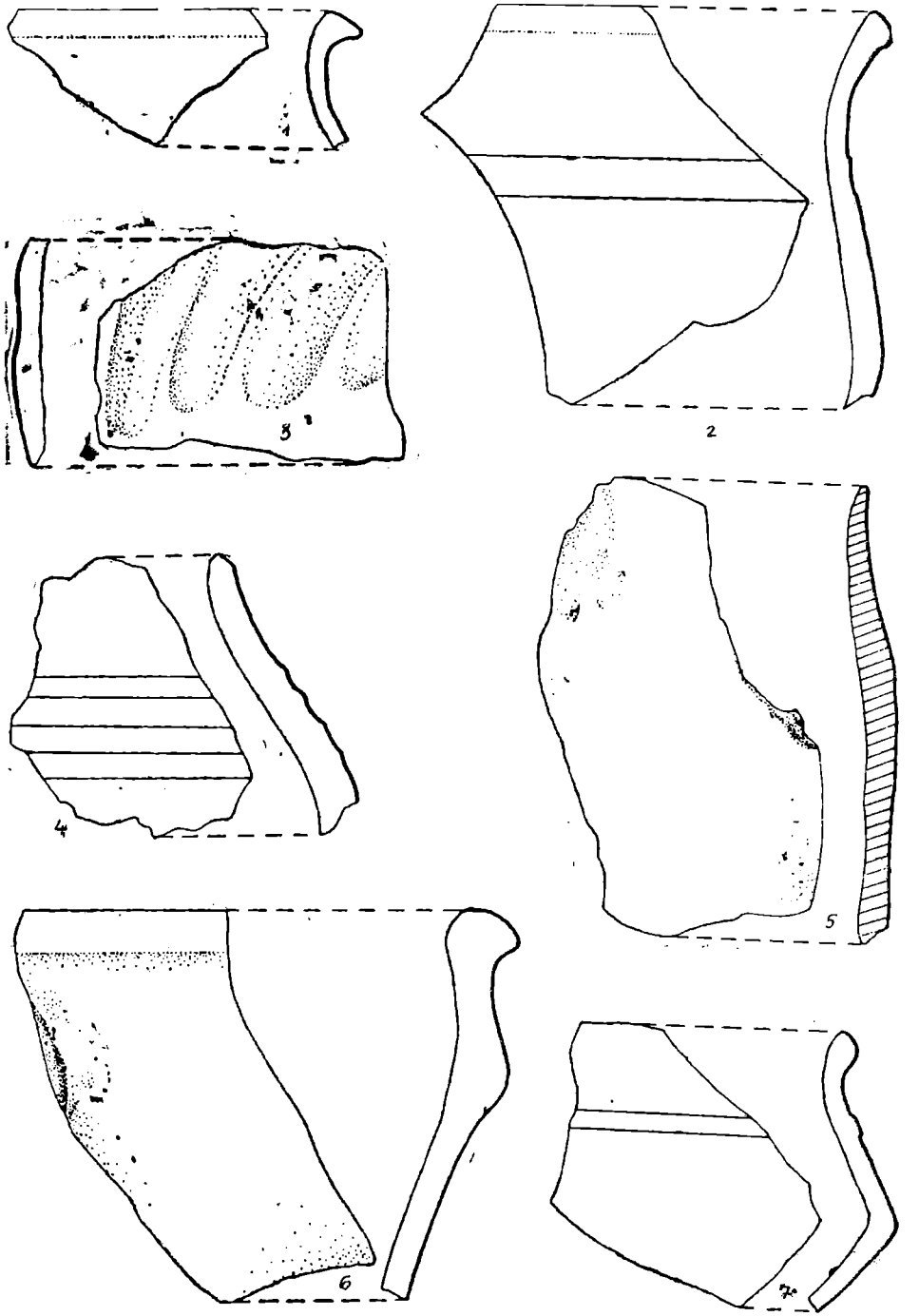

Fig. 6 — Ceramică descoperită în așezare : 1, 4, 6, 7, sec. III — IV (S. IV).

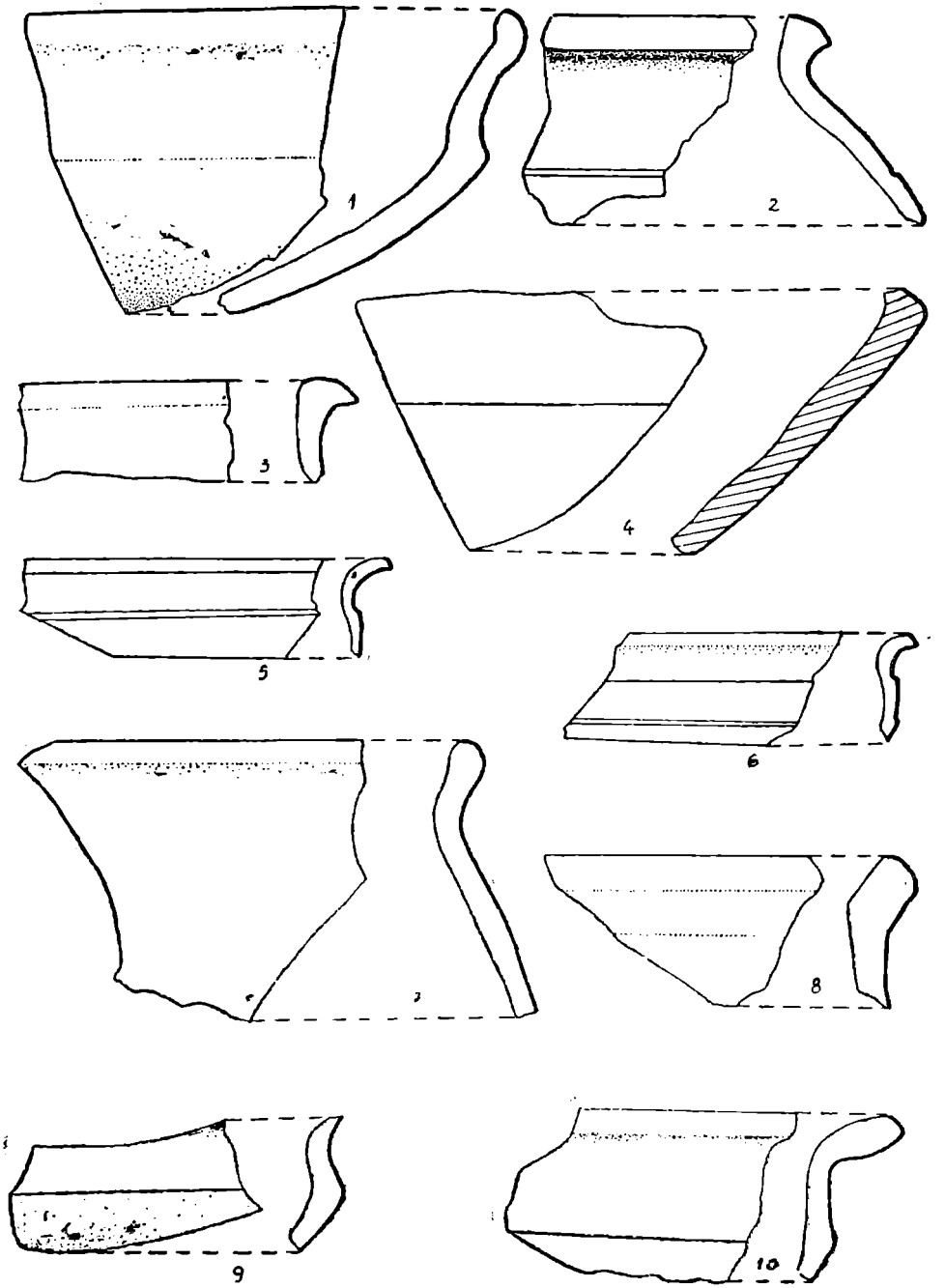

Fig. 7 — Ceramică descoperită în așezare : 1 — 10, sec. III — IV (S. IV).

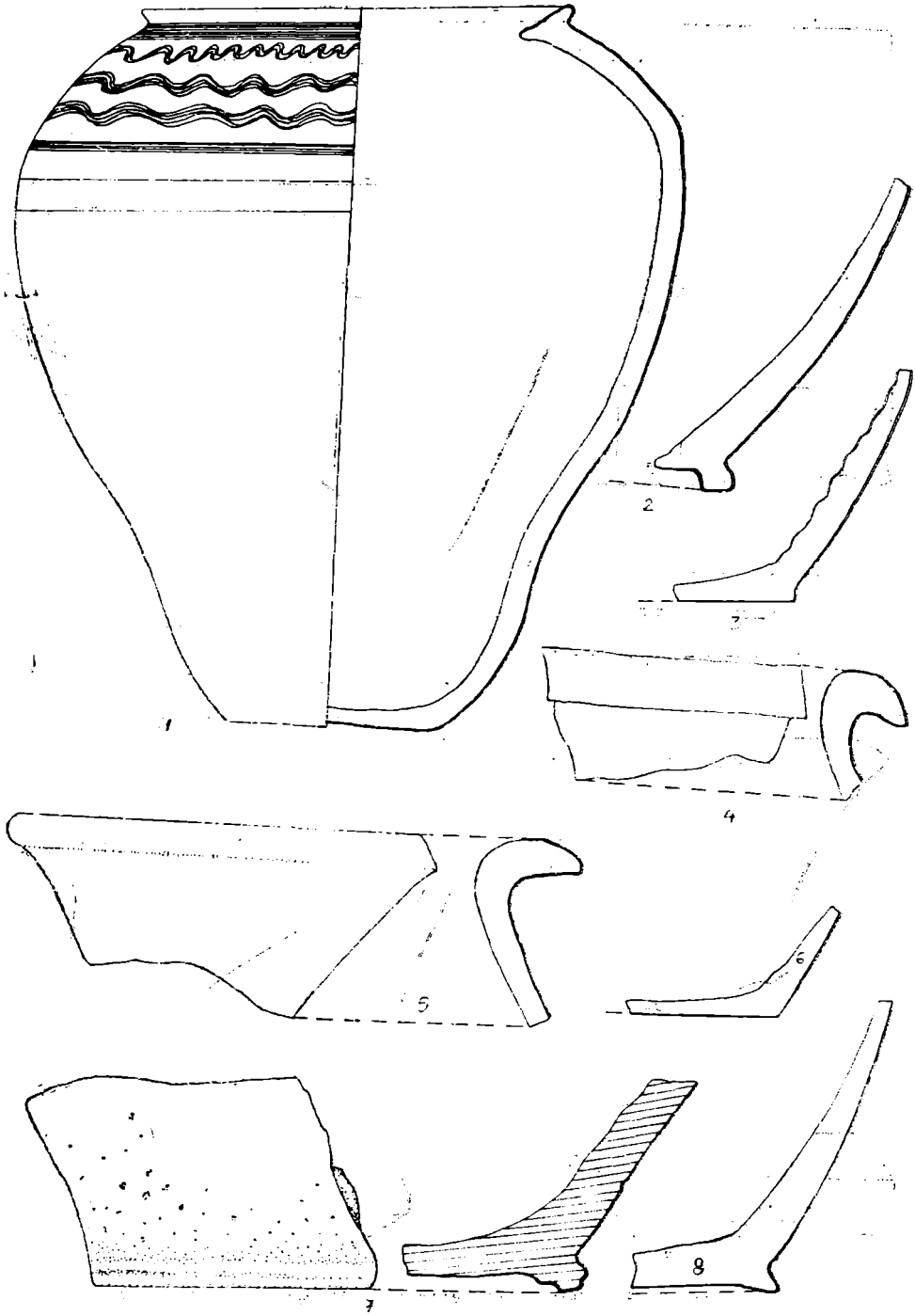

Fig. 8 — Ceramică descoperită în așezare : 1 — 8, sec. III — IV (S. IV)

DATE ISTORICO-ARHEOLOGICE PRIVIND DINAMICA LOCUIRII ÎN BAZINUL MILETINULUI (ZONA COMUNEI PRĂJENI, JUD. BOTOȘANI)

PAUL ȘADURSCHI, NICOLAE URSULESCU

Aflată în nordul județului Botoșani, la granița cu județul Iași, comuna Prăjeni se întinde, pe circa 7 km, de o parte și alta a rîului Miletin. Bogatele resurse de apă, reprezentate prin numeroasele pîraie și izvoare ce alimentează spre rîu, ca și terenul vălurit, care oferă bune condiții pentru adăpostirea așezărilor, au constituit factori favorizanți pentru o intensă și neîntreruptă locuire în teritoriu. În componența comunei intră localitățile Prăjeni, Cîmpeni (fost Lătăi), Lupăria (fost Trăisteni) și Miletin.

Pe actualul teritoriu al comunei au fost întreprinse pentru prima dată cercetări perieghetice în anii 1955—1956, de către un colectiv de cercetători ieșeni, datele fiind prezentate apoi în corpusul descoperirilor arheologice din Moldova[1]. Ulterior, s-au întreprins unele verificări pe teren, de către colectivul de redactare al repertoriului arheologic al județului Botoșani[2].

Intensele cercetări arheologice, practicate în anii 1985—1987 în comună[3], (cu ocazia lucrărilor întreprinse de I.E.E.L.I.F. Botoșani și cu sprijinul Muzeului Județean), ne-au prilejuit totodată și posibilitatea de a cunoaște mai îndeaproape istoria acestor locuri. Adunînd o serie de noi date arheologice, prin cercetări de suprafață și coroborîndu-le cu datele deja existente și cu cele oferite de documentele scrise, ni s-a relevat o interesantă secvență de continuitate a locuirii într-o microzonă din bazinul Miletinului, ceea ce ne-a permis totodată să înțelegem unele aspecte privind dinamica așezărilor, în funcție de anumite condiții istorice concrete.

În momentul publicării *Repertoriului arheologic al județului Botoșani* erau semnalate pe teritoriul comunei 16 puncte de interes arheologic, dintre care 7 erau cartate. Actualmente, numărul lor e mai mult decît dublu, deși nu evem pretenția că am reușit o cercetare exhaustivă a teritoriului. Înainte

---

[1] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1971, p. 250 — 251, 258 — 259 (în continuare : *Așezări*).

[2] Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani* (în continuare : *RAJB*), București, 1976, vol. I, p. 205 — 208 ; vol. II, p. 320 (nr. 109), 342 (nr. 294), 345 (nr. 319), 348 (nr. 342, 343), 354 (nr. 398).

[3] N. Ursulescu, P. Șadurschi, *Hierasus*, VI, 1986, p. 15 — 23 ; idem, *SCIVA*, 39, 1, 1988, p. 45 — 52 ; idem, *Descoperiri funerare din epoca bronzului la Prăjeni*, comunicare la cea de a XXI-a sesiune de rapoarte arheologice, Timișoara, 1987 ; idem și M. Tomozei, *Cercetările arheologice de salvare în așezările traco-getо-dacice de la Prăjeni—Nelipești*, comunicare la cea de a XX-a sesiune de rapoarte arheologice, Deva, 1986 ; idem *Cercetările arheologice din necropola tumulară de la Prăjeni—Țarnă*, comunicare la cea de a XXII-a sesiune de rapoarte arheologice, Pitești, 1988.

de a încerca unele considerații de ordin istoric, vom prezenta punctele de interes arheologic, iar acolo unde va fi cazul vom aduce în discuție și informațiile furnizate de documentele scrise. Prezentarea punctelor o vom face urmînd cursul Miletinului, întîi pe partea dreaptă, apoi pe cea stîngă a rîului; același principiu îl vom aplica și în cazul afluenților Miletinului.

1. *Dealu Ciurari* (Movile). Pe teritoriul comunei Flămînzi, în stînga D. J. 282 B (Flămînzi-Prăjeni), la 4,900 și 4,100 km de Prăjeni, pe cuesta înaltă de deasupra Miletinului, se află două movile. Prima dintre ele este mai aplatizată și de dimensiuni mai mici, iar a doua, numită de localnici „Movila Ciurari", este de mari dimensiuni (înaltă de circa 3 m). Ultima a fost vizibil afectată de lucrările agricole și de cele prilejuite de instalarea unei linii de înaltă tensiune.

2. *Dealu Ciurari* (panta estică). Pe panta lină a dealului, cuprinsă între șosea și albia majoră a rîului Miletin, în zona barajului marii acumulări de apă, s-au descoperit numeroase fragmente ceramice, aparținînd culturii Cucuteni (material corodat, amorf, dintr-o fază neprecizată), culturii Noua (fig. 2/2—3), poate și Hallstatt-ului timpuriu, în fine, perioadei medievale — secolul al XVII-lea (fig. 2/1).

3. Cîmpeni — *Dealu Nacu*. Aici s-a descoperit anterior un topor de piatră șlefuită, cu perforație pentru coadă[4]. În timpul cercetărilor noastre am găsit fragmente ceramice cenușii, lucrate la roată, din pastă fină și zgrunțuroasă, caracteristice culturii Sîntana de Mureș (fig. 2/4—8); printre ele există și un fund ascuțit de amforă romană, de culoare cărămizie.

4. Cîmpeni — *La Standoală*. Punctul se află pe un interfluviu (Dl. Bosia) format de pîrîul Leahu și o ravină. Aici s-au descoperit: o lamă de silex, atribuită cu probabilitate paleoliticului final, precum și fragmente ceramice din Hallstatt, din secolul III e.n. și din secolul al XVIII-lea[5].

5. Cîmpeni — *Marginea vestică a satului*. Pe platoul cuestei din dreapta Miletinului, care formează un interfluviu înalt spre pîrîul Leahu, s-au descoperit, în porțiunea de teren delimitată de șosea, fragmente ceramice corodate, aparținînd unei faze neprecizate a culturii Cucuteni și perioadei medievale tîrzii (secolul al XVIII-lea)[6]. În imediata apropiere se află și cimitirul satului, unde s-au găsit urmele unei necropole de inhumație din secolul al IV-lea e.n.[7]

6. Cîmpeni — *La Han*. Pe aceeași frunte de cuestă, în vatra satului, unde, după tradiție, ar fi existat un han, au fost descoperite fragmente ceramice dintr-o așezare Cucuteni A—B și din secolul al XVIII-lea[8].

---

[4] *RAJB*, I, p. 207, punct XLVI 2. L. Menționăm că zona Nacu se întinde deopotrivă și pe teritoriul comunei Deleni (V. Chirica, M. Tanasache, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, I, Iași, 1984, p 124, punct XXII. 9. E. și harta de la p. 130).

[5] *Așezări*, p. 251, punct 147 j; *RAJB*, I, p. 207, punct XLVI. 2. K.

[6] Probabil acest punct a fost sesizat și de N. Zaharia (în 1956), care semnalează însă numai urmele feudale (*Așezări*, p. 250, punct 147 d). *RAJB*, p. 206, punct XLVI. 2. E., îl menționează, dar îl localizează și îl cartează în mod eronat în stînga Miletinului (corect: stînga pîrîului Leahu).

[7] *Așezări*, p. 250, punct 147 e; *RAJB*, I, p. 206, punct XLVI. 2. F.

[8] *Așezări*, p. 250, punct 147 a; *RAJB*, I, p. 205, pun ct XLVI, 2, B; N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 533.

7. Cîmpeni — *Dealu Struna*. Cu ocazia săpării unui tranșeu, a fost distrus un mormînt de inhumație, aparținînd culturii Sîntana de Mureș[9].

8. Cîmpeni — *La Iezătura Veche* (= *Sub Culmea Dealului*). Punctul, cunoscut de mai multă vreme[10], a făcut în 1985 obiectul unei noi cercetări sistematice[11], pentru elucidarea problemei neobișnuitelor morminte în *dolium* și cu capace de piatră, descoperite în albia pîrîului Leahu. Dacă cu ocazia primei cercetări, din 1958, materialele descoperite au fost considerate ca provenind din 4 perioade (secolele II—III; IV; IX—XII; XVI—XVII), cercetarea mai recentă consideră că materialele datate inițial în secolele II—III ar aparține de fapt nivelului de locuire din secolul al IV-lea[12], iar vestigiii din secolele IX—XII nu s-au mai găsit, urmele medievale fiind doar din secolele XVI—XVII[13].

9. Cîmpeni — *Confluența pîrîului Leahu cu Miletinul*. Pe interfluviul din stînga acestei confluențe s-au descoperit fragmente aparținînd culturii Sîntana de Mureș (făcînd parte probabil din aceeași întinsă așezare ca și urmele semnalate la punctul precedent) și secolelor XVII—XVIII[14].

10. Lupăria — *Pîrîu Lupăria*. În rîpele de pe cursul superior al acestui pîrîu s-au găsit cîteva fragmente ceramice corodate, aparținînd unei faze neprecizate a culturii Cucuteni[15].

11. Lupăria — *Vatra Satului*. În Lupăria Veche, pe terasa Miletinului, în dreptul școlii vechi și a bisericii, se găsesc fragmente ceramice din faza B a culturii Cucuteni, din Hallstatt-ul tîrziu și din secolul al XVIII-lea[16]. Tot aici, lîngă biserică, localnicii plasează și existența unei foste curți boierești. În prezent, locul e puternic afectat de alunecări de teren.

12. Lupăria — *Dodolea*. Pe un platou situat la sud de sat[17] s-au descoperit fragmente ceramice din secolele IV, VII—IX, XIV—XV și XVII—XVIII, precum și resturile unei construcții, cu zidărie de piatră, pe care tra-

---

[9] *Așezări*, p. 250, punct 147 f; *RAJB*, I, p. 206, punct XLVI. 2. G.

[10] *Așezări*, p. 250, punct 147 b; *RAJB*, I, p. 206, punct XLVI. 2. C.

[11] O. L. Șovan, M. Ignat, N. Ungureanu, *Hierasus*, VI, 1986, p. 61 — 71.

[12] Ibidem, p. 62. Probabil că în legătură cu intensa locuire din secolul al IV-lea trebuie pus și unul din cele două tezaure descoperite pe teritoriul satului în 1903, conținînd obiecte de podoabă și 32 denari romani (*Așezări*, p. 250, nota 150; *RAJB*, I, p. 205, punct XLVI. 2. A), deși O. L. Șovan, M. Ignat, N. Ungureanu (*op. cit.*, p. 64, nota 11) consideră că citarea acestui tezaur la Cîmpeni ar fi o confuzie (fără să se aducă însă argumentația necesară pentru această afirmație). Citarea descoperirii la Flămînzi—Lătăi (C. Moisil, *BSNR*, 41 — 42, 1922, p. 58, nr. 93; sursă după care informația a fost preluată în toate celelalte studii: vezi V. Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980, p. 293, nr. 13) se datorează faptului că atunci satul Lătăi (actualmente Cîmpeni) făcea parte din moșia Flămînzilor.

[13] În legătură cu această locuire medievală se află, desigur, celălalt tezaur descoperit în 1903, compus din monede poloneze de la Sigismund III (emisiuni dintre 1585 — 1601): C. Moisil, *BSNR*, X, 20, 1913, p. 64, nr. 27; *Așezări*, p. 250, nota 150; *RAJB*, p. 205, punct XLVI. 2. A.

[14] *Așezări*, p. 250, punct 147 c.; *RAJB*, I, p. 206, punct XLVI. 2. D.

[15] *Așezări*, p. 251, punct 147 i; *RAJB*, I, p. 207, punct XLVI. 2. J. Deși în cele două repertorii punctul a fost trecut pe teritoriul satului Cîmpeni, considerăm că aparține mai degrabă satului Lupăria.

[16] *Așezări*, p. 251, punct 150; *RAJB*, I, p. 207, punct XLVI. 3. A.

[17] Zona Dodolea se continuă și pe teritoriul învecinat al comunei Deleni (V. Chirica, M. Tanasache, *op. cit*, harta de la p. 130).

diția locală le pune pe seama unui fost han, ridicat lîngă vechiul drum al Hîrlăului[18].

13. Lupăria — *Dealu Modruz*. La circa 300 m sud-est de iazul vechi de pe pîrîul Modruz se află o spinare îngustă de deal, de circa 20—30 m lățime, cu pante abrupte pe trei laturi, orientată NV—SE. Abrupturile sînt delimitate spre NV și SV de pîrîul Modruz (Iazul Vechi și Iazul Rădenilor), iar spre NE de un izvor. Legătura cu podișul se realizează spre SE, după circa 200 m. Pe această „cetățuie" se află o bogată așezare Cucuteni A_3 (probabil etapa finală), cu platforme masive de lut. Ceramica, acoperită cu o crustă de calcar, a păstrat foarte bine pictura (fig. 5—6).

14. Lupăria — *Dealu Robu*. Pe vastul platou cuprins între pîrîul Modruz și Valea Budăilor s-au găsit cîteva fragmente ceramice aparținînd culturii carpice și perioadei medievale (secolul al XVI-lea).

15. Lupăria — *Valea Budăilor*. În dreapta văii, în aval de bazinul de apă care aprovizionează satul, pe panta lină, s-au găsit fragmente ceramice lucrate cu mîna, atipice (pastă negricioasă, arsă incomplet, cu amestec de cioburi și nisip) și piese de silex, aparținînd probabil perioadei de tranziție spre epoca bronzului. S-au găsit, de asemenea, fregmente ceramice din feudalismul dezvoltat.

16. Lupăria — *Dealu Ciobănica*. La capătul unui platou, cuprins între pîrîul Modruz la vest și Valea Budăilor spre sud, la circa 1 km E—SE de Lupăria Nouă, se găsesc la suprafață extrem de numeroase fregmente ceramice, smălțuite și nesmălțuite, din secolele XVIII—XIX, (fig. 2/9—14), precum și bucăți de lipitură de lut de la locuințe, dovedind existența în acest loc a unui sat dispărut. Probabil e vorba chiar de satul Modrus, menționat ca existînd încă la 1835, cînd avea sub 5 case[19]. Amintirea acestui sat s-a păstrat într-o serie de toponime locale (pîrîu, deal, tarla). Tot pe acest platou s-a găsit și un fragment ceramic atipic, lucrat cu mîna, cu suprafețele gălbui și miez negricios, cu ardere incompletă și cioburi pisate în compoziție, aparținînd unei perioade neprecizate din comuna primitivă.

17. Lupăria — *Dealu Porcăriei*. Zona din stînga confluenței Văii Budăilor cu pîrîul Modruz este dominată de un deal cu pante abrupte spre cele două cursuri de apă; în dreptul dealului, Valea Budăilor se arcuiește, cuprinzîndu-i laturile estică și nordică, iar Modruzul îl delimitează spre vest. Pe această poziție dominantă, tip „cetățuie", cu largă vizibilitate, s-au găsit silexuri patinate (grattoir, lamă, așchii) din paleoliticul superior, precum și fragmente ceramice din faza Cucuteni A (fig. 2/15—16). Pe panta nordică a dealului s-a găsit un fragment de la un capac cenușiu-negricios din perioada medievală tîrzie (secolele XVIII—XIX), care poate să provină însă de pe dealul Ciobănica, aflat chiar vis-à-vis, peste Valea Budăilor.

18. Lupăria — *Dealu Hîrlop*. În marginea sudică a comunei se află un vast platou (tip „cetățuie"), limitat spre vest și sud de valea Hîrlop, iar de la

[18] *Așezări*, p. 250 — 251, punct 147 *g*; *RAJB*, I, p. 206 — 207, punct XLVI. 2. H. (aceeași observație ca la nota 15). Un han (sau cîrciumă) cu numele „Dudole" este menționat pe harta rusă din 1835 (C. G. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea*, București, 1957, p. 235).

[19] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 236.

confluența acesteia — de pîrîul Modruz, spre est. Pe acest platou se află o întinsă așezare cucuteniană, cu urme de platformă, fragmente ceramice corodate, probabil din faza B (fig. 2/17) și unelte de piatră; se remarcă fragmentul unui topor perforat, rupt în dreptul orificiului, care e paralel cu tăișul (fig. 2/18).

19. Lupăria — *Iazul Vechi*. În stînga confluenței văii Hîrtop cu pîrîul Modruz, la est și nord de coada Iazului Vechi, pe pantele joase și line, sud-vestice ale dealului Hîrtop au apărut numeroase fragmente ceramice aparținînd fazei evoluate a culturii Noua (fig. 2/19—29). Ca forme, se întîlnesc: vase-sac, vase-borcan cu buza ușor răsfrîntă, străchini cu profil în S; printre decoruri, se remarcă brîiele ascuțite și brîiele alveolare, dispuse sub buză, proeminențe-apucători, cu capătul rotunjit. S-a găsit și un omoplat cu urme de crestături. Cu totul sporadic se întîlnesc și fragmente ceramice cucuteniene, probabil răspîndiri din așezarea învecinată de pe dealul Hîrtop.

20. Lupăria — *Iazul Nou* (= *Tarlaua Modruz*). Pe panta lină, estică, a dealului Hîrtop, din stînga pîrîului Modruz, în dreptul iazului nou, s-au cules fragmente ceramice fine și zgrunțuroase, aparținînd culturii Sîntana de Mureș (fig. 2/31—32). S-a găsit și un fragment de toartă de amforă, din pastă gălbui-albicioasă, cu mult nisip (fig. 2/30).

21. Lupăria — *Movila Socoldea* (= *Catarcă*). Pe culmea dealului Țiclău, la circa 1 km de marginea nord-vestică a satului Miletin, lîngă marginea nordică a viei intercooperatiste, se află o movilă, înaltă de circa 1.5 m și cu diametrul de aproximativ 30 m.

22. Miletin — *Cap Iaz*. La circa 1 km de marginea de sud-est a localității, pe panta dealului care dă spre o veche iezătură a pîrîului Puturosu, s-au descoperit fragmente ceramice aparținînd culturilor Noua și Sîntana de Mureș, precum și feudalismului dezvoltat (secolele XV—XVI). Pe culmea dealului se observă o movilă de dimensiuni foarte mari.

23. Miletin — *Centrul Satului*. După informațiile primite de la localnici, cu ocazia săpării unor gropi, îndeosebi în curtea lui Gh. Muiaru, dar și în gospodăriile vecine, s-au descoperit mereu morminte, probabil cu rit creștin. Într-un caz a fost observată prezența unui cercel, despre care nu am aflat alte detalii. Aceste semnalări ne determină să presupunem că aici a existat cimitirul unui sat dispărut, întrucît actualul sat a fost înființat doar după reforma agrară din 1921.

24. Miletin — *Marginea de NE a satului*. În rîpa din dreapta drumului care leagă satul de D.J. 282 B, în dreapta rîului Miletin, vis-à-vis de Cotu Beicului, în dreptul confluenței Miletinului cu pîrîul Puturosu, deasupra unor izvoare care țîșnesc din cuestă, s-au găsit sporadice fragmente ceramice corodate, cucuteniene și lipituri de lut. Peste drum se află casele locuitorilor Ilie Axinte și Gh. Baciu.

25. Miletin — *Confluența Miletinului cu Puturosu*. Pe o zonă întinsă și relativ joasă din dreapta rîului Miletin, la poalele nordice ale dealurilor

Borosoaia (punctul „La Darabă") și Țiganca[20], precum și la marginea estică a satului Miletin, apar numeroase lipituri de lut și fragmente ceramice, care se datează îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XV-lea (fig. 2/33—38). sugerînd existența în acest loc a unui sat dispărut. Un document din 1 aprilie 1576 menționează tocmai prin această zonă satul Boureni (sau Buoreni), pe Miletin[21]; familia lui Ioan Vorontar, care stăpînea 1/3 din sat, avea urice de proprietate de la Ștefan cel Mare și urmașii lui, deci satul era mult mai vechi. Un indiciu pentru localizarea propusă îl poate constitui faptul că și astăzi locuitorii din celelalte sate mai vechi numesc Miletinul „Cap de Bou", probabil datorită vreunui vechi semn domnesc de hotar, dispărut de mult, dar păstrat în toponimia locală. Aceste realități locale, ca și datele oferite de documente, ne determină să presupunem că fostul sat Boureni s-a aflat tocmai în zona actualului sat Miletin, înființat după 1921.

În afară de urmele medievale, menționăm că sub poala dealului Țiganca s-a găsit și un grattoir de silex calcinat, unguiform, de factură paleolitică (fig. 2/39), scurs probabil de pe vîrful dealului, care, prin poziția sa dominantă, oferă o largă vizibilitate asupra văii Miletinului.

26. Flămînzi — *Dîmbul Ciorogani*. Pe panta lină, sudică, a dîmbului (un pinten care înaintează pînă-n albia minoră a Miletinului, în stînga rîului), în grădina din spatele sediului barajului marii acumulări de pe Miletin, s-au găsit fragmente ceramice aparținînd culturii Precucuteni (faza a III-a), culturii Horodiștea, Hallstatt-ului tîrziu, culturii Sîntana de Mureș (fig. 3/1—2) și secolelor XVII—XVIII[22]. Ultimele materiale pot fi legate de vatra satului dispărut Ciorogani (sau Piciorogani); după tradiție, aici s-ar fi aflat și o biserică, ale cărei clopote au fost mutate peste apă, la biserica din Cîmpeni[23]. Coasta Cioroganilor se întinde în continuare, de la dîmb, pînă deasupra satului Prăjeni, dominînd partea stîngă a văii Miletinului. Satul Ciorogani (sau Piciorogani) e menționat prima oară în a doua jumătate a secolului al XVI-lea[24], iar dispariția sa se plasează pe la mijlocul secolului al XIX-lea, după ce, în 1834, a intrat în posesia domnitorului Mihail Sturza[25].

27. Flămînzi — *Platoul de deasupra Gurii Hîrtopului*. Pe marginea podișului, care domină un uriaș amfitreatru, rezultat prin alunecări de teren, chiar la limita dintre comunele Flămînzi și Prăjeni, s-au găsit lipituri de lut,

---

[20] Zona se întinde și pe teritoriul comunei Plugari (vezi V. Chirica, M. Tanasache, *op. cit.*, II, p. 306).

[21] *DIR*—A, XVI, vol. III, p. 62, doc. nr. 82. Vezi și p. 128, doc. 160.

[22] *Așezări*, p. 251, punct 147 h; *RAJB*, I, p. 207, punct XLVI. 2. I. Deși Coasta Cioroganilor, la poalele căreia se află punctul menționat, se întinde și pe teritoriul Prăjenilor, totuși Dîmbul Cioroganilor se găsește pe teritoriul comunei Flămînzi, nu a satului Cîmpeni, cum e menționat în cele două repertorii.

[23] Materialul fostei biserici ar fi servit pentru ridicarea bisericii din Bosînceni (com. Nicolae Bălcescu), în 1842: *Marele dicționar geografic al României*, vol. I. p. 546; N. Stoicescu *op. cit.* p. 643.

[24] *DIR* — A., XVI, vol. III, p. 128, doc. 160; p. 161 — 162, doc. 212.

[25] Gh. Georgescu—Buzău, *St. și mat. de ist. modernă*, I, 1957, p. 13 — 14. În momentul preluării de către Mihail Sturza era încă un sat mare, după cum arată harta rusă din 1835, avînd 55 de case (C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 235)

piese de silex și fragmente ceramice corodate, aparținînd culturii Cucuteni (probabil faza B) și perioadei de trecere spre epoca bronzului.

28. Prăjeni — *Lutărie.* În marginea nord-vestică a satului, pe o proeminență a primei terase neinundabile din stînga Miletinului (înaltă de circa 5 m față de albia majoră) și la aproximativ 1 km sud-est de barajul acumulării de pe Miletin, în ruptura provenită din scoaterea lutului, au fost observate platforme de locuințe, cu un frumos material ceramic cucutenian pictat din subfaza B_2. La suprafață, s-au mai găsit fragmente ceramice canelate din Hallstatt-ul timpuriu, precum și din culturile carpică și Sîntana.

Întreprinzîndu-se cercetări sistematice în acest punct, în lunile august-septembrie, 1986, au fost dezvelite vestigii din următoarele perioade[26]: a) o locuință Cucuteni B_2, cu două încăperi și două vetre; b) cinci morminte de inhumație, dintr-o necropolă distrusă, aparținînd culturii Costișa-Komarow din bronzul mijlociu; c) urme deranjate de locuire din Hallstatt-ul timpuriu, (fig. 4/1—5) precum și un mormînt de inhumație, care ar putea să aparțină aceleiași perioade sau unei etape puțin anterioare, prezentînd, prin inventar, evidente legături cu Bronzul transilvănenan și din zona Tisei superioare; d) resturi de locuințe și vetre cu pat de pietre, aparținînd culturii Sîntana de Mureș, (fig. 4/6—13) deranjate puternic de lucrările agricole. Menționăm că pe o altă proeminență a aceleiași terase, aflată în imediata vecinătate, mai apar și materiale caracteristice culturii carpice.

29. Prăjeni — *Zona NV a satului.* Pe panta lină a terasei din stînga Miletinului, sub Coasta Cioroganilor, în grădinile locuitorilor, se găsesc numeroase fragmente ceramice aparținînd unei locuiri din feudalismul tîrziu (secolele XVII—XIX). Documentele vorbesc despre un sat Colobanți[27] (mai tîrziu Clobanți[28]), situat mai jos de Ciorogani și cu loc de moară pe Miletin. Nu e deloc exclus ca satul Colobanți să fi existat tocmai în această zonă. La fel ca și Cioroganii, Clobanții dispar de asemenea la scurt timp după ce moșia a fost acaparată de Mihail Sturza[29].

Tot în această zonă, în stînga drumului de țară Prăjeni-Baraj, mai precis în dreptul locuinței lui Munteanu Milu, se observă o movilă aplatizată, cu înălțimea de 0,60 m și diametrul de circa 15—20 m.

30. Prăjeni — *Centrul Satului.* Pe fruntea cuestei din stînga Miletinului, pe care e amplasată vatra centrală a satului (consiliul popular, căminul cultural, biserica, blocurile, școala, postul de miliție), au apărut, cu ocazia diferitelor lucrări de construcție, numeroase fragmente ceramice, aparținînd

---

[26] N. Ursulescu, P. Șadurschi, D. Botezatu, *SCIVA*, 39, 1, 1988, p. 45 — 52; N. Ursulescu, P. Șadurschi, comunicăre la cea de a XXI-a sesiune de rapoarte arheologice, Timișoara, 1987.

[27] *DIR* — A., XVI., vol. III, p. 62 doc. 82 (1 apr. 1576): jumătate de sat aparținuse lui Ioan Vorontar, cu urice de la Ștefan cel Mare și urmașii lui; p. 128, doc. 160 (circa 1 580); p. 161, doc. 212 (22 mai 1581).

[28] Gh. Georgescu—Buzău, *op. cit.*, p. 16.

[29] *Ibidem.* Satul aparținuse Mitropoliei din Iași și prin schimb, în 1839, a ajuns în posesia domnitorului. Probabil că era deja aproape dezafectat, pentru că harta rusă din 1835 nu-l menționează.

culturilor Cucuteni[30] (faza B — probabil etapa B_1) și Noua, precum și secolelor XVI—XVIII (fig. 3/3—5).

31. Prăjeni — *Țarnă*. Pe șesul ușor înclinat spre Miletin, care începe imediat după ultimele case din marginea estică a localității, în dreapta șoselei Prăjeni-Plugari, pînă la rîpa Bulhac, se pot observa mici tumuli, extrem de aplatizați și de mici dimensiuni. În 1987 a fost cercetat un asemenea tumul, descoperindu-se 10 morminte, dintre care o parte aparțineau epocii bronzului (perioada mijlocie sau tîrzie), iar altă parte sarmaților[31].

32. Prăjeni — *Lălești*. Spre sud-est de punctul anterior, chiar pe malul Miletinului, pe o proeminență a primei terase neinundabile, s-au găsit materiale aparținînd culturii Sîntana de Mureș și feudalismului tîrziu (secolele XVIII—XIX). Ultimele pot fi puse în legătură cu moșia Lălești, menționată în prima jumătate a secolului al XIX-lea[32]. Oamenii mai în vîrstă din Prăjeni știu că locul s-a numit odinioară Lălești (acum toată zona e cunoscută sub numele general de Țarnă).

33. Prăjeni—*Colu Morii*. La sud de sat se află o altă proeminență a terasei inferioare din stînga Miletinului, vis-à-vis de confluența acestuia cu pîrîul Modruz. Aici, pe terenul ocupat de grădina de zarzavat a C.A.P.-ului, pe o mare întindere, apar materiale medievale din secolele XV—XVII, (fig. 3/6—11) inclusiv fragmente de cahle. Sporadic, apar și urme hallstattiene și din secolele II—IV. Se pare că aici a fost vechea silițe a satului Prăjeni, menționat prima dată la 1576, ca aparținînd urmașilor lui Ioan Vorontar[33], dar fiind evident mai vechi, deoarece existau urice de proprietate de la Ștefan cel Mare și urmașii lui. În document se vorbește și despre moara existentă pe Miletin, a cărei amintire s-a păstrat probabil în numele actual al locului. La 1628, Prăjenii sînt menționați deja ca silițe, aceasta fiind dăruită de urmașii lui Vorontar mănăstirii Bîrnova[34]. Așa cum reiese din document, pustiirea satului s-a datorat unei invazii tătărești, legată probabil de luptele din vremea Movileștilor. Oamenii mai în vîrstă din Prăjeni își amintesc că locului i se spunea odinioară „La Curte".

34. Prăjeni — *Alimîndra*[35]. La est de sat, între punctele Țarnă și Nelipești, se află un fragment din terasa Miletinului, care prezintă, în genere, aceleași urme ca și cele rezultate în timpul săpăturilor întreprinse la Nelipești,

---

[30] Zona e menționată și de *Așezări*, p. 258, punct 170 a; *RAJB*, p. 205, punct XLVI. 1. A.

[31] N. Ursulescu, M. Tomozei, P. Șadurschi, comunicare la cea de a XXII-a sesiune de rapoarte arheologice, Pitești, 1988.

[32] Gh. Georgescu—Buzău, *op. cit.* p. 16. Moșia aparținuse schitului Zagavia (com. Scobînți, jud. Iași) și prin schimb, în 1839, a ajuns în posesia domnitorului Mihail Sturza. Probabil că nu mai era locuită la acea dată, deoarece harta rusă din 1835 nu o menționează.

[33] *DIR* — A., XVI, vol. III, p. 62, doc. 82.

[34] *DRH* — A., vol. XIX, p. 588 — 590, doc. 432.

[35] Zona e menționată și în *Așezări*, p. 259, punct 170 c, fiind amintite descoperiri din Hallstatt și feudalism; *RAJB*. I, p. 205, punct XLVI. 1. C., o plasează cronat pe dreapta Miletinului.

adică : Cucuteni, Hallstatt timpuriu și tîrziu, secolele II—IV și feudalism (secolele XV—XIX) (fig. 3/12—15). Ultima locuire se leagă clar de fostul sat Nemîndri, atestat documentar de la la începutul secolului al XVII-lea[36] pînă pe la mijlocul secolului trecut[37] ; amintirea sa s-a păstrat în toponimia locală (Alimîndra și Valea Alimîndrei).

În această zonă, în partea stîngă a șoselei Prăjeni-Plugari, au fost cercetați parțial în 1986 doi tumuli, aparținînd populației mormintelor cu ocru, de la începutul epocii bronzului ; ulterior în tumuli s-au practicat mai multe înmormîntări sarmatice[38].

35. Prăjeni — *Nelipești.* În continuarea directă a punctului anterior, de care e despărțit doar printr-o mică văiugă (Valea Țigăncii), pe terasa ușor înclinată din stînga Miletinului, au apărut, atît în cercetările de suprafață[39], cît și în timpul sondajului întreprins aici în 1985, numeroase vestigii, datînd din următoarele perioade[40] : a) Cucuteni, cu locuințe și gropi ; b) bronz timpuriu, cu două movile funerare, situate la 1 km est de celelalte două de la Alimîndra [41] ; c) Hallstatt timpuriu, (fig. 3/18), cu complexe aparținînd grupului Corlăteni, în cadrul cărora apar și influențe din partea grupelor învecinate, Grănicești și Cozia-Brad[42] ; d) La Tène geto-dacic (secolele IV—III î.e.n.) ; e) cultura carpică a secolelor II—III e.n. ; f) secolele IV—V e.n., (fig . 3/16—17 ; 24), ultimele două perioade prezentînd numeroase materiale de import ; g) morminte sarmatice, unele cu un bogat inventar, introduse secundar în movilele din epoca bronzului ; h) locuințe și materiale medievale din secolele XV—XIX (fig. 3/19—23, 25—27). Ultimul nivel ilustrează cultura materială a fostului sat Nelipești[43], dispărut pe la mijlocul secolului trecut, după

[36] *DIR* — A., XVII, vol., IV, p. 56, doc. 82 (13 oct. 1616) : printre martori apare „Lupul bătrînul din Nemîndri" ; *DRH* — A., vol. XIX, p. 142, doc. 119 (12 sept. 1626) : printre martori apar Ionel și același Lupul, ambii din Nemîndri ; p. 156, doc. 126 (25 sept. 1626) : iarăși Lupul din Nemîndri, ca martor.

[37] Gh. Georgescu—Buzău, *op. cit.* p. 16 : în 1834, moșia Nemîndri, alături de altele, care aparținuseră lui Teodor Balș, au intrat în posesia domnitorului Mihail Sturza. Probabil că la acea dată satul era aproape dezafectat, deoarece harta rusă din 1835 nu-l mai menționează.

[38] N. Ursulescu, P. Șadurschi, comunicare la cea de a XXI-a sesiune de rapoarte arheologice, Timișoara, 1987.

[39] *Așezări*, p. 258, punct 170 b și *RAJB*, I, p. 205, punct XLVI. 1. B., menționează ndeosebi limita estică a acestei zone, numită de localnici, „La Han".

[40] N. Ursulescu, P. Șadurschi, M. Tomozei, comunicare la cea de a XX-a sesiune de rapoarte arheologice, Deva, 1986.

[41] N. Ursulescu, P. Șadurschi, *Hierasus*, VI, 1986, p. 15 — 23.

[42] Idem, *Noi date privind evoluția Hallstatt-ului timpuriu în nordul* Moldovei, în *Symposia thracologica*, Oradea, 1986, p. 43 — 44.

[43] Încă de la prima menționare, la 13 oct. 1616, se observă că satul fusese o veche obște de răzeși, supusă acum unui intens proces de acaparare feudală (*DIR* — A., XVII, vol. IV, p. 56, doc. 82). Dintr-un document din anii 1617 — 1618 (idem, p. 162 — 163, doc. 199) rezultă că numele satului provenea de la un vechi proprietar sau întemeietor, Nelipăscul, fiul Uritei și nepotul Cernatei. În același document e menționat „popa Toader din Nelipești", deci satul era destul de mare, avînd biserică proprie. De altfel, importanța satului la acea dată e sugerată și de faptul că aici locuiau mai mulți slujitori domnești (chiar și un diac, care redacta acte). Vechimea mai mare a satului e sugerată de un alt document, din 1617 (idem, p. 177, doc. 218), care, stabilind stăpînirea familiei Stroici asupra unei jumătăți de sat, menționează „să fie hotar de către toate părțile, după hotarăle sale cele vechi, pe unde au umblat din vacu".

ce a intrat în proprietatea lui Mihail Sturza[44]. În marginea estică a zonei, lîngă limita dintre Prăjeni și Flămînzi, aproape de confluența Miletinului cu Valea Rea[45], s-ar fi aflat, conform tradiției locale, un han și biserica satului Nelipești. Aici se află și bogate izvoare, ce țîșnesc de la baza terasei, ceea ce putea constitui un factor favorizant pentru o densă locuire.

36. Prăjeni — *Valea Rea*. Pe cuesta înaltă din dreapta pîrîului Valea Rea, care desparte spre nord comuna Prăjeni de comuna Flămînzi, am descoperit două așezări, situate cam la 500 m între ele, deasupra unor izvoare, care țîșneau de la baza cuestei. Din prima, cea vestică, am cules fragmente ceramice aparținînd culturilor Cucuteni, Noua, Sîntana de Mureș și secolului al XVII-lea. A doua așezare, cea estică, a furnizat materiale Cucuteni și Sîntana de Mureș ; din ultima locuire se remarcă două fragmente ceramice decorate cu rozete imprimate (fig. 4/23).

37. Flămînzi — *Colu Beicului*. Imediat la est de comuna Prăjeni, chiar la limita dintre județele Botoșani și Iași, în proprietatea comunelor Flămînzi și Plugari[46], se află un martor de eroziune, care a format un vast grind, înconjurat la vest, sud și est de rîul Miletin ; spre nord terenul e delimitat de D.J. 282 B, după care începe panta unui deal. Pe acest grind se găsesc, la suprafața solului, fragmente ceramice aparținînd culturilor Cucuteni, Hallstatt tîrziu, Sîntana de Mureș (fig. 4/15—18) și perioadei medievale (secolele XV—XVIII) (fig. 4/19—22). Ultimei perioade îi aparțin de asemenea mai multe pietre și cărămizi, care provin de la o fostă construcție de mari dimensiuni (actualmente complet dispărută).

La circa 400 m sud de piatra kilometrică de pe D.J. 282 B, care indică 3 km pînă la satul Plugari, se află o movilă, cu diametrul de circa 30 m și înălțimea de circa 1,5 m. O movilă similară se află la nord de aceeași piatră kilometrică, făcînd legătura cu alte movile, care se înșiruie, de-a lungul șoselei, pe tot teritoriul comunei Plugari.[47]

38. Copălău — *Movila Părului*. Spre nord de marginea estică a Prăjenilor, pe teritoriul comunei Copălău, la limita cu județul Iași[48], se află un deal proeminent, cuprins între văile Între Pîraie și Chisălău. În punctul cel mai înalt, spre nord, e plasată o movilă de mari dimensiuni, numită de localnici „Movila Părului". La sud de ea, unde s-a desfundat terenul pentru plantarea unei vii a Asociației intercooperatiste Frumușica, au apărut materiale arheologice din mai multe perioade : a) așchii de silex patinate, de factură paleoli-

[44] În 1834, împreună cu alte sate, a trecut din proprietatea lui Teodor Balș în cea a domnitorului Mihail Sturza (Gh. Georgescu—Buzău, *op. cit.*, p. 13 — 14). Harta rusă din 1835 menționează că avea 24 de case (C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 236), dar după această dată nu mai e menționat.

[45] Cele două repertorii numesc această vale pîrîul Nelipești (sau Nilipești), probabil denumirea sa mai veche, dar astăzi toponimia locală păstrează amintirea vechiului sat numai în denumirea zonei, nu și a pîrîului (acesta se numește Valea Rea).

[46] V. Chirica, M. Tanasache, *op. cit.* II, p. 305, punct LV 1. I.

[47] *Ibidem*, p. 306 — 307 și harta LV de la p. 304.

[48] *RAJB*, I, p. 195 (harta).

tică ; b) fragmente ceramice de factură Starčevo-Criș, cu miez negru și pleavă ca degresant, cu suprafețele acoperite cu angobă roșietică ; se remarcă un fragment cu proeminență-apucătoare ; c) fragmente ceramice cenușii, cu miez negricios sau roșietic, de tip Horodiștea ; se remarcă o buză tipică, cu crestături oblice ; d) un ac de bronz cu ureche circulară, cu analogii în mediul culturii Noua[49] (fig. 2/41) ; e) fragmente ceramice din perioada medievală tîrzie. Locuirii Noua sau Horodiștea îi aparține probabil și un topor-ciocan de piatră, perforat, cu profil ușor arcuit (naviform)[50]. Piesa are lungimea de 11 cm, lățimea maximă de 4,9 cm ; diametrul orificiului — 2,4 cm ; lățimea tăișului — 3,3 cm ; muchia (cu laturile ușor arcuite) are 2,8 × 2,3 cm (fig. 2/40).

* * *

Chiar și în stadiul încă imcomplet de cercetare arheologică a acestui sector din bazinul rîului Miletin, considerăm că se pot desprinde totuși unele concluzii de interes mai larg, privind dinamica locuirii, în funcție de condițiile istorice concrete ale diferitelor perioade.

Se detașează astfel anumite etape, precum cea a culturii Cucuteni, a culturii Sîntana de Mureș sau a feudalismului dezvoltat și tîrziu, cînd numărul așezărilor este ridicat, denotînd permanență de locuire și răspîndire demografică uniformă — caracteristici valabile pentru perioade de calm istoric, care permit o dezvoltare firească, ascendentă a populației locale. Situația dovedită în acest sector al Miletinului corespunde cu cea constatată pentru zone mult mai vaste[51].

Numărul destul de mare al descoperirilor de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstatt-ului trebuie pus în legătură cu o anumită mobilitate a comunităților umane din această perioadă, avînd în vedere că îndeletnicirea lor principală era creșterea vitelor, iar în această zonă de cîmpie stepică găseau condiții favorabile ocupației lor[52]. Același lucru se poate spune și despre movilele funerare ce se înșiruie de-a lungul Miletinului și care au fost ridicate și folosite tocmai de asemenea populații pastorale (mai ales în bronzul timpuriu, poate și în cel mijlociu, precum și de către triburile sarmatice).

Considerăm că o prezență în limitele normalului au, din punct de vedere numeric, descoperirile din paleolitic, din perioadele timpurii ale neoliticului, din perioada de trecere spre epoca bronzului și din etapele inițiale ale Bronzului, ca și din timpul culturii carpice. Cercetările viitoare ar trebui să se axeze îndeosebi pe descoperirea vestigiilor La Tène geto-dacice, ca și ale acelora din perioada feudalismului timpuriu.

În evoluția dinamicii așezărilor, constatată pe cale arheologică, desigur că un rol important au jucat și factorii sociali, fenomenul putînd fi bine surprins pentru perioada feudală, cînd avem la dispoziție și unele informații scrise. Numărul mare de sate atestate documentar în acest sector (10, pe am-

---

[49] A. C. Florescu, *Arh. Mold*, II — III, p. 186, fig. 23/6 (Trușești).

[50] Toporul a fost descoperit de elevul Mihai Trofin, care ni l-a donat, piesa intrînd în colecția Muzeului Județean Botoșani.

bele maluri ale Miletinului: Lătăi, Trăisteni, Modruz, Boureni, Piciorogani, Colobanți, Prăjani, Lălești, Nemîndri, Nelipești) corespunde desigur unei puternice grupări de obști răzeșești. Este semnificativ în acest sens că menționarea lor documentară se face mai ales spre sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, cu ocazia unor tendințe tot mai evidente de pătrundere, în aceste obști, a unor feudali. Prin cumpărări, schimburi și silnicii, feudalii puternici încearcă să-și creeze domenii unitare (cazul familiei Stroici, care-și formează un asemenea domeniu pe valea Miletinului). În paralel, se observă și tendința unor membri mai proeminenți ai obștii, care, deținînd diferite slujbe în aparatul domnesc, încearcă să acapareze părți cît mai mari din moșia acestor sate. Schimbarea stării sociale a locuitorilor, comasările de proprietate provoacă în mod firesc transformări și sub raportul habitatului și al demografiei. Este semnificativă astfel perioada domniei lui Mihail Sturza, cînd, în urma acaparării întregii zone de către acest proprietar, dispar cel puțin 6 sate (Ciorogani, Colobanți, Modruz, Nemîndri, Lălești și Nelipești).

Schimbări în habitat s-au produs și datorită unor năvăliri sau războaie, care au provocat pustiirea periodică sau definitivă a unor vetre de sat (cazul siliștei Prăjenilor).

Dinamica rețelei de drumuri a influențat și ea prosperitatea sau decăderea unor localități, așa cum ar fi, pentru zona respectivă, dezafectarea vechiului drum al Hîrlăului (cu diferitele sale variante), ceea ce a dus la dispariția unor foste hanuri (Nelipești, Dodolea, Lătăi).

Și unele cauze naturale, precum alunecări masive de teren, au putut contribui la dispariția sau schimbarea unor vetre de sat, precum în cazul Cioroganilor, Colobanților sau Lupăriei (Veche și Nouă).

În ceea ce privește amplasarea descoperirilor, se observă, o concentrare a lor în apropierea cursurilor de apă (Miletinului și afluenții) și mai ales în zonele de confluență sau cu izvoare puternice (de ex., confluențele Leahu-Miletin, Gura Hîrtopului-Miletin, Modruz-Miletin, Valea Rea-Miletin, Puturosu-Miletin, Budăi-Modruz, Hîrtop-Modruz, izvorul Modruz-pîrîul Modruz). În reconstituirea fostelor condiții de habitat trebuie luate în considerație și unele văiugi, ravine, existente în partea mai înaltă a Prăjenilor și care documentează că odinioară pe acolo au existat cursuri de apă, ceea ce explică și prezența unor vestigii din trecut (de exemplu, zona *Lutărie*). Sursele cu lut bun au putut contribui și ele la o locuire mai intensă, precum în punctele *Cap Iaz* sau *Lutărie*.

Descoperirile efectuate pînă acum în acest sector al Miletinului dovedesc încă o dată justețea metodei de cercetare a continuității pe microzone, ceea ce permite o mai bună surprindere a dinamicii integrale a habitatului.

Ne mărginim deocamdată la aceste concluzii, urmînd ca, după încheierea integrală a cercetărilor, să încercăm o discutare mai amănunțită a evoluției locuirilor pe diferite perioade istorice.

---

[51] *Așezări*, p. 30 — 36, 74 — 91, 143 — 157.
[52] *Ibidem*, p. 159.

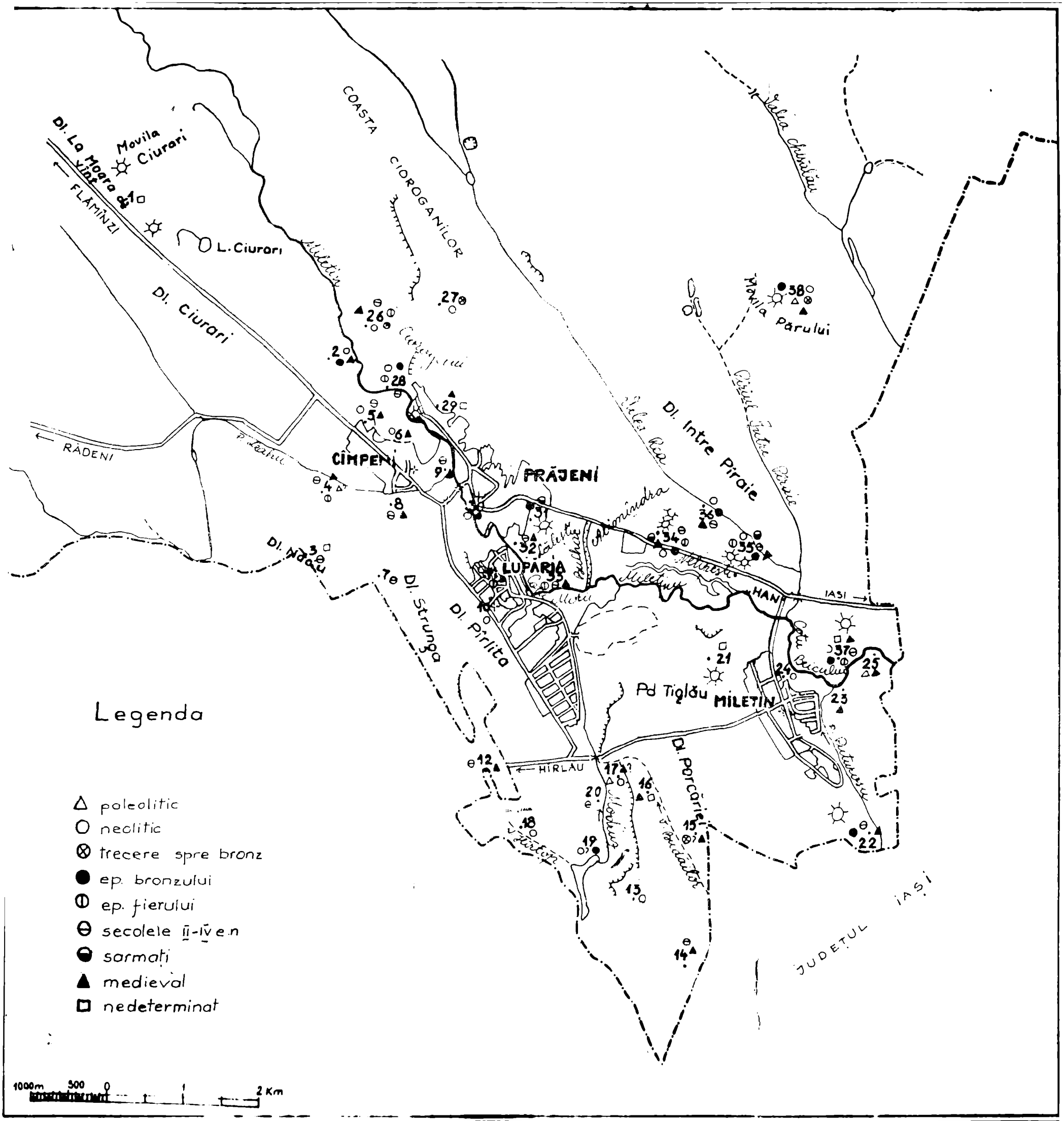

COASTA CIOROGANILOR
Dl. La Moara vînt
Movila Ciurari
FLĂMÎNZI
L. Ciurari
Dl. Ciurari
RĂDENI
CÎMPENI
PRĂJENI
LUPĂRIA
Dl. Intre Pîraie
Movila Părului
Dl. Nadau
Dl. Strunga
Dl. Pîrlita
HAN
IASI
Pd Tiglău
MILETIN
Dl. Porcăriei
HIRLAU
JUDEȚUL IAȘI
Legenda
paleolitic
neolitic
trecere spre bronz
ep. bronzului
ep. fierului
secolele II-IV e.n
sarmați
medieval
nedeterminat
1000m 500 0 1 2 Km

TABEL SINTETIC PRIVIND STAȚIUNILE ARHEOLOGICE REPERTORIZATE ÎN ZONA COMUNEI PRĂJENI

NR. STAȚIUNII	DENUMIREA STAȚIUNII ARHEOLOGICE		PERIOADA ISTORICĂ																			
			PALEOLITIC	NEOLITIC			Perioada de tranziție spre bronz	BRONZ			HALLSTATT		La Tène	Sarmați	Cultura carpică	Cultura Sintana de Mureș	Medieval		Nedeterminat	TOTAL ETAPE DE LOCUIRE
	Localitatea	PUNCTUL		Criș	Precucuteni	Cucuteni		Timpuriu	Mijlociu	Târziu	Timpuriu	Târziu					Timpuriu	Dezvoltat și târziu		
1	FLĂMÎNZI	Dealu Ciurari-Movile																	×	minim 1
2		Panta estică a dealului Ciurari				×				×	?							×		3–4
3		Dealu Nacu														×			×	1
4	CÎMPENI (LĂTĂI)	La Standoală	?			×						×			×			×	×	3–4
5		Marginea vestică a satului				A–B										×		×		3
6		La Han				×												×		2
7		Dealu Struna														×				1
8		La Iezătura Veche														×	×	×		3
9		Confluența Miletinului cu pîrîul Leahu														×		×		2
10	LUPĂRIA (TRĂISTENI)	Pîrîu Lupăria				A														1
11		Vatra satului				A–B						×						×		3
12		Dodolea				×										×	×	×		3
13		Dealu Modruz				A3														1
14		Dealu Robu													×			×		2
15		Valea Budălior					?											×		2
16		Dealu Ciobănica																×		2
17		Dealu Porcărici	×			×												×	×	2
18		Dealu Hîrtop				A												?		2–3
19		Iazul Vechi				×														1
20		Iazul Nou (Tarlaua Modruz)				B?														1–2
21		Movila Socoldea (Cotarcă)				×?				×						×				1
22	MILETIN	Cap Iaz																	×	minim 1
23		Centrul satului								×						×		×	×	minim 4
24		Marginea de nord-est a satului				×												×		1
25		Confluența Miletinului cu pîrîul Puturosu	×																	1
26	FLĂMÎNZI	Dîmbul Ciorogani			×		×					×				×		×		2
27		Platoul de deasupra Gurii Hîrtopului			III	× B	×													5
28		Lutărie				×			×											2
29	PRĂJENI	Zona nord-vestică a satului				B2										×		×		5
30		Centrul satului				×														
31		Țarnă				B			×									×	×	minim 2
32		Lălești													×					2
33		Cotu Morii																×		2
34		Alimindra				×		×			×	×						×		2
35		Nelipești				×		×				×			×	×		×		3
36		Valea Rea				×				×			×		×	×		×		8
37	FLĂMÎNZI	Cotul Beicului				×				×								×		8
38	COPĂLĂU	Movila Părului	×	×			×			×		×						×		4
																		×	×	minim 6
																		×		5
	Totalul stațiunilor pentru fiecare perioadă		2–3	1	1	17–18	3–4	min 2	min 1	7–8	3–6	4–6	1	min 3	5–6	15–16	2	23–24	7	

DONNÉES HISTORIQUES — ARCHÉOLOGIQUES CONCERNANT LA DYNAMIQUE DE L'HABITAT DANS LE BASSIN DE MILETIN (LA ZONE DE LA COMMUNE DE PRĂJENI, DÉP. DE BOTOȘANI)

Résumé

Les auteurs, partant des données des anciennes recherches archéologiques de surface, effectuées dans ce secteur de la rivière Miletin[1-2] présentent les résultats des nouvelles recherches (tant de surface que systematiques, [3-11]), qu'ils y ont entreprises en 1985 — 1987. Ces données, avec les informations résultées des documents écrits, offrent une image générale sur la continuité et l'évolution de l'habitat dans cette microzone (voir le tableau synthétique).

Dans les conclusions, on analyse quelques facteurs naturels, sociaux, économiques et politiques, qui ont pu influencer cette évolution.

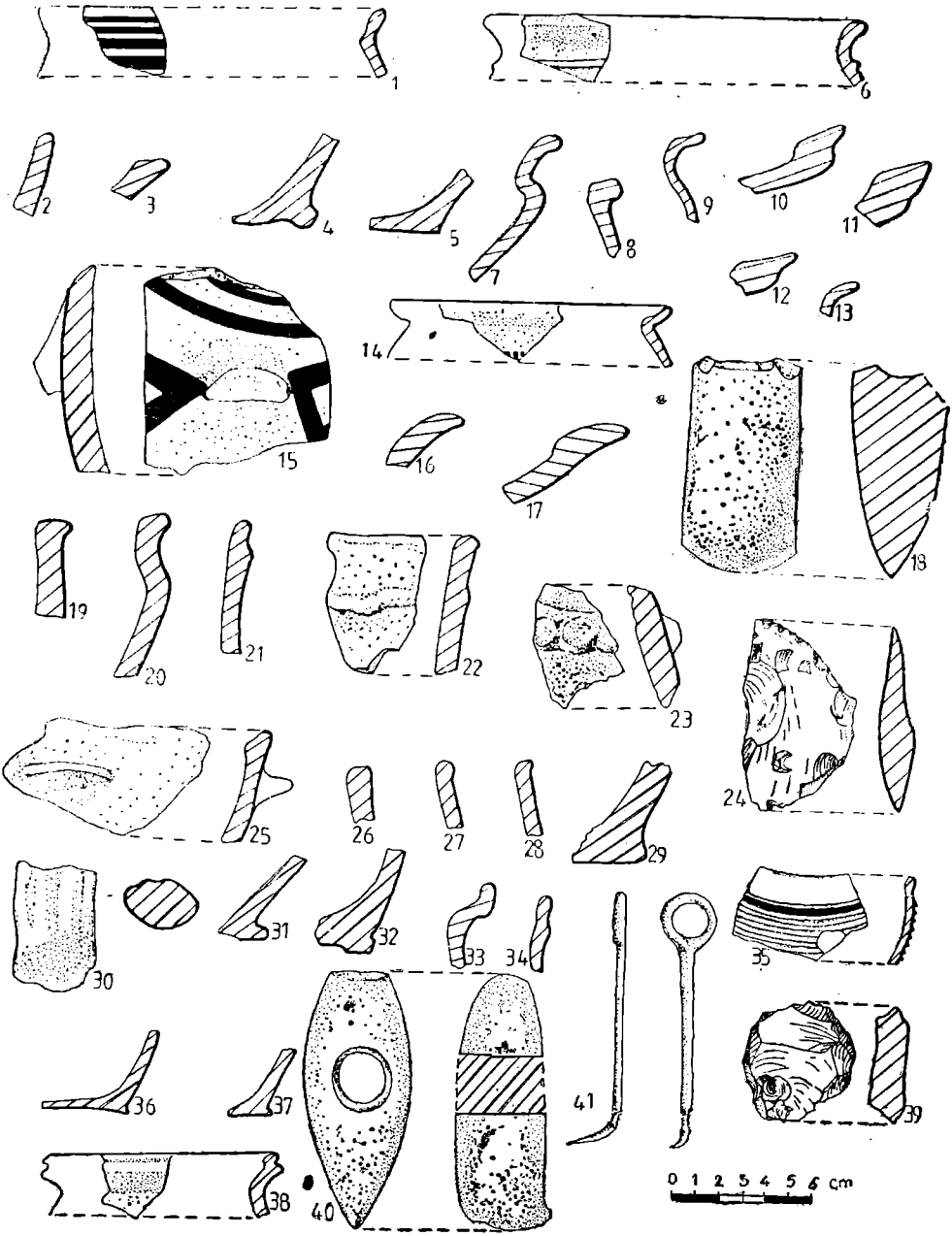

Fig 2 — *Fragmente ceramice*, (1 — 17 ; 19 — 23 ; 25 — 38), *piese de silex* (24, 39), *piatră* (18,40), *metal* (41), descoperite la CÎMPENI — *Dealu Ciurari* : 1 — 3 ; *Dealu Nacu* : 4 — 8 ; LUPĂRIA — *Dealu Ciobănica* : 9 — 14 ; *Dealu Porcăriei* : 15 — 16 ; *Dealu Hîrtop* : 17 — 18 ; *Iazul Vechi* : 19 — 29 ; *Iazul Nou* : 30 — 32 ; MILEȚIN — *La Darabă* : 33 — 39 ; COPĂLĂU — *Movila Părului* : 40 — 41, aparținînd : *paleoliticului* (39) ; *eneoliticului* (15 — 18 ; 24) ; *epocii bronzului* (2 — 3 ; 19 — 22 ; 40 — 41) ; *secolelor II — IV* (4 — 8 ; 30 — 32) și *epocii feudale* 1 ; 9 — 14 ; 33 — 38).

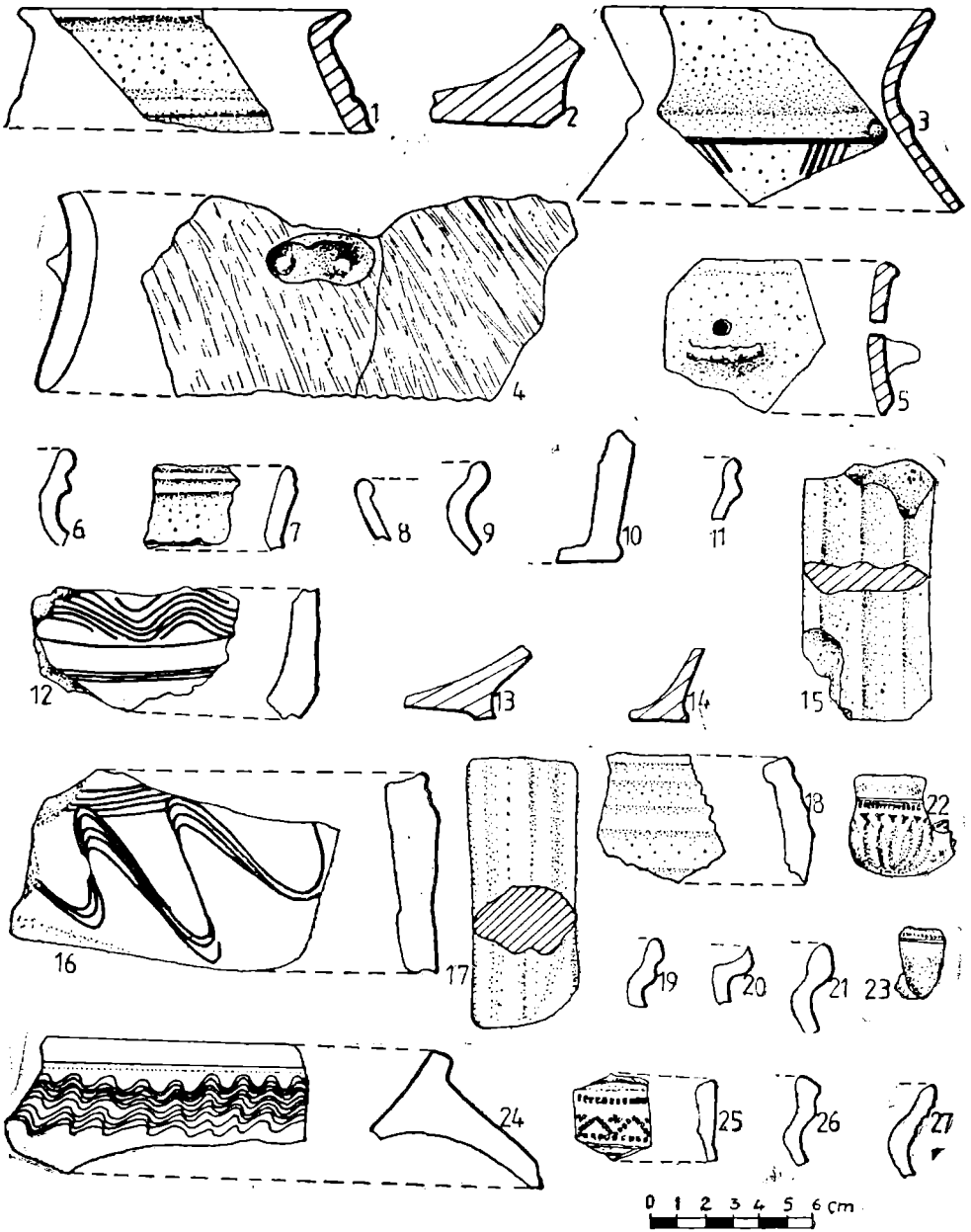

Fig. 3 — *Fragmente ceramice* lucrate cu mîna şi la roată (1 — 27) descoperite la PRĂJENI — *Dîmbul Ciorogani* : 1 — 2 ; *Centrul satului* : 3 — 5 ; *Cotu Morii* : 6 — 11 ; *Alimîndra* : 12 — 15 ; *Nelipeşti* : 16 — 27, aparţinînd : culturii *Cucuteni* (3 — ceramică pictată în stil B, 4 — ceramică cu scoică plsată în pastă, ornamentată cu protome de bovideu), culturii *Noua* (5), *Hallstattului timpuriu* (18), *secolelor II — IV* e. n. (1 — 2 ; 12 — 17 ; 24 şi *epocii feudale* : 6 — 11 ; 19 — 23 ; 25 — 27).

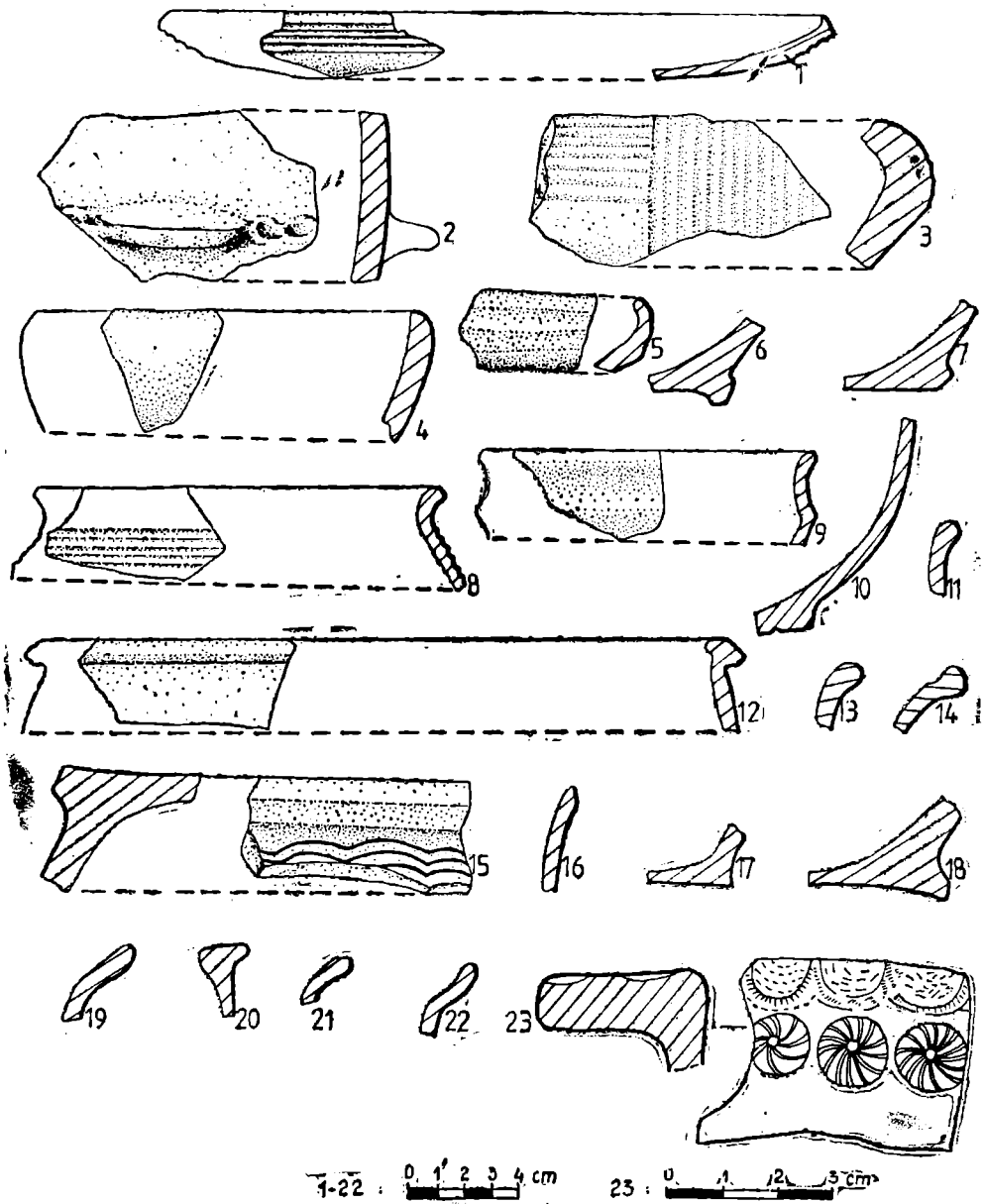

Fig. 4 — *Fragmente ceramice* lucrate cu mîna și la roată (1 — 23) descoperite la PRĂJENI — *Ciorogani — Lutărie* : 1 — 14, *Valea Rea* : 23 și FLĂMÎNZI — *Cotu Beicului* : 15 — 22, aparținînd : *Hallstattului timpuriu* (1 — 5), *secolelor II — IV e. n.* (6 — 13 ; 15 — 18 ; 23) și *epocii feudale* (14 ; 19 — 22)

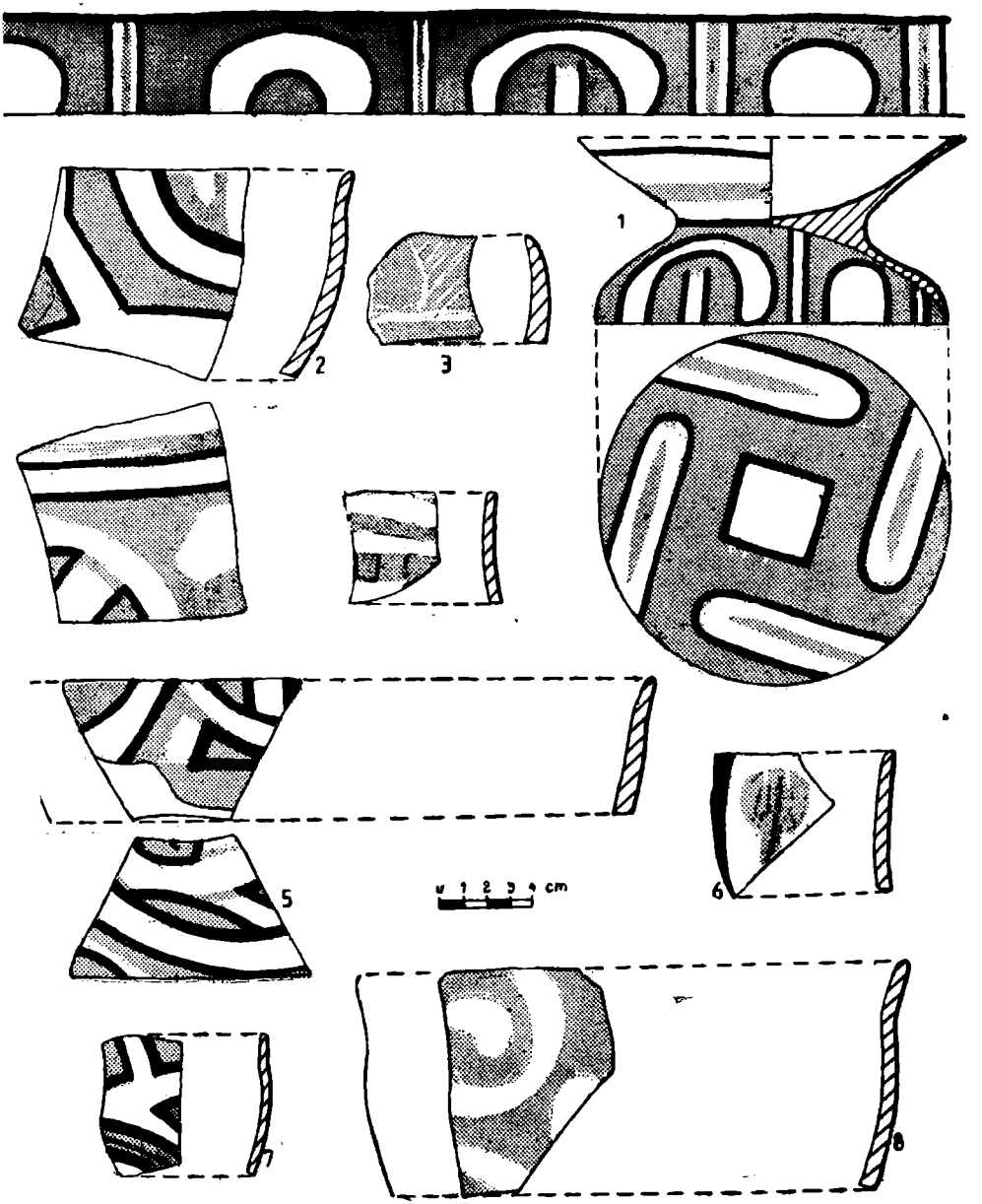

Fig. 5 — *Fragmente ceramice* lucrate cu mîna, pictate (1—8), descoperite la LUPĂRIA—*Dealu Modruz* : aparţinînd culturii *Cucuteni*, faza A3.

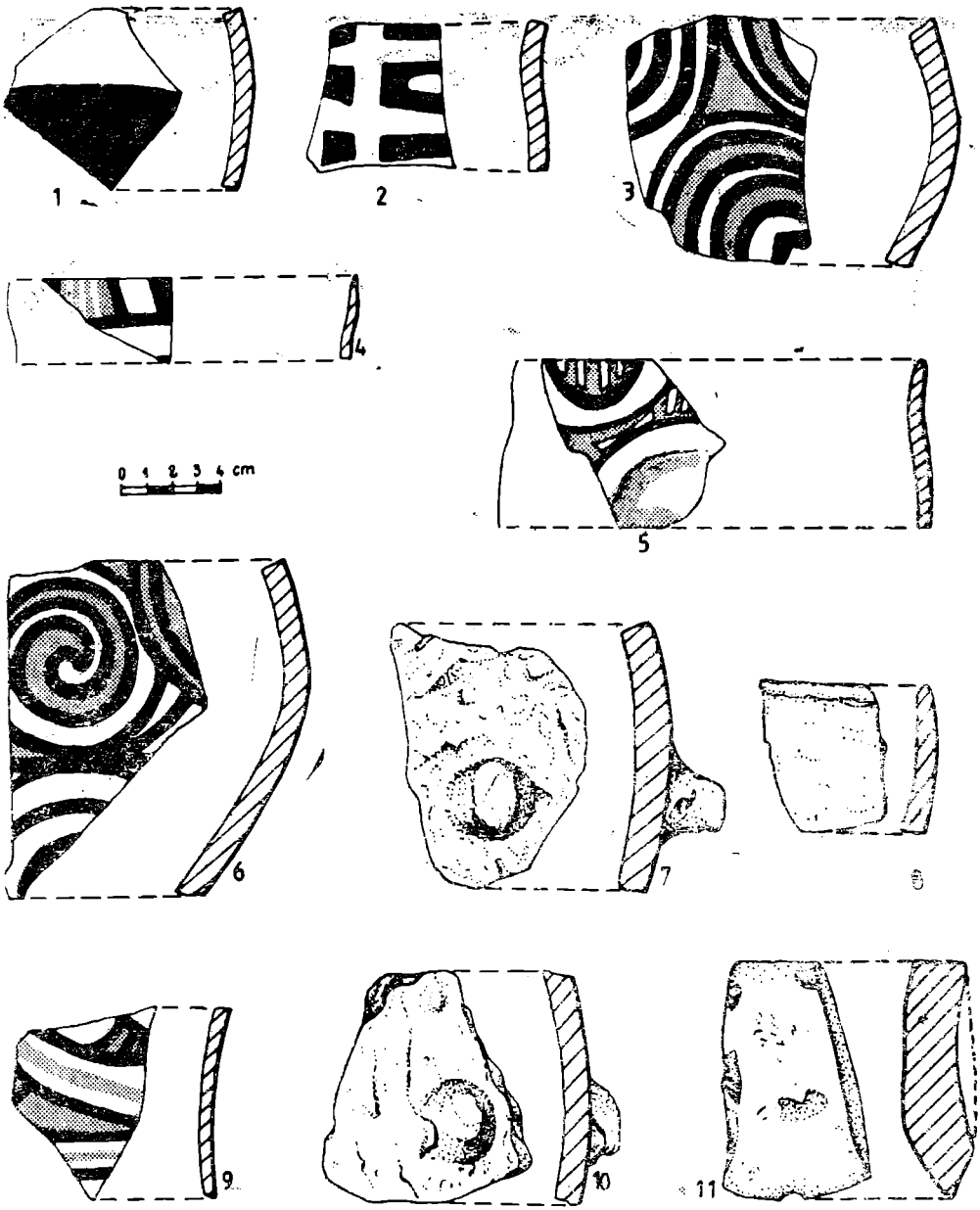

Fig. 6 — *Fragmente ceramice* lucrate cu mîna, pictate (1 — 6 ; 9), cu scoică pisată în pastă (7 — 8 ; 10) și decor plastic (7 ; 10) și un toporaș de piatră, fragmentar (11), descoperite la LUPĂRIA — *Dealu Modruz*, aparținînd culturii *Cucuteni*, faza A3.

ALEXANDRU PĂUNESCU ȘI PAUL ȘADURSCHI

REPERTORIUL ARHEOLOGIC AL ROMÂNIEI

JUDEȚUL BOTOȘANI

II. COMUNA **AVRĂMENI**

CONSIDERAȚII GENERALE DE ORDIN FIZICO-GEOGRAFIC *

Teritoriul comunei Avrămeni face parte din punct de vedere geomorfologic (ca și teritoriul comunei Albești), din subraionul *Cîmpia Jijiei superioare și a Bașeului* (subzona *Colinele Bașeului și Volovățului*)[1]. El este cuprins între 26° 52' 30" și 27° longitudine estică și între 48° și 48° 06' 30" latitudine nordică. Este de remarcat că paralela de 48° latitudine nordică intersectează chiar localitatea Avrămeni.

Acest teritoriu, care ocupă o suprafață de circa 130 kmp se prezintă în general ca un relief a cărui altitudine medie este cuprinsă între 175 și 200 m.

În ceea ce privește altitudinile maxime, acestea pot fi întîlnite prin acele forme de relief cunoscute sub toponimele de : *Dealul Bodron* (cu movila Bodron) aflată la 270 m, situat în marginea de nord-vest a comunei, *Dealul* cu movila *Corb* (244 m), *Dealul*, denumit și *Coasta Avrămenilor*, cu movila *Făgădău* (250 m), *Dealul Baba Ileana*, cu Movila Ștefan cel Mare (215 m), *Dealul Bolnița* (200 m) aflat în zona satului Tudor Vladimirescu. Alte înălțimi, situate pe același teritoriu, poartă denumirile de : *Dealul Adășeni*, *Ponori*, *Ocoale*, *Bodeasa*, *Șerpărie* etc.

În ceea ce privește relieful, ca și în restul teritoriului județului și pe cel al comunei Avrămeni întîlnim forme de relief cum ar fi *holmurile* (forme mai proeminente, cu un contur în general rotunjit, delimitat de pante relativ abrupte), *podișurile* (suprafețe întinse sub forma unor poduri interfluviale) și *șesurile* (forme ale reliefului de acumulare realizate de rîuri în holocen). Referindu-ne la acestea din urmă, putem spune că pe cursul inferior al Volovățului (din zona Avrămeni) șesurile sînt de dimensiuni mici. Pe suprafața lor se observă uneori acele „ochiuri glodoase" sau sărături datorate după V. Băcăuanu, prezenței unori orizonturi de marne puternic salinizate, aflate la circa 4 m sub aluviunile șesului, precum și existenței unor straturi acvifere ușor ascendente. Asemenea sărături au fost identificate pe șesul Volovățului în apropierea satului Panaitoaia.

În ceea ce privește *terasele*, cunoscute dealtfel pe văile mai importante din cuprinsul județului (cum ar fi Prutul, Jijia, Sitna etc), același cunoscut cercetător afirmă că ele lipsesc pe văile secundare, cum este cazul Volovățului.

---

* Pentru Cap. I (Comuna Albești), vezi „Hierasus", V (1984), p.

[1] Vezi, Vasile Băcăuanu, *Cîmpia Moldovei* (studiu geomorfologic), București, 1968, Mihai Ielenicz, în *Enciclopedia geografică a României*, București, 1982, p. 273 — 275 ; J. Ujvári, *Geografia apelor României*, București 1972, p. 539.

Văile se desfășoară, așa cum am mai spus, pe suprafețe destul de înguste. Cea mai importantă dintre ele este cea a Volovățului. Ea străbate teritoriul comunei pe direcția nord-vest sud-est, avînd o scurgere permanentă. La Adășeni, *Volovățul* generează două iazuri (unul de 15 și altul de 40 ha). Celelalte văi sînt mult mai înguste, unele dintre ele avînd o scurgere semipermanentă (mai ales în timpul precipitațiilor de primăvară), iar altele sînt complet seci. Dintre acestea menționăm Valea *Zoițani*, valea *Răchilei* (ambii afluenți pe stînga ai Volovățului), valea *Bodeasa* și valea *Avrămeni* (afluenți pe stînga ai Bașeului) și altele.

Se poate spune deci, că relieful din zona la care ne referim se prezintă sub forma unor interfluvii destul de largi, cu aspect colinar și deluros sub formă de platouri fragmentate de o rețea hidrografică reprezentată de văile amintite, a căror versanți sînt uneori afectați de procesele de alunecare.

Cadrul fizico-geografic schițat mai sus, privind teritoriul comunei în discuție, ne permite, credem, o mai bună înțelegere asupra evoluției continuității și densității locuirilor umane de aici, începînd cu cele paleolitice (dealtfel destul de firave) și sfîrșind cu cele feudal — tîrzii.

Astfel, s-a putut constata că purtătorii culturii Cucuteni își aveau așezările pe unele forme de relief mai înalte cum ar fi *holmurile, podișurile* sau chiar *hîrtoapele* (acestea reprezentînd o formă de alunecare de teren, frecvent întîlnită la obîrșiile unor torenți, cu bazin de recepție semicircular și care deși instabilă a fost folosită de om (oferind atît un bun adăpost contra vînturilor cît și o sursă de aprovizionare cu apă). Alte comunități cum sînt cele din secolul IV e.n., prefereau terenurile joase, de obicei șesurile sau chiar luncile.

CONSIDERAȚII DE ORDIN ARHEOLOGIC—ISTORIC

Pe teritoriul comunei Avrămeni s-au depistat pînă în prezent un număr de 33 puncte arheologice, dintre care 22 cu resturi atribuite unei singure culturi și altele 11 cu resturi culturale aparținînd la două sau mai multor culturi din perioade istorice diferite.

Aceste puncte se pot repartiza pe culturi astfel:

A — *paleolitic* (fază neprecizată), 1 punct;

B — *eneolitic*, cultura *Cucuteni*, 13 puncte, dintre care într-unul singur s-au putut distinge fazele A—B și B, în patru dintre ele se poate preciza faza B, iar în alte 8 puncte nu se poate preciza faza datorită corodării puternice a materialului strîns prin periegheze;

C — *perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului*, cultura *Horodiștea*, 1 punct;

D — perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, fără a se putea preciza cultura materială, 4 puncte;

E — *epoca bronzului*, faza tîrzie, cultura *Noua*, 5 puncte;

F — *prima epocă a fierului*, 2 puncte;

G — *a doua epocă a fierului*, 3 puncte;

H — epoca fierului, fără a se preciza perioada, 1 punct;

I — *perioada corespunzătoare provinciei romane Dacia*, secolele II—III e.n., 1 punct;

J — *mileniul I, secolele III—IV*, 7 puncte;
K — pentru secolele VI—X, ca și XI—XIII pînă în prezent nu s-au descoperit vestigii pe cuprinsul comunei Avrămeni.
L — pentru *secolul al XIV — lea*, prima jumătate, un singur punct.
M — din *feudalismul dezvoltat*, a doua jumătate a sec. XIV — secolul al XVI-lea, 2 puncte;
N — din *feudalismul tîrziu*, secolele XVII-XVIII, 5 puncte;
O — din epoca feudală, fără a se putea preciza perioada, 2 puncte.

Reproducem informația despre descoperirea unui tezaur monetar cu piese poloneze din secolul al XVI-lea și prezentăm cîteva piese monetare din secolele XVI—XIX provenind din descoperiri întîmplătoare, făcute mai ales în zona satului Adășeni și pe locul unei silișți feudale, de unde provine cea mai veche dintre piese, trei groși polonezi de argint de la 1584.

Am putut stabili cu probabilitate locul pe care s-au aflat satele dispărute IACACI ((atestat doclmentar în secolul al XV-lea) și DRESLIVE (atestat în secolul al XVI-lea).

Menționăm cele 29 *movile* de pe cuprinsul comunei (între care cîteva distruse oarecum recent), situate, cele mai multe, pe culmi de deal. Distrugerea unora dintre ele, a scos la suprafață piese care au putut fi încadrate din punct de vedere tipologic. Cazanul scito-sarmatic de bronz, aflat în expoziția de bază a Muzeului de istorie a Moldovei — Iași, documentează un nivel de locuire din secolele I—IV e.n. Nu se poate preciza dacă provine dintr-un mormînt inițial sau unul secundar. Aceeași neclaritate rămîne și pentru alte trei movile distruse recent, despre care am putut culege doar informații vagi. Unele movile aflate în zonă (Manoleasa — Hănești) au putut fi încadrate cronologic în urma săpării unora dintre ele[2] (cu ani în urmă), în perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului (Slobozia — Hănești — mormînt cu ocru), în prima epocă a fierului (Hrițeni — Manoleasa — mormînt inițial de incinerație cu ring de piatră, precum și morminte secundare din secolele II—III, probabil sarmatice, în mantaua unor movile mai vechi (Hrițeni — Manoleasa și Slobozia — Hănești).

Aducem și cu acest prilej mulțumirile noastre arheologilor Octavian Iliescu, Gheorghe Bichir, Mircea Babeș și Aristotel Crișmaru, care ne-au ajutat la încadrarea cronologică a materialelor precum și unor profesori și învățători din comuna Avrămeni, care ne-au furnizat prețioase informații referitoare la punctele arheologice descoperite: V. Adăscăliței și I. Nichilciuc de la școala Avrămeni, Marcel Pînzaru de la școala Panaitoaia, Ioan Melniciuc de la școala Aurel Vlaicu, precum și Dumitru Avasilcăi, Mihai Tatarciuc și Andrei Poh de la școala Adășeni.

Ca și pentru comuna Albești, harta arheologică a fost executată de Iuliana Barnea de la Institutul de Arheologie — București, iar desenele după materiale de către Camelia Nistor, de la Muzeul Județean Botoșani, cărora de asemenea le mulțumim.

[2] Referitor la aceste descoperiri a se vedea: *Din tr. jud. Bot.*, 1974, p. 144; *RAJB*, I, p. 143. 159, 167; *Materiale*, XIV, 1980, p. 322, fig. 13/1.

REPERTORIUL ARHEOLOGIC (PE SATE) AL PUNCTELOR

II. 1. AVRĂMENI, sat, comună (1968)*

Dominire veche: Avrămeni

Menţiuni documentare: 1554—1555; 12 aprilie 1558; R. 1772 — 1774; H. 1835

Observaţii: Potrivit recensămintelor din anii 1772—1774, la Avrămeni existau la primul recensămînt (în 1772) 71 de gospodării, iar la al doilea (în 1774), 98 gospodării. Satul era proprietatea mănăstirii Sf. Spiridon, marea majoritate a locuitorilor prestînd slujbă la poşta din Volovăţ[3]. Este interesant de menţionat că Avrămenii nu figurează în *Condica vistieriei Moldovei* din 1816, iar harta din 1835 menţiona la Avrămeni doar 24 gospodării (curţi)[4].

II. 1. A. *Loturile Mici = Siliştea* (1)

La aproximativ 0,5 km nord de sat, pe partea stîngă a drumului Avrămeni—Panaitoaia, s-au descoperit fragmente ceramice aparţinînd perioadei feudalismului tîrziu (fig. 1/1—3) şi mult material care se încadrează în mileniul I, secolele III—IV, e.n. (fig. 1/4—13). Nu excludem posibilitatea ca aşezarea feudală, aşa cum indică tradiţia şi toponimul, să reprezinte siliştea ve-

---

* După împărţirea administrativ-teritorială din 1968.

[3] Recensămîntul din 1774 înregistra la Avrămeni 98 de gospodării, toate scutite de bir pe diferite motive: 4 preoţi şi dascăli, 1 chihae de poştă, 1 ruptaş, 1 slugă „a dumisale jicnicerul Manolachi", 1 argat al căpitanului de poştă şi un jidov.

La poşta din Volovăţ slujeau: 1. Ion Ţurcan, 2. Petre Ţurcan. 3. Andreiu Armăşan; 4. Ştefan sin Andreiu; 5. Ion Paiu; 6. Ştefan Cirimpeiu; 7. Ioniţă, scutar; 8. Toader, dohotar; 9. Grigoraş Ager; 10. Sandul, scutar; 11. Grigoraş, dohotar; 12. Iacob zet lui; 13. Sandul Chelsian; 14. Ursul Chelsian; 15. Toader Ţurcan; 16. Nichita; 17. Grigorie Oroşan; 18. Vasile Oroşan; 19. Dănilă, bejenar; 20. Lupul zet lui; 21. Vasile, baciul; 22. Dumitraşco Stele; 23. Grigorii sin Catrinii; 24. Dumitru Brad; 25. Ursul Irincăi; 26. Todosii Mogildan; 27. Axinti Ciocoiu; 28. Ion zet Brandaburului; 29. Gheorghie Brad; 30. Lupul sin Pătraşco; 31. Gheorghie Strîmban; 32. Apostul; 33. Vasile Iacob; 34. Ursachi Iacob; 35. Ion Bogdan, slab; 36. Neculaiu Borleu; 37. Toader brat lui; 38. Gheorghiţă, zet Iacob; 39. Lazăr sin Grigorie; 40. Iordăchiţă; 41. Grigoraş Borleu; 42. Ion sin căraŭş; 43. Ştefan Beţiv, slab; 44. Ion zet Susii; 45. Grigoraş, bejenar; 46. Ştefan, cioban; 47. Gheorghii Glodan; 48. Ioniţă Ciucian; 49. Ştefan brat lui; 50. Mihaiu, rus; 51. Gavril, dohotar; 52. Ioniţă, dohotar; 53. Gheorghii Robul, slab; 54. Neculai Haitur; 55. Ion Armăşan; 56. Andrieş dohotar; 57. Toader comnat Petrii, slab; 58. Pintilie Turcan; 59. Toader Bobul, nevolnic. 60. Ştefan, văcar; 61. Iosip, văcar; 62. Toader, văcar; 63. Constandin, văcar; 64. Ioniţă sin Apostul; 65. Axintii Novac; 66. Lupul sin Macoveiu; 67. Lupul, muntean; 68. Ion Balaur; 69. Constandin holteiu cu mamă; 70. Ion sin Neculăesii; 71. Vasile comnat popei, argat la popa; 72. Vasile sin Pătraşco; 73. Pavel Său, slab; 74. Vasile sin Nichitii, rus; 75. Roman sin Brad; 76. Petre Bouren; 77. Gavril Cumpătă; 78. Pricop sin Robul; 79. Axintii, dohotar. slab; 80. Lupul sin Macoveiu; 81. Eftimie, bejenar; 82. Todosii sin Lungul; 83. Dumitraşco bejenar ot ocolul Botoşani; 84. Gheorghie brat lui; 85. Pentilie Burcel, bejenar ot ţinutul Eşului; 86. Ion sin Paraschiva; 87. Lupul Budiu, vornic; 88. Toader, vătăman; 89. Mateiu zet Bogdan, vătăman. *Rufeturi*/Preoţi, dascăli/1. Preotul Ştefan; 2. Preotul Grigorie; 3. Arhip, dacăl; 4. Grigoraş, dascăl, *Chihae la poşta*/1. Neculaiu, chihae la poşta Volovăţ. *Ruptaşi* / Neculaiu, sîrbul, ruptaş. *Slugi*/: 1. Ioniţă Brad, slugă dumisale jicnicerului Manolache. *Jidovi*/: 1. Kopel, jidov. *Scutelnici*/: 1. Moisa scutelnic căpitanului Dumitraşcu di poştă. (Cf. Dmitriev, *M.e.f.*, I, p. 79; 517)

[4] C. C. Giurescu, *P. R.*, p. 228.

chiului sat Avrămeni, menționat documentar din secolul al XVI-lea.

Filipescu-Dubău, *DGJD*, p. 308 și 350 (unde este menționată și *Valea siliștei);* Cercetare CRA, 1974, 1977 și 1983 ;
Col. MJB (nr. inv. P. 261 ; 321) ; Dia. col. ; Cl. a-n.

II.1 B *La Grădină* (2)

La circa 2 km est-nord-est de sat, de panta sudică a dealului Siliștea, spre iazul secat, s-au găsit la suprafață numeroase fragmente ceramice din mileniul I, sec. III—IV e.n., între care un fragment de amforă romană de culoare rozie. (fig. 2/1—8).

Informații Constanța Munteanu, 1978, și prof. I. Nichilciuc, 1983. Cercetare CRA, 1983 ; Col. MJB (nr. inv. P. 448) ; Dia. col. ; Cl. a-n.

II. 1. C. *Movila Bortoasă* (30)

În marginea de vest a satului, pe partea dreaptă a șoselei Avrămeni-Aurel Vlaicu, la circa 0,100 km nord-vest de Movila Mare (numită și „La Observator" sau Movila Făgădău) a existat o movilă cu diametrul de circa 40 m și înălțimea de 3—4 m. În primăvara anului 1974 această movilă a fost excavată în întrèegime de Direcția județeană de drumuri. În pămîntul cenușiu galben din spre marginea sudică a ei, s-au găsit cîteva fragmente de oase umane.

RAJB, I. p. 43 ; Cercetări CRA, 1973—1974.
Vezi și capitolul *Movile* (în lucrarea prezentă).

II. 1. D. *La Pădurice* (25)

Cu ocazia rectificării șoselei în anul 1942, în urma unor săpături care au afectat o movilă pe teritoriul satului (situată după mărturia locuitorului Chelaru N. Constantin, chiar pe traseul actual al Drumului Național, la o mică distanță de movila 26 din marginea sudică a „Pădurii Avrămeni") s-a descoperit un cazan de bronz, de formă conică (înalt de 0,325 m), cu un singur picior și cu două torți verticale. Datorită presiunii pămîntului, cazanul a fost turtit. Din punct de vedere tipologic, această piesă face parte din seria intermediară, a cazanelor în formă de clopot, ca și cel de la Czöny — Komáron (R. P. Ungaria) și Calu (jud. Neamț), apropiindu-se mai mult de seria cazanelor de tip scitic (fig. 14/17). Se consideră totuși că această serie de cazane euroasiatice de bronz în regiunile carpato-dunărene, ar coincide culturii materiale și expansiunii sarmaților de la Dunărea de Jos și Mijlocie, în secolele I—IV e.n.

Anton Nițu, *Materiale*, I, 1953, p. 9—11 ; *RAJB*, I, p. 43. (Colecția MIM-Iași (inv. nr. 1258/1005) ; Cercetări CRA, 1973—1974, 1983.

II. 1. E. *Sectorul zootehnic al CAP* (55)

În incinta sectorului zootehnic al CAP — Avrămeni (vezi foto 1/1), cu prilejul săpării unor fundații pentru construirea unui uscător, prin 1973, s-au descoperit cîteva morminte avînd ca inventar vase ceramice. Potrivit relatărilor unor martori oculari, într-unul dintre morminte se aflau doi cercei de bronz, sub forma unor verigi. Datorită faptului că inventareale acestor morminte nu ne-au parvenit, nu putem preciza dacă această necropolă aparține epocii bronzului sau mil. I, sec. III—IV e.n.

Informații : prof. Constanța Munteanu, 1977 și prof. Marcel Pînzaru, 1983.

II. 1. F. *În preajma satului* (necartat)

Într-un dîmb din preajma satului, s-a descoperit un tezaur de monede poloneze de argint, între care unele ar reprezenta emisiuni din 1571.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări...*, p. 376 ; *RAJB*, I, p. 43. Cercetare CRA, 1983. *Observație :* Investigațiile făcute de CRA pentru identificarea punctului, au rămas fără rezultat.

II. 2. ADĂȘENI, sat, comuna Avrămeni

Denumire veche : Adășiani.

Menționi documentare : 1605 (fără lună și zi) ; 1 mai 1624 ; *Rs* 1772—1774 ; *H.* 1835[5].

Recensămîntul din 1772—1774 menționează la Adășeni un sat de răzeși compus din 6 gospodării[6]. În 1816, *Condica Vistieriei Moldovei* înregistra la Adășeni, 24 „lăcuitori birnici"[7] și 3 „fără bir".

II. 2. A. Iazul Nou — Adășeni (necartat)

La circa 1,5 — 2 km sud-sud-vest de sat, pe ambii versanți ai văii Volovăț, în zona iazului Adășeni, s-au descoperit fragmente ceramice din pastă cărămizie, bucăți mărunte de chirpic și piese de silex, aparținînd culturii Cucuteni, fază neprecizată.

Informații I. Melniciuc și D. Avasilcăi 1983 ; Cercetare CRA, 1983 ; Col. MJB (nr. inv. P. 446) ; Dia. col. ; Cl. a-n.
Observație : Este foarte posibil ca punctul *„Valea Volovățului* I", identificat de Mircea Babeș și A. Crîșmaru în 1967, la cca 3—3,5 km nord-est de satul Ichimeni (pe un teren dominant, aflat între cele două brațe mlăștinoase ale unui izvor) să nu fie altul decît cel descris mai sus, pendinte de satul Adășeni, (vezi *RAJB*, I, p. 44).

II. 2. B. *S.M.A. — Secția Adășeni* (18)

În marginea de nord-nord-est a satului, pe locul unde în prezent se află Secția S.M.A., mărginit la sud de Căminul — spital Adășeni (vezi foto 1/3), s-au descoperit cu prilejul unor lucrări edilitare, în 1977, schelete umane atribuite cu probabilitate feudalismului tîrziu. După afirmațiile unor cetățeni care au lucrat la fundațiile construcțiilor secției, mormintele aveau ca inventar monede și obiecte de podoabă (mărgele).

Informații : D. Avasilcăi, 1977 și Emil Bușcu, 1983.
Cercetări, CRA, 1983 ; Dia. col., Cl. a-n.

---

[5] M. Costăchescu afirmă (*Doc. mold. în St. M.*, vol. 253 — 256) că satul s-a putut înființa chiar din secolul al XV-lea, în anii 1429 — 1432. Pentru atestarea din 1605 a se vedea Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică a Statului, vol. I, p. 291.

[6] În 1774 sînt menționate 6 gospodării, din care două de *birnici* (1. Constantib Dohot și 2. Gherasim Țurcan) și patru de *ruptași* (1. Dumitrașco Ciomîrtan ; 2. Lupul Ciomîrtan ; 3. Ioniță Ciomîrtan și 4. Ursachi sin Pădure). Frații Ciomîrtan sînt menționați și în recensămîntul din 1772 ca proprietari ;

[7] *Cond. Vist. Mold. 1816*, Supl. I, p. 93.

II. 2. C. *Gulîl Lupului — Observator* (19)

La aproximativ 1,5 km nord-nord-est de satul Adâşeni, pe platoul în pantă lină spre pîrîul Adâşeni (vezi foto 1/3), s-au descoperit resturi de locuire aparţinînd culturii Cucuteni (faza B). Sfîrşitului epocii bronzului — cultura Noua (fig. 3,1—7), resturi ceramice aparţinînd primei (fig. 4/5 ; 14/1, 5, 8, 10—12) şi celei de a doua (fig. 4/6—7 ; 14/2, 4, 6, 9, 13) epoci a fierului, ca şi din secolele II—III e.n. — daci liberi (fig. 14/7, 14).

Inf.: Gh. Herghelegiu, 1983. Cercetări CRA, 1983. Col. MJB (nr. inv. 4507. Dia. col. ; Cl. a-n.)

II. 3. AUREL VLAICU, sat, comuna Avrămeni (1968).

Sat nou, înfiinţat în 1922, în urma împroprietării din 1921, pe baza Legii rurale din 1918/1921.

II. 3. A. *„Sub Coasta Avrămenilor"* (9)

Pe partea stîngă a pîrîului Bodeasa, la aproximativ, 0,4 km est de sat, pe panta sud-vestică a dealului numit Coasta Avrămenilor s au descoperit fragmente ceramice cucuteniene, fază neprecizată şi feudal — tîrzii.

Cercetare CRA, 1983, Col. MJB (nr. inv. 444) ; Cl. a-n.; Dia. col.

II. 3. B. *S.M.A. — Secţia Aurel Vlaicu* (8)

Pe malul drept al pîrîului Bodeasa, la aproximativ 50 m vest de albia pîrîului şi la circa 0,2 km vest-nord-vest de podul şoselei asfaltate Săveni-Ripiceni, în vecinătatea Secţiei Aurel Vlaicu a S.M.A. Avrămeni, în marginea est-nord-estică a satului, s-au descoperit la suprafaţa solului răspîndiri de chirpici şi fragmente ceramice caracteristice mileniului I, secolele III—IV e.n.

Informaţii : prof. I. Melniciuc, 1983. Cercetare CRA. 1983. Col. MJB (nr. inv. P. 480) ; Dia. col., Cl. a-n.

II. 3. C. *Glăvăneasa* (11)

La marginea sudică a satului, pe platcul de pe partea dreaptă a pîrîului Bodeasa, la aproximativ 1 km sud-vest de şipotul de apă numit de localnici „La Ţeavă", s-a descoperit întîmplător în 1975, o daltă de silex de culoare cenuşie, de formă rectangulară, bine şlefuită pe feţele largi şi cu urme de cioplire pe feţele laterale (fig. 11/3).

Informaţii prof. I. Melniciuc, 1983. Cercetare CRA, 1983.

II. 3. D. *La Ţeavă* (10)

Pe coasta dealului Bodeasa, la aproximativ 2 km sud-est de podul şoselei asfaltate peste pîrîul Bodeasa s-a descoperit întîmplător, în anul 1977, un topor de silex de culoare alburie. Toporul (vezi fig. 11/5) avînd o formă rectangulară, cu jumătatea dinspre tăiş şelfuită, este tipic pentru perioada de tranziţie spre epoca bronzului. În apropierea locului de descoperire se află un şipot puternic, de unde vine şi numele locului.

Informaţii prof. I. Melniciuc, 1983. Cercetare CRA, 1983.

II. 3. E. *Movila excavată* (12)

Pe platoul dealului Șerpăria, la circa 0,5 km nord-nord-vest de movila 54, în apropierea șoselei, se afla încă o movilă care a fost exacavată în 1973, cu prilejul modernizării șoselei. Potrivit informațiilor, în pămîntul exacavat, s-au descoperit oseminte omenești. În prezent, pe locul unde se afla movila, se observă o adîncitură.

Informații prof. I. Melniciuc, 1983. Cercetare CRA, 1983.

II. 3. F. *Fîntîna Iftodoaei* (13)

Pe panta dealului Șerpăria, în apropierea platoului, într-o zonă cu izvoare, care au determinat formarea unor trepte de alunecare a terenului s-au descoperit, la suprafața solului, bucăți de chirpici, fragmente ceramice și de silex, caracteristice culturii Cucuteni. Corodarea puternică a materialului nu permite determinarea fazei.

Informații prof. I. Melniciuc, 1983. Cercetare CRA, 1983.

II. 3. G. *Iazul de pe valea Bodesei* (14)

Pe valea Bodesei, în preajma iazului, s-au descoperit cu prilejul săpăturilor de amenajare (în 1962), mai multe vertebre de mamut, în depunerile de loes, la peste 1 m adîncime. Resturile faunistice au fost predate Muzeului arheologic din Săveni. Pe panta de pe malul stîng al iazului, cu prilejul perieghezei noastre, s-a descoperit o aschie de silex albăstrui-patinată, atribuită tipologic paleoliticului mijlociu (fig. 12/2)

Informații prof. I. Melniciuc, 1983 și A. Crîșmaru, 1984. Cercetare CRA, 1983. Col. MJB și MAS (nr. inv. P. 442). Dia. col.; Cl. a-n.

II. 3. H. *Horpod* (15)

La aproximativ 0,8 km nord-est de barajul iazului de pe valea Bodesei, pe panta dealului, în apropierea platoului, s-a descoperit întîmplător, la suprafața solului, în 1982, un topor din silex de Nistru alb-vinețiu, de formă rectangulară, cioplit sumar pe toate fețele, avînd numai tăișul șlefuit, tipologic încadrîndu-se în perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului (vezi fig. 11/4).

Informații prof. I. Melniciuc, 1983. Cercetare CRA, 1983.

II. 4. DIMITRIE CANTEMIR, sat comuna Avrămeni (1968)

Sat nou înființat în 1922, în urma împorprietării din 1921, ca urmare aplicării Legii rurale din 1918/1921.

Denumire veche: Valea Răchitei. Satul a purtat acest nume, de la înființare, pînă în 1968, cînd a primit numele actual.

II. 4. A. *Șleahul Liveni* (23)

Pe platoul înalt de aproximativ 15 m, aflat pe partea stîngă a Văii Răchitei, la aproximativ 0,4 km nord-nord-est de satul Dimitrie Cantemir (vezi foto 1/5), s-au identificat urmele a 19 cenușare, de pe care s-au culeș fragmente ceramice și oase de animale aparținînd perioadei tîrzii a epocii bronzului, cultura Noua (fig. 10/1—4). În marginea de nord a suprafeței cu cenușare se află o așezare cucuteniană din faza B (fig. 11/2), cu un nivel de

locuire corespunzător culturii Horodiștea (fig. 10/6). Întreaga așezare, dar mai ales așezarea eneolitică este puternic afectată de alunecări proaspete de teren.

Cercetare CRA, 1983, Col. MJB (nr. inv. 455). Dia. col. Cl. a-n.

II. 4. B. *Dealul Răchitei* (21)

La aproximativ 2 km vest-nord-vest de satul Dimitrie Cantemir și la circa 1 km est de „Valea Standolei" (vezi foto 1/2), în vecinătatea pădurii Mitoc, s-au descoperit piese de silex, fragmente ceramice și bucăți de chirpic, aparținînd culturii Cucuteni (fig. 7/5—6), fază neprecizată.

Informații D. Cîșlaru și Ilie Ianovici, 1983; Cercetări CRA 1983; Col. MJB (nr. inv. P. 474); Dia. col.; Cl. a-n.

II. 5. ICHIMENI, sat, comuna Avrămeni (1968)

Denumiri vechi: Iachimeni, Ichimenii Pisoschi sau Pisoțchi, Ichimenii de Jos, Ichimenii Mari.

Menționi documentare: 24 noiembrie (1492 (se vorbește de *„drumul lui Ichim"*); 15 febr. 1721; *H. 1835.*

În 1816, figurau la Ichimeni un număr de 15 gospodării de birnici, cu „loc de hrană îndestulat", pe moșia slugerului Vasile Pisoțchi[8]. Pe harta din 1835 sînt menționate 26 de gospodării[9].

Actualul sat Ichimeni s-a realizat prin contopirea în 1968 a satelor Ichimenii Mari și Ichimenii Noi.

II. 5. A. *La Odaie* (16)

La aproximativ 0,5 km est de cartierul Ichimenii Noi, pe panta sudică a dealului, ca și pe platoul care domină valea cu circa 20 metri, situat pe partea stîngă a văii Bodeasa (vezi foto 1/7) s-au descoperit fragmente ceramice, bucăți de chirpici și piese de silex aparținînd culturii Cucuteni, fază neprecizată (fig. 12/3, 5, 7), un fragment ceramic fără decor, atribuit cu probabilitate celei de a doua epoci a fierului, precum și cîteva fragmente ceramice atipice, feudal-tîrzii (fig. 7/7—9).

Cercetare CRA, 1983. Col. MJB (nr. inv. P. 447); Dia. col.; Cl. a-n. *Observație*: Este foarte posibil ca punctul numit *„Marginea de est a satului"* identificat de Mircea Babeș și Aristotel Crișmaru în 1967, să nu fie altul decît punctul *„La Odaie"* (vezi RAJB, I, p. 44).

II. 5. B. *Movila Ratoș* (17)

Pe Dealul Șoric, în apropierea movilei Ratoș, zisă și Șoric, pe fostul șleah care lega Avrămenii de Coțușca, s-a descoperit o așezare eneolitică, faza Cucuteni B, care a oferit pe lîngă alte piese fragmentare, o cupă pictată, cu decor în ghirlande (fig. 14/16). Așezarea este situată la circa 1,5 km est de cartierul Ichimenii Noi.

Informații Răduțac Stelică, 1983. Cercet. CRA, 1983. Col. MJB (nr. inv. 473). Dia. col.; Cl. a-n.

---

[8] *Cond. Vist. Mold. 1816*, Supl. I, p. 93
[9] C. C. Giurescu, *R.P.* p. 229.

II. 5. C. *Loc. neprecizat* (necartat)

Cercetări mai vechi menționează că de pe teritoriul satului ar proveni mai multe obiecte arheologice, ca de pildă obiecte de fier și fragmente ceramice de la vase mari și mai mici. Cercetările de teren efectuate în 1967 de către Mircea Babeș și Aristotel Crîșmaru au arătat că nu există date sigure asupra locului sau locurilor în care au fost găsite piesele menționate. Nu este exclus ca atît obiectele de fier cît și ceramica să fi fost descoperite în locuri diferite. Astfel, obiectele de fier din colecția Bușureanu (achiziționate de M.N.A. în 1916) au fost publicate de Vasile Pârvan ca provenind din așezarea la Tène de la Ichimeni. După C. Moisil ar fi vorba însă de descoperiri făcute de N. Beldiceanu într-o movilă în care s-ar fi găsit oase umane și de animale, obiecte de fier ca de pildă o scară mare de călărie și fibule. După Mircea Babeș, unele piese cum ar fi vîrfurile de săgeată, ar aparține primei epoci a fierului. În schimb celelalte obiecte de fier și de ceramică au fost datate de același cercetător în a doua epocă a fierului (La Tène mijlociu și tîrziu). Ca obiecte de fier menționăm : o fibulă de tip Dux cu arc înalt, o bară de fier în formă de brăzdar de plug, o psalie sub forma unei bare drepte. În ceea ce privește ceramica, ea este La Tène (tip Poienești-Lucașevka) și constă din trei vase mari fragmentare păstrate în cea mai mare parte și alte fragmente de la trei-patru vase mai mici. Este vorba de o ceramică fină, cenușie-neagră inițial lustruită, cu buze îngroșate și fațetate. Ca forme întîlnim castronul și strachina fig. 13/1—9). După M. Babeș, pe lîngă această ceramică mai există și două fragmente de strachină autohtonă, getică. Nu este exclus, totuși, ca întregul lot ceramic să provină din morminte.

Gr. Tocilescu, ms. 5144/202, Arh. ist. — IAB, dosar 22/1916, fila 230 ; dosar 6/1897, fila 215 ; C. Moisil, *BCMI*, III, 1910, p. 173 ; V. Pârvan, *Getica*, 1926, p. 511 și 515, pl. XXXVI/1 ; I. Nestor, *Der Stand...*, p. 156 (nota) ; V. Canarache, *SCIV*, 1, 1950, 2, p. 99 ; R. Vulpe, *Nouwelles études d'histoire*, I, 1955, p. 106, nota 2 ; Silvia Teodor, *Studii și materiale*, 3, 1973, Suceava, p. 44 (hartă) și p. 45 ; *RAJB*, I, 1976, p. 43—44 ; Cercetări M. Babeș și A. Crîșmaru, 1967. Cercetările CRA din 1983 nu au dus la identificarea punctului respectiv. Obiectele de fier nu au putut fi regăsite în depozitul MNA — IAB, în schimb, lotul ceramic se află la IAB (nr. inv. II/11 482) — 11 487).

II. 5. D. „*Malul nordic al iazului*" (necartat)

Punctul identificat de M. Babeș și A. Crîșmaru în 1967, situat la vest de satul Ichimenii Mari, pe malul nordic al iazului (la vest de valea Baba Floarea) și unde s-au descoperit fragmente ceramice din secolele III—IV e.n., se află în parte, pe teritoriul comunei vecine, Coțușca.

RAJB, I, p. 44.

II. 5. E. *Valea Boului* (necartat)

La circa 1,5 — 2 km est-nord-est de satul Ichimenii Mari, pe un pinten de deal, se află o așezare aparținînd culturii Cucuteni (fază neprecizată), din care s-au cules piese de silex și fragmente ceramice, atipice.

Cercetare M. Babeș și A. Crîșmaru, 1967 ; Punct neverificat pe teren de CRA.

II. 6. PANAITOAIA, sat, comuna Avrămeni (1968)

Denumire veche: Hotcăuții Panaitoaii
Menționi documentare: 10 aprilie 1430 — 1341 (?)[10]; *H. 1833*

II. 6. A. *Fîntîna Holodnei* (24)

În marginea de vest a satului, pe albia majoră de pe partea stîngă a Volovățului în apropierea unei fîntîni părăsite, denumită de localnici „Fîntîna Holodnei", s-au descoperit fragmente, ceramice feudaltîrzii (fig. 4/1—4). Este foarte posibil ca acest punct să se identifice cu cel semnalat de Eugen Comșa, după informațiile primite de la profesorul Gh. Romîndașu, punct la care se referă probabil și documentele.

RAJB, I, p. 45. Cercetare CRA, 1983. Col. MJB (inv. nr. P. 484).

II. 7. TIMUȘ, sat, comuna Avrămeni (1968).

Denumiri vechi: Tescureni, Teșcureni, Teșcureni-Timuș.
Menționi documentare: 25 mai 1456[11].

În 1816, Teșcurenii lui Iordachi Timuș figurau în evidențe cu patru „lăcuitori birnici... cu vite și loc de hrană îndestul"[12] iar în 1891 satul Tescureni-Timuș avea.... case.[13]

II. 7. A. *La Găinărie = Tarlaua Dediu* (3)

La aproximativ 0,5 km sud-vest de sat, pe un platou larg aflat între Valea Livezii și pîrîul Volovăț, platou bine apărat natural de pante abrupte (spre Valea Livezii) și line (spre valea Volovăț) se află o întinsă așezare cu resturi de locuire aparținînd culturii Cucuteni (fază neprecizată), mileniul I, sec. III—IV e.n. (fig. 9/5—6) și feudale.

Informații Constanța Munteanu, 1977 și prof. I. Nichilciuc, 1983. Cercetare CRA, 1983. Col. MJB (inv. nr. P. 453). Cl. a-n. Dia. col.

II. 7. B. *Secărișle* (4)

În marginea de est-sud-est a satului, la confluența pîrîului Volovăț cu pîrîul Răchita, pe partea stîngă a drumului care leagă satul Timuș de Manoleasa, s-a descoperit o așezare din care s-au cules fragmente ceramice și multe oase de animale atribuite sfîrșitului epocii bronzului, cultura Noua (fig. 9/2) și celei de a doua epoci a fierului (fig. 9/1; 3).

Cercetare CRA, 1974; RAJB, I, p. 45; Colecția MJB (nr. inv. 22). Stare de conservare bună. Dia. col.; Cl. a-n.

---

[10] Documentul (*DRH*, A — Mold, I, p. 145 — 146), menționează locul *Fîntîna*, considerat ca fiind satul Panaitoaia. Este de remarcat faptul că s-a păstrat pînă astăzi toponimul *Fîntîna Holodnei* în apropierea căreia se află siliștea unui vechi sat. Referiri la Panaitoaia se mai fac în Băcilă, H.M., 1833, p. 143 și Frunzescu, *DTSR*, p. 232.

[11] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XVIII, p. 224; Alte menționi în Arh. St. Iași, *Documente*, CL/41.

[12] *Cond. Vist. Mold.* 1816, Supl. I, p. 94

[13] Filipescu—Dubău, *DGJD*, p. 336 — 337.

II. 7. C. *Sectorul zootehnic Timuș* (56)

Cu ocazia săpării unei gropi pentru însilozarea furajelor, la Ferma zootehnică Timuș a C.A.P. Avrămeni, în zona movilei astăzi nivelată, s-au descoperit morminte, atribuite conform relatărilor, sfîrșitului epocii bronzului, cultura Noua. Cîteva fragmente ceramice descoperite în acest loc, se află în colecția școlii Panaitoaia.

Inf. prof. A. Crîșmaru și prof. Marcel Pînzaru, 1983.

II. 8. TUDOR VLADIMIRESCU, sat, comuna Avrămeni (1968)

Denumirea veche: Principele Mihai

Sat înființat în 1921 prin colonizare, în urma împroprietăririi, ca urmare a Legislației rurale din 1918—1921.

II. 8. A. *Movila din marginea satului* (5)

În marginea de nord-nord-vest a satului, la circa 0,5 km pe partea dreaptă a șoselei naționale Avrămeni-Manoleasa, a existat o movilă cu diametrul de cca 40—50 m și înălțimea de 3—4 m. După afirmațiile unor localnici, cu ocazia excavării movilei de către Direcția județeană de drumuri, în vara anului 1973, s-au găsit, spre centrul ei, resturi osteologice umane.

RAJB, I, p. 45.

II. 8. B. *Podul lui Mandache* (7)

La aproximativ 2 km sud-vest de satul Tudor Vladimirescu, pe partea dreaptă a văii Avrămeni (vezi foto 1/8), cu prilejul construirii în 1856 a iazului nou, s-au descoperit în taluzul malului,gropi circulare, arse, pentru păstrat cereale, cu diametrul de circa 1,5 m, în care se mai păstrau semințe de mei. Tot aici, potrivit informațiilor, s-au descoperit unele morminte în rit creștin. Pe terenul din jur, s-au culeș, cu prilejul verificării punctului, cîteva fragmente ceramice atipice, feudale.

Informații M. Mariciuc, 1980 și M. Chifiriuc, 1983; Cercetări CRA Col. MJB (nr. inv. P. 452). Dia. col.; Cl. a-n.

II. 8. C. *Izlaz* (6)

La aproximativ 1,5 km sud-vestde sat, pe partea stîngă a văii Avrămeni și la aproximativ 0,200 km nord-nord-est de iaz (vezi foto 1/8), s-au găsit resturi de locuire (cărămizi, chirpici, lipitură)precum și fragmente ceramice aparținînd epocii feudale tîrzii (fig. 7/1—4). Este vorba, probabil, de siliștea unui sat medieval.

Inf. M. Mariciuc, 1980 și M. Chifiriuc, 1983; Cercetare CRA, 1983; Col. MJB nr. inv. P. 452). Dia. col.; Cl. a-n.

II. 8. D. *Lîngă sat* (necartat)

Pe un promontoriu din marginea satului, (?) s-au descoperit fragmente ceramice aparținînd culturii Cucuteni, faza B, în asociere cu fragmente de tip „C", precum și cu unele fragmente atribuite primei epoci a fierului (Hallstatt).

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, *Așezări...*, p. 267; RAJB, I, p. 45.

II. 9. ZOIȚANI, sat, cumuna Avrămeni (1968)

Denumiri vechi: Hodcăuți, Hotcăuți, Șoicăuți, Votcăuți, Hătcăuții-Zoițanului, Hotcăuții — Dumitriului.

Menționi documentare: 17 august 1667; *H.* 1833[14].

În 1816, la Hotcăuții jicnicerului Dimitrachi <Sălceanu> erau menționați 7 „lăcuitori birnici ··· cu loc de hrană îndestulat"[15].

II. 9. A. *La Standolă* (20)

La aproximativ 1,5 km nord de satul Zoițani, pe un platou de pe partea stîngă a văii Standolei (pîrîul Zoițani), în apropierea iazului Zoițanu (vezi foto 1/4) s-au descoperit fragmente ceramice aparținînd culturii Cucuteni, epocii fierului, mileniul I, sec. III—IV e.n. (fig. 6/1, 8, 10) precum și feudalimului timpuriu (fig. 5/1, 12; 6/12), dezvoltat (fig. 5/5, 7—9; fig. 6/2—5, 7 și tîrziu (fig. 5/2—4, 6, 10, 11, 13). După întinderea așezării și ținînd seama de bogăția fragmentelor ceramice feudale, se pare că ne aflăm în fața sihlstei unui sat dsipărut, posibil *Iacaci*.

Cercetare CRA, 1983; Col. MJB (inv. nr. P. 449 și P. 456); Dia. col. Cl. a-n.

II. 9. B. *In Hotar* (22)

La circa 0,5 km sud-sud-vest de satul Zoițani, pe platoul de pe partea stîngă a Volovățului și la aproximativ 0,4 km est-nord-est de iaz, s-au descoperit fragmente ceramice din eneolitic, cultura Cucuteni (fazele AB. și B) (fig. 8/2—4; 7) sfîrșitul epocii bronzului și din mileniul I, sec 3—4 e.n. (fig. 8/6).

Inf. prof. Marcel Pînzaru, 1983; Cercetare CRA, 1983; Col. MJB (nr. inv. P. 451); Dia. Col., Cl. a-n.

II. 10. *Movile* (26—54)

Pe teritoriul comunei s-au identificat următoarele movile:

A. În marginea de est a satului Avrămeni, între șosea și pădurica de stejar, se află o movilă de mărime mijlocie. (26). În apropierea acesteia pe traseul actual al șoselei, pînă în anul 1942, cînd s-a rectificat drumul, a existat o movilă, din care la nivelarea terenului a rezultat cazanul de bronz scito-sarmatic (fig. 14/17) (25).

B. Pe terenul din vecinătatea cimitirului și a pădurii de stejar, s-a aflat pînă nu demult o movilă aplatisată care a fost nivelată (27).

C—D. La aproximativ 1,5 km nord de satul Avrămeni, pe partea stîngă a șoselei care duce spre Panaitoaia, în apropierea sectorului zootehnic al C.A.P. Avrămeni, se află două movile între care una cu înălțimea de cca. 1 m, parțial excavată de localnici, iar cealaltă destul de aplatisată (28—29).

[14] *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. III, p. 329; Băcilă, *H.M.*, 1833, p. 143; Frunzescu, *DTSR*, p. 232.

[15] *Cond. Vist. Mold. 1816*, Supl. I, p. 93.

E. În marginea de vest a satului Avrămeni, pe partea dreaptă a șoselei asfaltate Avrămeni-Săveni, se afla pînă în anul 1974 o movilă de mărime mijlocie, care a fost excavată cu prilejul modernizării șoselei. Această movilă, numită și *Movila Bortoasă*, se afla vizavi de *Movila Făgădău*, existentă și astăzi pe cealaltă parte a șoselei. (30).

F. În apropierea locului unde se afla Movila Bortoasă, dar pe partea stîngă a șoselei, se află movila *Făgădău*, numită și *Movila Mare* sau „*La Observator*" cu un diametru de circa 60 m și înaltă de aproximativ 7—8 m. (31).

G. Pe culmea dealului Coasta Avrămenilor, la circa 0,5 km sud-sud-vest de satul Avrămeni, se află o movilă numită „*Movila din Fața Satului*" (32).

H. În marginea de sud-est a satului Tudor Vladimirescu se află *Movila Corb* (33).

I. Pe partea stîngă a drumului Panaitoaia—Timuș, se afla o movilă aplatisată, care a fost nivelată în primăvara anului 1983. (34)

J—L. Pe o parte și pe alta a drumului Panaitoaia—Dimitrie Cantemir, se află trei movile, avînd distanța de 1 km între Mov. 35—36 și de 0,5 km între Mov. 36—37. (35—37)

M. La aproximativ 1 km nord-est de satul Dimitrie Cantemir se află o movilă (38).

N—O. Pe culmea dealului Adâșeni, la aproximativ 1,8 km sud de satul Adâșeni, se află două movile la distanța de aproximativ 400—500 m una de altă (39—40).

P. La aproximativ 0,5 km vest-nord-vest de satul Panaitoaia, pe partea stîngă a văii Volovățului, se află o movilă aplatisată (41).

R. În marginea de sud a satului Zoițani, în cimitir, se află o movilă de aproximativ 1 m înălțime. (42)

S. În vatra satului Adâșeni, grădina locuitorului Mihalache Petru se află o movilă înaltă de circa 2 m și cu un diametru de aproximativ 30 m (43).

Ș. În marginea de nord-nord-vest a satului Adâșeni se află o movilă (44).

T. La aproximativ 0,5 km nord-nord-vest de marginea satului Adâșeni se află *Movila Bod* (45).

Ț. La aproximativ 1,5 km vest de satul Adâșeni se află o altă movilă (46).

U. La aproximativ 1,5 km est-nord-est de iazul Ichimeni, pe culmea dealului Baba Ileana, se află un grup de patru movile, din care două situate la aproximativ 0,5 km una de alta, iar celelalte două, la circa 0,1 km una de cealaltă (47—50). Movila 50 (U.d.) poartă numele *Ștefan cel Mare*.

V. Pe dealul Șoric, la aproximativ 1,5 km est de cartierul Ichimenii Noi, se află *Movila Șoric* sau *Movila Rațoș* (51).

X. La circa 1 km nord-vest de movila Făgădău, tot pe culmea Coastei Avrămenilor, se află două movile, situate la aproximativ 0,5 km una de alta (52—53).

Z. La aproximativ 0,5 km sud-vest de marginea satului Aurel Vlaicu, pe culmea dealului Șerpăria, pe partea stîngă a șoselei Avrămeni-Săveni, se află o movilă aplatisată (54). În apropierea acestei movile, spre șosea, a mai existat o movilă care a fost nivelată cu prilejul modernizării drumului (12).

II. 11. SATE DESFIINȚATE ȘI DISPĂRUTE

DRESLIVE (DRISLIVE), sat dispărut, aflat pe teritoriul actual al comunei Avrămeni, atestat documentar din secolul al XVI-lea (vezi DIR, A-Moldova, v. XVI, vol, II, p. 112—113). Pînă în 1921, terenul acestui sat se afla pe moșia Sîrbi și ținea de comuna Vlăsinești (I. Caproșu și I. D. Canciuc, în *Anuar*, IIA-Iași, XIV (1977), p. 587). Silișteа acestui sat ar putea fi în zona *Iazului Adînc* de la Tudor Vladimirescu, punctele *Islaz* (6) și *Podul lui Mandache* (7), unde vestigiile arheologice descoperite (urme de construcții, gropi de cereale, fragmente ceramice), ne permit o asemenea localizare.

IACACI, sat dispărut, pe Volovăț, probabil în apropierea Adășenilor, menționat documentar la 10 aprilie 1430—1431. (DHR, A-Mold, I, p. 145—146). Silișteа acestui sat ar putea fi punctul descoperit pe „Valea Standolei" (20) unde se află fragmente ceramice care permit o astfel de încadrare.

BĂDĂȚENI, sat dispărut, neidentificat, aflat undeva în apropierea satului Adășeni, comuna Avrămeni, comuna Avrămeni (DIR, A-Mold., veac. XVII, vol. V, p. 288).

II. 12. COLECȚII ȘCOLARE

A. *Colecția numismatică a Școlii generale Adășeni*

Printre diverse monede din epoca modernă și contemporană, aflate în colecția Școlii generale Adășeni, se aflau și următoarele patru piese descoperite pe raza satului Adășeni și în împrejurimi, care ne-au trezit atenția și care, la insistențele noastre, au fost donate Muzeului județean Botoșani :

1. *Piesă de trei groși*, poloneză, de argint (2,45 g), emisă de *Ștefan Bathory*, pentru Riga (potronic), în anul 1584, descoperită pe „Valea Standolei" (20), de locuitorul Rotaru N. Vasile din satul Adășeni (fig. 15/1—A, 2—R).
2. *Monedă polonează* (1 ort) *de argint* (6,10 g), de la Sigismund al III-lea, bătută la Gdansk în 1617, descoperită la suprafața solului în marginea vestică a satului Adășeni în apropierea sectorului zootehnic al C.A.P. Adășeni, de învățător Andrei Poh (fig. 15/3—A, 4—R).

3. *Monedă turcească de argint* (1 lîc = 10 parale), bătută în al patrulea an de domnie al sultanului *Selim al III-lea* (1792), la Istambul (2,65 g). Piesa a fost descoperită de un elev, în perimetrul satului Adășeni (fig. 15/5—A, 6—R).
4. *Monedă austriacă de bronz* (un creițar), din anul 1816 (8, 55 g), descoperită (cu probabilitate) în cimitirul medieval de pe terenul S.M.A. Adășeni (18).

Informațiile privind monedele din Colecția Adășeni au fost obținute de la prof. Mihai M. Tatarciuc și de la învățătorii Dumitru Avasilcăi și Andrei Poh.

B. *Colecția arheologică a Școlii generale Panaitoaia*

Colecția se compune din fragmente ceramice, obiecte mărunte din lut ars și din silex, între care, semnalăm:

1. Un nucleu evasi-piramidal din silex de Prut, cu patină alb-albăstruie, din paleoliticul superior, descoperit în zona satului Dimitrie Cantemir, loc neprecizat.
2. Mărgică din calcar (caolin), ornamentată cu cercuri concentrice.
3. Fusaiolă de lut, bitronconică, ornamentată prin împunsături umplute cu substanță albă.
4. Torți amfore, romane și romano-bizantine, descoperite în locul numit „În Hotar" (22).
5. Un percutor din silex descopeirt într-un loc neprecizat.
6. Fragmente de vase caracteristice culturii „Noua", provenind dintr-un loc neprecizat. Posibil Timuș — „Sectorul zootehnic".
7. Vertebră de animal fosil, descoperită la nivelarea movilei din sectorul zootehnic Timuș.

Informații, prof. Marcel Pînzaru, 1983; Cercetare CRA, 1983.

C. *Colecția mineralogică a prof. Ioan Melniciuc din satul Aurel Vlaicu*

În această colecție, printre numeroase mostre, se află cîteva toporașe și dălți de silex, atribuite tipologic perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, descoperite întîmplător pe raza comunei Avrămeni:

1. *Topor* din silex alb (127 × 54 × 22 mm), păstrînd negativele unor desprinderi pe laturile înguste, șlefuit pe fețele largi, mai ales în zona tăișului. Descoperit în 1977, pe locul numit „La Țeavă" (10), aflat la circa 2 km sud-est de podul peste Bodeasa.
2. *Daltă* din silex (71 × 31 × 12 mm) de culoare cenușie, bine șlefuită pe fețele largi și cu urme de cioplire pe fețele înguste, descoperită în 1975 pe locul numit „Glăvăneasa" (11), pe partea dreaptă a văii Bodeasa, la aproximativ 1 km sud-vest de punctul „La Țeavă."
3. *Topor* din silex (165 × 46 × 23 mm), de culoare alb-vineție, cioplit sumar pe toate fețele, avînd șlefuit numai tăișul. Descoperit în 1982

la locul numit „Horpod" (15), aflat la circa 0,8 km nord-est de ieșetura acumulării de pe valea Bodeàsa, între satele Aurel Vlaicu și Ichimeni.

4. *Daltă* din silex (68 × 41 × 12 mm) de culoare neagră — cenușie șlefuită, prezentînd urme de uzură pe tăiș. Piesa a fost descoperită în 1980, pe „Valea Standolei" (20), în zona satului Zoițani.

Informații, prof. Ioan Melniciuc, 1983.

OBSERVAȚII

Puncte menționate în prima ediție a lucrării noastre (*RAJB*, I, 1976), dar care, în urma verificărilor, nu au mai fost inserate în această fasciculă, din diferite motive:

1. Ichimeni — „*Vatra satului*" Nu s-au putut determina în vatra satului locuri unde ar fi putut efectua în 1895 sondaje Gr. Butureanu și N. Beldiceanu.

2. Ichimeni — „*La Iaz*". Nu a putut fi identificată în teren așezarea din secolele III—IV e.n. și nici silișteа din secolele XV—XVI, menționate în lucrările „*Așezări*" ···, *Repertoriul bibliografic* ···, etc. Informația cu privire la o piatră funerară cu inscripție, este eronată, inscripția în discuție fiind găsită de fapt la Sîrbi, comuna Vlăsinești.

PRESCURTĂRI

La abrevierile folosite în capitolul I (Albești) al acestei lucrări, pe care o publicăm după opt ani într-o a doua ediție, îmbogățită, pe fascicule, se adaugă:

— *Cond. Vist. Mold. 1816*, Supl. I: *Corneliu Istrati, Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, publicată în Analele Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol — Iași 1979, Supliment I.

— BCMI *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, București.

— Nestor, *Der Stand* ··· Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22, Bericht der Römisch — Germanischen Kommission: 1932 (1933) Frankfurt am Main.

— MNA Muzeul Național de Antichități

— Materiale *Materiale și cercetări arheologice*

— Filipescu-Dubău, *DGJD* — Nicu Filipescu — Dubău, Dicționar geografic al *județului Dorohoi* (întocmit și prelucrat în formă lexiconică de C. Chiriță), Iași 1891.

Băcilă, *H. M. 1833* — Ioan C. Băcilă, Împărțirea administrativă a Moldovei în anul 1833 (două documente cartografice) în amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci și cinci de ani de la moartea lui, București, 1944.

— Frunzescu, *DTSR* — Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al României*, București, 1872.

— *Din tr. jud. Bot.* — *Din trecutul județului Botoșani* (Muzeul Județean Botoșani), I, (1973) Bacău, 1974.

LEGENDA HĂRȚII

1. Avrămeni — „*Loturile Mici*“ = „*Silișlea*“
2. Avrămeni — „*La Grădină*“
3. Timuș — „*Tarlaua Dediu*“ = „*La Găinărie*“
4. Timuș — „*Secărișle*“
5. Tudor Vladimirescu — „*Movila din marginea satului*“ (actualmente nivelată).
6. Tudor Vladimirescu — „*Izlaz*“
7. Tudor Vladimirescu — „*Podul lui Mandache*“
8. Aurel Vlaicu — „*Secția S.M.A.*“
9. Aurel Vlaicu — „*Sub Coasta Avrămenilor*“
10. Aurel Vlaicu — „*La Țeavă*“
11. Aurel Vlaicu — „*Glăvăneasa*“
12. Aurel Vlaicu — „*Movila excavată*“
13. Aurel Vlaicu — „*Fîntîna Iftodoaei*“
14. Aurel Vlaicu — „*Iazul de pe valea Bodesei*“
15. Aurel Vlaicu — „*Horpod*“
16. Ihimeni — „*La Odaie*“
17. Ichimeni — „*Movila Ratoș*“
18. Adășeni — „*S.M.A. — Secția Adășeni*“
19. Adășeni — „*Gîtul Lupului*“
20. Zoițani — „*La Standolă*“
21. Dimitrie Cantemir — „*Dealul Răchitei*“
22. Zoițani — „*În Hotar*“
23. Dimitrie Cantemir — „*Șleahul Liveni*“
24. Panaitoaia — „*Fîntîna Holodnei*“
25. Avrămeni — „*La Pădurice*“

26—54. Movile

55. Avrămeni — „*Sectorul zootehnic al C.A.P.*“
56. Timuș — „*Sectorul zootehnic — Timuș*“

Puncte rămase necartate:

Avrămeni	— *„În preajma satului"*	— tezaur monetar
Ichimeni	— *Loc neprecizat*	— Aşezare La Tène
Ichimeni	— *„Valea Boului"*	— Aşezare Cucuteni, fază neprecizată
Tudor Vladimirescu	— *„Lîngă sat"*	— Aşezare Cucuteni B şi Hallstatt
Ichimeni	— *„Malul nordic al iazului"*	— Aşezare din Mil. I, sec. III—IV e.n., aflată în parte, pe terit. comunei vecine, Coţuşca.
Adăşeni	— *„Iazul Nou — Adăşeni"*	— Aşezare Cucuteni, fază neprecizată.

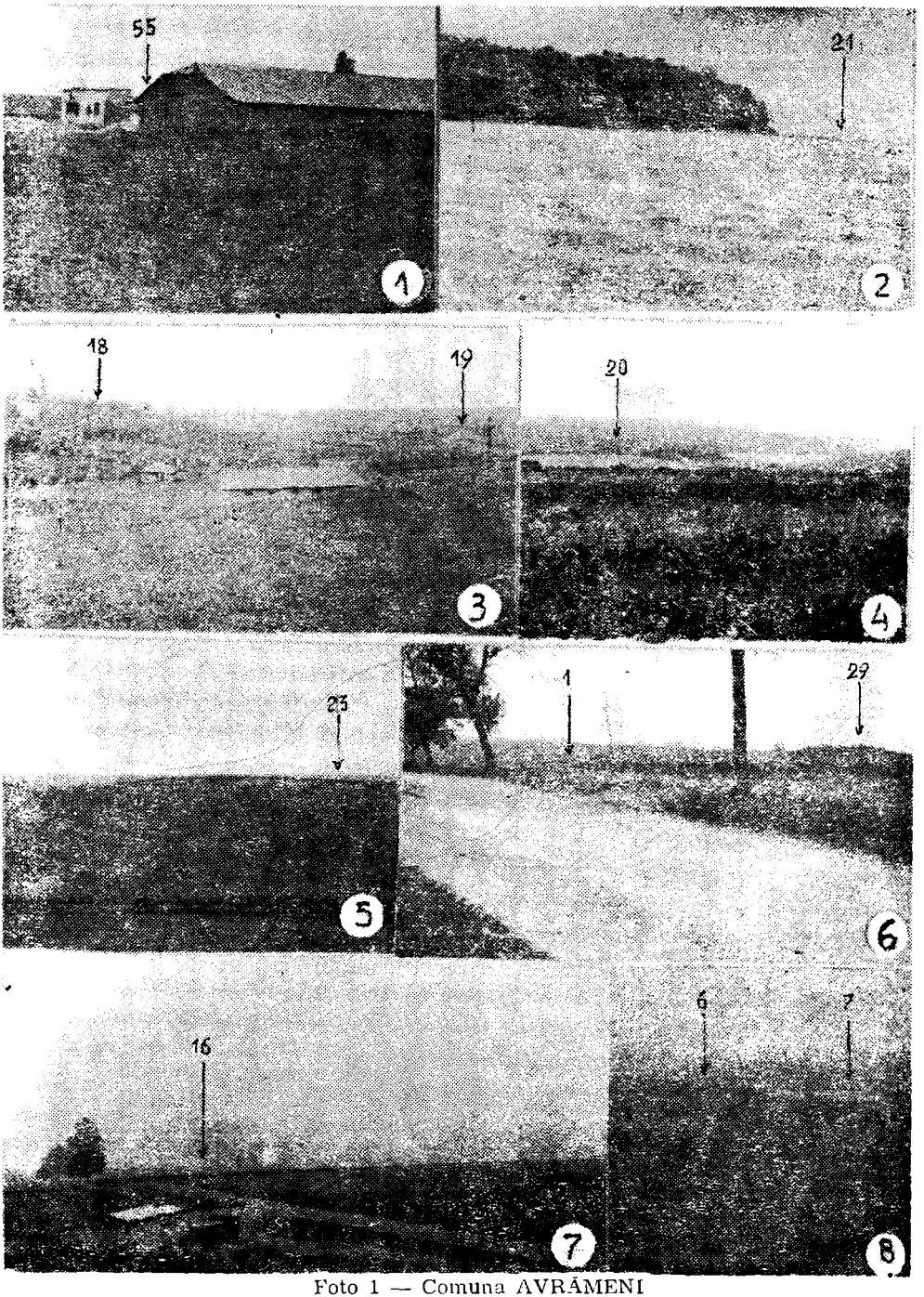

Foto 1 — Comuna AVRĂMENI

1/1 : AVRĂMENI. *Sectorul zootehnic al C.A.P.* (55) ; 1/2 : DIMITRIE CANTEMIR, *Dealul Răchitei* (21) ; 1/3 : ADÂSENI : *S.M.A.* (18), *Gîtul Lupului* (19) ; 1/4 : ZOIȚANI : *La Standolă* (20) ; 1/5 : DIMITRIE CANTEMIR, *Sleahul Liveni* (23) ; 1/6 : AVRĂMENI : *Loturile Mici* (1), *Movilă* aplatisată (29) ; 1/7 : ICHIMENI, *La Odaie* (16) ; 1/8 : TUDOR VLADIMIRESCU, *Izlaz* (6), *Podul lui Mandache* (7).

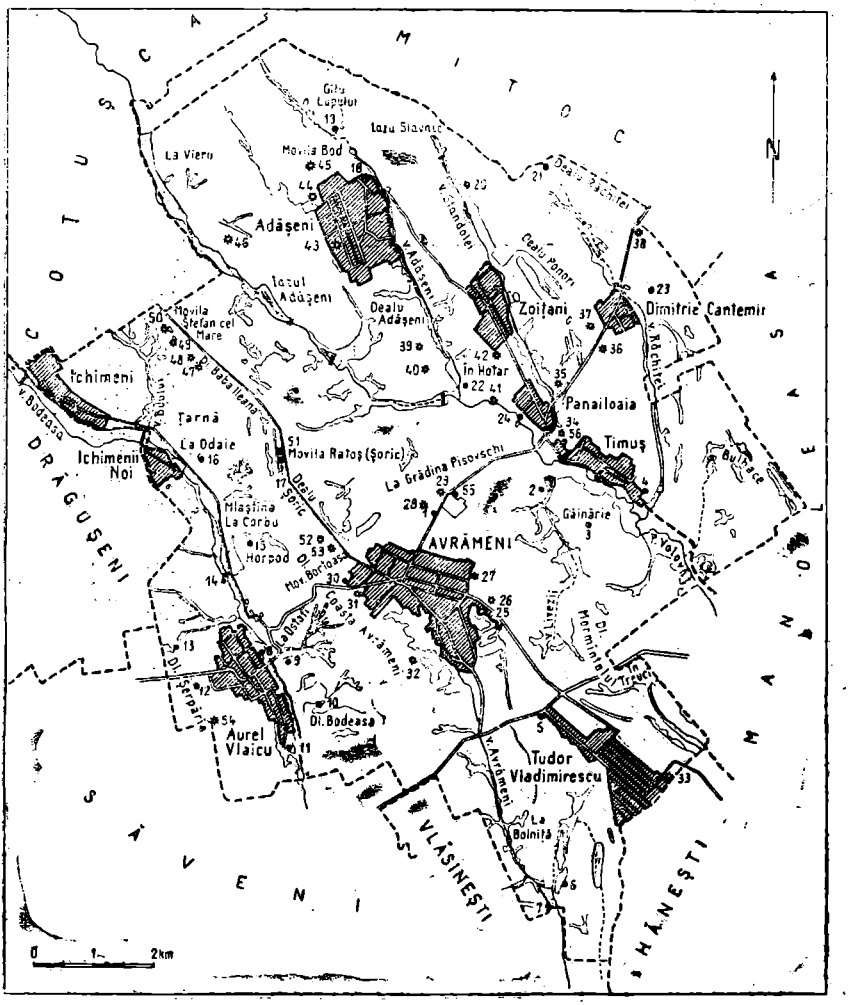

A. Harta arheologică a comunei Avrămeni

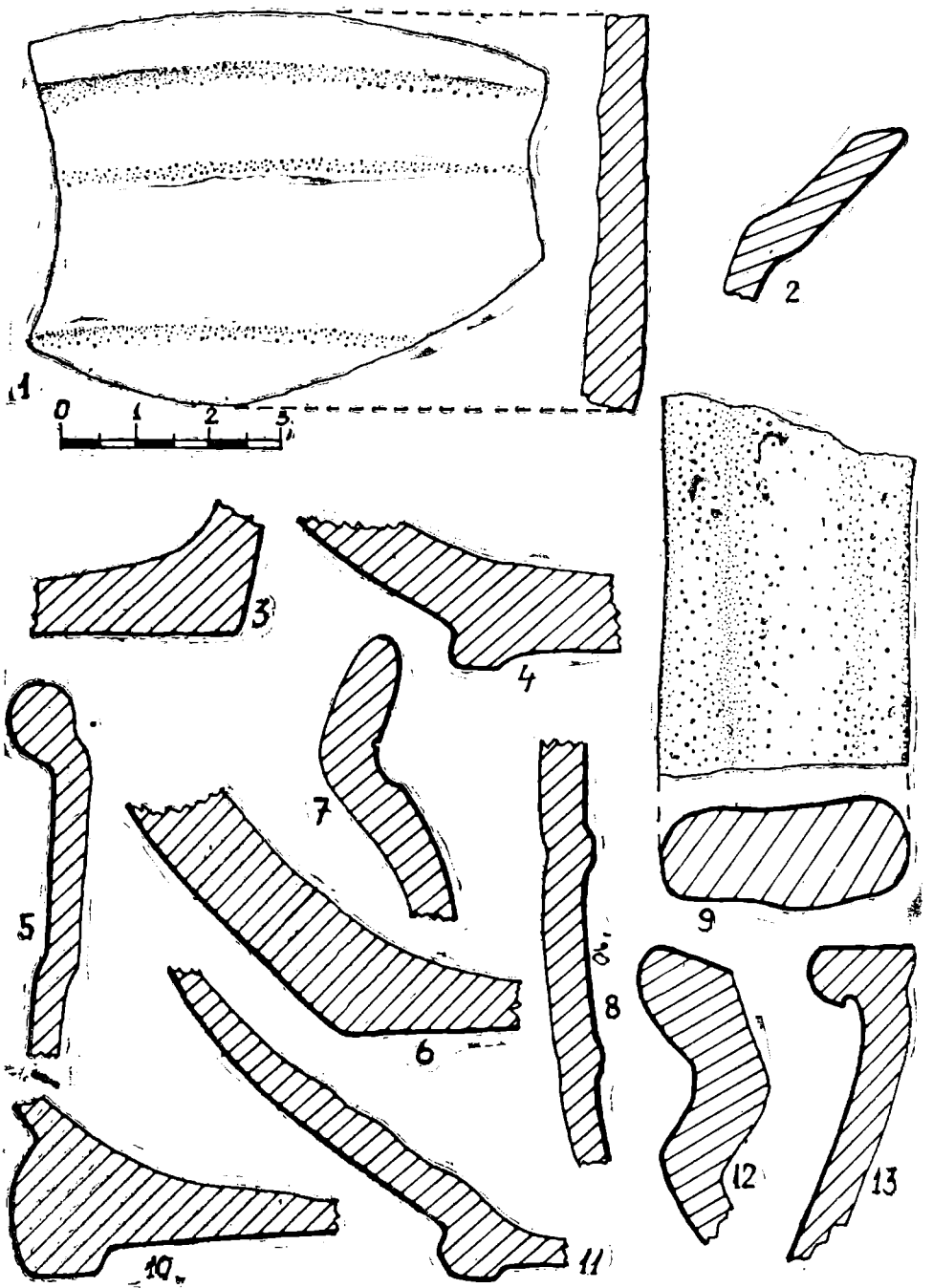

Fig. 1 — **Avrămeni** — *„Loturile Mici"* — *„Siliștea"* (P. 321) Mileniul I, sec. III — IV e. n. (4 — 13); feudalism timpuriu (1 — 3).

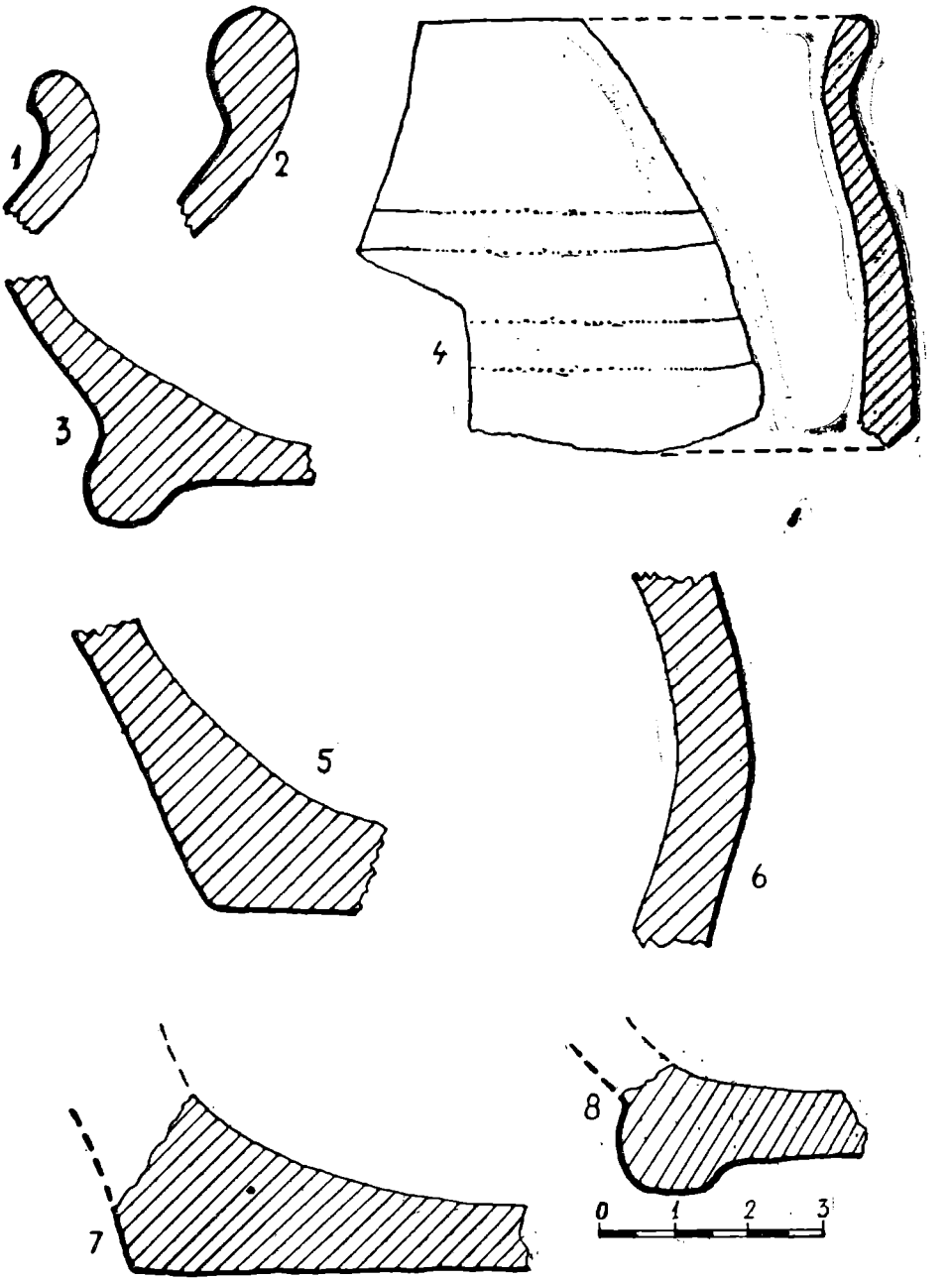

Fig. 2 — **Avrămeni** — *„La Grădină"* (P. 448): Mileniul I, sec. III — IV e.n. (1 — 8).

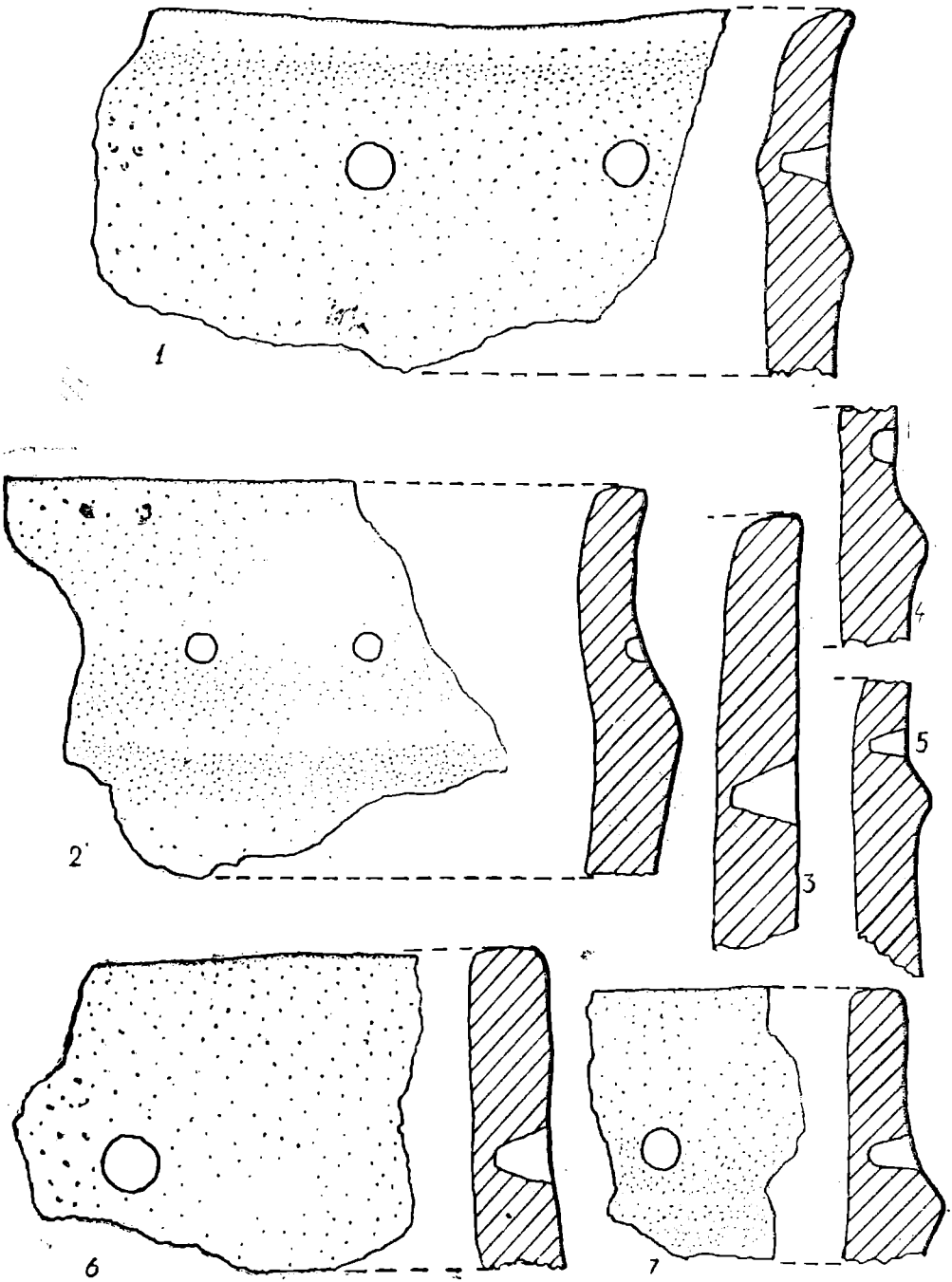

Fig. 3—**Adâșeni** — *„Gîtul Lupului"* (P. 450) : Sfîrșitul epocii bronzului, cultura *Noua* (1—7).

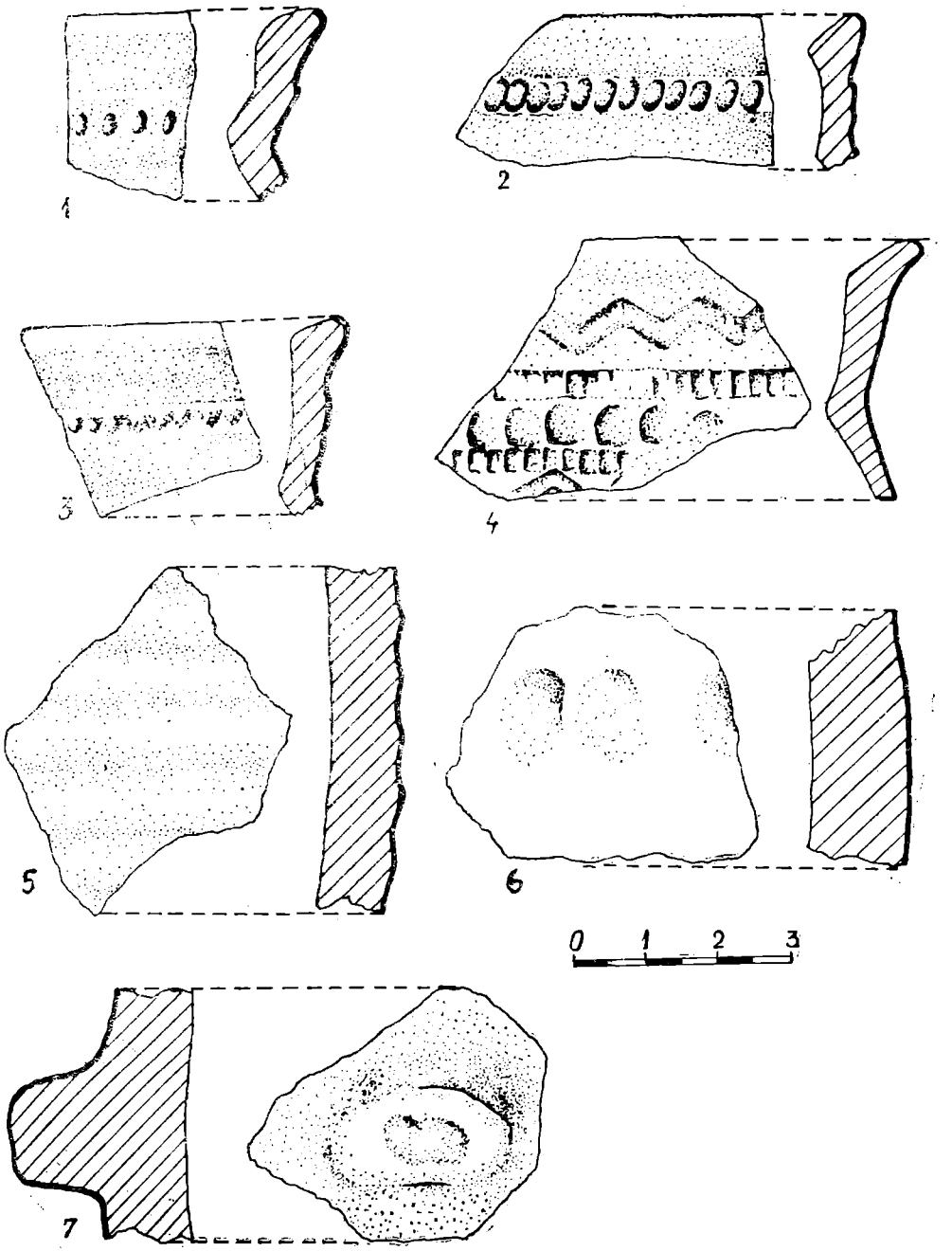

Fig. 4 — **Panaitoaia** — *„Fîntîna Holodnei"* (P. 484) : Feudalism tîrziu, sec. XVII — XVIII (1 — 4) ; **Ădășeni** — *„Gîtul Lupului"* (P. 450) : Prima epocă a fierului (5) ; a doua epocă a fierului (6 — 7).

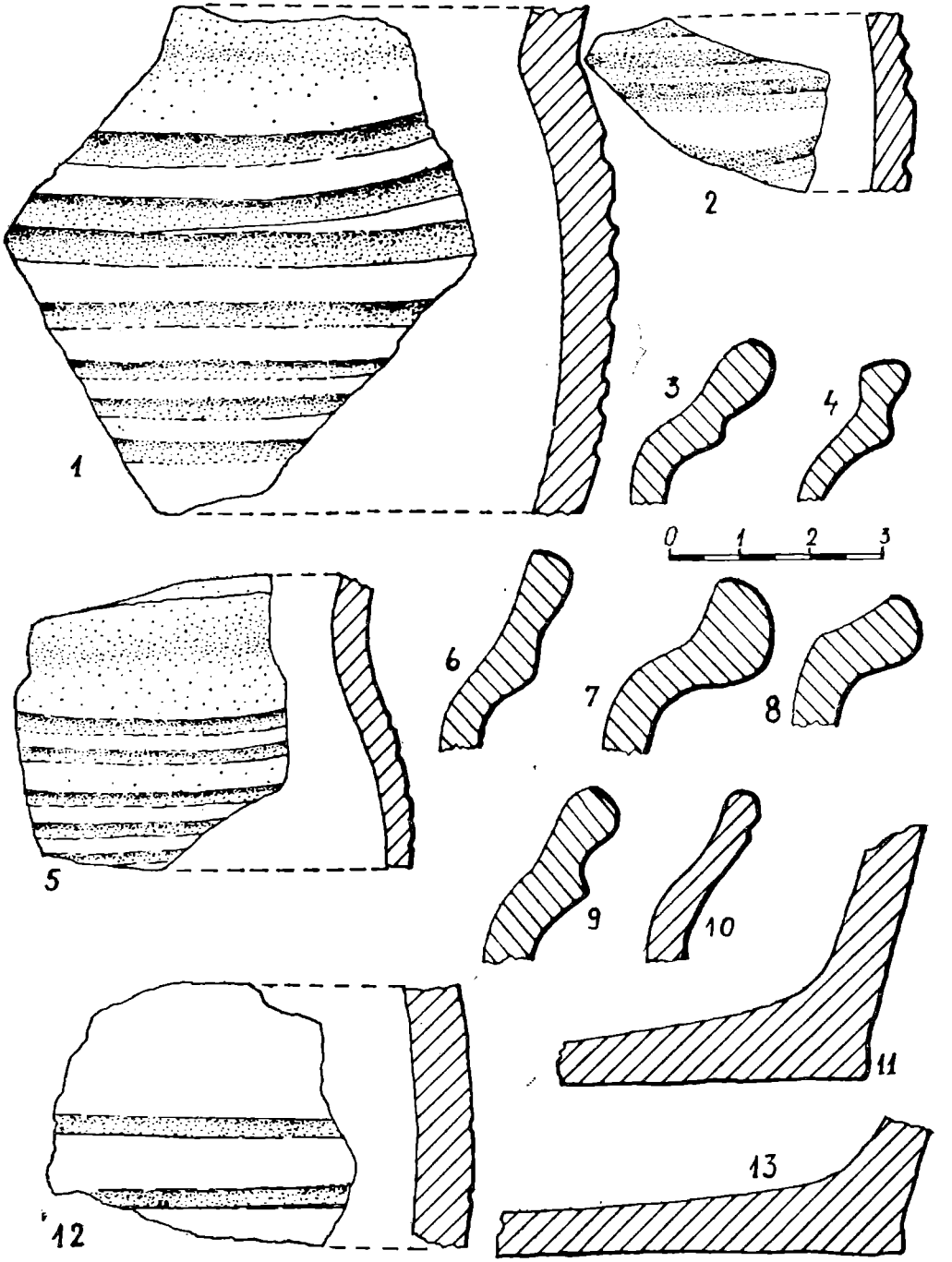

Fig. 5 — **Zoiţani** — *„La Standolă"* (P. 456) ; Feudalism timpuriu (1, 12) ; feudalism dezvoltat (5, 7 —9) ; feudalism tîrziu (2 — 4, 6, 10 — 11, 13).

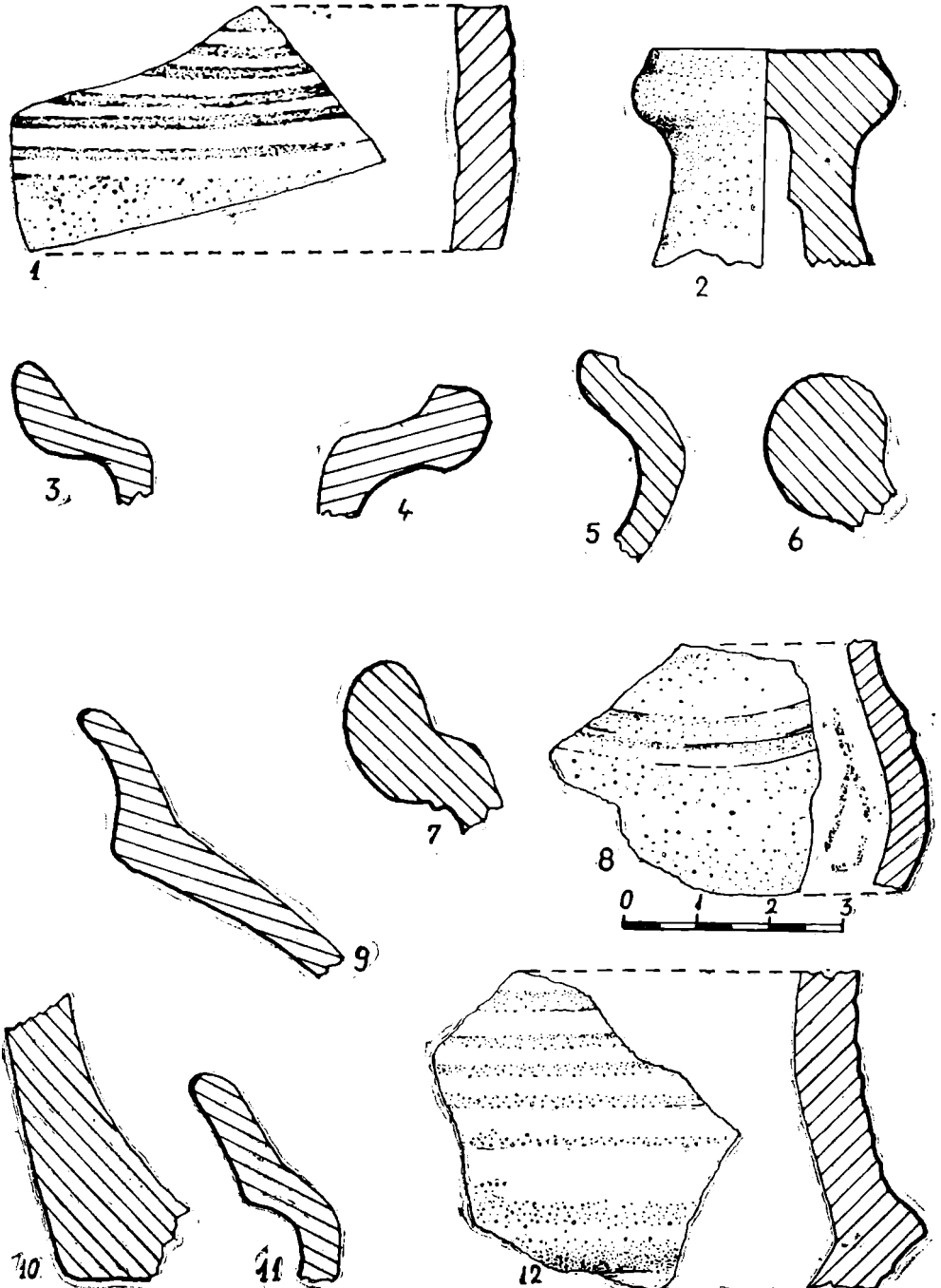

Fig. 6 — **Zolțani** — *„La Standolă"* (P. 449) : Sec. II — III e. n. (6) ; Mileniul I, sec. III — IV e.n. (1, 8, 10) ; feudalism timpuriu (12) ; feudalism dezvoltat (2 — 5, 7) ; feudalism tîrziu (9 — 11).

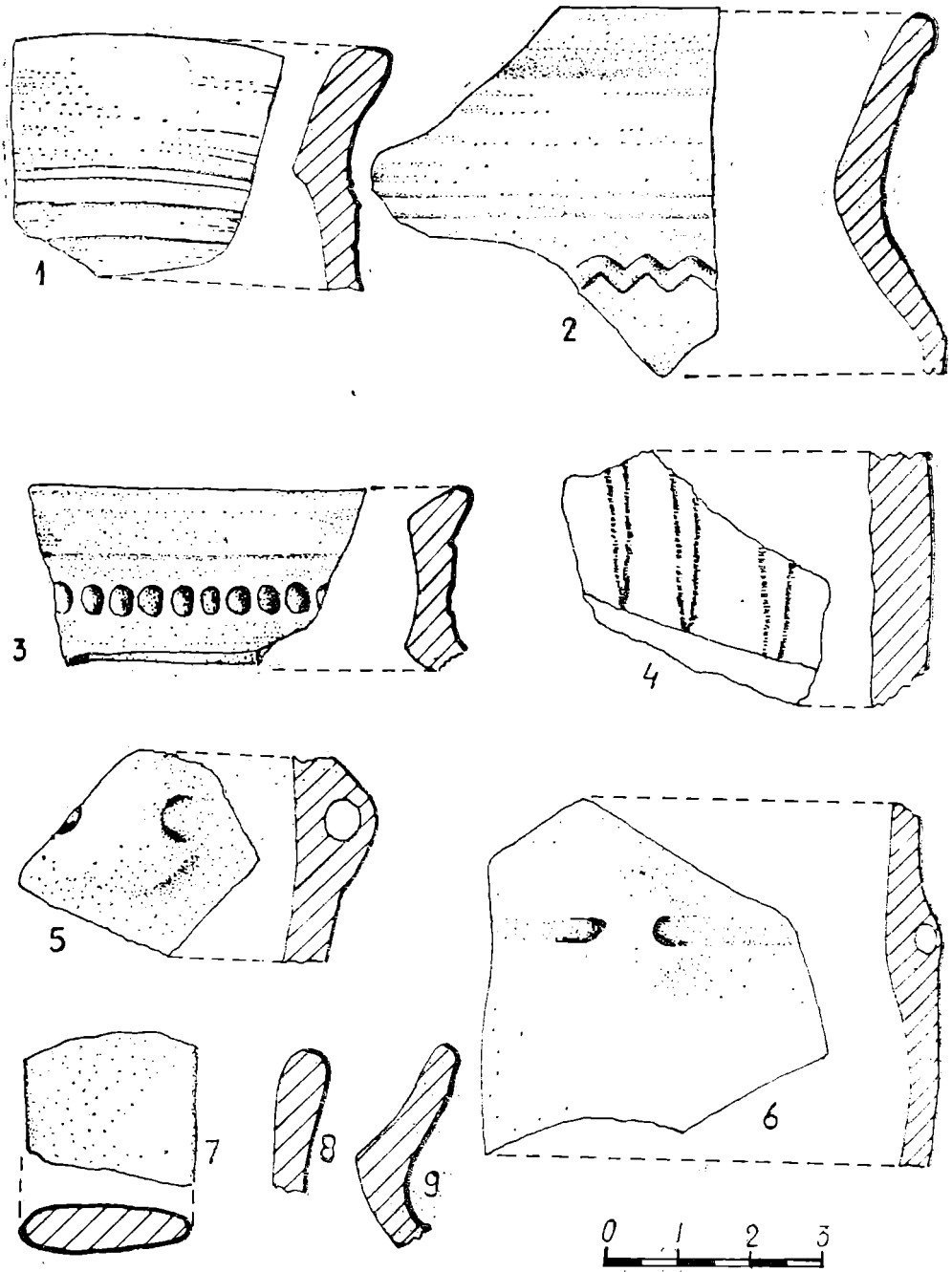

Fig. 7 — **Tudor Vladimirescu** — *„Izlaz"* (P. 452): Feudalism tîrziu, sec. XVII — XVIII (1 — 4). **Zoiţani** — *„Dealul Răchitei"* (P. 47) *Cucuteni*, fază neprecizată (5 — 6). **Ichimeni** — „La Odaie" (P. 447); Feudalism tîrziu (7 — 9).

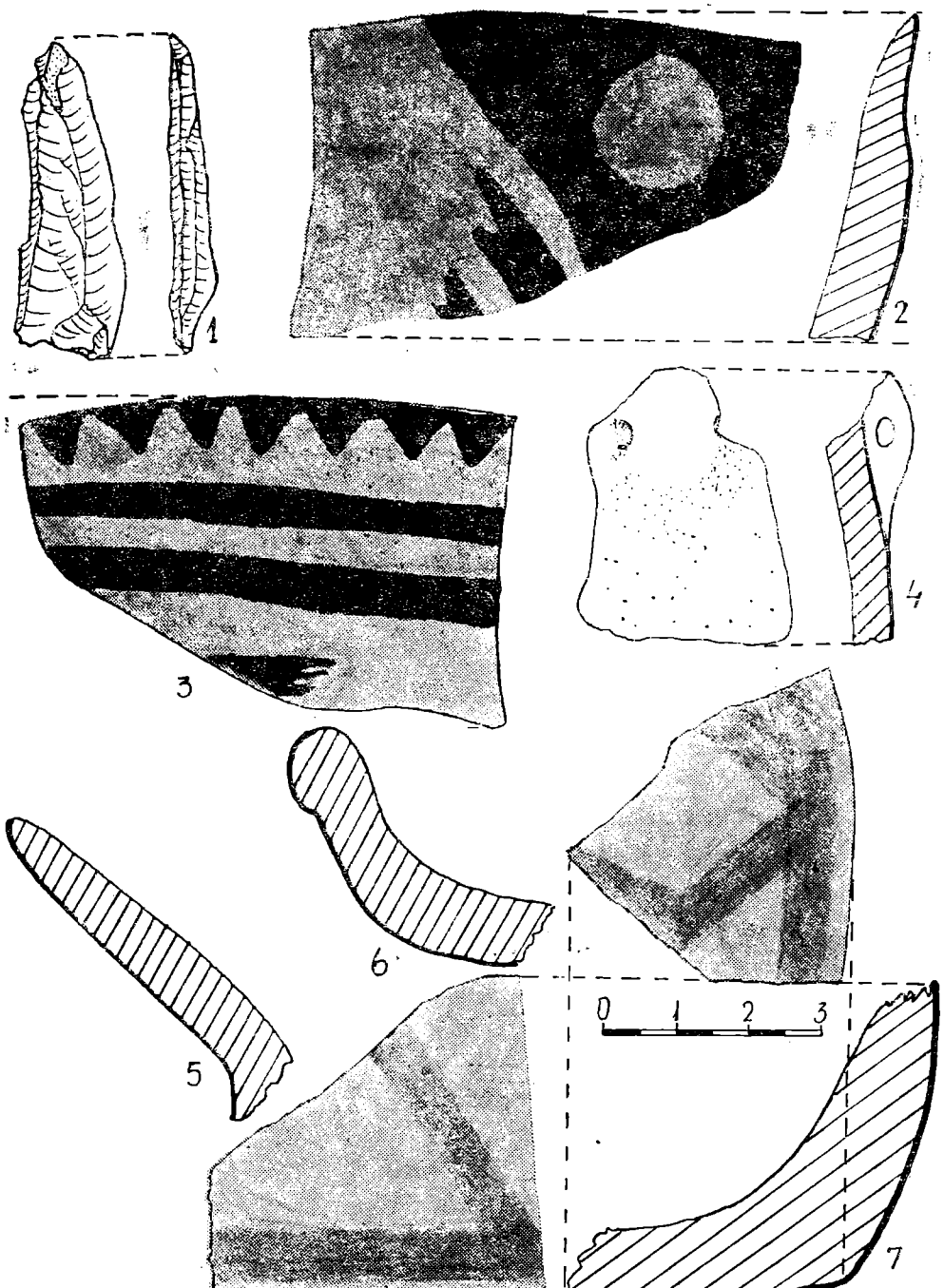

Fig. 8 — **Zoiţani** — *„În Hotar"* (P. 451) : *Cucuteni*, faza A — B (7) ; faza B (2 — 3) fază neprecizată (1, 4 — 5) ; Mileniul II, sec. III — IV (6).

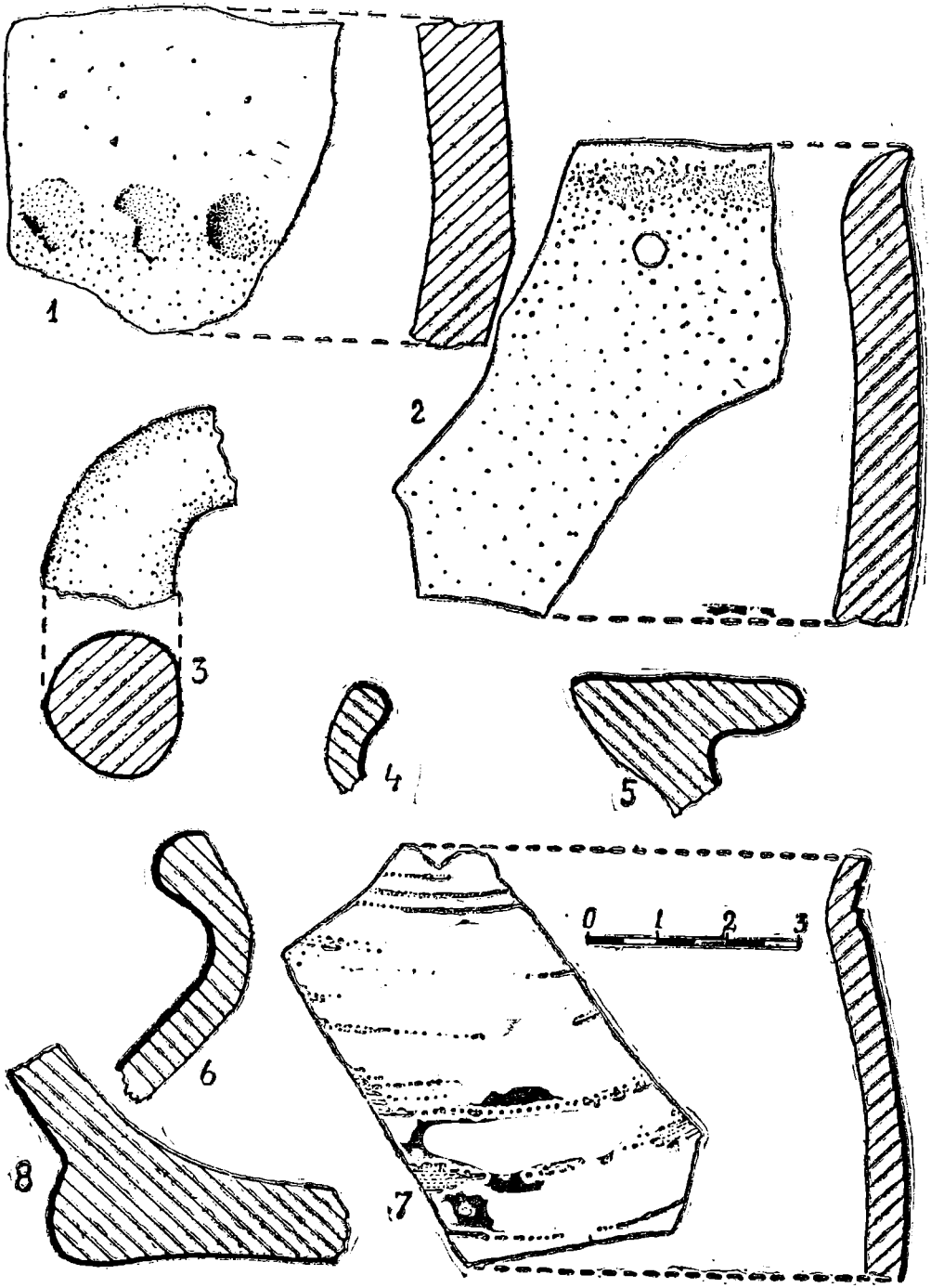

Fig. 9 — **Timuș** — *„Secăriște"* (P. 22) : Sfîrșitul epocii bronzului, cultura *Noua* (2) ; epoca fierului (1, 3) ; *„La Găinărie"* (P. 453) : Mileniul I, sec. III — IV (5 — 6).

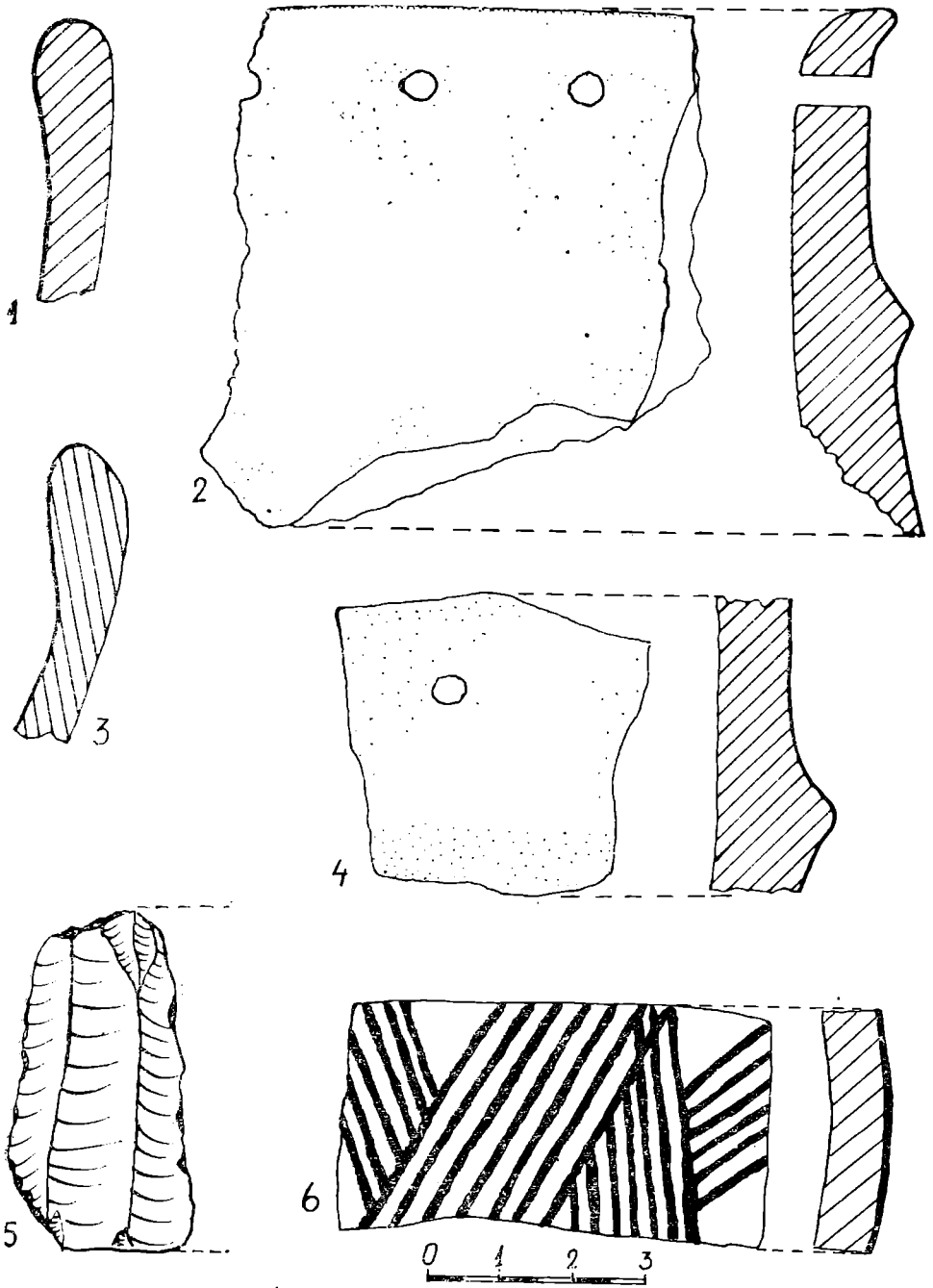

Fig. 10 — **Dimitrie Cantemir** — *„Șleahul Liveni"* (P. 455): Perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, cultura *Horodiștea* (6); sfîrșitul ep. bronzului, cult. *Noua* (1 — 4); piesă silex (5).

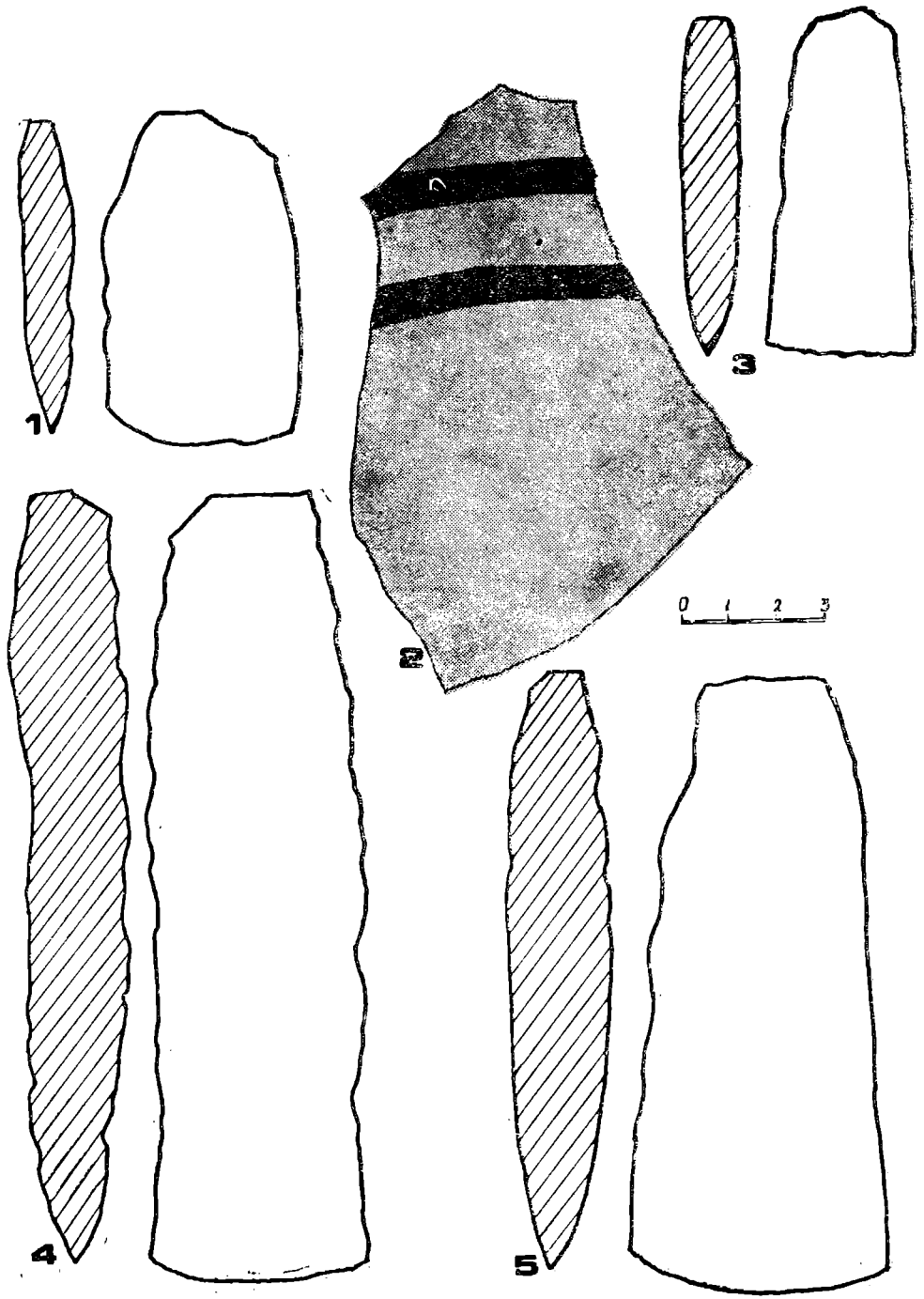

Fig. 11 — **Aurel Vlaicu** — *Colecția prof. I. Melniciuc*: Topoare și dălți din silex, aparținînd perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, provenind din punctele *„Glăvănească"* (3), *„Horpod"* (4), *„La Țeavă"* (5). **Zoițani** — *„La Standolă"* (1). **Dimitrie Cantemir**: *„Șleahul Livenilor"* (P. 455) — Cucuteni B (2).

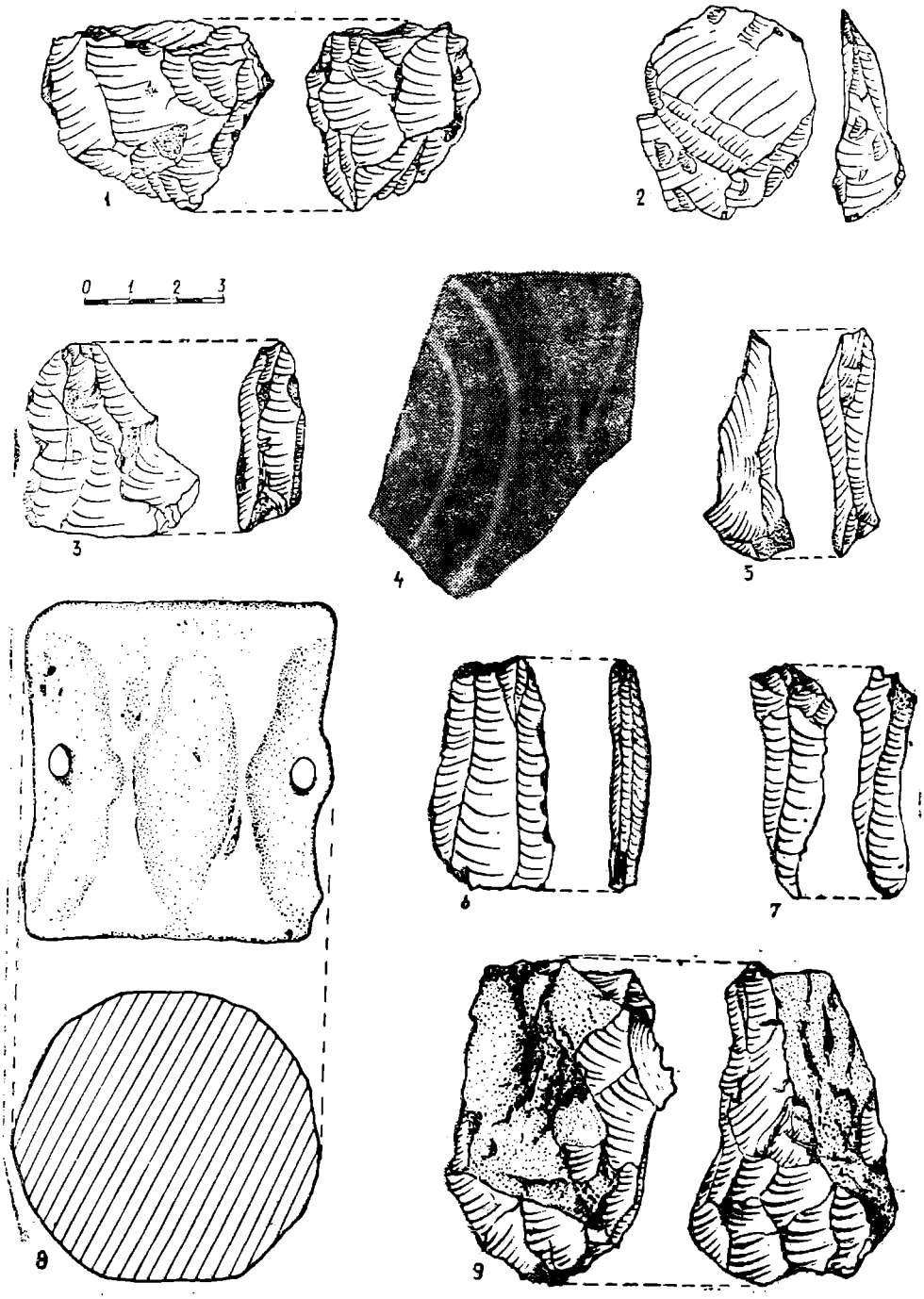

Fig. 12 — **Avrămeni**, comuna: **Dimitrie Cantemir** — *„Șleahul Liveni"* (P. 455): 1 **Aurel Vlaicu** — *„Iazul de pe valea Bodesei"* (P. 442): 2; **Ichimeni** — *„La Odaie"* (P. 447): 3, 5, 7; **Timuș** *„Sectorul zootehnic"* (P. 443): 8; **Zoițani** — *„La Standolă"* (P. 449): 9. Piese silex: 1 — 3; 5 — 7; 9. Fragment ceramic; 4 Vertebră animal fosil: 8.

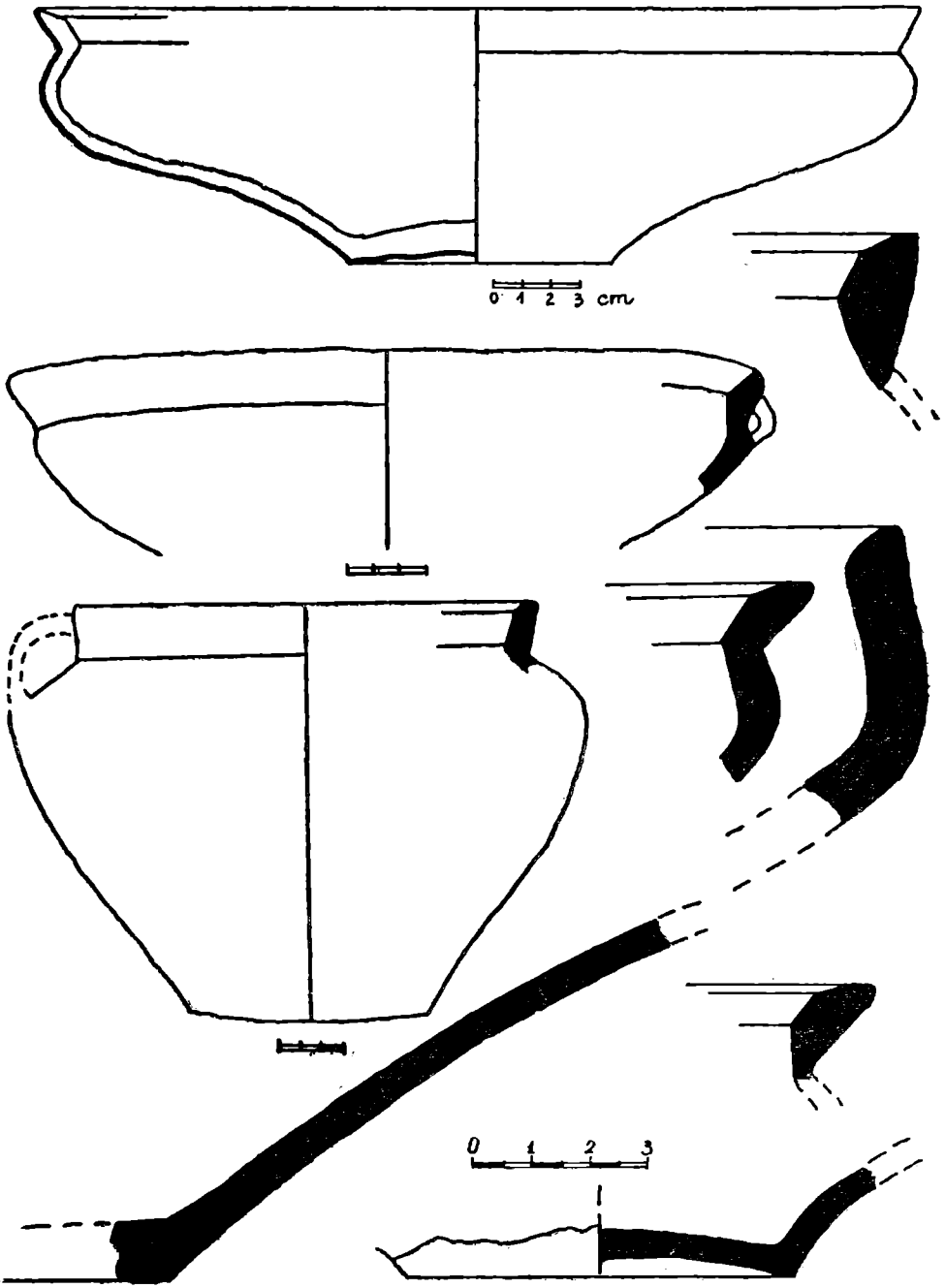

Fig. 13 — **Ichimeni** — Vase și fragmente ceramice din *colecția Bălureanu*, aflate în fondul documentar al Institutului de arheologie din București (nr. inv. II/11 482 — 11 487)

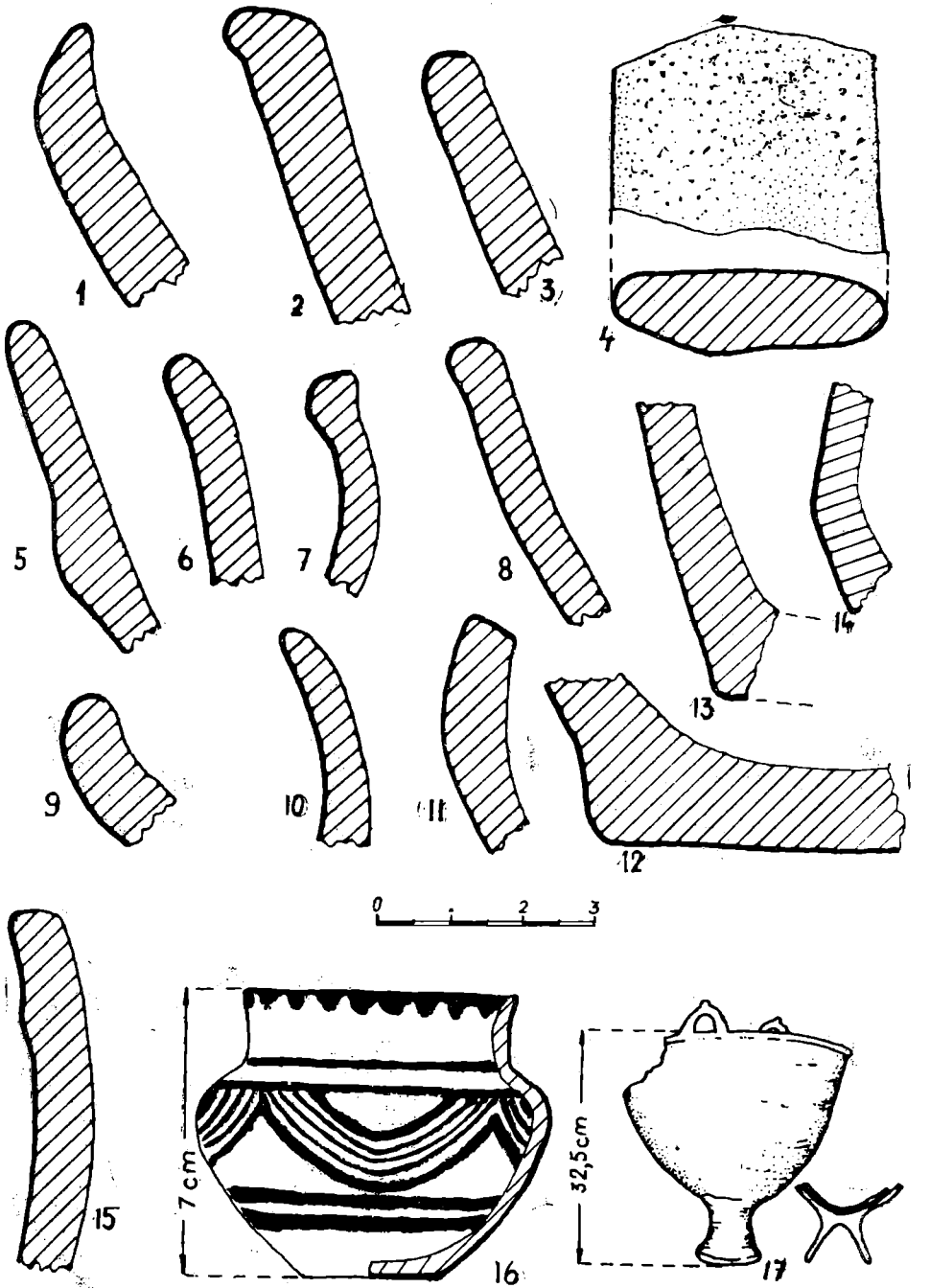

Fig. 14 — **Adâșeni** — *„Gîtul Lupului"* (P. 450): Cultura Noua (15) prima epocă a fierului (1, 5, 8,10—12); a doua epocă a fierului (2 — 4, 6, 9, 13); daci, sec. II — III e.n. (7 — 14).
Ichimeni — „Movila Ratoș", Cucuteni B (16)
Avrămeni — „La Pădurice", Mov. 25 — scito — sarmați (17).

Fig. 15 — Piese numismatice descoperite în vatra satului **Adâșeni** și în împrejurimi.

ALEXANDRU PĂUNESCU ȘI PAUL ȘADURSCHI

REPERTORIUL ARHEOLOGIC AL ROMÂNIEI JUDEȚUL BOTOȘANI

III. COMUNA **BĂLUȘENI**

CONSIDERAȚII GENERALE DE ORDIN FIZICO-GEOGRAFIC *

Teritoriul comunei Bălușeni face parte din punct de vedere geomorfologic (ca și cel al comunelor Albești și Avrămeni), din subraionul *Cîmpiei Jijiei superioare și a Bașeului* (subzona *Podișului Botoșani — culoarul Sitnei*). [1] El este cuprins între 26°41'15" și 26°52' longitudine estică și 47°48' latitudine nordică.

Acest teritoriu care ocupă o suprafață de aproximativ 110—115 km², se prezintă în general ca un relief cu o altitudine medie de circa 150 m.

În ceea ce privește altitudinile maxime, acestea pot fi întîlnite prin acele forme de relief cunoscute sub toponimele de : *Dealul Zăicești* (216 m), *Dealul Draxini* (208 m), *Dealul Țiclău* (195 m). Alte înălțimi aflate pe același teritoriu, poartă denumirile de : *Humăria, Holmu, La Cruce, Silișlea, Baba* etc.

În ceea ce privește relieful și pe teritoriul comunei Bălușeni, ca și în restul teritoriului județului Botoșani, întîlnim diverse forme de relief, ca de pildă : holmuri, podișuri, șesuri. Avem deci de-a face și aici cu un relief care se prezintă sub forma unor interfluvii cu aspect colinar și deluros, cu platouri fragmentate de o rețea de văi, a căror versanți sînt uneori afectați de unele procese de alunecare.

Cea mai mai importantă vale este cea a *Sitnei*, care străbate teritoriul de est al comunei, pe direcția nord-vest — sud-est, pe o lungime de circa 6—7 km, avînd o scurgere permanentă. O altă vale cu o scurgere semipermanentă este cea a *Drăcșanilor* (afluent pe dreapta al Sitnei). Celelalte văi sînt mult mai înguste, unele din ele avînd o scurgere temporară, mai ales în timpul precipitațiilor mai abundente de primăvară, iar altele sînt complet seci, ca de pildă Valea *Humăriei*, valea *Porcari*, valea *Bîrlădeanca*, valea *Fundoaia* și altele.

Dintre toate aceste văi, *șesul Sitnei* este cel mai larg, variind între circa 200 și 1000 m. Vasile Băcăuanu crede că Sitna a existat ca vale încă din timpul terasei de 100 m, adică de la începutul cuaternarului. După același cercetător, procesele morfologice active de pe versanții săi au distrus în cea mai mare parte terasele superioare din lungul văii.

---

* Pentru Cap. II (com. Avrămeni), vezi acest volum, p. 299—336.

[1] Vasile Băcăuanu, *Cîmpia Moldovei* (studiu geomorfologic), București, 1968 ; I. Ielenicz, în *Enciclopedia geografică a României*, București, 1982, p. 273 — 275 ; J. Ujvári, *Geografia apelor României*, București, 1972, p. 540 — 541.

Cadrul fizico-geografic schițat mai sus privind microzona la care ne referim, ne îngăduie credem, o mai largă înțelegere asupra continuității de locuire a diverselor comunități umane de aici, începînd cu cele din paleoliticul superior și sfîrșind cu cele feudal-tîrzii.

CONSIDERAȚII DE ORDIN ARHEOLOGIC—ISTORIC

Pe teritoriul comunei Bălușeni s-au depistat pînă în prezent 26 puncte arheologice, din care unul singur nu a putut fi cartat. Dintre acestea, 10 puncte cu vestigii aparținînd unei singure culturi materiale și altele 16 cu resturi culturale aparținînd la două sau mai multor nivele de locuire.

Punctele se repartizează astfel:

A — *paleolitic*, în cinci locuri, din care două aparțin gravetianului, unul tardenoazianului, iar alte două încadrate larg, în paleoliticul superior, fără, a se putea preciza cultura;

B — *eneolitic*, cultura Cucuteni, 7 puncte. Pentru nici unul dintre ele nu s-a putut stabili faza, datorită puternicii corodări a materialului strîns, probabil datorită solului acid, de pădure, caracteristic zonei;

C — *perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului*, este reprezentată printr-o singură descoperire izolată, fără a se putea preciza cultura;

D — *epoca bronzului* este reprezentată de asemenea printr-o singură descoperire a unei piese izolate (un topor de piatră dură, șlefuit, cu gaură transversală);

E — *prima epocă a fierului* este reprezentată, pentru faza tîrzie, sec. VI—V î.e.n.). într-un singur punct, cu piese aparținînd unei populații instrusive, scitice;

F — *a doua epocă a fierului* ne-a furnizat resturi de cultură materială în 6 puncte;

G — alte 4 puncte putînd fi încadrate larg, în *epoca fierului*, fără a se putea preciza perioada;

H — *perioada corespunzătoare provinciei romane Dacia*, sec. II—III e.n., trei puncte;

I — Mileniul I, secolele III—IV, este reprezentat în 9 locuri;

J — secolele VI—VII sînt reprezentate într-un singur punct, documentat cu o fibulă digitată;

K — secolele VIII—XIII, pînă în prezent, nu sînt documentate cu material arheologic;

L — *feudalismul dezvoltat* este marcat, începînd cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea într-un singur punct, iar în alte 4 puncte cu materiale pentru secolele XV—XVI;

M — *Feudalismul tîrziu* (secolele XVII—XVIII) este documentat în 10 puncte;

N — Pentru perioade neprecizate ale feudalismului, s-au mai descoperit materiale în alte trei puncte.

Pe baza materialului arheologic, hidronimici și a unor vagi informații scrise, s-au putut stabili locul siliștei satului dispărut *Căcăceni*, situat între Zăicești și cartierul Tulbureni al municipiului Botoșani, în apropierea confluenței pîrîului Teascu cu Dresleuca, loc numit astăzi „Podul Coșteanului".

III. 1. B Ă L U Ş E N I, sat, comună (1968)*

Denumiri vechi : Băloşeni, Balusceni, Zosin
Menţiuni documentare : 20 dec. 1635 ; R. 1774 ; H. 1833

Nu mult timp după prima sa atestatre documentară, Bălușenii sînt trecuți pe harta întocmită de domnitorul Dimitrie Cantemir[2]. Dacă nu cumva este vorba de o eroare, faptul că pe această hartă Bălușenii sînt marcați pe partea stîngă a Sitnei, ne duce la ideea că — așa cum de alt fel consemnează și tradiția — inițial, satul Bălușeni era situat pe panta dealului și pe valea numite astăzi „Siliștea", aflate în coada lacului Dracșani, unde vestigiile arheologice atestă existența unei așezări sătești în seolele XVII—XVIII. Nu excludem (în cazul fixării arbitrare a localității pe harta lui Dimirtrie Cantemir), ca siliștea la care ne-am referit să aparțină unui alt sat dispătrut [3].

La recensămîntul din 1774, satul Bălușeni (Băloșeni) avea 36 de gospodării[4] pentru ca în 1816 să ajungă la 58 gospodării, ale unor „lăcuitori birnici" și alte 15 gospodării fără bir. Satul, avînd „loc de hrană puțin", aparținea comisului Iordachi Basotă, alijverișul locuitorilor provenind mai ales din prestarea meseriei de rotari [5].
În 1875 satul atinge numărul de 112 locuitori [6].

---

* Conform împărțirii teritorial-administrative din anul 1968

[2] Cantemir, *D.M.*—II. (A se vedea și ediția din 1973 a lucrării).

[3] Pentru studierea începuturilor și a dezvoltării satului, a se consulta și : Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, v. II, p. I, p. 92, 151 ; Băcilă, *H.M., 1833*, p. 144 ; Nădejde— Țițu, DGJB, p. 239.

[4] Dmitriev, *M.c.f.*, I, p. 63 ; *Idem*, II, p. 255 — 256. Potrivit ultimei surse, în iunie 1774, din cele 36 case, 27 aparțineau unor rufetași (1 popă, 1. dascăl, 8 scutelnici „a sulgeroai", 6 scutelnici „a vatavului Antohi", 6 scutelnici „a medelnicerului Tudorachi" și 5 țigani), iar 9 unor birnici (1. Ilie sin Axinti, 2. Ion muntean ; 3. Ștefan Falcă ; 4. Iftimi Bălțătescu ; 5. Ilie zet Călinii ; 6. Vasile, ungurean ; 7. Ignat sin Ursu ; 8. Tănasă sin Mihăilă ; 9. Sava, vornic *Rufetașii* erau : 1. Popa Iftimi ; 2. Grigori, dascăl ; 3. Axinti, pas, scutelnic sulgeroai lui Zosin ; 4. Ștefan pușcaș, tij ; 5. Costandin, argat, tij ; 6. Nichita, argat, tij ; 7. Ion vătăman, tij ; 8. Ion Bălțătescu, tij ; 9. Ștefan, vieriu, tij ; 10. Vasili, murariu ; tij ; 11. Toader, rus, scutelnic la vatavu Antohi ; 12. Iacob sin Babii, tij ; 13. Simion, scutar, tij ; 14. Ion, ungurean, tij ; 15. Toader, ungurean, tij ; 16. Toader sin murar, tij, 17. Ilie Racliș, scutelnic medelnicerului Tudurachi ; 18 Grigoraș Pascal, tij ; 19. Ioniță, argat, tij ; 20. Toader, argat tij ; 21. Ion, muntean, tij ; 22. Apostu, muntean, tij ; 23. Ștefan Dicusar, țigan ; Ștefan Țolincu, țigan ; 25. Ion, bucătar, țigan ; 26. Sava sin Toader, țigan ; 27. Mitrofan, țigan.

[5] *Cond. Vist. Mold. 1816*, Supl. I, p. 102.

[6] „Buciumul Român", I, (1875), p. 136. Potrivit acestei surse destul de tîrzii, satul aparținea comisului Iordaki Basotă-Zosin și se afla în vecinătatea moșiilor Tălhărești, Stăuceni, Tohilemi.

III. 1.A. *Pe deal spre Draxini* (19)

În marginea de est a satului, pe partea dreptă a văii pîrîului Bălușenilor și pe stînga drumului comunal Bălușeni-Draxini, pe un platou înalt, în ușoară pantă, s-a descoperit o întinsă așezare (vezi foto 1/1) din care s-au cules bucăți de chirpici sau lipitură arsă, piese de silex (fig. 2/2, 5) — lame, gratoare — un topor rectangular plat, din rocă marnoasă, (fig. 2/4) precum și foarte multe fragmente ceramice atribuite culturii Cucuteni, fază neprecizată datorită corodării materialului.

Informație prof. Iacob Ioan, 1974; Cercetare CRA, 1974, RAJB, I, p. 47. Stare de conservare bună ; Col. MJB (nr. inv. P. 26). Dia. col., Cl. a-n.

III. 2. BALUȘENII NOI, sat, comuna Bălușeni (1968)

Denumirea veche: Pîrlita
Atestare documentară: 1893 [7];

III. 2. A. *Podișul Mare = Catarg* (1)

La 1,5 km nord-nord-est de satul Bălușenii Noi, pe versantul drept al unei viroage, în apropierea obîrșiei aceasteia și în preajma unor izvoare, la aproximativ 1 km est-sud-est de sectorul zootehnic Tocileni, comuna Stăuceni, pe un platou înalt s-au descoperit fragmente ceramice, (fig. 3/1) bucăți de chirpici mărunți din a doua epocă a fierului, un fragment feudal-tîrziu, precum și o piesă de silex patinată și calcinată, aparținînd paleoliticului superior (Gravettian).

Cercetare CRA, 1979 și 1983 ; Col. MJB (nr. inv. P. 430 și P. 462). Stare de conservare bună ; Dia. col., Cl. a-n.

III. 2. B. *Podiș — Vizuini* (2)

La aproximativ 1,5 km nord de Bălușenii Noi, pe un pinten înalt cu circa 15 m față de firul văii, mărginit la est și nord-est de valea pîrîului Podiș și la vest pe pîrîul Puturosul (vezi foto 1/4), se află o așezare aparținînd culturii Cucuteni, fază neprecizată, bine conservată, din care s-au cules fragmente ceramice și bucăți de chirpici. Materialul corodat nu permite o încardare mai precisă.

Informație Ivan Ion, 1983 ; Cercetare CRA, 1983 ; Colecția MJB (nr. inv. P. 463) ; Dia. col., Cl. a-n.

III. 2. C. *La Iaz la Georgeasca* (3)

La aproximativ 1 km vest-nord-vest de satul Bălușenii Noi, în albia majoră de pe partea stîngă a Sitnei s-au descoperit fragmente,

[7] Satul a fost înființat prin vînzarea a 52 loturi din proprietatea statului, pe moșia *Pîrlita* în baza legii agrare din 6 apr. 1889. (Vezi I. D. Marin, *Evoluția situației țărănimii botoșănene între anii 1864 și 1907*, în Stud. și art. de ist., III (1961), p. 286 — 287).

ceramice aparținînd mileniului I, secolele III—IV e.n. (fig. 3/5—6) și feudalismului tîrziu (fig. 3/9—12).

Cercetare CRA, 1983 ; Col. MJB (nr. inv. P. 461) ; Stare de conservare periclitată de lucrările horticole și de irigații ;
Dia. col. Cl. a-n.

III. 2. D. *Pe dealul de la est de sat = Beaua* (necartat)

Pe dealul de la est de sat, într-o ravină produsă de apele de șiroaire, a fost descoperit întîmplător, în anul 1965, un topor de silex șlefuit parțial, iar în rest cu așchieri plate pe ambele fețe, aparținînd probabil perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului.

N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări...*, p. 255 ; Victor Spinei, MemAntiq., 3, 1971, p. 85 ; Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, RAJB, I, p. 47 ; Colecția MJB, inv. 212.

III. 3. BUZENI, sat, comuna Bălușeni (1968)

Denumiri vechi : Budzeni, Buzăni

Mențiuni documentare : 11 martie 1586 ; *R.* 1774 ; *Cond. Vist. Mol. 1816* ; *II.* 1835.

La 1774, satul proprietate a stolnicesei Kogălniceanu, era mai mare decît Bălușenii[8], avînd 62 gospodării, pentru a descrește apoi la 40 „lăcuitori birnici" cu „loc de hrană puțin" [9] În 1816, aparținea bănesii Catrina Cozmuleasa, iar în 1875 proprietate a sărdăresei Zamfirița Racliș, ajungînd la 45 locuitori [10].

III. 3. A. *Dealul Hîrtop = Dealul Buzeni* (6)

Pe platoul înalt situat între satele Coșuleni și Buzeni (veți foto 1/5) la circa 0,2 km sud-sud-vest de biserică, se află o așezare aparținînd culturii Cucuteni, fază neprecizată, care a oferit bucăți de chirpici și de platformă arsă la roșu, precum și fragmente ceramice mărunte, puternic corodate.

Cercetare CRA, 1983. Stare de conservare relativ bună. Col. MJB (nr. inv. P. 486) ; Dia. col., Cl. a-n.

[8] *M. e. f.*, p. 199 — 200. Din cele 62 case, 57 aparțineau unor locuitori birnici : 1. Ștefan Orbul ; 2. Isak Lupașcu ; 3. Maftei ; 4. Gheorghe, dulgher ; 5. Ion, ungurean ; 6. Ion zugrav ; 7. Vasile Țintilă ; 8. Gheorghe sin săhăidăcar ; 9. Ion ; 10. Ștefan Antemi ; 11. Ion Ciuntul ; 12. Maxim zet Țintilă ; 13. Ștefan brat Maxim ; 14. Vasile Drume ; 15. Vasile, abeger ; 16. Vasile, strugar ; 17. Isac Tomșe ; 18. Ion Tomșe ; 19. Ilie sin Suhanei ; 20. Grigoraș sin Suhanei ; 21. Grigoraș Cantic ; 22. Simion, ciubotar ; 23. Micul Spînul ; 24. Loghin Burcă ; 25. Vasile Burcă ; 26. Simion Burcă ; 27. Ursachi, scutar ; 28. Dorofti, săcrier ; 29. Ioniță Meresca ; 30. Dămian Meresca ; 31. Ștefan ; 32. Ioniță Botezat ; 33. Istrati Avram ; 34. Toader Ganul ; 35. Irimia, vătăman ; 36. Sandul, dohotar ; 37. Ștefan sin dohotar ; 38. Ion, funariul ; 39. Vasile, crișmar ; 40. Miron, rotar ; 41. Gheorghe a lui Kanschi ; 42. Chirica, dulgher ; 43. Costandin ; 44. Gheorghe, dascăl ; 45. Vasile brat lui ; 46. Ion Bicescul ; 47. Toader, dulgher ; 48. Chiriac, vornic ; 49. Macovei, văcar ; 50. Petre Burcă ; 51. Ion, ungurean ; 52. Istrati, rus ; 53. Adam ; 54. Vasile brat lui ; 55. Simeon ; 56. Grigore Medurhan ; 57. Gheorghe Țintilă. *Rufetașii* erau : 1. Popa Onofrei ; 2. Popa Mihălachi ; 3 Ion, bucătar, țigan ; 4. Ioniță, vezeteu ; 5. Irimie, țigan.

[9] *Cond. Vist. Mold. 1816*, Supl. I, p. 96

[10] „Buciumul Român", I (1875), p. 568 ; Pentru cercetarea începuturilor și a dezvoltării satului, a se consulta și *DIR*, A-Mold., XVI, v. III, p. 309 ; C. C. Giurescu, *P.R.*, p. 215.

III. 3. B. *La Harbuzărie* (14)

La aproximativ 0,7 km vest de sat, pe un platou înalt mărginit la vest de valea Porcari iar la sud de valea Țarnei, (vezi foto 1/3), s-au descoperit fragmente ceramice puternic corodate, bucăți de chirpici, precum și un topoplat de marnă (fig. 10/1), șlefuit, aparținînd culturii Cucuteni, fază neprecizată. Așezarea era apărată de pante abrupte.

Cercetare CRA, 1983. Stare de conservare periclitată de arături și de erodarea scoarței. Col. MJB (nr. inv. P. 457 și P. 469). Dia. col., Cl. a-n.

III. 3. C. *La Cîrnitură* (15)

La circa 1 km vest-sud-vest de sat, pe partea stîngă a șoselei Botoșani-Iași, pe panta cuprinsă între firul de apă al unui izvor captat ce curge spre pădure, șosea și marginea pădurii (vezi foto 1/2), la aproximativ 100—150 m nord-est de stația de autobuz *Varianta Curtești*, s-au cules la suprafața terenului arat, fragmente ceramice aparținînd eneoliticului, Cucuteni, fază neprecizată, epocii fierului și mileniului I, sec. III—IV. (Fig. 9/5—8, 11) Tot aici s-a găsit și o bucată de zgură metalică.

Informații Asofronoaie Florin-Costel, 1983. Cercetare CRA 1983 și 1984. Stare de conservare periclitată de erodarea pantei. Col. MJB (nr. inv. P. 483) ; Dia. col., Cl. a-n.

III. 3. D. *„Gîtul Popii"* (16)

Pe un mic platou în pantă, aflat la aproximativ 1 km vest-sud-vest de marginea satului Buzeni, pe partea dreaptă a izvorului din fața stației de autobuz la varianta pentru satul Cristești, între șoseaua Botoșani-Iași și pădure, (vezi foto 1/2) s-au cules la suprafața solului fragmente ceramice din a doua epocă a fierului (fig. 9/1—3, 7), mileniul I, sec. II—III (fig. 9/4, 6, 10), sec; III—IV e.n. (fig. 9/5, 8, 9, 11) și probabil din secolele VIII—X (fig. 9/12).

Cercetare CRA, 1983 ; Starea de conservare precară datorită arăturilor adînci și erodării pantei. Col. MJB (nr. inv. P. 481). Dia. col., Cl. a-n.

III. 3. E. *„După Huci"* = *„Coasta Vrînceanului"* (17)

În marginea de sud-sud-vest a satului, pe un platou înalt, cuprins între *valea Buzenilor*, marginea satului și șoseaua națională Botoșani—Iași (vezi foto 1/2), s-au descoperit fragmente ceramice, bucăți de chirpici și de platformă aparținînd culturii Cucuteni, fază neprecizată (fig. 8/1—2, 4, 10), precum și fragmente ceramice atipice, atribuite epocii a doua a fierului și feudalismului, faze neprecizate (fig. 8/3, 9).

Informații de la elevii "Aștefănoae Florin-Costel și Iftimie Daniela, 1983. Cercetare CRA, 1983 ; Stare de conservare bună ; Dia. col. Cl. a-n. ; Col. MJB (nr. inv. P. 465).

III. 3. F. *„La Sandovici"* = *„Boacă"* (18)

La circa 0,5 km est-sud-est de sat, pe un platou în pantă de pe partea stîngă a văii *Hîrlop*, în marginea de nord a gospodăriei Iulia

Sîndovici (Boacă), s-au cules cîteva fragmente ceramice feudale din feudalismul dezvoltat și tîrziu.

Cercetare CRA, 1983; Col. MJB (nr. inv. P. 460); Dia. col. Cl. a-n.

III. 4. COȘULENI, sat, comuna Bălușeni (1968)

Denumiri vechi: Coșuteni (?), Coșulenii Cristescului, Coșulenii Moțeu. (Ultimele două sate au format apoi același sat.).

Menționi documentare: 24 apr. 1548; R: 1774; H. 1835.

La 1772 figurau patru gospodării răzășești sub denumirea de Coșoteni, iar în 1774 numărul lor se reduce la trei. În ambele recensăminte este menționat mazilul Ioniță Coșoteanul[11]. În 1816 Coșulenii erau ai stolnicului Gavril Istrati, satul figurînd în evidențele Vistieriei cu „loc de hrană îndestulat" pentru cei 18 „lăcuitori birnici"[12].

III. 4. A. *„La Răchiți" = „Curmătură"* sau *Șleahul Bălușeni* (4).

La circa 1 km est-nord-est de sat, pe partea stîngă a văii Dresleuca, nu departe de confluența cu valea Porcari (vezi foto 1/4) s-au descoperit fragmente ceramice din a doua epocă a fierului, din secolele II—III e.n. și feudale, fază neprecizată.

Cerceatre CRA, 1983; Col. MJB (nr. inv. P. 410); Dia. col., Cl. a-n.

III. 4. B. *„La Biserică"* (7).

În marginea de vest a satului Coșuleni, pe platoul în pantă de pe partea dreaptă a văii pîrîului Buzeni, (vezi foto 1/5) s-au descoperit fragmente ceramice, bucăți de chirpici și zgură, aparținînd perioadei feudal-tîrzii (Fig. 5/1—5). Este foarte posibil ca aici să se afle siliștea Coșulenilor sau Buzenilor.

Cercet. CRA, 1983; Col. MJB (nr. inv. P. 458); Dia. col., Cl. a-n.

III. 4. C. *„Siliște"* (5).

În marginea de nord-nord-est a satului Coșuleni, pe partea stîngă a pîrîului Buzeni = (Porcari), (fezi foto 1/4), s-au descoperit pe o întinsă suprafață, fragmente ceramice, bucăți de chirpici și lipitură, din epoca feudală. (Fig. 3/3—4, 7). De asemenea, s-au găsit și fragmente ceramice din secolul al IV-lea, precum și un fragment de lamă de silex, neretușată. Avînd în vedere toponimul, ca și bogăția resturilor de cultură materială din epoca feudală, credem că este vorba de siliștea unui sat dispărut. După spusele localnicilor, în partea de nord a așezării s-au găsit resturi ale unor schelete umane, fiind vorba de un cimitir legat probabil de așezarea respectivă.

Cercet. CRA, 1983; Col. MJB (nr. inv. P. 459); Dia. col., Cl. a-n.

III. 5. DRAXINI, sat, comuna Bălușeni (1968)

Denumiri vechi: Dragsini, Dracseni, Bejirani (?)

Menționi documentare: 15 iunie 1616; *R.* 1774; H. 1835.

[11] Dmitriev, *M. e. f.*, I. p. 62: *Idem*. II. p. 256 (Sînt menționați ca *rufetași*: 1. Popa Lupu; 2. Ioniță Coșoteanu, mazil și 3. Tudor, argatul acestuia). Pentru cunoașterea începuturilor și a dezvoltării satului a se consulta: DIR, A—Mold., XVI, v. I. p. 579; C. C. Giurescu, *P.R.* p. 215; Frunzescu, *DTSR*, p. 139.

[12] *Cond. Vist. Mold., 1816*, Supl. I, p. 96.

La recensămîntul din 1774, Draxinii sînt trecuți laolaltă cu Dracșanii („Dracșanul i Dracsinii"), avînd împreună 80 de case[13]. În 1816 figurau la Draxini un număr de 88 „lăcuitori birnici" și 4 oameni fără bir. Satul, menționat cu „loc de hrană puțin" era proprietatea beizadelei Dimitrie Mavrocordat[14]. O creștere spectaculoasă a populației are loc pînă în 1835, cînd în evidențe se află la Draxini 247 curți[15].

III. 5. A. „*Valea Bisericii*" = „*La Grajduri*" (20).

În marginea de est-nord-est a satului, pe partea stîngă a *Pîrîului satului*, afluent pe dreapta al Sitnei, pe un platou înclinat, se află o așezare din care s-au cules două piese din silex (un nucleu calcinat și un fragment de așchie denticulată, cu patină puternică, alburie, probabil aparținînd paleoliticului superior, precum și fragmente ceramice atribuite culturii Cucuteni, fază neprecizată, mileniului I, sec. III—IV e.n. (fig. 7/4, 7,9—10, 12) și perioadei feudalismului dezvoltat, probabil sfîrșitul sec. al XIV-lea (fig. 7/5—6, 8) și tîrziu (fig. 7/3, 11). Se disting zone bogate în pămînt ars și chirpici. Tot din acest punct provine o descoperire întîmplătoare, făcută cu prilejul construirii grajdurilor C.A.P., în 1963, cînd s-a găsit o fibulă digitată de bronz (fig. 1), lungă de 13,5 cm, care prezintă cele mai apropiate analogii cu cele de tip slav de la Coloskova (U.R.S.S.) datate în secolele VI—VII e.n.

Simion Rață, *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 379—381, fig. 1 ; Dan Teodor, *Din tr. jud. Bot.*, I, 1974, p. 102 ; Idem, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1978, p. 41, 133, fig. 13/4 ; Idem, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1981, p. 15.

III. 5. B. *Pîrîul Satului* (21)

În marginea de est-nord-est a satului, pe partea dreaptă a pîrîului satului, numit și Valea Bisericii, vizavi de grajdurile C.A.P. — Draxini,

[13] Dmitriev, *M. e. f.*, II, p. 195

[14] *Cond. Vist. Mold.* 1816, p. 95

[15] C. C. Giurescu, *P.R.*, p. 215. Pentru studierea începuturilor și a dezvoltării localității, a se vedea și *DIR*, A— Mold, XVII, v. IV, p. 9 ; Nădejde—Țițu, *DGJB*, p. 111.

Pentru satele Dracșani și Draxini figurează 80 de case, din care *birnici* : 58 (1. Lupul Dăringă, vornic ; 2. Pintelei, vătăman ; 3. Toader sin Hopul ; 5. Aftănachi sin Tomii ; 6. Toma cel Bătrîn ; 7. Gheorghe Cojescul ; 8. Neculai Bejan ; 9. Nechita Bejan ; 10. Miron Cojescul ; 11. Costandin Bălan ; 12. Vasile Bejan ; 13. Dinul ; 14. Toma Andon ; 15. Toader Andon ; 16. Iftimi Vicol ; 17. Sava Belici ; 18. Ioniță Belici ; 19. Agapi, Olar ; 20. Vasile Suhan ; 21. David ; 22. Ștefan Cucoș ; 23. Vasile sin Vicol ; 24. Toader Crav ; 25. Sava sin Pintelei ; 26. Neculai Radul ; 27. Petre ; 28. Toader, șelar ; 29. Axinte, olar ; 30. Nistor surdul ; 31. Ostahi sin Pricopi ; 32. Iacob, rotar ; 33. Vasile, prisecar ; 34. Vasile Baltă ; 35. Gheorghe Barnea ; 36. Nistor Turcan ; 37. Vasile Budăiu; 38. Grigoraș Boștoc 39. Ignat, văcar ; 40. Gavril Strătean ; 41. Vasile Colbul ; 42. Toader Colbul, 43 Costandin Colbul ; 44. Neculai Negrul ; 45. Hoineag ; 46. Ion Negrul ; 47. Ilie ; 48. Vasile Jorovle ; 49. Gheorghe, rusul ; 50. Ion Turcanul ; 51. Toader Mărdare ; 52. Ursul Tîpău ; 53. Axinte ; 54. Ion Ghileți ; 55. Carpu sin Diaconiții ; 56. Gheorghe Gavrilașcu ; 57. Anton zet funariul ; 58. Pricop brat Iacob). Alți 22 locuitori erau *rufetași*: 1. Popa Ștefan ; 2. Popa Toader ; 3. Vasile, dascăl; 4. Ursul Bulboacă, volintir cu salvogvardie ; 5. Ursul Buga, scutelnic d-sale paharnicului Iordache Balșe ; 6. Ion, scutelnic, tij ; 7. Ilie, morar, tij ; 8. Gheorghe Popăscul. tij ; 9. Ion sin Cucoș, tij ; 10, Ion, plugar, tij ; 11. Tănase Almaț, tij ; 12. Dumitru, tij ; 13. Andrei, plugar, tij ; 14. Ifrîm, prisecar, tij ; 15. Pricopi, prisecar, tij ; 16. Timofti, prisecar, tij ; 17. Gavril, Giude, țigan ; 18. Onică, căldărar, țigan ; 19. Toader, țigan ; 20. Simion, herar, țigan ; 21. Ștefan, herar, țigan ; 22. Ursul brat lui, țigan.

în fața punctului „*Valea Bisericii*", s-au descoperit fragmente ceramice feudal-tîrzii. Din colecția școlii Draxini, au fost donate cîteva fragmente ceramice și 3 cuțite din fier, din care unul fragmentar, provenind din acest loc (fig. 11/1—3).

Informații prof. Ioan Iacob, 1983; Cerceatre CRA, 1983; Col. MJB (nr. inv. P. 467); Dia. col., Cl. a-n.

III. 5. C. „*Cînepiște*" (23)

La aproximativ 1,200 km nord-nord-est de sat, pe partea dreaptă a văii Sitnei, se află o întinsă așezare din care s-au cules cîteva piese de silex (unele calcinate) atipice, aparținînd probabil paleoliticului superior, precum și fragmente ceramice atribuite epocii fierului, perioadă neprecizată, (fig. 6/4, 8), mileniului I, sec. III—IV e.n. (fig. 6/5—7, 9—12; 7/1—2) și perioadei feudalismului dezvoltat și tîrziu, secolele XVI—XVII (fig. 6/1—2, 3). Această așezare ar putea reprezenta siliștea unui vechi sat dispărut (Draxini ?).

Cercetare CRA, 1974 și 1983; RAJB, I, p. 47; Col. MJB (nr. inv. P. 28); Dia. col., Cl. a-n.

III. 5. D. „*La Siliște*" (24)

La circa 2 km nord-nord-est de sat și la aproximativ 0,7 — 0,8 km nord de coada lacului Dracșani, pe versantul *Dealului Siliștea* s-a descoperit o întinsă așezare din care s-au cules cîteva piese de silex (printre care un gratoar microlitic), care ar putea fi atribuite tardenoazianului, precum și bucăți de chirpici, pămînt ars și fragmente ceramice aprținînd se pare, epocii fierului, (perioadă neprecizată), mileniului I, secolele III—IV e.n. (fig. 4/8—10) și perioadei feudalismului tîrziu, sec. XVII—XVIII (fig. 14/7). Tot de aici provine și o piatră de rîșniță feudală, circulară. Această așezare ar putea reprezenta siliștea unui vechi sat feudal (Bălușeni ?).

Informații, prof. Gugoașă Florea, 1974; Cercetare CRA, 1974, vezi Nădejde-Țițu, *DGJB*, p. 111; RAJB, I, p. 47; Col. MJB (nr. inv. P. 29); Dia. col., Cl. a-n.

III. 5. E. *Vatra satului* (22)

Pe platoul din centrul satului, pe partea dreaptă a drumului comunal Bălușeni-Draxini, în grădinile locuitorilor Iacob V. Ion, Iacob V. Costache, Dodoi C. Costache și Mihai P. Vasile, s-au găsit bucăți de chirpici, pămînt ars și fragmente ceramice atipice atribuite cu probabilitate celei de a doua apoci a fierului (fig. 4/1) și perioadei feudalismului tîrziu (sec. XVIII?). de a doua epoci a fierului (fig. 4/1) și perioadei feudalismului tîrziu (sec. XVIII ?).

Informație prof. Iacob Ioan, 1974 și 1983; RAJB, I, p. 48; Col. MJB (nr. inv. P. 30). Stare de conservare periclitată de viitoare construcții gospodărești.

III. 5. F. *Făgăt* (25)

La aproximativ 0,8 km vest de marginea satului Draxini, pe platoul dealului Humăria (vezi foto 1/1), s-a descoperit întîmplător, în 1975, un to-

por-ciocan de piatră dură, șelefuit, cu gaură transversală pentru prinderea cozii, tipologic aparținînd probabil epocii bronzului.Toporul a fost donat MJB.

Informații, Roșu Angelica, 1976 ; Cercetare CRA, 1983 ; Stare de conservare bună. Col. MJB. Dia Col., Cl. a-n.

III. 6. ZAICEȘTI, sat, comuna Bălușeni (1968).

Mențiuni documentare : 4 martie 1604—1605 ; 1816 ; *H. 1835.*
Denumiri vechi : Zăicenii

Nu dispunem de date privind mărimea satului pînă în 1816, cînd proprietatea asupra sa era împărțită între mănăstirea Coșula, jicnicerul Dimitrie Sălceanu și căpitanul Gheoghie[16]. Satul avea la acea dată 54 de gospodării ale unor „lăcuitori birnici" și alte două ale unor locuitori scutiți de bir[17].

În Condica Vistieriei Moldovei pe anul 1816, după satul Zăicenii, figurează satul Căcăcenii, a vornicului Manolachi Dimachi cu 120 „lăcuitori birnici" și 11 „oameni fără bir", ceea ce ne atrage atenția că satul dispărut Căcăceni ar putea fi în vecinătatea satului Zăicești, foarte probabil pe locul siliștii numită în prezent Podul Coșteanului, unde la suprafață apar fragmente ceramice din feudalismul dezvoltat, loc aflat în apropierea pîriului Teascul numit și astăzi Căcaina de locuitorii Tulburenilor.

Observații : Nu este exclus ca fragmentele ceramice atribuite feudalismului dezvoltat și tîrziu (sec. XV—XVIII), descoperite în punctele apropiate „*Mașinistru*" sau „*La Negruță*" și „*În fața Țiclăului* să aparțină aceleiași vetre de sat dispărut, probabil siliștea satului Zăicești.

III. 6. A. *La Budăi* (8)

La aproximativ 2—2,5 km nord-nord-est de marginea satului Zăicești, pe un promuntoriu care coboară în pantă lină de pe partea stîngă a văii Dres'euca, mai precis pe versantul sudic al acestui promontoriu, s-a descoperit o așezare din care s-au culeș bucăți de chirpic, fragmente ceramice aparținînd epocii fierului (perioadă neprecizată), mileniului I, secolele III—IV e.n. (fig. 12/3—9) și perioadei feudalismului dezvoltat (secolul al XIV-lea, a doua jumătate).

Cercetare CRA, 1974 ; RAJB, I, p. 48 ; Colecție MJB (nr. inv. P. 24). Stare de conservare bună. Dia. col., Cl. a-n.

III. 6. B. *Mașinistrul* sau *La Negruță* (11)

În marginea de est-sud-est a satului, pe un promontoriu înalt, care domină valea dintre satele Zăicești și Buzeni, în grădina locuitorului Zăiceanu Gheorghe, s-au găsit bucăți de pămînt ars și fragmente ceramice atribuite epocii fierului (perioadă neprecizată) și perioadei feudalismului tîrziu (sec. XVII—XVIII). Tot din acest punct provine o cupă din metal (entarsă cupru-argint) realizată prin ciocănire (fig. 16), avînd texte ornamen-

[16] *Cond. Vist. Mold.* 1816, p. 97.
[17] Pentru a cunoaște și alte aspecte privind începuturile și dezvoltarea localității a se vedea și *DIR*, A—Mold, XVII, v. I, p. 131 ; C. C. Giurescu, *P.R.*, p. 216.

tate, în limba arabă, din care s-a putut descifra „*El Meleki — El Sultan*". Cupa a intrat în colecțiile Muzeului județean Botoșani, anterior cercetării noastre. Potrivit cercetătorului Mehmet Ali Ecrem, care a descifrat textul, vasul ar fi din secolul al XVIII-lea ; potrivit altor opinii, poate fi încadrat chiar în secolul al XVI-lea.

Nu pare trecută cu vederea nici observația după care așezarea feudală de aici ca și cea din punctul apropiat denumit *In fața Țiclăului* să reprezinte vatra vechiului sat feudal Zăicești.

Cercetare CRA, 1974 ; RAJB, I, p. 48 ; Colecția MJB (nr. inv. P. 23) ; vasul de metal cu inscripție, inv. 1796 ; Dia. col., Cl. a-n.
Stare de conservare bună.

III. 6. C. *În fața Țiclăului* (10)

În marginea de nord-nord-est a satului, pe panta sud-vestică a Dealului Țiclău, mai precis pe versantul stîng al văii Țiclăului (la nord-nord-est de locuința lui Andruș Ion) s-au descoperit un fragment de lamelă de silex atribuită cu probabilitate paleoliticului supeior tardiv (gravetian) precum și fragmente ceramice din perioada feudalismului dezvoltat (sec. XV—XVI) (fig. 5/6—8). Nu este exclus ca așezarea feudală de aici, ca și cea din punctul apropiat denumit *Mașinistrul* sau *La Negruță*, să reprezinte silișteа vechiului sat Zăicești.

Cercetare CRA, 1974 ; RAJB, I, p. 48; Colecția MJB (nr. inv. P. 25) ; Stare de conservare bună ; Cl. a-n., Dia. col.

III. 6. D. *Dealu Zăicești = Porcari* (12)

Pe panta sudică a dealului, la o distanță de circa 100 m sud de casa de apă a fermei I.A.S. — Zăicești, s-au descoperit întîmplător, în 1963, cu ocazia săpării unui șanț pentru aducțiune, la adîncimea de 0,70 m, trei obiecte de fier puternic atacate de rugină. Este vorba de două pumnale : unul întreg cu două tăișuri, lung de 51 cm. unul fragmentar, cu lama mai scurtă, lung de 28,2 cm și un vîrf de lance (în formă de frunză cu nervură mediană și cu tub pentru introducerea tijei) lung de 34 cm. (fig. 15/1, 3—4) Tot de aici provine probabil un akinakes întreg, bine conservat, avînd o lungime totală de 40 cm. Lungimea lamei care posedă o muchie mediană pe ambele fețe, este de 28 cm. iar lățimea maximă a piesei la gardă (fig. 15/2), este de 5,8 cm. Piesa a fost descoperită în condiții nesigure de locuitorul Toader Rotaru din Stîncești, com. Mihai Eminescu și predată MJB prin intermediul prof. I.D. Marin (nr. inventar 1833).

Simion Rață, SCIV, 16, 1965, 3, p. 575—579, fig. 1—2 ; RAJB, I, p. 49 (nr. inv. 400—402) ; C. Buzdugan, în *Cercet. arh.*, 4 (1976), p. 251, fig. 8/7—8 ; Idem, în SCIVA, 31, 1980, 4, p. 623—630.

III. 6. E. „*Pe Cristești*" = „*La Maxim*" (13)

La aproximativ 1,5 km sud de sat, mai precis de Ferma I.A.S.—Zăicești, pe platoul de pe partea dreaptă a văii Porcari, platou tăiat longitudinal de șoseaua națională Botoșani—Iași, pe terenul arabil de pe partea dreaptă a șoselei, s-au descoperit pe o suprafață întinsă, fragmente ceramice din a doua epocă a fierului (fig. 13/1—4), din mileniul I, secolele

II—IV e.n. (fig. 13/8—10 și 5—7). Cele mai multe fragmente ceramice acoperă o suprafață de cîteva sute de mp, cuprinsă între gospodăria locuitorului Maxim, șosea și rețeaua electrică.

Cercetare CRA, 1979 și 1983 (nr. inv. P. 400 și 468); Dia. col., Cl. a-n.

III. 6. F. „*Podul Coșteanului*" (9)

La aproximativ 1,5 km nord de satul Zăicești, spre poalele dealului Tulbureni, în spațiul cuprins între pîrîul Dresleuca (spre sud), drumul Zăicești—Tulbureni (spre vest) și pîrîul Teascu (spre est, la aproximativ 100 m nord de podul peste Dresleuca (Podul Coșteanului), se află o așezare cu urme de locuire din sec. II—III e.n. (fig. 14/2, 5) și din feudalismul dezvoltat și tîrziu, sec. XV—XVIII (fig. 14/1, 3—4). Credem că acici se află silișteа satului dispărut Căcăceni.

Cercetare CRA, 1983 (nr. inv. P. 479); Stare de conservare bună; Dia. col., Cl. a-n.

OBSERVAȚII

La verificarea punctelor arheologice menționate în prima ediție a lucrării noastre (RAJB, I, 1976) s-a constatat că materialul arheologic descoperit în locul numit „*Valea lui Hurez*", se află în poziție secundară provenind din așezarea cucuteniană cu care se învecinează, aflată pe platoul înalt — „Răzima", în comuna Copălău. Datorită acestui fapt, nu a mai fost trecută în ediția prezentă, revizuită.

Punctul indicat în ediția precedentă la „*Stațiunea experimentală*" de la Zăicești, a fost de asemenea scos, cercetările efectuate printre localnici și angajații mai vechi ai stațiunii ducîndu-ne la concluzia că la turnarea fundației atelierului mecanic nu s-au găsit vestigii arheologice. Akinakesul donat de către dulgherul Toader Rotaru școlii din Stînceşti (de unde a intrat în colecțiile MJB) provenind probabil din aceeași descoperire cu celelalte arme scitice, găsite accidental, în 1963 pe Dealul Zăicești sau „*La Steag*" (numit recent Porcări).

S-a rectificat și toponimul eronat grafiat „*Dealul Porcului*", în prima ediție. Corect este „*Porcari*", aceasta fiind ultima denumite dată dealului Zăicești. Punctul cel mai înalt al dealului, unde s-a construit castelul de apă care alimentează sectorul zootehnic, purta în vechime numele „*La Șteag*", toponim care nu se mai utilizează în prezent.

PRESCURTĂRI

La abrevierile folosite în primele capitole ale lucrării noastre revizuite, se daugă :

— Cantemir, *D.M.H.* — D. Cantemir, *Descrierea Moldovei* (ediția Gh. Adamescu) vezi și Harta (1716), București, 1935

— Ghibănescu, *Ispisoace și zapise* — G. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise (documente slavo-române)*, v. I — VI, Iași, 1906 — 1933

Nădejde—Țițu, *DGJB* — Nădejde Vasile C. și Țițu I., *Dicționar geografic al județului Botoșani*, București, 1895

— „*Buciumul Român*", I — „*Buciumul Român*", foaie lunară, Anul I (1875), Editor Theodor Codrescu, Iași

— *Stud. și art. de ist. Studii și articole de istorie*, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.

— *MemAntiq — Memoria Antiquitatis*, Piatra Neamț

— *MIRSR* — Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România

— *Cerc. arh. Cercetări arheologice*, 4 (1976), București, (Publicațiile Muzeului Național)

LEGENDA HĂRȚII

1. Bălușenii Noi — *„Podișul Mare“ — „Catarg“*
2. Bălușenii Noi — *„Podiș-Vizuini“*
3. Bălușenii Noi — *„La Iaz la Georgeasca“*
4. Coșuleni — *„La Răchiți“ = „Curmătură“ = Șleahul Bălușeni“*
5. Coșuleni — *„Siliște“*
6. Buzeni — *„Dealul Hîrlop“ — „Dealul Buzeni“*
7. Coșuleni — *„La Biserică“*
8. Zăicești — *„La Budăi“*
9. Zăicești — *„Podul Coșteanului“*
10. Zăicești — *„În fața Țiclăului“*
11. Zăicești — *„Mașinistrul“ = „La Negruță“*
12. Zăicești — *„Dealul Zăicești“ = „Porcari“*
13. Zăicești — *„Pe Cristești“ = „La Maxim“*
14. Buzeni — *„La Harbuzărie“*
15. Buzeni — *„La Cîrnitură“*
16. Buzeni — *„Gîtul Popii“*
17. Buzeni — *„După Huci“ = „Coasta Vrînceanului“*
18. Buzeni — *„La Sandovici“ = „Boacă“*
19. Bălușeni — *„Pe deal spre Draxini“*
20. Draxini — *„Valea Bisericii“ = „La Grajduri“*
21. Draxini — *„Pîrîul satului“*
22. Draxini — *„Vatra satului“*
23. Draxini — *„Cînepiște“*
24. Draxini — *„La Siliște“*
25. Draxini — *„Făgăt“*

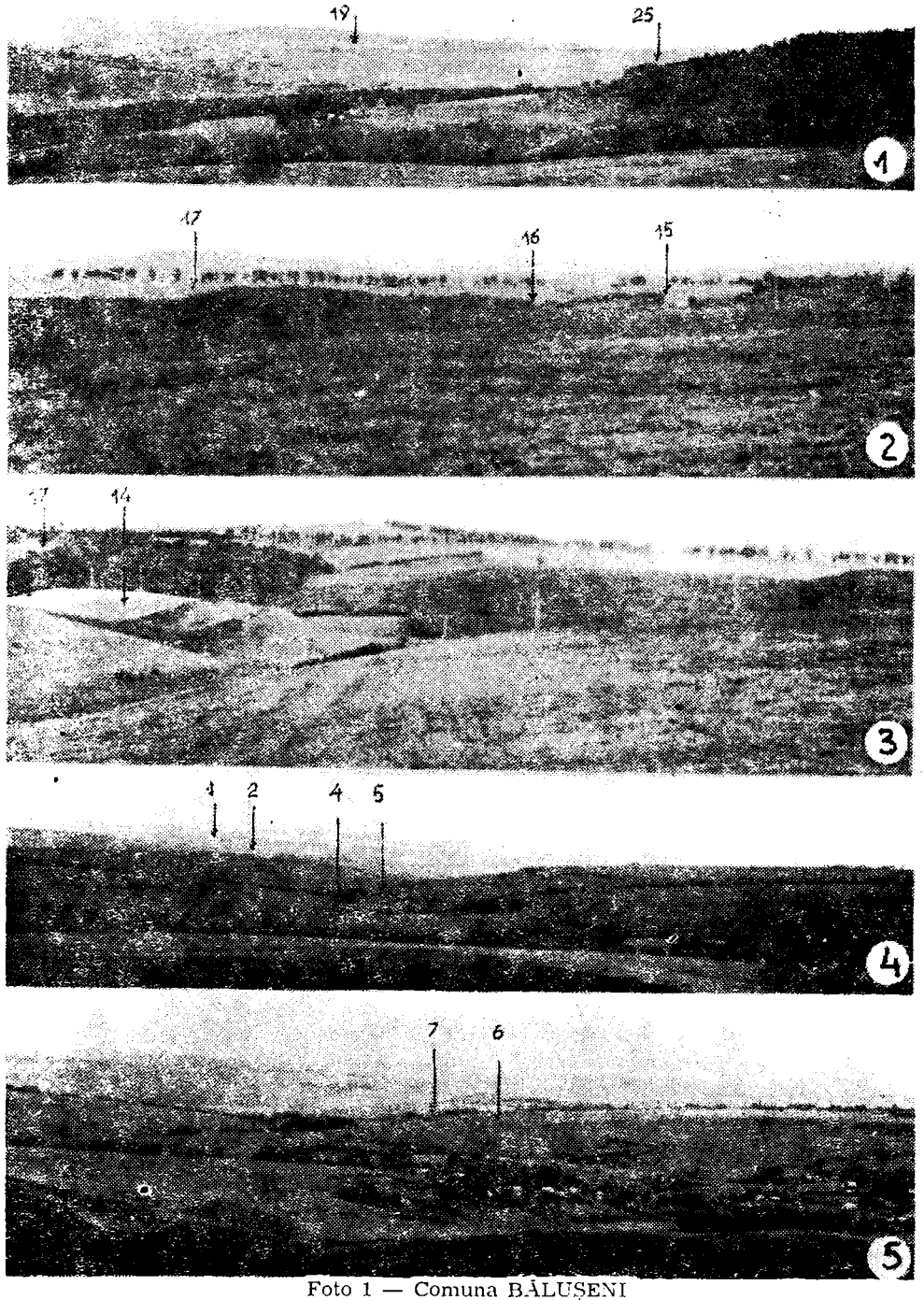

Foto 1 — Comuna BĂLUȘENI

1/1 : BĂLUȘENI, *Pe deal spre Draxini* (19) ; DRAXINI, *Făgăt* (25) ; 1/2 : BUZENI, *După Huci* (17), *Gîtul Popii* (16), *La Cîrnitură* (15) ; 1/3: BUZENI, *La Harbuzărie* (14), *După Huci* (17) ; 1/4 : BĂLUȘENII NOI : *Podișul Mare* (1), *Podiș-viziuni* (2) ; COȘULENI, *La Răchiți* (4), *Siliștea* (5) ; 1/5 : BUZENI, *Dealu Hîrtop* (6) ; COȘULENI, *La Biserică* (7).

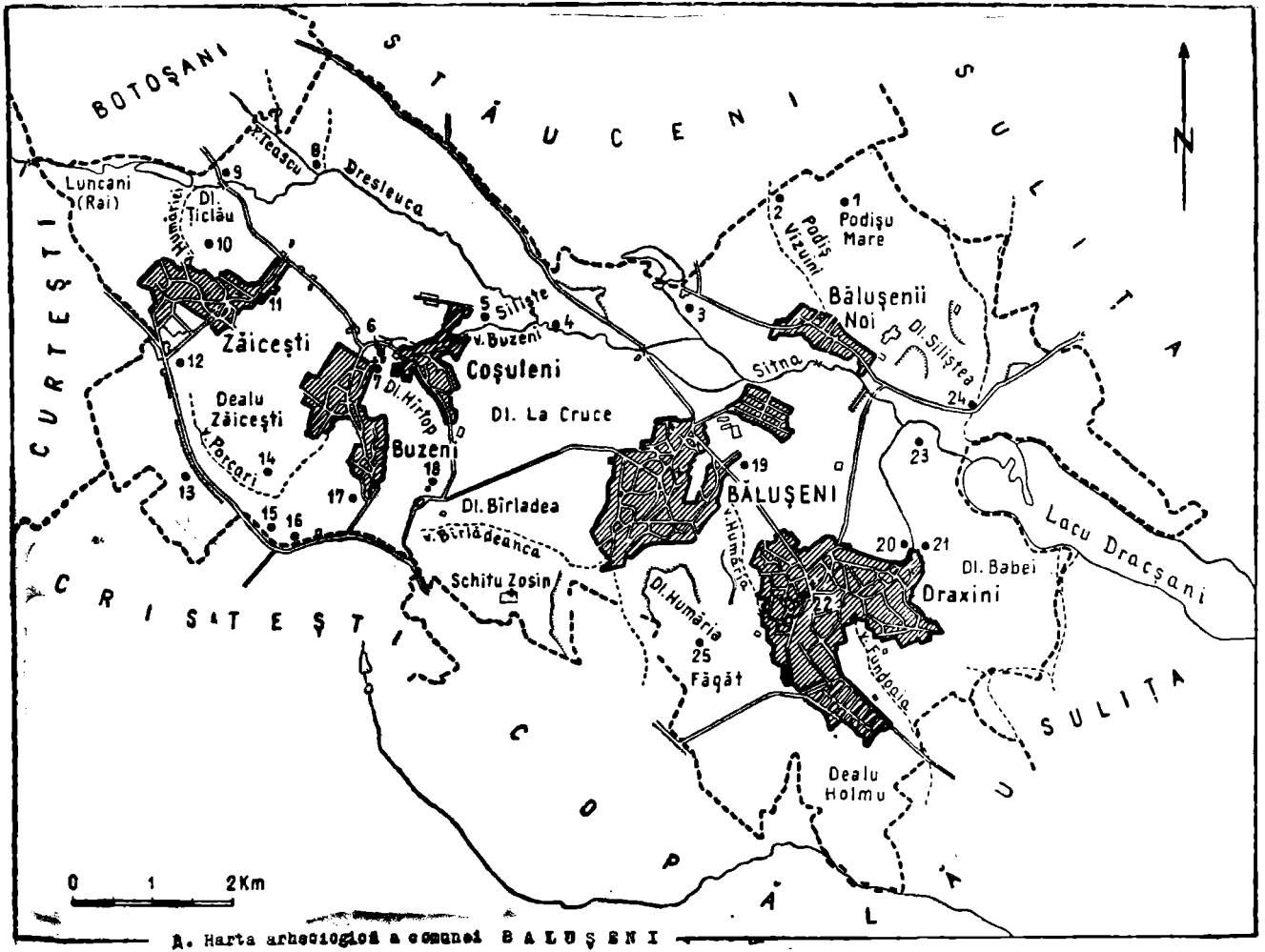

A. Harta arheologică a comunei BĂLUȘENI

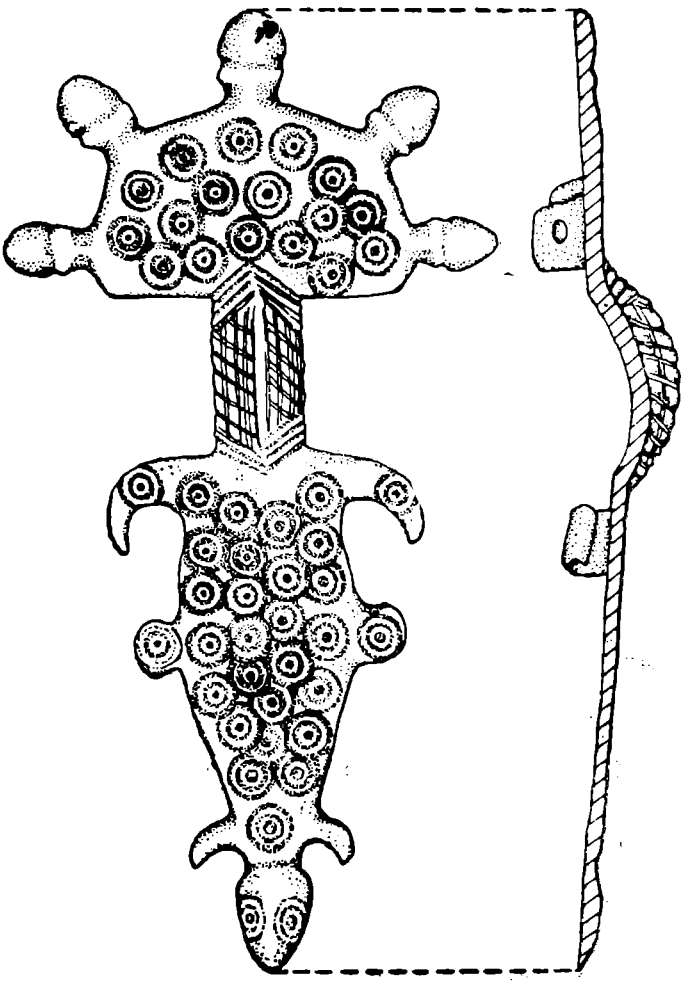

Fig. 1 — **Draxini** — *„Valea Bisericii"* (Descoperire întîmplătoare), sec. VI — VII e. n. (Piesă transferată la MIRSR).

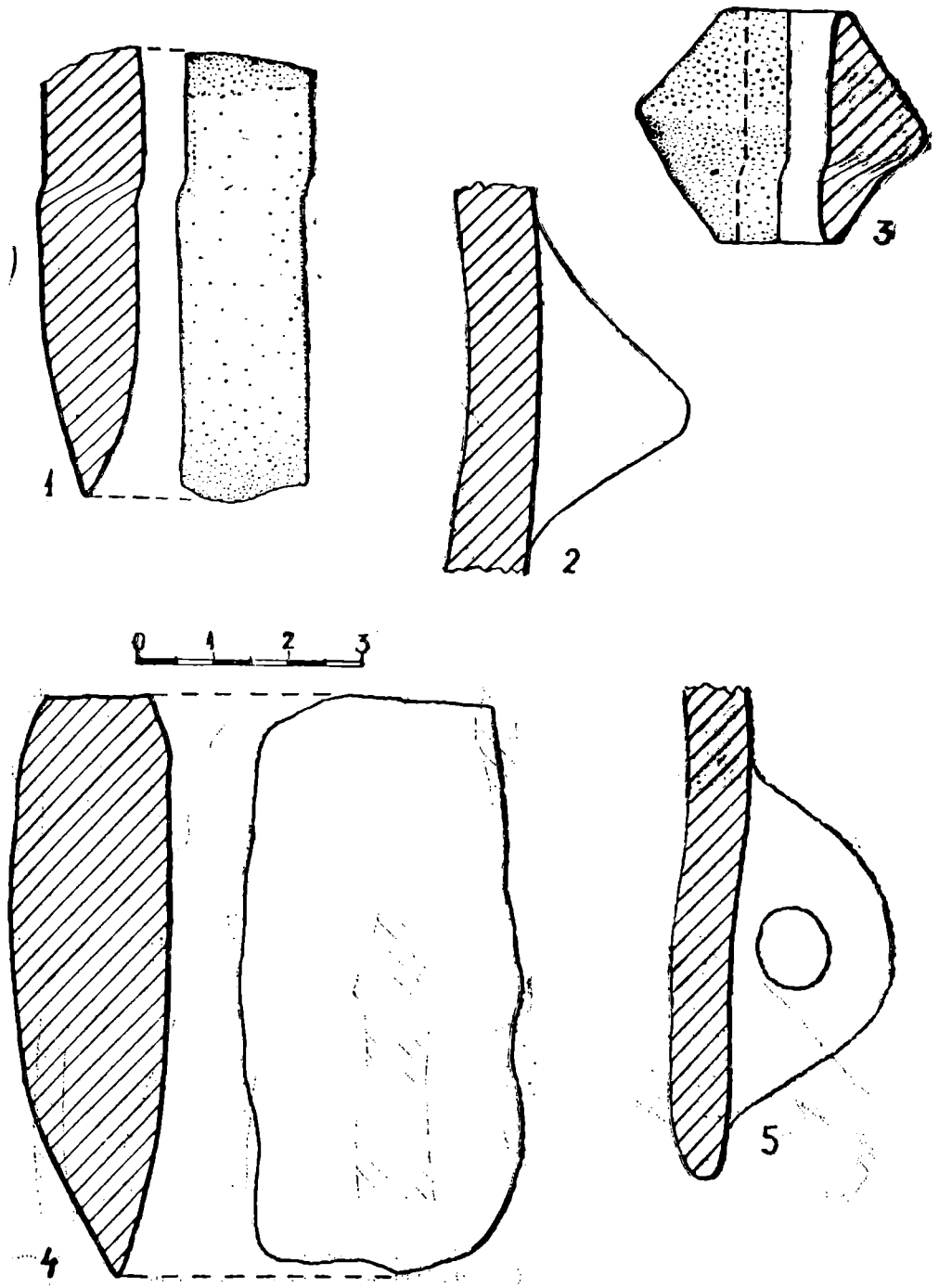

Fig. 2 — **Bălușeni** — *„Pe deal spre Draxini"* (*P.* 26) Cucuteni fază neprecizată (2, 4 — 5) ; **Buzeni** — *„După Huci"* (P. 465) Cucuteni, fază neprecizată (1, 3).

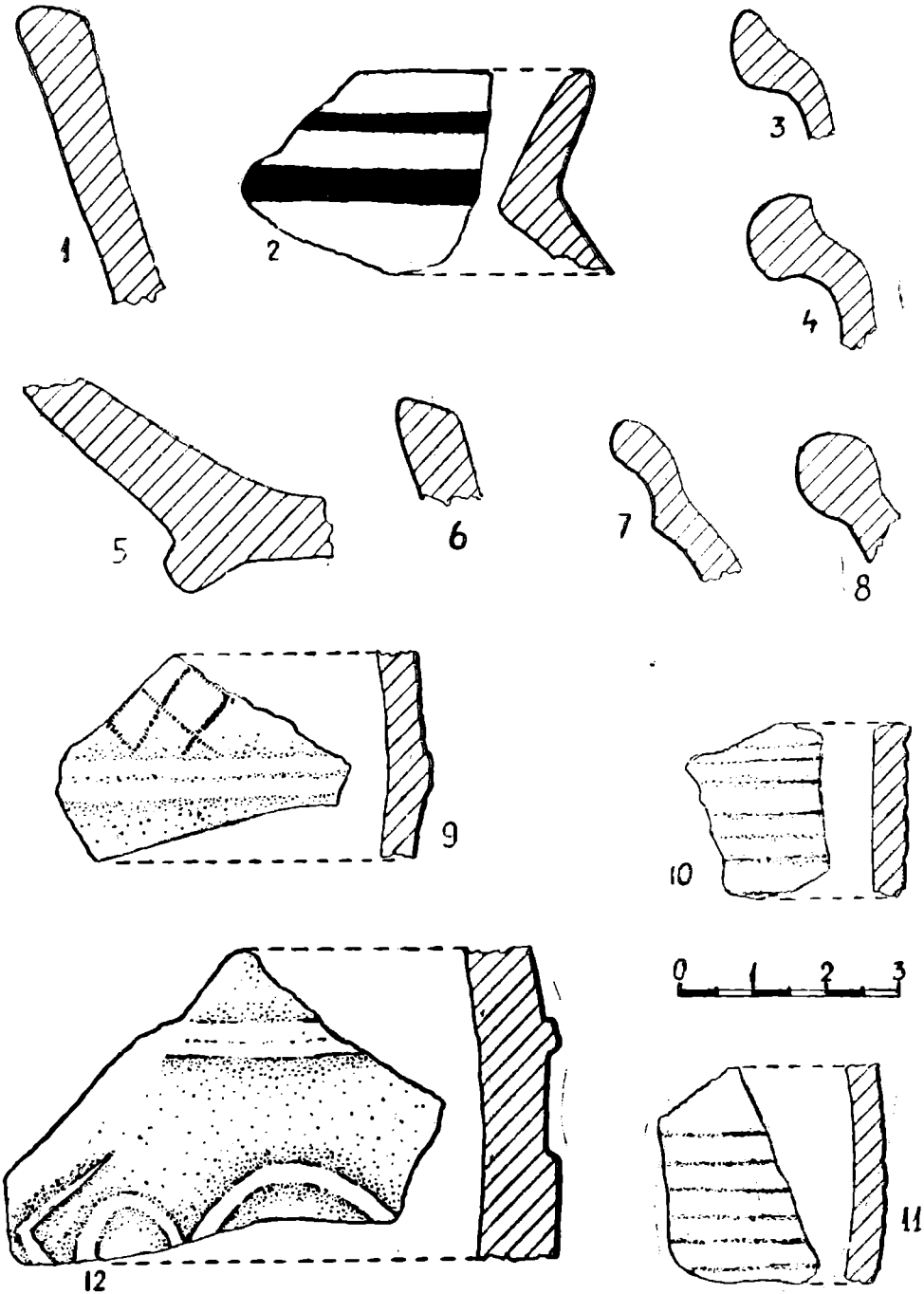

Fig. 3 — **Bălușenii Noi** — *„Podișul Mare"* (P. 462) a doua epocă a fierului (1) ; *„La Georgeasca"* (P. 461) secolele III — IV (5 — 6) ; feudalism dezvoltat și tîrziu (8 — 12) ; **Coșuleni** — *„La Silițe"* (P. 459) feudalism dezvoltat (3 — 4) și tîrziu (7).

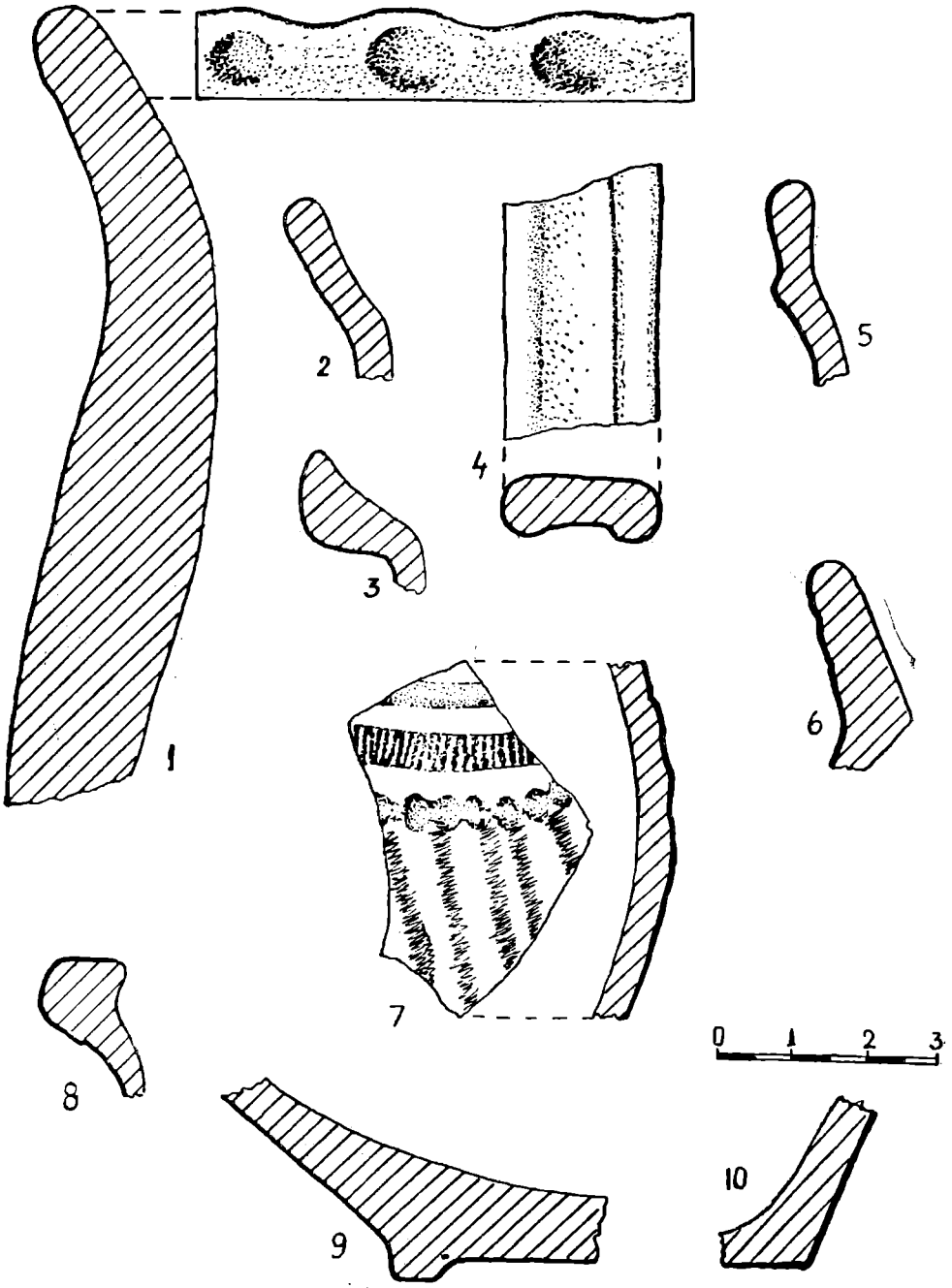

Fig. 4 — **Draxini** — *„Silişte"* (P. 29) epoca fierului (4); mileniul I, sec. III — IV (8—10); feudalism tîrziu (5 — 7); *„Vatra satului"* (P. 30) daci, sec. II — III e. n. (1) **Coşuleni** *„La Sandovici"* (P. 460) feudalism dezvoltat (3) şi tîrziu (2).

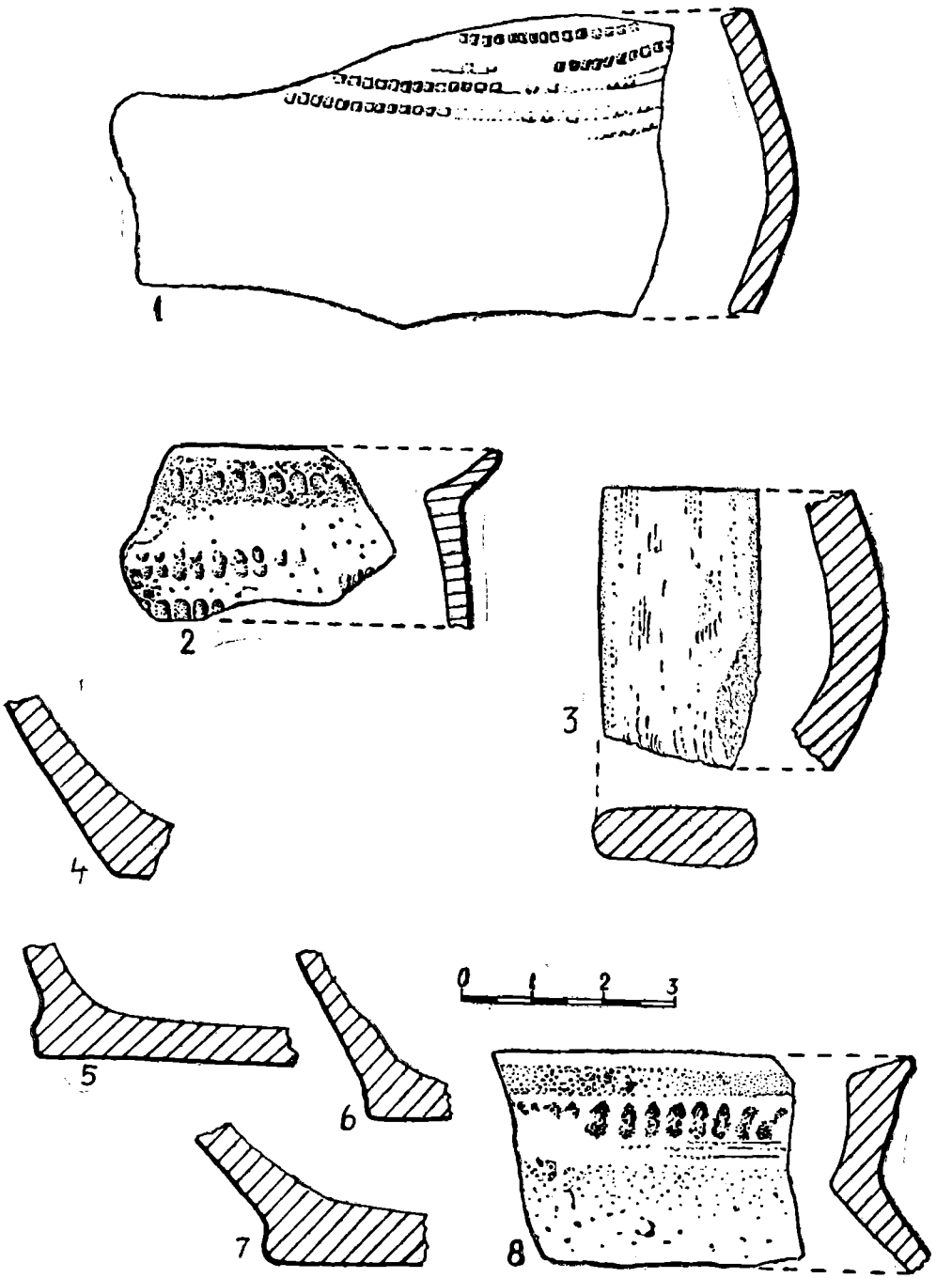

Fig. 5 — Coșuleni — „*La Biserică*“ (P. 458) feudalism tîrziu, sec. XVII — XVIII (1 — 5). **Zăicești — „*În fața Țiclăului*“** (P. 25) feudalism tîrziu, sec. XVII — XVIII (6—8).

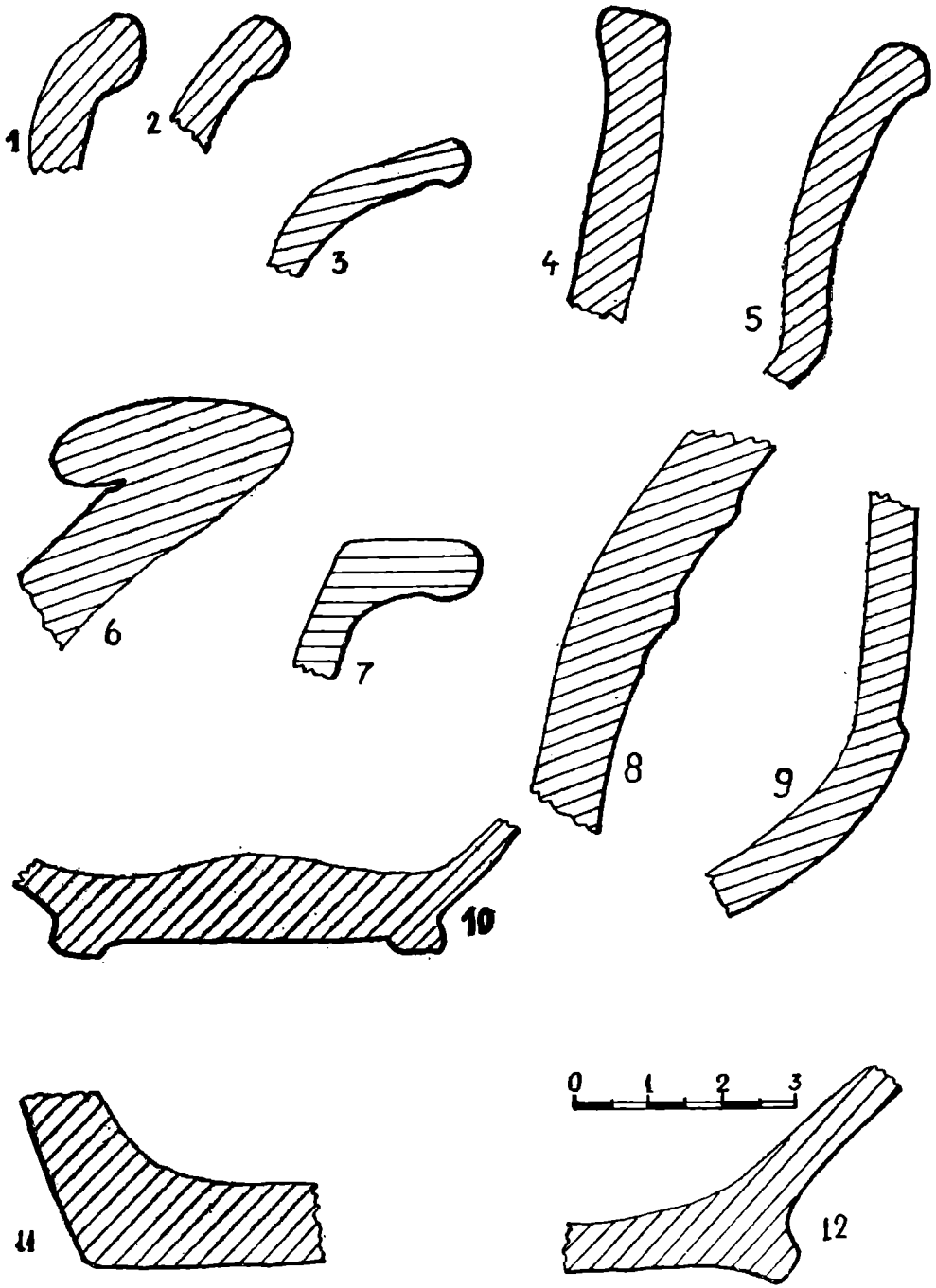

Fig. 6 **Draxini** — *„Cinepiște"* (P. 28) epoca fierului (4, 8) mileniul I, sec. III — IV (5—7, 9 — 12 ; (feudalism dezvoltat (1 — 2) și feudalism tirziu (3).

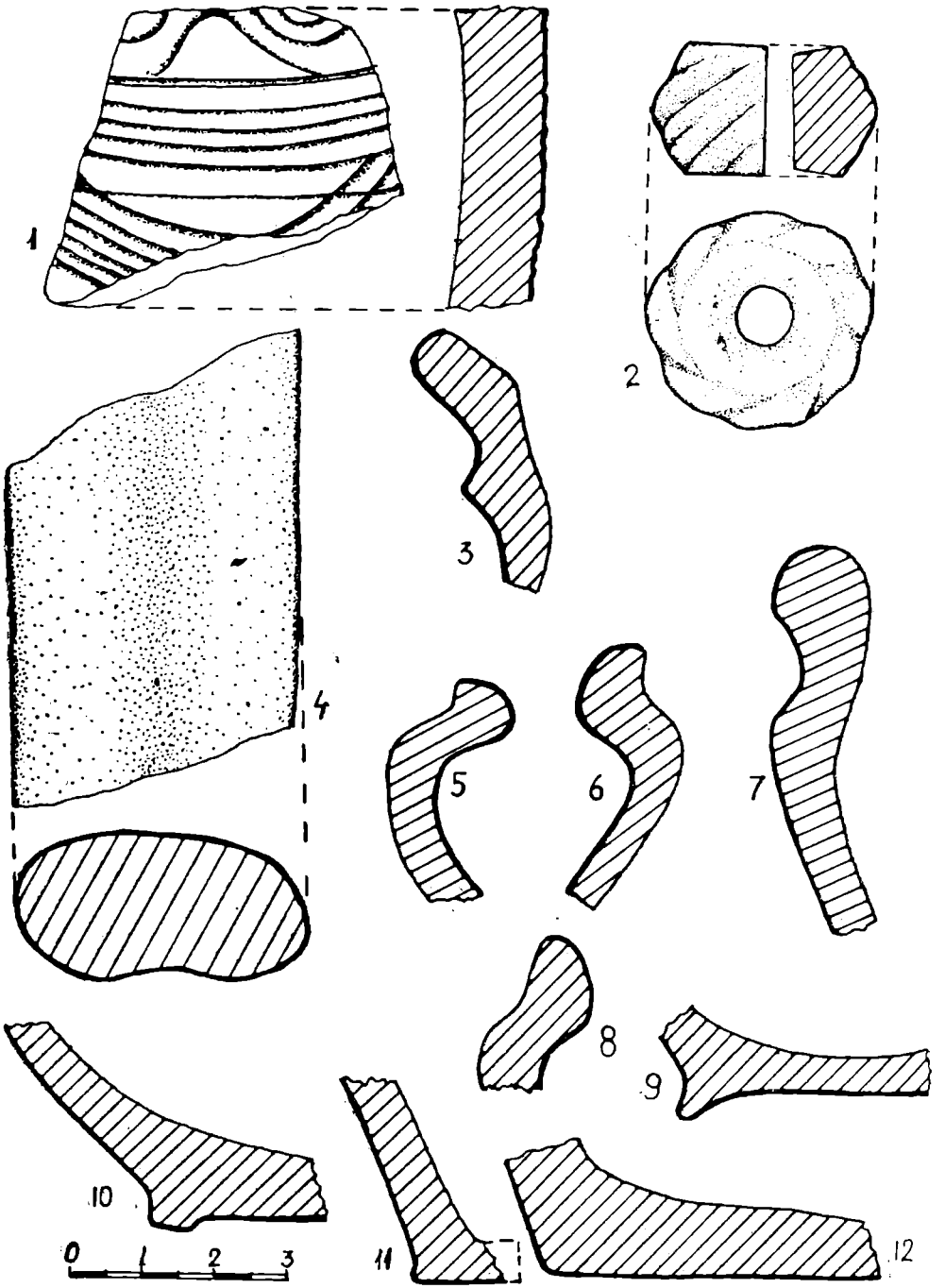

Fig. 7 **Draxini** — *„Valea Bisericii"* (P. 27) mileniul I, sec. III — IV e.n. (4, 7, 9 — 10, 12) ; feudalism dezvoltat (5, 6, 8) și tîrziu (3, 11) *„Cinepiște"* (P. 28) mileniul I sec. III — IV e.n. (1 — 2)

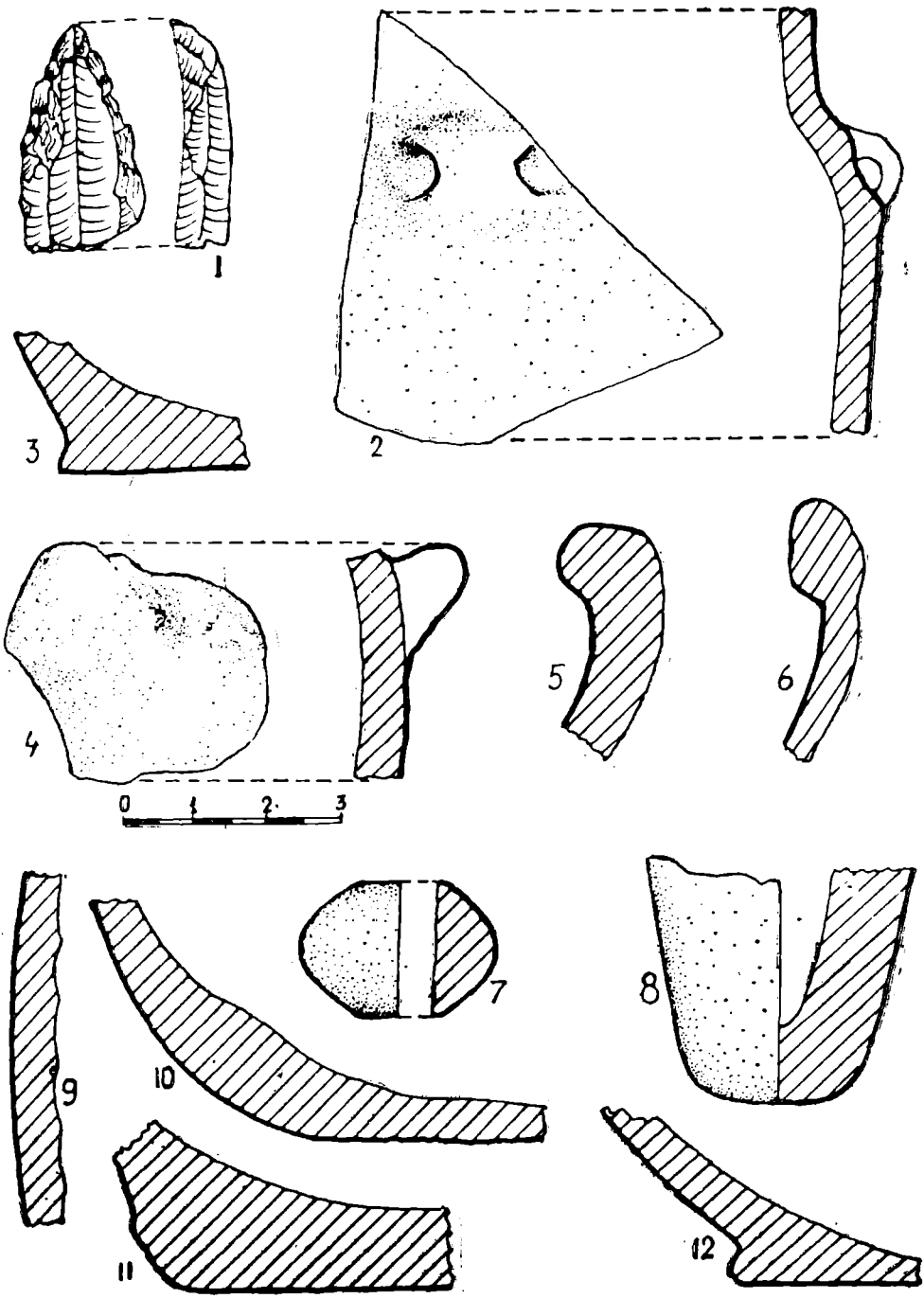

Fig. 8 — **Buzeni** — *„După Huci"* (P. 465) Cucuteni, fază neprecizată (1, 2, 4, 10) ; feudalism, fază neprecizată (3, 9) ; „La Cîrnitură" (P. 483) mileniul I, sec. III — IV (5 — 8, 11—12)

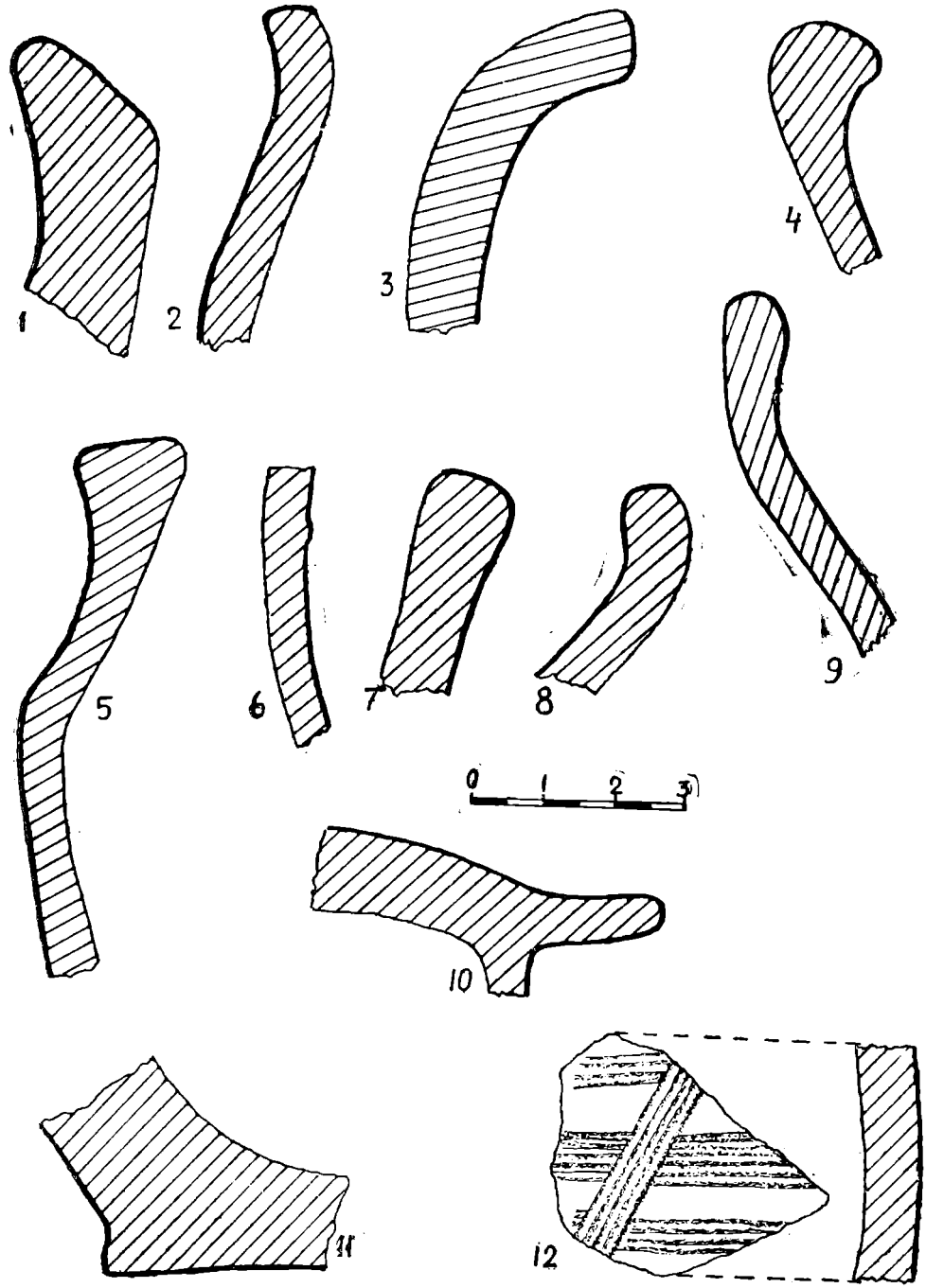

Fig. 9 — **Buzeni** — *„Gîtul Popii"* (P. 481) a doua epocă a fierului (1 — 3, 7) daci liberi, sec. II — III (4, 6, 10); mileniul I, sec. III — IV (5, 8, 9, 11); secolele VIII — X (12)

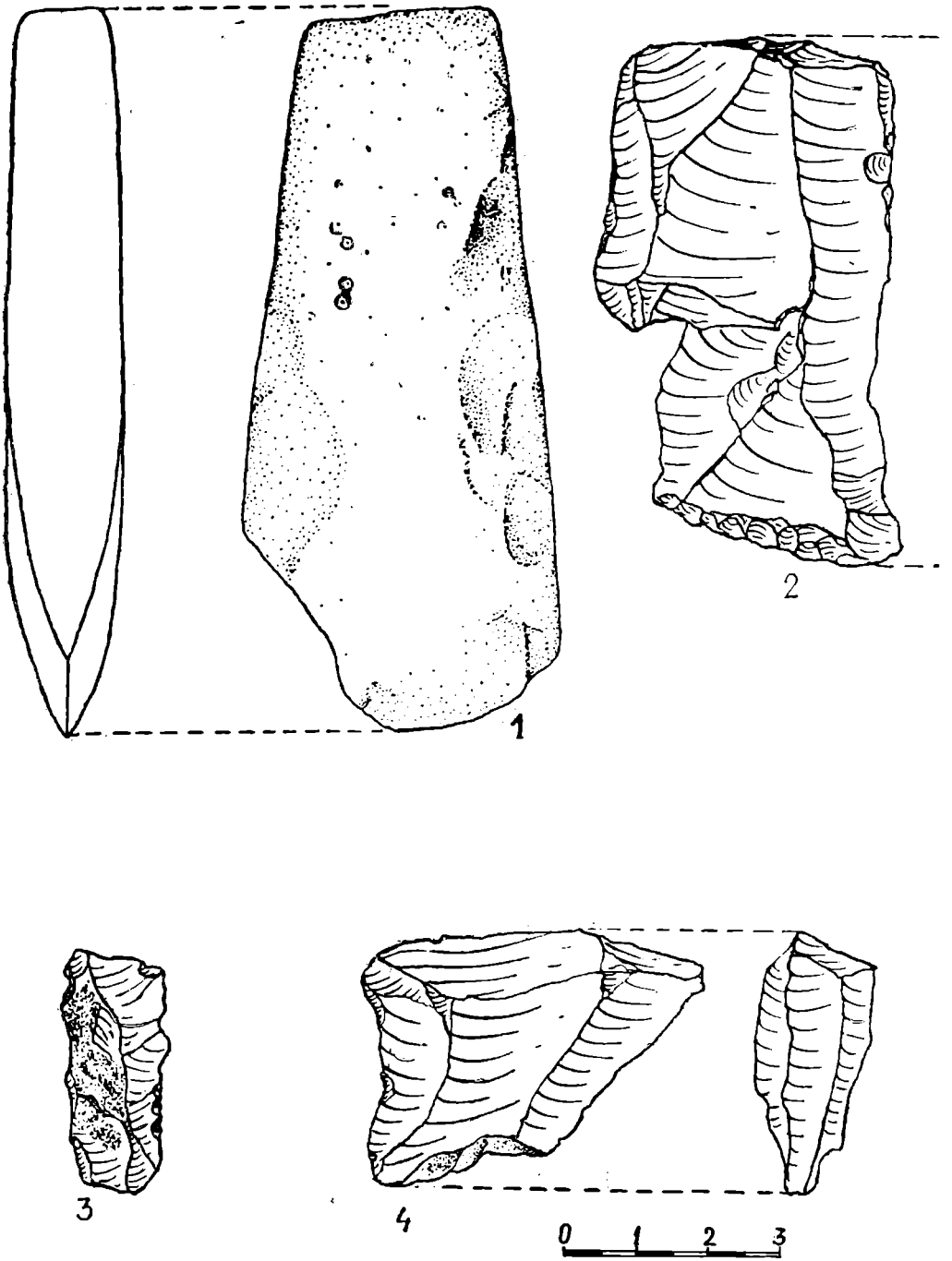

Fig. 10 Coșuleni — *„La Harbuzărie"* (P. 457) și P. 469) Cucuteni, fază neprecizată (1—3)

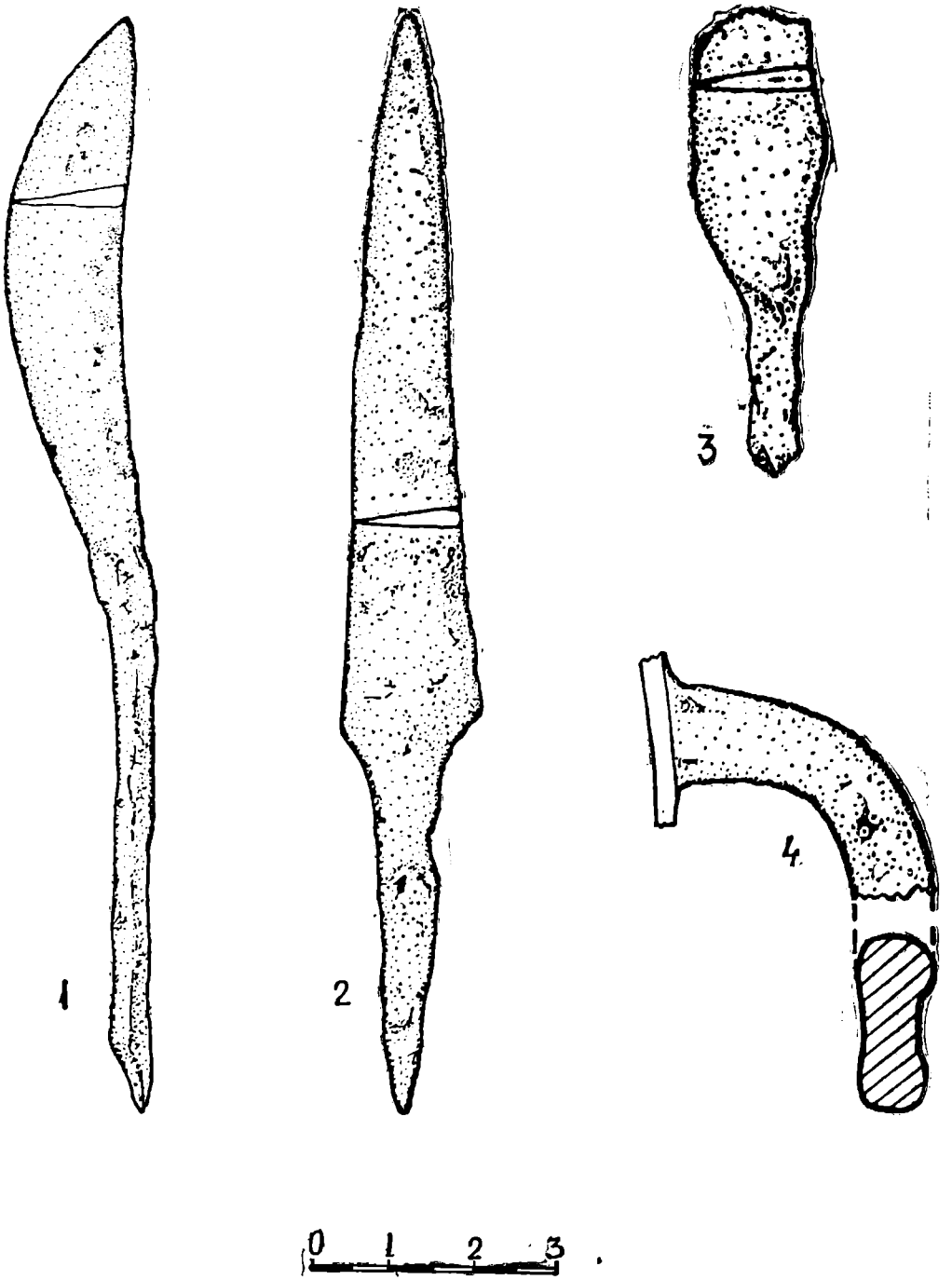

Fig. 11 **Draxini** — *Pîriul satului*" (P. 467) feudalism tîrziu (1 — 3); „*Valea Bisericii*" (P. 27) mileniul I, sec. III — IV (4).

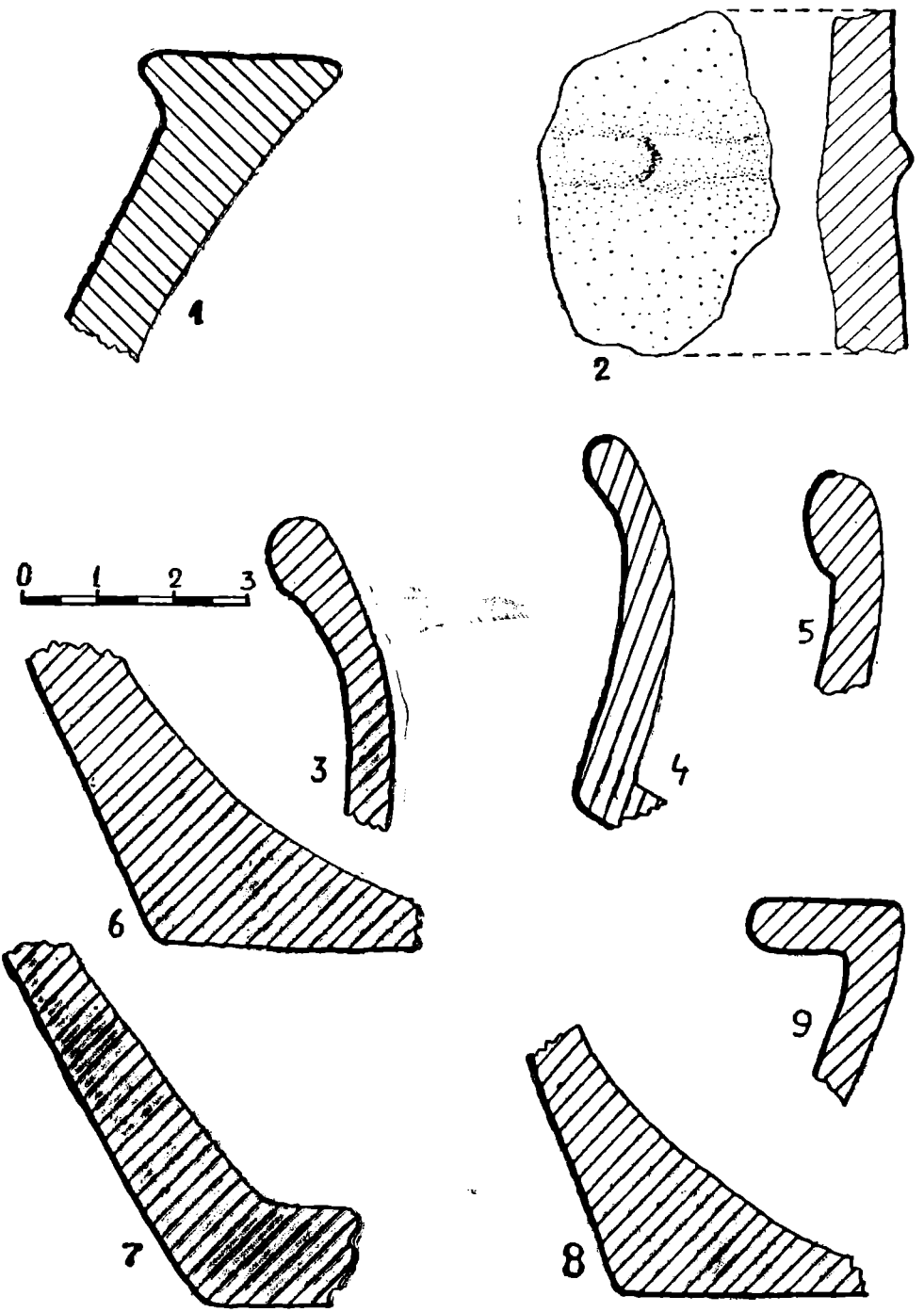

Fig. 12 Zăicești — *„Budăi"* (P. 24) mil. I, sec. III — IV (3 — 9) ; *„Pe Cristești"* (P. 468) a doua epocă a fierului (2). **Buzeni** — *„Gîtul Popii"* (P. 464) mileniul I, sec. III — IV e.n. (1).

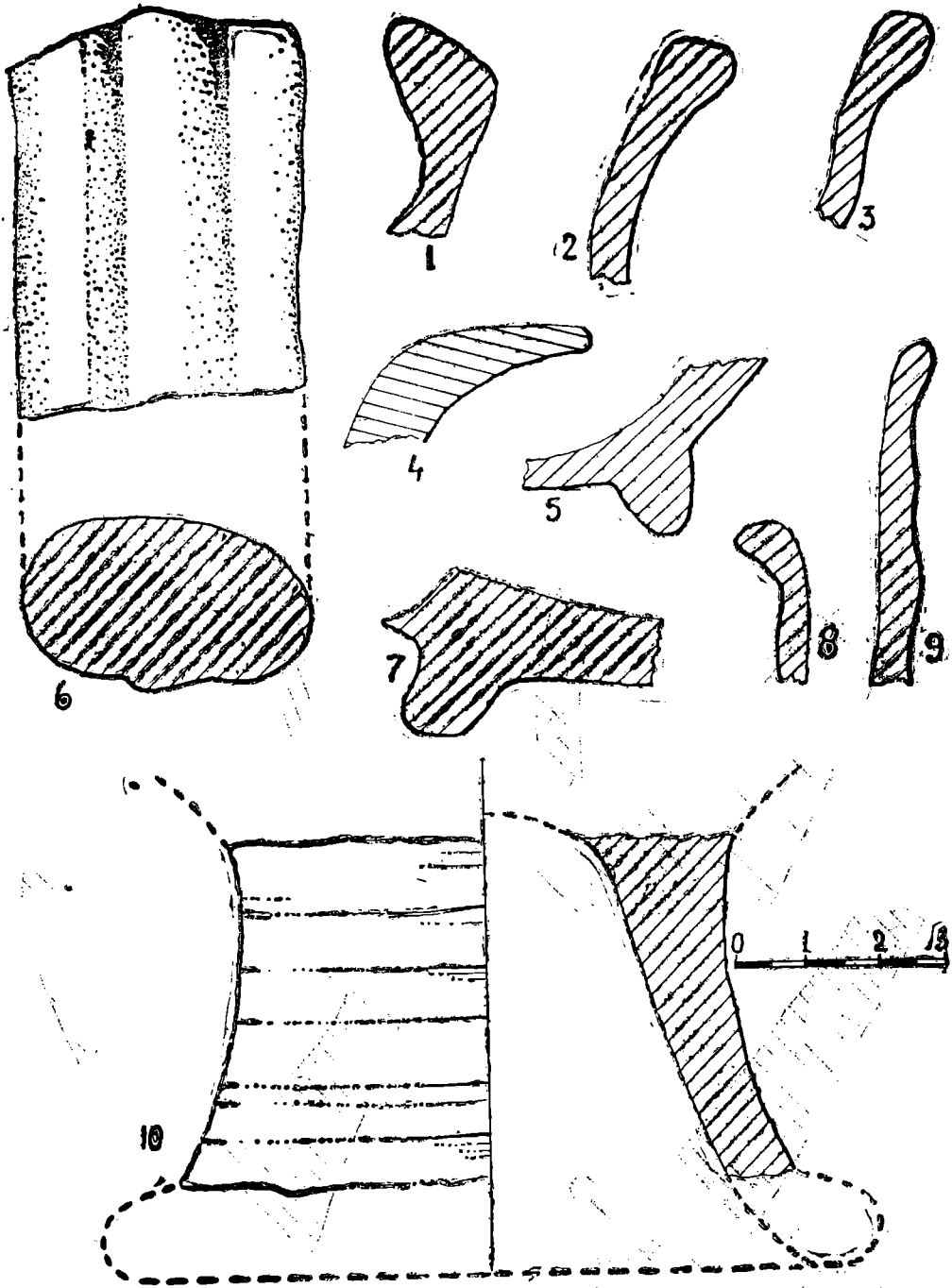

Fig. 13 — Zăicești — „*Pe Cristești*" (P. 468) a doua epocă a fierului (1 — 4); daci liberi, sec. II — III e.n. (8 — 10) mileniul I e.n., sec. III — IV (5 — 7).

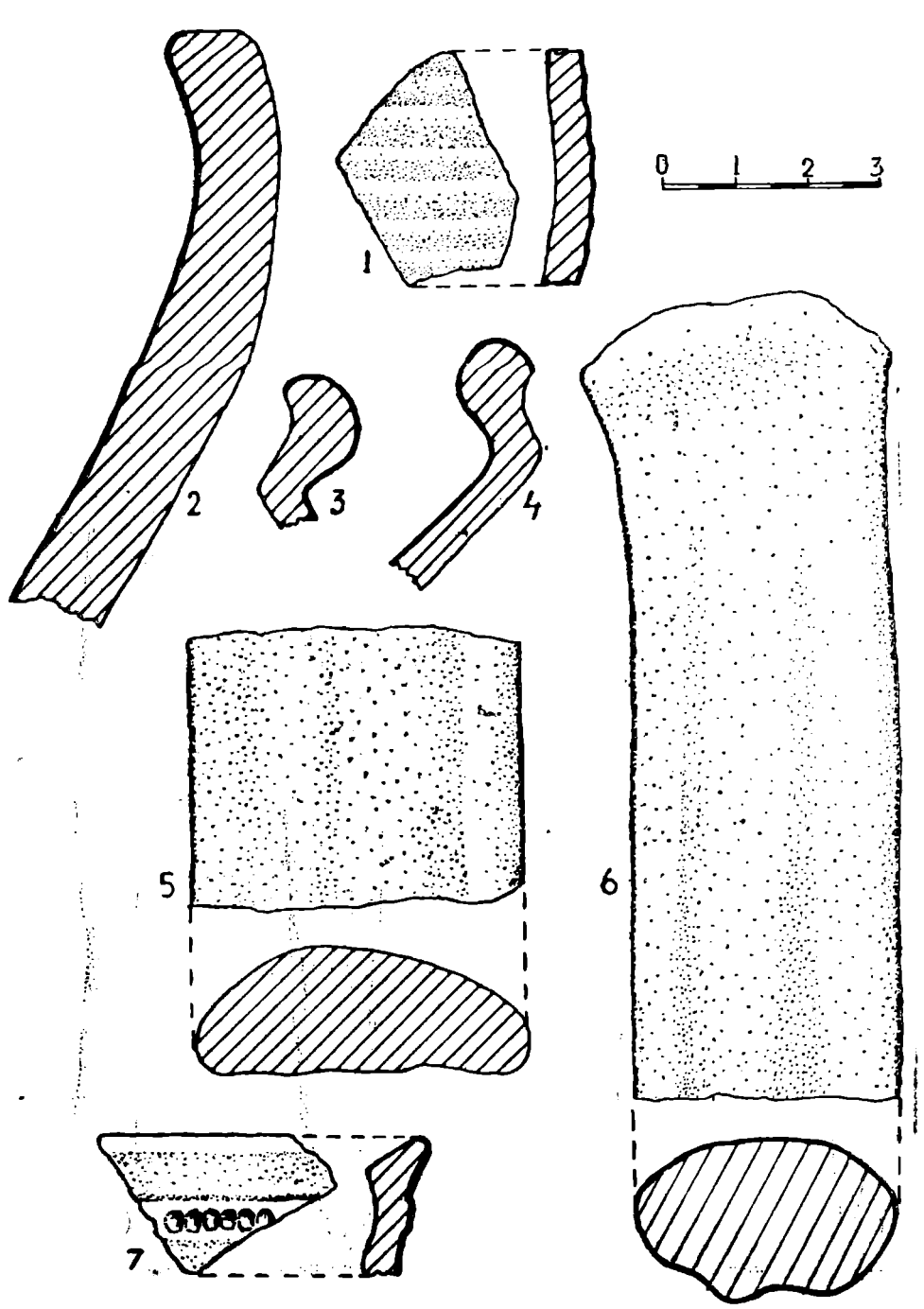

Fig. 14 **Zăicești** — *„Podul Coșteanului"* (P. 479) daci liberi, sec. II — III e. n. (2, 5); feudalism dezvoltat și tîrziu (1, 3 — 4); **Draxini** — *„Cinepiște"* (P. 28) sec. III — IV (6); *„Silișie"* (P. 29) feudalism tîrziu, sec. XVII — XVIII (7).

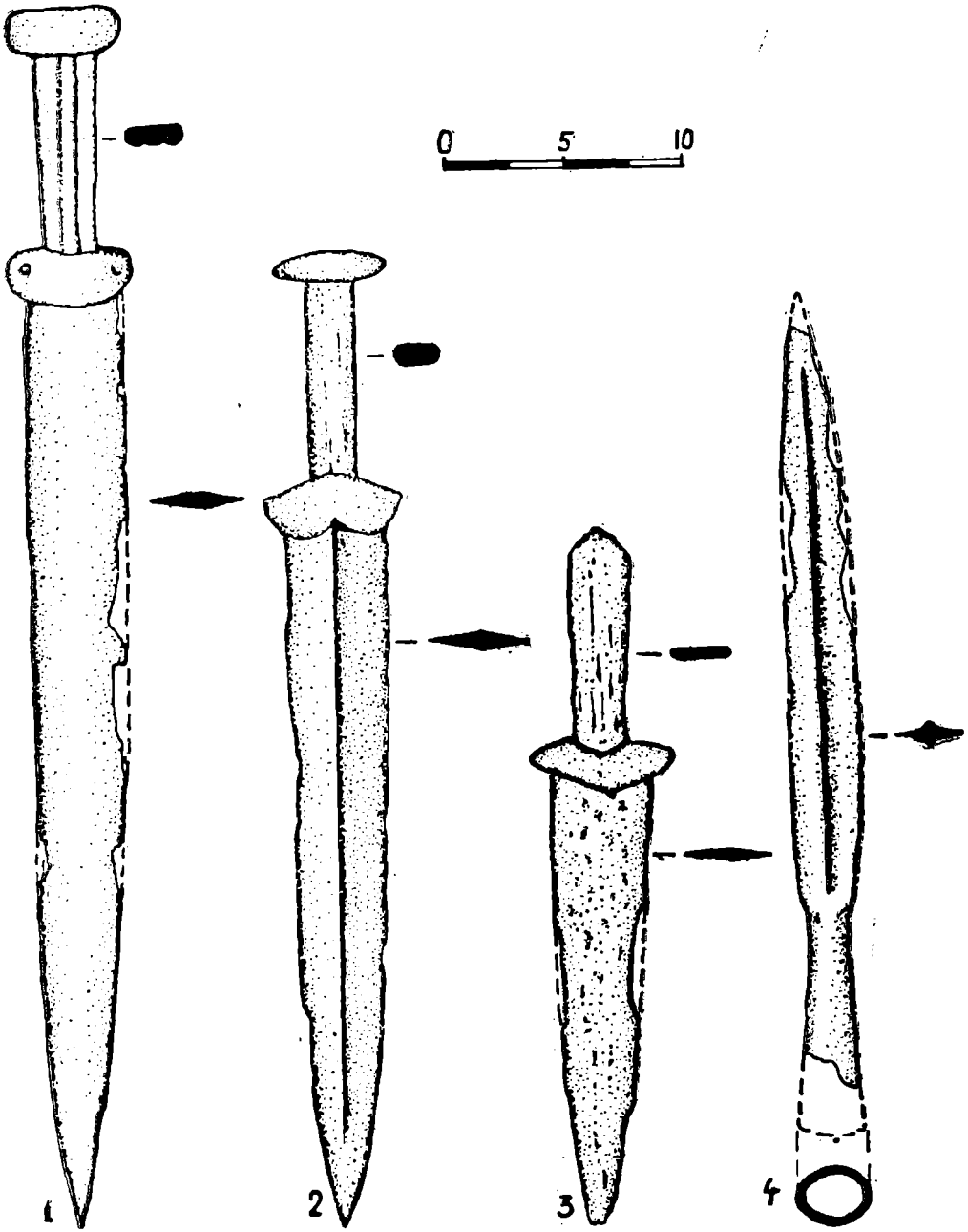

Fig. 15 — **Zăicești** — *„Dealu Zăicești"* — *„Porcari"* (Descoperiri întîmplătoare) akinakesuri (1 — 3) și vîrf de lance (4) din sec. VI — V î.e.n.

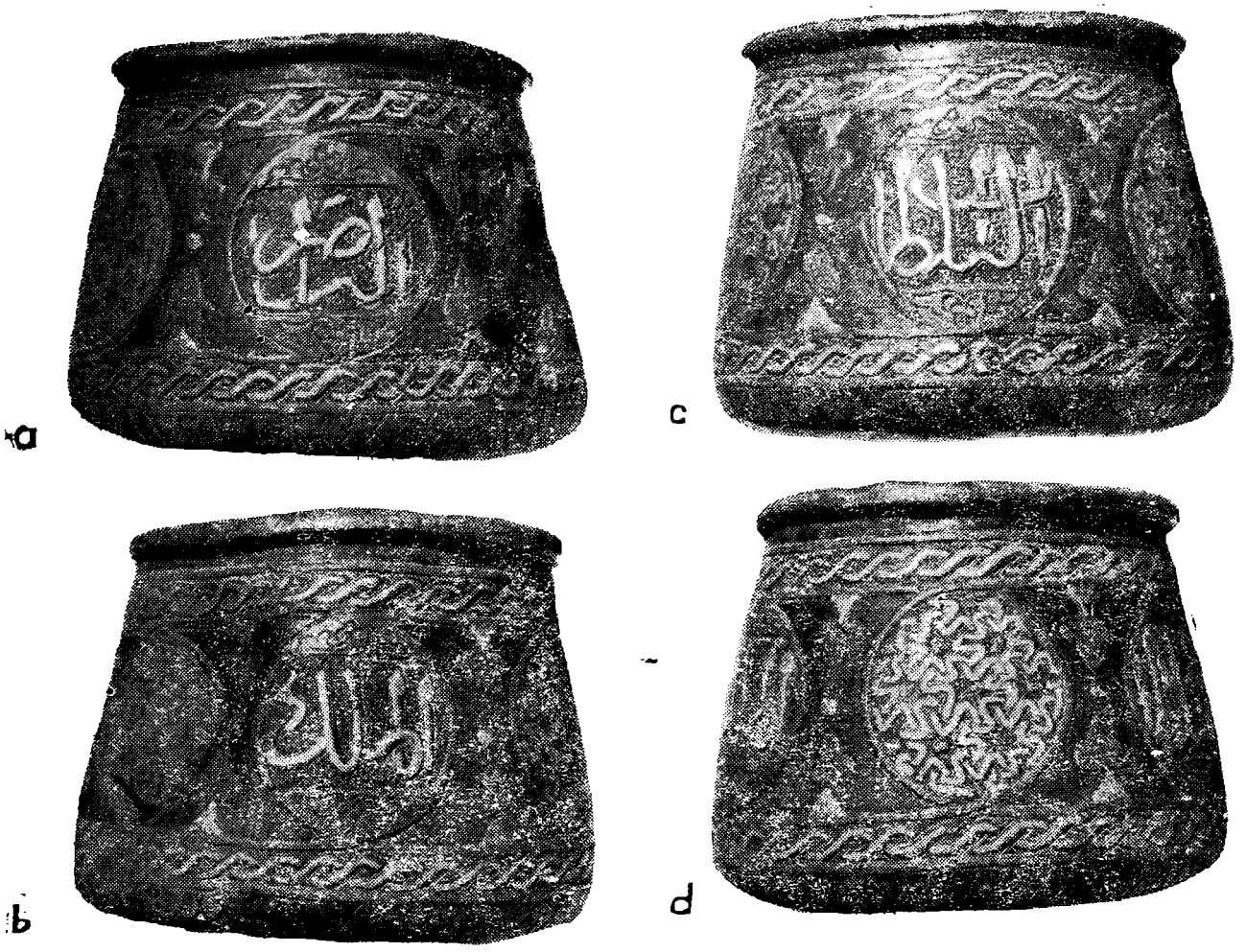

Fig. 16 **Zăicești** — *„Mașinistru"* (Descoperire întîmplătoare) Cupa cu inscripție arabă (sec. XVI e.n.)

DOUĂ OBLIGAȚII FISCALE DIN MOLDOVA MEDIEVALĂ

MIHAI LAZĂR

Deși cu privire la organizarea fiscală a țărilor române în evul mediu istoriografia românească modernă și contemporană a înregistrat o serie de realizări notabile, totuși această problematică continuă să rămînă un domeniu deficitar al medievisticii noastre. Carențele existente în plan istoriografic vizează atît cadrul de ansamblu al vieții fiscale, cît și anumite categorii de obligații fiscale. Cauza principală a acestei stări de lucruri rezidă în penuria accentuată de izvoare statistice — singurele în măsură să ofere o imagine complexă și veridică asupra fenomenului fiscal. Pierderea sau distrugerea de-a lungul secolelor a majorității catastifelor, condicilor și sămilor Vistieriei, ca urmare a vitregiei vremurilor, au afectat puternic activitatea științifică, repercutîndu-se negativ asupra consistenței și rigurozității studiilor întreprinse. Date fiind lacunele de ordin cantitativ și mai ales calitativ ale surselor de informare istorică, investigațiile pe linia fiscalității medievale s-au raportat permanent la progresele înregistrate în direcția depistării și editării de noi izvoare. Cum depozitele arhivistice din țară se dovedesc în continuare zgîrcite în ceea ce privește descoperirea de noi izvoare statistice, atenția cercetătorilor este orientată în prezent spre aprofundarea celor deja cunoscute și valorificarea mai eficientă a informațiilor conținute de alte categorii de izvoare, precum: așezăminte fiscale domnești, porunci domnești referitoare la impunerea fiscală a diferitelor categorii sociale, privilegii fiscale acordate așezămintelor religioase, boierilor, breslelor, sloboziilor și locuitorilor din așezările situate în preajma granței, cronici și relații de călătorie. Fără îndoială că orice inițiativă în această direcție oricît ar fi ea de restrînsă tematic poate aduce servicii utile cunoașterii unor aspecte ale istoriei fiscale.

Pe linia unor preocupări mai vechi în legătură cu fiscalitatea în Moldova miedevală ne propunem în cele ce urmează să prezentăm două dări în produse animale și anume cele în unt și seu. În ansamblul obligațiilor fiscale existente în Moldova în epoca medievală, dările în unt și seu sînt mai puțin cunoscute. Referiri succinte asupra momentului introducerii lor și a categoriilor sociale ce trebuiau să le suporte întîlnim într-n studiu valoros datorat istoricului ieșean Nicolae Grigoraș[1], în vreme ce alți cercetători s-au limitat doar să le amintească, fără a face alte precizări.

---

[1] N. Grigoraș, *Dările în Moldova de la întemeierea statului și pînă la 1741 (II)*, în „Cercetări istorice" (serie nouă), vol. XII — XIII/1981 — 1982, Iași, p. 375 — 376.

UNTUL

În perioada de început a statului feudal Moldova nu a existat se pare, o dare în unt cu caracter permanent. Pe parcursul secolelor XIV—XVI, domnii au realizat cantităţile de unt necesare consumului de la curte din producţia proprie, precum şi din prelevări în natură, sub formă de dijmă, de la locuitorii şezători pe domeniile domneşti. Contribuabilii de rînd din celelalte aşezări ale ţării dădeau unt în acest timp numai ocazional, în special cînd erau organizate conace pentru suita domnului, pentru slujbaşii domneşti în misiune şi pentru solii străini, adică cu prilejul aşa-numitelor „mîncături ale drumului".

O dare specială în unt este menţionată întîia dată în Moldova într-un *„Izvod de bani"* întocmit după 26 iulie 1616, în care sînt înregistrate, cu meticulozitate, plăţile efectuate de un anume Petre pentru dările datorate de Gavril şi Simion Gagiul în timpul domniilor lui Ştefan al II-lea Tomşa şi Alexandru Movilă[2]. În izvod sînt trecute, între altele, sumele de bani date pentru unt în mai multe rate : „5 potronici buni a dat Petre pentru unt în mîinile lui Sterian, pentru Gavril[3]; · · ·2 potronici a dat Petre pentru Gavril, pentru unt şi pentru miere la mîinile lui Obrejie pîrcălab ; · · · 5 potronici a dat Petre pentru Gavril de asemenea pentru unt în mîinile slugilor logofătului Badiul ; · · · 2 potronici a dat Petre pentru Gagiul pentru unt şi miere în mîinile lui Obrejie pîrcălabul ; · · · 5 potronici a dat Petre pentru Gagiul, de asemenea pentru unt, în mîinile lui Busiiucu"[4]. Din document reiese că la acea dată darea se achita în bani, o parte din rate percepîndu-se la un loc cu banii pentru miere. Deoarece perioada care face obiectul impunerii fiscale nu este delimitată exact, evaluarea cantumului dării poate fi făcută doar cu aproximaţie. Potrivit specificării din izvod, prima rată de 5 potronici s-a dat către sfîrşitul domniei lui Ştefan al II-lea Tomşa, iar restul de patru rate sub Alexandru Movilă. Situaţia pare mai clară atunci cînd se iau în calcul sumele de bani date în timpul domniei lui Alexandru Movilă. Astfel, în cele opt luni şi jumătate cît a stat în scaunul domnesc Alexandru Movilă, atît lui Gavril, cît şi lui Gagiul le-a revenit obligaţia de a plăti fiecare cîte 5 „potronici buni" pentru unt şi, de asemenea, cîte 2 „potronici buni" pentru unt şi miere[5].

Peste cîţiva ani, la 31 iulie 1620 era amintit *„untul domnesc"*, dare pentru care fusese scutit satul Folfăeşti de pe Jijia al mănăstirii Galata[5]. În continuare, pe parcursul secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea, darea apare pomenită tot mai frecvent în actele fiscale, purtînd în mod curent denumirea de *„unt"* şi mai rar de *„unt domnesc"*[7] sau *„banii untului"*[8]. În funcţie de necesi-

---

[2] *Documente privind istoria României, seria A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, Bucureşti 1956, nr. 17, p. 10 — 12 (se va cita : *DIR, A)*

[3] Această primă rată de bani a fost achitată în vremea domniei lui Ştefan al II-lea Tomşa (*Ibidem*, p. 10)

[4] Cele patru rate de bani au fost achitate în vremea domniei lui Alexandru Movilă (*Ibidem*, p. 11 — 12)

[5] În mormîntul întocmirii Izvodului, un „potronic bun" era egal cu 16 bani (*Ibidem*, p. 11)

[6] *Ibidem*, nr. 625, p. 491

[7] N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. VI, Bucureşti, 1903, p. 316, 323, 325, 343, şi 364 (se va cita : N. Iorga, *Studii şi documente*) ; Idem, *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*, Bucurşti, 1928, p. 46 — 47

[8] N. Grigoraş, *Privilegiile fiscale în Moldova (1741 — 1821) (II)*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" Iaşi", vol. XIV/1977, p. 44 (se va cita : AIIA)

tăți, darea se percepea, fie în natură, fie în bani. Comparativ cu Moldova, în Țara Românească această obligație este amintită mai tîrziu, în anul 1682, fiind cunoscută de cele mai multe ori sub numele de *„birul untului"*.

În afară de consumul destinat curții domnești și armatei, însemnate cantități de unt luau drumul Istanbulului odată cu furniturile curente de brînză, cerviș, miere ș.a. Încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, documentele turcești conțin informații despre livrări de unt în beneficiul bucătăriei sultanului[10]. Turcii îl consumau mai ales în combinație cu mierea sau cu cervișul[11]. Untul era de asemenea nelipsit de la conacele organizate pentru suita domnilor și pentru solii străini[12], cheltuielile efectuate în acest sens fiind cîteodată consemnate distinct în condica Vistieriei[13]. Cu prilejul călătoriei sale de la Iași spre București în anul 1742 Markos Antonios Katsaitis remarca faptul că „brînza, untul și laptele sînt dăruite de bună voie, gratuit în întreaga Moldovă tuturor solilor"[14]. În timpul companiilor militare purtate de Imperiul otoman în vecinătatea Moldovei, marii dregători primeau din partea domniei porunci strașnice de a veghea cu atenție la aprovizionarea corespunzătoare a oastei otomane cu ialovițe, berbeci, unt, miere și alte alimente[15]. La 14 iulie 1792, spre exemplu, s-au predat în contul furniturilor obligatorii de război 19.966 ocale de unt în valoare de 11.230 lei[16].

Strîngerea și depozitarea proviziilor de unt necesare turcilor, solilor străini și bucătăriei domnești cădeau în sarcina marelui clucer[17]. În subordinea sa exista un numeros corp de agenți fiscali numiți *„untași"*. care aveau sarcina de a percepe darea de la contribuabili[18]. Atribuții privind strîngerea

---

[9] *Uricariul*, vol. I, ed. I-a, Iași, 1852, p. 137 — 138 ; Ștefan Pascu, Vladimir Hanga, *Crestomație pentru istoria statului și dreptului R.P.R.*, vol. III, București, 1963, nr. 379, p. 275

[10] M. Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Revista de istorie", nr. 9/1979, p. 1 755 P. S. Aurelian, *Schițe asupra stării economice a României în secolul al XVIII-lea*, în „Analele Academiei Române", Seria a II-a, tom. III, secțiunea a II-a, București, 1882, p. 136 — 137 și 139 ; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 371 — 372 ; V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 143—145, N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, în „Economia Națională", XXVI, nr. 11/1900, p. 769 și nr. 6/1902, p. 325 ; Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. IV, București, 1960, p. 268

[11] *Călători străini despre țările române*, vol. VI, București, 1976, p. 373.

[12] Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 85 — 86, 100 și 389 ; Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte*, ed. a II-a, București, 1959, p. 41.

[13] Gh. Ghibănescu, *Sama visteriei Moldovei din1763 (iunie—decembrie)*, în „Ion Neculce", Buletinul Muzeului Municipal din Iași, fasc. 5/1925, Iași, 1926, p. 95. N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, în *loc. cit.*, p. 769

[14] Markos Antonios Katsaitis, *Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în anul 1742*, în *Saeculum*, Ed. Junimea, Iași, 1977, p. 100

[15] Miron Costin, *Opere*, p. 74, 110, 149, 164 — 165, 171 și 177 ; Ion Neculce, *op. cit.*, p. 41

[16] N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, în *loc. cit.*, p. 769 . În „Sama Visteriei" pe perioada decembrie 1794—februarie 1795 sînt consemnate la rubrica intitulată : „Zahereaua și untul", furnituri în valoare de 170 093 lei 108 bani (*Ibidem*, nr. 9/1900, p. 641)

[17] Miron Costin, *Opere*, pl 239 ; D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ed. Acad., București, 1973, p. 203.

[18] Arhivele Statului București, *M-rea Bistrița*, VII/13 ; Vezi și N. Grigoraș, *Dările în Moldova de la întemeierea statului și pînă la 1741 (II)*, în *loc. cit.*, p. 336

„*untului*" aveau și conăcarii. Untul se aduna în berbințe și burdufuri[20]. După asigurarea cantităților trebuitoare curții, „*untul domnesc*" rămas disponibil era vîndut avantajos negustorilor străini din capitală și celor din orașul — port Galați[21]. La 1741, Constantin Mavrocordat poruncea pîrcălabului de Galați să caute clienți „pentru untul gospod ce iaste acolo" însă cu preț mai mare de patru potronici ocaua. În cazul că nu existau negustori interesați să cumpere cu acest preț, domnul atrăgea atenția pîrcălabului să fie înștiințat imediat întrucît la Iași se găseau numerosi mușterii care ofereau anticipat patru potronici pe ocă[22]. De asemenea, însemnate cantități de „unt domnesc" erau dăruite unor demnitari turci[23].

În mod obișnuit, „*untul*" era perceput de la contribuabilii de rînd, de la mănăstiri, dregători și agenți fiscali mărunți, precum și de la mazili. Domnia a acordat scutiri coloniștilor străini așezați cu învoială în seliști episcopești[24], mănăstirești[25], și boierești[26], unor sate[27], poslușinci[28] și vecini[29] aparținînd

[19] Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerțului la români mai ales băcănia*, București, 1908, p. 603

[20] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 115

[21] Idem, *Studii și documente*, vol. VI, p. 316, 323, 325 și 343

[22] *Ibidem*, p. 316

[23] *Ibidem*, p. 364

[24] La 7 aprilie 1662, Serafim, episcop de Huși, era împuternicit să aducă oameni străini în satul Plopeni, primind pentru ei regim de slobozie pe timp de patru ani. Pe 14 ani, la 12 ianuarie 1676, Episcopiei de Huși i se acorda, de asemenea, pentru străinii ce ar fi dorit să se așeze în săliștile Cretești și Cîrligați scutire pe durata de un an (Arh. St. București, *Ms. 543*, f. 97—98, nr. 63 ; Idem, *Episcopia Huși*, XLVI/4)

[25] Mănăstirii Galata i s-a acordat regim de slobozie pentru trei seliști : Fîntîna, pe apa Gerului, ținutul Tecuci, pe timp de doi ani — la 17 aprilie 1669 (Arh. St. București, *Ms. 628*, f. 226 v — 227), Șăndreni pe Bîrlad, ținutul Covurlui, pe timp de zece ani—la 4 martie 1673 *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală*, vol. III, București, 1968, nr. 2 248, p. 469) și Sagna, ținutul Roman, pe timp de șase ani — la 11 aprilie 1673 (Arg. St. București, *M-rea Galata*, VI/26) ; seliștea Burnărești aparținînd m-rii Golia era scutită la 9 februarie 1669 (Aurel Sava, *Documente privitoare la tîrgul și ținutul Lăpușnei* nr. 82, p. 104) ; seliștea Năpodova, ținutul Soroca, a m-rii Dragomirna primea la 8 iunie 1673 regim de slobozie pentru trei ani (Arh. St. București, *Ms. 629*, nr. 326, f. 424). Peste numai o lună, la 8 iulie 1673 durata scutirii era prelungită la zece ani (Arh. St. Suceava, *Documente*, I/94)

[26] Pentru străinii ce urmau să se așeze în satul Găinești al marelui logofăt Neculai Buhuș, la 22 aprilie 1666 se acorda scutire pe durata de șase ani (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 85

[27] Folfășești, de pe Jijia — la 31 iulie 1620 (*DIRA* veac XVII, vol. IV, nr. 625, p. 491), Vilcești, ținutul Suceava — la 19 mai 1626 (*DRH, A*, veac XVII, vol. XIX, nr. 67, p. 86 — 87), Belcești Plopi, Călugăreni — la 25 august 1633 (Arh. St. București) *Ms. 628*, nr. 334, f. 167) și Rușinovi (Petrița), ținutul Iași — la 5 aprilie 1674 (Idem, *Ms. 629*, f. 425), toate șase ale m-rii Galata ; Clincăuți, și Melinești ale m-rii Golia — la 28 martie 1660 (Idem, *Ms. 628*, f. 475 — 476) ; Stroiești pe Sitna, ținutul Hîrlău, al m-rii Sf. Sava Iași —la 5 mai 1632 (*DRH, A*, veac XVII, vol. XXI, nr. 293, p. 375) și Glingeni, ținutul Iași — 8 ianuarie 1668 (Arh. St. București, *Ms. 629*, nr. 304, f. 396 — 397), ambele ale m-rii Sf. Paraschiva din Iași (Sf. Vineri) ; Budești, ținutul Cîrligătura, al m-rii Dealul Mare — la 31 martie 1676 (Idem. *Achiziții Noi*, MCXV/18); Babiceni, la Gura Crasnei — la 23 august 1667) Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade* vol. IV, p. 52) ; Tulucești, Stoicani și Sendriceni, ținutul Covurlui — la 28 februarie 1683 (Arh. St. București, *M-rea Cetățuia*, III/8), toate aparținînd m-rii Cetățuia ; satul Stănești, al m-rii Cașin — la 15 septembrie 1679 (Arh. St. București, *M-rea Sf. Sava — Iași*, XXIV/1) ; Toporăuți, strămutat la seliștea Șipote, ținutul Hîrlău — în anul 1680 (Arh. St. București, *M-rea Barnovschi*, I/7), Volcineț, ținutul Suceava (*Ibidem*, I/9) și Șipote, ținutul Hîrlău (Idem, *Ms.*

mănăstirilor de țară dar mai ales celor închinate, locuitorilor din așezările cu atribuții speciale de pază[30] sau cu obligații în ce privește organizarea conacelor pentru soli[31]. Au beneficiat de scutiri de asemenea : mazilii[32], un număr restrîns de slujbași domnești[33] și persoane de vază[34] deținătoare de odăi și cîșle.

645, f. 51v) — la 30 noiembrie 1703) toate trei ale m-rii Barnovschi ; Părtănoși al m-rii Probota — la 15 septembrie 1679 (Idem, *M-rea Probota*, II/2); Crăcăoani și Băiceni ale m-rii Hangu la 1 septembrie 1715 (N. Iorga, *Studii și domente*, vol. VI, p. 421)

[28] Opt poslușnici ai m-rii Solca, scutiți la 28 februarie 1662 (Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, vol. II, Cernăuți, 1934, nr. 94, p. 172) ; doisprezece poslușnici ai m-rii Bîrnova, scutiți la 12 iulie 1665 (Arh. St. București, *Ms. 646*, f. 57) ; doi poslușnici ai metocului de la Mogoșești al m-rii Neamț, scutiți la 8 ianuarie 1667 (Idem, *M-rea Neamț*, CXXXII/17) ; șase poslușnici al m-rii Cereșnovăț, ținutul Soroca, scutiți la 10 martie 1669 (Idem, *Colecția Documente Moldovenești*, XII/21) ; un poslușnic al m-rii Dealul Mare, scutit la 27 mai 1674 (Idem, *M-rea Sf. Sava — Iași*, XXXI/22) ; poslușnicii m-rii Bistrița scutiți la 2 martie 1678 (Idem, *M-rea Bistrița*, IX/4) ; șase poslușnici ai m-rii Vizantea, scutiți la 9 februarie 1679 (Idem, *Ms. 580*, f. 41) ; poslușnicii m-rii Pîngărați, scutiți la 1 august 1695 (Idem, *M-rea Pîngărați*, III/11ε) ; treizeci și cinci poslușnici din satul Toporăuți ai m-rii Barnovschi din Iași scutiți la 17 decembrie 1700 (Idem, *M-rea Barnovschi*, I/8) ; cinci poslușnici al m-rii Copou „fără cislă, fără stăpînire și fără nici o breaslă", scutiți la 20 aprilie 1700 (*Idem*, *Ms. 579*, *f. 217*) ; la 28 decembrie 1700 aceeași scutire, dar pentru zece poslușnici (*Ibidem*), iar la 15 mai 1716 pentru douăzeci oameni ; zece „cu rupta" din Bărlești și zece de lîngă Cou (*Ibidem*, f. 63 v) ; cinsprezece poslușnici ai m-rii Bistrița din satul Lățcani, scutiți la 17 octombrie 1701 (Arh. St. București, *M-rea Bistrița*, V/10) ; treizeci poslușnici „vechi" din satul Belcești ai m-rii Galata, scutiți la 30 noiembrie 1703 (Idem, *M-rea Barnovschi*, VI/7 ; *Ms. 628*, nr. 340 f. 170) ; cinci străini, poslușnici ai m-rii Sf. Ioan Gură-de-Aur din Iași, scutiți la 16 aprilie 1710 (Idem, *M-rea Sf. Ioan Gură de-Aur*, XIII/1); toți poslușnicii m-rii Agapia, scutiți la 9 ianuarie 1714 (Idem, *Ms. 628*, f. 389) ; cincizeci poslușnici din Răchiteni, ținutul Suceava și zece poslușnici din Fărcășani, ținutul Roman, ai m-rii Trei Ierarhi, din Iași, scutiți la 30 septembrie 1715 (Idem, *Ms. 578*, f. 43 — 44) ; doisprezece poslușnici ai m-rii Socola, scutiți la 4 martie 1716 (Idem, *M-rea Socola*, VI/8)

[29] Douăzeci și opt de vecini ai m-rii Barnovschi rămași de prin satele Toporăuți, Șipote și Munteni care s-au așezat în satul Dobîrceni, ținutul Vaslui, pe moșia m-rii „fiind țara cu nepăci", sînt scutiți la 28 ianuarie 1696 (Arh. St. București, *Ms. 645*, f. 32)

[30] Locuitorii din satul Borlești, ținutul Bacău, erau scutiți la 15 martie 1633 de sulgiu, iliș, unt și ceată pentru că domnul i-a orînduit să păzească straja de la Tazlău, (Arh. St. București, *M-ra Tazlău*, I/3 ; *DRH, A.*, veac XVII, vol. XXI, nr. 315 p. 405 ; N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova I. Organizarea* de stat pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea, Ed. Acad. RSR, București, 1971, p. 120 ; Idem, *Dările în Moldova de la întemeierea statului și pînă la 1741 (II)*, în *loc. cit.*, p. 335

[31] Sătenii din Fîntîna, ținutul Tecuci, erau scutiți la 22 noiembrie 1646 de sulgiu, iliș și unt pentru că se îngrijeau „de treaba drumului" (Arh. St. București, *M-rea Galata*, VII/8)

[32] N. Grigoraș, *Privilegiile fiscale în Moldova (1741 — 1821) (I)* în *AIIAI*, vol. XIV/ 1977, p. 44.

[32] N. Grigorač, *Privilegiile fiscale în Moldova (1741 — 1821((I)* în *AIIAI*, vol. XIV/ 1977, p. 44

[33] La 6 noiembrie 1667, domnul Alexandru Ilaș scutea „opt case de oameni" ai sulgerului Enachi Cunupi și ai fratelui său Constantin, care erau „de treaba bucatelor" la odaia de la Valea Baculuí (Rediul lui Tătar) „de sulgiu, unt, braniște, vacă de sălișteși de alte dări (Arh. St. București, *Ms. 578*, f. 113). Scutirea avea să fie confîrmată ulterior în mai multe rînduri, la 22 iunie 1674 (*Ibidem*, f. 119), 3 ianuarie 1676 (*Ibidem*, f. 120) și 13 martie 1686 (*Ibidem*, f. 120— 121)

[34] Satul Preotești din ținutul Neamț al domniței Ruxandra fiica lui Vasile Lupu, era scutit de domnul Gheorghe Duca, la 20 februarie 1679, de mai multe dări, între care și de *„unt"* (Idem, *M-rea Neamț*, LVIII/5) ; V.A. Urechia, *Biserica din Cetatea Neamț*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", seria a II-a, tom XI/1888 — 1889, București, 1890, p. 133). Scutirea a fost confirmată apoi în 1685 (Arh. St. București, *M-rea Neamț*, LVIII/a)

SEUL

Pînă la jumătatea secolului al XVI-lea trebuinţele de seu ale curţii domneşti au fost în general mici, fiind acoperite prin prelevări în natură în primul rînd de la deţinătorii de măcelarii din tîrguri. „Din vechime", aceştia aveau obligaţia să dea în folosul domniei o anumită cantitate de seu[35]. Se pare că darea numită comană, instituită în prima jumătate a secolului al XV-lea, s-a perceput în cazul cînd subiecţii impunerii erau proprietarii de „scaune" sau „trunchiuri de meserniţă", atît în ceară, cît şi în seu[36]. După instaurarea dominaţiei otomane, avîndu-se în vedere bogăţia în animale a Moldovei, sultanii au început să pretindă de la domni cantităţi însemnate de seu pentru fabricarea lumînărilor şi ungerea corăbiilor de război, precum şi grăsimi alimentare (cerviş). Încă de la 1538, ne spune Evlia Celebi, sultanul Soliman Magnificul impusese Moldovei obligaţia de a furniza între altele Arsenalului imperial la începutul fiecărui an o mie de butoaie de seu pentru ungerea galerelor[37]. Numai în timpul campaniei de la Lepanta din octombrie 1571, Moldova şi Ţara Românească au livrat flotei de război otomane peste 170 tone de seu[38]. Poarta otomană a reuşit în scurt timp să-şi asigure prioritatea la achiziţionarea grăsimilor animale de pe piaţa Moldovei. La 13 august 1577, sultanul Murad al III-lea ordona domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti, Petru Şchiopul şi, respectiv, Mihnea Turcitul să nu vîndă seu în alte părţi, ci totul să fie trimis la Istanbul, cu specificarea ca zahereaua reprezenta „o treabă importantă"[39]. Într-o altă poruncă din 25 ianuarie 1579. în care se cereau grăsimi în „cantităţi mari" pentru expediţia din Orient, se preciza că preţul furniturii avea să fie scăzut din haraci[40]. Cu toate că iagii din imperiu, în baza unor aprobări speciale, erau liberi să cutreiere întreaga ţară pentru a cumpăra nestingheriţi de nimeni seu de la meserniţe şi zalhanale[41], cu preţ „de mirie", sultanii au pretins domnilor, în paralel, obligaţii speciale care trebuiau onorate la timp şi în condiţii ireproşabile. Aceste cereri repetate şi mereu în creştere au determinat pe domni la începutul secolului al XVII-lea să instituie o dare specială numită *„său împărătesc"*. Pe de altă parte, trebuinţele de seu ale curţii domneşti sporesc continuu ca urmare a utilizării tot mai frecvente a acestui produs animal la fabricarea săpunului şi lumînărilor[42]. Pentru aprovizionarea ritmică şi corespunzătoare a curţii domneşti cu seu, numit de acum înainte şi *„ceară albă"* s-a procedat la extinderea obligaţiei asupra tuturor categoriilor fiscale neprivilegiate, cu care ocazie apare amintit în documente

---

[35] N. Iorga , *Studii şi documente*, vol. VI, p. 362, 447

[36] *Ibidem*, p. 216 ; Vezi şi N. Grigoraş, *Dările în Moldova de la întemeierea statului şi pînă la 1741 (II)*, în *loc. cit.*, p. 320.

[37] *Călători străini*, VI, p. 474

[38] M. Maxim, *loc. cit.*, p. 1 753

[39] *Documente turceşti privind istoria României*, vol. I (Y1 455 — 1 774), Oü. Academici, Bucureşti, 1976, ed. Mustafa A. Mehmet, nr. 137, p. 129 — 130

[40] *Ibidem*, nr. 152, p. 133

[41] M. Maxim, *loc. cit.*, p. 1 750 — 1754

[42] St. Olteanu şi C. Şerban, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în Evul Mediu*, Bucureşti, 1969, p. 155, 249, 273 I. Ciută, *Apicultura în economia Moldovei medievale (sec. XV mijl. sec. XVIII)— Rezumatul tezei de doctorat*, Iaşi, 1977, p. 16 : *Documente turceşti privind istoria României*, voi. I, nr. 137, p. 129

„săul domnesc". S-a afirmat inexact că darea în seu este menționată întîia dată la 11 mai 1666[43]. De fapt *„săul"* este amintit cu circa patru decenii mai înainte, în anul 1621, cu prilejul confirmării unor scutiri de dări mai vechi ale locuitorilor din satul Ițcani de lîngă Suceava[44]. Ulterior, la 27 octombrie 1627, domnul Miron Barnovschi poruncea soltuzului și pîrgarilor din Suceava să nu „învăluiască" pe vecinii din Ițcani ai m-rii cu același nume de lîngă Suceava „nici la său, nici la piei, nici la alte angherii cîte sîntu pre alți tîrgoveți, pentru căci nu este acel sat scris cu tîrgul[45]. În continuare se făcea precizarea, nu lipsită de importanță, că deosebirea pe linie fiscală între vecinii din satul mănăstiresc Ițcani și tîrgoveții din Suceava în ceea ce privește dările în seu și piei exista în vigoare de mai mult timp, fiind stabilită prin „alte cărți ce au de la alți domni"[46]. *„Săul împărătesc"* este menționat în anul 1623. La 24 februarie acel an, *din poruncă domnească, soltuzul* Sucevei se adresa birăului Bistriței cu rugămintea să-i sprijine niște tîrgoveți credincioși să poată cumpăra seu de pe piața bistrițeană deoarece „trebuie să dăm săul împărătesc și nu găsim la noi de cumpărat[47]. Dacă pînă la introducerea *„săului domnesc"* și a *„săului împărătesc"* obligația de a da seu revenea, așa cum s-a mai arătat, îndeosebi măcelarilor (meserciilor) din tîrguri, după această dată sfera contribuabililor s-a lărgit cuprinzînd proprietarii de măcelării, de cîrciumi și de ateliere meșteșugărești din tîrguri și sate, precum și toate categoriile fiscale neprivilegiate, afară bineînțeles de cazul dacă beneficiau de scutiri[48]. Documentele nu precizează cantitatea de seu la care erau impuși contribuabilii. Într-un singur caz, la 1742, aflăm că potrivit unui vechi obicei, mesercii din Roman dădeau cîte 66 de ocale de seu „pe cifert"[49]. Înseamnă deci că pentru fiecare „scaun" sau „trunchi" de tăiat carne, mesercii din tîrgul Roman dădeau circa 337 kg de seu. Evident, dacă numărul sferturilor creștea și cantitățile de seu erau impuse și percepute corespunzător numărului acestora. Darea s-a strîns și în bani. La 1683 erau amintiți *„banii săului"* pe care Mihai Cofariul din Galați s-a eschivat să-i plătească, reușind să fugă[50]. În vremea domniei lui Dimitrie Cantemir, Moldova avea obligația să trimită în fiecare an sultanului, ca peșches, cu ocazia Bairamului, 12.000 de imperiali pentru seul necesar corăbiilor de război[51]. Informația principelui cărturar este prețioasă, indicîndu-se că turcii reușiseră deja să confere obligației un caracter permanent.

---

[43] N. Grigoraș, *Dările în Moldova de la întemeierea statului și pînă la 1741 (II)*, în *loc. cit.*, p. 336

[44] Hurmuzaki, *Documente. Supliment*, II/2, p. 1 077 ; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, vol. I, p. 312

[45] *DRH, A*, vol. XIX, nr. 247, p. 331

[46] *Ibidem*.

[47] Hurmuzaki, *Documents*, XV/2, nr. 1 810, p. 931 — 932

[48] Arh. St. București, *Ms. 578*, f. 75 v, 150 — 151 ; Arh. St. Iași, *Documente*, Pach. 411/8 ; Hurmuzaki, *Documente. Supliment*, II/2, p. 1 077, N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 219 și 447 ; *Documente slavo-române*, în *„Studii. Revistă de istorie"* 1949), p. 233 — 234 ; N. Grigoraș, *Dările în Moldova de la întemeierea statului și pînă la 1741 (II)* în *loc. cit.*, p. 336

[49] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 362

[50] C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III/2, p. 660

[51] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 273

Paul Rycaut ne informează că la 1668 Moldova a livrat turcilor 600 chintale de seu[52]. Cererile au sporit continuu astfel că în anul 1730 cererile turceşti se ridicau la peste 100.000 ocale de grăsimi topite (circa 128.300 kg)[53]. Date fiind marile furnituri pentru Istanbul, adesea s-au înregistrat greutăţi la perceperea *„săului domnesc"*. Domnii erau nevoiţi în aceste condiţii să instituie un monopol absolut asupra comerţului cu seu, interzicînd vînzările către particulari. Domnia îşi justifica măsura arătînd că seul era necesar „pentru treaba lumînărilor de la curtea gospod"[54].

Seul colectat de la contribuabili era depozitat apoi la *„săoria domnească"* din Iaşi, menţionată pe la 1648, pe timpul domniei lui Vasile Lupu[55]. Agenţii fiscali însărcinaţi cu perceperea dării se numeau *„săoari"*. În fruntea lor se afla *„săoariul cel mare"*, care avea în grijă *„săoria domnească"*[56]. La 16 martie 1663 era menţionat, ca martor, un anume Enache Zlătaru „săoariu"[57], iar la 27 iulie 1676 Frangolea „săoariu"[58]. În martie 1681, Frangolea este din nou menţionat, de această dată însă în calitate de „mare săoariu"[59]. Atribuţii în ceea ce priveşte strîngerea dării în seu au mai avut mortasipii[60], cămănarii şi bezmănarii[61]. După strîngerea seului, cantitatea destinată fabricării lumînărilor era preluată de *cămăraşul de lumini* în a cărui grijă se găsea şi ceara şi care răspundea de lumînările şi opaiţele de la curte[62]. Mai mult chiar, ne spune Dimitrie Cantemir, dările în ceară şi seu destinate special fabricării lumînărilor s-au perceput împreună, purtînd numele de *bezmăn*[63].

Scutirile de *„său"* acordate de domni au fost mai puţin numeroase decît pentru *„unt"*. În afară de slobozii[64] au beneficiat de scutiri cîteva sate mănăstireşti[65], poslušnici (măcelari, hostinari, cojocari) episcopali[66] sau mănăs-

---

[52] *Călători străini*, VII, p. 501

[53] Valeriu Veliman, *Relaţiile româno-otomane 1711 — 1821*, p. 199 — 201, 206 — 207 şi 317 — 320, Către sfîrşitul secolului al XVIII-lea, nivelul furniturilor în seu au scăzut. În anul 1788, Moldovei i s-au cerut 40 000 ocale, *Documente turceşti privind istoria României*, vol. II (1774 — 1791), Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1983, (ed. Mustafa A. Mehmet), nr. 217, p. 259 În mod obişnuit, grăsimile topite sînt cunoscute în documentele otomane din secolul al XVIII-lea sub numele de *rogan-sade sau rugan-sade* (*Ibidem*)

[54] Ć. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II/2, p. 660 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 221. În cea de a doua domnie moldovenească, Constantin Mavrocordat a interzis meseriilor din Iaşi să vîndă seu la persoane particulare, oblig ndu-i să-l desfacă numai către oamenii domneşti, care urmau să se prezinte la anumite date şi să ia tot seul cu bani peşin (*Ibidem*, p. 221).

[55] Arh. St. Bucureşti. *M-ra Galata*, XIV/9

[56] Idem, *A.N.*, CCXVIII/4

[57] Idem, *Ms. 268*, f. 52 v

[58] *Idem*, *Achiziţii Noi*, CCXLIII/4

[59] *Ibidem*

[60] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 360, 437

[61] *Ibidem*, p. 219, 437

[62] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 211

[63] *Ibidem*. Bezmăn s-a numit, de asemenea, şi darea pe cîrciumi

[64] Matei D. Vlad, *Colonizarea rurală în Ţara Românească şi Moldova, (secolele XV — XVIII)*, Ed. Acad. RSR, Bucureşti, 1973, 136 — 143

[65] Satul Iţcani al mănăstirii cu acelaşi nume de lîngă Suceava (Hurmuzaki, *Documente Supliment*, II/2, p. 1 077) ; satul Hlincea al mănăstirii Hlincea (Arh. St. Bucureşti, *M-rea Socola*, VI/2, 4

[66] *DRH. A*, veacul XVII, vol. XXI, nr. 353, 355

tirești[67] și numai destul de rar proprietari de „scaune" sau „trunchiuri" de tăiat carne, de regulă așezăminte religioase[68], mari dregători[69] sau rude domnești[70]. Se cuvin avute în vedere, de asemenea, scutirile de *bezmăn* acordate deținătorilor de măcelării[71].

DEUX OBLIGATIONS FISCALES DE LA MOLDAVIE MÉDIÉVALE

Résumé

Les obligations fiscales sur les produits animaliers ont constitué tout au long de l'époque féodale une source importante de revenus pour les princes moldaves.

Dans cette étude nous nous sommes proposé d'aborder deux impôts de cette catégorie, plus précisément : *„le beurre"* et *„le suif"* Perçus en nature ou convertis en argent, ce deux impôts ont servi, d'un côté aux nécessités de la cour princière, de l'armée et des envoyés étrangers, de l'autre côté ont assuré l'accomplissement des demandes toujours en hausse du beurre et du suif, de l'Empire Ottoman. Occasionnels aux XV—XVI-èmes siècles, devenus obligatoires au début du XVII-ème siècle, les impôts fiscaux sur le beurre et le suif ont été subis d'habitude par les catégories sociales non-privilégiées. La destination des fonds matériels ou monétaires résultés des prélèvements fiscaux ont déterminé l'institution d'une terminologie correspondante : *„beurre princier"*, *„beurre impérial* et *„suif princier"*, *„suif impérial"*.

[67] Doi mesercii, doi cojocari și doi hoștinari ai mănăstirii Trei Ierarhi din Iași, scutiți la 18 decembrie 1675 (Arh. St. București, *Ms. 578*, f. 75 V) ; cinci poslușnici ai mănăstirii Sf. Ioan Gură-de-Aur din Iași, scutiți la 16 aprilie 1710 (Idem, *M-rea Sf. Ioan Gură-de-Aur*, XIII/1); 12 poslușnici de origine străină ai mănăstirii Socola din Iași, scutiți la 4 martie 1716 (Idem, *M-re Socola*, VI/18

[68] La 30 martie 1747, „biserica ungurească" (romano-catolică) din Iași era scutită de *„său domnesc"* pentru „un trunchi de mesărință, de tăiat carne" (N. Grigoraș, *Privilegiile fiscale din Moldova (1741 — 1821) (II)*, n AIIAI, vol. XVIII/1981, p. 192

[69] Lui Ioniță Cantacuzino biv vel agă i se scutea de seu în 1758 , de asemeneà, un „trunchi de tăiat carne" (C. C. Giurescu) *Istoria românilor*, vol. III/2, p. 660

[70] Constantin Racoviță dispunea la 19 aprilie 1756 scutirea unui „scaun de meserniță de tăiat carne al domniței Aniței" de *„său domnesc"*, precum și de bezmăn, comănă, branițe etc. (Arh. St. Iași, *Documente*, Pach. 411/8)

[71] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, n. 219, 437 ; Melchisedec, *Chronica Hușilor, și a episcopiei cu asemenea numire*, București, 1869, p. 52, 112, 117, 145 ; f. Antonovici, *Documente birlădene*, vol. II, n. 698 ; *DRH, A*, veac XVII, vol. XXI, nr. 112, 214. 353 — 354.

UNELE PRECIZĂRI REFERITOARE LA CTITORIA VORONEI

VASILE BÎNZAR

Autorii lucrărilor care s-au ocupat cu istoria mănăstirii Vorona, afirmă că acest așezămînt a fost fondat de niște călugări veniți din Rusia, care au construit prima bisericuță de lemn la anul 1600 și că în această înfăptuire ei ar fi fost ajutați de hatmanul Ilie Jora și soția sa Teofana, pe la începutul secolului al XVII-lea[1].

De bună seamă că sursa de informație pe care au folosit-o acești autori constă în însăși inscripția votivă (pisania) așezată pe zidul bisericii mari din incinta mănăstirii, la 14 ianuarie 1870. În adevăr în prima parte a acestei inscripții se arată că *„această sfîntă mănăstire Vorona s-au început la anul 1600, de către părinți ruși, veniți din Rusia, făcînd o biserică de lemn, dînd odoare și cumpărînd parte din moșia Ecușeni, apoi a doilea ctitori (la) Schit hatmanu Ilie Jora, cu soția sa Teofana, care încă au dăruit o parte de moșiea Icușănii"...*[2].

Documentele afirmă însă cele arătate în partea citată din inscripția votivă, atît în privința datei fondării mănăstirii, cît și în privința primilor ctitori. Astfel, documentele aflate în fondul mănăstirii Vorona de la Arhivele centrale ale statului, cît și cele din diferite colecții documentare datate pînă în al 5-lea deceniu din secolul al XVIII-lea, nu se referă la mănăstirea Vorona, nici măcar tangențial. Aceste documente reprezintă confirmări de moșii de către domnitorii Moldovei, acte de vindere cumpărare, zapise de împărțeală, donații, hotărnicii etc. intervenite între foștii proprietari ai moșiei pe care s-a construit mănăstirea, înainte ca aceasta să fi fost fondată. Printre foștii proprietari ai acestei moșii nu figurează nici unul cu numele de Jora; mai mult decît atît, un hatman cu numele de Ilie JORA nu se întîlnește în documentele din secolul al XVII-lea[3] și nici nu cred să fi existat vreunul. Aș mai

---

[1] I. Nițu și V. C. Nădejde. *Dicționar geografic al jud. N Botoșani*, 1891, pg. 235; N. Iorga *Studii și documente* vol. XVI, pg. 258 — 261; St. Bilciurescu: *Mănăstirile și Bisericile din România*, pag. 74 — 75; Al. H. Simionescu: *Istoria mînăstirii Vorona* — Botoșani, 1922, pag. 3 și 9.

[2] Inscripția votivă, săpată în marmoră este așezată în exterior, pe zidul despre nord al bisericii „Nașterea Maicii Domnului".

[3] *Doc. refer. la Ist. Rom.* sec. XVII; *Cat. Arhivelor Centr. ale Statului* vol. I — V și suplim. I; Alte colecții documentare; G. Leca: *Familiile boierești — genealogie* pag. 290 — 291; N. Stoicescu: *Dicționar al marilor dregători*—București 1971, pag. 411 — 413. Un hatman cu numele Antiohie Jora a existat în ultima parte a sec. XVII și prima parte a sec. XVII. Acesta a fost căsătorit cu Ecaterina, fiica soției lui Grigore Ghica (N. Stoicescu, loc. cit.) dar n-a avut nici o legătură cu mănăstirea Vorona.

adăoga că din multitudinea de însemnări notate pe tipăriturile care au existat la biblioteca mănăstirii (însemnări publicate de N. Iorga) nici una nu atestă existența mănăstirii Vorona pînă în deceniul al 5-lea din secolul al XVIII-lea[4]

Date fiind aceste inadvertențe mi-am propus ca în lucrarea de față să încerc să stabilesc, cît se poate de exact — pe bază de documente — data fondării mănăstirii Vorona, precum și identitatea autentică a ctitorilor trecuți în pisanie cu numele de Jora (Ilie și Teofana).

Precizez de la început că mănăstirea (schitul) Vorona n-a fost construită pe moșia Vorona cum se crede de obicei, ci pe moșia Icușeni, în partea numită Poiana Icușenilor[5] pe pîrîul Voronei și i se spunea de la început schitul sau *„mănăstirea Icușeniii"*[6]. Ca atare pentru o mai bună lămurire voi face o scurtă istorie a satului așezat pe moșia Icușeni.

Acest sat este atestat într-un document din 1480, mai 27, prin care Ștefan cel Mare, confirmă lui Steful pîrcălab de Hotin, stăpînirea a trei sate printre care și *„un sat anume Ecușanii, la obîrșia Voronei"*. Din același document reiese însă că satul este mult mai vechi și fusese proprietatea lui IACUS, vistiernicul lui Alexandru cel Bun[7]. La 5 martie, 1513, Bogdan (cel Orb), domnul Moldovei confirmă boierului Grincovici, pîrcălab de Hotin satul *„Ecușanii"*, moștenit de la unchiul său STEFUL pîrcălab[8]. Satul este confirmat și de Ștefăniță vvd. aceluiași Grincovici (Hrîcovici), la 23 aprilie 1518[9]. După Grincovici au succedat la stăpînirea satului Icușeni, boieri din neamul Udrea ; se pare că aceștia erau rubedenii de-ale pîrcălabului unul dintre ei purtînd pe lîngă numele de Udrea și pe cel de Hrîncovici [10]. Satul Icușeni a fost vîndut de frații Udrea (Gavril și Isac), lui Isaia, episcop de Rădăuți, dar a fost apoi răscumpărat de fiii lui Isac, anume Gligore, Gorcea și Pătrașco Udrea, pe vremea lui Iancu Sasul vvd.(1579—1782)[11]. Călugării de la mănăstirea Slatina care se erijau în moștenitori ai episcopului Isaia, au încercat să obțină pentru ei moșia Icușeni, ajungînd pînă la judecata domnului Moldovei. În urma judecății, la 20 ianuarie 1603, Ieremia Movilă vvd. întărește lui Gligore Gorcea și Pătrașco Udrea, satul Icușeni, din ținutul Suceava, dînd rămași pe călugării slătineni, pe motiv că Udreștii au dat moșia episcopului Isaia numai pentru timpul vieții sale[12].

Unul dintre frații Udrea, anume Gligore, fost medelnicer, a avut o fată pe nume Gaftona, pe care a căsătorit-o cu NEBOJATCO, fost logofăt. Acesta din urmă ajunge să stăpînească întreaga moșie Icușeni, fostă a Udreștilor. El a lăsat moșiile moștenire la cei 3 fiice ale sale „Ileana, căsătorită cu Toader Petriceico, mare vornic al Țării de Sus, Măricuța căsătoritê cu Constan-

[4] N. Iorga — *Studii și documente.* vol. XVI pag. 265 — 277
[5] Arh. Stat — Botoșani — *Documente* P. VI/5 ; *Revista Moldovei* an. II nr. 6 pag. 28.
[6] *Documente privind relațiile agrare* — Vol. II, Moldova pag. 289, nr. 261.
[7] *Doc. hist. Rom.* A, Moldova — vol. II pag. 344.
[8] *Doc. ist. Rom.* A. Moldova sec. XVI vol. I pag. 85 — 86 nr. 89
[9] *Doc ist. Rom.* A. Moldova sec. XVI vol. I pg. 127 nr. 120
[10] *Cat. doc. rom.* Arhivele Centrale — supli. I p. 267 nr. 834
[11] *Doc. ist. Rom.* sec. XVII vol. 4 pag. 236 — 237 nr. 300 ;
Cat. doc. Rom. Arhivele Centrale vol. I p. 268 1141.
[12] *Doc. ist. Rom.* A. Moldova, sec. XVII, vol. I pg. 171, nr. 107

tin, vornic de gloată şi Tudosca căsătorită cu Darie Stîrcea. Cei trei gineri şi-au împărţit moşiile moştenite, printre care şi ECUŞENII cu mori şi iazuri din ţinutul Suceava. Actul de împărţeală a fost întărit de Vasile Lupu vvd. la 2 mai, 1639 [13].

Constantin vornic de gloată (numit şi Constantin Nebojatco, după socrul său) şi-a căsătorit o fată cu Dumitraşco Nacu, mare paharnic. Acesta devine proprietar la Icuşeni unde-l găsim menţionat în documente din deceniile 6, 7 şi 8 din secolul al XVII-lea[14]. Succesorii lui Dumitraşco Nacu au stăpînit parte din Icuşeni din tată în fiu[15]. Astfel îl găsim proprietar în Icuşeni pe marele ban Savin Zmucilă, care era fiul lui Stroe Spătarul şi nepotul lui Dumitraşco Nacu[16]. La 1711, Savin Zmucilă vel ban, a plecat în pribegie cu Dimitrie Cantemir[17]. După el, a stăpînit Icuşeni fiul său Grigore Zmucilă spătarul[18] care a fost căsătorit cu Teodosia (Tudosca) fiica lui Miron Costin, logofătul[19]. La 20 iulie, 1713, Nicolae Mavrocordat vvd. dă poruncă să se cerceteze pricina de hotar dintre Toader Arbore, proprietarul moşiei Vorona, şi jupîneasa Tudosca de la moşia Icuşeni, soţia lui Grigore Spătarul[20]. Un fiu al lui Grigore Zmucilă, anume Ilie Zmucilă, postelnicul, a stăpînit şi el pămînturi în Icuşeni[21]. Pînă la urmă jumătate din moşia Icuşeni ajunge în proprietatea lui Pavel Vîrnav, ginerele lui Grigore şi cumnatul lui Ilie Zmucilă postelnicul[22].

Cealaltă jumătate a moşiei Icuşeni ajunge în proprietatea boierului Andronic Pîrvul, rudă apropiată cu boierii Stîrceşti (Isac, Constantin şi Darie Stîrcea)[23]. Partea din Icuşeni a lui Andronic Pîrvul, a trecut moştenire la copiii săi, Toader, Constantin, Paraschiva şi Aniţa) care au stăpînit-o în indiviziune (devălmoşie). La 24 februarie 1742, nepoţii lui Andronic Pîrvul şi-au împărţit moşiile rămase de la bunicul lor, printre care şi partea din Icuşeni pe Siret. Aceasta i-a revenit *„lui Ilie bivvel pitariu, feciorul Paraschivei, sora lui Toader Pîrvu şi a lui Constantin Pîrvu, bivvel şetrar, nepot de fată lui Andronic Pîrvului"*[24].

Am ajuns, deci, în secolul al XVIII-lea, deceniul al V-lea, cînd moşia Icuşeni era formată din două jumătăţi, una stăpînită de Pavel Vîrnav, medelnicer, iar cealaltă de Ilie bivvel pitar (Ilie pitarul) fără să fie vorba de vre-o mănăstire sau stăpînire călugărească la Icuşeni, precum nu s-a pomenit nici de neamul Jora.

---

[13] *Cat. doc. mold.* Arhivele Centrale vol. II pg. 182 nr. 1 360

[14] *Cat. doc. mold.* Arhivele Centrale vol. III ăg. 88 nr. 314 ;

[14] *Cat. doc. mold.* Arhivele Centrale vol. III pg. 88 nr. 314 ; *ibidem* pg. 162 nr. 698 ; *ibidem* pg. 435 nr. 2 072.

[15] Arhiv. Stat. Botoşani — Documente P. VI/4

[16] N. Stoicescu : *op. cit.* p. 425

[17] I. Neculce : *Letopiseţul Ţării Moldovei* Ed. 1959, pg. 253

[18] Arhiv. Stat. Botoşani — *Documente* P. VI/4.

[19] N. Stoicescu : *op. cit.*, p. 425

[20] *Cat. doc. mold.* Arhivele Centrale vol. V, pg. 321, nr. 1 179

[21] Arhiv. Stat Bot. *Documente.* P VI/4.

[22] *Documente privind relaţiile agrare în sec. XVIII* vol. II. Moldova p. 284 nr. 261 ; *Tezaur de documente sucevene* p. 249 nr. 747 ; Gh. Ghibunescu : *Surete şi ispisoaee* vol. II, p. 110.

[23] *Cat. cod. mold.* Arhivele Centrale vol. V p. 222 nr. 675 ; N. Stoicescu *op. cit.* pg. 442 ; Gh. Ghibănescu : *Ispisoace şu zapise* vol. XVI p. 19.

[24] N. Iorga — *Studii şi documente* vol. XVI pag. 411

Ilie pitarul (care a fost luat drept hatmanul Ilie Jora, trăitor de la începutul secolului al XVII-lea), apare în numeroase documente din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, începînd de la 1709[26] și pînă la 1744[27]. El a fost slujbaș la visteria Moldovei (Ilie de la visterie, Ilie de vistierie, Ilie vîstierie, Ilie logofăt de vistierie, Ilie biv logofăt de de vistierie)apoi din 1736 apare cu rangul de mare pitar (vel pitar, biv vel pitar) pînă în 1744[28].

El a fost căsătorit prima dată cu fiica lui Lozenschi Durac, Irina, care a decedat curînd după căsătorie (în anul 1714)[29]. Ulterior Ilie s-a recăsătorit cu Tofana(Teofana) fiica lui Nicolae Başotă, fost mare vistiernic a Moldovei, pe vremea celui de-a doua domnii a lui Mihai Racoviță vvd. (1707—1709)[30]. La 1 mai 1715, cînd Tofana încă nu era căsătorită, tatăl său îi constituie zestre satul Brăteni, pe apa Başeului, din ținutul Dorohoiului[31]. Probabil că această înzestrare s-a făcut în vederea căsătoriei. În dota lui Nicolae Başotă, întocmită la 10 iulie, 1721, acesta împărțindu-și averea pe care o mai avea la descendenți, dă jumătate din satul Dolniceni, ținutul Dorohoi *„gineri-meu Ilie de visterii, cari au luat pe fiică-me pe Tofana"*[32]. La 5 august 1727, Nicolae Başotă, fost mare vistiernic, acum călugărit sub numele de Nicodim, dă zapis ginerelui său *Ilie logofăt de vistierie* pentru niște țigani[33]. Cu data de 3 martie, 1728, Nicodim Başotă întregește partea de zestre dată fiicei sale Tofana, cu trei pătrimi din satul Giurgești, ținutul Hîrlăului și o parte *„cît s-a alege"* din satul Cobiceni, alăturat cu precedentul[34].

Într-o carte de împărțeală a unor țigani, din 10 martie 1732, între verii lui Ilie, nepoții lui Andronic Pîrvu se arată că *„din mătușa noastră Paraschiva este Ilie biv logofăt at vistierie"*[35]. Astfel se confirmă fără nici un dubiu, că Ilie de la vistierie este una și aceeași persoană cu Ilie Pitarul.

În aprilie 1736, care avea acum rangul de mare pitar (vel pitar) întocmește un izvoad de țiganii care fuseseră ai lui Patrașco Başotă și se risipiseră *„prin țigănii boerești și pe la mînăstiri și aiurea"*.[36]

La 3 iulie, 1737, Ilie bivvel pitar împarte niște țigani cu Antonie, mitropolitul Sucevei[37]. Asemenea acte în care țiganii constituie obiectul transzacțiilor lui Ilie pitarul abundă în documente ; ultimul este din 25 ianuarie, 1744[38].

---

[25] Al. H. Simionescu *op. cit.* pg. 29.
[25] Al. H. Simionescu *op. cit.* pg. 29.
[26] N. Iorga *op. cit.* pag. 307
[27] *Ibidem* — pag. 330.
[28] *Ibidem* — passim
[29] *Ibidem* — pag. 310
[30] N. Stoicescu — *op. cit.* p. 348
[31] *Doc. privind relațiile agrare în sec. XVIII* ; vol. II Moldva pg. 132, nr. 54
[32] N. Iorga *op. cit.* pag. 372
[33] *ibidem* pag. 320
[34] *ibidem* pag. 380 — 381
[35] *Documente privitoare la relațiile agrare în sec. XVIII* vol. II Moldova pg. 179—180 nr. 116
[36] N. Iorga : *op. cit.* pg. 323
[37] *ibidem* pag. 325 și passim
[38] *ibidem* pag. 330

Ilie pitarul a murit probabil în anul 1744 căci ulterior nu se mai găsesc acte în care să fie implicat. El a avut cu soția sa Tofana, născută Bașotă, trei copii: Vasile (decedat de tînăr, după căsătoria sa cu Paraschiva Sturza), Sandu (cunoscut din documentele sub numele de Sandu Ilie, postelnic) și Nicolae.

De la Ilie pitarul n-a rămas nici un testament, în schimb au rămas datorii. Tofana a vîndut o parte din bunuri (pămînturi, vite etc.) și a plătit datoriile lui Ilie, apoi a împărțit moșiile și alte bunuri la cei trei fii ai săi: lui Vasile i-a dat satul Dolniceni, din ținutul Dorohoiului, lui Sandu i-a dat satul Brăteni, din același ținut, iar lui Nicolae satul Scobințeni, din ținutul Cîrligăturii[39]. Din toate moșiile a rămas nevîndută sau nedăruită numai jumătatea din moșia Icușeni pe care a moștenit-o Ilie pitarul, de la bunicul său Andronic Pîrvul (v. supra). Este tocmai moșia pe care Tofana o rezervase pentru a fi dăruită mănăstirii.

În dieta sa întocmită în zilele de 29 și 30 martie 1749, soția lui Ilie Pitaru, care semnează *TOFANA PITAROAE*, arată că a avut niște mărgăritare de la părinții ei pentru care a avut *pricină* cu nora sa Paraschiva, după moartea lui Vasile și mărturisește că le-a vîndut și *„am făcut un schitișor la moșie a noastră Icușenii, la ținutul Sucevei, ca să să fie pentru pomenirea sufletelor noastre și partea aceea din moșie unde am făcut mănăstioara, iarăși am dat-o mînăstirii, să n-aibă treabă feciorii mei a o trage la parte acea moșie"*[40].

Cînd și-a făcut diata, Tofana era bolnavă[41] și probabil că în scurt timp după aceea a și murit. Astfel numai după aproape 3 luni, la 25 iunie, 1749 postelnicul Sandu Ilie, fiul Tofanei, recunoaște într-o scrisoare dată starețului DOMEȚIAN *„de la Sfînta mănăstioară Icușenii, pe pîrîul Voronei"*, stăpînirea peste jumătate din satul *Icușeni „căci această jumătate de sat în diata maica noastră este dată la mănăstioară, iar cealaltă jumătate este a lui Pavăl Vîrnav*[41].

O scrisoare de mărturie a lui Sandu Ilie postelnic, dată *„părinșilor de la Schit Vorona"* la 10 octombrie 1757, aduce o serie de precizări. El arată că o jumătate din partea dăruită de Tofana (adică un sfert din întreaga moșie Icușeni au revendicat-o verii lui Ilie pitarul, anume Radu Burghele și surorile sale, care erau și ei nepoți ai lui Andronic Pîrvul. Fiind strîmtorați ei n-au putut să dăruiască această parte de moșie, însă s-au oferit s-o vîndă. Călugării însă s-au temut s-o cumpere, motivînd că și ei *„ruși, oameni străini"* și rudele Pîrvuleștilor i-ar putea scoate de la schit[43].

Cel care i-a ajutat pe călugări să recupereze partea pierdută de moșie a fost Sandu Ilie. De altfel Tofana încredințase *„cu limbă de moarte"* acestui fiu al ei, grija schitului și a călugărilor pentru că și ei contribuiseră la deschiderea schitului cu cărți, odoare bisericești și *„cu a lor silință"*. Deci, pentru *„ca să nu se ispitească cineva a-i scoate pe călugări de la schit"* Sandu Ilie a cumpărat pe numele său, dar cu banii călugărilor (numai 75 de lei) partea

[39] *ibidem* pag. 383 — 386
[40] *ibidem* pag. 387
[41] *ibidem* loc. cit.
[42] *Documente privitoare la relațiile agrare în sec. XVIII*, vol. II, Moldova pag. 289, nr. 261.
[43] Arh. Stat Botoșani: *Documente* P. XVI/2 cp. și *Revista Moldovei* An. III nr. 6 pag. 26.

din moşia Icuşeni pe care o revendicase Radu Burghele şi surorile sale făcînd şi zapis de cumpărătură pe care l-a pedat schitului. Astfel, călugării au devenit iarăşi stăpîni pe jumătate din moşia Icuşeni, potrivit diatei Tofanei pităroaia[44].

Tot Sandu Ilie postelnic i-a ajutat pe călugării de la schitul Vorona (căruia el îi spunea *„schitul nostru"*) să dobîndească şi cealaltă jumătate din moşia Icuşeni. Intre timp, aceasta devenise proprietatea lui Ioan Vîrnav, vameş, care o cumpărase de la Miron Vîrnav, fiul lui Pavel Vîrnav[45].

Cu asigurarea lui Sandu Ilie, călugării au cumpărat, cu banii lor, jumătate din satul Părşteşti (Pristeşti) ţinutul Dorchoiului, de la ieromonahul Dionisie Huduci. Apoi au făcut schimb cu Ioan Vîrnav, căruia i-au dat jumătatea cumpărată din Părşteşti şi au luat de la acesta jumătatea din satul Icuşeni[46]. Cu acest schimb efectuat în anul 1757, schitul a devenit proprietar pe întreaga moşie Icuşeni pe care o stăpînit-o pînă la secularizarea averilor mînăstireşti (1863).

Rezumînd cele de mai sus se pot face următoarele precizări:

1) Mănăstirea Vorona n-a fost fondată 1600, ci în deceniul al 5-lea din secolul al XVIII-lea mai precis între 1744 şi 1749. Ea n-a fost construită pe moşia Vorona, ci pe moşia Icuşeni în locul numit Poiana Icuşenilor pe pîrîul Voronei şi s-a numit la început Schitul sau Mănăstioara Icuşeni.

2) Primul ctitor al mănăstirii Vorona a fost Tofana, născută Başotă, soţia lui Ilie pitarul. Ea este cea care a construit prima biserică a mănăstirii şi a înzestrat-o cu moşie. Călugării veniţi la schit au şi ei o contribţie la deschiderea bisericii prin faptul că au adus cărţi şi odoare bisericeşti necesare ritualului.

3) Merite deosebite pentru consolidarea şi înzestrarea mănăstirii are şi postelnicul Sandu Ilie, fiul Tofanei, care i-a ajutat pe călugări să dobîndească în mod foarte convenabil şi fără riscuri, întreaga moşie Icuşeni.

4) Existenţa hatmanului Ilie Jora presupus ctitor al mînăstirii nu este atestată de documente, ca atare este necesară rectificarea textului pisaniei, potrivit datelor reale.

[44] *Ibidem*
[45] *Ibidem*
[46] *Ibidem*

UNDE A FOST SATUL POPĂUȚI ?
NOTE DE ISTORIE BOTOȘĂNEANĂ

VASILE BÎNZAR

Arheologii Emilia și N. Zaharia, în urma unei cercetări efectuate în anul 1956, în cartierul Popăuți, din orașul Botoșani, au descoperit o așezare în jurul bisericii Sf. Nicolae, ctitorie a voievodului Ștefan cel Mare, cu urme de locuire (material ceramic) aparținînd perioadelor de feudalism dezvoltat și tîrziu (sec. XIV—XVIII)[1]. Autorii Repertoriului Arheologic al județului Botoșani, menționînd această așezare, afirmă că ea s-ar identifica cu Vatra vechiului sat Popăuți, atestat documentar la 20 aprilie, 1626[2]. Specificăm că toponimicul Popăuți se mai păstrează astăzi în titulatura bisericii Sf. Nicolae, amintită mai sus, care mai este numită și biserica Popăuți, precum și în titulatura *Stației de cercetare și creșterea ovinelor — Popăuți*, din comuna suburbană Răchiți, situată la cca 5 km. nord de Botoșani.

În comunicarea de față, ne-am propus să stabilim, pe bază de documente, edite dar mai ales inedite, dacă, în adevăr vechiul sat Popăuți se identifică cu așezarea descrisă arheologic.

Existența satului Popăuți este atestată la data sus amintită, într-un act emis din cancelaria lui Miron Barnovschi Movilă vv, în care vorbea de un litigiu de hotar cu satul Stînceștí[3]. Un alt document, 23 octombrie, 1630, se referă de asemenea la hotarul dintre Stînceștí și Popăuți[4]. În anul 1673, august 14, Ștefan Petriceicu vv. dăruiește lui Andronic Cerchezul, fost mare armaș satul *„anume Popăuți, în ținutul Hîrlăului, care sat a fost drept domnesc, de ocolul Botoșanilor,* **satul întreg** *cu vecini și cu tot venitul"*[5]. De la Andronic Cerchetul satul este moștenit de fiul său *Miron Spătarul*, cu act de confirmare din 20 septembrie, 1696, de la Antioh Cantemir vvd[6]. Cu aproape trei ani mai tîrziu, la 17 iunie, 1699, *Miron Spătarul* vinde satul Popăuți, cu toți vecinii, lui *Costin Neaniul,* mare căpitan de margine din Țara Românească[7]. Fiul acestuia din urmă, *Constantin Costin Neaniul,* fost mare paharnic, moștenind satul Popăuți, îl vinde la rîndul său, în anul 1741, martie 30,

---

[1] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia — *Așezări din Moldova, de la paleolotic pînă în secolul al XVIII-lea* Editura E.R.R. Buc. 1970, pag. 229 — 230.

[2] Al. Păunescu, Paul Sadurschi și Vasile Chirică — *Repertoriul arheologic al Județului Botoșani* — Buc. 1976 — vol. II pag. 353

[3] *Doc Hist. Rom.* vol. XIX p. 61 — 62, N. Iorga *St. și Doc.* vol. V p. 217

[4] N. Iorga *St. și Doc.* vol. V p. 217

[5] N. Iorga *St. și Doc,* V p. 222 nr. 50

[6] N. Iorga *St. și Doc.* V pag. 224 nr. 56

[7] N. Iorga—idem p. 224—225 nr. 57

lui Necula Sulioti, negustor din Iași[8]. Acesta nu-l păstrează decît numai două luni, și la 1 iunie, 1741, îl revinde lui *Manole Varlaam*, negustor din Botoșani, numit și Manole Cupeț[9].

Este cazul să specificăm aici că oamenii din Popăuți se considerau țărani slobozi (liberi) și ca atare n-au vrut să se recunoască vecini ai noilor stăpîni, ce au urmat după dania lui Stefan Petriceicu. În acest sens ei au cerut și sprijinul domniei, rugînd ca *„să fie apărați de vecinătate de către stăpînii satului Popăuți și despre alții... pentru că ei au fost domnești, de ocolul Botoșanilor"*[10]. Dar, cu toate că au obținut *„cărți de apărare"*, de la toți domnii ce s-au rînduit timp de 53 de ani, pînă la urmă n-au putut rezista presiunilor spre a-i aduce în starea de vecini și au preferat să părăsească satul, răspîndindu-se prin alte sate, unii ajungînd pînă în ținutul Neamțului. Cînd a ajuns Manole Varlaam, proprietar al Popăuților s-a străduit și el să adune oamenii fugiți de pe moșie, însă zadarnic. Astfel satul s-a ruinat și după spusele unui martor, consemnate într-un document din 18 martie, 1744 se cunoștea locul unde au stat oamenii, *„după cuptoriștile și livezile lor"* în siliștea Popăuților[11].

De la Manole Varlaam a moștenit moșia Popăuți, cu satul devenit silișe, fiul său Iordache Manole. La 25 februarie 1799, acesta da de zestre ficelor sale Maria și Catrina, printre altele și *„giumătate de moșie, de Popăuți, partea din gios, cu două iazuri, unul pe Sicna cu moară, unul pe pîrîul Popăuților"*[12], cealaltă giumătate rămînînd urmașilor lui IORDACHE MANOLE pe linie masculină. De aici înainte, cele două jumătăți ale Popăuților vor evolua în mod separat.

Prin deceniul II al sec. XIX-lea se înjghebează pe fiecare jumătate cîte o nouă așezare, cu caracter de improvizație care cu timpul se va consolida. Astfel catagrafia locuitorilor Molodvei din 1820 înregistrează pe partea de Popăuți a casei Stolnicului Manole (Iordache), 33 oameni, despre care se menționează că *„aceștia n-au bir, dar sînt oameni de adunătură, starea lor proastă"*. Pe cealaltă jumătate, devenită proprietate a căminarului Gheorghe Loiz, catagrafia înregistrează 26 *„oameni de adunătură, jitari, fără nici o stare"*[14]. Cele două sate nou contituite nu mai păstrează numele vechi (Popăuți) [15], ci adoptă un nume nou: Botoșanca (după toponomicile existente pe moșie dealul și pîrîul Botoșanca). Catagrafia locuitorilor Moldovei din 1832, înregistrează satul *Botoșanca urmașilor lui Manole* (proprietar Ioan Varlaam) și *odaia Botoșanca* (proprietatea lui Ion Loiz)[16]. Satul Botoșanca lui Manole a mai fost numit și MANOLESTI, iar Botoșanca lui Loiz, a primit numele de LOIZOAIA (Luizoaia). Aceste denumiri au fost utilizate separat sau concomitent: pînă

---

[8] *Ibidem* p. 238 nr. 94

[9] *Ibidem* p. 238 nr. 96

[10] *Ibidem* p. 240 nr. 110

[11] *Ibidem* 240 — 241, nr. 103

[12] Satul Opăuți al lui Manole Varlaam și urmașilor săi n-a fost înregistrat cu oameni nici în catagrafiile din 1772—1774 nici în Condicele visteriei Moldovei din 1803 (condica liuzilor și cea din 1816

[13] Th. Balan — *Documente Bucovinene* — vol. VI, p. 408 — 410 nr. 37

[14] Arh. St. Iași transp 166 op. 184 nr. 17

[15] *Foarte probabil* spre a se face distincții atît între ele, cît și față de satul vechi Tătărași, căruia între timp i se dăduse numele de Popăuți.

[16] Arh. St. Iași trans. 885 op. 1 011 nr. 143

la urmă au rămas cele derivate de la numele foștilor proprietari care s-au păstrat pînă astăzi. Schimbarea succesivă a proprietarilor pe care i-au avut moșiile celor două sate, întemeiate pe moșia vechiului sat Popăuți, a putut fi urmărită pînă după 1944. Moșia Botoșanca (Manolești), (cîtă rămăsese neexpropiată în 1864 și 1921), a ajuns în 1922 proprietatea soților Larisa și Leon Spotheim, fabricanți din Botoșani, care au vîndut-o în 1927, martie 29, obștilor de cumpărare „Țărănească" cu sediul în satul Stînceşti și Botoșanca din satul Manolești[17]. Cît privește moșia Luizoaia, ea a avut ca ultimi proprietari, pe frații Manea anume Dr. Cristea Manea, avocat din Botoșani și Ion Manea consilier la Curtea de apel din București[18]. Această moșie a fost expropiată în 1945.

Satul Luizoaia a fost contopit cu orașul Botoșani în 1924[19], formînd cartierul Luizoaia. De asemenea o parte din satul Manolești (numită Manolești-Deal) a fost înglobată recent în orașul Botoșani (platforma industrială).

Pînă aici, nimic nu pare să aibă vre-o legătură cu așezarea din jurul bisericii Sf. Nicolae, zisă și Popăuți.

De fapt, din cercetarea documentelor nici nu rezultă că biserica Sf. Nicolae a fost construită de Ștefan cel Mare pe moșia satului Popăuți, atestat la 1624, ci pe moșia *satului Tătărași*. Aceasta reiese foarte limpede din lectura hrisovului lui Grigore Ghica voievod din 1748, în care se spune că această biserică *„este zidită de răposatul Ștefan Voevod cel Bun pe loc gospod. ce să numește TATARAȘII, din hotarul tîrgului Botoșanilor, lîngă Popăuți, unde să găsește și se prăznuește hramul sfîntului ierarh Nicolae, făcătorul de minuni"*[20]. Iar în alt document (o hotărîre a divanului domenesc din 1820) se spune că mănăstirea sfîntului Nicolae fusese *„biserică de mir zidită de fericitul întru pomenire domn Ștefan Voevod cel Bun, pe însăși moșia Tătărași"*[21]. Cele două sate, Popăuții și Tătărașii, erau vecine, iar biserica Sf. Nicolae a fost construită în apropiere de hotarul Popăuților. Aceasta rezultă și dintr-o hotarnică a moșiei Tătărași din 1751, în care se arată că Manole Cupețul, proprietarul Popăuților, încălcase hotarul moșiei Tătărași, mutînd pietrele de la locul lor și punîndu-le *„mai pe din gios, care nu numai cloptnița ci și mănăstirea se împresura în hotarul lui Manole"*. Firește că pietrele s-au pus pe vechiul lor loc, pe linia hotarului adevărat[22].

Satul Tătărași este atestat documentar la 18 aprilie, 1604[23] (existînd și multe atestări ulterioare). Domnitorul Ioan Mavrocordat (1743—1747) a dăruit jumătate din moșia Tătărașilor bisericii Sf. Nicolae pentru ca din venitul ei să fie reparată și întreținută, iar cealaltă jumătate a dăruit-o lui Ștefan Bosie Cămărașul, pe care l-a numit epitrop. Acesta trebuie să administreze averea bisericii sub supravegherea Mitropolitului Moldovei — Hrisovul lui Ioan Mavrocordat nu s-a păstrat însă el este confirmat prin alt Hrisov,

[17] Arh. St. Bot. Fond Trib. Acte aut. nr. 271/1927
[18] Arh. St. Bot. Fond Trib. acte aut. 1661/146
[19] Document la Arh. St. Botoșani
[20] Arh. St. Bot. Col. doc. Pachet II nr. 3
[21] ibidem nr. 6
[22] ibidem
[23] Doc. Ist. Rom. Seria A. sec. XVII vol. I p. 139

al lui Grigore Ghica vv. din anul 1748[24]. În anul 1751, Consrantin Racoviță vv a ridicat biserica Sfîntul Nicolae la rang de mănăstire, pe care a populat-o cu călugari aduși din Grecia. Cu această ocazie el i-a acordat diferite privilegii și în primul rînd *„satul Tătărașii, cu heleștee și cu mori, ce-au fost moșie domnească din hotarul tîrgului (Botoșani"*). El întregise moșia Tătărași cu jumătatea ce fusese dăruită lui Ștefan Bosie, căruia îi dăduse în schimb altă moșie la Cotnari. Tot atunci a acordat privilegii mănăstirii și *„toată dejma de pe tot hotarul tîrgului Botoșani"*, cu precizarea că *„oricine ce ar lucra pe locul gospod, să fie dator dijma să o deie la mînăstire. din toată hrana ce se face pe locul tîrgului, afară de hotarul Tătărașilor ce este dat cu loc cu tot sfintei Mănăstirii"*[25]. Călugării greci nu s-au mulțumit numai cu moșia Tătărași și dijma de pe moșia Botoșanilor (din jurul tîrgului), ci au căutat să pună stăpînire deplină și pe moșia orașului. Prin interpretări abuzive și falsuri în acte, cu complicitatea unor domni și boieri, cu ocazia reînnoririi hrisoavelor, ei reusesc să devină proprietari pe moșia orașului, înglobînd-o cu moșia Tătărași, într-un singur trup, cu o suprafață de 4 355 fălci și 7 prăjini (6 236, 4 853 ha) pe care l-au hotărnicit de jur împrejur. Astfel le-a rămas botoșanenilor numai vatra veche a tîrgului în suprafață de 231 fălci a 46 prăjini (321, 1 260 ha) care a fost delimitată prin hirsovul lui Constantin Moruzi din 14 decembrie 1 780. Oricine ocupa un loc de casă sau grădină în afara acesteia delimitări, trebuia să plătească bezmăn (embatic) mănăstirii[26].

După ce au pus stăpînire și au delimitat moșia (Tătărașii plus Botoșanii), călugării au adoptat în mod arbitrar pentru satul Tătărași, numele de Popăuți (după numele satului vecin, care pe acea vreme — circa 1770 — devenise silișteă). Acest nume s-a extins apoi la întreaga moșie (inclusiv cea din jurul orașului). Numele de Tătărași însă n-a dispărut, ci s-a menținut însă mult timp, moșia fiind numită cînd Popăuți, cînd Tătărași, sau folosindu-se ambele nume : Popăuții — Tătărașii, Popăuții sau Tătărașii. Chiar cu mult mai tîrziu (1909) se amintea într-un document că :

„moșia Popăuții s-a numit din vechime și Tătărași și se mai chema și se cheamă și astăzi moșia tîrgului"[27].

Botoșănenii n-au recunoscut niciodată proprietatea mănăstirii asupra moșiei din jurul orașului ci numai asupra moșiei și satului Tătărași. În protestele lor ei arătau că moșia li s-a răpit *„în mod catahristicos"*, *„cu vicleșug"*, *„cu nelegiure"* și s-au judecat timp de 70 de ani pentru a o redobîndi. Deabia în judecata divanului domnesc, unde au avut apărător pe Mihail Kogălniceanu, botoșănenii au avut o izbîndă parțială, în sensul că au redobîndit cantitatea de 850 fălci (1 214, 2 864 ha) din care au făcut imașul (toloaca tîrgului)[28].

Între timp, pe la 1800, pe moșia mănăstirii pe lîngă satul vechi Tătărași (devenit Popăuți) și cătunul său Cișmeaua, au mai luat ființă două sate : Răchițele și Teascul *„pe părăul Sicna, la morile ce are Mănăstirea într-acel părău"*[29].

[24] Arh. Stat Botoșani Col. doc. pachet II/nr. 3
[25] Arh. Stat Botoșani col. doc. pachet II/nr. 5
[26] Arh. Stat Botoșani col. doc. pachet II/nr. 6
[27] Arh. Botoșani Ds. 37/1885 f. 149
[28] Arh. Botoșani pachet III nr. 38
[29] Th. Codrescu Uricarul vol. IV pag. 158

Prin legea de secularizare a averilor mănăstirești din 1863, moșia Popăuți — Tătărași a mănăstirii a trecut în proprietatea statului. La aplicarea legii de organizare a comunelor din 1864, cele 4 sate de pe moșia Popăuți — Tătărași (adică Popăuții Răchițile, Cișmeaua și Teascul), la care s-a adăogat și satul Loizoaia (v. supra), au format comuna Popăuți, rămînind Botoșanii aparte, numai cu toloaca Tîrgului[30].

Pe teritoriul satului Popăuți (Tătărași) s-a construit în anul 1870 capătul liniei ferate, precum și Stația C.F.R. Botoșani, ocazie cu care multe case cu locurile lor au fost expropriate spre a face loc gării și dependințelor sale. Nefiind amplasată gara pe teritoriul orașului, acesta era păgubit de anumite avantaje referitoare la taxele comerciale, motiv pentru care primăria a inițiat demersuri pentru înglobarea satului Popăuți în orașul Botoșani[31]. Aceasta s-a realizat însă deabia după 14 ani, printr-o lege promulgată la 28 ianuarie 1884[32]. Tot atunci s-a făcut și delimitarea vetrei satului Popăuți care cuprindea în perimetrul sau Stația C.F.R. Botoșani, cu toate dependințele sale, morile cu vapori, biserica Sfîntul Nicolae, și casele locuitorilor cuprinse între satul Luizoaia, Calea Națională și pîrîul Luizoaia (fost și acesta pîrîul Popăuților)[33].

Tot pe moșia Popăuți devenită proprietatea statului a luat ființă satul Roșiori, cu noi împroprietăriți, în 1879[34]. Din această moșie statul a cedat Prefecturii județului Botoșani 200 ha, pentru înființarea unui tamazlîc de vite, proprietatea județului[35]. Aici s-a dezvoltat ulterior o fermă agricolă de stat, transformîndu-se mai apoi în stațiunea experimentală, care poartă numele de Popăuți și are actualmente în patrimoniul său și restul din fosta moșie a statului, cîtă n-a fost dată sătenilor împroprietăriți. În concluzie : 1) Vechiul sat Popăuți, atestat în 1624 s-a desființat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, prin fuga țăranilor de pe moșie, neacceptînd situația de vecini. Pe moșia vechiului sat Popăuți au luat ființă două sate noi Botoșanca — Manolești și Botoșanca — Loizoaia care și-au continuat existența pînă în zilele noastre.

2) *Satul Tătărași*, atestat în 1604, dăruit mănăstirii Sf. Nicolae de Constantin Cehan Racoviță, a devenit prin schimbarea numelui, satul Popăuți. Sub acest nume s-a inclus apoi și trupul format din moșiile Tătărași și Botoșani.

Așadar, așezarea cu urme de locuire din sec. XIV — XVII din jurul bisericii Sfîntul Nicolae zisă Popăuți nu se identifică cu vatra vechiului sat. Popăuți, atestat în 1624, ci cu vatra vechiului sat Tătărași atestat în anul 1604 și care apoi și-a schimbat numele, Rămîne deci ca vatra vechiului sat Popăuți să fie identificată cu urmele de locuire descoperite pe teritoriul satelor Manolești și Luizoaia.

---

[30] Indicele comunelor României București, 1865.
[31] Arh. Botoșani Fond. Prim. Ds. 3/1870
[32] Arh. Botoșani Fond. Trib. Condica 80 b/1886 f. 126 v.
[33] Arh. St. Botoșani. Fond. Prim. Ds. 40/1879
[34] Nădejde și Tețu : Dicț. geografic al jud. Botoșani pag.
[35] Arh. Botoșani, fond. Prim. Ds. 37 1885 f. 168

ORGANIZAREA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ A ȚINUTURILOR DOROHOI, HÎRLĂU, BOTOȘANI ȘI HERȚA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

IOAN MURARIU

Între cele mai vechi ținuturi moldovenești se numără și ținutul *Dorohoi* al cărui nume provine de la orașul de reședință, situat pe cursul superior al Jijiei. Nu se știe exact cînd a fost organizat acest ținut, dar în documente el apare pentru prima oară la 23 aprilie 1546[1]. Din lipsă de documente nu se cunoaște nici evoluția teritorială a ținutului Dorohoi pînă sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Ținutul *Hîrlău* este atestat pentru prima oară într-un document scris în cancelaria lui Iliaș-Vodă Rareș în ziua de 11 martie 1548[2]. Cît privește ținutul vecin, *Botoșani*, teritoriul acestuia a făcut parte din ținutul Hîrlău pînă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Abia în catagrafiile din anii 1772—1773 și 1774[3] ținutul Botoșani apare clar și definitiv delimitat de ținutul Hîrlăului.

După cum se știe, în anul 1775 Bucovina românească a fost răpită de Imperiul Austriei. Dar un mic teritoriu din fostul ținut Cernăuți a rămas și după 1775 în componența țării românești Moldova. În ultimul sfert al secolului al XVIII-lea — nu știm exact cînd — acest mic teritoriu a fost organizat într-un nou ținut, cu numele de *Herța*. În anul 1794 acest ținut exista, după cum rezultă dintr-un document foarte important privitor la o dare bănească din Moldova, numită „ajutorință de iarnă"[4].

În perioada 1741—1743, pe cînd domnea a doua oară Constantin-Vodă Mavrocordat, ținuturile moldovenești au fost împărțite în unități administrativ-teritoriale mai mici, numite *o c o a l e*. Pînă la începutul epocii regulamentare numărul și numele ocoalelor din ținuturile Botoșani, Dorohoi și Hîrlău — ca și din alte ținuturi — au suferit modificări. Din această cauză, hărțile ținuturilor au căpătat alte contururi, alte înfățișări de la o perioadă la alta. În continuare ne propunem ca, pe baza unor izvoare istorice, să reconstituim trei hărți ale ținuturilor Botoșani, Dorohoi, Hîrlău și Herța din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea (vezi cele trei hărți și cele 11 anexe de la sfîrșit).

---

[1] V. Lungu, *Ținuturile Moldovei pînă la 1711 și administrarea lor*, extras din „Cercetări istorice", revistă de istorie românească, vol. XVII, Iași, 1943, p. 20.

[2] *Ibidem*, p. 23.

[3] *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea a II-a Editura Știința, Chișinău, 1975, p. 184 — 209.

[4] Ioan Murariu, *Un document inedit privind ajutorința de iarnă în Moldova în anul 1794* în „Carpica", Muzeul județean de istorie și artă Bacău, XV, 1983.

1. Prima hartă am întocmit-o pe baza informațiilor cuprinse în catagrafia Moldovei din anul 1774[5]. În acel an *ținutul Dorohoi* îngloba partea de nord și de est a actualului județ Botoșani. Ocoalele ținutului Dorohoi erau în număr de trei. În partea de nord-vest se afla *ocolul Tîrgului*, din care făcea parte și orașul Dorohoi. Cu satele cuprinse între Dorohoi și Hudești, acesta era cel mai mic ocol din ținut. În nord, de la Bajura la Adășeni, se întindea *ocolul Prutului*. Estul ținutului Dorohoi, cu satele dintre Drăgușeni și Călărași, era organizat în marele *ocol al Bașăului*. Orașul Dorohoi, care era reședință de ținut, nu se afla în centrul ținutului, ci în extremitatea lui nord-vestică.

Dacă în anul 1774 ținutul Dorohoi avea o formă cît dă cît firească, nu același lucru se poate spune despre ținuturile vecine, Botoșani și Hîrlău. Prin două teritorii înguste care se întindeau spre nord-vest, unul pe valea Jijiei și altul pe la sud de orașul Botoșani, ținutul Hîrlău tăia ținutul Botoșani în trei părți aproape egale. La rîndul său, prin ocolul Cîmpului, ținutul Botoșani se întindea spre nord pînă la Havîrna, intrînd adînc în ținutul Dorohoi.

La catagrafia din anul 1774 *ținutul Botoșani* avea următoarele trei ocoale: *ocolul Cîmpului*, în partea de nord, cuprindea satele dintre Havîrna și Socrujeni și era tăiat în două de un intrînd lung și îngust al ținutului Hîrlău. Mai la sud, între Botoșani și Sulița era *ocolul Tîrgului*, iar la sud-vest, paralel cu rîul Siret, se întindea *ocolul Siretului*, despărțit de restul ținutului Botoșani printr-un teritoriu îngust, aparținînd de ținutul Hîrlău.

În același an, 1774, *ținutul Hîrlău*, cu o formă tot atît de curioasă ca și a ținutului Botoșani, avea un teritoriu care astăzi face parte din județele Botoșani și Iași. Cele trei ocoale ale ținutului Hîrlău erau următoarele: *Ocolul Coșulii*, cuprindea un teritoriu lung și îngust între localitățile Hilișeu și Copălău; pe valea Jijiei, între Mateeni și Hălceni (jud. Iași) era organizat *ocolul Jijiei*; între satele Flămînzi (Botoșani) Totoești (Iași) se afla *ocoloul Bahluiului*.

În anul 1774 două mici teritorii din nord-vestul și sud-vestul actualului județ Botoșani făceau parte din ținutul Suceava.

2. Pentru întocmirea celei de-a doua hărți ne-am folosit de știrile cuprinse în *Condica liuzilor* din anul 1803, publicată cu un secol în urmă de către Theodor Codrescu[6]. Am constatat că în perioada 1774—1803 limitele ținutului Botoșani, ca și ale ocoalelor sale, n-au suferit modificări importante. În schimb, ținutul Dorohoi și-a schimbat destul de mult înfățișarea. Între anii 1774 și 1803, la o dată pe care încă nu o cunoaștem, ocolul Coșulii din ținutul Hîrlău s-a despărțit în două ocoale cu același nume. Unul dintre ele, cel situat în partea de nord-vest avînd un teritoriu cuprins între satele Hilișeu și Leorda, făcea parte din ținutul Dorohoi. Fostul ocol al Prutului din ținutul Dorohoi și-a schimbat denumirea în *ocolul de Sus*, iar ocolul Bașăului s-a redus la jumătate, căci partea de sud-est, cu numele de *ocolul Prutului*, a intrat în componența ținutului Hîrlău. Ocolul Coșulii din ținutul Hîrlău a rămas în continuare, dar cu un teritoriul redus la jumătate, în partea de sud-est. Unele modificări a suferit și ocolul Jijiei, în partea sa de nord. Ocolul Bahluiului (ținutul Hîrlău) din

[5] *Moldova în epoca feudalismului (...)*, partea I, p. 486 — 535; partea a II-a, p. 184 — 209; 223 — 256.

[6] Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. VIII, Tipografia Buciumului Român, Iași, 1886, p. 297 — 329

1774 s-a despărțit în două înainte de 1803, la o dată ce nu ne este cunoscută. Partea sa de nord, cu teritoriul cuprins între localitățile Flămînzi și Hîrlău, s-a organizat în *ocolul Miletinului*. *Ocolul Bahluiului* a rămas numai cu satele de la sud de Hîrlău, pînă la Totoești.

Micul ținut *Herța*, organizat îndată după anul 1775, nu era împărțit în ocoale. În anul 1803 el cuprindea un număr de 23 de sate, plus tîrgul Herța. Era situat în nord-vestul ținutului Dorohoi, pe partea dreaptă a Prutului, între localitățile Mamornița și Herța.

3. Datele cuprinse în *Condica Vistieriei Moldovei pe anul 1816*[7] ne-au ajutat să întocmim cea de-a treia hartă. Atunci ținuturile Botoșani și Dorohoi aveau aceleași ocoale ca și în anul 1803, dar cu unele mici modificări în ce privește limitele dintre ele. Ocolul de Sus din ținutul Dorohoi a revenit la vechea denumire de *ocolul Prutului*. În ce privește ținutul Hîrlău, acesta s-a micșorat între anii 1803 și 1816 cu ocolul Prutului, care a trecut la ținutul Iași.

Nu cunoaștem din ce cauză în anul 1816 satul Leorda (Leverda, Levorda) a fost înregistrat și la ținutul Dorohoi (ocolul Coșulii), și la ținutul Botoșani (ocolul Tîrgului). Credem că acest sat făcea parte din ținutul Dorohoi.

În anul 1957 marele istoric C. C. Giurescu scria că la începutul secolului al XIX-lea ținutul Botoșani avea „o formă cu totul ciudată"[8]. Această formă nefirească — pe care, de fapt, o avea și ținutul Hîrlău — se constată și pe cele trei hărți ale noastre. Situația aceasta s-a menținut pînă în anul 1835, cînd ținutul Botoșani a căpătat o formă mult mai firească, prin înglobarea celei mai mari părți a ținutului Hîrlău. Tot atunci, ținutul Dorohoi s-a mărit spre nord-vest cu teritoriul micului ținut Herța, desființat în anul 1835, împreună cu ținuturile Hîrlău și Cîrligătura[9].

LA DIVISION TERRITORIALE-ADMINISTRATIVE DES „ȚINUTURILOR" DE DOROHOI, DE HÎRLĂU, DE BOTOȘANI ET DE HERȚA PENDANT LA DEUXIÈME MOITIÉ DU XVIII-e ET AU DÉBUT DU XIX-e SIÈCLE

Résumé

A partir de certains recensements et statistiques de l'époque mentionnée, l'auteur y reconstitue les cartes administratives des départements de Botoșani, de Dorohoi, de Hîrlău et de Herța des années 1774, 1803 et 1816.

[7] Corneliu Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, în Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași, supliment (I), Iași, 1979, p. 88 — 105.

[8] „Ținutul Botoșani are o formă destul de ciudată ; e o ilustrare parcă a tipului de ținut cu suprafață mică, dar cu hotare întinse. Spre est, el formează un intrînd accentuat în teritoriul ținutului Hîrlău, care, la rîndu-i îl pătrunde cu o șuviță îngustă și lungă. Spre nord, ținutul Botoșanilor intră cu o fîșie îngustă în ținutul Dorohoi pe care-l împarte aproape în două jumătăți ; în extremitatea de nord a intrîndului se află satele și cătunele Cordăreni, Dumeni, Șipoteni, Popeni, Armeana, și, ultima spre nord, Havorna. Aceste intrînduri îi dau o formă bizară, nenaturală. Pe de altă parte, regiunea de vest, cu satele Berești, Adîncata, Fetești, care ar fi trebuit să țină de Botoșani, fiind mai aproape de orașul de reședință face, parte din ținutul Sucevei, Era firesc, prin urmare, să se facă o nouă arondare care să dea o formă mai rațională atît ținutului Botoșani, cît și ținuturilor vecine. E ceea ce s-a și întîmplat. înfățișarea acestor ținuturi, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, este mult mai reușită " (Constantin, C. Giurescu, *Principatele Române la începutul sec. XIX*, Editura Științifică, București, 1957, p. 68).

[9] Adrian Macovei, *Organizarea administrativ-teritorială a Moldovei între anii 1832 și 1862* (II), în Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași, XX, 1983, p. 158 și 161

Anexa nr. 1

ŢINUTUL BOTOŞANI ÎN ANUL 1774*

1. *OCOLUL CÎMPULUI* : Tomeştii, Epurenii, Mănăstirenii, Socrujenii, Gorbăneştii Corlătenii, Căcăcenii, Miclăuşenii, Dumenii, Şipotenii, Cordărenii, Havornea, Livenii.

2. *OCOLUL SIRETULUI* : Sauciniţa, Şerbăneştii, Bucecea, Hînţeştii din Deal, Hînţeştii din Vale, Grigoreştii, Călineştii, Mîndreştii, Costeştii i Buda, Bursucenii, Berehoeştii, Hrişcanii, Vorona Panculuí, Pituluşănii, Cornul.

3. *OCOLUL TÎRGULUI* : Dracşanul, i Draxinii, Cerchejenii, Stăucenii, Cişmeaua, Tulburenii, Popăuţii, Cîrsteştii, Buzenii, Curteştii, Poslušnicii schitului Agafton, Băicenii, Hucul Mănăstirea Doamnei, Stănceştii, Cucorenii, Rusii, tîrgul Botoşeni.

---

* *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea a II-a, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1975, p. 184 — 208.

Anexa nr. 2

ŢINUTUL BOTOŞANI ÎN ANUL 1803*

1. *OCOLUL CÎMPULUI* : Truşeştii, Şoldăneştii, Socrujenii, Gurbăneştii, Tomeştii lui, Fotea, Tomeştii lui Leonte, Epurenii spătarului Ioan Cananău, Epurenii păhărnicesei Ruxandei Calimah, Mănăstirenii, Onţenii, Brăndeştii Cristii, Brăndeştii Velişcesei, Cerchejinii lui Vasile Costache, Circăcenii, Necşanii, Miclăuşenii, Cordărenii, Şipotenii, Ipoteştii, Cerchejenii lui Costache Gherghel, Vlădenii, Dumenii, Havona, Livenii, Cordărenii.

2. *OCOLUL SIRETULUI* : Lozna, Hînţeştii din Deal, Hînţeştii din Vale, Bucecia, Ionăşenii, Şerbăneştii, Slozbozia Şerbăneşti, Grigoreştii, Bursucenii, Berhoeştii, Hrişcanii, Călineştii, Mândreştii, Cornu, Iucşenii, Schitul Vorona, Poiana Lungă, Vorona paharnicului Vasile Crupenschi, Vorona lui Costachi Musteaţă, Vorona Ciurei.

*

Tîrgul Botoşanii.

3. *OCOLUL TÎRGULUI* : Dracşenii, Dragşanu, Crăsteştii, Buzenii, Coşulenii, Copălău, Tulburenii, Zăiceştii, Stînceştii, Puitulăşenii, Cucorăni, Găuriana, Prăsteştii, Sauceniţa, Popăuţii, Tiascul, Băicenii, Curteştii, Cişmeaua, Teişorii, Costeştii, Dragomăneştii, Mănăstirea Doamnei.

---

* Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. VIII, Tipografia Buciumului Român, Iaşi, 1886, p. 309—318.

Anexa nr. 3

ŢINUTUL BOTOŞANI ÎN ANUL 1816

1. *OCOLUL CÎMPULUI* : Truşăştii, Şoldăneştii, Socrujănii, Tomeştii, Epurenii, Mănăstirenii, Onţănii, Brîndeştii, a lui Alexandru Velişcu, Brîndeştii pitarului Dimitrachi Buzne, Cerchejănii a lui Costachi Gherghel paharnic, Cerchejănii, a dumisale vornicului Vasile Roset, Brîndeştii, a pitarului Costandin Vîrlănescu (?), Căcăcenii, Necşăni, Micleuşănii, Cordărenii, Şipotenii, Dumenii, Havorna, Livenii, Odaia Smarandei Cogălniceniţii, Cordărenii, Teişoara, Odaia lui Neculai Izmană, armaş, Vicolenii, Vlădenii, Brîndeştii, Gorbăneştii.

2. *OCOLUL SIRETULUI* : Lozna, Hînțăștii din Deal, Hînțăștii din Vale, Bucecea, Ionășănii, Bursucenii, Berhoieștii, Mîndrești, Hrițcanii, Șărbănești, Slobozia Șărbănești, Cornii, Ieușănii, Vorona a dumisale spatarului Vasile Crupenschi, Vorona, a lui Lupașcu Vasiliu, Călinești, Poiana Lungă, Grigorenii, Poiana, Schitul Vorona.

*

Tîrgul Botoșanii.

3. *OCOLUL TÎRGULUI* : Dragsănii, Dragșanii, Cristeștii, Copălău, Buzănii, Stinceștii, Bătrînești, Coșulenii, Zăicenii, Pitulușănii, Saucinița, Stăucenii, Răchițile, Teascul, Băicenii, Mănăstirea Doamnii, Costeștii, Cișmeaua, Dragomănești, Costeștii, Levorda, Cerviceștii, Găureana, Cucorănii.

* Corneliu Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, în Anuarul Institutului de storie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași, supliment, (I), 1979, p. 95 — 99.

Anexa nr. 4

ȚINUTUL DOROHOI ÎN ANUL 1774*

1. *OCOLUL TÎRGULUI* : Tîrgul Dorohoiului, Hilișău, Pomîrla, Iubănești, Cîrstenești, Dămilenii, Suharău, Comănești, Oroftiana, Șfîrcăuți, Lișna, Mlenăuți, Vorniceni, Hudești.

3. *OCOLUL PRUTULUI* : Conceștii, Văicăuții, Dărăbani, Cornești, Teiosa, Păltiniș, Ivancăuți, Cuzlău, Crăiniceni, Ișnovăț, Crasnaleuca, Bivolul, Cotușca, Mileanca, Tătărășăni, Adășeni.

3. *OCOLUL BAȘĂULUI* : Drăgușeni, Avrămeni, Cîșla Liveni, Hrițenii, Răpiceni, Golășăi, Săvenii, Sîrbii, Hănești, Dîngenii, Brătenii, Doburceni, Șișmănești, Selișcanii, Lehnești, Ștefănești, Mici, Ștefănești, Bobulești, Ostopceni, Băscăceni, Rănghilești, Albești, Băbiceni, Birsănești, Cucutenii lui Pelin, Cucutenii, Budești, Bivolari, Cîșla lui Bogdan Cămănăceanul, arman din Țara Leșască, ot Știubieni, Cîșla lui Andronic, arman ot Tesminiș, pe moșia Joldești, Iuganii.

* *Moldova în epoca feudalismului*, Editura Știința, Chișinău, 1975, vol. VII, partea I, p. 486 — 534.

Anexa nr. 5

ȚINUTUL DOROHOI ÎN ANUL 1803*

1. *OCOLUL TÎRGULUI* : Tîrgul Dorohoiu, Pomîrla, Ibănești, Dămilenii de Jos a Buzneștilor, Dămilenii de Sus, a paharnicesei Catrina Cristea**, Comănești, Cotul Suharăului Șfîrcăuții, Lișna, Mlenăuții, a casei sulger Toader Manole, Mlenăuții răzășești, Hudeștii, Oroftiana, Popenii-lui Cracali, Popenii lui Vîrgolici.

2. *OCOLUL DE SUS* : Conceștii de Sus, Conceștii de Jos, Baţura, Darabanii, Cornești, Tenoasa, Paltinișul, Ivancăuții, Cuzlăul, Crinicenii, Horodiștea, Ișnoveț, Redăuții, Hudeștii Mici, Bivolu, Coțușca, Crasnaleuca, Mitocul, Ghireni.

3. *OCOLUL BAȘĂULUI* : Pomîrlenii, Vornicenii, Milianca, Tatarașenii, Drăgușenii, Sevenii, Sîrbi, Hănești, Vicolenii, lui Negruți, Vicolenii Isăceștilor, Movila Ruptă, Ripicenii, Lozneștii, Volovățu, Borole.

4. *OCOLUL COȘULII* : Derțca, Hilișeu lui Curt, Hilișeu lui Gafencu, Buhaiul, Șindricenii, Trestiana, Stracova, Broscăuții, Cobălele, Prilipca, Horlăceni, Văculeștii, Brăeștii de Sus, Brăeștii de Jos, Popenii, Berbie, Levărda, Cerviceștii, Mălienii.

* Th. Codrescu, *Uricariul*, Tipografia Buciumului Român, vol. VIII, Iași, 1886, p. 300 — 318.

** În anul 1803 satul Dămileni îngloba și satul vecin, Cristinești.

Anexa nr. 6

ȚINUTUL DOROHOI ÎN ANUL 1816*

1. *OCOLUL TÎRGULUI* : Tîrgul Dorohoiului, Pomîrla logofătului Grigoraș, Pomîrla lui Toader Volciuski, Pomîrla lui Patrașcu, a Mariei Tălpoaii, Ibănești, Cristinești, Dămienii Buznii, Dămilenii, Cristii, Comănești, Ștercăuții, Lișca, Mlenăuții, Oroftiana, Hudeștii, Popenii lui Vîrgolici, Popenii căpitanului Iordachi, Popenii lui Mavrodin, Suharău, Cotul Suharăului.

2. *OCOLUL PRUTULUI* : Conceștii de Sus, Conceștii de Jos, Bagiura, Dărăbanii, Corneștii, Teioasa, Păltinișu, Ivancăuții Rădăuții, Hudeștii Mici, Crasnaleuca, Mitocu, Cociușca, Bivolul, Cuzlău, Horodiște, Crăinicenii, Înovățul, Nichitenii, Adășănii, Hotcăuții.

3. *OCOLUL BASĂULUI* : Milianca, Tărărășănii, Vornicenii, Drăgușănii, Săvenii, Sîrbii Hăneștii, Volovățul, Ripicenii, Movila Ruptă, Lehneștii, Brătenii, Ichimenii, Podriga, Jăvertenii, Livenii, Domoșănii, Plopenii Grămăscului, Plopenii lui Bălăsache, Teșcurenii, Bunenii, Codrenii.

4. *OCOLUL COȘULII* : Derța, Hilișău, Șendricenii de Sus, Șendricenii de Gios, Cobîla Horlăcenii, Prilipca, Văculeștii, Brăieștii, lui Emandi, Brăieștii lui Gherghel, Popenii, Leverda, Costineștii, Broscăuții, Trestiana, Prăsteștii.

---

* Corneliu Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, în Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași, supliment (I), Iași, 1979, p. 91 — 95.

Anexa nr. 7

ȚINUTUL HÎRLĂU ÎN ANUL 1774*

1. *OCOLUL BAHLUIULUI* : Totoieștii, Bîrleștii, lui Feștilă, Bîrleștii, Belceștii, Ulmi, Rîtul lui Iosipu, Cîrjoaia, Horodiște lui Hurmuzachi, Cotnarul i Horodiște, i Zlotica, Cepleniţa Scobinții, Feteștii, Sticlăria ot Virtejeni, Macsutul, Delenii, Rușii, Feredienii, Unsa, Vlădenii, Rădenii i Piciorogânii, Storeștii, Flămînzii, Prăjenii, Prisăcanii, Lătiiul, Nemîndrii, Nelipeștii, Oneștii, Tîrgul Hîrlăului.

2. *OCOLUL JIJIEI* : Zlătunoaia, Stroeștii, Stăneștii, Ungurenii, Viforenii, Mătienii, Crăciunenii, Șetrărenii, Coșciujenii, Cerneștii, Starosiliţa, Uricenii, Tîlhăreștii, Mășcățenii, Ionășenii, Răusenii, Rădiurile, Drăgăneștii, Șoldana, Iacobenii, Șipotile, Hălcenii, Cioara, Singeri Petreștii, Buimăcenii, Bulbucanii.

3. *OCOLUL COȘULII* : Broscăuții, Hilișeu, Buhaiu, Șindriceanii, Prilipca, Văcăuleștii, Brăcești, Popenii, Levîrda, Costineștii, Cerveceștii, Ipoteștii, Cătmăreștii, Oncanii, Băloșenii, Coșotenii, Coșula, liudi ot Copălău.

Moldova în epoca feudalismului, vol. VII, partea II, Editura Știința, Chișinău, 1975 p. 223 — 256.

Anexa nr. 8

ȚINUTUL HÎRLĂU ÎN ANUL 1803*

1. *OCOLUL BAHLUIULUI* : Totoeștii, Rușii, Bîrleștii, Iurghicenii, Belceștii, Ulmii, Iosăpeștii, Cărjoaia, Horodiștea, Zberănii, Cepleniţa, Fiteștii, Scobinții, Zagaveciu.

2. *OCOLUL MILETINULUI* : Maxutu, Delenii, Feredienii, Viea, Rădenii, Vlădenii, Storeștii, Chițovenii, Flămânzii, Prisacanii, Piciorogânii, Lătiii, Prăjânii, Nilipeștii, Oneștii, Șipotele.

3. *OCOLUL JIJIEI* : Vlădenii, Iacobenii, Şoldana, Drăgăneşti, Rădiurile, Comăndareştii, Răusenii, Cobicenii, Todirenii, Cerneştii, Iureştii, Jumătăţenii, Crăciunenii, Şetrărenii, Petreştii, Buimăcenii, Coşugenii, Albeştii, Muşcătenii, Ionăşenii, Buhăicenii, Dăngenii, Stăneştii, Zlătunoaia, Stroeştii.

4. *OCOLUL PRUTULUI* : Dolnicenii, Brătenii, Cişmăneştii, Salişcani, Dobărcenii, Bărsineştii, Bobicenii, Cucutenii lui Holban, Cucutenii medel. Manolachi Andrieşi, Durneştii, Stînca, Ştefăneştii, Bădeuţii, Bobuşeştii, Ostopceni, Burcăcenii, Ranghileştii, Budeşti.

5. *OCOLUL COŞULEI* : Băloşenii, Coşula, Coştenii, Oncanii, Oraşeni, Cătămăreştii, Costineştii, Tălhăreştii, Uricenii, Ungureni ia casei clucerului Tanase Cuciureanu, Ungurenii a Romaneştilor, Bătrăneştii, Starosilţa Viforănii.

*

Tîrgul Hărlău.

---

* Th. Codrescu, *Uricariul*, Tipografia Biuciumului Român, vol. VIII, Iaşi, 1886, p. 319 — 329.

Anexa nr. 9

ŢINUTUL HÎRLĂU ÎN ANUL 1816*

1. *OCOLUL BAHLUIULUI* : Totoieştii, Bîrleştii, Feştilenii, Iurghicenii, Belceştii, Ulmii, Cîrjoaia, Horodişte, Cotnarii, Zberenii, Cepleniţa Scobinţi, Zagaveiu.

2. *OCOLUL MILETINULUI* : Macsutul, Delenii, Feredienii, Rădenii, Storeştii, i Chiţovenii, Flămînzii i Piciorogani, Prisăcanii, Lătăii, Vlădenii, Prăjănii, Oneştii, Unsa.

3. *OCOLUL JÎJÎIEI* : Iacobenii, Şoldană, Rădiurile, Drăgăneştii, Comîndăreştii, Răusănii, Cobicenii, Cerneştii, Iureştii, Todirenii, Crăciunenii, Şătrărenii, Petreştii, Buimăcenii, Albeştii, Măşcătenii, Ionăşănii, Stăneştii, Buhăicenii, Dăngenii, Zlătunoaia, Stroieştii.

4. *OCOLUL COŞULEI* : Viforănii, Băloşănii, Coşula, Oncanii, Orăşănii, Cătămăreştii, Ipoteştii, Tălhăreştii, Uricenii, Ungurenii, Ungurenii, lui Roman, Starosilţa, Cişla lui Teohari.

* * *

Tîrgul Hîrlăului.

---

* Corneliu Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, în Anuarul Imstitutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi, supliment (I), 1979, p. 99 — 105.

Anexa nr. 10

ŢINUTUL HERŢA ÎN ANUL 1803

Fundul Herţa, Movila, Pilipăuţii, Oroftiăna, Molniţa, Ştrianga Sinihău, Godineştii, Mamorniţa, Lucoviţa de Jos, Locoviţa de Sus, Slobozia, Novoseliţa, Buda de Sus, Buda de Jos, Beceştii, Mogoşeştii, Fondoae, Culicenii, Tarnauca, Bobroteştii, Ţintenii Hriaţca, tîrgul Herţa.

---

* Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. VIII, Tipografiă Buciumului Român, Iaşi, 1886, p. 297 — 299. Acest mic ţinut nu era împărţit în ocoale.

Anexa nr. 11

ȚINUTUL HERȚA ÎN ANUL 1816*

Fundul Herții, Movila, Pilipăuții, Oroftiana, Molnița, Streanga, Sinihăul, Godineștii, Mamornița, Lucovița de Gios, Lucovița de Sus, Novosulița, Slobozîia, Buda de Sus, Buda de Gios, Băcești, Mogoșești, Fundoaia, Colicenii, Tîrnaucà, Probotești, Țîntenii, Hreațca.

* * *

Tîrgul Herții.

---

* Corneliu Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, în Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași, supliment (I), 1979, p. 88 — 90.

NOTĂ: Micul ținut Herța nu era împărțit în ocoale.

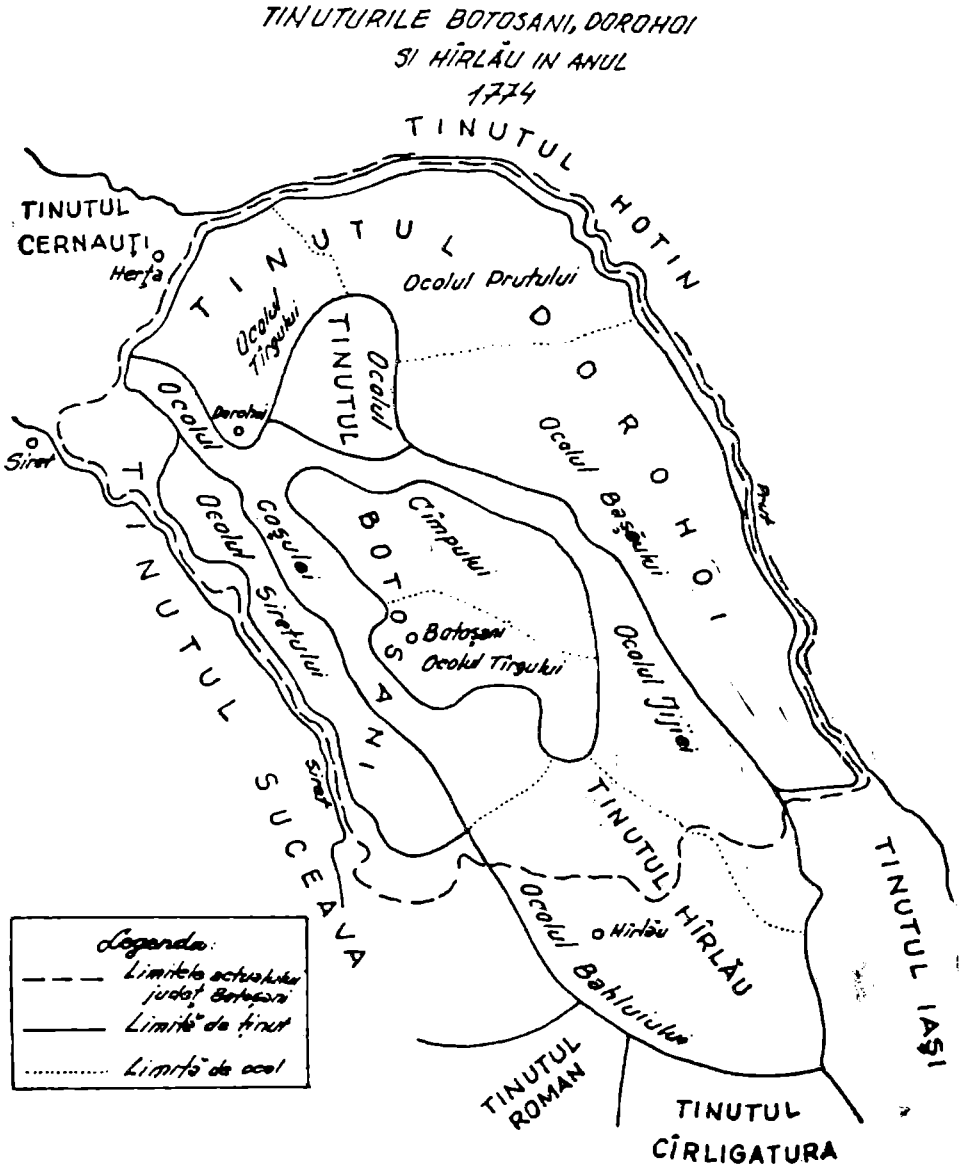
TINUTURILE BOTOSANI, DOROHOI
SI HÎRLĂU IN ANUL
1774
TINUTUL HOTIN
TINUTUL CERNAUȚI
Herța
TINUTUL DOROHOI
Ocolul Prutului
Ocolul Tîrgului
TINUTUL
Ocolul
Dorohoi
Ocolul
Siret
Ocolul Coșulei
Ocolul Siretului
Ocolul Bașeului
Prut
Cîmpului
BOTOSANI
Botoșani
Ocolul Tîrgului
Ocolul Jijiei
TINUTUL SUCEAVA
Siret
TINUTUL HÎRLĂU
Ocolul Bahluiului
Hîrlău
TINUTUL IAȘI
TINUTUL ROMAN
TINUTUL CÎRLIGATURA
Legenda:
Limitele actualului județ Botoșani
Limită de ținut
Limită de ocol

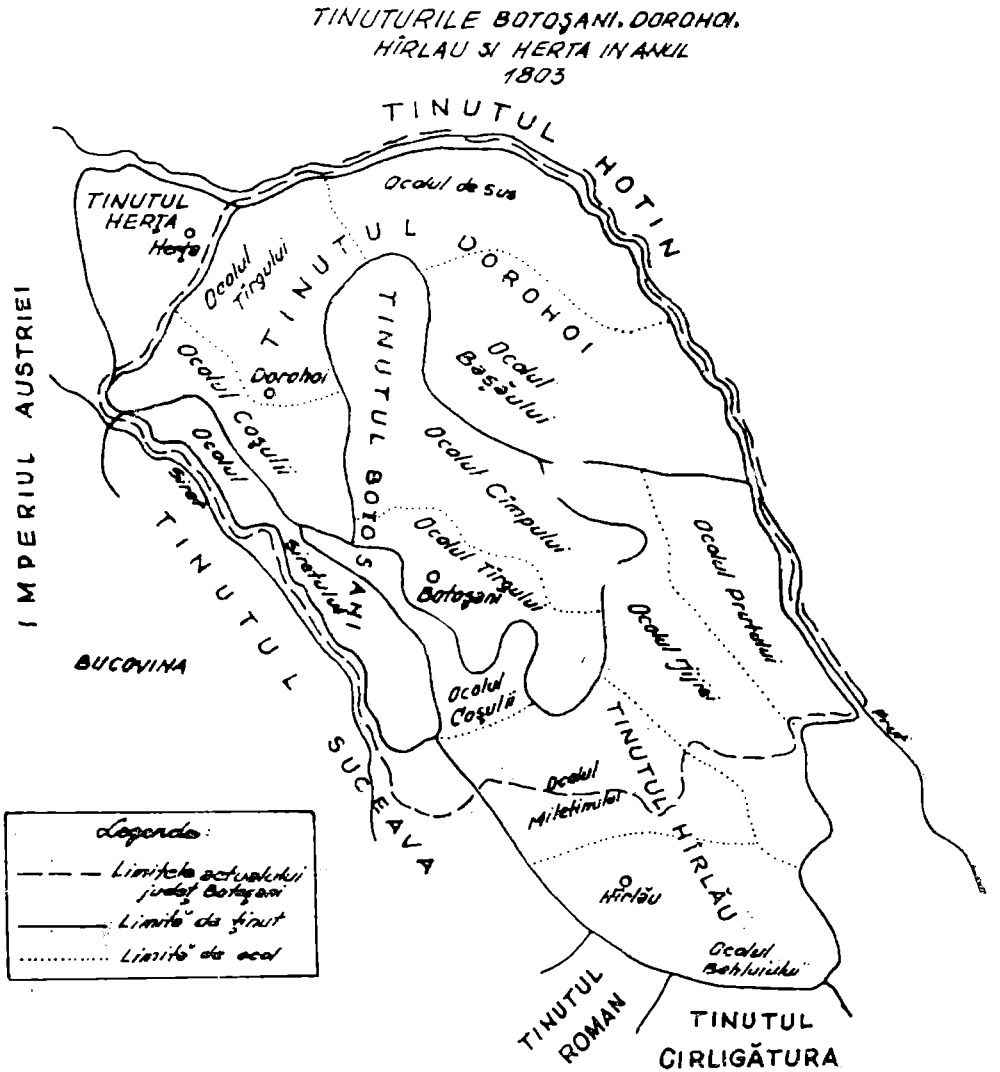
TINUTURILE BOTOŞANI, DOROHOI,
HÎRLAU ŞI HERTA IN ANUL
1803
TINUTUL HOTIN
TINUTUL HERŢA
Herţa
Ocolul de sus
Ocolul Tîrgului
TINUTUL DOROHOI
TINUTUL BOTOŞANI
Ocolul Coşulii
Dorohoi
Ocolul Başăului
Ocolul Cîmpului
Ocolul Tîrgului
Botoşani
Ocolul Prutului
Ocolul Jijiei
Ocolul Coşulii
Ocolul Miletinului
TINUTUL HÎRLĂU
Hîrlău
Ocolul Bahluiului
TINUTUL SUCEAVA
IMPERIUL AUSTRIEI
BUCOVINA
TINUTUL ROMAN
TINUTUL CIRLIGĂTURA
Legende:
Limitele actualului judeţ Botoşani
Limită de ţinut
Limită de ocol

ŢINUTURILE BOTOŞANI, DOROHOI, HÎRLĂU ŞI HERŢA ÎN ANUL 1816

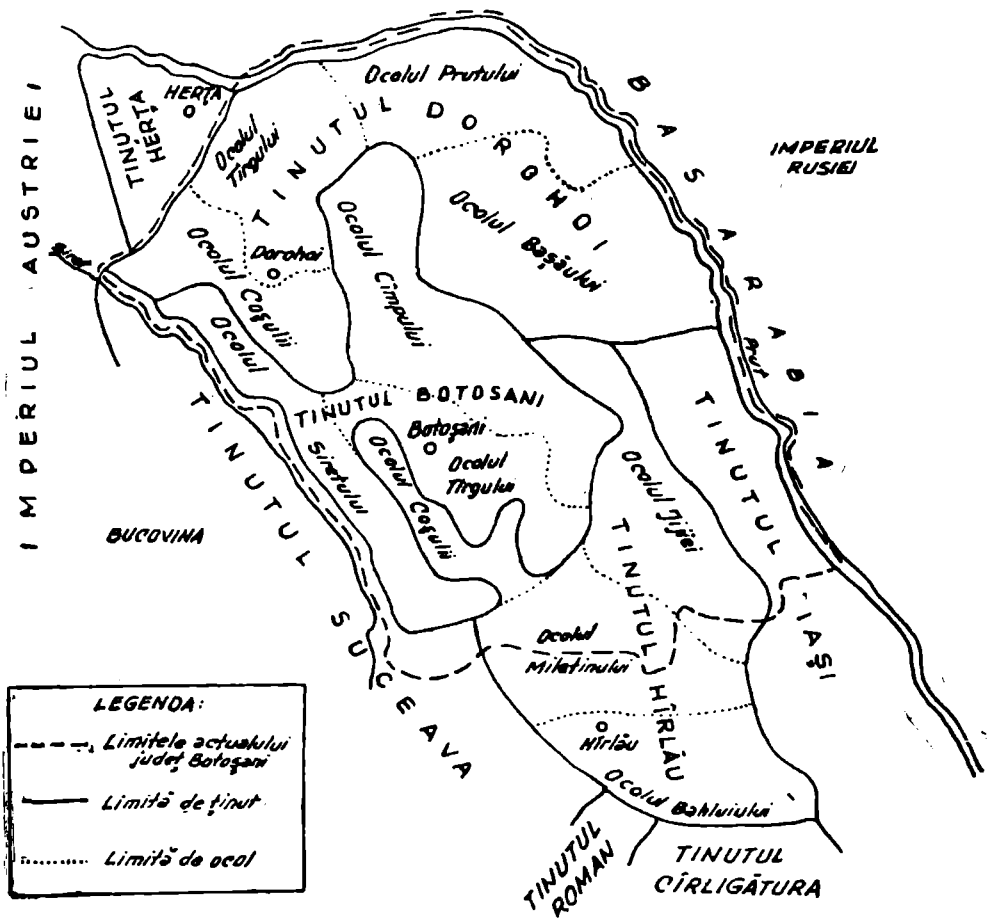

DIN GALERIA PARTICIPANȚILOR LA LUPTA PENTRU UNIRE — NICOLAE PISOSCHI

MARIA DOGARU

Numărîndu-se printre cei care au militat, în mijlocul veacului trecut, pentru renovarea societății românești, Nicolae Pisoschi este prezentat de obicei în istoriografia românească drept prieten și colaborator al principelui Alexandru I. Cuza[1].

Deși cercetarea activității oamenilor politici, care s-au angajat la mijlocul secolului al XIX-lea, în lupta pentru renașterea națională, este uneori îngreunată de lipsa documentelor și de dispersarea informațiilor privind această frămîntată epocă istorică în fondurile și colecțiile arhivistice răspîndite pe tot cuprinsul țării, datele ce ni s-au transmis în legătură cu Nicolae Pisoschi[2] permit cunoașterea unor aspecte interesante din viața sa, ca și desprinderea rolului pe care l-a avut în derularea unor evenimente.

---

[1] Vizitatorii muzeelor noastre pot admira documente și obiecte amintind viața și activitatea lui Nicolae Pisoschi. Remarcăm, în primul rînd, procesul — verbal încheiat în noaptea de 3 spre 4 ianuarie 1859 aflat sub formă de facsimil) în mai multe muzee din țară, o copie fiind expusă în cadrul Muzeului de Istorie Naturală din Iași. La Muzeul Unirii din Iași se află două piese dintr-un serviciu de ceai utilizat odinioară de N. Pisoschi, iar Muzeul Militar Central dispune de fotografii ale colaboratorilor lui Alexandru Ioan Cuza, în una dintre acestea, fiind prezentat domnul înconjurat de principalii săi ofițeri, îl identificăm și pe fostul aghiotant. În Muzeul de la Ruginoasă se află o fotografie înfățișîndu-l pe Nicolae Pisoschi în uniformă de mare ținută cu spada și cu decorații.

[2] Înaintașii lui Nicolae Pisoschi pot fi urmăriți pînă în veacul al XVI-lea. Se știe că în acest secol în Moldova erau două persoane purtînd numele de Pișoschi, ambele originare din Podolia. Ion Pisoschi, nobil, a fost cumnatul lui Dimitrie Wiszniewiechi, palatin al provinciei menționate, cel care l-a sprijinit, împreună cu Albert Laski, pe Iacob Heraclid să ocupe tronul Moldovei. Drept recunoștință, Despot Vodă, a dăruit cetatea Hotinului lui Albert Laski, iar acesta l-a numit pe Ion Pisoschi, prietenul său, pîrcălab al numitei cetăți (1562). Ulterior, Ion Pisoschi, trimis de D. Wiszniewiecki, sosit cu oști în Moldova în perioada disputei dintre Ștefan Tomșa și Despot Vodă, a negociat cu acesta din urmă o înțelegere. Aflîndu-se promisiunile făcute de boieri lui D. Wiszniewiecki că-l vor alege domn, înțelegerea încheiată între acesta și Despot Vodă a căzut, iar în cele din urmă după un atac prin surprindere întreprins de oastea lui Tomșa. S. Wiszniewiecki și I. Pisoschi au fost luați prizonieri — sfîrșind prin a fi uciși la Constantinopol Despot, învins, a fost omorît de Tomșa care a fost la rîndul său alungat de Alexandru Lăpușneanu (căruia Poarta îi restituise domnia în oct. 1563). Tomșa a fost nevoit să se retragă în Polonia unde a trebuit să răspundă de moartea lui D. Wiszniewiecki și a lui Ion Pisoschi, fiind în cele din urmă executat împreună cu cei trei boieri care îl însoțeau.

Prenumele celui de-al doilea Pisoschi, menționat de documente ca fiind așezat în Moldova în secolul al XVI-lea, nu este cunoscut. Se știe însă că a fost căsătorit cu o Anușcă și a avut mai mulți copii : Simion, Gligorcea, Mierla, Ana, Gligărcea Pisos chi, căsătorit cu Tudosca, născută Soldan (fiica marelui logofăt Petrașcu Soldan și a Saftei Buhuș se trăgea din familia Prăjescu, una din cele mai vechi familii din Moldova, înrudită cu Mușatinii și Movileștii) a deținut moșia Virtopu, ținutul Suceava. Tudosca Pisoschi s-a înrudit totodată cu doamna Tudosca, soția lui

Nicolae Pisoschi, fiul stolnicului Costache Pisoschi[3] și al Mariei, născută Brănișteanu, a văzut lumina zilei în anul 1810[4], în orașul Botoșani. Fiind cel de-al șaselea[5] fiu al familei, Nicolae a urmat primii ani de învățătură în orașul natal apoi a frecventat cursurile unei școli particulare din Iași.

Animat, ca mulți tineri din generația sa, de dorința de a-și sluji țara, Nicolae Pisoschi se înscrie în Miliția pământeană[6] înființată, cum se știe, în

---

Vasile Lupu, fapt care explica în parte faptul că Gligorcea, fost un timp pîrcălăb de Soroca, a făcut parte din anturajul voievodului.

În veacurile care au urmat, familia Pisoschi, deși n-a avut reprezentanți direcți care să ocupe dregătorii de prim rang, s-a menținut printre boieri (o dovadă în acest sens fiind și faptul că a fost enumerată printre aceștia de Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae* descori înrudindu-se cu neamuri aflate pe cele mai de sus trepte ale ierarhiei sociale).

Fiul lui Gligorcea, vornicul Ion Pisoschi s-a căsătorit cu Alexandra Barbovschi (provenind din familii boierești de frunte — unul din înaintașii săi — Simion Barbovschi a ocupat între 1525 — 1530 funcția de portar al Sucevii) — urmașul lor asigurînd evoluția familiei Pisoschi în deceniile și veacurile care au urmat. Fiul cel mai mare a lui Ion și Alexandra Pisoschi, Ștefan (mort în 1735) a fost căsătorit cu Safta Balș — stăpînind moșia Vașcani, moștenită de urmașii lor pînă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Din Ștefan provine ramura principală a familiei Pisoschi care se stinge însă în 1835. Ceilalți fii ai vornicului (Teodor căsătorit cu Sanda Volcinschi, și căpitanul Gheorghe au asigurat curgerea mai departe a neamului. Dintre urmașii acestora menționăm pe pitarul Pisoschi — care a trăit în epoca în care Moldova era condusă de Cantemirești și pe căpitanul Ștefan Pisoschi (mort înainte de 1794).

Treptat, neamul s-a extins, una din ramurile sale stabilindu-se la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în Oltenia îmbrățișînd meserii diferite : profesori, ofițeri, ingineri. Unii membri ai acestei familii au participat la războiul pentru întregire (1916 — 1918) alții au făcut parte din unitățile armatei române care și-au adus contribuția la înfrîngerea hitlerismului.

Aceste informații au fost extrase din lucrările : Nicolae Costin *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 și de la 1709 la 1711*, Junimea, Iași, 1976, p. 211, Dimitrie *Cantemir Descriptio Moldaviae* Edit. Acad. R.S.R., București, 1973, p. 281 ; Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. V. p. 255, vol. IX, p. 72 ; Radu Rosetti, *Cronica Vascanilor* în „Analele Academiei Române", seria Istorie, tom. XXIX, 1906 ; Gheorghe Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei* Buc. 1973, ediție îngrijită de Nicolae Stoicescu Stefan Sorin Gorovei ; *Dicționar-al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XIV — XVII, Edit. Enciclopedică, Buc. 1971 ; I. Nădejde, *V. G. Mortun, Biografia lui Geneaologia și albumul familiei Mortun*, Institutul de arte grafice „Speranța", 1924 ; V. Mihordea, *Relațiile agrare din sec. XVIII în Moldova*, Edit. Academiei R.S.R. Buc. 1968, vol. II, pag. 119 — 120, 246. etc.

Unele date au fost extrase din documente de arhivă : 1610, aug. 10, Arh. St. București, colecția Documente Istorice, CCCCLVI/44 (DIR, a sec. XVI, vol. II, pag. 315) ; 1626 iulie 21 ; Antălești, Muzeul din Fălticeni, DRH, sec. XVII, vol. XIX, p. 122). Într-un document de cancelarie, din 27 iunie 1827, emis în favoarea lui Mihalache Pisoschi, se menționa că scopul elaborării actului era și acela dè a „face îndemnare și altora a-și pune sîrguința și vrednicia în aplicare și cu silință a-și arăta credincioasa supunere, alăturînd osîrdia sa către neamul său care de-a pururea au fost osăbite orînduielile" Arh. St. Buc. colecția Suluri II, 127.

[3] Primele informații documentare referitoare la genealogia familiei Pisoschi s-au publicat de Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Ed. Primăriei de Botoșani, Institutul de arte grafice „M. Saidman", Fălticeni, 1926.

[4] Precizarea anului nașterii s-a făcut pe baza documentelor înserate în lucrarea lui Artur Gorovei, menționată mai sus ; la p. 229 — 230, se află „Izvodul pentru alegătorii mădularilor Eforiei orașului Botoșani pe anul 1847/, între locuitorii înregistrați fiind și „Căminarul Nicolae Pisoschi de 37 de ani".,

[5] Costache și Maria Pisoschi au avut opt copii. Artur Gorovei greșește cînd menționează doar șase frați (op. cit. p. 245). Frații lui Nicolae au fost : Ana, Smaranda, Ecaterina, Profira, Zenaida, Vasile, Elena (Elencu). Arh. St. Botoșani, doasr nr. 368/1891 (referitor la moștenitorii defunctului Brănișteanu).

[6] Conform datelor înserate în ziarul „Vocea Botoșanilor", la moartea lui Pisoschi (1888 — martie).

frămîntata perioadă de după tratatul de la Adrianopol[7]. După cîțiva ani se retrage din oștire, ocupînd funcții în viața civilă : revizor pe lîngă Departamentul de Interne al Moldovei (1834)[8], sameș al județului Botoșani, calitate în care se remarcă prin strădania pe care o depune pentru bunul mers al treburilor obștei. După datele comunicate de oficialitățile botoșănene la sfîrșitul veacului trecut, Nicolae Pisoschi a fost între 1833—1835, delegat al guvernului din Iași în comisia de delimitare a fruntariilor dintre Moldova și Transilvania[10].

Cu toate că în timpul domniei lui Mihail Sturdza, Nicolae Pisoschi a fost înălțat la rangul de căminar[11], el a făcut parte din opoziție și a participat, în 1844, la o acțiune revoluționară fapt pentru care a fost surghiunit, împreună cu Mihail Kogălniceanu, și Voinescu la o mănăstire[12].

Întărindu-și convingerile revoluționare, Nicolae Pisoschi s-a amgajat în vîltoarea luptelor de la mijlocul veacului trecut. Credem că a participat la adunarea de la Hotel Petersceburg din 28 martie 1848[13], unde s-a consumat unul din cele mai însemnate momente ale revoluției din această parte a țării întrucît a semnat a doua zi, alături de sute de oameni, „Petiția proclamației",. elaborată de un grup restrîns de revoluționari și redactată în numele „tuturor stărilor Moldovei", de Vasile Alecsandri[14].

În condițiile înfrîngerii revoluției, ca urmare a măsurilor represive luate de regimul lui Mihail Sturdza, un rol deosebit în menținerea suflului înnoitor l-a avut comitetele revoluționare, Comitetul din Cernăuți[15] a activa în strînsă legătură cu comitetul din Iași și a întreținut relații cu revoluționarii din Transilvania. Printre semnăturile ce validează actele emise de Comitetul revoluționar din Cernăuți surprindem și semnătura lui Nicolae Pisoschi[17]. La 29 iulie 1848 îl găsim iscălind, alături de C. Negri, V. Alecsandri, Al. I. Cuza, I. Alecsandri, memoriul adresat de patrioții moldoveni lui Soliman Pașa, un adevărat rechizitoriu la adresa regimului reacționar al domnului Mihail Sturdza[18].

---

[7] În legătură cu organizarea miliției pămîntene, vezi Ion Anastasiu, *Oastea română de-a lungul veacurilor*, Buc, 1933, p. 621 — 675 ; *Din istoria militară a poporului român*, Studii, vol. I. Ed. Militară Buc. 1973, p. 27 — 48 ; Stan Apostol, *Renașterea armatei naționale*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, p. 232 — 260.

[8] Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, Ed. W. Krafft, Sibiu, 1898 — 1904, tom. III, p. 607.

[8] Ibidem, Vezi și D. Ivănescu, Virginia Isac, *Alexandru Ioan Cuza* — „Acte și scrisori" Ed. Junimea, Iași, 1970, p. 150.

[10] Vezi ziarul „Vocea Botoșanilor", martie 1888.

[11] În actul amintit, din 1847 — (izvodul alegătorilor din Botoșani) — Nicolae Pisoschi este desemnat cu acest titlu. Vezi Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 230

[12] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională* 1834 — 1849, Ed. Academiei R.S.R., Buc. 1971, p. 261, 262. Vezi și D. Ivănescu, V. Isac, op. cit., p. 150.

[13] Editura Academiei R.S.R. ; *Istoria României*, vol. III, Buc. 1964, p. 43 — 45.

[14] Cornelia Bodea, *Anul 1848 la români. Mărturii*, vol. I, Ed. Științifică și Enciclopedică, Buc. 1982, p. 359.

[15] „Istoria României" Academia R.P.R., vol. IV, Buc. 1984, p. 55.

[16] Ibidem.

[17] Artur Gorovei, *op. cit.* p. 34 — 39.

[18] Cornelia Bodea, *Anul 1848 la români*, vol. I, pag. 642 — 645 ; vezi Artur Gorovei, *op. cit.* pag. 39.

După înăbușirea revoluției, N. Pisoschi a plecat în străinătate. A luat drumul Occidentului, s-a oprit la Viena unde s-a întîlnit cu Alexandru I. Cuza, și Dimitrie Rosetti[1] și alți revoluționari fiind cu toții martorii unor confruntări politice de amploare.

Reîntorcîndu-se în Moldova, ca și alți revoluționari după ce pe tronul acestei țări, ca urmare a convenției de la Balta Liman, s-a urcat Grigore Ghica, om politic cu vederi largi, Nicolae Pisoschi, continuînd să se situeze printre susținătorii ideilor de progres, reintră în administrație.

În 1849 este ridicat la rangul de postelnic[20], iar peste cîteva luni devine ispravnic al ținutului Botoșani[21], între 1854—1856 deține funcția de ispravnic al ținutului Iași[22]. Destituit din această fuucție de caimacanul Teodor Balș, la cererea consulului austriac, întrucît se lăudase că nu purta o decorație austriacă, Nicolae Pisoschi s-a afirmat printre cei mai activi membrii ai partidei naționale.

Conștient de răspunderea pe care membrii acestei partide o aveau față de soarta țării, N. Pisoschi s-a alăturat grupului de patrioți care au cerut domnitorului Grigore Ghica prin scrisoarea din 16 februarie 1856. să militeze pentru întărirea autonomiei interne a țărilor române și recunoașterea de către puterile europene a drepturilor poporului român consemnate în tratatele internaționale[24].

În ziua de 22 mai — același an îl întîlnim, alături de alți fruntași ai vieții politice moldovene, participînd la sărbătorirea organizată la via lui Mihail Kogălniceanu[25], la Copou cu prilejul reîntoarcerii din surghiun a căpitanului Gheorghe Filipescu[26]. Sărbătorirea lui Gh. Filipescu n-a constituit de fapt decît un pretext pentru desfășurarea unor întruniri unioniste[27].

Referindu-se la această acțiune, Alexandru D. Xenopol aprecia : „ideea unirii e sărbătorită cu o manifestare de nedescris, ridicîndu-se numeroase închinări întru izbîndirea ei"[28]. Știrea despre desfășurarea acestei întruniri a ajuns rapid în capitalele Europei și i-a îmbărbătat pe revoluționarii exilați care așteptau cu nerăbdare întoarcerea pe meleagurile natale. Printr-o emoționantă scrisoare. Dimitrie Brătianu i-a felicitat pe participanți, exprimîndu-și bucuria față de modul în care cauza unirii cîștigă teren[29].

---

[19] V. Curticăpeanu, *Epoca lui Cuza Vodă*, Ed. Enciclopedică, Buc. 1973, p. 13.

[20] Artur Gorovei, *op. cit.* pag. 39.

[21] C. Diaconovich, *op. cit.*, vezi și D. Ivănescu, V. Isac, *op. cit.* p. 150.

[22] Ibidem. Se pare, conform celor relatate în presa locală, cu ocazia morții, că Nicolae Pisoschi a deținut un timp și funcția de ispravnic al ținutului Bolgrad. Vezi ziarul „Vocea Botoșanilor", martie 1888.

[23] *Acte și documente privitoare la istoria renașterii României* publicate de Chenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, vol. III, pag. 427 — 430.

[25] D. Ivănescu, V. Isac, *op. cit.*, pag. 150

[26] În legătură cu plecarea acestuia în surghiun vezi N. Iorga, *Istoria Armatei Românești*, Ed. Militară, Buc. 1970, p. 40.

[27] A. D. Xenopol, *Istoria românilor în Dacia Traiană*, Ed. Librăriei Scoalelor, Frații Saraga, vol. XII, 1986, pag. 180k 181., Iași.

[28] Ibidem, vol. VI, Iași, 1893, p. 550 — 551.

[29] Ibidem, pag. 551.

Nicolae Pisoschi a făcut, totodată, parte din grupul celor 12 care la 25 mai (6 iunie) 1856 au înființat Societatea Unirii, transformată, la cîteva zile mai tîrziu, într-o asociație largă[30].

În actul de constituire al acestei asociații se susținea unirea principatelor sub „un principe străin afară de dinastiile statelor megieșe" și se releva faptul că membrii Societății, pătrunși de necesitatea „ca moldovenii să se înțeleagă în acest moment despre adevăratele lor dorinți și nevoi", vor milita prin toate formele pentru concretizarea acestui obiectiv major[31].

Ales, în același an, în comitetul unirii din Botoșani[32], Nicolae Pisoschi susține cu hotărîre cauza națională, iar în vara anului 1857 îl găsim protestînd față de abuzurile caimacamului Nicolae Vogoride, demascînd aspecte care probau falsificarea alegerilor pentru Adunarea Ad-hoc[33]. El și-a exprimat totodată indignarea față de abururile caimacamului în ceea ce privește alegerea deputaților țărani[34].

Unul din proteste semnat și de el a fost adresat Comisiei speciale de supraveghere din Principate[35] alcătuită, conform prevederilor articolului 23 al Tratatului din Paris[36] din reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Prusiei, Sardiniei și Turciei — ca și ai Comitetului central al Unirii din Iași[37].

Printre militarii avansați de caimacamul N. Vogoride în zadarnica speranță de a-i atrage de partea sa s-a numărat și Nicolae Pisoschi care a fost, în 1857, reintegrat în armată cu gradul de maior[38]. Aprecierile conform cărora Nicolae Pisoschi ar fi intrat în armată cu gradul de cadet[39], în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza[40] sînt desmințite chiar de semnătura acestuia pe actul din 3 spre 4 ianuarie 1859 unde descifrăm „maiorul Pisoschi". Cunoașterea adevărului în această direcție infirmă și opinia după care Nicolae Pisoschi „a avansat rapid"[41], de fapt în perioada 1859—1866 acesta a fost înălțat o singură dată, în 1863, cînd a primit gradul de locotenent colonel[42].

Deși pierderile masive de documente nu ne permit să urmărim, etapă de etapă, activitatea acestui patriot moldovean, neîndioelnic el a trăit momente pline de frămîntări în timpul lucrărilor Adunărilor Ad-hoc, organe reprezen-

---

[30] *Acte și documente privitoare la renașterea României*, vol. III, p. 522.

[31] Dan Berindei, *Epoca Unirii*, Ed. Academiei R.S.R., Buc., 1971, p. 40.

[32] Artur Gorovei, *op. cit.*, pag. 34.

[33] Ibidem, p. 34 — 39.

[34] *Acte și documente privitoare la renașterea României*, vol. V, p. 426 — 427.

[35] Ibidem, pag. 106 — 107.

[36] Reprezentanții acestor țări au fost Austria : Liechman Palmrode, Franța — Talleyrand, Perigord, Anglia — Sir H. Bulwer ; Prusia — von Richthofen, Sardinia — Cavaler de Benzi, Poarta Otomană — Sarfet Efendi.

[37] Artur Gorovei, *op. cit.* pag. 39 — 40.

[38] Conform datelor înserate în ziarul „Vocea Botoșanilor" la decesul lui Nicolae Pisoschi.

[39] Afirmație înserată în volumul *Anul 1859 la români. Texte străine*. Ed. Științifică și Enciclopedică, Buc., 1984, vol. II, p. 398.

[40] Este indicat cu gradul de maior și în procesul — verbal al Adunării Elective a Moldovei din 21 ian. 1859. Vezi *Acte și documente privitoare la istoria renașterii României*, vol. VIII, pag. 255.

[41] *Anul 1859 la români. Texte străine*, vol. II, p. 398.

[42] În oștirea română nu există gradul de locotenent colonel ca atare de la maior se avansa la colonel. Gradul de locotenent colonel a fost instituit în timpul domniei lui Alexandru I. Cuza (1863).

tative în care s-au ales și deputați ai țărănimii. El a fost satisfăcut de hotărîrile formulate, în special de modul în care s-a exprimat ardenta dorință de unitate națională, a așteptat apoi cu nerăbdare, ca toți românii, încheierea lucrărilor Conferinței de la Paris unde doleanțele românești au fost analizate de reprezentanții puterilor garante[43]. În ultimele luni ale anului 1858 îl găsim alături de alți fruntași ai mișcării naționale, angajat în lupta pentru alegerea pe tronul încercatei Moldove a unui domn progresist care să susțină pe mai departe „principiul unirii".

Cum se știe, în confruntările dintre pretendenți, grupările politice se străduiau să-și desemneze și impună candidații.

Reprezentanții partidei naționale, deși dețineau majoritatea în Adunarea electivă (din 65 de deputați — 12 îl susțineau pe Mihail Sturdza, 10 pe fiul acestuia Grigore Sturdza iar 33 făceau parte din gruparea națională)[44] n-au reușit să cadă de acord asupra persoanei care să fie susținută pentru a ocupa funcția supremă în stat. Discuțiile pe marginea fiecăreia dintre cele 38 de candidaturi au creat o atmosferă nefavorabilă, cei mai mulți dintre membrii partidei fiind dezamăgiți de modul în care se desfășurau lucrările, cu atît mai mult cu cît știau că dezacordul dintre dînșii ar fi dus sigur la victoria candidaților reacționari. Așa s-au petrecut lucrurile și în seara zilei de 3 spre 4 ianuarie 1859 cînd membrii partidei naționale s-au întrunit la Costache Rolla, în localul Cabinetului de istorie naturală[45]. După lungi dezbateri, care au durat pînă la ora 23, cînd adunarea era gata să se spargă, unul dintre participanți, mîhnit de situația creată a încuiat ușa declarînd că „nimeni nu va ieși de acolo pînă nu se vor înțelege asupra unui candidat"[46].

După unele izvoare persoana ar fi amenințat chiar că își curmă zilele dacă nu se va ajunge la fixarea candidatului[47].

În istoriografia românească s-au făcut afirmații diferite asupra numelui celui care a intervenit atît de hotărît pentru a determina desemnarea candidatului partidei naționale. Inițial Alexandru D. Xenopol în cunoscuta sa lucrare „Istoria românilor în Dacia Traiană"[48], spune că N. Pisoschi ar fi împiedicat ieșirea, deputaților progresiști silindu-i să reia discuțiile. În cea de a treia ediție[49] autorul menționat precizează că acest lucru l-a făcut Lascăr Rosetti. În unele lucrări, referitoare la acest eveniment crucial din istoria națională, de curînd puse în circuitul științific, se menționează că lui Nicolae Pioschi i-a revenit acest rol[50].

Frederic Damé, în lucrarea referitoare la *„Istoria Românei contemporane de la reintronarea domnilor pămînteni pînă în zilele noastre"* atestă că N.

---

[43] *Istoria Românei*, Ed. Academiei R.S.R., vol. IV, Buc. 1964, p. 298.

[44] Gh. Platon, *Unirea Principatelor Române*, Ed. Științifică și Enciclopedică, Buc. 1981.

[45] Camera unde s-a întrunit era alături de o încăpere în care se afla scheletul unui elefant, de aici denumirea de sala „Elefant", denumire pe care o întîlnim deseori menționată în legătură cu evenimentul la care ne referim.

[46] A. D. Xenopol, *op. cit.*, ed a III-a, Ed. Cartea Românească, Buc., p. 290 anul 1930.

[47] *Anul 1859 la români. Texte străine*, vol. II, pag. 415.

[48] A. D. Xenopol, op. cit., vol. VI, Iași, 1893, p. 635.

[49] Idem, *Domnia lui Cuza Vodă Tipografia Dacia*, Iași, 1903. vol. I, p. 35.

[50] *Anul 1859 la români. Texte străine*. vol. II., p. 398

Pisoschi s-a postat la ușa camerei spunînd că-și zboară creierii dacă nu va lua o decizie în acea ședință[51].

Dacă în legătură cu persoana care a reușit să impulsioneze desemnarea candidatului există opinii diferite, toți cei care s-au aplecat asupra istoriei acestei epoci — recunosc faptul că Nicolae Pisoschi a făcut propunerea salvatoare. Într-adevăr, reluîndu-se dezbaterile Nicolae Pisoschi l-a propus pe Alexandru I. Cuza. Propunerea acestuia fu acceptată fără ezitare de toți cei prezenți, cum spunea A. D. Xenopol „ca o scînteie electrică străbate acest nume prin gîndurile tuturor neîntîlnind nici o împotrivire"[52]. Hotărînd să-l susțină în unanimitate cei 31 de membri ai partidei naționale, prezenți la adunare, au încheiat totodată un proces-verbal prin care s-au angajat ca în Adunarea electivă ce urma să-și încheie lucrările [53] pe ziua de 5 ianuarie, să-l voteze pe față pe colonelul Cuza. Acest document scris de mînă, purtînd semnăturile celor prezenți la întrunirea din 3 spre 4 ianuarie — ca și patru semnături adăugate ulterior (Mihail Kogălniceanu, Nicolae Suțu, Alexandru Mavrocordat și A. Panu) se numără printre mărturiile de epocă ce atestă lupta poporului român pentru împlinirea dezideratului său național[54].

Este semnificativ faptul că, în amintirea acestui moment hotărîtor în lupta patrioților moldoveni pentru Unire, camera în care a avut loc adunarea din 3 spre 4 ianuarie s-a păstrat așa cum se înfățișa în acel moment. S-a expus aici și o reproducere dup procesul — verbal amintit mai sus.

Se evidențiază astfel odată în plus importanța întrunirii din acea seară de 3 spre 4 ianuarie cînd partida națională din Moldova a făcut primul pas spre alegerea de domn pe un bărbat care să reprezinte principiile sale : abnegarea, naționalismul, devotamentul, onorabilitatea și curajul"[55].

Nicolae Pisoschi s-a numărat printre membrii activi ai Adunării elective. În calitate de membru al comisiei a doua a adunării s-a preocupat de verificarea titlurilor deputaților Moldovei de Sus, luînd parte la dezbaterile ce au avut loc în acest organ legiuitor și după înfăptuirea actului de la 24 ianuarie[56].

În perioada care a urmat Nicolae Pisoschi s-a numărat printre colaboratorii apropiați ai domnitorului ce a întruchipat în persoana sa „principiul mîntuitor al unirii". Numit aghiotant al princepelui, el l-a însoțit în diferite împrejurări. În septembrie 1860 s-a numărat printre membrii suitei domnitorului la Constantinopol, vizită al cărei scop a fost pregătirea terenului pentru unirea politico-administrativă[57].

După ce alesul nației a fost silit, la 11 februarie 1866, să abdice, Nicolae Pisoschi a continuat să rămînă alături de Alexandru I. Cuza, pe care l-a urmat

---

[51] Ibidem.

[52] A. D. Xenopol, *Istoria românilor în Dacia Traiana*, ed. a III-a, vol. XII, p. 290.

[53] Lucrările Adunării elective a Moldovei s-au deschis la 28 decembrie 1858 sub președenția celui mai în vîrstă deputat (Petrache Roset Bălănescu) vezi *Istoria României*, Ed. Academiei R.P.R., vol. IV, Buc., pag. 301 — 302.

[54] Originalul acestui prețios document se păstrează la Biblioteca Academiei R.S.R., fond Alexandru I. Cuza, pachet XLVII/1.

[55] Apreciere făcută de Gh. Sion în articolul referitor la Alexandru I. Cuza introdus în ziarul „Românul". Vezi D. Ivănescu, V. Isac, op. cit., p. 402.

[56] *Acte și documente privitoare la istoria renașterii României*, vol. VIII, pag. 519, 525 etc.

[57] Romeo Crețu, *Prezențe românești la Istanbul*, Edit. Albatros Buc., 1973, p. 84 — 85.

și în exil[58]. Popasul princepelui Cuza și al celor care îl însoțeau la Brașov este amintit de o placă așezată pe clădirea situată pe str. Lungă nr. 3 (odinioară han) precizînd că acolo : „a locuit între 26 februarie și 4 martie 1866 Alexandru Ioan Cuza domnul Principatelor Române... detronat de reacțiunea burghezo-moșierească". De la Brașov grupul s-a îndreptat spre Sibiu apoi Timișoara. Presa din acest frumos oraș informa, în zilele de 7 și 8 martie că „principele Cuza este însoțit de familie și de N. Pisoschi, adjutantul său"[59]. În continuare N. Pisoschi l-a însoțit pe fostul domn la Viena unde au ajuns la 15 martie[60].

Revenind apoi în țară, Nicolae Pisoschi s-a retras din viața politică și din armată.

Alexandru I. Cuza fiind silit să trăiască în exil, N. Pisoschi i-a fost procuratorul, reprezentîndu-l în aceea ce privește administrarea bunurilor din țară[61]. Lui i-a revenit și sarcina de a întreprinde demersurile necesare pentru recunoașterea celor doi fii pe care fostul domnitor îi avusese cu Maria Obrenovici[62].

Tot Nicolae Pisoschi a înaintat în aprilie 1867 princepelui Carol de Hohenzollern, scrisoarea[63] prin care Alexandru I. Cuza își exprima dorința de a se stabili la Ruginoasa ca simplu cetățean, dorință respinsă de noul domnitor al României, acesta avînd în vedere marea popularitate de care încă se bucura Cuza.

Printre piesele ce pot reține atenția publicului în muzeele noastre sînt și scrisorile pe care Nicolae Pisoschi le-a schimbat cu Vasile Alecsandri față de care a nutrit puternice și trainice sentimente de prietenie. Remarcăm în acest sens răspunsul lui V. Alecsandri la scrisoarea prin care Nicolae Pisoschi îl felicită pe marele poet pentru succesul de la Montpellier — unde poezia sa „Ginta latină" a fost încununată cu diploma și cupa de argint :

„Frate Pisoschi : A tale versuri prietenoase
În al meu suflet au deșteptat
Simțiri plăcute, simțiri duioase
Și-un dor de viață îndelungat.
Eu sînt fericc că Poezia
Mi-a adus la gură al ei pahar

Și-n danț cînd intră azi România
Mi-e dor a zice că-s lăutar
Dar ce îmi place mult și bine
E că în iarnă mă simt cu foc
Și că pot încă frate cu tine
Să intru în horă, să salt, să joc.
Sus dar uncheșe cu voie bună

---

[58] C. C. Giurescu, *Alexandru Ioan Cuza*, Ed. Militară, Buc., 1973 p. 36 — 37.
[59] Aurel Cosma, *Ultimul popas printre români*, în „Magazin Istoric" nr. 5, 1973, p. 9.
[60] C. C. Giurescu, *Alexandru Ioan Cuza la Viena*, în „Revista Arhivelor" nr. 2/1966, pag. 139.
[61] Ibidem, Viața și opera lui Cuza Vodă, Ed. Științifică Buc. 1970, pag. 375 — 376.
[62] Ibidem.
[63] Ibidem.

Sprinten și mîndru dă din picior !
Ginta latină să readucă
Ca să-și croiască un nou viitor !

Svîrle în aer, sus pălăria
Împodobită cu scumpe flori
Și strigă : Vivat, căci România
E-coronată de-a ei surori !

Drept aceea să ne vedem sănătoși, Moș Pisoi, cu paharul în mînă ca să închinăm la binele viitor al țării de care se vor bucura copiii noștri. Al tău frate V. Alecsandri"[64].

Deși versurile de mai sus nu se ridică la valoarea majorității creațiilor poetului de la Mircești, ele sînt importante pentru a cunoaște starea de spirit a celor doi. Desprindem din conținutul lor pe de o parte prietenia ce-i lega, îndelungata lor colaborare în lupta pentru cauza comună, pe de alta, nostalgia față de anii care au trecut, dorința de a se menține chiar și în „iarna" vieții în pas cu societatea timpului lor[65].

Portretul lui Nicolae Pisoschi în această perioadă a vieții este zugrăvit și de N. Iorga care își amintea că în copilăria sa, la Botoșani, privea deseori spre casa cochetă a colonelului Nicolae Pisoschi, fost adjutant a lui Vodă Cuza „răsărind arare, cu marțialul lui barbișon alb, pe terasă"[66].

Stema familiei Pisoschi poate constitui de asemenea un exponat muzeistic expresiv. Compoziția prin care membrii acestuia s-a individualizat reprezenta un scut avînd cîmp albastru încărcat cu două spade de argint, cu garda de aur și lama ruptă, înfățișate una cu vîrful în jos alta în poziție inversă ; în centru între cele două spade, s-a plasat o semilună de aur cu coarnele îndreptate spre partea superioară a suprafeței scutului (în șef)[67]. Mobilele heraldice însumate în blazonul descris mai sus — evoca faptul că membrii familiei Pisoschi, odinioară boieri de spadă, au fost mereu angajați în lupta pentru neatîrnare. Deși factura de reprezentare a stemei la care ne referim atestă faptul că a fost utilizată în veacul al XIX-lea neîndoielnic simbolurile specifice care desemnează heraldic această familie sînt mult mai vechi.

Din păcate impresiunile sfragistice ce se conservă pe unele acte din veacul al XVI-lea la emiterea cărora au participat unii ascendenți ai lui Nicolae Pisoschi, sînt, datorită vicisitudinilor timpului și imprimării defectuoase, total ilizibile[68].

---

[64] V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, Ed. Minerva, Buc., 1972, pag. 260 — 261.

[65] Nu se cunosc prea multe date referitoare la familia lui N. Pisoschi. Se pare că aceasta a contractat o căsătorie în tinerețe dar s-a despărțit repede. În muzeul Mănăstirii Varatic se află o icoană brodată cu fir de argint de către schimonahia Xenia Pisoschi. La această mănăstire se păstrează tradiția că schimonahia Xenia ar fi fost soția lui Nicolae Pisoschi. Fiind vîrstnic Nicolae Pisoschi s-a căsătorit cu o Emilie de origine germană și a avut doi copii : Alexandru care a ajuns diplomat, fiind numit în 1912 consul general al României la Cairo și Dimitrie care a devenit inginer și a ocupat funcții în cadrul Căilor Ferate Române.

[66] N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*. Edit. Minerva, Buc., 1976, p. 33.

[67] Traian Larionescu, *Armorialul Moldovei de Sus ; Album heral dic* dactilografiat și difuzat în număr restrîns de exemplare, Buc., 1977, planșa 72.

[68] Arh. St. Buc., Colecția Documente Istorice CCCCLVII/44.

Cercetînd elementele însumate în stema la care ne referim în contextul evoluției heraldicii românești, constatăm faptul că această compoziție este una din multiplele forme[69] prin care s-a exprimat, în limbaj plastic, lupta pentru independență.

Într-adevăr spadele avînd lama ruptă evocă continua și puternica încleștare, probează prin mijloace specifice artei heraldice sacrificiul suprem. Modul în care este plasată semiluna de aur definește împotrivirea față de Poarta Otomană.

Nicolae Pisoschi a încetat din viață la 14 martie 1888[70] în orașul natal, fiind înmormîntat cu o solemnitate deosebită[71] alături de părinții săi.

Deși trecuseră mulți ani de cînd el se retrăsese din viața politică botoșănenii n-au uitat faptul că Nicolae Pisoschi și-a alăturat gîndul și fapta celor care s-au străduit să făurească România modernă[72].

---

[69] Se încadrează acestei teme stemele în care sînt reprezentate brațe împlătoșate, persoane purtînd arme, semne de luptă, călăreți purtînd în vîrful spadei un cap de turc (cum este blazonul familiei Brîncoveanu) etc.

[70] Vezi ziarul „Vocea Botoșanilor", martie 1888.

[71] În ziarul „Curierul Român" se arată : „colonelul Neculae Pisoschi distins veteran al Botoșanilor, a fost adjutant a lui Vodă Cuza. Octogenar. Înmormîntat la Cimitirul din Mănăstirea Doamnei. Înmormîntarea s-a făcut cu mare pompă militară. Garnizoana, prin D. I. lt. col. Persiceanu (comandantul regimentului de călărași) și maiorul Stoica, comandantul Pieții au condus ceremonia militară".

[72] „Vocea Botoșanilor", martie 1888.

INFLUENȚE ALE MIȘCĂRII SOCIALISTE ȘI MUNCITOREȘTI ÎN RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907 ÎN JUDEȚUL BOTOȘANI

IONEL BEJENARU

Relevînd legăturile mișcării socialiste și muncitorești din România cu țărănimea, cu cauza ei, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că „Mișcarea socialistă din România a fost preocupată încă de la începuturile ei de îmbunătățirea situației materiale și eliberarea socială a țărănimii. Pe măsura dezvoltării și maturizării clasei muncitoare, atitudinea socialiștilor față de problema agrară se contura tot mai clar ; ei arătau că singura soluție de izbăvire a țărănimii este lupta pentru exproprierea marilor proprietari de pămînt"[1].

Puternice tradiții ale mișcării socialiste și muncitorești întregesc dezvoltarea istorică a plaiurilor botoșănene. Fără a avea importanța economică de odinioară, cele două centre orășenești, Botoșani și Dorohoi polarizau numeroase ateliere ale industriei mijlocii și mici, o populație destul de numeroasă de muncitori și meseriași care se ridica, conform recensămîntului din 1890 la 7 349 muncitori în fostul județ Botoșani și 12.276 muncitori în fostul județ Dorohoi. Extinderii și intensificării exploatării capitaliste îi corespunde, în ultima perioadă a secolului trecut, contactul muncitorimii locale cu ideile socialiste, începuturile organizării sale politice. Propice răspîndirii ideilor socialiste în rîndul maselor muncitoare de la orașe și sate sînt și tradițiile culturale ale Botoșanilor (pe la Liceul „A. T. Laurian"din Botoșani, vechi edificiu cultural din țară, datînd din 1859, au trecut ca elevi sau profesori numeroase personalități ale vechii mișcări socialiste — frații Nădejde, Ion Păun Pincio, Gh. Kernbach, Artur și Raul Stavri, C-tin. Stăuceanu, Gh, C. Sabin, Panait Zosin, Mihail Nicolau, Deodat și Iacob Țăranu, Simion și Henric Sanielevici, Boniface Hétrat, Nicolae Beldiceanu, Simeon Labin, Alex. Lambrior, fără a le fi epuizat înșiruirea și precizînd că alte lăcașuri culturale botoșănene au fost la rîndu-le cadru optim în formarea altor personalități ale mișcării socialiste și muncitorești) „Contemporanul", ca și „Vocea lucrătorului tipograf", „Revista socială", „Critica socială", în care erau inserate și corespondențe de la lucrătorii din Botoșani se bucurau de o largă circulație. La fel ziarul „Muncitorul", editat de Ion Nădejde și V.G. Morțun, la Iași care „nu este organul unui singur om, ci este organul partidului muncitorilor". În 1890 va apare și la Botoșani o gazetă muncitorească, „Cu noi", care nu s-a păstrat însă.

---

[1] Nicolae Ceaușescu, „România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste", vol. I, Editura Politică, București, 1968, p. 279.

Anii 1886—1888 pun în evidență afirmarea unei prime mișcări socialiste la Botoșani, a unui Cerc socialist, ca organ al Partidului Muncitorilor, în activitatea căruia se evidențiază socialiștii M. Lupescu, Matei Dimitrovici, G. Costin Vellea (acesta un reputat profesor al Liceului „A.T. Laurian") și G. Rîșcanu, candidat socialist la Botoșani, pentru colegiul al II-lea. Probînd însușirea ideilor revistei socialiste „Contemporanul", cu bună circulație la Botoșani, M. Lupescu scria pe coperta unui exemplar din revistă următoarea strofă: „Dacă aș avea putere / Eu lumea aș sfărîma / Și alta cu dreptate / În locu-i aș crea"[2].

Fruntașul socialist Panait Mușoiu este însărcinat de comitetul de conducere al Cercului socialist din Iași să se stabilească pentru o vreme în regiunea Botoșani-Dorohoi, în scopul cunoașterii stării de lucruri de aici și îndrumării muncitorilor și țăranilor dezorientați în urma prigoanei dezlănțuite de autorități pentru „potolirea" răscoalelor țărănești din 1888, răscoale care au creat destulă panică pentru autorități (la Paris, 32 studenți socialiști români — între ei și botoșăneanul Deodat Țăranu — protestau în ziarul „Justice" împotriva unui articol din ziarul „La liberté", de orientare burgheză, în care se pleda pentru o intervenție din afară a unui stat vecin puternic pentru a reprima răscoalele — „Cît despre răscoala de acum, trebuie să o priviți ca izvorînd din cererile foarte drepte ale unui proletariat agricol care, scos din răbdare prin apăsarea și toate despuielile suferite de la niște arendași sprijiniți de administrație a ajuns într-o stare mult mai rea decît a proletariatului industrial din Apus)".

Cadrul social pe care îl întîlnește Panait Mușoiu aici, la Botoșani nu-l lasă indiferent: „am avut prilejul să întîlnesc nu prea puțini desculți, cu izmene flenduroase pe jumătate rupte, oameni care căutau de muncă, ori așteptau să li se plătească munca făcută (...) așteptau flămînzi, ca vai de ei, fără să fie băgați în seamă, sub zidurile castelului boieresc"[3]. Anii în care a activat la Botoșani au însemnat pentru Mușoiu o activitate rodnică, soldată cu traducerea Manifestului Partidului Comunist, cu elaborarea lucrării „Determinismul social", cu organizarea Clubului Muncitorilor din Botoșani, cu sărbătorirea zilei de 1 Mai 1892 — prima sărbătorire a zilei de 1 Mai în localitate, cu puternică înrîurire în mase. De altfel la Botoșani, poposiseră ceva mai înainte și alți militanți socialiști, prezenți alături de Mușoiu, la 11 septembrie 1890, în fața vechii școli primare „Marchian", cînd avea să fie dezvelit primul bust din țară dedicat genialului poet Mihai Eminescu, aceștia fiind Tony Bacalbașa și dr. Ștefan Stîncă[4].

Militantul socialist dorohoian Elefteriescu Spiridon — Urzică, prieten cu C.D. Gherea, cu care, de altfel, a întreținut o bogată corespondență, reflectată și în cunoscutul studiu al acestuia, „Neoiobăgia", afirma, cu tenei, că, „ori-

---

[2] ISISP, Condițiile istorice ale apariției și dezvoltării clasei muncitoare din România. Făurirea și afirmarea partidului său politic 1821 — 1893, Editura Politică, București, 1984, p. 310.

[3] Apud C. Corbu — A. Deac, Mișcări și frămîntări țărănești la sf. secolului al XIX-lea (1889 — 1900), Editura Științifică, București, 1965

[4] XXX — Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă (1870 — 1900) Editura Minerva, București, 1975

unde se poate face socialism, acolo unde există exploatați și exploatatori" și, călăuzit de un atare principiu, va activa laborios[5].

De sfîrșitul anului 1891 (noiembrie) se leagă începutul activității Clubului Muncitorilor din Botoșani, rezultat al creșterii activității de organizare a muncitorilor botoșăneni. Clubul, prin trei din principalii săi animatori, Panait Zosin, Mihail Nicolau, Iacob Țăranu va edita în martie 1892 bilunarul socialist „Proletarul". În cuvîntul introductiv pe care-l semna, Nicolau opina că „Lupta va fi grea, dar curajul nu ne lipsește"[6]. Așadar, în preajma creării primului partid politic al clasei muncitoare, PSDMR, se relevă o febrilă activitate în mișcarea socialistă și muncitorească înfiripată în acest județ, bine surprinsă în ziarul central „Munca" din 22 martie 1892, care înserează într-o corespondență din Botoșani — „(...) Propaganda între muncitorii din orașe și între cei de la țară e întreținută mereu grație cîtorva tineri porniți pentru ideile noi și drepte de dezrobire .... înrîurirea propagandei pornită de la Clubul din Botoșani se simte în întregul județ (...)"[7]. Întradevăr, se simțea și la Dorohoi și la Hîrlău, unde socialiștii din Botoșani au ajutat efectiv crearea de cluburi ale muncitorilor.

Activitatea propagandistică, organizatorică din mișcarea socialistă și muncitorească înscrie la un loc central cauza țărănimii, problema agrară. O găsim accentuată în lucrarea „Ce vor socialiștii români", în Programul P.S.D.M.R, în alte documente de referință. Ea se reflectă și în multiple acțiuni ale socialiștilor botoșăneni, ale muncitorimii botoșănene. Oare nu erau ei printre cei care redactau zecile de jalbe ale țăranilor, în mare majoritate neștiutori de carte, pentru administrație ?. Unii din ei, elevi atunci pe băncile Liceului botoșănean aveau să suporte rigorile aspre ale mai marilor vremii — opt din ei fuseseră îndepărtați" pentru totdeauna din școlile țării pentru idei care atacau temelia statului", în 1899, după ce se remarcaseră anterior prin „întemeiere de cluburi zise ale muncitorilor, publicare și împrăștiere de manifeste revoluționare, scoaterea de jurnale zise ale proletarilor, propagandă aprinsă nu numai printre elevi dar și prin sătenii din județ, înființare de cluburi pînă și pe la Hîrlău(···)"[8]. Printre ei Barbu Lăzăreanu, pe care autoritățile, ceva mai tîrziu, în 1907 aveau să-l expulzeze, scotindu-l periculos pentru siguranța statului.

Crearea P.S.D.M.R., în 1893, la ale cărui congrese avea să fie reprezentată și mișcarea socialistă și muncitorească botoșăneană generează un avînt în planul acțiunilor revoluționare ale acesteia. Un exemplu îl oferă crearea de cluburi socialiste la sate, între ele și în județul Botoșani, la Comîndărești în 1897[9]. De altfel, necesitatea activității socialiste la sate este bine receptată de militanții socialiști de aici — „80% din energia noastră socialistă să fie îndreptată la sate, pentru a-i lumina pe săteni și a-i îndrepta spre socializare" — cum scria militantul socialist Elefterescu Spiridon-Urzică[10]. Și, continua

[5] Arhivele C. C. al P.C.R., m 56, scrisoarea lui Elefterescu Spiridon—Urzică adresată lui C. D. Gherea — Dorohoi, 8 iulie 1908.
[6] „Proletarul", Botoșani, 1 (13) martie 1892.
[7] „Munca", București, 22 martie 1892
[8] N. Răutu, „Istoria Liceului Laurian din Botoșani", Botoșani, 1909
[9] „Lumea nouă" București, 17 iulie 1897
[10] Elefterescu Spiridon — Urzică, Scris, cit.

el, pe aceeaşi linie — „la noi avem exploatarea muncitorilor agricoli, avem dar şi scialişti, şi trebuie să fie cineva şi orb şi surd că nu vadă şi nici să audă, să nu vadă unde duce exploatarea în mare cu capitaluri mari şi să nu audă murmurul exploataţilor şi cererile lor de emancipare"[11].

Marea răscoală ţărănească din 1907 amplifică legăturile mişcării socialiste şi muncitoreşti cu ţărănimea. Desfăşurarea ei pe teritoriul fostelor judeţe Botoşani şi Dorohoi ne oferă însemnate dovezi în sprijinul afirmaţiei de mai sus.

Moment important în procesul organizării politice a proletariatului român, constituirea Cercului Socialist „România muncitoare" din Bucureşti avea să se afirme ca o tribună de manifestare a solidarităţii muncitoreşti-ţărăneşti, cu deosebire în dramaticele zile ale răscolaei. Organul său de presă „România muncitoare" pătrundea şi în rîndul ţărănimii botoşănene, autorităţile dovedindu-si panica şi totodată vigilenţa în încercarea de a împiedica difuzarea acestei publicaţii. Şeful poliţiei din Botoşani se socotea satisfăcut cînd putea raporta prefectului că cele şase numere ale ziarului care soseau săptămînal la Librăria Breher din oraş nu mai erau distribuite[12]. În pofida măsurilor, ziarul continua să pătrundă. La 25 septembrie 1907, un număr al ziarului sosit pe adresa locuitorului Lazăr Morariu din Flămînzi este oprit la Primăria comunei, cum se specifică într-o adresă a Jandarmeriei rurale, compania Botoşani, către Prefect[13].

De mare circulaţie în satele judeţului s-a bucurat broşura „Către săteni", redactată de V. M. Kogălniceanu, personalitate progresistă a vremii, fruntaş al mişcării socialiste, tipărită în 10.000 exemplare şi secotită de autorităţi, alături de poezia „Noi vrem pămînt" a lui G. Coşbuc şi pamfletul „Dumnezeu să-i ierte" al lui N. Iorga, „incendiară" Cercetările autorităţilor dorohoiene constată că răspîndirea broşurii „Către săteni" în comunele Darabani, Păltiniş, Horodiştea ale judeţului Dorohoi s-a făcut de către învăţătorul Ion Alexandrescu din comuna Hudeştii Mari[14]. Alături de V. Ştefănescu din Rădăuţi şi de Haralamb Teodorescu din Hreaţca, aflaţi în aceeaşi „cuplă", Ion Alexandrescu va fi deferit justiţiei, fiind acuzat ca instigator la răscoală. De notat, răspîndirea apelului lui V. M. Kogălniceanu nu numai de către intelectualii satului ci chiar de către ţărani. Astfel, inspectorul comunal al plăşii Hîrlău, din fostul judeţ Botoşani, trimite prefectului, la 9 aprilie 1907, broşura „Către săteni", confiscată de primarul comunei Coşula de la Gh. Borfotină, locuitor cu ştiinţă de carte, „care susţine că o are de la Dimitrie Drăguţu, locuitor fără ştiinţă de carte"[15]. În apelul „Către săteni", V. M. Kogălniceanu începe prin a considera chestiunea ţărănească drept „cea mai însemnată în ţara noastră", precizînd că, „starea ţăranilor noştri este din cale afară de rea", dezvăluind că, „una din pricinile cele mai mari ale sărăciei în care se află ţăranul este lipsa de pămînt"[16]. Propunerile menite să soluţioneze problema

[11] Ibidem
[12] Arhivele Statului Botoşani, Fond Prefectura Botoşani, Dos. 150/1907 vol. 3, f. 654
[13] Ibidem, f. 680
[14] Titu Georgescu, I. Ilincioiu, 1907. Intelectualii şi răscoala, Editura Scrisul Românesc Craiova, 1974, p. 54
[15] Arhivele Statului Botoşani, Fond. Prefectura Botoşani. Dos. 150/1907 vol. 2, f. 544
[16] V. M. Kogălniceanu, „Către săteni", Bucureşti, 1906, p. 2 — 3

țărănească, fără a fi întru totul revoluționare, depășesc nivelul anterior, fiind și aceasta o explicație a marii popularități a apelului în cauză printre țărani.

Fără a avea un caracter programatic revoluționar, „Gazeta țăranilor", condusă de Al. Vălescu, un continuator al învățătorului C. Dobrescu — Argeș din Mușetești se bucura de asemenea, de o mare circulație în lumea satului. Chiar faptul de a fi abonat la această publicație constituia un motiv de represalii din partea autorităților. Numeroase adrese trimise de Ministerul de Interne Prefectului județului Botoșani cer informații cu privire la activitatea unor abonați ai gazetei : C. V. Petrescu din Dobîrceni, I. Ionescu din Siminicea, Elena Ghibar din Ștefănești[17] ș.a. I. Ionescu care se stabilise la Todireni era suspectat de autorități deoarece întreținea corespondență cu Al. Vălescu, căruia îi solicitase broșura „Prohodul Domnului"[18].

V. M. Kogălniceanu și Al. Vălescu vor plăti cu luni bune de detenție activitatea lor propagandistică, fiind cunoscută în acest sens „afacerea" V. M. Kogălneceanu.

Mișcarea muncitorească din Botoșani a înscris frumoase pagini de solidaritate cu lupta țărănimii. Să amintim că în evenimentele tulburi din primele zile ale lui martie 1907 din orașul Botoșani, numeroși muncitori și meseriași s-au alăturat țărănimii, venită din satele megieșe și care reușise să forțeze barierele orașului. La Ibănești, muncitorii de la fabrica de spirt al încetat lucrul pronunțîndu-se pentru rezolvarea situației țăranilor. La 29 aprilie 1907, Societatea „Înfrățirea" a muncitorilor din Botoșani organizează un miting în care sute de participanți înfierează ororile represiunii răscoalei[19]. Emoționat, un participant la răscoala din 1907 din Ibănești, C. Tîrliman evoca la a — 50 a aniversare a răscoalei un crîmpei din solidaritatea muncitorilor cu țăranii — „Pe atunci, în 1907, nu știam prea multe despre muncitori. Dar cînd a izbucnit pîrjolul, muncitorii au lăsat lucrul și ni s-au alăturat. De atunci am înțeles că soarta muncitorului și a țăranului e una și aceeași"[20].

În concluzie, mișcarea socialistă și muncitorească a exercitat o puternică influență în rîndul țărănimii ridicate la luptă în 1907, printr-o diversitate de mijloace, desfășurarea răscoalei țăranilor, veritabilă revoluție, fiind un cadru al manifestării active a colaborării și solidarității în luptă a muncitorilor cu țărănimea, prevestind zorii alianței muncitorești — țărănești, ce avea să devină cea mai puternică forță socială și politică a societății noastre. cum se subliniată în Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

---

[17] Arhivele Statului Botoșani, Fond Prefectura Botoșani, Dos. 152/1907 f. 734 ; Dos. 150/1907, vol. 4, f. 843 ; Dos. 150/1907, vol. 2, f. 413.

[18] Ibidem, Dos. 150/1907, vol. 4, f. 844.

[19] „Din amintirile tov. Janeta Maltus — Safir (Botoșani), în Analele Institutului de Istorie a Partidului, 1957, nr. 2, p. 16.

[20] „Zori noi", Suceava, 19 februarie 1957, p. 1.

CERCETĂRI DE TOPONIMIE ÎN RAZA COMUNEI VORONA

CONSTANTIN RUSU

Vorona este una dintre cele mai mari comune din nordul Moldovei și se află actualmente în județul Botoșani.

Comuna Vorona se află pe apa cu același nume, în apropierea rîului Siret, pe partea stîngă a acestuia.

După noua împărțire administrativă, comuna Vorona cuprinde 6 sate : 1. Vorona, centrul comunei, în care au fost incluse și vechile localități Chiscovata, Vorona Nouă și Vorona — Deal. 2. Vorona Mare ; 3. Vorona-Teodoru, în care au fost incluse și localitățile Vorona-Dobrovolscki și Holban ; 4. Icușeni, în care au fost incluse și localitățile Protopopeni-Deal și Protopopeni-Vale; 5. Joldești, în care a fost inclusă și localitatea Măldărăști ; 6. Poiana.

Ca vechime Vorona se înscrie printre primele localități ale Moldovei medievale. Prima atestare documentară se află într-un document din vremea lui Alexandru cel Bun, datat la 7 ianuarie 1403[1].

Poziția favorabilă a acestor locuri este asigurată de intinsele terenuri propice agriculturii, dealuri cu imașuri și păduri, precum și de faptul că se află la întretăierea unor importante căi comerciale (valea Siretului și drumul Baia-Hîrlău). Ca urmare încă din prima jumătate a sec. al XV-lea într-un document din 1433[2] sînt pomenite mai multe sate pe apa Voronei care purtau în acel timp numele proprietarului lor. Schimbîndu-și adeseori proprietarii și locurile respective, în veacurile care au urmat, n-au păstrat decît în mică măsură vechea toponimie ce apare în documentele secolelor XV—XVI.

În lucrarea de față ne vom ocupa de actuala toponimie cu caracter istoric pe care am culeș-o în raza comunei Vorona. Numele pîrîului Vorona se pare că a împrumutat numele său și localității care s-a înfiripat inițial pe aceste locuri, conform regulei întîlnită în toponimie — că o apă cînd are în bazinul ei mai multe localități împrumută numele său și localității celei mai importante[3].

Numele apei își găsește originea în limbile slave, avînd înțelesul de „cioară", (în sens restrîns), dar și de „neagră" în sensul mai larg al cuvîntului)[4].

Deși Iorgu Iordan presupune originea topicului Vorona în cuvîntul slav cioară[5], noi înclinăm spre accepțiunea mai largă a cuvîntului, așa cum

---

[1] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, p. 47
[2] *Ibidem*, II, p. 594 — 596
[3] Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, Ed. Acad, 1963, p. 3, nota 1
[4] Mihai Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 176
[5] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 536

apare el în vechea slavă. Aceasta deoarece odinioară, apa Voronei curgea printr-un ținut masiv împădurit și făcea numeroase meandre și ochiuri de apă stătută, dintre care se mai păstrează și azi. Toate acestea dădeau rîului un aspect întunecat, negricios, mai ales atunci cînd apa rîului se umfla la viituri și scotea apa neagră din bălți. N-ar fi exclus ca Vorona să fie totuși un antroponim probabil de la numele unui prim proprietar al locului, un anume Vorona (Ioan cel Bătrîn de la Vorona). Pentru aceasta ar pleda forma Vorona care apare în unele din cele mai vechi documente în care este pomenit satul și apa[6]. Este greu de stabilit care a fost cel mai vechi dintre satele cu numele de Vorona. Astăzi sînt nu mai puțin de 6 localități cu diferite determinative: Vorona Mare, Vorona-Teodoru, Vorona-Vale, Vorona-Deal, Vorona-Dobrovolscki și Vorona-Nouă. Deși nici una dintre acestea nu are determinativul de „veche" credem că aceasta este suplinit în cazul de față de determinativul „mare" care este în acest caz opusul determinativului „nouă"[7].

Continua dezvoltare a acestor locuri a dus la treptata desprindere a unor noi sate din prima: Vorona Mare, deși ea astăzi nu mai este cea mai mare din localitățile acestei comune. Așa au apărut localitățile Vorona-Nouă, Vorona-Deal și Vorona-Vale. Reflectînd fenomenul de apariție a unei noi pături de proprietari agricoli în perioada modernă, în aceste locuri, odinioară proprietatea marii familii boierești Arbore[8], sînt împărțite la sfîrșitul secolului trecut și în primele decenii ale secolului nostru între mai mulți proprietari. Așa apar în raza comunei Vorona cîteva mici localități care poartă numele proprietarilor lor: Dobrovolscki, Teodoru, Holban, Pancu. Astfel cu ocazia alegerilor pentru divanurile ad-hok, printre alegătorii direcți apare și pitarul Ion Dobrovolski ca proprietar al unei părți din Vorona[9], iar spătarul Mihalache Holban, proprietar în zona Voronei apare printr-o pricină de judecată în 1853[10]. De asemenea printre marile proprietăți din această zonă erau și cele aparținînd complexului de mănăstiri Vorona, acest fapt s-a păstrat și în toponimie. De-a lungul secolelor s-au construit mai multe mănăstiri în acest loc, dintre care astăzi se mai păstrează 5. Deși ele au nume de hram diferite, în general sînt cunoscute cu numele locului Voiona. Pe parcurs și acestea vor contribui la formarea sau completarea unor toponime în raze comunei cum ar fi: Pădurea Sihăstriei, Șoseaua mănăstirii, Valea Schitului, Iazul mănăstirii etc.

Interesant este și toponimul satului Protopopeni care vine de la proprietarii averilor mănăstirești avînd în vedere că în documente apare că acest sat ar fi fost ani în șir proprietatea mănăstirii Probota.

Și familiile Pancu și Teodoru apar printre proprietarii de pămînt din fostul județ Botoșani[11], a căror nume au fost moștenite de sate din comuna Vorona.

Unele terenuri agricole, fără a fi sate, poartă amintirea foștilor proprietari, cum ar fi locul denumit „Lanul lui Baron" fostă proprietate a familiei armenești de origine, înobilată de imperiul austro-ungar cu titlul de ba-

[6] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 594
[7] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 193.
[8] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 415
[9] Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Fălticeni, 1926, p. 42
[10] *Ibidem*, p. 392 — 393
[11] *Ibidem*, p. 42.

ron de Capri. Tot aici includem terenurile agricole denumite Nițăști și Gordăloaia.

Majoritatea numelor de locuri din raza comunei Vorona sînt antroponime, adică provin de la numele unor oameni. De fapt acestea este și categoria cea mai des întîlnită de toponime, nu numai în acest loc.

Dintre cele întîlnite aici, ne vom opri în special asupra unora care au o oarecare semnificație istorică. Astfel numele satului Vercicani vine de la boierul Vereceac, din vremea lui Alexandru cel Bun[12]. Satul lui Veresceac, adică Vercicanii de azi, apar prima dată în documentul din 15 octombrie 1429 prin care Alexandru cel Bun dăruiește acest sat soției sale Marina[13]

Ulterior satul va trece în proprietatea mitropoliei Moldovei, apoi a mănăstirii Putna, fiind dăruită acesteia de Ștefan cel Mare[14].

Satul Icușeni are numele de la un boier cu numele Iacuș fost proprietar al acestui sat. În listele sfatului domnesc din prima jumătate a secolului al XV-lea apar 4 boieri cu acest nume[15] dar din lipsă de altre precizări ne e greu să spunem care dintre aceștia a fost proprietarul satului. In documente apare pe la 1480 cu numele de Ecușani ca fiind proprietatea pîrcălabului de Hotin.

Satul Joldești își trage numele de la un prodrietar cu numele Joldea, care a trăit în sec. XV, pentru că satul apare cu acest nume în timpul lui Ștefan cel Mare[16].

Mihai Costăchescu crede că acest sat este totuna cu cel care apare în documente încă din anul 1433 sub numele de „Curtea Anușcăi"[17], dovadă că aici și-a avut reședința o boieroaică.

Alte antroponime din comună, deși nu-și găsesc explicații în documente, au fost explicate de localnici prin diferite legende mai mult sau mai puțin plauzibile. În această categorie intră toponimele: satul Mărdărăști, dealul Stejarul lui Boancă, Fîntîna Dorobanțului ș.a. Timpul nu ne permite aici să reproducem legenedele respective, care oricum trebuie privite cu un grad de circumspecție, dat fiind caracterul folcloric al acestora. Tot prin legende se explică și toponimele Fîntîna domnească de lîngă satul Mărdărăști sau Stejarul lui Cuza de lîngă mănăstirea Vorona. Despre Fîntîna domnească se spune că ar fi fost făcută de Ștefan cel Mare pe cînd trecea cu oștile pe aici și cuceri prima sa biruință asupra lui Petru Aron[18].

Tradiția leagă Stejarul lui Cuza de un incident care ar fi avut loc aici, cu ocazia secularizării averilor mănăstirești din 1863, cînd chiar Cuza-vodă face o vizită inopinată mănăstirii Vorona. Toponimul „Ratușul lui Baloș" este dat ruinelor unui vechi han care s-a aflat pe șoseaua ce leagă Fălticenii cu Botoșani. Se pare că acest han a fost proprietatea vechii familii boierești

---

[12] N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 72; M. Costăchescu *op. cit.*, I, p. 295, nota 2.
[13] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, document nr. 91
[14] *Ibidem*, p. 294
[15] *Ibidem*, II, vezi indice de nume, p. 849
[15] I. Bogdan, *Documente de la Ștefan ce l Mare*, I, p. 230
[17] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 596
[18] Această legendă am povestit-o mai pe larg în Revista *„Albina"* nr. 1/1970

Baloş, care de altfel avea şi proprietăţi în această comună (toponimele Moşia lui Baloş, Pădurea lui Baloş, etc.).

Un toponim, care aminteşte de vestigii arheologice este punctul „Malul Ţintirimului", aşezat pe malul unei vechi albii a Siretului, care a rupt malul, dezvelind urmele unei necropole.

Complexul nu a fost încă studiat de arheologi.

Tot în categoria toponimelor istorice, includem şi pe cele care amintesc, prezenţa unor populaţii sau a unor persoane de neam străin în raza comunei. Încă în anul 1429 apare aici un sat numit Ungureni[19], a cărui nume se pare că-l putem regăsi astăzi în Zătun (Tudora). E posibil ca această populaţie să fi fost de ardeleni, numiţi îndeobşte, în Moldova şi Ţara Românească, cu numele de Ungureni. De prezenţa unei populaţii slave aminteşte numele satului Huşi, pomenit pentru prima dată într-un document de la 1463[20].

De asemeea mai amintim toponime ca : Podul Turcului peste apa Voronei lîngă satul Vorona Nouă sau Fîntîna Neamţului.

Aceste toponime dovedesc că majoritatea în aceste locuri a fost populaţia românească deoarece ea a fost aceea care a desemnat după etnic populaţiile pătrunse aici.

În fine o ultimă categorie de toponime de care ne vom ocupa se referă la unele aspecte de istorie economică, în legătură cu ocupaţiile locuitorilor. Agricultura este prezentată în toponimie prin nume ca : Lanul, Cîmpu, Moşia, Dealul Viei care amintesc de practicarea viticulturii, creşterea vitelor şi se atestă prin toponime ca : Imaşu, Sărătura, Văcărie, Porcărie, Gîrla Oii ş.a.

Meşteşugurile legate de construcţie au dat naştere unor toponime ca : Hrubă, (carieră de piatră) Humărie şi Lutărie (dealuri de unde se extrage pămînt bun atît pentru construcţii cît şi pentru confecţionarea ceramicii). Chiar şi ocupaţii secundare ca împletitul coşurilor din nuiele de răchită şi din papură au dat naştere la toponime : ca Păpuriş, Valea Loziei. Chiar plantele textile sînt prezente în toponimie prin nume ca : Cînipişte, Ghileanca (baltă).

În concluzie subliniem că şi studierea atentă a toponimiei poate să pună în lumină aspecte revelatoare din istoria unor locuri.

[19] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, documentul nr. 91
[20] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 78

ALBINĂRITUL — OCUPAȚIE STRĂVECHE A LOCUITORILOR DIN NORDUL MOLDOVEI

VIORICA RUSU

Albinăritul — ocupație străveche pe teritoriul țării nastre, a fost menționată încă din antichitate în multe scrieri. Pădurile erau răspîndite pretutindeni, cu mulțime de tei, fînețe întinse, pline de plante melifere producătoare de nectar pînă ce dă bruma, deci nu ne surprinde știrea dată de părintele istoriei, grecul Herodot (sec. V î.e.n.), care menționează în „Istoriile" sale următoarele : „Tracii spun că ținutul de dincolo de Istru (Dunăre) este ocupat de albine și din cauza lor nu se poate pătrunde mai departe". Că geto-dacii erau apicultori de seamă, o știau prea bine și coloniștii greci de pe coasta dobrogeană care, în cursul secolului al VI-lea î.e.n. și a celor următoare pătrundeau pe Dunăre în sus, ba chiar pe rîurile afluente, pentru a-și schimba produsele țării lor cu cele ale strămoșilor noștri. Dintre produsele geto-dacilor, deosebit de apreciate de către negustorii greci erau mierea și ceara, care formau obiectul unui schimb de mărfuri foarte însemnat.

Istoricul Polibiu (sec. II î.e.n.) evocînd amploarea schimbulrilor comerciale dintre lumea pontică și Grecia menționează printre altele : „Dintre articolele de lux, ne procură din belșug miere, ceară și pește sărat".

Cucerirea Daciei de către romani, în ținutul carpato-dunărean a dat un nou avînt vieții econmice. Romanii acordau mare atenție îngrijirii albinelor și erau socotiți ca cei mai vestiți apicultori din antichitate. Localnicii au început să practice și ei albinăritul după metodele învățate de la coloniștii romani.

Dovadă că dacii și romanii au fost crescători de albine ne-o demonstrează numeroasele dovezi lingvistice, de exemplu : albina — lat. alvina, (în celelalte limbi romanice s-a păstrat alt cuvînt latin — apis.), stup — lat. stups, fagur — lat. favulus, um miere lat. mel, melem, ceară — lat. cera, am, păstură — pastura (hrană, mîncare) astăzi pîinea albinelor (panis apum) etc. Lista poate să continue, cît am exemplificat este semnificativ, acești termeni de bază în îndeletnicirea albinăritului sînt cunoscuți pe toată întinderea pămîntului locuit de români.

Cu mai multă intensitate s-a dezvoltat albinăritul în perioada medievală, după cum reiese din mulțimea documentelor legate fie de dijma din stupi, fie de mulțimea prisăcilor și a stupilor.

În actele de danie nu lipsesc locurile de prisăci și stupi. Un zapis din 1693 de danie Mitropoliei de Iași a unei jumătăți de sat Văcotești și a 56 stupi matce de către Anastasie Savin Uricarul. La 12 martie 1627 Constantin Moghilă Vodă întărește lui Necoară uricar o prisacă cumpărată cu 20 taleri de la urma-

ştii lui Petre Traistă „ca să sădească singur acolo o prisacă în pădure mereu, în pădure bătrînă cu fîntînă". 20 august 1628 Dorohoi — s-a scris un zapis de vînzare prin care Tiron Savu din Sălişeul de Sus vinde lui Cazac Grigă din Pomîrla pe 35 taleri — 3 locuri de prisăci cu mulţi stupi. Dintr-un document, de pe timpul voievodului Alexandru cel Bun, (1400 — 1432), desprindem că negustorii lioveni aveau privilegiul de a transporta ceara din Muntenia şi Braşov, în Ţara Leşească, cu condiţia să achite, la vămile Bacău, Suceava şi Siret, de fiecare „piatră de ceară", ce varia între 100 şi 200 de ocale, cîte un groş (Costăchescu M. Documente Moldoveneşti. II, 1932. 636). Într-un hrisov din 26 ianuarie 1453, semnat de Alexandru al II-lea (1415 — 1455), fiul lui Iliaş Vodă, se hărăzeşte mănăstirii Probota toată ceara domnească din Tîrgul Frumos şi o prisacă domnească, Ştefan cel Mare (1457 — 1504), pe lîngă imensele bogăţii de care dispuneau unele mănăstiri, a suplimentat patrimoniul acestora cu noi donaţii. Aşa mănăstirea Putna, a primit între altele, toată dijma de ceară, din Tîrgul Siretului, ca şi o prisacă la Comana ; mănăstirii Probota, în vara anului 1466, pentru sufletul şi mănăstirea Doamnei Oltea" (1465), o jumătate de piatră de ceară din Tîrgu Frumos şi toate berbinţele (adică butoiaşele) de miere ce se vor strînge din dijma satelor monăstireşti şi a oamenilor ei de la Bonta ; mănăstirea Neamţ, la 30 septembrie 1503, a primit drept donaţie o prisacă în braniştea domenească la Bohotin şi un mertic anual de 6 pietre de ceară din pietrele domneşti de la Tîrgul Neamţului (Giurăscu C. C., Ist. rom. II. 2. 1937, 90, 93, 94).

Moldova „după ce a ajuns cu totul în puterea turcilor, a trebuit să plătească anual 160 mii reali, cîte 10 mii ocale de ceară şi miere, către sultan, plus 600 de cîntare sulf, 1320 ocale ceară şi 500 piei de bou pentru necesităţile arsenalului". (Topa E. Din trecutul apiculturii în România, Studii şi com., Suceava 1973, 387).

Un document de la 1740, arată cum negustorul grec Manoli, cu încărcătură de miere, în drum spre Botoşani, a fost prădat de cazaci (Iorga N., Studii şi documente).

Există sute de documente ale mănăstirilor şi voievozilor cu referiri directe sau indirecte la tema în discuţie dar nouă ne-a atras atenţia un zapis din 7 ghenar 1645 care spune „Adecă eu Toader Grecul de Sămeni scriu şi mărturisesc prin mine că am vîndut locu de prisacă unde-i va plăcea la sat la Sămieni însă cît va arunca un voinic cu toporul în toate părţile cum au fost obiceiul de veac, dumisale vistiernicului Issariul direptu 10 galbeni dinaintea lui Romaşcu căpitan şi Ionaşco aprodul de Dragomireşti".

Se vorbeşte despre o practică veche şi anume pentru alegerea locului de prisacă, fie în văile, unei ape, fie într-o poiană curăţită de pădure, se obişnuia să se arunce cu măciuca în toate părţile de un om voinic, de un om de mijloc, aşa că raza unei prisăci era mult la 100 paşi. Se cerea că în caz de se zvîrlea cu toporul să fie un om voinic, iar cînd se zvîrlea cu măciuca putea să fie şi om de mijloc.

În „Sămile vistieriei Moldovei pe lunile iulie şi august 1764 ni se dă explicaţia că în totalul de 37 870 de galbeni care reprezintă desetina de stupi pe toată ţara, „nu se se cuprind cei 1010 unghi ce-i dau Botoşanii, fiind venitul Doamnei. "Întrucît de fiecare stup se luau cîte patru parale şi jumătate re-

zultă că în ținut erau 32 915 stupi puși în taxa desetinei în afară de stupii scutiți. În toată țara Moldovei erau 669 951 stupi. Numai acest venit anual de 3 703 lei și 40 bani (al Doamnei) era foarte frumos dacă ne gîndim că numai cu un leu de atunci, care avea 120 bani, puteai cumpăra 20 ocale de carne de vacă sau cinci ocale de unt.

Împuternicitul raguzan, Ștefan Raicevici arată că la 1785, s-au achitat 120 mii lei, pe deseatina de albine în Moldova". Sub domnia lui Grigore Calimachi (1761 — 1764, 1767 — 1769), din Moldova, cîștigul rămas pe urma produselor apicole, care se trimit la Veneția, este evaluat la o mie de pungi anual, adică 500 mii lei.

Alexandru Iliaș, domn al Moldovei (1620 — 1621, 1631 — 1633), fiul lui Iliaș Lăpușneanu, întărește la 17 martie 1621 lui Isac Stîrcea un țigan „cu toți copiii", cumpărat de la cneaghina Cărstina pentru 2 poloboace de miere (Documente privind istoria României. A. Moldova. sec. XVII, vol. V. p. 22—23, nr. 24).

În secolul al XIX-lea un apicultor german plătit de stat, deși nu cunoștea limba română îndeajuns, a ținut la Iași cursuri de apicultură și chiar în bugetul statului (a Ministerului de Domenii) era prevăzut un apicultor care a răspîndit pe o bună scară modernismul în județele Bacău, Roman, Botoșani și Dorohoi.

Marele Dicționar geografic al României, de Lahovary, consemnează, pentru finele sec. XIX, aproape toate localitățile din nordul Moldovei cu un bogat inventar de stupi. Dintre acestea amintim și noi doar cîteva : Darabani — 575 stupi ; Deleni — 500 stupi ; Fîntînele 393 stupi (3 000 Kg miere și 300 Kg ceară anual) ; Hudești 412 stupi Havîrna — 252 stupi ; Hilișeu — 90 stupi etc.

Totalul județului Dorohoi era de 7 319 stupi.

De la 1900 pînă în prezent numărul stupilor în nordul Moldovei a scăzut considerabil. S-a ajuns ca în prezent, actualul județ Botoșani să nu depășească cifre de 2 200 de stupi.

Cum se explică aceasta, după părerea noastră :

— Preluarea de suprafețe întinse pentru agricultură, a dus la scăderea suprafețelor împădurite și a fînețelor.

— Renunțarea definitivă în ultimii ani la stupii primitivi cum ar fi știubeile, coșurile din nuiele și menținerea la prețuri ridicate a stupilor sistematici.

— Preluarea locului mierii de către zahărul produs în cantități industriale și la prețuri rezonabile.

— Modernizarea agriculturii prin folosirea de îngrășăminte chimice, insecticide, insectofungicide etc.

— Mecanizarea agriculturii a contribuit la deplasarea unei mari părți a forței de muncă de la sat la oraș.

Toate acestea nu pot justifica lipsa de interes și delăsarea atît a persoanelor particulare cît și a unităților agricole de stat sau a celor silvice din zonă.

Dacă în nordul Moldovei situația este nesatisfăcătoare în cea mai mare parte a țării progresul apiculturii este direct proporțional cu progresul economiei naționale în ansamblu adică fără precedent. Dacă înainte de război, numărul stupilor se ridica la nivel de țară la 446 000 pentru anul 1938, acesta a ajuns în 1973 la peste 1 milion, iar în 1977 la 1 158 000 stupi.

Sediul „Apimondiei" este la București, unul dintre cele mai moderne Institute de cercetări apicole din lume este la Băneasa — București numeroasele ordine și medalii primite de apicultorii români arată înalta clasă a apiculturii românești.

În timp ce sudul țării a sporit creșterea albinelor, nordul Moldovei cu bogate tradiții în albinărit a lăsat la periferie această frumoasă îndeletnicire. Situația trebuie schimbată pentru că valoarea economică a albinelor este uriașă și aici există condiții prielnice creșterii acestora.

Ce este mai bun ca mierea cu putere ei de hrănire fără seamă, cu valoarea ei terapeutică ; sau ceara obținută din fagurii clădiți de albine ; propolisul sau cleiul albinelor cu care își astupă crăpăturile și ung pereții, acoperă dăunătorii intrați în stup ; lăptișorul de matcă, produs ca secreție a glandelor faringiene ale albinelor lucrătoare, folosită de ele pentru hrănirea larvelor de albine lucrătoare în primele trei zile, a larvelor de matcă în tot cursul stadiului larvar și a mătcilor în perioada ouatului ; polenul folosit de albine în hrana lor ca aliment proteic ; veninul, folosit în scopuri terapeutice etc. ·

Cea care cîștigă cel mai mult de pe urma albinelor este producția agricolă. În ultimul timp (deceniu) se practică în țara noastră o apicultură pe fond forestier dar după cum au remarcat agronomii și biologii pierde enorm agricultura.

Majoritatea plantelor de cultură, plante furajere, horticole, forestiere, oleoeterice, medicinale și decorative sînt cu polenizare entomofilă. Se obține o îmbunătățire a calității fructelor, legumelor, semințelor. Se poate dirija zborul albinelor spre o polenizare suplimentară completă. Avantajul polenizării entomofile constă în siguranța cu care este plasat polenul pe stigmatul florii.

În condiții experimentale la floarea-soarelui după introducerea polenizării cu albine s-a obținut un spor de producție de peste 1 000 Kg la ha, iar producția de miere e de peste 40 Kg la ha. La plantele furajere, polenizarea cu ajutorul albinelor contribuie la o ridicare a producției de semințe cu 300 %.

La Băneasa — București în urma experimente s-a plasat o stupină lîngă cultura de hrișcă. Producția de sămînță a fost de 1 880 Kg/ha. Stupina fiind amplasată la altă tarla la 500—600 m prod. de sămînță a fost de 1 250 Kg/ha, iar cînd era la 2 000 m, prod. de sămînță a fost de 30 Kg/ha. Orice comentariu e de prisos.

Ion Ionescu de la Brad scria într-un „Calendar al bunului cultivator" editat la București în 1861 că „nu este animal mai folositor săteanului nostru ca albina ; ea îi îndulcește viața și dă produsele muncii ei fără ca oamenii să facă mari eforturi".

Așa este, mai ales cînd ne gîndim că gingașa albină pentru a strînge 1 Kg de miere trebuie să parcurgă o distanță egală cu înconjurul Pămîntului — 40.000 Kg și să viziteze 6.500.000 flori de trifoi sau 4.500.000 flori de sparcetă sau 2.000.000 flori de salcîm.

Albinăritul trebuie reactivat, în special noi, cei de la catedră și cei din agricultură să facem front comun pentru a trezi dragostea copiilor și a tinerilor pentru această ocupație milenară.

Albinăritul este o îndeletnicire deosebită care cere, mai mult ca în alte domenii, pricepere, răbdare, multă pasiune și muncă, dar și satisfacțiile sînt pe măsura eforturilor depuse.

BIBLIOGRAFIE

BARAC I. — *Creșterea albinelor*, Ed. Agro-Silvică, Buc. 1965.
BĂCĂUANU V. — *Podișul Moldovei*, Ed. șt. și enciclopedică, Buc. 1980.
CARDAȘ A. — *Județul Botoșani*, Buc. 1980
COSTĂCHESCU M. — *Documente moldovenești*, 1932
COSTĂCHESCU M. — *Documente moldovenești*, 1932
GIURĂSCU C. — *Istoria românilor*, 1937.
HRISTEA C. — *A.B.C.... apicol*, Ed. Agro-silvică, Buc. 1967
LAHOVARY G. — *Marele dicționar geografic al României*, Buc. 1900.
ȘANDRU I. — *România — geografie economică*, Ed. did. și ped. Buc., 1979.
ȘTEFĂNESCU GH. — *Apicultura*, Ed. Agro-silvică, Buc., 1960
TUFESCU V. — *România*, Ed. șt. Buc., 1974
* * * — *Terra nostra*, Culegere de comunicări științifice Buc., 1969.
* * * — *Studii și comunicări de ocrotirea naturii*, III, Suceava, 1973.

EVOLUȚIA PESCUITULUI ȘI PISCICULTURII ÎN JUDEȚUL BOTOȘANI

CONSTANTIN RUSU

„Piscicultura este un sector economic care are mari contingențe cu agricultura. Ea se desfășoară într-un mediu natural comun ce poate fi controlat, corectat de om.

Populația ce practică această activitate locuiește în cea mai mare parte în mediul rural" consemnează lapidar I. Șandru în lucrarea sa „România —geografie economică" ultima ediție.

Acest important sector economic a constituit obiectul de studiu în ultimii cincizeci de ani pentru mai mulți cercetători.

Grigore Antipa, botoșănean de origine mare biolog român a făcut studii profunde de economie piscicolă în perioada dintre cele două războaie mondiale, mai cu seamă pentru zona Dunării.

Ion Borcea a studiat acest aspect mai ales asupra Mării Negre

S. Cărăușu și Th. Bușniță s-au preocupat de piscicultură în general.

Pentru zona de care ne ocupăm au făcut studii mai ales specialiștii de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași printre care amintim pe M. Apăvăloaie, V. Băcăuoanu, B. Băieșu, etc.

Studii cu caracter general care interesează și tema de față sînt „Lacurile României" de Petre Gîștescu și „Istoria pescuitului și a pisciculturii în România" a lui C. C. Giurescu.

La nivelul județului nu s-au întreprins studii speciale cu privire la acest aspect cu toate că în lucrarea „Județul Botoșani" apărută în 1980 se menționează că „Județul Botoșani este un mare producător de pește (locul doi pe țară), amănunt care nu este lipsit de importanță, În adevăr întreprinderea piscicolă Botoșani valorifică anual din iazurile în medie 2 000 tone pește.

O studiere atentă a documentelor istorice, a lucrărilor de specialitate ne pun în fața unor date deosebit de interesante cu privire la istoricul pescuitului și pisciculturii pe teritoriul județului Botoșani. Cuprinzînd în arealul său actual partea nordică a C. Jijiei, cu condiții naturale propice amenajării de iazuri și heleștee din timpuri foarte îndepărtate, pescuitul a constituit pentru mulți din locuitorii acestei părți de țară o îndeletnicire importantă.

Vorbind despre însemnătatea pescuitului în trecut C. C. Giurescu menționează că acesta era dezvoltat „în special în Moldova asigurînd locuitorilor pește din abundență și ieftin", asta în comparație cu Ț. Românească și Transilvania dar vom vedea că mulți călători străini sînt impresionați de bogăția de pește a Moldovei.

În avul mediu pescuitul a devenit ocupația de căpetenie a multor călători din zona noastră nu atît pentru a-și îmbunătăți alimentația ci și pentru folosirea peștelui ca produs de schimb, pentru negoț. Prin adoptarea creștinismului, peștele a devenit aliment predilect — înlocuind carnea — pentru călugării numeroaselor mănăstiri, mai ales în timpul posturilor dar și un aliment obișnuit în timpul anului.

Marile bălți și gîrle, apoi iazurile special amenajate erau surse sigure de mari cîștiguri pentru marii proprietari.

Spicuim în continuare cîteva din mărturiile scrise care demonstrează importanța ce se acordă în evul mediu pescuitului și piscicultului pe teritoriul județului Botoșani.

Ca o primă perioadă de construire și extindere a iazurilor este socotită aceea cuprinsă între sec. XV — XVI.

„Alexandru cel Bun întărește celor trei fii ai lui Ioan vornicul, la 3 iunie 1429, mai multe sate între care unul „pe Iubăneasa, la iaz".

La 18 februarie 1445, Ștefan voievod, întărește lui Mihail logofătul două sate și „ iazul la Jijioara uscată". Iar un călător german care a avut prilejul să cunoască Moldova în timpul primei domnii a lui Petru Rareș, spunea că țara„e plină de ogoare de vii, de turme de heleștee, de bălți cu pești aleși și feluriți".

Italianul Cromo arată prin 1564—1565 că Moldova e „foarte bogată în peștii cei mai aleși", iar iezuitul ungar Paul Beke, care vizitează Moldova în 1664 spune „Țara.... întrece alte țării cu numărul de heleștee și lacuri, de aici mulțimea de necrezut a peștilor."

Mulțimea de documente și mărturii din această perioadă nu-și găsește locul în prezenta comunicare.

O a doua etapă în construcția iazurilor și heleșteelor și pentru teritoriul județului Botoșani o constituie sec. XVII — XVIII. Lîngă satul Lișna aproape de Dorohoi era „helesteul bradului" numit așa după vreun brad care crescuse probabil pe malurile lui: La 4 februarie 1662 Eustație Dabija îi întărea lui Toader Jora. În hotărnicia din 26 august 1668 a satului Verbia are ca punct de plecare și de reper, între Broscăuți „iazul carasului" soi de pește obișnuit pentru apele din zonă.

Interesant este numele unui iaz de baraj natural de pe Miletin atestat în documentele din 1 sept. 1619 și 3 aug. 1620 numit „iazul lui Dumnezeu" despre care se dă următoarea lămurire „am mersu cu acei oameni buni tot pe matca Meletinului..... pînă unde se cheamă iazul lui Dumnezeu, unde s-au năruit dialu de asupra Miletinului". Rezultat deci dintr-o alunecare de teren masivă nefiind făcut de cineva anume ci de un fenomen al naturii, oamenii l-au numit ca atare după credința lor. Într-un document din aprilie 1636, de la Vasile Lupu apare „iazul cel mare mai sus de Dorohoi despre care se știe că era străbătut de Jijia și alimentat de izvoare și de pîrîul Buhai.

Referiri, la acest iaz sau iezer, ceea ce ar putea însemna și lac natural după unii, avem cu mult înainte, respectiv la 7 martie 1587, 5 august 1620.

În zona Dorohoiului se vorbește și despre iazul lui Cîrstea zăpazul lui Toma Porcarul, iazul lui Badeiu, rîpa din iezer, iazul Pribeagului, sau de satul Pescari, vecin cu Șendricenii. Numele de pescari ne vorbește de la sine de ocupația de căpătîi a locuitorilor săi care „vînau" pește din „iezer" cum

spun documentele. Acest sat mai era menționat la 1735 ca „sălișteа mănăstirii Bîrnova. Astăzi fie că a dispărut, fie că și-a schimbat numele" spune C.C. Giurescu. Noi înclinăm să credem unul și același sat cu satul Iezer.

Pe la 1670 Iezerul Dorohoiului se afla în proprietatea mănăstirii Sucevița, Dragomirna și Bîrnova. Aflăm aceasta dintr-o plîngere adresată la domnia lui Duca Vodă—31 ian. 1670, precum că tîrgoveții și chiar șoltuzul „vînează peștele din iezer".

D. Cantemir în Descriptio Moldavie pomenește de „lacul din Dorohoi" cu mulțime de pești, în timp ce medicul german A. Wolf care a stat în Iași în repetate rînduri între anii 1780 și 1798 arată că în piața orașului se aduce atîta pește în cele două zile de tîrg săptămînale, încît atunci cînd nu sînt destui cumpărători el este azvîrlit nemaputînd fi păstrat din cauza alterării.

Același medic releva mulțimea peștilor din iezerul Dorohoiului menționînd chiar că ar fi primul din Moldova.

Cu timpul însă și acesta scade în suprafață. Ghibănescu susține că avea o lungime inițială de 30 km, în 1900, scăzuse la 430 ha. e vorba numai de luciul apei, iar în 1928 lungimea lui era de numai 3 km.

O a treia etapă in evoluția iazurilor este socotită cea cuprinsă între 1801 — 1850. Cînd în 1837 iermonahul rus Partenie străbate Moldova, el trece și pe la mănăstirea Vorona, despre care arată că are „multă pădure și loc pentru pîine și felurite grădini și vie · · · și două iazuri mari cu pește" pe lîngă „multe vite și stupi cu albine".

Apoi tot un german, W. Derblich, relevă în 1859, frecvența iazurilor sau heleșteelor în Moldova vorbind despre cantitatea mare de pește care se vinde la un preț foarte mic.

Și pentru această perioadă iazurile din preajma Dorohoiului sînt frecvent amintite de documente. Așa bunăoară la 18 decembrie 1838 în hotărnicia tîrgului față de satele vecine apare și iazul Cohălaia de pe moșia vecină Cobîle — azi satul Cobîla.

În comunicarea sa din 1968, I. D.Marin, spune printre altele „dar ceia ce i-a atras mai mult pe voievozii care au făcut acest apanaj a fost mulțimea iazurilor cu pești. „Călcînd suprafața vetrelor vechi de pe Dresleuca, pîrîul lui Dumitru, Sitna și Ursoaia, ajungem la un total de 457 ha de iazuri în afară de iazul Dracșani, care era tot domnesc.

Iazul Dracșani — „iazul mare" — împreună cu moșia Dracșani a fost dăruit de Ursachi Vistiernicul la nunta sa de către nunii cei mari Iliaș Alexandru-voievod cu doamna sa".

A patra etapă de dezvoltare a pisciculturii o constituie ultima jumătate a secolului al XIX-lea. În această perioadă iazurile mari cunosc o bună întreținere și exploatare relativ rațională dar după împroprietărirea de la 1864 multe bălți și iazuri sînt distruse prin desecări. Ne referim aici la iazurile comatate și năpădite de vegetație terenurile băltite și bahnele care au dus la redarea de mari suprafețe agriculturii .

Oricum pentru pentru finele secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru o evidență foarte bună a iazurilor din zonă ne-o oferă „Marele dicționar geografic al lui Lahovary".

În aceeași perioadă locul morilor de apă este luat de către morile de abur și cele cu benzină. Părăsirea iazurilor de către proprietarii morilor duce treptat și la dispariția acestora.

Frecvența iazurilor este încă foarte mare și prezența lor este la tot pasul pe teritoriul județului nostru. Aproape că nu este localitate să nu aibă cîteva iazuri și mai multe heleștee. Spre exemplu: Darabani cu 11 iazuri din care iazul Turcului cu 42 ha, iazul Mihalcei cu 22 ha. Jepăria, cu 22 ha, toate cu pești buni și raci, Dimăchenii cu 21 iazuri, Dersca cu 3 iazuri, etc.

Numai pentru fostul județ Dorohoi se dă în lucrarea amintită o listă de 20 iazuri mari cuprinse între 21 ha. și 430 ha. Cel mai mare se menține iazul Dorohoiului cu 430 ha. pe Jijia, urmat de iazurile : Mănăstireanul 315 ha, Roznovanul — 315 ha, Hanul — 214 ha.

Suprafața totală a celor 20 iazuri mari din fostul județ Dorohoi însumează 1925, ha, și asta fără a socoti mulțimea iazurilor și heleșteelor sub 20 ha.

Despre toate aceste iazuri se spune că erau pline cu pești frumoși, mulți raci și chișcari.

Călătorul slav D. Roscovich, semnalează în jurnalul său că la Dorohoi, în 1762 a găsit „raci și diferite specii de pești". Așa se face că stema veche a ținutului Dorohoi înfățișează un rac, așa o găsim în pecetea cea mare a lui Mihai Sutzu. Ea simbolizeată abundența în raci a iazurilor și cursurilor de apă de prin această parte a țării.

Și stema modernă, de după primul război mondial, a județului Dorohoi a adoptat același simbol. El (simbolul) este prezent și pe frontispiciul clădirii Muzeului de Științele Naturii din Dorohoi, un motiv în plus pentru care a apărut ideea construirii la subsolul clădirii a unui acvariu modern.

Urmează o perioadă de declin a pescuitului mai ales după anul 1921. cînd are loc o nouă mare împroprietărire. Declinul se mai accentuiază în preajma celui de-al doilea război mondial. Numărul iazurilor s-a redus odată cu dezvoltarea agriculturii de tip cerealier. Ion Atanasiu (1938) apreciază că în cîmpia Moldovei s-au desființat iazuri pe o suprafață totală de 10.000 ha.

Întru-cît, așa după cum menționa Th. Bușniță (1935) „că terenurile bune pentru agricultură, sînt și bune pentru heleștee", între agricultură și piscicultură s-a iscat un conflict taciturn mai ales în perioada modernă.

În 1950 situația pentru Cîmpia Moldovei era foarte proastă. Se ajunsese numai la 50—60 iazuri funcționale. În 1963 existau 660 de iazuri și vetre de iazuri, care au început să fie redate circuitului piscicol, cu o suprafață totală de 9 800 ha. În 1969 320 dintre acestea, cu o suprafață de 6 350 ha, erau deja utilizate sistematic.

Pentru județul Botoșani iazurile constituie un element indispensabil din peisaj. Iazuri ca Dracșani, Hănești, sau cele recente de pe Siret de la Bucecea sau de pe Prut de la Stînca — Ștefănești sînt adevărate lacuri. Există în prezent șantiere pentru noi amenajări pe Miletin, Jijia sau Bașeu, acțiunea trebuind continuată la nivelul C.A.P.-urilor, I.A.S.-urilor sau chiar la nivelul gospodăriilor țărănești cu posibilități în acest sens. În ultimul caz este vorba de heleștee.

Iazurile sînt o necesitate nu numai pentru piscicultură, ci și pentru asigurarea rezervelor de apă necesară agriculturii, producerii de energie și mai

ales pentru regularizarea cursurilor de apă. Ne-am cam grăbit cu desecările ca și în cazul înlocuirii cailor cu mașinile.

E drept că flora noastră de pescuit a crescut foarte mult în ultimul timp, de la 4 traulere în 1968 la 31 în 1975 și la aproape 50 în prezent. Dar să nu uităm că din oceane iau pești aproape toate țările, în timp ce din iazurile noastre nu pescuim decît noi.

BIBLIOGRAFIE

GRIGORE ANTIPA, *Pescăriile României*, Buc., 1939
GRIGORE ANTIPA, *Politica de stat în chestiunea pescăriilor domeniale*, Buc., 1922
GRIGORE ANTIPA, *Punerea în cultură a regiunilor bălțoase a(le) României*, Buc., 1927
GRIGORE ANTIPA, *Intensificarea producției pescăriilor*, Buc., 1935
VASILE BĂCĂUANU, *Podișul Moldovei*, Ed. șt. și enciclopedică. Buc., 1980.
THEODOR BUȘNIȚĂ, *Cartea crescătorilor de pește* col. *Cartea satului*, Buc., 1935
ANDREI CARDAȘ, *Județul Botoșani*, col. Județele patriei, Buc. 1980
ANDREI CARDAȘ, *Botoșani — ghid turistic*, Ed. sport-tur., Buc. 1983
PETRE GÎȘTESCU — *Lacurile din România*, Ed. Academiei R.S.R., Buc. 1971
IOAN ȘANDRU, *România — geografie economică*, Ed. did. și ped., Buc. 1979
VICTOR TUFESCU, *România*, Ed. științifică, Buc., 1974
C. C. GIURESCU, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, Ed. Academiei R.S R., Buc., 1964.
* * *, *Botoșani — istorie și contemporaneitate*, Culegere de comunicări științifice, Comitetul de Cultură al Jud. Botoșani.
* * * — *Terra nostra*, Culegere de comunicări științifice, Buc. 1969
MIHAI APĂVĂLOAIE — *Pescuitul în Cîmpia Moldovei*, Analele Univ. Al. I. Cuza. Iași, 1958
G. I. LAHOVARI, *Marele dicționar geografic al României*, Buc. 1900.

PREZENȚA ANTITEZELOR ISTORICE LA EMINESCU

CRISTIAN POPESCU

1. Goethe spunea undeva că „A trăi o idee înseamnă a trata imposibilul ca și cînd ar fi posibil[1]. Pentru Eminescu, a trăi o idee înseamnă *a trăi poezia*, căci, indiferent în ce modalitate ar fi exprimată, la Eminescu o idee *trăită* este o idee poetică — o idee supremă. Ideea, exprimată sau nu propriu-zis poetic, o dată ce a fost ridicată la rang de idee trăită, deci poetică, este o idee supralogică, adică nu are neapărată trebuință să streacă printre furcile caudine ale argumentației, ci se instituie plenar ca o determinație ineluctabilă (asupra semnificației acestor considerații paginile următoare vor aduce clarificări).

Încă în 1870, la apariția *Epigonilor*, înțelegerea poeziei ca idee trăită se conturase:

> Ce e poezia ? Înger palid cu priviri curate,
> Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate,
> Strai de purpură și aur peste țărîna cea grea.

Iar în *Memento mori*, apropiată în timp, ideea trăită, poezia este așezată în antiteză cu realitatea ternă, dar și, explicit, cu ideea rațională, logică — rece:

> Una-i lumea-nchipuirii cu-a ei mîndre flori de aur,
> Alta unde cerci viața s-o-ntocmești, precum un faur
> Cearc-a da fierului aspru forma cugetării reci.

Credem că stările de lucruri legate de trăirea ideii, asupra căreia am insistat, sînt de primă importanță pentru înțelegerea antitezei istorice și a concepțiilor național-patriotice ale acesteia.

Evident, numai Eminescu afirmă tot ceea ce afirmă ··· Eminescu. Și totuși ne permitem să afirmăm că eminescologia, în primul rînd cea mai veche, a greșit atunci cînd a dat statut de egalitate tuturor spuselor lui Eminescu, cînd le-a abordat numai *literal*[2]. Ideile istorice ca și cele sociale și poli-

---

[1] I. W. Goethe, *Maxime și reflecții*. Trad. Gh. Ciorogaru. București, Ed. Univers, 1972, p. 71.

[2] Din multitudinea de exemple ne vom referi doar la următoarele lucrări: D. Murărașu, *Naționalismul lui Eminescu*, București, Ed. Bucovina, f. a. și Gh. Vornica, *Gîndirea biopolitică a lui Eminescu*, Sibiu, Ed. Astra, 1942. Pe de altă parte, vom nota aici observația lui E. Lovinescu, anume că: „Prin prestigiul talentului său, Eminescu a creat [...] un fel de misticism național" (E. Lovinescu, *Istoria civilizației române, moderne* ediție de Z. Ornea, București, Ed. Științifică, 1972, p. 304.

tice, brăzdează poezia şi capătă formele cele mai violente în proza politică. Nu vom porni la a urma modelul istoric eminescian numai pentru că Eminescu este poetul nostru naţional şi mîndria pentru resursele spiritului românesc. *Nu-i vom putea împărtăşi toate ideile,* dar este o eroare să epurăm pur şi simplu din demersul critic ceea ce nu putem împărtăşi, iar aici de asemenea eminescologia a greşit, în primul rînd prin reprezentanţi mai noi[3]. Nu este vorba, evident, nici de a extrage de peste tot de unde se poate „lucrurile pozitive", cum nu este vorba nici de a interpreta şi tălmăci textele, pînă cînd Eminescu ajunge să semene bine cu noi. Eminescu a avut şansa de a fi trecut din categoria poeţilor mari în cea a marilor poeţi *naţionali.* Şansa lui e de fapt şansa noastră. Dar concepţia că ideile lui Eminescu — deoarece el ne este un antemergător, care a gîndit patriotic şi a exprimat cel mai frumos acest gînd — nu pot să nu fie identice cu ideile noastre de azi, este o concepţie falimentară din punct de vedere ştiinţific. Iar aceasta pentru că *Eminescu* înseamnă un organism intelectual şi poetic viu, care, ca orice organism viu, are a se teme întîi de toate de tipare şi închistări. Este vorba deci de a înţelege funcţionalitatea unui sistem de gîndire[4], înăuntrul căruia anume elemente se înlănţuie în perfectă concordanţă — să luăm ca exemplu doar ideea monarhismului, în care Eminescu a crezut. Problema erorilor gîndirii politice eminesciene a fost abordată ; cauză a acestora a fost apreciat temperamentul impetuos al poetului (Şt. Pascu[5]), faptul că publica într-un ziar conservator (Zoe Dumitrescu-Buşulenga[6]). Apoi, faptul că : „În anii studiilor vieneze şi berlineze a suferit [···] influenţa nu totdeauna binefăcătoare a lecturilor sale străine şi cu deosebire a istoricilor naţionalişti germani. De la Treitsche, istoricul Prusiei bismarkiste, Eminescu a putut să-şi însuşească, fără desăvîrşit control critic şi împotriva generoaselor sale aspiraţii originare, cîteva din doctrinele reflectate apoi în activitatea sa de la *Timpul* : naţionalismul, xenofobia, monarhismul, conservatorismul etc. (Ş. Cioculescu[7]). În disputele sale filosofico-social-politice, Eminescu poate fi acuzat uneori de patimă şi de greşeală.

---

[3] Cf. următorul punct de vedere al lui Ov. S. Crohmălniceanu : „Adesea observăm cu nemulţumire cum anumiţi istorici literari s-au specializat să treacă absolut cu vederea orice aspect amendabil din opera şi viaţa autorilor reputaţi [...] Un scriitor, cu adevărat mare nu scade atnci cînd e înfăţişat în lumina adevărului [...] Sfinţii seamănă toţi unul cu altul. în „Luceafărul", 16 octombrie 1976, p. 3.

[4] Gh. Bulgăr spunea că : „Cei care l-au acuzat pe Eminescu de xenofobie, de conservatorism, de negare a prezentului şi de slăvire doar a trecutului, ignoră condiţiile istorice reale ale epocii în care el a scris, uită circumstanţele economice şi cerinţele reorganizării în anii independenţei noastre, în anii de luptă şi răsturnări cînd cei mai îndrăzneţi, mai fără scrupul, cînd cei isteţi la vorbe puteau să-şi pună mai uşor în valoare vicleniа şi veleităţile politice ; uită de asemenea că doar o mînă de oameni luptă pentru cultură şi ştiinţă, pentru instruirea celor mulţi de care modernizarea ţării avea nevoie, uită că legea supremă a gînditorului şi ziaristului de la *Timpul* a fost adevărul, iar soluţia relelor despre care el vorbea sta în muncă, în creaţie, că perspectiva progresului depindea de capitalul de cultură şi virtuţi civice ale maselor." (Gh. Bulgăr, *M. Eminescu. Coordonate istorice şi stilistice ale creaţiei,* Iaşi, Ed. Junimea, 1980, p. 118 — 119).

[5] Şt. Pascu, *Eminescu om politic,* în : „Manuscriptum", Bucureşti, nr. 1/1976, p. 31.

[6] Z. Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu. Cultură şi creaţie,* Bucureşti, Ed. Eminescu, p. 199.

[7] Ş. Cioculescu, *Aspecte de critică socială eminesciană,* în : *Studii eminesciene,* Bucureşti, EPL, 1964, p. 248.

Sigur însă nu poate fi acuzat de nesinceritate. Și acest lucru e foarte important. „Trecutul [î]i marmură, presentul [î]i Dumnezeu, viitorul [î]i umbră. Și eu pun destinul acestei lumi într-o inimă de om" — scria poetul (ms. 2 255, f. 205). „Greșeala" lui Eminescu, atunci cînd ia atitudine în viața politică — mai bine zis : naivitatea lui — este de a crede că ajunge doar să numești adevărul pentru a stîrpi minciuna. Dar apoi s-a întîmplat că unele dintre adevărurile pe care le-a întrevăzut Eminescu au fost infirmate de istorie. În astfel de cazuri Eminescu nu mai e Eminescu ? Nu poate fi așa. Însă pentru că Eminescu este *Marele nostru Eminescu*, folosul nostru stă în a înțelege structura unei gîndiri complexe[8], cu ceea ce reprezintă ea lumină și umbră, iar nu de a o deforma în ideal chip cioplit. Credem că nesinceritatea nu poate constitui în nici un fel o metodă de abordare a totalei sincerități eminesciene.

Eminescu a pus preț pe ideea, edificată tot pe polarități antitetice, a ierarhizării adevărurilor, pe care o întîlnim, formulată poetico-filosofic în următoarea aserțiune : „Ierarhia luminei și egalitatea întunericului e o luptă între Eran și Turan, între lumină și întuneric, între libertate și sclavie, între libera. ierarhie [a] luminii și egalitatea stupidă a întunericului". (ms. 2275 B, f. 20)- Eminescologia s-a oprit îndelung asupra gîndirii istorice eminesciene și au alternat concluzii generale asupra sentimentului cuprinzător pesimist sau optimist. În ceea ce ne privește, credem că trebuie marcată polaritatea între *pesimismul eminescian* la **nivel istoric universal** (care se dezvălui și la nivelul cuvintelor și dinapoia lor ca sentiment al deșertăciunii și avertisment pentru *Memento mori*) și *optimismul eminescian* la **nivel istoric universal** (care se dezvăluie în principal dinapoia cuvintelor ca *nădejde*, existînd încrederea în ceea ce „ar fi de făcut"). Patriotismul propriu-zis nu este, indiferent de ceea ce a lăsat să se înțeleagă uneori eminescologia, în mod automat optimism istoric, căci *sentimentul* însuși nu înseamnă încă optimism, ci devine optimism numai după ce este dublat de *încredere*. Lucrurile ne amplifică însă, deoarece. față de aceste alcătuiri, elementul *istoric* nu rămîne în stare de ingenuitate, ci peste el se suprapune fie *politicul*, fie *socialul*, ori se suprapun amîndouă.

Eminescu gîndește lucrurile radical — *antitetic* pe principiul alb sau negru, conform formulei creativ-poetice. *Opțiunea* este a măsurilor întregi și

[8] Referindu-se la *Creativitatea eminesciană*, D. Caracostea insista asupra abordării elementelor unei gîndiri dinăuntrul acesteia : „Nu este însă deajuns ca textul cutărei sau cutărei plăsmuiri să fie integrat în viața din care a purces, potrivit urmelor păstrate în manuscrise ; se cere ceva mai mult : din toate plăsmuirile să-ți întruchipezi intuiția totală a factorilor creatori. Vom descifra deci aceste puteri creatoare, nu din viața înconjurimii și nici din te miri ce neînsemnat amănunt biografic, ci din structura însăși a sufletului plăsmuitor, lămurit la lumina operei. Nu mai e vorba de a stabili, cum se încerca în chip naiv pînă nu de mult, o dependență a poetului de înconjurime și nici de a explica opera în chip cauzal, ca în științele naturii, ci de a arăta cum, în actul de creațiune, poetul transfigurează datele împrumutate ridicîndu-le la valoare de poezie, potrivit personalității.

A descifra experiența adînc umană a personalității creatoare și a adînci operele poetice, atît în creativitate cît și în plăsmuirea menită să ne vorbească totdeauna, iată calea cerută de natura materialului, pentru a lămuri istoric și estetic poezia. „În D. Caracostea, *Studii eminesciene*, ediție îngrijită de I. Dumitrescu, București, Ed. Minerva, 1975, p. 6.

[9] Într-o carte apărută în 1966 (*Eminescu și Schopenhauer*, București, EPT), reluată în volumul din 1981 (*De la Eminescu la Lucian Blaga*, București, Ed. Cartea Românească), Liviu Rusu, vrînd să demonstreze *Antischopenhauerianismul lui Eminescu*, insistă tocmai asupra optimismului său istoric.

ineluctabile, ca marcînd esențial elementul istoric și concretizările lui sociale și politice, căci Eminescu nu se poate exprima decît ca neînduplecat luptător total angajat.

2. Odată invocată problema opțiunii, pătrundem în analiza a ceea ce dispunem ca prim argument poetic: *Epigonii* sau antiteza bătrîni/tineri. Poemul, apărut în primul an al colaborării lui Eminescu la „Convorbiri literare" (1870), poate fi legitim privit ca *ars poetica* inițială[10], edificatoare pentru gîndirea asupra istoriei, gîndire marcată prin polarități antitetice; precum pomul *Venere și Madonă*, apărut în același an, a fost abordat ca fiind edificator pentru ceea ce am numit *antiteza categorială*.

D. Caracostea observa că: „Pentru prima dată la Eminescu, apare [în *Epigonii*] un aspect tipic al arhitectonicii lui: opoziția masivă a părților contrastante"[11], adică bătrînii și tinerii[12], caracterizați în poem printr-o suită de antiteze, în adresare directă:

> [···] spusa voastră era sîntă și frumoasă,
> Căci de minți era gîndită, căci din inimi era scoasă,
> Inimi mari, tinere încă, deși voi sunteți bătrini.

și pe de altă parte:

> Iară noi ? noi, epigonii ? ··· Simțiri reci, harfe sdrobite,
> Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte,
> Măști rîzînde, puse bine pe-un caracter inimic;
> Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază;
> În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază;
> Voi credeați în scrisul vostru, *noi nu credem în nimic* !
>
> (subl. ns.)

Izvorîte din același fascicol de gîndire generală, ideile capătă în diverse însemnări „de sertar", ca mai totdeauna, expresie întărită. Iată, în corespondență, cele două polarități în redactări aparținînd caietelor. Prima: „Cînd mă aflu față cu cei bătrîni, cu literatura din deceniile trecute, pare că sînt într-o cameră încălzită ··· simți, că acești oameni erau într-un contact nemijlocit cu un public oarecare, mic or mare, dar în sfîrșit era un public. Față cu cei moderni parcă mă simt într-o cameră rece, și într-o cameră rece, va fi observat oricine asta — pare că *lipsește* ceva, nu căldura însăși ci ceva pipăit, parcă pe peretele curat fusese ceva și nu mai este, sau simțămîntul în familie, cînd a murit cineva în casă. E un fel de deșert atît de simțit de fiecare — un fel de suflare, care cuprinde toate obiectele — parcă lipsesc din casă lucruri,

---

[10] *Junii corupți* l-a precedat (1869), dar acest poem este o anatemă și nu implică valențele filosofice ale *Epigonilor*.

[11] *Arta cuvîntului Eminescu*, în D. Caracostea, *Studii eminesciene*, *ed. cit.*, p. 266.

[12] Poetul nostru intitula partea a treia din *Icoane vechi și icoane nouă* chiar *Bătrînii și tinerii*. Să mai notăm că sentimentul epigonic este tratat, aproape în timp de Eminescu, de Immermann, în romanul *Die Epigonen* (apărut în 1836); altfel, reprezintă o conștiință timpurie dobîndită (toți bătrînii și-au avut bătrîni !), pe care o întîlnim la Ioan de Sulisbury (Metalogicus. III, 4), la Bernard de Chartres (vd. A. Schobeltzine, *Arta feudală și rolul ei social*, trad. C. Referendaru Șerbănescu, Buc., Ed. Meridiane, 1979, p. 144) și chiar la Platon (*Phaidros*, 249 sau *Timaios*, 40 D)

nu numai corpul unui om. Vine un alt om acolo, dar simțirea pentru tine nu se schimbă. Pare că esti obicinuit a vedea privazul cu alt portret și portretul cu alt privaz" (ms. 2275 B, f. 9).

A doua : „Iar voi, tineri v-ați grupat împrejurul acestei îmblători literare, ascultați sfatul unui om care vă voiește binele din inimă. Petrescu, pălămarul, — cizmariul · · · croitorul, oameni onorabili, folositori sie și societății, au nevoie de ucenici. Decît pseudotalent în literatură, mai bine talent în cizmărie. Mai bine cel de-ntîi într-un sat decît al doilea la Roma. Ca voi au fost mii de mii de oameni pe lume și vor mai fi încă. Numănui din voi să nu-i abată cumva prin minte c-ar fi un geniu. Căci, copiii mei, Pămîntul nostru e mai sărac în genii decît Universul în stele fixe și mai lesne se naște în văile nemăsurate ale haosului un nou sistem solar decît pe Pămînt un geniu. Homer și Shakespeare, Rafael, geniile în arte se nasc odată la 3,4 mii de ani Newton și Galilei, Kant ori Darwin geniile în știință, o dată la o mie de ani încît nu știu zău dacă de la Adam pînă la Papa Leo IX au existat de toți o duzină. Încolo, sîntem cu toți niște bieți mizerabili cărora acești regi ai cugetării ne dau de lucru pentru generații înainte. Dacă avem talent, adică cîteva centigrame de creieri mai mult decît *suma communis* — î[l] putem valorifica, pentru vremea noastră, prin muncă constantă ; dacă nu muncim rămînem asemenea confraților noștri dobitoacele" (ms. 2255, f. 256).

Eminescologia a făcut să curgă multă cerneală pe tema *Epigonilor*, dar de multe ori a eludat problemele esențiale. D. Caracostea a văzut aici „conflictul dintre poezia naivă și cea sentimentală"[13] — termeni înțeleși în sens schillerian ; pe cînd D. Popovici întrevede puneri în ecuație prerafaelită[14]. S-a spus în general că Eminescu prețuiește literatura ce l-a precedat, sentiment al continuității, cu recunoștința elevului ce și-a depășit dascălii. De altfel, scrisoarea lui Eminescu, trimisă lui Iacob Negruzzi ca „explicație" pentru acest poem, are darul de a deruta pe cercetătorii „Dacă în *Epigonii* — scria poetul[15] — veți vedea laude pentru poeți ca Bolliac, Mureșan, or Eliade, — acelea nu sînt pentru meritul intern al lucrărilor lor, ci numai pentru că într-adevăr te mișcă acea naivitate sinceră, neconsștiută cu care lucrau ei. Noi cești mai noi cunoaștem starea noastră, suntem trezi de suflarea secolului — și de aceea avem atîta causă de-a ne descuraja. Nimic — decît culmile strălucite, nimic — decît conștiința sigură, că nu le vom ajunge niciodată. Și să nu fim sceptici ? Atîta lucru, cele mai multe puteri sfărîmîndu-se în van, în lupte sterile, cele puține descurajate, amețite de strigătul gunoiului ce înoată asupra apei [· · ·]. Poate că *Epigonii* să fie rău scrisă. Ideea fundamentală e comparațiunea dintre lucrarea încrezută și naivă a predecesorilor noștri și lucrarea noastră trezită dar rece. Prin operele liricilor români tineri se manifestă acel aer bolnav deși dulce, pe care germanii o numesc *Weltschmertz*. Așa Nicoleanu, așa Schelitti, așa Matilda Cugler — e oarecum conștiința adevărului trist și sceptic, învins de către colorile și formele frumoase — e

[13] D. Caracostea, *ibid.*

[14] D. Popovici, *Poezia lui Eminescu*, București, Ed. Albatros, 1972, p. 181 : „Condamnînd poezia decadentă a contemporanilor, admirînd literatura plină de sinceritate și de încredere a înaintașilor, Eminescu devine un reprezentant tipic al gîndirii prerafaelite în literatura română."

[15] Citat după M. Eminescu, *Opere*, vol. I, București, 1939, ediție Perpessicius, aparatul critic la *Epigonii*, p. 291.

ruptura între lumea bulgărului și lumea ideei. Predecesorii noștri credeau în ceea ce scriau, cum Shakespeare credea în fantasmele sale ; îndată însă ce conștiința vine că imaginile nu sînt decît un joc, atuncia după părerea mea se naște neîncrederea sceptică în propriile sale creațiuni".

Eminescu știa cui se adresează, știa direcțiile curente ale ideilor *Junimii* asupra literaturii, ca și asupra pașoptiștilor în general și a canalizat atenția numai spre latura propriu-zis literară (de altfel, reală și ea). Dar *Epigonii* este de asemenea un poem politic, un poem de propagandă a ideologiei pașoptiste, o odă închinată revoluției de la 1848, numită prin poeții romantici care au făurit-o, precum și prin alții ce și-au adus o contribuție mai mare sau mai mică la *edificarea unei conștiințe politice, sociale și literare* din care aceasta s-a putut naște :

S-a întors mașina lumii, cu voi *viitorul* trece ;
Noi suntem iarăși *trecutul*, fără inimi, trist și rece ;
Noi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin !

Voi, pierduți în gînduri sînte, convorbeați cu idealuri ;
Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri,
Căci al noistru-i sur și rece — marea noastră-i de îngheț.
Voi urmați cu răpejune cugetările regine,
Cînd plutind pe aripi sînte printre stelele senine,
Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergèți.

(subl. ns.)

Există ca o constantă la Eminescu sentimentul, *ce ține de ideologia poetic-filosofică*, al pierderii omenescului statut inițial de acces la adevăruri fundamentale — cei vechi cunoscîndu-le, iar cei noi nemaiștiind să le vadă (asupra căruia ne-am oprit mai sus) — dar el singur nu lămurește complexa antiteză din *Epigonii*. Pentru aceasta, el trebuie corelat cu un al doilea, *ce ține de ideologia politic-filosofică* : este vorba de pașoptismul eminescian. Căci Eminescu este ultimul revoluționar intrat în luptele de la 1848, iar *Epigonii*, prima mărturie a apartenenței sale.

Nu urmărim aici o cuprindere generală a raportului dintre Eminescu și pașoptism ; oricum, eminescologia a abordat atent această problemă și a marcat direcțiile principale. Am urmărit numai trasarea unor repere necesare înțelegerii antitezei în care încadrează Eminescu momentul contemporan lui, în circumferința căruia, deși deja element al trecutului, pașoptismul apare în optica eminesciană ca reper ineludabil. De altfel, romantismul românesc nu poate fi înțeles defel fără raportarea la revoluția de la 1848, revoluția lui. Tot ce va urma va fi în funcție de această revoluție, care determină definitiv oamenii și partidele. Toată disputa de idei, din acel an se nutrește, din acel an care a statuat prieteniile și urile. Cînd spunem că Eminescu e pașoptist, ne gîndim la linia lui Bălcescu, Avram Iancu și Mureșanu, a pașoptismului martirat, a pașoptismului care, deși înfrînt, a rămas neplecat, a pașoptismului neeșuat în parlament, slujbe și chiverniceală, cu un cuvînt : a pașoptismului unei părți dintre pașoptiști, trădați de cealaltă parte. Așa se face că în viziunea eminesciană, pașoptismul celorlalți rămîne să fie o noțiune renegrată

ca semnificație generală, iar Bălcescu, Iancu și Mureșanu — eroi atemporali. Pentru că Eminescu nu e omul jumătăților de măsură!

Deosebirea esențială între poeți (pașoptiștii) și epigonii lor este că cei dintîi au făcut o revoluție și au luptat pînă la sacrificiul vieții ca să doboare o lume prost construită, pe cînd ceilalți au confirmat-o, iar în locul sacrificiului vieții, pentru ei au precumpănit interesele meschine[16]. Tristețea ce se degajă din *Epigonii* nu vizează atît literarul, cît politicul, ideologicul — este pierderea idealurilor, care surpă punțile între creator și public. „Față cu cea mai mare parte din scriitorii noștri moderni ți se impune simțămîntul că ei nu sînt pentru public, nici publicul pentru ei, în fine că ei nu sînt inele în lanțul continuității istorice a culturei noastre, ci, cum s-ar zice, *extra muros*. Și asta e soarta oricărei culturi importante atît de **nefireşte** ca a noastră. Ele n-au făcut drumul lung al condensării ideilor în cranele poporului, sunt prin urmare ceva, ce nu că nu poate di *priceput* ci [nici] *conceput*; sunt inele din dezvoltarea unui cap străin, [0] ramură de nuc din care, crescut deja pe jumătate ai vrea să cultivi un trunchi de stejar; pe cînd numai din disoluțiunea acelei ramure în pămînt se pot trage atome constitutive și pentru stejar" (ms. 2275 B, f. 9). Eminescu a fost profund preocupat de problema receptării, la care se referă atît fragmente de prin *caiete*, cît și texte poetice. Dacă fragmentele din *caiete* au fost de multe ori neglijate, textele poetice (de altfel, numeroase) au fost abordate adesea doar prin prisma raportului între *poetul de geniu* și *mediocritate*, ca și a implicațiilor morale ale acestui raport, raport tragic, dată fiind ofensiva celei din urmă asupra celui dintîi. Analiza modalității teoretice prin care Eminescu se apropie de *problema receptării* este o tentativă cu care eminescologia rămîne încă datoare. Or, *Epigonii* este probabil prima manifestare publică *închegată și explicită* a punerii teoretice a problemei receptării. Izvorîtă din considerente politice, anatema azvîrlită epigonilor are în vedere caracterul marcat individualist al poeziei franceze postromantice. Eminescu a fost atît de mult prețuit pentru poezia sa intimistă, de dragoste, dar afirmăm cu toată convingerea că individualismul ca ideologie generală i-a fost complet străin, iar această stare de lucruri, credem că s-a datorat nu numai unei anume naturale structuri poetice, ci și unei înțelegeri teoretice asupra a ceea ce a fost revelat sieși drept statut poetic — *poeta vetes* și poet angajat — și delimitat ca atare. Reproducem, în corelație cu fragmentul anterior următorul text: „Acest tineret s-a fost dus într-o țară bolnavă în privirea vieții sociale. Clasele superioare putred de bogate au ajuns acolo la o rafinare de plăceri, nemaipomenită în alte colțuri ale pămîntului, producerile sănătoase în literatură și artă făcuse loc picanteriilor de tot soiul, în sfîrșit orișice era mai căutat decît apa limpede și răcoritoare de izvor. Apă cu parfum, apă cu zahăr, apă cu migdale, apă cu otravă, tot ce poftești — numai apă de izvor nu.

Acolo, în loc să-nveție lucruri folositoare, adică cum se ară și se seamănă mai cu spor, cum faci pe copii să priceapă mai bine cartea, cum se lecuiește o durere de stomac, cum se fac talpe trainice la cisme și alte lucruri folositoare de acest soiu, s-au pus aproape toți pe politică, să afle adică și să descopere,

[16] Vd. și M. Drăgan, *Mihai Eminescu. Interpretări*, vol. I, Iași, Ed. Junimea, 1982 p. 190 și urm.

cum se fericesc neamurile și cum se pun la cale țările, adică au adunat multă învățătură din „Figaro", „Petite république française" și, cu capul gol și cu punga idem, s-au întors rînduri, rînduri în țară, ca să ne puie la cale. Această tinerime veselă și ușoară trăiește în România și se trezește în Franța trăiește într-o țară săracă și a deprins cu toate acestea obiceiurile bogatei clase de mijloc din Franța, are trebuințe de milionar și bani mai puțini decît cinstita breaslă a ciobotarilor din aceste țări. Acest tineret, ce se caracterizează prin o rară lipsă de pietate față cu nestrămutata vrednicie a lucrurilor strămoșești, vorbind o păsărească coruptă în locul frumoasei limbi a strămoșilor, măsurînd oamenii și împrejurările cu capul lor strîmt și dezaprobînd tot ce nu încape în cele 75 dramuri de creier cu care i-a înzestrat răutăcioasa natură, acest tineret zic, a deprins ariile teatrelor de mahala din Paris și, înarmat cu această vastă știință, vine la noi cu pretenția de a trece de-a doua zi între deputați, miniștri, profesori de Universitate, membri la societatea academică și cum se mai chiamă acele mii de forme goale"[17].

Ne întîmpină aici ideea, reluată constant de Eminescu, a formării unor culturi hibride, neviabile, sterile, fiind pură imitație a altor culturi, formulată prin care viza și acea parte a culturii noastre postpașoptiste, adulatoare și imitatoare a celei franceze. Ideea aceasta se încadrează în teoria cuprinzătoare a *păturii superpuse*. în primul rînd cu semnificație socială și politică, pentru că ne vom opri la aceasta mai tîrziu, în multiplele relații pe care le oferă, nu vom insista aici asupra subsumatei ei manifestări cultural-literare

Încă o precizare pornind tot de la *Epigonii*. Dacă în cazul lui Eminescu, opinia unanimă a criticii și propria revendicare a poetului coincid în privința considerației că Eminescu este un romantic, oricum nu de pe anume poziții de curent literar, de școală literară este definitivă prăpastia între poeți și epigonii lor în *Epigonii*, sau între poetul de geniu și versificatorii mediocri în *Scrisoarea II*. Relaționarea cu modalitatea de gîndire din jurul lui '48 se revendică din nou. În polemicile lor, pașoptiștii aduceau argumente din sfera „bunului simț", chiar a „căii de mijloc", iar acestea nu descindeau din conștiința scriitorilor că aparțin unor curente anume. Pentru ei, literatura a poeziei de bună era pur și simplu literatura... bună. cînd Barac face[18] o apologie tip clasic, el citează alături pe Teocit, Gessner și Kleist. Dar, pe de altă parte, cum demonstrează D. Păcurariu, în descrierea unui poet de tip *Domnul Sarsailă autorul*; Heliade identifica poetul romantic[19]. Domnul Sarsailă este un personaj de vodevil, a cărui demascare este lesnicioasă ; demascarea mediocrității despre care se vorbește, spre exemplu în *Scrisoarea II*, nu este defel lesniciaosă, pentru că acestea au devenit definitorii pentru societatea de care capătă recunoaștere și apărare. Iar interpretarea pe care Eminescu o dă faptului vizează ideea pervertirii, alterării sufletelor în noul moment istoric, de altfel, proces logic, cîtă vrenme asupra lor acționează multitudinea formelor de înstrăinare.

---

[17] Articolul *Icoane vechi și icoană nouă* , partea a III-a, *Bătrînii și tinerii*, „Timpul", 14 decembrie, 1877.

[18] I. Barac, *Pentru idile*, în „Foaea Duminecii", nr. 11/1837.

[19] D. Păcurariu, *Clasicism și tendințe clasice în literatura română*, București, Ed. Cartea Românească, 1979, p. 164 — 165 ; 172.

Prin evocarea succesiunii momentelor istorice am pătruns deja propriu-zis în ecuația istorică eminesciană.

3. Despre sentimentul și viziunea istorică la Eminescu s-a scris mult, adesea fiind trecute în revistă aceleași situații tipice, precum patriotismul sau admirația față de trecut iar cînd a fost vorba să se conchidă, s-a discutat despre viziunea dialectică asupra mersului istoriei.

Există o viziune dialectică asupra „istoriei mari" și asupra „istoriei mici", asupra popoarelor și asupra omului, ce nu este *stricto sensu* dialectică, dar păstrează din dialectică măsura devenirii, delimintînd sigur fapte de fapte și chiar aceeași faptă în registre de înțelegere diferită. Eminescu nu este un dialectician propriu-zis, pentru că, PARADOXAL, iubește prea mult *faptul istoric* în sine, și mai mult decît *istoria* — căci *istoria* esrte ponderea și clarviziune, pe cînd *faptul istoric* e sentiment; *istoria* este timp, pe cînd *faptul istoric* e durată; durata înțelege mai repede durata, decît timpul.

Sentimentul eminescian general asupra istoriei se cuprinde întreg în următoarele versuri din *Mira*:

Trecutul e în mine și eu sînt în trecut
Precum trăiește cerul în marea ce-l respiră!

Vom face apel și la cuvintele lui E. Lovinescu, care aprecia că Eminescu „Cunoștea trecutul ca istoric, îl simțea, totuși ca poet". „Istoria" lui Eminescu e formă de „amintire", fuziune și trăire sentimentală — deci vis; este cronică ce se scrie ecleziastic și bucolic. „Istoria" lui Eminescu e *integrare* în istoric, e *evidențiere de sine* prin istoric. Într-un loc, poetul precizează: „Căci adevărul istoric nu este un adevăr exact, ca principiile de morală, ci atîrnă în cele mai multe cazuri de individualitatea istoriografului și e cestie de apreciație și de temperament" (ms. 2 275 B, f. 7 v.). Odată pornind în tentativa de pătrundere în această „zonă eminesciană", în care, precum vom vedea, lucrurile se desfășoară în ciclicități antitetice, cercetătorul trebuie să nu scape din vedere două caracteristici esențiale: întîi că Eminescu este ca și în poezie, un romantic și în viziunea asupra istoriei[21], iar în al doilea rînd, că avînd o cuprindere pur sentimentală, poetului îi puteau scăpa adevăruri sau i se arătau altfel, dar Eminescu, el însuși, nu le-ar fi „întors din condei". Credem că următoarea aserțiune poate argumenta ambele caracteristici pe care le-am numit: „Martirul, ecoul și înțeleptul sunt numai trei forme ale unei și aceleiași substanțe: adevărul" (ms. 2 275 B, f. 75). De aici, viziunea definitorie asupra noțiunii de generație: „Dacă o generațiune poate avea un merit, acela a fi un credincios aginte al istoriei, de a purta sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care-l ocupă în lănțuirea timpilor. Și istoria

[20] E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne, ed. cit.*, p. 303.

[21] Astfel, în *Mira*, un personaj exclamă: „Adeseori iau de la basmu, de la păzitorul cel posomorît al trecutului cheile lui de aur și deschid porțile inimei mele". Cf. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu — Cultură și creație*, p. 14; D. Drăgan, *op. cit.*, p. 148; C. Munteanu, *Istoria literaturii române*, Epoca clasicii București, Ed. Didactică și pedagogică, 1980, p. 295 — 296; 319 — 320; D. Hurezeanu, *M. Eminescu — un pasionat al istoriei*, II, în „Revista de istorie", București, nr. 2/1982, p. 314; Șt. Lemny, *Eminescu et l'histoire*, în „Revue roumaine d'histoire", București, nr. 1, ian.—mart. 1983, p. 19 și urm.

lumii cugetă — deşi încet, însă sigur şi just: istoria omenirii e desfăşurarea cugetării lui Dumnezeu. Numai espresiunea esterioară; numai formularea cugetării faptei constituiesc meritul individului ori al generaţiunii, ideea internă a amîndurora e latentă în timp, e rezultatul unui lanţ întreg de cauze, rezultatul ce atîrnă mult mai puţin de voinţa celor prezinţi decît de a celor trecuţi. [· ·] Este ascuns în fiecare secol din viaţa unui popor complesul de cugetări cari formează idealul lui, cum în sîmburele de ghindă e cuprinsă ideea stejarului întreg. Şi oare oamenii cei mari ai României nu-i vedem urmărind cu toţii, cu mai multă sau mai puţină claritate, un vis al lor de aur, în esinţă aceleaşi la toţi şi în toţi timpii ? Crepusculul unui trecut aruncă prin întunericul secolelor razele lui cele mai frumoase şi noi, aginţii unei lumi viitoare, nu sîntem decît reflexul său"[22].

Nu putem şti acum ce urma să fie poemul *Crucea în Dacia sau Joe şi Crist*, şi poate că, mai mult decît o idee în mare, nici Eminescu nu va fi ştiut. Din titlu înţelegem însă că este vorba de răspîntia a două vremi, timpul ce vine — antiteză de gîndire şi simţire — răsturnîndu-l pe cel anterior. Este aici o mărturie despre ceea ce credem că trebuie întîi de toate înţeles prin antiteza planurilor istorice: *timpul, cadenţă răsturnată*, căci dacă timpul eminescian curge în clepsidră, perceperea poetului faţă de succesiunea istorică este imaginea pendulei ce-şi balansează antipodic braţul. Este momentul (istoric) şi post-momentul. Astfel, sub acest unghi de abordare trebuie plasat, spre exemplu, *Cel din urmă Muşatin*.

4. Privind istoria ca o realitate determinatoare, sufletul eminescian s-a simţit compleşit de magia trecutului. Trecutul îndepărtat i-a apărut în mod constant ca un ţinut mirific în care pot fi căutate adevăratele graaluri ale istorici, dar şi ale spiritualităţii general umane. Este o manieră de înţelegere asupra căreia romantismul a insistat special şi a construit teorii cuprinzătoare, manieră ce-şi găseşte însă adepţi şi înainte de romantism. Referindu-se la această stare de lucruri, Th. Gautier o caracteriza astfel : „Acolo, în primele zile ale lumii, specia umană în contact imediat cu forţele vii ale naturii, ştia secrete care, cred oamenii, s-au pierdut şi pe care nu le-au luat cu sine în migraţiile lor triburile ce-au alcătuit mai tîrziu popoarele"[23]. Este un sentiment constant eminescian, pe care-l remarcăm în versurile :

Căci de mult simţii adevăr grăindu-mi
Înţelepţii vechi, ştiutori de taine
(*Odă* — variantă C^2, 2277, 30—32)

sau, într-o altă succesiunea de fapte, într-un fragment ce este posibil să fi fost gîndit în legătură cu plănuita dramă *Decebal* :

Norodul m-ameninţă
Mişcînd din codri rîuri de popoare
Şi-n acest vuet, în astă turbare
A vechiului pămînt · · · cînd regii mor

[22] M. Eminescu, scrisoare adresată lui D. Brătianu (15 august 1871), citată după M. Eminescu, *Opere*, vol. IX Bucureşti, Ed. Academiei RSR, 1980, p. 99.

[23] Th. Gautier, *Avatar*, în vol. *Avatar*, trad. A. Dobrescu—Warodin, Bucureşti, Ed. Univers, 1973, p. 46.

Cînd ceru apune a lui gănduri
Cînd se-nverzește cerul de-nserare
Cînd ziua mănі ear cedează nopții
Cînd timpul nevăzut e în cutremur
Cînd *am pierdut ide'a-eternității*
Eu singur stau s-o represint aici.

(subl. ns. — ms. 2260, f. 68 r.)

În evul nou, încă mult timp înainte de romantism, ideea unor cunoștințe inițiale pierdute a fost pusă în directă legătură cu o limbă inițială pierdută, în care cunoștințele puteau fi cuprinse. Böhme lansa noțiunea de „limbă adamică"[24]. Din momentul în care filosofi de audiența lui Leibniz sau Vico invocă probleme ale lingvisticii ca propriu-zise probleme ale istoriei, s-a încercat „tot mai mult a considera limba, în primul rînd în măsura în care ea conservă ceva vestigii ale primei ei vîrste[25], ca o sursă de cunoaștere supremă"[26]. Această limbă primitivă cuprinzătoare a fost identificată în romantism (și chiar în perioada imediat anterioară romantismului) cu sanscrita, a cărei recentă „descoperire" a înfierbîntat mult gîndurile[27]. În aceeași notă se încadrează intenția lui Eminescu de a cerceta atent sancrista, apoi de a plasa ideologic *Rugăciunea unui dac* în spații indiene[28] și tulburătoarea însemnare *„Tot ce voi afla în Ardeal știu cu legături sanscrite"* (ms. 2292, f. 11) — Ardealul fiind, cum se va vedea ma jos, totodată simbolul Daciei și, tocmai prin asta, sorgintea românismului.

Este fantasticul cult de care s-a bucurat *Orientul în general* în preromantism și romantism. Materializarea apetenței romanticilor față de ideea unei limbi originare (în care se exprimau cunoștințele originare, apoi pierdute) pendulează, ca puncte extreme, de la tentativa închegării unei filosofii, sub-

[24] G. R. Hocke, *Lumea ca labirint*, trad. V. H. Adrian, București, Ed. Meridiane, 1973, p. 341.

[25] Este vizată aici böhmeana idee a unei „limbi adamice", idee pe care o va relua Court de Gébelin (*Le Monde primitif*, Paris, 1778), nenumind-o ca atare, ci doar ca o limbă primitivă, în care pot fi regăsite toate limbile de mai tîrziu. Cf. Walter Moser, *Herder et la toupie des origines*, în : „Revue des sciences humaines", Lille, nr. 2, apr.—iun. 1977, p. 205 — 226. Să mai notăm că Eminescu, într-unul din momentele în care invocă problema înstrăinării valorilor caracteristice sufletului românesc, se referă și la alterarea limbii, ceea ce face nerepetabil contactul cu trecutul și-i răpește prezentului un natural acces : „Cu invidia, comună veneticilor din toate țările cu veninul dizolvant al scepticismului și al calomniei, cu egalitarismul celor ce n-au nimic de pierdut, ei au tirit în mlaștina lor morală, poporul crescut puternic în umbra Basarabilor și a neamului Mușatin, i-au împiestrițat limba, i-au sustras istoria și datinele, i-au escamotat șira spinării, comoara de idei, și înclinări abituale cari făceau ca poporul nostru să semene în toate cu strămoșii lui." (articolul *Caracterul național*, „Timpul", 1 mai 1882)

[26] Stan I. Scott, *La mythologie romantique de langage*, în : „Diogène" Paris, Gallimard, nr. 86, apr.—iun. 1974, p. 119.

[27] Vd. *ibid.*, p. 126 — 129.

[28] Trebuie marcat faptul că varianta D. m.s. 2 260, f. 229 — 231 a *Rugăciunii unui dac* se intitula *Nirvana*. Deci Eminescu scriind un poem de inspirație budistă, îl intitulează — nimic imprevizibil în asta — *Nirvana*. Apoi însă poetul schimbă titlul în *Rugăciunea unui dac*, amplificînd aria interpretativă a poemului. Din păcate, cercetătorii acestui poem s-au rezumat la concluzii privind amplele cunoștințe de filosofie indiană ale lui Eminescu. Ideile budiste, o dată cu schimbarea titlului, nu mai aveau importanță în sine, ci aveau importanță în ceea ce vizau o comunicare primordială și descendență.

sumate sau chiar de sine stătătoare, asupra limbajului primitiv (Fr. Schelling[29] sau K. W. Humboldt[30]), la încercări etimologice izvorîte din sentimentul general asupra magiei cuvîntului[31]. Asupra sentimentului magic în care Eminescu a cuprins cuvîntul nu vom insista aici: de altfel, eminescologia nu l-a trecut neobservat[32].

Puternic marcat nu numai magic, ci şi propriu-zis ritual, care episodul Dacia din *Memento mori*:

Sara sună glas de bucium şi cerboaice albe-n turme
Prin cărările de codru, pe de frunze-uscate urme,
Vin rupînd verzile crenge cu talangele de gît;
Şi în mijlocul pădurii ocolesc stejarul mare
Pîn' din el o-mpărătească iese albă, zîmbitoare,
Pe-umăr gol doniţă albă — stemă-n părul aurit.

Din copaci ies zîne mîndre, de-mpărat frumoase fete,
Ţinînd doniţe pe umeri, gingaşe, nalt-mlădiete,
Albe trec prin umbra verde, la cerboaice se înclin',
Ce sub dulcile lor mîne îşi oferă răbdătoare
Ugerele lor împlute, şi în doniţi sunătoare
Laptele-n cadenţă curge, codru-mplînd c-un murmur lin.
Şi tot aici, din nou marcată magic, îndreptarea devotică spre „cei vechi":
Cînd îi cugeţi, cugetarea sufletu-ţi divinizează.
În trecut mergem, cum zeii trec în cer pe căi de raze.
Peste adîncimi de secoli ne ridică curcubei;
Un popor de zei le trecem, căci prin evi de vecinicie
Auzim cetatea sfîntă cu-nmiita-i armonie···
Şi ne simţim mari, puternici, numai *de-i gîndim pe ei*···
(subl. ns.)

Iar această îndreptare devotică se păstrează şi aici, ca întotdeauna la Eminescu, în tiparele trasate de *Epigonii*:

Strănepoţii?... Rupţi din trunchiul ce ni da viaţă fertilă,
Pe noi singuri ne uitarăm printre secoli făr' de milă.
Ei purtau coroane de-aur, noi ducem juguri de lemn...
Exilaţi în stînci bătrîne au umplut ei cu noi lumea,
Am utitat mărirea veche, cu ruşine chiar de nume,
Multe semne de peire şi de viaţă nici un semn.

---

[29] Vd. R. Gérard, *L'Orient et la pensée romantique allemande*, Paris, Didier, 1963, p. 209 şi urm.

[30] Vd. Josef Voss, *Réflexions sur l'origine du langage à la lumière de l'énergétisme humboldtien*, în: „Revue philosophique de Louvain", Louvain, nr. 24, nov, 1976, p. 519 — 548. Cf. R. Gerard, *op. cit.*, p. 149 — 154.

[31] Vd. Stan J. Scott, *loc. cit.*, p. 129 — 133.

[32] Amintim, cu titlu de exemplu, numai E. Todoran, *Eminescu*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1972, p. 140, 163.

Au fost vremi cînd pe pămîntul lor, n-aveam loc să-nmormînte
Morții lor... P-inimi regale și pe membrele lor sfinte
Spînzura sdrențe umilice de sclavi, de cerșitori
Căci simțiră-n ei scînteia, care secolii aprinde.
Întronați au fost în tronuri arse-n foc... și pe-a lor frunte
Pusu-ș-au de fier coroane arse-n foc sfășiitor.

Și deși-n inima noastră sunt semințe de mărire,
Noi nu vrem a le cunoaște; căci *străina-ne* gîndire
Au sdrobit a vieții veche uriaș, puternic lanț.

Prin ideea înstrăinării gîndirii (noi, în raport cu cea veche), pe care Eminescu a simțit nevoia chiar să o sublinieze în text, revenim de fapt la teoria generală asupra pierderii purității inițiale, a unei vîrste de aur, în care adevărurile fundamentale luau loc la masă cu oamenii și le vorbeau într-o limbă pe care aceștia o puteau înțelege.

5. Sentimentul cuprinzător asupra istoriei vechi universale, spre deosebire de cel vizînd istoria națională românească, apare la Eminescu dirijat de deșertăciune și de adagiul *memento mori*. Argumentul poetic principal este poemul *Memento mori*[33], față de care o serie de însemnări, precum următoarea, apar ca adevărate glose: „Pitagora după ce fusese în Egipet se întorsese cu totul uimit de acolo crezînd în minunile pe cări numărul l-ar putea produce. Plecînd din Grecia demagogic, el se-ntorcea din Egipet aristocratizat, plin de mister religios, ascuns; ochii sufletului său erau uimiți de măreția lucrurilor văzute, el credea într-o ființă atotputernică, în nemurirea sufletului, în cabala numărului și ideea ordinii sferice a Universului, a ordinii morale dintre oameni.

Ce văzuse cu toate acestea în Egipet? Poporul acela mare și înțelept care-a trăit șapte mii de ani pe fața pămîntului era un popor, care-și ascundea tainele, care nu iniția pe străini în misterele artelor și a științelor lor.

Ce văzuse.

O alee întreagă de sfinxi — drum al vieții omenești plin de întrebări, iar la capăt răspunsul la acele întrebări: piramida și moartea" (ms. 2267, f. 106). Drumul lung al istoriei universale, de la începuturile grotelor, pînă la epopeea napoleoniană, este, în acest poem, drumul care leagă expunerea uneia și aceleiași cugetări, așezată întîi ca introducere — este gîndul de la care se pornește —, iar apoi ca încheiere — este confirmarea acelui gînd prin însumata pildă a duratelor istoriei:

Las'să dorm:... să nu știu lumea ce dureri îmi mai păstrează.
Îmbătat de-un cîntec vecinic, îndrăgit de-o sfîntă rază,
Eu să văd numai dulceață unde alții văd necaz,
Căci ș-așa ar fi degeaba ca să văd cu ochiul bine;
De văd răul sau de nu-l văd, el pe lume tot rămîne
Și nimic nu-mi folosește de-oiu cerca să rămîn treaz.

[33] Vd. și G. Munteanu, *Sub semnul lui Aristarc*, București, Ed. Eminescu, 1975, p. 55.

N-au mai spus și alții lumii de-a ei rele să se lase ?
Cine-a vrut s-asculte vorba ? Cine-aude ? Cui îi pasă ?
Toate au trecut pe lume, numai răul a rămas.
O, acele uriașe, însă mute piramide
Cari stau ca veacuri negre în pustiuri împietrite
Cîte-au mai văzut și ele — ce-ar vorbi de-ar avea glas !
[···]
Din mărire la cădere, din cădere la mărire
Astfel vezi roata istoriei întorcînd schițele ei;
Înzădar palizi, sinistri, o privesc cugetătorii
Și vor cursul să-l abată... Combinații iluzorii —
E apus de Zeitate, ș-asfințire de idei.

Iar gîndul de care vorbeam, exprimat lapidar ca *Memento mori*, este concluzia pesimistă asupra istoriei universale, asupra civilizațiilor, confruntate cu timpul, ce o compun. Credem că nu este potrivit a se vorbi despre un sentiment eminescian asupra *istoriei în general*, ci de sentimentul asupra istoriei universale, pe de-o parte, și de sentimentul asupra istorici naționale românești, pe de altă parte, cel dintîi exprimînd pesimismul, cel de-al doilea, optimismul, așa cum arătam mai sus. Găsim atunci cumpăna dreaptă, pentru a explica existența contradictoriilor concluzii eminesciene, corespunzător pesimiste sau optimiste, și nu este astfel nevoie să recurgem (pentru a nu trebui să conchidem în ideea că Eminescu se contrazice) la a omite pe unele sau pe altele, așa cum s-a procedat uneori.

Apoi, odată ce am remarcat polaritatea sentimentală ce vizează domeniile : universal, respectiv, național-românesc, să precizăm faptul că stigmatul epigonismului infierează deopotrivă istoria veche universală și istoria românească modernă și contemporană poetului. Dar în cazul istoriei vechi universale, pe care mai scurt am putea-o numi *istorie*, epigonismul, sub marca unei tristeți copleșitoare, apare ca **obiectiv** mers al lumii, al neîndurătorului timp; pe cînd precum vom vedea, în cazul istoriei românești moderne și contemporane poetului, care s-ar putea numi mai simplu *viață românească*, epigonismul, de astă dată sub marca unei acuzatoare revolte, apare ca **subiectiv** mers pe lungimea unei durate nereprezentative. Acolo de vină era lumea; aici, numai oamenii.

6. Pătrunzînd în semnificațiile legate de abordarea generală eminesciană asupra teoriei universale, se cuvin întîi evidențiate cîteva repere asupra ideilor eminesciene privind *psihologia popoarelor*. Dat fiind obiectul lucrării, de față, nu vom recurge la o abordare complexă a acestei probleme, ci ne vom rezuma, cum spuneam, doar la evidențierea unor repere ce ne vor fi necesare.

Există un text amplu eminescian, în limba germană, purtînd titlul *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie* (*Considerații introductive asupra psihologiei popoarelor*)[34]. Cercetătorii au lansat mai multe ipoteze privitoare

[34] Textul cuprins în ms. 2 285, în transcrierea și însoțit de traducerea Adelei Perju, a fost publicat în volumul III (București, Ed. Eminescu, 1975) și IV (București, Ed. Eminescu, 1977) al *Caietelor Eminescu*.

la acest text, unii considerînd că este vorba de note de curs, alții, că este vorba de o traducere sau de un compendiu al unei traduceri[35]. În ceea ce ne privește, ne asociem celor ce cred că nu avem de-a face cu o creație eminesciană, dar important este faptul că Eminescu a transcris lucrarea pentru a putea cita pasaje din ea sau pentru a-și limpezi propriile idei — oricum, pledăm pentru ideea că Eminescu a considerat că acest text „îl reprezintă".

Psihologia popoarelor era un domeniu de cercetare în sine de dată mai recentă : abia după 1900, odată cu monumentala lucrare a lui W. Wundt, în mai multe volume : *Völkerpsyhologie* (1900—1920), acest domeniu și-a căpătat impunerea definitivă. Considerațiile eminesciene asupra psihologiei popoarelor, dat fiind și faptul că se încadrează în perioada de pionierat a domeniului, sînt de ordin foarte general. „După cum biografia persoanelor individuale — scrie Eminescu — se bazează pe legile psihologiei individuale astfel istoria, adică biografia omenirii își găsește fundamentarea rațională în psihologia popoarelor"[36]. Se recurge la următoarea definiție : „un popor este un număr mare de oameni care se condideră ca un tot, ca făcînd parte din el. Dar, pentru a corecta eroarea logică pe care o conține această definiție se ridică problema de a arăta ce cuprinde această părere subiectivă a membrilor unui popor, care este asemănarea (egalitatea) după care indivizii se numără ca făcînd parte din el, pe ce se bazează părerea respectivă, cum se formează ea. Din examinarea relațiilor obiective, nu trebuie să definim poporul ca o noțiune fixă, obiectivă, care să corespundă unui obiect-fix, ci trebuie să explicăm definițiile date implicit de către popoare popoarelor înseși. Căci este evident că nu fiecărui popor îi corespunde aceeași definiție sau aceeași noțiune de popor, fiecare existînd pe anumite baze. După alte semnalmente socotește francezul pe un individ ca făcînd parte din poporul francez, după altele îl consideră germanul ca atare, pe altul și după altele îl numește americanul liber de nord, pe un om drept concetățeanul său. Deși acestor definiții nu le lipsesc elemente comune în așa fel ca să nu se poată spune, în general, ceea ce un popor înțelege prin noțiunea popor"[37]. Deja se observă concordanța cu idei eminesciene exprimate în alte locuri, potrivit cărora noțiunea *popor românesc* nu poate cuprinde nici pe reprezentanții „păturilor superioare" și nici elementele etnice neromânești aflătoare întîmplător lîngă români[38], dar îndeplinind, de fapt, rolul de adversari ai românismului. Considerația asupra diferențierii, în funcție de realități, a noțiunii de „popor", amintită mai sus, este subliniată prin precizarea că studiul psihologiei popoarelor trebuie ordonat și întemeiat pe observație și comparație[39], pentru a fi la adăpost de unilateralizări[40]. Nu este trecut cu vederea nici cazul în care „idei mari

[35] O bibliografie cuprinzînd diversele opinii asupra provenienței acestui text dă Adelia Perju în nota introductivă — *Caietele Eminescu*, vol. III (*ed. cit.*) p. 168 — 169.

[36] *Caietele...*, vol. III, p. 195, Cf. ms. 2 257, f. 62 ; 245 v.

[37] *Caietele...*, vol. IV, p. 226.

[38] *Cf.* : „În mod mai precis abia se poate arăta ce lipsește acelor indivizi, pe care geografiește, și pentru că ei o spun, îi numim români. Le lipsește simțul „istoric", ei se țin de nația românească prin împrejurarea că s-au născut pe cutare bucată de pămînt, nu prin limbă, obiceiuri sau manieră de a vedea." (*Icoane vechi și icoane nouă*, partea a III-a *Bătrînii și tinerii*, „Timpul", 14 decembrie 1877).

[39] *Caiete...*, vol. IV, p. 217.

[40] *Caiete...*, vol. III, p. 187.

generale își întînd puterea asupra mai multor popoare, unde o idee cuprinde și predomină geniul mai multor națiuni și îl oprimă sau îl înviorează, acolo cercetarea psihologică se va îndrepta nu numai asupra comportării spiritului național, ci și asupra naturii și legilor acelor comunități care o depășesc pe aceasta[41]. De altfel, problema specificului legilor, privită prin prisma psihologiei popoarelor, apare și într-unul din articolele publicate de Eminescu: „Legile și instituțiile nu sunt decît expresia acelui instinct de conservațiune al popoarelor, instinct în toate popoarele același și totuși manifestat în sute de forme deosebite, căci un popor, ca societate organizată prin natură contra agenților destructori ai naturii, are a se lupta ici cu arșița dincolo cu apa mării, colo cu nefertilitatea pămîntului, colo iar cu invaziuni repetate, și avînd toate același scop, adică conservarea existenței proprii, popoarele se folosesc pentru ajungerea lui de cele mai deosebite mijloace"[42].

Revenind la textul german aflat în discuție, să notăm ca fapt important că elementul social nu este ignorat, ci că, deși nu de pe poziții materialiste, i se acordă o pondere specială : „Forțele sociale și realațiile din cadrul lor pot fi de genul spiritual ; *pe de altă parte însă mai trebuie ținut seama că spiritul popoarelor sălășluiește în organizarea socială și în tot ceea ce reprezintă statul, la fel ca un suflet în trupul său.* (În măsura în care trupul este expresia sufletului — oricum ar fi constituit el — cu atît statul respectiv este mai aproape de idealurile *sale.*) *Fiecare stat este o realitate exprimată de o idee imaginată a unui popor, este deci ceva exterior, în sine nefavorabil care nu reprezintă o valoare și o existență ideală decît* pentru că este efigia lăuntricului"[43]. Fraza aflată în paranteză este probabil, un adaos făcut de Eminescu la textul pe care-l copia, căci ne trimite la idei foarte „eminesciene", pe care avem ocazia să le întîlnim presărate în multe locuri : esta vorba de un avertisment asupra modalității de organizare a statului (din momentul contemporan poetului), ce nu era conformă cu idealurile sufletului românesc, de care se înstrăinase, făcînd apel la forme exterioare, străine. E pe de-o parte o trimitere la *idei* și *nuanțări de idei proprii*, ce „scăpaseră" formei originale a textului copiat de Eminescu, text pe care poetul simțindu-l apropiat, îi împrumuta ceea ce îi lipsea : iar pe de altă parte este acea vocație generală eminesciană de a adînci antitezele acolo unde ele apar sau de a le marca. Într-un alt articol politic ideea polarităților este inclusă în legătură cu noțiuni privitoare la psihologia popoarelor și numită expres : „Astfel și în universul intelectual și moral al fiecăruia trebui să existe pori, idei dominante, împrejurul cărora să se opereze mișcarea celorlalte gîndiri. Aceste idei sunt vertebrele caracterului individual, și cînd ele aparțin unui popor întreg, ele constituie caracterul național. Însă aceste idei dominante nu sunt invențiuni *a priori*, nu sunt culese de prin gazete franțuzești și parastisite ca marfă nouă pe malurile Dîmboviței. Ele cată să răsară din elemente statornice ca și dînsele, din natura pămîntului de sub picioare, a cerului de deasupra a statornicilor datini și gîndiri ale rasei naționale dimprejur. Aceste idei se moștenesc în bunul simț comun al poporului în aptitudini și înclinări de caracter, pe cari le lasă părinții din părinți

[41] *Caiete...*, vol. III, p. 188.
[42] *Polemica cu „România liberă"*, „Timpul", 2 septembrie 1878.
[43] *Caiete...*, vol. III, p. 190

strănepoților lor : ele sunt însă lucruri pe cari străinii nu le pot înțelege, chiar dac-ar vorbi cu sunete românești"[44].

Îi corespunde un pasaj din textul privitor la psihologia popoarelor : „Într-adevăr, în esența spiritului însuși, trebuie să recunoaștem mereu această dualitate, adică : pe de o parte toate activitățile sale sînt desăvîrșite pe baza unei ligitimități invariabile, în aceasta constînd înrudirea din punct de vedere istoric la creațiuni noi și libere, în aceasta constînd deosebirea lui veșnic de natură. Spiritul formează, ca să zicem așa, vîrful culminant al naturii și în același timp ridicarea lui deasupra acesteia. Acțiunea sa se află în centru și formează trecerea de la o realitate încătușată pur și simplu de legea generală, la o idealitate creatoare liberă"[45].

Înarmat cu noțiuni privind psihologia popoarelor, care trasează repere sigure pentru discernerea, în nuanțe antitetice, a unui popor față de altul, Eminescu a instituit problema națională ca problemă esențială, ca fir al Ariadnei pe calea politică și socială. „Național" înseamnă la Eminescu „istoric", înseamnă o trăsătură insurmontabilă, pe care cei ce nu știu să o înțeleagă sau au interes să nu o înțeleagă au încercat să o surmonteze, deși această acțiune este de o gravitate excepțională, căci marchează o antiteză profundă între sufletul național și formele aleatorii, străine, în care acesta e încorsetat.

7. Un element care nu apare în lucrarea teoretică asupra psihologiei popoarelor, la care ne-am referit mai sus, dar care se dovedește funcțional la Eminescu, este antiteza între ceea ce poetul numește *popor tînăr* și *popor bătrîn*. Nu orientări științifice de ultimă oră stau la baza ei, ci mai degrabă noțiuni filosofice vechi, puse în circulație de Platon[46], în povestirea unui preot egiptean, unde egiptenii sînt un popor vechi, bătrîn, cunoscător al unor adevăruri esențiale, în antiteză cu grecii, popor tînăr, Regăsim această polaritate marcantă într-un monolog, probabil al lui Decebal, în care antiteza este dezvăluită incluzînd semnificația ei moral-volitivă, prin repere schopenhauerie-ne — voința oarbă (și asupra a ceea ce nu poate fi dobîndit) creînd nefericirea :

Voi sunteți tineri chiar la bătrînețe
Iar noi în lume ne năștem bătrîni
Voi vă închipuiți că lumea este
A voastră, însă noi — noi o luăm.
Cei ce doriți [voință] viață — avem.
Ah neputința cea copilărească
Din voi vorbește, tinere popoare···
Puindu-vă un scop urmați în viață
Ce ați voit, ce mijloace vă trebui,
Ce lupte trebui, ce dureri, ce lacrimi
Spre-ajunge unde ați spus că veți ajunge···
Și aveți atîtea lacrimi voi în suflet,
În inima comoară de dureri. —
Voi cereți vieței ce nu poate da···
De aceea desperărei, nemplinirei

[44] *Caracterul național*, „Timpul", 1 mai 1882.
[45] *Caiete...*, vol. III, p. 194.
[46] Platon, *Timaios*, 23.

Nimic nu-i cerem noi — şi ne dă tot.
Sunteţi poeţi ca grecii, ca persanii
Purtaţi în gură dreptul, binele —
Noi, noi îl facem acest bun şi drept;
Nu vorbe mari; nu cîntece adînce
Cari să espuie ce coprins conţine
Dreptul şi legea, obiceiul, bunul···[47]

Deci dacii şi romanii reactualizează antiteza menţionată dintre egipteni şi greci[48].

Ca în atîtea alte cazuri, pentru a-şi reprezenta mai exact noţiunile care-l preocupă, Eminescu le-a aşezat în ecuaţii: *„Progresul naţiunilor. Tinereţe. Bătrîneţe.*

tînăr $S^2 = \frac{S^2}{m} + \frac{S^2}{n}$

mijloc $S = \frac{S}{m} + \frac{S}{n}$

bătrîn $S = \frac{S-2}{m} + \frac{S+2}{n}$ lipsa de — 2 o esplic din disproporţia continuă între teritoriu şi populaţie". (ms. 2275 B, f. 42 v.)

Problema vîrstei popoarelor apare şi în articole politice. De pildă: „Popoarele îşi au vîrstele lor deosebite şi ceea ce se potriveşte într-o vîrstă, nu le mai prinde într-alta"[49]. Sau: „Un popor bătrîn şi unul tînăr sunt două ramuri din copacul omenirii; dar s-au despărţit de mult şi s-au deosebit de mult"[50]. În altă parte, o precizare care dintr-o dată nuanţează lucrurile altfel: „Orice popor care n-a ajuns încă la o deplină dezvoltare, care n-a trecut prin corupţia şi mizeriile ce le aduce cu sine o civilizaţie înaltă, dar în decadenţă, e un popor tînăr"[51]. Sînt deci două moduri de a privi problema: unul extrior

[47] Ms. 2 286, f. 73 — 73 v., din corpul de materiale pentru proiectul *Decebal*.

[48] Includerea în acelaşi braţ al antitezei, alături de români, a grecilor şi perşilor urmăreşte pe de-o parte o trimitere expresă la povestirea preotului egiptean din *Timaios*, de care am amintit, iar pe de altă parte plasează acţiunea românilor în raport cu acţiuni similare (de cucerire a Daciei) ale „grecilor" de pe vremea lui Alexandru cel Mare sau perşilor lui Darius. Siguranţa lui Decebal nu constă atît în faptul că şi alte temerare acţiuni similare au eşuat, ci în înţelegerea filosofică a inutilităţii lor omeneşti-istorice, abordate cu prestanţa unui cunoscător al tainelor esenţiale ale istoriei. Decebal a cîştigat războiul cu romanii, chiar dacă aceştia au transformat Dacia în provincie a imperiului, căci el a cunoscut dinainte şi a avertizat asupra mersului istoriei. O lectură atentă a materialelor legate de proiectata dramă *Decebal* arată că esenţială este şi aici filosofia din *Memento mori*.

[49] M. Eminescu, *Opera politică*, ediţie de I. Creţu, vol. II, Bucureşti, Ed. Cugetarea, 1941, p. 211.

[50] *Ibid.*, p. 444

[51] *Ibid.*, p. 289. Revenirile asupra temei nu au darul să expliciteze întotdeauna înţelegerea lucrurilor, astfel: „Rasa tînără e ca parul care ucide, făr-a discompune imediat. Rasa bătrînă e ca veninul organic care discompune. Ucis odată nu mai învii nicidecum; de aceea duşmanii cei de moarte sunt popoarele tinere. Inveninat prea adeseori precum boalele se aclimatizează — organismul slăbeşte în adevăr dar se coadaptează veninului introdus într-însul." (ms. 2 255, f. 417); sau „Instinctul convservaţiunii rasei. Xenofobie. Dar acest instinct nu distruge decît rasele [ilizibil], bătrîne; e indiferent faţă cu rasele tinere cari au aceleaşi înclinări. Precum şapte bucăţi de plumb de-o greutate egală ar avea aceeaşi acceleraţiune către Pămînt, tot astfel şapte din aceeaşi rasă vor avea aceleaşi înclinări. ("ms. 2 267, f. 1 v.)

și altul dinăuntru. Dacii, dată fiind filosofia lor de viață, deci contractul lor cu adevăruri fundamentale, sînt un popor bătrîn, dar, cît nu au fost alterați de contactul cu altă civilizație, sînt un popor tînăr. Iar din remarca unor repere pe care Eminescu le trasează asupra poporului român, înțelegem că similar asupra acestuia poetul plasa dubla determinare — de popor tînăr și bătrîn[52].

8. Asupra „dacismului" eminescian nu vom insista aici — de altfel, eminescologia i-a consacrat numeroase pagini[53]. Vom puncta doar faptul că *Dacia* a avut o semnificație deosebită pentru Eminescu, de aici venind încercările sale de redimensionare a istoriei Daciei și de reconstrucție a mitologiei dace, dată fiind aureola pe care aceasta o emană. Întîi, Dacia înseamnă începuturile unui popor : „Sămînța din care a răsărit acest popor e nobilă, poporul nu va pieri decît atunci cînd românii vor uita noblețea seminției lor"[54]. — *remember* general în care totdeauna a crezut Eminescu[55]. Apoi, Dacia înseamnă unitate — unitatea tuturor celor ce au același început. Iar aici Eminescu este continuatorul acelei orientări politice ce-și înfiripă sorgintea prin 1772, odată cu Congresul de la Focșani, și culminează la 1848 : „Așadar idealul românesc din toate părțile Daciei lui Traian este menținerea unității reale a limbei strămoșești și a bisericii naționale. Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge"[56]. Și tocmai în acest context înțelegem o aserțiune de genul următoarei : „Ca toți românii adevărați, Ștefan Vodă[57]

---

[52] Pentru diverse amănunte referitoare la sensul în care folosește Eminescu noțiunile de „popor tînăr" și „popor bătrîn", vol. : ms. 2 255, f. 379. ; 396 ; 413 ; ms. 2 267, f. 14 v. ; 400 ms. 2 276 A, f. 209 ; sau articolul *Privelișteа corupției*, „Timpul", 26 mai 1882.

[53] Menționăm doar recenta lucrare a Ovidiei Babu-Buznea, *Dacii în conștiința romanticilor noștri*, București, Ed. Minerva, 1979, ce-i consacră lui Eminescu un amplu capitol (p. 150 — 227).

[54] M. Eminescu, *Opera politică*, *ed. cit.*, Vol. I, p. 305. Pentru sublinierea sentimentului general al „nobilei descendențe" la Eminescu, marcăm aici și un alt text, referitor la originea latină : „Optsprezece veacuri sunt de cînd viața latină a fost sădită pe acest pămînt, unde suntem noi în ciuda zguduirilor prin care a trecut ; această viață înaintează mereu sporind și întărindu-se. S-a păstrat însă și crește această viață nu pentru că erau mulți și puternici aceia care conlucrau la întemeierea ei, ci pentru că fiecare din cei puțini era mîndru de munca înaintașilor săi. De cînd este suflet de român pe fața pămîntului, românul a fost mîndru de a fi român și chiar atunci lumea îl privea cu dispreț, el își cînta doina, și, în conștiința puterilor pe care le purta în sine, privea mîndru împrejurul său." *Ibid.*

[55] Cf. „Iubirea de țară e pururea și pretutindeni iubirea trecutului ; patria vine de la cuvîntul pater și numai oameni care țin la instituțiile părinților lor, la petecul de pămînt sfințit de sîngele părinților pot fi patrioți." (M. Eminescu, *Opera politică*, vol. II, *ed. cit.*, p. 328 ; „Patriotismul nu este iubirea țărînei, ci iubirea trecutului. Fără cultul trecutului nu există iubire de țară. Azi e constatat că, din momentul în care împărații au început a înlocui prin oameni no pe senatorii Romei, în care tradițiile și cultul trecutului se uitaseră, Roma a mers spre repede cădere. Cazul Romei nu numai că nu este izolat, dar nu sufere nici excepție măcar !" (*Ibid.*, p. 127) ; „Nu sunt dezmoșteniți aceia care iubesc trecutul poporului lor, care au în suflet tezaurul de amintiri, care îl face pe omul singuratec să se simtă și el o parte, un rezultat al istoriei țării sale." (*Ibid.*, p. 352)

[56] M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, vol. I, ediție de I. Scurtu, București, Ed. Minerva, 1905, p. 136.

[57] Se cuvin cîteva precizări în legătură cu domnitorii față de care Eminescu a avut o prețuire specială, motivată prin concluzia că aceștia au lucrat pentru salvgardarea și manifestarea românismului. 1. *Alexandru cel Bun*, asupra epocii căruia își îndreaptă Dionis opțiunea temporală — *Sărmanul Dionis*. 2. *Ștefan cel Mare*, exponentul epocii de vitejie, memoriei căruia poe-

era ardelean de origine, anume murăşan. Ca şi Uniad Corvinul, ca şi Basarabii toţi". (ms. 2263, f. 6 v.), care vizînd Ardealul, evocă inima Daciei, deci un apel la originea comună, dar şi la comandamentul unităţii, căci toate cele trei ţări române sînt numite aici. În alt loc : „Punctul nostru centrifugal — *mater perens* — e Ardealul — punctele centripetate sunt cele cari se-ntind de-a lungul rîurilor noastre deci peninsula tracică şi valea Istrului." (ms. 2255, f. 393)[58].

9. Eroul poetic eminescian prin excelenţă este Andrei Mureşanu — ardeleanul Andrei Mureşanu ! El este figura de patriot român ce l-a urmărit constant pe Eminescu, poetul intenţionînd crearea unui amplu poem dramatic avînd în centrul personalitatea paşoptistului transilvănean, poem intrat în lucru încă la 1869 şi reconceput la 1871 şi 1876. Cînd Eminescu scrie un roman, *Geniu pustiu*, şi îi plasează acţiunea în anul revoluţionar 1848, este sugestiv faptul că Ardealul este ales ca fundal[59], şi nu natala Moldovă, nici Ţara Românească, unde revoluţia chiar biruise temporar. Interesant este că în poemul *Andrei Mureşanu* personajele cu care intră în contact eroul sînt personaje simbolice, precum Geniul Luminei : acest fapt nu trebuie socotit ca un amănunt de decor, de recuzită poetică, el dezvăluind o înţelegere generală asupra istoriei naţionale, în care sentimentul se nuanţează magic. Nu este literatură fantastică, ci literatură realistă — realism magic de coloratură simbolică asupra trecutului românesc. Ca argument poetic pentru istoria naţională am ales tocmai poemul despre Mureşance (anume varianta din 1871), în care antitezele se înlănţuie de la scara întregului poem, pînă la nivelul fiecărui vers. Iată un fragment din monologul lui Mureşanu :

---

tul îi închină un imn. *Matei Basarab*, pentru marele său rol cultural (vd. ms. 2 257, f. 415 v.) şi politic (*Matei Basarab* reprezintă o *putere enormă*" — ms. 2 257, f. 246) ; pe la 1882 — 1883, Eminescu plănuia să înfiinţeze o societate menită a sprijini emanciparea românilor din Austro-Ungaria, societate ce urma să se numească „Matei Basarab" (vd. Augustin Z. N. Pop. *Contribuţii documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, Bucureşti, 1962, p. 432 — 436). 4. *Grigore Ghica*, voievodul martir, ce a încercat să se opună ciuntirii de către Austria a pămîntului ţării sale, voievod evocat în triste acorduri de elegie (vd. Articolul *Grigore Ghica Voievod*, „Timpul" 3, octombrie 1876). 5. *Barbu Ştirbey*, voievod al cărui rol politic şi economic tinde să fie recvaluat în istoriografia nostră nouă (vd. C. I. Scafeş şi V. Zodian, *Barbu Ştirbey*, Bucureşti, Ed. Militară, 1981), apropiat scrisului eminescian, dacă ne putem exprima astfel ; voievod căruia poetul îi dedică o odă funerară (*La moartea Principelui Ştirbey*) şi se referă la exemplul lui cu diverse ocazii (articolele *Trecutul şi prezentul*, „Timpul", 10 ianuarie 1881 şi *Patria adevărată* „Timpul", 20 mai 1881 sau ms. 2 255, f. 373 v.). 6. *Al. I. Cuza*, simbolul aspiraţiilor naţionale împlinite, a cărui evocare constituie un loc comun în scrisul eminescian (asupra a ceea ce s-ar putea numi un adevărat „devotament" a lui Eminescu faţă de Cuza vom avea ocazia să ne referim şi în capitolul următor.

[58] În ceea ce priveşte determinaţia prin spaţiul istoric comun, cf. : „Ideea de unitate a Imperiului roman al răsăritului a fost simburul, sau mai bine zis, direcţia de mişcare a grupului de popoare din triunghiul tracic şi din Dacia. Grecii s-au substituit romanilor, grecilor li s-au substituit turcii, turcilor vor să li se substituie ruşii. Cestiunea e de a nu-i lăsa. Acea idee de unitate trebuie folosită ; trebuie întărită prin deşteptarea elementelor comune din popoare, fie acele elemente de conformaţiune fizică, fie de conformaţiune psihică, fie ele întemeiate pe identitatea radicalului rasei, a tracilor, a tracoilirilor, fie pe identitatea de limbă. Dacă nu vom voi nici unul să-l lăsăm, turcul va dispărea prin propria lui slăbiciune, şi o ginte nouă, despărţită poate după limbă, dar una în interesele ei [i] l va substitui." (ms. 2 255, f. 396).

[59] Vd. şi E. Todoran, *Eminescu şi revoluţia naţională a românilor din Transilvania*, în „Orizont", Timişoara, 14 iunie, 1979.

[···] Popoarele barbare[60]
Ce-au cotropit românii sunt vijelii măreţe,
Turbate, mîndre, aspre ca orice vijelie,
Dară şi trecătoare ca ele. Iar stejarul
Poporului meu tare ridică şi-azi în vînturi
Întunecata-i frunte şi proapsăta *lui* frunză.
În lume văd popoare cuminţi şi fericite,
Şi mă întreb ce soarte să doresc la al meu ?
Şi-un gînd îmi vine aspru, adînc, fără de milă
Şi sfărmător de lume. — Nu, Nu ! N-aş vrea ca alte
Popoare să mai fie c-al meu — nu merit ele
Să-i semene. Poporu-mi menitu-i ca să fie
Altfel de cumu-s alte. Eu nu cer fericire
Pentru a lui viaţă. — O, naţie iubită !
Vei înţelege doru-mi, vei şti să-l preţuieşti ?
Voi să te văd, iubită ! nu fericită — *mare* !
Decît o viaţă moartă, un negru vis de jele,
Mai bine stinge, Doamne, viaţa gînţii mele,
Decît o soartă aspră din chin în chin s-o poarte,
Mai bine-atingă-i fruntea suflarea mării moarte !

În *Andrei Mureşanu* (1871), deşi în diverse locuri frapează coloratura schopenhaueriană, sentimentul general este credinţa nestrămutată[61]. Mai mult

[60] Cf. Andrei Mureşanu articolul *Sulzer despre români*, apărut în „Foaie pentru minte...", IX, 1846, nr. 30, p. 236— 240, reprodus în vol. Andrei Mureşanu *Reflexii*, ediţie de Livia Grămadă, Cluj-Napoca, ed. Dacia, 1977, p. 95.

[61] Schopenhauerianismul i-a fost cu totul străin (şi probabil şi necunoscut) lui A. Mureşanu ; Eminescu însă colorează în această manieră portretele unor personaje, uneori surprinzător (e şi cazul Cezarului din *Împărat şi proletar*). Pe de altă parte, trebuie subliniat-faptul că aşa cum a procedat în *Epigonii*, unde identificările de scriitori sînt făcute strict după operele acestora, pe care Eminescu le cunoaşte bine, tot astfel, în *Andrei Mureşanu* întîlnim trimiteri la lucrări ale paşoptistului ardelean. Nu intenţionăm să insistăm asupra acestui fapt, ci ne rezumăm la a reproduce un fragment din lucrarea lui Andrei Mureşan *Articol începători (proprietate, avere, moşie)*, în care recunoaştem înlănţuirea sentimentelor din poemul eminescian : „Dar pentru cine scriu eu acestea ? pentru poporul cel de rînd, către care mi-au îndreptat vorbirea ? ah, acum îmi vine aminte, că el nu mă aude, el nu ştie citi, el nu-mi înţelege dorinţele mele ce port pentru a lui fericire. Pe el împrejurările l-au învăţat a suferi, iar nu şi a descrie patimile şi suferinţele ce cearcă ! Abia îl auzi din cînd în cînd reăsuflînd cîte un suspin prin un vers de jale. El ascultă din toată inima cînd îi rosteşte cineva ori cu ce prilej cîte o învăţătură folositoare. Suspină şi lăcrămează cînd îi spui ce-au suferit în timpurile trecute, şi se arată gata a-ţi primi sfatul cel bun, mai ales, dacă nu uiţi a î-l aduce mai adeseori în minte, dacă îi descrii viu urmările ce poate avea întîrzierea ; însă totdeauna priveşte la pilda ta şi numai atunci îţi urmează sfatul şi învăţătura, cînd te vede strălucind înainte-i cu pilda şi îmbărbătarea. El este oaie blîndă, care urmează manuducerea păstoriului său.

Ferice, dar, de păstoriul ce-şi pune toată silinţa întru a povăţui oile sale la păşunea cea adevărată, depărtîndu-le de ierbile cele veninoase şi de fearăle cele sălbatice ! Ferice de învăţătoriul, căruia îi este încredinţată tinerimea cea cu bună nădejde, de cumva o ştie îndreapta pe cărarea ce singură o poate duce la limanul fericirei, atît sufleteşti, cît şi trupeşti ! Ferice, în sfîrşit de tot bunul patriot, care se sileşte a deştepta pe cei necultivaţi la cinstirea legilor, la supunere şi ascultare de monarh şi de toţi amploiaţii lui, care se jertfeşte pentru înaintarea fericirii patriei, pentru răspîndirea întunerecului în care zace poporul cel de rînd ! Ferice însă şi de acela care nu se ruşinează de naţia sa, fie aceea cît de proastă : ci, se sileşte în tot chipul cu cuvîntul şi cu fapta a-i da mîna de ajutori, spre a putea ajunge la gradul culturei, în care se află ate naţii din luminata noastră Europă ! (A. Mureşanu, *Reflecţii*, p. 91 — 92).

decît atîta, optimismul nu apare numai ca neplecată încredere, ca viziune cuprinzătoare, ci este susținut de argumentul cel mai important: poporul însuși — chezășie a viitorului său:

[···] În sîmburul de ghindă
E un stejar. — Cum dînsul din proprii rădăcine,
Din planul vieții sale ascuns în colțu-obscur
Își crește trunchiul aspru — așa, poporul meu,
În tine e puterea-ți, nălțarea-ți și pierirea-ți.

Iubirea lui Eminescu pentru poporul român a însemnat un sentiment copleșitor, o nezăgăzuită combustie. „Iubim țara și nația noastră — scrie poetul[62] — astfel cum n-o iubește nimeni, cum nimeni n-are puterea de-a o iubi"[63], iar atît de timpuria *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* se constituie în pildă a asumării și afirmării unui ideal, exprimat permanent ca patriotism și devotament față de poporul pe care-l caracterizează undeva ca „Viteaz în războaie, muncitor și liniștit în timp de pace, apărător de adevăr, glumeț și senin, drept și bun la inimă ca un copil, poporul românesc nu e capabil nici de trădare, nici de infamie". (ms. 2257, f. 421).

Continuitatea firească marchează arcul de boltă al românismului, avînd ca puncte extreme Ardealul—geneza și lumina libertății, independența. Iar continuitatea înseamnă de fapt revernirea la sine, regăsirea de sine — principiu filosofic de maximă adîncime la Eminescu. Aceasta înseamnă la nivel național afirmarea complexă a românismului: „Și fiind că spirit și limbă sînt apropape identice iar lumina și naționalitatea asemenea, se vede ușor că Românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin"[64].

10. De aici pornește firul ideilor eminesciene prin care poetul a combătut considerentele asupra necesității acțiunii românești de la 1877, acțiune legată de dobîndirea și de confirmarea externă a obținerii independenței de stat. Prin războiul susținut în Balcani, Eminescu credea că se face o abatere de la ceea ce considera el că este continuitatea firească. Românii nu se regăseau pe sine în această acțiune; reidentificarea complexă și statutarea deplină a românismului, de asemenea, căci tocmai mersul firesc al lucrurilor și starea de drept a faptelor — precum vom vedea — erau eludate, conform viziunii eminesciene. În legătură cu Independența de la 1877, Eminescu edifică o amplă antitcză între ceea ce consideră că este firesc și propriu românismului și formele aleatorii impuse acestuia: „Cu adîncă mîhnire a trebuit să vedem în mesagiul domnesc o frază pe care tocmai în ziua de astăzi nu o putem nicidecum înțelege: «Timpul tutelei străine, timpul vasalității a trecut dar, și România este și va fi o țară liberă, o țară de sine stătătoare.»

Avem nădejde în Dumnezeu, avem încredere în brațele oștenilor români și nu ne îndoim că marile puteri europene, recunoscînd că suntem un popor trainic și vrednic de viață neatîrnată, vor recunoaște și vor scuti independența noastră.

---

[62] Articolul *Scurtă comparație între ieri și azi*, „Timpul", 22 februarie, 1879.
[63] Vd. și M. Drăgan, *op. cit.*, p. 152.
[64] M. Eminescu, *Scrieri pol. soc.*, ed. I. Scurtu p. 138.

Ne întrebăm însă cînd a fost acel «timp al vasalității», care, după mesagiul domnesc, va fi trecut după ce independența ne va fi recunoscută ? Cînd România a fost vasala vreuneia dintre puterile vecine ? Cînd Domnul român a stat în relațiuni de vasalitate către vreun suveran vecin ? Niciodată ! Niciodată pentru România nu a existat un *timp de vasalitate*. În înțelesul capitulațiunilor încheiate între domnii Țărilor Române și Poarta otomană, nici Moldova, nici Muntenia nu erau vasale. Și cu atît mai puțin puteau să fie, în înțelesul tratatului de la Paris, vasale Principatele—Unite.

În sfîrșit, România, de cînd s-a constituit sub acest nume și pe bazale pe care e încă așezată, niciodată nu s-a simțit ca fiind vasală a Porții otomane : Domnitorul Carol I de Hohenzollern niciodată nu a făcut și nici nu s-a simțit dator a face servicii de vasal ; guvernul român, recunoscînd relațiunile statornicite între noi și Poarta otomană, niciodată nu s-a gerat ca guvern al unei țări vasale, ci din contra, totdeauna a protestat contra chiar a cuvîntului de «vasal»

Relațiunile între noi și Poarta otomană totdeauna au fost mai mult ori mai puțin indefinite : niciodată însă ele nu au fost *relațiuni de vasalitate*.

Vrăjmașii noștri, ori aceia care nu cunoșteau îndestul legăturile statornicite între noi și Poarta otomană, din rea voință ori din neștiință, puteau să ne ia și ne-au și luat drept vasali ai Porții otomane. Acesta e un lucru pe care îl înțelegem. Nu înțelegem însă cum chiar un guvern român poate să spuie corpurilor legiuitoare române că, după ce ni se va fi recunoscut independența, vom înceta a mai fi o țară vasală — dacă, numai dacă, numai după ce numai între anumite condițiuni vom înceta a mai fi ce nu am fost niciodată. Nu știm și nu stăruim a ști dacă guvernul, din ușurință ori din rea voință a pus aceste cuvinte în mesagiul domnesc ; ne rădicăm numai glasul împotriva lor și protestăm atît contraușurinței, cît și contra relei voințe.

România nu va fi, dar nici nu a fost niciodată vasală !"[65].

Deci problema capitulațiilor este argumentul istoric prin care Eminescu susține și dezvăluie public profunda antiteză între mersul firesc al lucrurilor și starea faptelor, adică independența României, reală și recunoscută în vechi tratate, și acțiunea propagată de guvernul liberal[66], care, afirmînd drept nou ceea ce era deja existent, urmărea doar o propagandă *pro domo*, pentru care însă atîția oșteni erau jertfiți la sud de Dunăre[67].

[65] Articolul *Cu adîncă mîhnire...*, „Timpul", 17 noiembrie 1877 (citat după M. Eminescu, *„Icoane vechi și icoane nouă,"* ediție de Gh. Bulgăr și Al. Melian, București, Ed. Eminescu, 1974, p. 98 — 99). Dar cu un an în urmă, în 1876, în conferința susținută în fața *Junimii, Influența austriacă asupra românilor din Principate*, Eminescu spunea că odată „Cu căderea Poloniei și luarea Bucovinei se începe o nouă epocă a influenței austriace : cea care atingea politica exterioară a statelor românești se schimbase întru atît, încît aceste țări nu mai însemnau nimic politicește și erau susținute de Rusia și de Turcia."

[66] Conservatorii cel puțin în prima fază, s-au opus intrării României în război.

[67] Cf. „E drept că prezentul cu graiul lui viu, cu ambițiile și pretenț iile lui e un advocat foarte eloquent pentru meritele sale, fie reale fie închipuite, față cu meritele unui trecut, a cărui gură o astupă pămîntul. Și cu toate acestea fost-ar-fi cu putință de-a vorbi chiar de neatîrnarea statului român, fără a sufla praful așezat pe tractatele noastre vechi și de pe cronicele noastre ? O ilustrare curioasă a manierei de-a-și atribui un merit care e în mare parte a trecutului, e că în același timp în care se-ncheia un tractat de comerț cu Austria, ca manifestare a neatîrnării noastre, d. Mitilineu, înalt funcționar al ministerului de externe, publica un volum de tractate de alianță și de comerț, încheiate de dinastii române de înaintea epocei fanarioților." (*Studii asupra situației*, II. *Independența română*, „Timpul", 19 februarie 1880).

În problema capitulațiilor, „ultimul revoluționar intrat în luptele de la 1848" își păstrează intactă apartenența. Pașoptiștii, date fiind circumstanțele momentului, partizani ai unei rezolvări pașnice a suveranității față de turci, au invocat cu insistență „vechile înțelegerii" ale domnilor români cu Poarta[68], înțelegeri prin care se garanta neamestecul în treburile interne, și care făceau nelegală o intervenție otomană împotriva revoluționarilor, iar Bălcescu, teoreticianul, a scris chiar un studiu despre *Drepturile românilor către înalta Poartă*[69], fapte ce n-au avut însă darul de a împiedica intervenția armată turcească în Principate.

Cariera europeană a ideii capitulațiilor românești începuse cu apropape 80 de ani înainte de revoluția de la 1848, și este legată de evenimentele și contactele diplomatice din timpul și de după războiul ruso-turc din 1768—1774. Împărăteasa Ecaterina II formulează propunerea creării unei puteri intermediare[70], tampon între Rusia și Turcia și între Austria și Turcia, putere formată din Moldova și Țara Românească, unite și independente. Turcii, evident, resping propunerea, căci crearea unui asemenea stat tampon presupunea mari pierderi teritoriale pentru Poartă; Frederic II, regele Prusiei susține proiectul avansat, care, sub anume aspecte privind slăbirea puterii turcești și existența unui tampon între cele trei imperii, îi convine și lui Iosif II al Austriei, dar el sesizează îndată implicațiile pentru cea de-a treia țară românească, Transilvania, deși aceasta urma să rămînă supusă Vienei[71]. Cumpănind avantajele și dezavantajele, împăratul austriac a pus totuși *veto* proiectului, spre mulțumirea Turciei. Susținătorii proiectului nu l-au abandonat însă și s-a ajuns chiar să se numească și să se identifice viitorul stat de *Dacia*[72]. Temerile

---

[68] G. Rucăreanu, sub titlul *Adunare de cele dintîi hatiumaiunuri (fermane) ce s-au dat după vremi de către Poarta Otomană. Țării Românești* (în „Foaie pentru minte...", V, 1842, p. 116 — 117, 123 — 125), a publicat textul „tratatelor" din 1393 și 1460. M. Kogălniceanu, în „Arhiva Românească", vol. II, 1845, p. 347 — 364, publică textul „tratatului" din 1512 (cf. precizările pe care le face în *Cronicele României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei* vol. III, București, 1874, p. 450 și urm. și 453, unde se aduc amănunte privitoare la▌provenienta „tratatelor"). Heliade găsesc loc să se refere la ele chiar în textul *Biblibcelor* (Paris, Preve, 1858, p.67).

[69] Vd. și G. G. Florescu, *Unele aspecte ale concepției lui N. Bălcescu despre suveranitatea Țărilor Române*, în : „Studii și cercetări juridice", București, VI (1961), nr. 4, p. 600.

[70] Viziunea politică a Ecaterinei II a cuprins ideea creării unor state tampon între puterile europene (amintind întru ceva de mărcile lui Carol cel Mare); în 1769 a avut gîndul de a face din Finlanda un astfel de stat intermediar (N. Iorga, *Scurtă istorie a slavilor răsăriteni, Rusia și Polonia*, Bucureștiі1919, p. 116). Propunerea similară referitoare la statul român datează probabil de la începutul lui 1770 (și se poate să fi fost în directă legătură cu misiunea delegației boierești române în Rusia), căci în luna iunie a acestui an ambasadorul Prusiei la Petersburg își informează regele în această direcție (L. Boicu, *Geneza „chestiunii române" ca problemă internațională*, Iași, Ed. Junimea, 1975, p. 38—39).

[71] Memoriu din 1771 către Lobkowitz, ambasadorul Austriei la Petersburg (Boicu, *ibid.*)

[72] Faptul are foarte mare importanță, căci nomenclatura, *deja europeană*, pentru principatele române impunea ideea unității și continuității — și nu numai privitor la Moldova și Valahia, cum este cazul cu lucrarea anonimă *Histoire de la Guerre entre la Russie et la Tourquie et particulișrement de la campagne de 1769*, Skt. Petersburg, 1773. Iar faptul că în 1783 Ecaterina II îi scrie lui Voltaire despre proiectul de creare a Daciei dovedește, dată fiind personalitatea căreia se adresează, dorința de propagandă culturală a ideilor politice (vd. G.I. Ionescu Gion. *Cîteva pagini din istoria fanarioților în România* în „Revista nouă", an I (1887), nr.5, p. 182). Românii au sesizat importanța faptului, și invocareanumelui Daciei s-a asociat dorinței

lui Iosif II aveau să se dovedească în curînd foarte întemeiate, căci inima Daciei era tocmai Ardealul[73]. Astfel, dacă răscoala lui Horia — personaj atît de prețuit de Eminescu — a pus direct problema restituirii Daciei[74] sau aceasta e numai propaganda dușmanilor ei[75], are totuși poate mai puțină importanță în sine, cît prin faptul că imperativele legate de Dacia erau la ordinea zilei și puteau fi invocate. În ceea ce-i privește pe românii din celelalte două principate, la luptele dintre ruși și turci au luat parte „volintirii" români antiotomani, aflați, sau nu în slujba partidei boierești filo-ruse. Delegații ale acesteia au călătorit, încă în 1770, spre capitala țarinei[76], memorii au fost trimise spre Viena și Berlin[77] și au dus o vastă campanie propagandistică pentru susținerea drepturilor românești față de Poartă, datorită cărora ideea crearii proiectatului stat era înlesnită[78]. La congresul de la Focșani, care trebuia să marcheze sfîrșitul războiului (1772), delegațiile boierilor români au adus textele unor tratate vechi dintre domnitorii români și sultani[79], anumite capitu-

---

de unitate și libertate. Astfel, prin 1770 urma să apară la Iași *Gramatica Română a părintelui Macarie Arhimandritul. În zilele Prea Luminatei* [...] *Ecaterina Alexceva* [...] *cu toată chelluiala* [...] *marelui cneaz al Moldovei Ioan Cantacuzino* [...]. Stihurile „adonicești" dedicate „cneazului" sînt următoarele: „Numele tău / Prin mine fi-va / Soare lumii / Și ieșind din trup / Nu te va uita / Dația. Iași / Muntele Corbul "(V.A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. I, București 1892, p. 34). Finalul versurilor pare cu cheie; să fie oare Iași (Moldova), Muntele (Muntenia) și Corbul (veche stemă a Corvinilor, deci Transilvania) o explicație pentru componența unei viitoare Dacii? Dacia e invocată și într-o scrisoare din 30 mai 1774 adresată de partida boierească filo-rusă mareșalului Rumeanțev (M. Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ediție de N. Iorga, București, Ed. Minerva, 1902, p. 520.

[73] Este sugestiv faptul că tocmai în acel an de cumpănă 1770 apare la Pécs broșura *A'Szeretet kötele (Legătura iubirii)* în a cărei prefață se spune că lucrarea a fost tipărită în latinește, slavonește, rusește și românește și distribuită gratuit, din ordinul Mariei Terezia. Scopul ei e propaganda catolică, cu precizarea că așa cum „episcopul Fotius n-a avut pe vremuri, motiv de a se despărți de religia catolică, nici urmașii săi nu au motive îndestule de a rămîne și mai departe în schisma lor" vd. A. Veress, *Bibliografia rmâno-ungară*, vol. I, București Ed. Cartea Românească, 1931, p. 267—268), Este un răspuns la acțiunea de ocrotire a Ecaterinei II față de ortodocșii din Balcani și o contestare la ideea Daciei, ce n-ar mai apărea astfel funcțională din punct de vedere religios.

[74] În *Journal politique de Bruxelles* din 25 decembrie 1784 se scria că Horia urmărește să „restaureze regatul Daciei" (L. Boicu, *op. cit.* p. 43), iar în numărul din 25 ianuarie 1785 se preciza că „la arestarea conducătorului răscoalei s-ar fi găsit asupra sa *sigiliul regalului Daciei*, înfățișînd o inimă străpunsă de un paloș cu inscripția *Horia rex Daciae*" (*ibid.*)

[75] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p. 275.

[76] M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 176; 460 — 479.

[77] *Ibid.*, p. 485 — 491.

[78] Vechile legăminte cu Poarta sînt invocate de boierii din partida națională (vd. M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 45 — 487; 490 — 491), la ele se face apel în *Memoriul* adresat contelui Orlov (*ibid*, p. 492 — 508), ba chiar Ecaterina II se referă la vechile „stabilizări" *ibid*, p. 183—184)

[79] Tratatele invocate ar fi fost încheiate de următoarele părți: Mircea cel Bătrîn — Baiazid (1391 sau 1393 — anii diferă de la editor la editor); Vlad Țepeș — Mahomed II (1460); Bogdan III — Selim I (1511 sau 1512 sau 1513); Neagoe — Selim I (1516); Bogdan III — Soliman I (1521 — la acea dată domnea Ștefăniță); Petru Rareș — Soliman I (1529); Petru Rareș — ? (1634). Vd. *Acte* și documente relative la *Istoria Renașterii României publicate de D. A. Sturdza și C. Colescu-Vartic*, I, (1391 — 1841), București, Carol Göb, 1900 și și F. C. Nano, *Condica tratatelor și a altor legăminte ale României 1354 — 1937*, I, București, 1938 — unde se dă bibliografia completă a fiecărui document.

laţii[80], texte ce nu se mai găseau în cancelariile româneşti, dar care ar fi fost copiate, sub nevoia momentului, din arhivele turceşti[81]. Turcii le-au contestat existenţa şi, pentru că oricum Austria îşi pusese *veto*-ul asupra creării statului tampon, puterile n-au insistat asupra acestora. Momentul a avut însă o importanţă extraordinară în determinarea conştiinţelor[82], în al căror uz larg a intrat de atunci *Dacia*, *Unitatea*, *Independenta*, toate idei vechi, dar pînă atunci susţinute numai de minţile cele mai înaintate.

Nu am urmărit aici, de bună seamă, o trecere în revistă detaliată a problemei capitulaţiilor, bibliografia ei fiind foarte întinsă, iar analiza amănuntelor esenţiale necesitînd multe pagini. Nu am urmărit aici nici măcar o circumscriere a raportului dintre Eminescu şi problema capitulaţiilor, raport cu multiple determinări, deoarece pe de-o parte s-ar fi creat disproporţii în economia lucrării, iar pe de altă parte scopul nostru a fost doar de a surprinde funcţionalitatea antitezei istorice naţionale, capitulaţiile fiind numai un simplu element al acesteia.

11. Trebuie subliniată importanţa momentului pentru edificarea conştiinţei naţionale, căreia îi aducea un sprijin important, contribuind la trecerea de la etapa deziderativă a revendicărilor naţionale, la etapa susţinerii prin argumente şi a audienţei internaţionale a idealurilor naţionale.

În ceea ce-l priveşte pe Eminescu, poetul consideră afirmarea idealurilor naţionale ca o problemă de cultură, căci ea presupune cunoaşterea unor adevăruri în funcţie de care afirmarea amintită devine legitimă. Iar la Eminescu, cultura înseamnă fie propriu-zis cultură istorică, fie are, ca puncte de sprijin, şi repere istorice.

Antiteza este perpetuu implicată. Un text ca următorul: „Un fenomen rar e acela că cultura şi literatura la români nu merg de fel în acelaş pas, ba sunt eterogene chiar. Cultura claselor privilegiate cel puţin e cu mult asupra literaturii ţării lor, dar e străină; literatura e naţională, dar e în urma culturii". (ms. 2257, f. 68) implică din nou teoria antitetică a păturilor superpuse. Am citat mai sus texte ce trebuiau înţelese şi prin ideea că impactul imediatelor

---

[80] Termenul vizînd relaţii de epocă între principatele române şi Imperiul otoman nu pare prea propriu, căci „Prin capitulaţii — aşa numite de la capitolele în care erau împărţite — se înţeleg actele încheiate între Poarta otomană şi statele creştine spre a regula situaţia străinilor din imperiul turcesc." (I. C. Filitti, *România faţă de capitulaţiile Turciei*, Bucureşti, 1915, p. 2). Prima capitulaţie încheiată de turci a fost cu Franţa (1535), apoi cu Veneţia (1540), Anglia (1583) etc.

[81] Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, trad. din greceşte de G. Sion, vol. III, Bucureşti, 1859, p. 218, într-o notă care însoţeşte „tratatul" din 1460, se specifică: „Cuprinderea acestor documente am găsit-o într-o cărticică ce mi-a dat-o fericitul întru memorie Alexandru Văcărescu, carele o poseda de la tatăl său, Banul Enache Văcărescu, carele şi acesta le-au căpătat cu mare cheltuială de bani copiindu-le după condicele împărăteşti, pe cînd se afla la Constantinopole".

[82] Începînd cu 1806, cînd fraţii Tunusli publică capitulaţia din 1460 (în *Istoria...*, în limba greacă, se pare, traducere a unei lucrări de Mihai Cantacuzino) şi 1819, cînd D. Fotino publică capitulaţiile din 1393 şi 1460 (în *Istoria...*, tot în limba greacă), textele acestor capitulaţii şi ale altora au fost publicate şi republicate mereu. S-a făcut astfel o puternică propagandă ce va culmina în 1859, cînd la *Conventia de la Paris*, la articolul 2 se specifică: „În virtutea capitulaţiilor emanate de la sultanii Baiazet I, Soliman II, Selim I şi Mahmud II, cari constituie autonomia lor" (vd. V. Boerescu, *Memoriu asupra jurisdicţiei consulare în Principatele Unite Române*, Bucureşti, 1868 p. 24 şi urm., unde autorul încearcă o identificare a capitulaţiilor cunoscute în funcţie de sultanii menţionaţi.

interese materiale ale creatorilor asupra operei lor anulează propriuzisul act de cultură. „Cultura omenirii — scrie Eminescu[83] — adecă îngrămădirea unui capital intelectual și moral, nu seamănă cu grămădirea capitalurilor în bani". Este adevărat că poetul nu a avut înclinații spre studiul ordonat, sistematic, dar reducerea *de plano* a semnificației următorului pasaj dintr-o scrisoare către T. Maiorescu (5 februarie 1874, Berlin) : „Un titlu de doctor m-ar aranja cu lumea și cu legile ei de ordine, nu însă cu mine, care deocamdată nu mă satisfac pe mine însumi"[84] la așa-zisa lui „incapacitate" de a-și finaliza studiile berlineze constituie o eroare. Căci, fără să respingem prima explicație, trebuie să-i corelăm o a doua, anume că pentru Eminescu argumentele exterioare, din care categorie făcea totuși paerte și un eventual titlu academic, nu pot fi suficiente îndeplinirii misiunii pe care poetul și-o propusese — este vorba de misiunea de a eleva spiritualitatea românească prin și pentru susținerea idealurilor naționale. „Poeții, filosofii unei națiuni — stă notat în *Geniu pustiu* — presupun în cîntec și cuget înălțimile cerului și le comunică națiunilor respective." Scopul misiunii sale era foarte clar în ochii poetului, dar el nu întrevedea singur modalitățile de realizare a ei. Oricum titlul academic și perspectivele de încadrare în viața universitară — în general, plină de tipare, închistări și dispute mărunte și sterile — nu reprezentau în sine un punct de plecare satisfăcător. Și așa stînd lucrurile, este de înțeles că pînă la urmă Eminescu a preferat gazetăria.

Publicistul Eminescu se consideră un *exponent* al maselor țărănești întîi de toate —, tocmai de aceea nu-și semnează articolele, „văzînd în ele o îndatorire, iar nu o satisfacțiune"[85] și își arogă tonul caustic, ca de fier roșu, în care concesia nu poate avea loc, gîndind că nu el este cel care spune, ci el este împuternicitul să spună. Patriotul este tribunul, așa cum spunmea, care conduce poporul spre visul pe care l-a construit pentru cei ce merg alături de el. Marele său vis național, marele lor vis național : ei au gîndul, tribunul le arată drumul. În 1843, M. Kogălniceanu rostea de la catedră : „Noi n-am ajuns încă așa departe ca să putem trata cu nepărtinire istoria contemporană [···] «Acela care își înalță duhul la vrednicia unui istoriograf, zice Ioan Müller, pierde din privirea sa orice atingeri momentale [sic] și mai particulare. Jurnaluri pot aduna personalități ; în tabelele istoriei se scrie numai veșnicul adevăr»"[86]. În conștiința tribunului ideea de părtinire nu se poate naște ; el este *exponentul*, are o misiune, el nu poate fi nici părtinitor, nici nepărtinitor, el este ferm, el este. Tribunul nu poate fi istoriograf : el *creează* istoria, nu pe linia momentului, ci pe culmea viitorului, cu sigura conștiință a veșnicului său adevăr.

Modalitatea în care Eminescu își înțelege și asumă misiunea de *poeta vates* reiese plenar și din următorul text : „În limba sa numai i se lipsesc de suflet preceptele bătrînești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor

[83] M. Eminescu, *Opera politică*, vol. II, *ed. cit.*, p. 326.

[84] Nu este lipsită de interes așezarea acestui text în relație cu următorul : „Oamenii se împart în două : unii caută și nu găsesc, alții găsesc și nu-s mulțumiți." (ms. 2 258, f. 163).

[85] G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, București, EP-L, 1966, p. 257.

[86] M. Kogălniceanu, *Cuvînt introductiv la Cursul de Istorie națională*, în *Cronicele Românii sau Letopisețele Moldovei și Valahiei*, ed. a II-a, tom. I, București, Imprimeria națională 1872, p. LXIII.

săi. Şi chiar dacă o limbă n-ar avea desvoltarea necesară pentru abstracţiunile supreme ale minţii omeneşti, nici una însă nu e lipsită de expresia concretă a simţirii şi numai în limba sa omul îşi pricepe inima pe deplin. Şi într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n'ar zice oare-cum prin ea : «aşa voesc să fiu eu şi nu alt-fel», oare s'ar fi născut atîtea limbi pe pămînt ? Prin urmare simplul fapt, că noi Românii, cîţi ne aflăm pe pămînt, vorbim o singură limbă, «una singură» ca ne-alte popoare, şi aceasta în oceane de popoare străine, ce ne încungiură, e dovadă destulă că aşa voim să fim noi, nu altfel"[87].

Noţiunea iniţială de poet s-a transformat radical. La greci poet era acel om care simţea identic cu ceilalţi oameni, dar exprima mai frumos decît ei ceea ce simţea ; poetul era un om bine cumpănit, însă dotat cu o capacitate superioară de exprimare, datorată, de fapt, unei înţelepciuni superioare. De aici aserţiunea lui Aristotel : unii cer să fie adusă mărturia unui poet, ca o pricină să fie soluţionată fără a mai persista îndoieli[88]. În timpurile moderne, poet este acela care simte altfel decît ceilalţi oameni — de aici, poetul blestemat (*le poète maudi*).

Poezia de dragoste a lui Eminescu se încadrează primei forme ; poezia filosofică însă îl apropie de cealaltă variantă : „simte altfel" semnifică în cazul lui, actul *asumat* fiind, că simte *înainte* ca *poeta vates*. Numai că, paradoxal, la Eminescu *a simţi înainte* înseamnă : *dreapta identificare a arhaicului*. M. Drăgan observa că : „Eminescu trăieşte intens drama creatorului care ajunge la conştiinţa că datorită raţiunii excesiv analitice, a rafinamentului şi totodată a artificiului civilizaţiei din epocă se ajunge la o separare dureroasă între natura originară a poetului şi suflarea de ghiaţă a veacului său. Este exact ce spunea Schiller în studiul *Despre poezia naivă şi sentimentală* : «concordanţa dintre simţire şi gîndire care există în starea iniţială în mod real, nu mai există acum decît în chip ideal ; ea nu mai este înlăuntrul omului, ci în afara lui, ca o idee ce aşteaptă a fi realizată şi nu ca un fapt al vieţii lui»"[89].

Pe de altă parte însă, ca şi cum poetul ar fi urmărit completarea înţelegerii lucrurilor cu o nouă faţetă, este interesantă reacţia sa la comentarea unui pasaj din Samson Bodnărescu ca obscur: „poezia nu trebuie înţeleasă în tot, continuu, căci dacă toţi bucherii de la şcoală o înţeleg, atunci nu mai este poezie"[90]. Era un gînd vechi al lui Eminescu, căci îl regăsim într-o variantă[91] a poemului dramatic din 1869 *Povestea*, în care personajul Poesis rosteşte :

[···] cîntarea mea adună
Mulţimea curioasă — ce o răpesc în cer
În visuri fără margini, în raiuri de mister.

Versurile au o complexă demarcaţie ideatică ce depăşeşte de departe simpla melancolizare poetică, deoarece în acest poem apare ca personaj Şte-

[87] M. Eminescu, *Scrieri literare şi politice*, vol. I, ed. Scurtu, p. 138 — 139.
[88] Aristotel, *Metafizica*, I (A), 2, 983 a.
[89] Mihai Drăgan, *op. cit.*, p. 198.
[90] George Panu, *Amintiri de la „Junimea" din Iaşi*, vol. I, Bucureşti Ed. Minerva, BPT, 1971, p. 72.
[91] Ms. 2 262, f. 53 — 57, variantă pe care Perpessicius o socoteşte bucureşteană, faţă de ultima variantă, redactată tot în 1869, la Viena.

fan cel Mare, care vorbește despre „ideia sîntă a Daciei unite" și despre „steaua României". De altfel, în varianta ultimă, personajul Poesis evocă ideea alternanței antitetice a planurilor temporale (istorice):

Îmbrac a lumei fapte în mantie de flori,
Pun peste-a lumei rane canzonul zîmbotoriu,
Pun într-a lumei doruri a doinei balsam drag,
Ce îndulcește simțul cu mirosul de frag,
Din ochi fac stele negre, din buze fac rubin,
Din viață ambrosie, și nectar fac din vin,
Și din femeie înger, și din amor un vis
Ce-oftează-n fericire și plînge cu surîs.
Dar mult mai bine-mi place să rump acea perdea
Ce-ascunde Viitorul-Trecutul după ea.
Să sfîrțic cu un fulger perdeaua cea de fier,
Să văd eroi de umbre, popi, dame, cavaleri,
Toți dintr-o altă lume, din lumea ce-a trecut,
Pe care nu-i mai vede cel ce nu i-a văzut,
Să văd gloria moartă, să văd trecutul-rege
Cum într-'o lume moartă surîde și petrece.
Și azi ridic palatul ilusiilor dalbe,
Și azi chiem fantasia cu florile-i rosalbe,
Revoc trecutu-n viață. — A faptei sîntă dramă.
O văd cum din morminte eroii săi își chiamă,
Și azi torn bucurie în cupa mea aurită,
Amestec cu flori dalbe durerea-nnebunită,
Turnînd în cupe de-aur aroma cea amară.

Recunoaștem vechea aserțiune a lui Novalis, care spunea că „A visa și a nu visa în același timp, sintetizate, iată operația de geniu"[92], aserțiune ce se decodează prin noțiunea de „vis voluntar", noțiune atît de proprie lui Eminescu — amplă construcție ordonată antitetic față de sfera realului, *nu vis* în care poetul este prins ci vis la a cărui edificare poetul trudește cu migală.

Este misiunea *asumată* de *poeta vates*, de acel poet profet care se gîndește pe sine ca pe o necesitate: de aici prestanța misiunii. „Spiritele mari — scria poetul (ms. 2258, f. 163) — se nasc adesea prin nevoie. Țările cele mai neroditoare au avut cei mai mari gînditori".

Pătrundem astfel în zona în care ecuația istorică eminesciană invocă impactul legilor naturii (de aici: naturale). Iar în această zonă, apelul constant al gînditorului Eminescu este la filosofia (uneori materialistă) a devenirii. Ca în atîtea alte cazuri, poetul recurge la forma pildelor — am citat mai sus pasajul din *Andrei Mureșanu* (1871), în care stejarul este evocat prin ghinda din care se va naște. În alt loc, aflăm următoarea, de nuanță heraclitică, aserțiune: „Nu este în lumea asta nici o stare de lucruri și nici un adevăr social veșnic"[93].

[92] *Apud* Jean, Wahl, *Novalis et le principe de contradiction*, în: *Le Romantisme allemand*, coordonator Albert Béguin, Les Cahiers du Sud, 1949, p. 162.
[93] M. Eminescu, *Opera politică*, vol. I, *ed. cit.*, p. 135.

Adesea aflăm ideea devenirii corelată expres cu sentimentul fatalității". Se vede că aceeași necesitate absolută, care dictează în mecanismul orb al gravitațiunii cerești, domnești și în inima omului; că ceea ce colo ni se prezintă ca mișcare, e dincoace voință și acțiune și că ordinul moral de lucruri e tot atît de fatal ca și acel al lumii mecanice"[94]. Trebuie precizat însă că sentimentul fatalității se corelează cu ideea devenirii în primul rînd în cugetările în care este implicat omul ca individualitate[95]. Altfel, cînd este vorba de societate sau stat, gîndirea eminesciană apelează la ideea devenirii, căreia însă nu-i apare necesară corelarea și plasarea ei pe fundalul sentimentului fatalității. „Vedem — notează Eminescu undeva[96] —, cum că stat și societate sunt departe de a fi opuri a [le] mult lăudatei minți omenești ··· ele sînt fapte a[le] naturii. Astfel vedem că statele omenești în felul statelor de albine, că generațiile tinere au soarta roiurilor, ș.a., pe de altă parte vedem în stat tendința de-a se osifica în forme, în umbre de legi — cum le-ar numi Mureșeanu — și de-a deveni proprii de forme, stabile, vecinic aceleași, prin care generațiile consecutive trec asemenea materiei fără de voință prin formele existenței. S-ar putea spune prin analogie, că precum în corp este conținut[ă] idealiter forma sa în embrio[97] ··· tocmai așa [sînt] conținut [e] în societatea privită din orce punct al dezvoltării sale fasele ei viitoare, legile, dreptul, religiunea, cari nu sunt decît tocmai organele de viață a[le] societății, au energia lor respectivă, cu modul lor de secreținne. În complex ele formează statul. Haina instituțiunilor, născute instinctiv sunt părerile, ce le au oamenii despre ele — spiritul public, opiniunea publică, organismul conținut idealiter în stat, ca posibilitate de esistență și dezvoltare, este religiunea și simțămîntul aparținerii laolaltă".

Dialectica gîndirii poetului profet Eminescu nu are viziunea spiralei, ci a cercului. Întoarcerea la vechime! Iar antiteza se află în punctul în care începe și se sfîrșește un diametru.

Ce este viitorul? Trecutul cel întors.
(*Ca o făclie...*)

---

[94] *La un an nou*, „Timpul", 1 ianuarie 1883. Atunci devine o chestiune de nuanță interpretările „noi" ale unora și acelorași pilde: „Da! în locul stejarului secular, stejarul cel tînăr se înalță în sus—neam vine și neam trece — aceasta este legea veacurilor.", M. Eminescu, *Opera politică*, vol. II, *ed. cit.*, p. 531.

[95] „Dacă privim regularitatea fenomenelor lunii siderale și o comparăm cu nestatornicia sorții omenești, am putea crede că altceva se petrece în ceruri, altceva pe pămînt. Cu toate acestea precum o lege externă mișcă universul de-asupra capetelor noastre, precum puterea gravitațiunii le face pe toate să plutească cu repejune în chaos, tot astfel alte legi, mai greu de cunoscut dar supuse aceleiași necesități, de la care nu este nici abatere, nici excepție, guvernează oamenii și societățile." *La un an nou*, „Timpul", 1 ianuarie 1883. Cf. „Timpul e moarte — spațiul e luptă și mișcarea e suferință." (ms. 2 254, f. 168).

[96] Ms. 2 287, f. 30 v.

[97] Aceeași idee transpare în următorul text: „Cum la zidirea piramidelor, acelor piedici contra, pasurilor vremii, fundamentele cele largi și întinse purtau deja în ele intenționea unei zidiri monumentale, care e menită de-a ajunge la o culme, astfel în viața unui popor munca generațiunilor trecute, care pun fundamentul, conține deja în ea ideea întregului." (M. Eminescu, *Opera politică*, vol. I, *ed. cit.*, p. 419.

sau :

Viitorul și trecutul
Sunt a filei două fețe,
Vede-n capăt începutul
Cine știe să le-nvețe
(*Glosă*)

De altfel, pentru romantici în general (în primul rînd romanticii germani), prezentul este perpetuul hibrid atît față de trecut, cît și față de viitor, care sînt „de la natură". Profeția eminesciană include în mod automat limanurile poetice :

Cîntarea ? Cea mai înaltă și cea mai îndrăsneață
Nu e decît răsunet la vocea cea măreață
A undelor teribili, înnalte, sgomotoase
A unui rîu, ce nu-l vezi. — Sunt undele de timp
Ce viitoru-aduce, spre-a le mîna-n trecut.
(*Andrei Mureșanu*)

sau : „Trecutul și viitorul sunt în sufletul meu ca pădurea într-un sîmbure de ghindă[98], și infinitul asemenea, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă. " (*Sărmanul Dionis*)

Prezentul reprezintă deci decăderea din stare a trecutului. Analizată atent, credem că decăderea din stare nu creează ea însăși, propriu-zis, o antiteză. Plusul (sau minusul) adăugat (sau reducînd o stare) nu realizează în noul caz în mod automat un antipod față de primul. Dar în ceea ce privește planurile istorice, prezentul nu reprezintă, numai un minus față de trecut, ci chiar antiteza trecutului. Avem de-a face cu două aspecte: pe de-o parte, se realizează o antiteză între trecut și prezent (ca decădere din stare a trecutului) — noțiuni privite ca realități organice delimitate ; iar pe de altă parte, se realizează o antiteză a modalităților de a pune problemele, de a înțelege adevărurile corespunzătoare fiecăreia dintre cele două realități antitetice. Astfel prezentul devine antitetic față de trecut nu numai pentru că e „mic", pe cînd celălalt era „mare", ci și pentru că nu-l interesează să fie mare[99]. De aici deschide probabil decepționismul lui Eminescu, despre care s-a vorbit.

În van căta-veți ramuri de laur azi,
În van căta-veți mîndre simțiri în piept.
(*În van căta-veți...*)

Rămîne în viziunea eminesciană speranța viitorului ca revitalizare a trecutului, ca întoarcere prin care se va neutraliza tot ceea ce în timpul prezent reprezintă răul, marcînd ca brațe ale antitezei planurilor istorice pe de-o parte prezentul, de cealaltă parte trecutul și viitorul îngemănate. Antiteza trecut viitor/prezent este o constantă a simțirii poetice eminesciene, însă absolutizarea în postură de *soluție social-politică* a întoarcerii la trecut, absolutizare la care eminescologia a recurs simplist de atîtea ori, credem că este o eroare.

[98] Cf. *supra*, invocarea imaginii viitorului stejar cuprins în sîmburele de ghindă.
[99] Găsim aici subtextul *Epigoniilor*.

„PE LÎNGĂ PLOPII FĂRĂ SOȚ" ȘI ALTE VECHI ROMANȚE BOTOȘĂNENE

ȘTEFAN CIUBOTARIU

În timp ce germanii au liedul, italienii cançoneta, francezii șansoneta, românii au romanța, gen minor, din categoria cîntecelor de viață lungă, vechi de pe vremea fraților Văcărești și-a lui Anton Pann. Această îmbinare de cîntec popular și muzică lăutărească care este romanța, după unii muzicologi este o specie urbană „cultă" ce a fost a tuturora în ceasurile de destindere și intimitate, străină de împrejurările solemne și festive, cunoscută în lumea orașelor de altădată cu petrecerile din grădinile de vară, unde se întîlneau oameni cu diferite preocupări.

Romanța rămîne și astăzi apanajul tuturor vîrstelor, tuturor celor ce iubesc viața, frumosul, prietenia și omenia, rămîne cîntecul catifelat care exprimă dragostea și gingășia sentimentelor lipsit „de violența instrumentelor de suflat și ale tobelor ce îngreunează auzul și sufletul iubitorilor de armonie (···) în muzica nouă zgomotoasă și puțin producătoare de visare și de farmec" (Victor Eftimiu, în prefața culegerii „150 de romanțe").

Acest cîntec care n-a îmbătrînit și probabil va rămîne în continuare veșnic tînăr, a avut în secolul trecut un rol cultural important, deoarece a răspîndit în rîndul maselor largi populare poezia românească semnată de Bolintineanu, Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Șt. O. Iosif și Goga. Alte nume ca Veronica Micle, Duiliu Zamfirescu, Maria Cunțan, Ion Minulescu Otilia Cazimir, Cincinat Pavelescu, Cornelia Chernbach, Artur Enășescu ca și mulți poeți contemporani, au găsit cu ajutorul romanței drum deschis spre inimile a mii de iubitori ai genului.

Nu se putea ca într-un oraș al muzicii cum a fost Botoșanii secolului trecut, cu lăutari vestiți ce se situau ca talent și număr după cei din Iași și unde polcile, mazurcile, galopurile, valsurile și cadrilurile se auzeau pretutindeni, să nu se cînte și romanța. Și spre mîndria localnicilor, aici la Botoșani, în urmă cu peste o sută de ani s-au compus de către lăutari, de către amatori, cîteva piese de o valoare excepțională care au intrat cu brio în circuitul național.

Cu cine să începem ? Se înțelege, cu unul din cei mai mari lăutari pe care i-a avut orașul și a dus faima cîntecului botoșănean în cele mai mari orașe ale Europei : Neculai Paraschiv. A semnat pe lîngă valsuri, hore și marșuri, cîteva romanțe din care sînt cunoscute două titluri : „Ochii plînși" : și „După fragi și după mure", ultima pe versurile poetei botoșănene Cornelia Chernbach, care a mai folosit și pseudonimul Cornelia din Moldova. Reproducem versurile, desigur astăzi vetuste :

Nu-ntîrzia în pădure
După fragi și după mure.
Vin la mine și ți-oi da
Fragi și mure cît îi vrea.

Nici nu trebuie să te-apleci
Cînd ai vrea să le culegi,
Imi săruți ochii oleacă
Dorul murelor să-ți treacă.

Piesa apărută în Editura Gebauer din București, a fost cîntată de mari artiști ai vremii. In 1905, Irena de Vladaia, primadonă a Operei bucureștene a cîntat-o la Dorohoi, alături de bucăți celebre din Verdi, Bizet ș.a.

Despre Gheorghe Paraschiv (fiul lui Năstasă și fratele lui Neculai), cunoaștem că a fost lăutar și compozitor, păstrîndu-se de la el doar o singură piesă : „Nu plînge că te dau uitării", compusă pe versurile Matildei Cugler, armonist fiind Ernest Alexandrescu. Apărută la Editura Georg Degen, a fost dedicată doctorului C. J. Andronescu.

După ocuparea Bucovinei de austrieci în 1775, în Botoșani s-au refugiat cîțiva lăutari printre care se afla și un Filip, care a avut mai mulți urmași din care amintim pe Iancu, Gheorghe, Dumitru, Zamfirescu și Vasile, trăitori în orașele Botoșani și Dorohoi.

Datele despre acești talentați lăutari sînt puține și greu de găsit. Gheorghe (Ghiță) Filip s-a născut la Botoșani în 1869 și a fost coleg de clasă, la Școala Primară „Marchian" cu Nicolae Iorga. A urmat conservatorul din Iași ca distins elev al profesorului Eduard Caudella, după care a făcut parte din orchestre ce s-au produs și în străinătate. Pierzîndu-și auzul, a fost nevoit să abandoneze vioara la numai 40 de ani. Este tatăl muzicianului Vasile Filip.

Iancu Filip, cel mai talentat dintre toți, este unchiul lui Gh. Filip, posesor al unei pregătiri de excepție la Conservatoarele din Cernăuți și Iași. Și-a început activitatea ca profesor la Gimnaziul din Fălticeni, unde l-a avut ca elev pe Iancu Flodor, viitor om politic (președinte al Consiliului Național al Bucovinei, care a votat unirea Bucovinei la România în 1918), iubitor al muzicii și bun violoncelist. După o scurtă ședere la Fălticeni, se va stabili la Botoșani, unde va desfășura o bogată activitate muzicală prin participarea sa ca membru și conducător al Muzicilor comunale din Botoșani și Dorohoi, ca violonist în Societatea muzicală „Armonia" și fondarea unui select taraf cu care se producea în grădinile de vară, localuri și petrecerile familiale mai simandicoase.

În calitate de compozitor, I. Filip a semnat numeoase piese (romanțe, polci, muzică corală), în mare parte pierdute. Prin diferite documente au rămas doar cîteva titluri, prin arhive s-au păstrat cîteva partituri. Două din romanțele sale îi dau dreptul să se înscrie la loc de frunte în istoriografia romanței românești: „Pe lîngă plopii fără soț" și „De ce nu-mi vii" pe versurile lui M. Eminescu. Impresionat este contextul în care a fost compusă cea de-a doua piesă. Ziarul lui Scipione Bădescu, „Curierul român" din 29 martie 1887, anunța că I. Filip „a dotat literatura noastră de specialitate *cu o nouă romanță*, admirabil reușită, pe textul celei mai noi poezii a eminentului poet Eminescu : „De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii". Așadar, piesa a fost compusă la mai puțin de două luni de la apariția poeziei în „Convorbiri literare" din 1 februarie și numai cu trei săptămîni înaintea sosirii poetului la Botoșani (20 aprilie) pentru a revedea locurile natale și pe sora sa Henriette (Harieta). Va fi ul-

tima lui prezență pe meleagurile copilăriei, după care va pleca pentru totdeauna din oraș, la 12 aprilie 1888.

Pe partitura romanței se poate citi mențiunea : „Cîntată de Ionică Barbu, renumitul baritonist din Iași", fapt ce ne îndreptățește să afirmăm că piesa a înregistrat imediat o largă popularitate, frumoasele versuri ale poetului și melodia lui I. Filip fiind pe buzele tuturor :

Vezi, rîndunelele se duc,
Se scutur frunzele de nuc,
Se-așează bruma peste vii···
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii ?

O ! vino în al mieu braț,
Să te privesc cu mult nesaț,
Să reazim dulce capul mieu
De sînul tău, de sînul tău !

O altă romanță mult cîntată a marelui lăutar, este intitulată „Lampa" pe versurile poetei Veronica Micle. Să fie oare o simplă întîmplare alegerea textelor pentru muzica romanțelor „DE ce nu-mi vii" și „Lampa" ? Credem că nu. La versurile Luceafărului de mai sus, I. Filip a găsit cum nu se putea mai bine, altele, asemănătoare, ale Veronicăi Micle :

De cîte ori am tresărit
La fiece mișcare,
Crezînd că poate ai venit
Tu, dulce arătare !

De cîte ori n-am plîns
Văzînd că noaptea vine,
Și lampa singură s-a stins
Iubite, fără tine···

Dat i-a fost lăutarului botoșănean să compună cea mai frumoasă și mai cîntată romanță românească : „Pe lîngă plopii fără soț". Indubitabil, ea s-a cîntat prima dată la Botoșani și a constituit un succes din primele zile după apariția partiturii, fapt ce l-a determinat pe autor să mai scoată încă trei ediții la București (Editura Ticu Eșanu) și la Iași (Editura Cosma). Datorită obiceiului timpului de a nu se menționa pe partituri anul apariției (evaziune fiscală), nu putem ști care este prima. Bazați însă pe sublinierea de mai sus, ca o prezumție, credem că piesa a văzut lumina tiparului anterior anului 1887.

Autorul articolului consultînd cîteva culegeri de romanțe apărute după 1970 („150 de romanțe" — 1972, „Cele mai frumoase romanțe de ieri și de azi" — 1983, „Romanțe" — 1984), a fost surprins să constate că celebra piesă „Pe lîngă plopii fără soț" este atribuită pe nedrept compozitorului Guilelm Șorban născut la Arad, la 2 februarie 1876 și care la data apariției romanței semnată de botoșănean avea în jur de 10 ani ! (Vezi datele nașterii în Viorel Cosma, Muzicieni români, Lexicon, Editura Muzicală, București, 1970, p. 418). Oare autorii celor trei culegeri să nu fi consultat cele patru ediții ale romanței lui I. Filip aflate și astăzi în Biblioteca Academei R.S.R., în timp ce nu există nici una semnată de G. Șorban ?

Credem că nu greșim nu nimic dacă afirmăm că lăutarul și compozitorul I. Filip se înscrie în istoria romanței românești ca primul autor ce a compus pe versurile nemuritorului poet cînd acesta se mai afla în viață. Credem de asemenea că piesele în cauză cîntate de însuși I. Filip, au fost ascultate la Botoșani de M. Eminescu, în 1887, în clipele cînd se simțea mai bine cu sănătatea. Afirmăm cu toată convingerea că lăutarul are dreptul de a se număra printre cei mai valoroși compozitori ai genului din secolul trecut, numele său

alăturîndu-se altora, cu rezonanță în romanța românească de mai tîrziu : George Cavadia, Ionel Băjescu-Oardă, Ionel Fernic ș.a.

Ultima piesă cunoscută a lui I. Filip sei ntitulează „Să fim cuminți" și a fost compusă pe textul lui V. Cariadi.

Dacă la cele de mai sus, mai adăugăm și faptul că a fost cunoscut și apreciat de George Enescu (vezi Vasile Filip, Din amintirile unor interpreți români, Editura Muzicală, București, 1982), putem afirma cu toată certitudinea că I. Filip, prin studiile sale superioare, prin participarea sa ani în șir în cadrul unor societăți muzicale instituționalizate, prin semnarea unor romanțe de excepție în perioada copilăriei acesteia, prin înființarea și conducerea unui taraf, se înscrie ca cel mai mare lăutar pe care l-a avut vreodată orașul Botoșani, eclipsîndu-l în felul acesta pe Neculai Paraschiv. Și probabil că marele George Enescu s-a gîndit și la N. Lupescu (Chioru) și la I. Filip și la alți mari lăutari pe care i-a cunoscut, atunci cînd în 1921 scria despre aceștia : „Să le mulțumim că ne-au păstrat muzica, această comoară ce abia acum o prețuim ; numai dînșii ne-au dezgropat-o, au trecut-o și au dat-o în păstrarea din tată în fiu, cu acea grijă sfîntă ce o au pentru ce le e mai scump pe lume : cîntecul".

Al. Saint-Georges, animator al vieții muzicale botoșănene de altădată ne-a lăsat moștenire cîteva romanțe ce-au cunoscut o largă audiență la public. Pentru textele sale, a apelat la nume cunoscute din capitală : popularul căpitan Carol Scrob, ce se afla în vogă la sfîrșitul secolului trecut, în societatea bucureșteană, și căruia i se așterneau covoare roșii pe treptele ce urma să le calce ; Gh. Șerbănescu, cunoscut compozitor de romanțe pe versuri proprii.

Enumerăm piesele semnate de Al. Saint-Georges : „Mi-ai spus la revedere" (cuvinte de C. Scrob) ; „O, vino mai aproape" cu varianta „O, vino-vino" pe text român și german de Gh. T. Șerbănescu) ; „Din ochii ce-au plîns odată" (pe cuvinte de dr. Olivenbaum) apărută la Librăria Weinstein din Botoșani (1902).

Laurian Ionescu, un modest funcționar la primăria orașului, în căsuța sa liniștită de la capătul dinspre Tulbureni a străzii Sf. Nicolae, a compus în perioada interbelică muzică de dans (valsuri, tangouri) precum și cîteva romanțe, din care menționăm pe cele scrise pe versurile lui M. Eminescu : „Te duci" și „Atît de fragedă".

Două din cele mai frumoase piese ale lui Ionel Fernic au fost compuse pe versurile poetului botoșănean Artur Enășescu (1889—1942), ca urmare a prieteniei închegate de cei doi la Tîrgoviște. Este vorba despre mult cîntecele „Cruce albă de mesteacăn" și "Țiganca".

Iată, așadar, că orașul Botoșani se înscrie la loc de frunte în istoria romanței românești, această compoziție muzicală vocală de formă strofică cu conținut liric, sentimental, la auzul căreia cei mai vîrstnici încep a depăna amintiri, încep a deveni nostalgici.

UN PROTAGONIST AL MEDICINEI ȘTIINȚIFICE ROMÂNEȘTI : DR. C. VÎRNAV

VASILE BÎNZAR

Istoriografia medicală a țării noastre îl consideră pe doctorul Constantin Vîrnav ca pe unul din cei mai valoroși medici progresiști din secolul al XIX-lea. Într-adevăr, datorită unei bogate și multilaterale activități, aportul său a fost substanțial atît în organizarea ocrotirii sănătății publice, cît și în dezvoltarea medicinei științifice românești la începuturile sale, fără a mai vorbi de activitatea pe care a desfășurat-o pe tărîm politic-social, fiind unul din militanții de frunte pentru unirea Principatelor.

Costachi Vîrnav s-a născut la 21 august 1806, în satul Hilișăul de Jos (astăzi satul Cloșca din com. Hilișeu—HORIA, jud. Botoșani[1]. Tatăl său, căminarul Vasile Vîrnav se trăgea dintr-o veche familie de boieri moldoveni, a cărei genealogie poate fi urmărită retrospectiv pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea[2]. Familia Vîrnăveștilor a dat Moldovei mai mulți cărturari și oameni politici participanți la mișcarea revoluționară din anul 1848 și luptători pentru Unire.

În anul 1813 moare tatăl viitorului medic, iar mama sa, Maria, fiica stolnicului Constantin Gheucă, se recăsătorește după doi ani cu spătarul (devenit mai tîrziu vornic) Constantin Rosetti din Botoșani[3], mutîndu-și domiciliul în acest oraș, unde luă cu ea și pe micul Costache.

Nu avem informații despre începuturile învățăturii lui Costache Vîrnav. Se poate însă presupune că a frecventat școala domnească din Botoșani sau că a studiat în casa părintească cu tatăl său vitreg. Acesta era, de altfel un om foarte instruit, care făcuse studii înalte (filosofoie, poetică, limbi străine, etc.) la Constantinopol[4].

Cert este însă că tînărul Vîrnav a studiat la Viena filosofia și medicina pe aceasta din urmă continuînd-o și terminînd-o la Pesta. În iunie 1836, el obține diploma de doctor în medicină, cu lucrarea de doctorat Rudimental phisiographiae Moldaviae (Elemente de fiziografie a Moldovei). Era prima diplomă obținută de un doctor originar din Moldova. Întrucît se remarcase prin cunoștințele sale, lui Vîrnav i s-a acordat dreptul de a practica medicina în toate statele Imperiului austro-ungar.

---

[1] *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1940, p. 884, V. Gomoiu, *Repertor de medici, farmaciști și veterinari*, Brăila, 1938, I, pag. 447.

[2] S. Leca, *Familiile boierești — genealogie*, p. 491

[3] A. Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, p. 153.

[4] *Arh. St. Iași*, Fr. 1764 op. 2 013 ds. 1 182 f. 244.

El se întoarce totuși în Moldova, unde solicită libera practică, care-i este acordată în iunie 1837, pe baza unui strălucit examen susținut în fața Comisiei doctorești (formată din protomedicul Sachelarie, Dr. Iosif Viola și Dr. Iacob Cihac) [6]. În același an este angajat de Comitetul Sănătății ca medic la cvartalul I din Iași, devenind totodată și membru al comisiei doctoricești[7] calitate în care a desfășurat o activitate bogată.

În anul 1840 a fost trimis de către Comitetul sănătății în Austria, Germania și Bavaria, pentru a studia organizarea sanitară din aceste state și în special, metodele hidroterapice preconizate de Priessnitz. Vizitînd numeroase orașe din țările amintite, el a întocmit planuri și rapoarte în care a relatat tot ce a socotit „că poate să aducă folos patriei"[8].

În anii 1852 — 1853, C. Vîrnav a ocupat înalta funcție de proto-medic (medic primar) al Moldovei[9] iar, prin 1860 îl, găsim funcționînd ca medic la Spitalul Epitropiei Generale Sf. Spiridon din Iași[10].

În 1838, C. Vîrnav a devenit membru al Societății de medici și naturaliști din Iași, unde a ocupat pe rînd funcțiile de conservator al muzeului, secretar I și apoi pe aceea de vicepreședinte[11]. În cursul întregii sale cariere medicale a rămas strîns legat de această societate, pentru al cărei progres a dus o luptă susținută.

Prin activitatea sa practică, științifică și publicistică a adus o importantă contribuție la crearea medicinei științifice românești. După reîntoarcerea în Moldova, C. Vîrnav nu pierde contactul cu medicina europeană, ci dimpotrivă, el lărgește permanent acest contact, fapt ușor de demonstrat dacă urmărim bogatele izvoare de informare de care s-a servit în lucrările sale. În adevăr, după propria sa mărturisire, pentru elaborarea primei lui lucrări, pomenite mai sus, C. Vîrnav în timpul studiilor în străinătate, a strîns cu sîrguință toate datele interesante găsite la diverși autori; el a preluat aceste date în mod critic, cu mult discernămînt, și înglobîndu-le în propriile sale cercetări, a alcătuit fiziografia Moldovei[12]. Printre izvoarele folosite în fiziografia lui C. Vîrnav, se întîlnesc lucrările a numeroși istorici, geografi, călători și observatori străini, care au scris despre țara noastră (începînd cu Georgius de Reichersdorf, contemporanul lui Petru Rareș și pînă la cei mai recenți autori din vremea respectivă).

Un capitol important din fiziografie îl constituie descrierea bolilor din Moldova. Neavînd însă la îndemînă date statistice locale, Vîrnav, folosește

---

[5] *Arh. St. Iași*, Fr. 1 772 op. 38 864 f. 67

[6] *Arh. St. Iași*, Tr. 1 757 op. 2 005 Ds. 93 f. 123. La fila nr. 9 Cererea lui C. Vîrnav „Gios iscălitul, doctor de medștină și ficior de boier din pămîntul acesta, roagă pe cinst. Comitetul Sănătății să binevoiască a slobozi voe a face pracsis în prințipatul acesta, alăturînd totodată și diploma sa spre încuviințata cercetare".

[7] *idem*, f. 94.

[8] *Arh. St. Iași*, Fr. 1 787 Ds. 596 f. 1.

[9] *Gazeta de Moldavia*, XXIV, n. 31, p. 125; G. Z. Pettescu, *Ludovic Steege, medic*, București, 1944. p. 15.

[10] N. A. Bogdan, *Societatea medico-naturalistă și muzeul istorico-natural din Iași*, 1919, p. 111.

[11] *Ibidem*, p. 42 și 74.

[12] C. Vîrnav, *Elemente phisiographiae Moldaviae*, Pesta, 1836 p. 3

lucrarea lui Andreas Volf *„Beitrage zu einer statistich — historichen Beschreibung des Fürstenthums Moldau"* (Sibiu 1805), la care adaogă și cercetările sale personale. Pentru clasificarea și descrierea bolilor epidemice, Vîrnav s-a orientat după lucrările vestitului epidemiograf german Friedrich Schnurrer (1774 — 1833) : *Chronik der Seuchen"*, *„Geographische Nosologie"* și *„Charte über die geographische Verbreitung der Krankheiten"*. De asemenea cu ocazia redactării dizertației sale, a consultat și voluminoasa operă în 17 volume a prof. Johann Neponuk Rust (1775 — 1840) din Berlin : *„Teoretisch praktisches Handbuch der Chirurgie"*.

Fiind mereu preocupat de îmbunătățirea asistenței medicale în Moldova, precum și de găsirea unor metode terapeutice eficiente, el cercetează cu ocazia călătoriei amintite mai sus, în diferite țări în Europa, modul de organizare al asistenței medicale, instituțiile spitalicești, metodele de tratament, etc. revenind în țară cu o bogată documentație, în baza căreia a făcut propuneri interesante autorităților sanitare și conducerii statului — prezentînd și planuri de spitale după tipul celor din Viena și München, modele de mobilier medical, etc. și instrucțiuni cu privire la administrația medicală. In călătoria sa în străinătate el a fost impresionat în deosebi de metodele hidroterapice practicate de Vincenz Priessnitz (1790 — 1851) la Gräfenburg, unde Vîrnav a stat timp de 8 săptămîni, inițiindu-se sub directa povățuire a fondatorului hidroterapiei moderne.

Concepția iluministă a progresului prin culturalizarea maselor a caracterizat întreaga activitate a lui C. Vîrnav. El a fost inițiatorul răspîndirii organizate, sistematice, a cunoștințelor medicale în popor, în care scop a început să editeze cu data de 1 martie, 1844 revista *„Povățuitorul Sănătății și a Economiei"*, foaie periodică pentru poporul românesc". Cu apariția acestei gazete începe popularizarea sistematică a cunoștințelor medicale în țara noastră[13]. Doctorul Vîrnav apare astfel ca un adevărat protagonist, nu numai pentru motivul că este prima publicație cu asemenea preocupări, ci și pentru faptul că ea se adresează maselor, și nu numai din Moldova, ci întregului popor românesc, fapt care nu avea nici un precedent. Gazeta era concepută pentru o triplă tematică : medicină umană, medicină veterinară și economie, dîndu-se prioritate, bineînțeles popularizării cunoștințelor medicale. Revista era foarte prețuită de intelectualitatea din toate țările române. Semnificativ este în acest sens aprecierea de care s-a bucurat din partea doctorului Pavel Vasici din Transilvania. Aceasta, dorind ca revista să fie cît mai răspîndită dincolo de munți, scrie un elogios articol în *Gazeta de Transilvania* în care spune printre altele : *„A mai vorbi dară ceva despre folosul ce-l poate aduce acest jurnal aflu de prisos, căci el lucește ca lumina soarelui ; numai atît ar fi de dorit ca să se lățească între toți românii, pentru a căror folos este întemeiat"*. Vasici el urează lui Vîrnav și colaboratorilor săi *„care asudă în ramul acesta de știință atît de sterp"*, să aibă răbdare și neclintită statornicie, în speranța „ca scumpa lor semnătură să nu afle pămînt sterp"[14].

[13] V. Gomoiu, *Istoria presei medicale din România*, București, 1936 p. 18.
[14] *Gazeta de Transilvania*, 17 mai 1840, p. 160.

Revista a apărut un an întreg de două ori pe lună. În numărul 24 al revistei Vîrnav publică o înștiințare în care promite că, în ciuda greutăților întîmpinate, Povățuitorul va apare și în continuare, cerînd totodată sprijinul autorităților pe care nu l-a obținut. El s-a izbit cel mai adesea de refuzurile categorice ale dregătorilor, care răspundeau că boierii și negustorii știutori de carte *„nu sînt ohotnici să se abonarisască la această revistă"*[15].

Activitatea de răspîndire a cunoștințelor medicale a fost reluată de Costache Vîrnav în 1851, redactînd *„Foaia Societății de medici și naturaliști din Principatul Moldovei"* care avea deasemenea scopul, mărturisit în înștiințarea din primul număr, *„de a înzestra obștea cititoare cu potrivite învățături din științele naturii și, mai cu seamă din medicină și din dietetică sau igienă"*. Și de această dată Costache Vîrnav face apel la *„toți acei ce știu să poarte condeiul"*, ca să-și ofere colaborarea, *„căci a lucra pentru folosul obștei este iarăși o plăcere de care sufletul cel plin de virtute se bucură neîncetat"*. Această revistă a apărut cu oarecare neregularitate în anii 1851 și 1852 după care editarea ei a încetat, din lipsă de sprijin.

Pe lîngă cunoscuta dizertație și articolele din cele două publicații amintite, doctorul Vînrav a mai elaborat o serie de lucrări: *„Cercetări asupra apelor de la Slănic"*, (1847); *Despre holera epidemicească"* (1848) *„Povățuiri la epidemia de holeră pentru preoții și sătenii din Moldova"* (1853), *„Despre holera asiască"* (1872).

C. Vîrnav a fost un adept convins al medicinii profilactice. În bogata sa activitate practică el a dus o luptă susținută pentru combaterea variolei prin vaccinare după metoda lui Jenner aducînd el însuși vaccin antivariolic și lanțete de al Viena. De asemenea o luptă acerbă a dus în contra holerei *„care* — spunea el — *au îngrozit, nu Europa întreagă, ci toate părțile lumii"*—[16].

Valorificarea experienței milenare a medicinei populare se bucură de toată cinstea în lucrările lui Vîrnav. De altfel, încă în teza sa de doctorat, el afirmă cu convingere, că medicina populară a moldovenilor, deși empirică în cea mai mare parte, este demnă de toată atenția medicilor. Istoricul B. P. Hașdeu, citînd despre leacurile populare din lucrarea lui Vîrnav *Rudiment phisiographiae Moldaviae*, constată cu surprindere că ele sînt atît de vechi, încît le găsim aproape neschimbate și în operele scriitorilor latini, în special în Historia Naturalis a lui Pliniu cel Bătrîn[17].

Concepția preventivă a doctorului Costache Vîrnav este expus deosebit de limpede într-una din lucrările sale: *„Scopul și țintirea medicinei nu este numai de a vindeca boalele omenești; ea are și alt scop, mult mai înalt și mult mai folositor pentru omenire, adică de a feri pe om de boale, și care îl îndeplinește prin ramul ei numit dietetică sau igienă"*[18].

Prin lucrările sale doctorul Costache Vîrnav a contribuit și la eleborarea vocabularului științific românesc. Termenii medicali folosiți în scrierile sale aveau, în acel timp, o circulație curentă în limba literară. Scrisul său se caracterizează, în general, printr-un aspect arhaic și popular[19] sau cum foarte

[15] *Arh. St. Iași*, Tr. 1772, op. 2 020/5 345 f. 1 și urm.
[16] C. Vîrnav, *Despre holera epidemicească*, p. VIII.
[17] B. P. Hașdeu, *Revista științifică*, III (1872), n. 21.
[18] V. Vîrnav, *op. cit.*, p. 67.
[19] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1972, p. 73.

bine îl caracterizează contemporanul său Vasici, *„stilul* (lui) *este popular, dulce și poate fi de cei mai simpli înțeles"*. Într-adevăr, doctorul Vîrnav a urmărit cu perseverență acest scop, mai ales că avea convingerea, influențat desigur și de Gh. Asachi, că pentru a găsi în limba patriei cuvintele și expresiile necesare redării noțiunilor științifice este necesar *„să se iee mai mult în băgare de seamă cum vorbește românul de prin sate"*. Atunci, spune el, vom auzi din gura acestuia cuvinte și expresii *„de care nici nu visează acei cărora li s-au ros coatele șezînd pe catedră"*. De exemplu, menționează Vîrnav, cînd românul zice *„mă cearcă o boală"* nu înelege altceva decît ceea ce înțeleg medicii prin cuvintele *prodroma mobi*[20].

Deși nu intră în tema de față, amintesc totuși că Dr. Costache Vîrnav, a participat la mișcarea revoluționară de la 1848, a fost ca și fratele său Scarlat Vîrnav un vajnic luptător pentru unirea principatelor. S-a stins din viață în 1877, la 71 de ani.

„Om remarcabil în domeniul său ca spirit inovator", publicist *„încălzit de speranțele nației sale"*[21], cum îl caracterizează Nicolae Iorga, doctorul Costache Vîrnav rămîne o figură luminoasă a trecutului nostru medical, un adevărat protagonist al medicinii științifice românești.

[20], C. Vîrnav, *op. cit.*, p. 20
[21] N. Iorga, *Medicii și medicina în trecutul românesc*, Buc., 1919/p. 1

SAVANTUL ANDREI POPOVICI-BÂZNOȘANU

IACOB HALLER

S-a născut în anul 1876 în nordul Moldovei, fiind legat de natură, de frumusețile ei încă din tinerețe. El a îndrăgit natura, viețuitoarele ce o compun, susținînd un principiu logic și în același timp de conținut adînc științific privind rolul fiecărei plante și fiecărui animal din biosferă. El a susținut tocmai că fiecare organism viu, oricît de neînsemnat ar fi, are un rol în cadrul organizării materiei vii tocmai a nivelurilor ei de organizare.

Ca stare fiind atît de mult atras de natură, încît a rămas toată viața sa un adînc pasionat biolog.

După ce și-a format o minunioasă pregătire de cultură generală la Liceul „A. T. Laurian" din Botoșani, el urmează cursurile universitare în specialitatea științe naturale la București, München și Berlin. A fost un serios și distins elev al liceului nostru, pe care l-a absolvit, iar cele învățate în școală, i-au ajutat enorm în pregătirea sa științifică din facultate.

Și-a făcut pregătirea didactică în Școala normală superioară din București. El a funcționat la Universitatea din București din anul 1899, luna ianuarie pînă-n iunie 1941, cînd s-a pensionat, trecînd prin toate funcțiile începînd cu preparator universitar, șef de lucrări, conferențiar — în anul 1907 și ulterior, iar din septembrie 1920 — profesor titular al catedrei nou creată de zoologie descriptivă.

Profesorul emerit Popovici-Bâznoșanu s-a făcut cunoscut, remarcat și apreciat ca pedagog desăvîrșit, dar în același timp ca cercetător și îndrăgit observator al naturii.

În cei 42 de ani de activitate didactică, parțial întreruptă în timpul studiilor sale în străinătate, a reușit să formeze zeci de generații de biologi insuflîndu-le dragostea de natură de care era atît de pasionat profesorul lor. Erau foarte fericiți studenții săi cînd făceau excursii științifice sub îndrumarea savantului Popovici-Bâznoșanu, unde, la fiecare pas, le împărtășea din cunoștințele sale vaste ca cercetător și naturalist. El făcea observații atît de subtile la fiecare pas, ce aproape nimeni nu le remarca. El îi învață pe studenții săi că citească și să cunoască toate tainele naturii. În felul acesta activitățile desfășurate în laboratorul de zoologie descriptivă erau desfășurate cu măestrie pedagogică rar întîlnite, de aici explicația și concluzia temeinicei pregătiri a școlii sale de studenți. Laboratorul de zoologie descriptivă a fost creat în 1922 în clădirea centrală a Universității, însă lucrările au durat mult, pînă în anul 1924 cînd a fost dat în funcțiune. Acest laborator creat după

ultimele indicații moderne din timpul acela a avut și o secție specială de entomologie și parazitologie agricolă — această secție a fost condusă de un bun coleg al său Wilhelm Knechtel.

Profesorul Popovici-Bâznoșanu, preciza că „nu este suficient să privești speciile așezate în rafturile de clasificare ale unui muzeu, ci trebuie să le consideri și rafturile naturii". Ca atare indicația dată a fost ca studiile zoologice să fie făcute și în afara laboratorului, în natură, în felul acesta el preconiza, înființarea unei stațiuni zoologice experimentale în natură. Ca atare, din inițiativa sa, în martie 1922 s-au pus bazele actualei Sta iuni de cercetări zoologice din Sinaia. Cu această ocazie profesorul Andrei Popovici-Bâznoșanu s-a remarcat ca un distins organizator prin activitatea sa desfășurată în această stațiune experimentală. Personal, în iulie 1953 am vizitat stațiunea experimentală Sinaia — unde am avut multe de văzut și de învățat.

El a fost mult apreciat de savanții Emil Racoviță, Ioan Cantacuzino, Constantin Kiriței escu, Ludovic Mrazec, Traian Săvulescu și de mulți alții.

A fost fondatorul "Societății Naturaliștilor din România". Prin proce sul verval nr. 1 din 13.V.1899 el arăta — citez „înființarea unei societăți a tuturor naturaliștilor din țară, spre a studia fauna, florași geologia țării". Se vede clar înființarea acestei societăți preconizată de el. Procesul verbal a fost semnat de Constantin Kiriței escu, și alte personalități ale științei românești. El a fost președinte al acestei Societăți timp de 49 de ani. Subliniez cu această ocazie și publicațiile acestei societăți: „Publicațiile Societății Naturaliștilor din Yomânia " și „Buletinul Societății Naturaliștilor din România".

Această societate prin rodnica ei activitate a atras pe toți profesorii de toate gradele ce predau științe naturale.

Activitățile multiple cu caracter didactic, științific, obștesc au fost valoroase permițînd un permanent schimb de păreri și informări.

Profesorul Andrei Popovici-Vâznoșanu este cunoscut și ca autor de manuale împreună cu C. Kiriței escu. Subsemnatul în primul deceniu de activitate, am recomandat manualele de zoologie, botanică și anatomie elevilor din clasele gimnaziale în școlile de cultură generală din Dorohoi unde am lucrat.

De pe aceste manuale au învățat multe generații de elevi din întreaga țară fiind foarte accesibile.

Activitatea sa este atît de vastă încît este greu să fie expusă într-un material atît de sintetizat. El a desfășurat o rodnică activitate în cadrul comisiei pentru ocrotirea naturii din care a făcut parte alături de prof. Al. Borza și alții.

Cercetarea științifică a cuprins primul plan al activității sale. El între altele a studiat biologia animală, publicînd numeroase lucrări din acest domeniu din țara noastră, și din străinătate.

Ca preocupări din anii 1954 și 1959 s-au referit mai ales la diverse probleme de sinteză din biologie legate de fenomenele de adaptare și convergență. În baza cunoștințelor și observațiilor făcute în cursul vieții sale (el a trăit 93 de ani). A decedat în anul 1969. Profesorul Andrei Popovici-Bâznoșanu a făcut o analiză obiectivă a modului de interpretare a acestor fenomene în lumina concepțiilor diferiților biologi, privind totul prin prisma comparațiilor și exemplificărilor. A căutat să îndepărteze confuziile ce se puteau ivi

în interpretarea acestor fenomene. Aici a fost remarcată tocmai gîndirea sa științifică biologică. Acesst om de știință s-a remarcat și pe tărîm obștesc, avînd o bogată activitate în afara catedrei. În felul acesta se subliniază bogata sa activitate în contribuția adusă la dezvoltarea culturală a țării. El s-a achitat minuțios de toate sarcinile ce i s-au încredințat.

Menționăm aportul adus de el în diversele Societăți științifice ale țării noastre, inclusiv în ultimul timp în Societatea de științe biologice din R.S.R.

El a fost un bun patriot, muncind alături de alți oameni de știință pentru dezvoltarea necontenită a țării.

Cu ocazia sărbătoririi Centenarului Universității din București în anul 1964 Conducerea de Partid și de Stat i-a conferit, pentru rodnica și îndelungata sa activitate de profesor universitar, cercetător și savant, distincția de profesor emerit.

Aplicăm în predarea științelor biologice în liceul de cultură generală multe date din vasta sa operă științifică, mai ales în expunerea capitolului în anul IV, care se referă la dezvoltarea biologiei în țara noastră.

Tiparul executat sub cd. nr. 218, la
Întreprinderea Poligrafică Iași
str. 7 Noiembrie, nr. 49